

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Львівський навчально-науковий центр професійної освіти
Старопольська вища школа

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 1

Львів - Кельце 2017

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Львівський навчально-науковий центр професійної освіти
Старопольська вища школа

National Pedagogical University by M.P. Drahomanov
Lviv Educational and Scientifical Center of Professional Education
Old Polish University in Kielce

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Випуск 1

**MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF EDUCATION AND
SCIENCE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES**
SCIENTIFIC WORKS COLLECTION
Issue 1

Львів – Кельце
2017

Lviv – Kielce
2017

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи //
Збірник наукових праць – Львів – Кельце, 2017. – Вип. 1. – 401 с.

Редакційна колегія:

Сергієнко В.П., доктор педагогічних наук, професор (м. Київ, Україна)
Жерноклєєв І.В., доктор педагогічних наук, професор (м. Київ, Україна)
Копельчак М.П., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)
Колісник-Гуменюк Ю.І., кандидат педагогічних наук (м. Львів, Україна)
Гураль-Польрола Й., доктор гуманітарних наук (м. Кельце, Польща)

Технічне редагування:

Бабій І.В., кандидат педагогічних наук
Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук
Колісник-Гуменюк Ю.І., кандидат педагогічних наук

Переклад англійською мовою: Дубовик О.В., викладач

У збірнику наукових праць відомі дослідники, педагоги-практики середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, працівники вищих навчальних закладів I-II і III-IV рівнів акредитації висвітлюють теоретичні й прикладні аспекти впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методів навчання у підготовці кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Статті збірника подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Видання розраховане на науковців і педагогів-практиків загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Упорядник:

Колісник-Гуменюк Ю.І., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2017

© Львівський навчально-науковий центр професійної освіти, 2017

© Старопольська вища школа (м. Кельце, Польща), 2017

© Автори статей, 2017

Вітаємо учасників, гостей та організаторів з відкриттям Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи». Ви робите вагомий внесок у розбудову Української держави.

Питання, які будуть розглядатися, носять глобальний для нашої країни характер, відкриватимуть нові перспективи її розвитку та модернізації: освіти,

науки, культури та міжнародного

партнерства. Адже саме міжкультурний обмін та тісна співпраця з представниками інших країн є рушійною силою в покращенні рівня освіти, виховання, зміцнення інтелектуального потенціалу підростаючого покоління.

На наш погляд, цей захід це чудова нагода для педагогів й науковців з різних міст України та зарубіжжя, які прагнуть обмінятися досвідом, новими напрацюваннями, досягненнями, відкриттями. Маємо надію, що ця конференція стане вагомим внеском у розвиток освітньої галузі і науки України.

Ми переконані, що професіоналізм, знання, досвід і високі людські якості наших педагогів, потужний науковий потенціал нашої держави спроможні ефективно модернізувати освітню галузь України й вивести її на найвищий світовий рівень.

Висловлюємо особливу подяку організаторам та учасникам конференції за надану можливість ознайомитися з напрацюваннями колег з різних міст та країн, а також збагатитися новими знаннями в освітній сфері. Зичимо учасникам науково-практичної інтернет-конференції плідної роботи та нових творчих здобутків!

З повагою,
директор Львівського навчально-наукового центру професійної освіти
НПУ імені М. П. Драгоманова,
кандидат педагогічних наук, доцент

М. П. Копельчак

ЗМІСТ *** CONTENTS

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ		
<i>Герасимів З.М. Z. Herasymiv</i>	Проблеми сільського господарства Problems of agriculture	13
<i>Гурська І. С. I. Hurska</i>	Перспективи розвитку молочного скотарства в аграрних формуваннях тернопільського регіону Prospects for development of dairy cattle breeding in agrarian formation of ternopil region	15
<i>Замора О.І. O. Zamora</i>	Соціальний захист населення в контексті надання соціальних допомог Social protection of population in the context of social aid assignment	19
<i>Kucher L.R. L. Kucher</i>	Kultura motywacyjna jako składowa innowacyjna zarządzania personelem przedsiębiorstwa Motivation culture as an innovational complex of management by personnel of the enterprise	22
<i>Литвінов В.І. V. Litvinov</i>	Прямі та непрямі методи трудової мотивації в сільськогосподарських підприємствах Direct and indirect methods of labor motivation in agricultural enterprises	24
<i>Лук'янова М.М. M. Lukyanova</i>	Роль інтелектуального потенціалу в забезпеченні розвитку сільської місцевості Role of intellectual potential in providing the development of rural areas	27
<i>Христенко Г.М. H. Khrystenko</i>	Розвиток органічного сільськогосподарського виробництва в системі євроінтеграційних процесів Organic agricultural production development in the system of european integration processes	31
<i>Ярема Л. В. L. Yarema</i>	Стан та перспективи розвитку ринку молока України State and prospects of milk market development in Ukraine	35
ІСТОРИЧНІ НАУКИ		
<i>Білорусцева Т. М. T. Bilorustseva</i>	Умови призначення пенсій населенню УРСР в 1918-1919 роках Conditions for granting pensions to population of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1918-1919	38
<i>Гурська О. С. O. Hurska</i>	Райський палац в історії міста Бережани Paradise palace in the history of Berezhany	43
<i>Маслов М. П. M. Maslov</i>	Німецькі колонії в Російській імперії у другій половині XVIII – початку XX сторіччя German colonies in Russian empire in the second half of the 18 th century – the beginning of the 20 th century	47
<i>Трубчанінов М. А. M Trubchaninov</i>	Розвиток селянських підсобних промислових виробництв на території європейської Росії наприкінці XVIII – початку XX століття Development of peasant subsidiary industrial productions on the territory of european Russia the end of the 18 th – the beginning of the 20 th centuries	52

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

<i>Aliokhina T.M.</i> <i>Альохіна Т.М.</i>	Formation of environmental culture students of natural specialties at pedagogical universities Формування екологічної культури студентів природничих спеціальностей педагогічних університетів	58
<i>Аркатов Ю. Н.</i> <i>Yu. Arkatov</i>	К вопросу об организации педагогического измерения On organizing pedagogical measurement	62
<i>Бабій І. В.</i> <i>I. Babi</i>	Професійні якості у структурі професійної мовної особистості працівника сфери послуг Professional qualities in the structure of professional linguistic personality of service sector employee	67
<i>Бандера О.Я.</i> <i>Bandera O.Ya.</i>	Розвиток творчих здібностей учнів на уроках історії Development of creative abilities of students in history lessons	71
<i>Богдадюк М. В.</i> <i>M. Bohdadiuk</i>	Удосконалення досвіду професійної підготовки фахівців художнього профілю у ПТНЗ західної України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. В сучасній професійно-технічній освіті Improvement of experience of art specialists' training in the western Ukraine of the second half of the 20th - early 21st centuries in modern vocational and technical education	76
<i>Бондар Є. В.</i> <i>Ye. Bondar</i>	Формування громадянських цінностей у дошкільників засобами образотворчого мистецтва On forming civic values for pre-school children by means of fine arts	80
<i>Калушка В. П.,</i> <i>Брикса О. Л.</i> <i>V. Kalushka,</i> <i>O. Bryksa</i>	Інформаційно-комунікативні технології навчання – метод раціональної організації самостійної роботи студентів технічного коледжу Training as a method of rational organization of students' independent work at technical college	85
<i>Булавина Л. В.</i> <i>L. Bulavina</i>	Реалізація компетентісного підходу – запорука ефективності уроку Implementation of competence approach is the pledge of lesson's effectiveness	90
<i>Вановська І. М.</i> <i>I. Vanovska</i>	Концептуальні умови виховання гендерної культури у студентів вищих педагогічних закладів Conceptual conditions of education of gender culture to students at higher pedagogical institutions	95
<i>Voitovska O.</i> <i>Войтовська О.М.</i>	Forms of scientific-methodical work of physical training teachers in the conditions of postgraduate pedagogical education Форми науково-методичної роботи вчителів фізичної культури в умовах післядипломної педагогічної освіти	100
<i>Гаджеровська Н. В.</i> <i>N. Hadzherovska</i>	Використання фронтальних інтерактивних прийомів роботи на уроках історії, суспільних предметів та правознавства Use of frontal interactive methods of work at the lessons of history, social sciences and law studies	103
<i>Галич Е.А.</i> <i>Расторгужева Т.Е.</i> <i>E. Galich,</i> <i>T. Rastorgueva</i>	Особенности организации процесса обучения украинских и иностранных слушателей на этапе довузовской подготовки Peculiarities of learning process organization for ukrainian and foreign students at the stage of pre-university training	109

<i>Горбачьо І.І.</i> <i>I. Horbatsio</i>	Організаційно-педагогічні умови підготовки фахівців туристичного супроводу у навчальних закладах України Organizational and pedagogical conditions for training tourist support specialists at educational institutions of Ukraine	114
<i>Горленко В. П.</i> <i>V. Gorlenko</i>	Субъектная социальная активность как фактор социализации старшеклассников Subjective social activity as a factor of high school students' socialization	117
<i>Гребеніченко Ю. М.</i> <i>Yu. Hrebenichenko</i>	Проблеми сучасного освітнього простору: «бермудський трикутник»: вчителі, батьки, діти Problems of modern educational space: «bermuda triangle»: teachers, parents, children	121
<i>Дацько Ю. М.</i> <i>Yu. Datsko</i>	Використання візуалізації у навчанні лексики під час педагогічної практики студентів Using visualization while teaching vocabulary during the pedagogical practice of students	124
<i>Денькович Н. А.</i> <i>N. Denkovych</i>	Педагогічні умови ефективної взаємодії викладача і учня під час навчання художніх дисциплін в ПТНЗ Pedagogical conditions of effective interaction between teacher and students while studying artistic subjects at vocational school	128
<i>Дубницька О. М.</i> <i>O. Dubnytska</i>	Специфіка підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів Specifics of future specialists' training in folk arts and crafts	133
<i>О. Dubovik</i> <i>Дубовик О. В.</i>	Vocational training in the USA Професійна освіта в США	137
<i>Дубровина І. В.</i> <i>I. Dubrovina</i>	Самообразовательная деятельность учителя как системообразующий фактор непрерывного образовательного пространства Teacher' self-educational activity as system-forming factor of continuous educational space	141
<i>Жулавська Л. Л.</i> <i>L. Zhulavska</i>	Поєднання традиційних та новітніх технологій у формуванні якісно нового рівня освіти у ПТНЗ Combination of traditional and new technologies while forming qualitatively new level of education in VET	147
<i>Замфереско О. В.</i> <i>O. Zamferesko</i>	Бізнес-планування у ресторанному господарстві: базові процедури Business planning in restaurant business: basic procedures	154
<i>Zorina A. E.</i> <i>Зоріна А. Е.</i>	Formation of intercultural competence while teaching foreign languages at high school Формування міжкультурної компетенції у процесі вивчення іноземних мов у старшій школі	157
<i>Іванцик О. Є.</i> <i>O. Ivantsyk</i>	Застосування програмно-педагогічних засобів та інтернет-ресурсів в процесі вивчення предметів професійно-теоретичної підготовки Application of software and pedagogical means, internet-resources while studying subjects of professional and theoretical training	161
<i>Каплун І. В.</i> <i>I. Kaplun</i>	Діагностика діяльнісного компонента професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю Diagnostics of activity component of future technical specialists' professional identity	166

<i>Ковальова С. S. Kovaliova</i>	Культурологія освіти як засіб підвищення кваліфікації педагогічних працівників Culturology of education as a means of improving qualification of pedagogical staff	169
<i>Yu. Kolisnyk- Humenyuk, V. Humenyuk Колісник- Гуменюк Ю. І., Гуменюк В. В.</i>	Ukraine's perspectives in the world market of higher education Перспективи України на світовому ринку вищої освіти	174
<i>Кубська Л. І. L. Kubska</i>	Проектування управлінської діяльності у ПТНЗ на основі маркетингу Designing management activities at vocational schools on the basis of marketing	180
<i>Лозовий В. З. V. Lozovyi</i>	Навчально-виховний процес у професійно-технічних навчальних закладах Educational process at vocational schools	183
<i>Макогін О.В. Makohin O.</i>	Навчально-методичне забезпечення практики майбутніх фахівців будівельного профілю в коледжах Educational and methodological providing of practice for future specialists of building profile in collages	188
<i>Медведєва О.І. Medvedieva O.I.</i>	Науково-педагогічна діяльність вищого технічного навчального закладу як невід'ємна складова його освітнього середовища The scientific and pedagogical activity at the higher technical educational establishment as a part of its educational environment	193
<i>Мішеніна А. В. A. Mishenina</i>	Розвиток креативності старших дошкільників засобами нетрадиційного малювання Development of senior preschoolers' creativity by means of non-traditional drawing	203
<i>Нестерова Т. І. T. Nesterova</i>	Особливості розвитку психомоторних якостей у дітей молодших класів на уроках фізичної культури Features of development of psychomotor qualities of junior pupils at physical education lessons	208
<i>Остапчук О. Є. O. Ostapchuk</i>	Проективний компонент готовності майбутнього учителя до професійно-творчої самореалізації Projective component of future teacher's readiness for professional and creative self-realization	211
<i>Прима А. В. A. Pryma</i>	Сутність формування готовності майбутніх фітнес-тренерів до професійної діяльності у фітнес-індустрії Essence of formation of future fitness trainers' readiness for professional activities in fitness industry	215
<i>Саяук В. І. V. Sayuk</i>	Основи педагогічного консультування у системі магістерської підготовки професійних радників у галузі освіти Basis of pedagogical consulting in the system of maste's training of professional counselors in the field of education	219
<i>Сенько П. В. P. Senko</i>	З досвіду воєнно-патріотичного виховання в ДПТНЗ «Стрийське ВХПУ» From experience of military-patriotic educationat state vocational school «Higher artistic vocational school of Stryi»	223

<i>Серьогіна І. Ю.</i> <i>I. Seriohina</i>	Упровадження тренінгу при вивченні курсу «Організація готельного господарства» у педагогічному ВНЗ Implementation of training while studying «Hotel industry organization» course at higher schools of education	227
<i>Сліпчишин Л. В.</i> <i>L. Slipchyshyn</i>	Виставки як інструмент розвитку професійної творчості Exhibitions as a tool for professional creativity development	231
<i>Теребенєць Л. В.</i> <i>L. Terebenets</i>	Практика проведення уроків професійно-теоретичної підготовки майбутніх фахівців Practice of conducting lessons of professional and theoretical training for future specialists	239
<i>Фастовець Ю. В.</i> <i>Yu. Fastovets</i>	Дослідження особливостей структури блогу вчителя з української мови Studying the features of ukrainian language teacher's blog	242
<i>Федюк Г. З</i> <i>H. Fediuk</i>	До проблеми вдосконалення системи підвищення кваліфікації вчителів On improving the system of teachers' advanced training	247
<i>Черная О. В.,</i> <i>Воронежцева А. А.</i> <i>O. Chernaya,</i> <i>A. Voronezhseva</i>	Когнитивный компонент как один из структурных компонентов социопрагматической компетентности студентов-иностранцев Cognitive component as one of structural components of foreign students' sociopragmatic competence	252
<i>Шевців О. М.</i> <i>O. Shevtsiv</i>	Застосування інтерактивних методів навчання на уроках образотворчого навчання Application of interactive methods of education at art studies lessons	256
<i>Якимович О. Н.</i> <i>O. Yakymovych</i>	Інтеграція знань як проблема штучного інтелекту Knowledge integration as a problem of artificial intelligence	260
<i>Якимович Т. Д.</i> <i>T. Yakymovych</i>	Напрями інноваційної діяльності у професійній освіті Directions of innovative activity in professional education	266
<i>Якимчук О. І.,</i> <i>Шевченко В. А.</i> <i>O. Yakymchuk,</i> <i>V. Shevchenko</i>	Національно-патріотичне виховання в межах проекту «Моя Україна – джерело творчості» National patriotic education within «My Ukraine is a source of creativity» project	271
<i>Яськів А.</i> <i>A. Yaskiv</i>	Активізація творчої діяльності особистості на уроках образотворчого мистецтва Activation of personality's creative activity at fine arts lessons	277
ПОЛІТОЛОГІЯ		
<i>Дикий О. І.</i> <i>O. Dykuu</i>	Особливості зовнішньополітичних пріоритетів України на Близькому Сході Peculiarities of foreign policy priorities of Ukraine in the Middle East	281
ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ		
<i>Матійків І. М.</i> <i>I. Matiykiv</i>	Формування позитивної взаємодії фахівця сфери «людина-людина» засобами тренінгу Formation of positive interaction of a specialist in the field of «human-human» by means of training	285
<i>Росип М. А.,</i> <i>Черевко М. Ю.</i> <i>M. Rosyp,</i> <i>M. Cherevko</i>	Віртуальна особистість: небезпека під виглядом розваги Virtual personality: danger under the guise of entertainment	290

<i>Шиделко А. В.</i> <i>A. Shydelko</i>	Соціально-психологічні особливості антисоціальної поведінки неповнолітніх Socio-psychological characteristics of underage children's anti-social behavior	293
ТЕХНІЧНІ НАУКИ		
<i>Горбачевський І. Я.</i> <i>I. Horbachevskyi</i>	Тунельне включення складної конфігурації в умовах поздовжнього зсуву Tunnel inclusion of complex configuration in the conditions of longitudinal shift	298
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ		
<i>І. Biryuk</i> <i>Бирюк І. Б.</i>	Communicative and pragmatic aspects of english article Коммуникативный и прагматический аспекты английского артикля	303
<i>Галак І. П.</i> <i>I. Halak</i>	Оповідання Федора Одрача «Танок журавлів»: особливості міфопоетики «Dance of cranes» by Fedor Odrach: features of mythopoetics	306
<i>Глущенко Л. М.,</i> <i>Селецька В. Ю.</i> <i>L. Hlushchenko,</i> <i>V. Seletska</i>	Архітектоніка лексико-семантичного поля іменників на позначення артефактів у старогрецькій мові (на матеріалі тексту Нового Завіту) Architectonics of lexico-semantic field of nouns denoting artefacts in the ancient greek language (on the material of the text of the New Testament)	311
<i>Гнатюшак М. Ю.</i> <i>M. Hnatyshak</i>	Засоби компенсації еліпсису нефінітних форм дієслова ЕїNAI у текстах трагедій Софокла Compensation means of ellipsis of non-finite forms of the verb EĩNAI in the texts of the tragedies by Sophocles	315
<i>M. Dorosh</i> <i>Дорош М. Д.</i>	Brief intoduction to fr. Rafail (Turkoniak's) Septuagint translation into ukrainian Короткий вступ до перекладу Септуагінти на українську мову архім. Рафаїлом (Турконяком)	320
<i>Зелена Ю. Л.</i> <i>Yu. Zelena</i>	Валентне зміщення дієслів в атрибутивних конструкціях (на прикладі займенникових дієслів у французькій мові) Valence displacement of verbs in attributive constructions (On the example of pronominal verbs in French)	325
<i>Зубченко С. В.</i> <i>S. Zubchenko</i>	Засоби досягнення ефективності аргументації у тексті «Історії» Геродота (на матеріалі монологу Артемідії) Means of achieving the effectiveness of argumentation in the text «History» by Herodotus (on the material of Artemisia's monologue)	331
<i>Ліпницька І. М.</i> <i>I. Lipnytska</i>	Постать і творчість Івана Нечуя-Левицького в науковій рецепції Сергія Єфремова Ivan Nechuy-Levytskyi's personality and creative works in Serhiy Yefremov's scientific reception	336
<i>Панчишин Н. З.</i> <i>N. Panchyshyn</i>	Темпоральні складнопідрядні речення зі значенням неодноразовості у латинській мові Temporal complex sentences with the meaning of nonconformity in latin	341
<i>Савчук Г. О.</i> <i>H. Savchuk</i>	Оказіональні субстантивовані прикметники та дієприкметники у функції засобів когезії (на матеріалі різножанрових текстів давньогрецької літератури) Occasionally substantivized adjectives and participles as a cohesive agent (On the material of different genre texts of ancient Greek literature)	346

<i>Сенчук І.А.</i> <i>I. Senchuk</i>	Матриця ініціації в основі п'єс Вільяма Б. Єйтса про кучуліна Matrix of initiatives based on William B. Yeats's plays about cuchulain	351
<i>Татаровська О. В.</i> <i>O. Tatarovska</i>	Фонетико-орфографічні особливості оформлення рекламного дискурсу: порівняльно-зіставне дослідження на матеріалі англійської та української мов в світлі теорії мовленнєвих актів Phonetic and orthographic peculiarities of advertising discourse organization: comparative and contrastive analysis on the material of english and ukrainian in the light of theory of speech acts	358
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ		
<i>Жиленко Т. І.,</i> <i>Балащенко К. І</i> <i>T. Zhylenko,</i> <i>K. Balatsenko</i>	Аналіз використання координатного методу у математиці Analysis of coordinate method usage in mathematics	363
ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СПОРТ		
<i>Т. Бublei</i> <i>Бублей Т. А.</i>	Effectiveness of application in the physical culture studies of the differentiated education of physical education of primary school, who have nosological manifestations Ефективність застосування диференційного підходу на заняттях з фізкультури для учнів основної школи з нозологічними проблемами	368
<i>Будейченко О. В.</i> <i>O. Buleichenko</i>	Обґрунтування впровадження в навчальний процес студентів спеціальних медичних груп нетрадиційних видів рухової активності On implementation of non-traditional types of motor activity while training students of special medical groups	370
<i>Галай М.Д.</i> <i>Halay M.D.</i>	Диференційоване навчання вправ з м'ячем учнів молодших класів на уроках фізичної культури в школі Differentiated training of exercises with ball for junior classes at physical training lessons in schools	375
<i>Zh. Dyomina</i> <i>Дьоміна Ж. Г.</i>	Current issues of profile teaching of physical culture at senior school in the context of continuity and succession education Сучасні проблеми профільного навчання фізичної культури у старшій школі у контексті неперервності та наступності освіти	380
<i>Мішаровський Р. М.,</i> <i>Аландарєв А.В.</i> <i>R. Misharovskyy,</i> <i>A. Alandaryev</i>	Розвиток координаційних здібностей учнів 1-4 класів на уроках футболу в школі Development of coordination abilities of pupils of 1-4 grades at football lessons at school	384
ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ		
<i>Бадіца А. В.</i> <i>A. Baditsa</i>	Категорія загальнолюдських цінностей у соціально-філософському контексті Category of universal human values in the socio-philosophical context	389
ЮРИДИЧНІ НАУКИ		
<i>Татаровський Р. О.</i> <i>R. Tatarovskyy</i>	Варіативність імперативів у концепції права Г. Харта Variety of imperatives in H. Hart's concept of law	396

Економічні науки
УДК 631:332

Герасимів З.М.

канд. геогр. наук, доцент кафедри економіки підприємства
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблем розвитку та функціонування сільського господарства, пошуку шляхів та пропозицій для забезпечення перспективного розвитку галузі. Підтримка сільгоспвиробників, розвиток органічного землеробства сприятимуть підвищенню ефективності, забезпеченню належної якості та конкурентоспроможності виробленої продукції.

Ключові слова: сільське господарство, земельні ресурси, органічне землеробство, інноваційні технології, ефективність.

Z. Herasymiv

PhD (Geography), Assistant Professor of Enterprise Economics Department
Separated Subdivision of NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»
Berezhany, Ukraine

PROBLEMS OF AGRICULTURE

Abstract. This article is devoted to the analysis of the current state, problems of development and functioning of agriculture, ways and suggestions to provide perspective development of the agriculture sector. The support of farmers producing, the development of organic farming will improve efficiency, ensuring adequate quality and competitiveness of products.

Keywords: agriculture, land resources, organic agriculture, innovative technologies, efficiency.

Важливе стратегічне значення сільського господарства для економіки країни, участь України в інтеграційних процесах, необхідність забезпечення продовольчої безпеки вимагають вирішення нагальних проблем, які на сьогоднішній день існують в галузі. Задовольняючи вимоги часу, необхідно забезпечити виробництво якісної сільськогосподарської продукції в достатній кількості для потреб внутрішнього та зовнішнього ринків, подбати про належні умови життєдіяльності сільських жителів та розвиток сільських територій.

Вивченням сучасного стану та проблем розвитку сільського господарства займаються українські вчені, серед яких: В. К. Збарський, А. В. Лісовий, М. Й. Малік, Л. М. Мельник, П. Т. Саблук, О. В. Шубравська та ін. Однак проблеми галузі в окремих регіонах країни потребують проведення подальших досліджень та пошуків шляхів їх ефективного вирішення.

Євроінтеграційні процеси створюють можливості для розширення ринків збуту сільськогосподарської продукції, однак вона повинна бути конкурентоспроможною та відповідати міжнародним стандартам.

Негативними тенденціями є зменшення виробництва окремих видів продукції сільського господарства, зростання залежності від імпорту, що позначається на діяльності вітчизняних товаровиробників, низька конкурентоспроможність виготовленої продукції.

Недостатнім є використання інноваційних технологій у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції, українські аграрії часто відстають від європейських за показниками врожайності, продуктивності, ефективності виробництва та забезпечення якості продукції [2].

Високий рівень зношеності техніки, недостатній розвиток органічного землеробства, зниження інвестиційних надходжень у галузь, недосконалість законодавства в аграрній сфері, відсутність належної системи державної підтримки, низька заробітна плата працівників сільського господарства, недосконала система кредитування та страхування, диспаритет цін на продукцію сільського господарства та промисловості, відсутність умов для реалізації трудового потенціалу у сільській місцевості перешкоджають ефективному розвитку сільського господарства.

Нераціональне використання земельних ресурсів, деградація ґрунтів, їх забруднення, зниження родючості, непродумана меліорація, недотримання сівозмін, вирощування монокультур, значне внесення на окремих територіях отрутохімікатів та засобів захисту рослин негативно позначаються на виробництві продукції аграрної сфери. Низький рівень спеціалізації, концентрації та кооперації виробництва, високі втрати при збиранні, транспортуванні та зберіганні врожаю створюють перешкоди для отримання високих результатів, підвищують собівартість виробленої продукції.

Необхідно забезпечити здійснення заходів, що дозволять підвищити ефективність агропромислового виробництва, перевести його на інноваційні засади розвитку, збільшити інвестиційну привабливість, підвищити конкурентоспроможність виробленої продукції [1].

Нарощувати експортний потенціал галузі слід за рахунок не сировини, а готової продукції з високою доданою вартістю. Потрібно встановити пільговий режим оподаткування для новостворених, малих підприємств та таких, що проводять заходи з відновлення родючості ґрунтів, стимулювати виробництво сільськогосподарської продукції в приватних селянських господарствах.

Слід забезпечити перехід до сталого сільського господарства та сталого розвитку сільських територій, підвищити рівень продовольчої безпеки шляхом збільшення виробництва продуктів харчування належної якості, вдосконалити фінансово-кредитну та страхову системи, наблизити законодавство України до міжнародних стандартів [3].

Підтримка сільського господарства повинна здійснюватись у поєднанні із розвитком сільських територій та забезпеченням умов для нормальної життєдіяльності сільського населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (проект) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>
2. Лупенко Ю. О. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Салук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 26-38.
3. Малік М. Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва / М. Й. Малік, М. А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 3-12.

Економічні науки
УДК: 338.439.5:637

Гурська І. С.
канд. екон. наук, доцент ВП НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ

Анотація: Розглянуто сучасний стан розвитку молочного скотарства в господарствах Тернопільського регіону. Визначено сукупність факторів, що впливають на розвиток та ефективне функціонування галузі молочного скотарства в аграрних формуваннях. Встановлено, що важливими перспективами розвитку молочного скотарства є упровадження прогресивних технологій виробництва.

Ключові слова: поголів'я корів, продуктивність, виробництво, спеціалізація, концентрація, цінова політика, інноваційно-інвестиційний розвиток.

I. Hurska
PhD (Economics), Associate Professor
Separated Subdivision of NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»
Berezhany, Ukraine

PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF DAIRY CATTLE BREEDING IN AGRARIAN FORMATION OF TERNOPIL REGION

Abstract. The article is devoted to the consideration of the present state of the dairy cattle breeding development on farms of Ternopil region. The set of factors influencing the development and effective functioning of the dairy industry in the region is determined. The author proves that the important prospects for the development of dairy cattle breeding are the introduction of advanced production technologies.

Key words: the number of cows, productivity, production, specialization, concentration, price policy, innovation and investment development.

Молочне скотарство є однією з найважливіших галузей АПК та відіграє основну роль у розвитку національного господарства країни. Внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин в останні роки молочне скотарство зазнало негативних змін, що призвело до зниження завантаженості сировиною молокопереробних підприємств, надходження коштів від реалізації продукції, зростанню безробіття серед сільських жителів.

Низька ефективність галузі, непаритетність відносин між виробниками та переробними підприємствами молочної продукції постачальниками ресурсів спричинили фінансові проблеми в більшій частині аграрних формувань, значно ускладнили можливість упровадження ресурсозберігаючих технологій та інвестиційно-інноваційних проєктів.

Розвиток молочної галузі характеризується системою показників, за допомогою яких можна визначити поточний стан, динаміку економічних процесів та виявити резерви щодо перспектив.

Аналіз загального стану галузі молочного скотарства в аграрних формуваннях Тернопільської області доводить, що в 2016 р. порівняно із 2005 р. поголів'я корів скоротилося на 62,4% й становило – 94,8 тис. гол. (табл. 1). Занепад тваринництва в регіоні є наслідком невідпрацьованості відповідного економічного механізму та державного регулювання економікою.

Таблиця 1

Динаміка поголів'я корів і виробництва молока в аграрних формуваннях Тернопільської області

Показники	Роки							Відхилення (+/-) 2016 р. до 2005 р
	2005	2008	2010	2013	2014	2015	2016	
Поголів'я корів, тис. гол.	151,9	120,3	111,9	107	99,8	95,1	94,8	-57,1
Виробництво молока, тис. т.	485,2	424,0	416,7	485,9	480,6	460,7	453,5	-31,7
Середньорічний надій молока на 1 корову, кг.	3194	3524	3724	4541	4815	4844	4784	1590

Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Загальна тенденція до зменшення обсягів виробництва молока за досліджуваний період спостерігається в усіх категоріях господарств Тернопільської області – на 31,7 тис. т. Проведені дослідження свідчать, що продуктивність корів залишається низькою, а незначне зростання надоїв молока не є показником якісного поліпшення складу молочного поголів'я, а результатом вибракування низкопродуктивних тварин. Основним стратегічним питанням розвитку галузі в перспективі залишається неухильне підвищення продуктивності молочного стада.

До головних причин значного скорочення молочного скотарства та зменшення виробництва молока, слід віднести: диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію; зростання вартості кормів; неспроможність більшості вітчизняних товаровиробників застосовувати інноваційні технології утримання та годівлі тварин; знищення великих вузькоспеціалізованих господарств з вирощування та відгодівлі молодняку ВРХ;

низька платоспроможність населення країни; збільшення кількості сировини іноземного виробництва на вітчизняному ринку, ціна якої значно нижча; скорочення обсягів державної підтримки.

Однією з важливих проблем, що зумовлює кризову ситуацію на молочному ринку, є порушення цінової кон'юнктури, яка характеризується декількома видами регіональних цін: заготівельні; роздрібні; оптово-відпускні; ринкові.

За останні п'ять років закупівельна ціна на молоко від сільськогосподарських підприємств в Україні майже зрівнялась із середньою ціною на молоко в країнах ЄС. При цьому ціна в Європі зросла в середньому на 3% й переважно завдяки підвищенню закупівельної ціни, а в Україні ціна підвищилася в середньому на 5%. Основною причиною подорожчання молока стало зростання виробничих витрат на виробництво молочної продукції, а також зменшення її пропозиції на ринку.

Аналіз даних табл. 2 свідчить, що ціна реалізації молока аграрними формуваннями Тернопільської області у 2016 р. зросла на 4549,9 грн. проти 2005 р. і становила 5692,5 грн/т. Встановлено, що перспективним для сільськогосподарського товаровиробника каналом продажу молока та молочних продуктів є збут переробним підприємствам, за цим каналом найвища ціна (5709,2 грн/т).

Таблиця 2

Ціни, що склалися по каналах реалізації на молоко та молочні продукти в Тернопільській області, грн/т

Показники	Роки							Відхилення (+/-) 2016 р. до 2005 р
	2005	2008	2010	2013	2014	2015	2016	
Ціна реалізації 1 т. молока	1142,6	2297,4	3054,1	3444,2	3733,2	4585	5692,5	4549,9
у т.ч. переробним підприємствам	1153,7	2303,6	3057,9	3444,2	3733,3	4568,6	5709,5	4555,8
на ринку	827,1	1633,1	2793,2	3900,0	4380,5	5427,6	5436,5	4609,4
за іншими каналами	642,7	1665,2	2416,5	3440,5	4132,8	4722,7	5452,5	4809,8

Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Важливим фактором при ціноутворенні на ринку готової молочної продукції є вплив посередників при закупівлі молока-сировини й реалізації готової продукції. При закупівлі молока посередницькими структурами закупівельна ціна його зростає на 15-20%. Реалізація готової молочної продукції від переробного підприємства до роздрібної торгівлі також здійснюється через посередницькі структури, які, як правило, рекомендовані торговельними організаціями, у яких продається відповідна продукція. При цьому залежно від

асортименту та відповідних доплат за входження молочної продукції до продажу у торговельній мережі, гуртова ціна підприємства на молочну продукцію зростає на 25-60%. Часто одна й та сама продукція проходить через дві-три таких структури й кожна з них збільшує ціну такої продукції. Роздрібна торгівля, одержавши від даної структури продукцію, реалізовує її споживачам зі своєю торговельною націнкою. Виробники молочної продукції не мають альтернативи в реалізації своєї продукції. До роздрібної торгівлі на реалізацію надходить продукція тільки від гуртових посередників [1, с. 64].

Перспективними напрямками для стабільного розвитку галузі молочного скотарства в аграрних формуваннях є: раціональне використання ресурсного потенціалу; розміщення, спеціалізація та концентрація виробництва з урахуванням природних умов; удосконалення механізмів цінової політики, фінансово-кредитної та банківської систем; організація виробничої діяльності на основі інвестиційно-інноваційного розвитку; контрактна система заготівлі молочної сировини між товаровиробниками й переробними підприємствами.

Відновлення молочного скотарства в господарствах повинно здійснюватися, на нашу думку, за умов реалізації таких заходів: по-перше, визначити певні невідповідності курсу реформування аграрних формувань та приватизації; по-друге, всім підприємствам, що займаються вирощуванням худоби та виробництвом молока, забезпечити самостійність у виборі напрямку спеціалізації та каналів реалізації молочної продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко В. М. Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні / В. М. Бондаренко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 61-64.
2. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2016 рік : [стат. зб.]. – Тернопіль : Головне управління статистики у Тернопільській області, 2017.
3. Реалізація продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами у 2016 році : [стат. зб.]. – Тернопіль : Головне управління статистики у Тернопільській області, 2017. – 24 с.
4. Сільське господарство Тернопільської області 2016 : [стат. зб.]. – Тернопіль : Головне управління статистики у Тернопільській області, 2017.
5. Тваринництво Тернопільщини за 2016 рік : [стат. зб.]. – Тернопіль : Головне управління статистики у Тернопільській області, 2017. – 3 с.

Економічні науки
УДК 351.84

Замора О.І.
канд.екон. наук., доцент ВП НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ

Анотація. Розглянуто особливості призначення та виплати основних державних соціальних допомог малозабезпеченим верствам населення в Україні; з метою посилення ефективності системи соціальної допомоги окреслено основні напрями її реформування в сучасних умовах.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна допомога, малозабезпечені верстви населення, отримувачі допомог.

O. Zamora
PhD (Economics), Associate Professor
Separated Subdivision of NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»
Berezhany, Ukraine

SOCIAL PROTECTION OF POPULATION IN THE CONTEXT OF SOCIAL AID ASSIGNMENT

Abstract. Theoretical aspects of the population's social protection are presented in the article. The features of assigning and paying the basic state social payments to low-income groups of the population in Ukraine are examined. In order to increase the efficiency of the social aid system the author outlines the main directions of its reform under modern conditions.

Key words: social protection, social aid, low-income groups of population, aids recipients.

Соціальний захист слід розглядати з кількох позицій, які можна узагальнити як: 1) матеріальне забезпечення громадян похилого віку; у випадку втрати працездатності (тимчасової, часткової, повної); у разі втрати годувальника; при народженні й похованні осіб, по догляду за дітьми та хворими людьми; 2) перерозподільні відносини, у процесі яких відбувається формування й використання суспільних фондів споживання; 3) нормативно-правове регулювання норм, прав та обов'язків громадян України на їх матеріальне забезпечення [1, с. 36]. Зі світової практики відомі такі складові соціального захисту населення: соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога, соціальні послуги.

Основним завданням соціального захисту населення є забезпечення реалізації державної політики у сфері соціально-трудових відносин, обслуговування громадян, які потребують допомоги та соціальної підтримки з боку держави.

Розглянемо динаміку надання основних державних соціальних допомог Головним управлінням праці та соціального захисту населення в Чортківському районі Тернопільської області. На обліку в Єдиному державному автоматизованому реєстрі осіб, які мають право на пільги, станом на 01 січня 2016 р. перебувало 14702 особи. Станом на 01.01.2016 р. за надані пільгові

послуги проведено виплат на суму 7873,8 грн., заборгованість склала 3039,9 грн. У 2015 р. за призначенням різних видів соціальної допомоги звернулося 4722 заявники, яким здійснено нарахувань на суму 55698,9 грн. Дані свідчать про відсутність заборгованості по виплаті всіх видів державних допомог.

У районі в 2016 р. за субсидіями на житлово-комунальні послуги звернулося 9381 домогосподарство та 270 домогосподарств звернулося за субсидіями готівкою на відшкодування витрат для придбання скрапленого газу, твердого й рідкого пічного побутового палива, що у 17,9 разів більше, ніж на цю ж дату минулого року. За 2015 р. здійснено нарахувань на 54622,8 грн., порівняно з відповідним періодом 2014 року обсяг надання субсидій зріс на 53795,7 грн. 2016 р. Є заборгованість по виплаті субсидій на житлово-комунальні послуги й становить вона 37123,2 грн., по виплаті субсидій готівкою на відшкодування витрат для придбання скрапленого газу, твердого й рідкого пічного побутового палива становить 111,3 грн.

За державною допомогою 2016 р. звернулося 90 громадян України, які переселились на територію Чортківського району з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції, яким в 2015 р. здійснено нарахувань на суму 420,1 грн. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 200 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортного лікування» станом на 01.01.2016 р. на обліку перебуває 2 учасники антитерористичної операції.

По виконанню районної програми «Ветерани» за 2015 р. було виплачено 2 членам сімей загиблих в Афганістані щомісячної допомоги на суму 3,6 тис. грн., 33 особи отримали щомісячну допомогу до пенсії як воїни ОУН-УПА на суму 68,3 тис. грн.

Компенсація підприємствам, установам, організаціям у межах середнього заробітку працівників, призначених на військову службу за призовом під час мобілізації на особливий період, виплачується відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 7 березня 2015 р. № 105. Станом на 01.01.2016 р. відшкодовано 686,2 тис. грн.

Розглянемо рівень медичного обслуговування. Медична допомога жителям Чортківського району надається центральною комунальною районною лікарнею на 380 ліжок, районним поліклінічним відділом на 850 відвідувань в день, стоматологічною поліклінікою на 180 відвідувань, комунальним закладом Центром первинної медико-санітарної медичної допомоги, 18-ма лікарськими амбулаторіями, що працюють на засадах сімейної медицини та 39-ма фельдшерсько-акушерськими пунктами. В районі проводяться медичні огляди

сільського населення бригадами лікарів, як дорослого, так і дитячого, поліклінічних відділів центральної комунальної районної лікарні.

У районі продовжується робота з покращення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я, покращення якості надання медичної допомоги та підвищення кваліфікації спеціалістів. У 2015 р. за кошти районного бюджету проведено ремонт акушерського відділу (зроблено ремонт першого поверху акушерського відділу, приймального відділу) на суму 900,0 тис. грн.

Розвиток дошкільної освіти забезпечується шляхом збільшення місць та підвищення рівня охоплення дітей дошкільною освітою. У районі функціонує 33 дошкільні навчальні заклади. Дошкільною освітою охоплено 980 дітей. Для задоволення освітніх потреб населення в 2015-2016 навчальному році на території району функціонує 44 загальноосвітні навчальні заклади, в яких навчається 3657 учнів. Разом з тим в районі функціонує три позашкільні заклади з різними напрямками, гуртками, секціями. З метою покращення матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних закладів в усіх закладах освіти проведено поточні ремонти та благоустрій прилеглих територій.

Чинна система соціальної допомоги населенню в Україні далеко не досконала. Реформування системи соціальної допомоги має здійснюватися на основі вироблення нових підходів і критеріїв до оцінювання існуючих соціальних програм з метою їх раціоналізації та консолідації з урахуванням наявних бюджетних ресурсів. Варто зауважити, що основні параметри соціальних гарантій визначаються на рівні держави з урахуванням її фінансових можливостей, тому вкрай важливо проводити аналіз розмірів виплат, перевіряти цільовий характер здійснених видатків, визначати нові джерела фінансування витрат на соціальний захист населення. З метою посилення ефективності системи соціальної повинен стати перехід від соціальних пільг до системи адресної соціальної допомоги, що сприятиме наданню підтримки тим, хто її дійсно потребує, а також значній економії державних коштів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Романенко С. Україні необхідно сформувати систему соціального захисту ринкового типу / С. Романенко. // Соціальний захист. – 2012. – № 2. – С. 49-55.
2. Статистичні матеріали офіційного сайту Головне управління статистики у Тернопільській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.te.ukrstat.gov.ua>
3. Шаманська Н. Соціальний захист населення в контексті надання соціальних допомог : сучасний стан і пріоритети / Н. Шаманська. // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 2 (41). — С. 43-48.

Nauki ekonomiczne
Ekonomia i zarządzanie przedsiębiorstw
УДК 008:37.015.3

Kucher L.R.

*dr. nauk ekon., Wojskowe Kolegium Kompozytora Sierżanta
Narodowa Akademia Wojsk Lądowych imieniem hetmana Petro Sahaidachnego
m. Lwów, Ukraina*

KULTURA MOTYWACYJNA JAKO SKŁADOWA INNOWACYJNA ZARZĄDZANIA PERSONELEM PRZEDSIĘBIORSTWA

Adnotacja. *W tym artykule zbadano istotę kultury motywacyjnej i jej roli w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa. Określono cechy kultury motywacyjnej, czynniki wpływające na nią. W artykule udało się wyczuć wpływ kultury motywacyjnej na wyniki przedsiębiorstwa i zarysować podejścia do jego powstania.*

Słowa kluczowe: *kultura motywacyjna, kultura zarządzania, kształtowanie kultury motywacyjnej.*

L. Kucher, PhD (Economics),

Military college of the NCO at Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy

MOTIVATION CULTURE AS AN INNOVATIONAL COMPLEX OF MANAGEMENT BY PERSONNEL OF THE ENTERPRISE

Abstract. *The article deals with the notion of motivation culture and its value for the activity of an enterprise. The features of motivation culture and the factors of influence on it are considered. The influence of motivation culture is considered on the results of the activity of an enterprise and the approaches to its forming are indicated.*

Key words: *motivation culture, culture of management, motivation culture formation.*

Rozwój dynamiczny technologii informacyjnych, posniesienie znaczenia personelu przedsiębiorstw jak jednej z najbardziej ważnych zasob, wymaga stosowania podejść innowacyjnych w zarządzaniu personelem. Jednym z kierunków priorytetowych jest ukształtowanie efektywnej kultury motywacyjnej na każdym odrębnym przedsiębiorstwie.

Pytanie istoty i ukształtowania kultury motywacyjnej zarządzania personelem oraz system jej wskaźników w warunkach rynku praktycznie nie był zbadany przez fachowców krajowych i zagrynicznych i jako skutek, brak praktyki stosowania właściwych prac naukowych w działalności przedsiębiorstw.

Naszym zdaniem jest to, że kultura motywacyjna zarządzania personelem - to jest historycznie sformowany całokształt czynników trybu materialnego i niematerialnego określony celem zarządzania, który będzie służyć matrycą dla ukształtowania podejść polimotywacyjnych aktywizacji personelu przedsiębiorstw.

Kultura motywacyjna jest integralną składową kultury zarządzania i kultury organizacji. Składowymi kultury zarządzania należącymi do kultury motywacyjnej jest kultura pracowników, kultura środowiska działalności, warunki pracy i pod. Kultura motywacyjna obejmuje również zakresy i periodyczność motywacji, dyferencjację między kategoriami pracowników, przezroczystość motywowania, stosunek między motywowaniem materialnym i niematerialnym [4, s. 476].

Efektywność kultury motywacyjnej zarządzania wykazuje się w efekcie synergicznym, który może być pozytywnym lub negatywnym zależnie od zespołu składników i stopnia zgodności ich z warunkami działalności przedsiębiorstwa [1, s. 58-59].

Kultura motywacyjna towarzyszy motywowaniu pracy na wszystkich jej etapach i jest charakterystyką systemu stosunków wzajemnych «motywujący-motywowany».

W rozumieniu konceptualnym kultura motywacyjna zarządzania personelem charakteryzuje się następującymi osobliwościami:

- jest dynamiczną i zmienną – reaguje na wpływ otoczenia zewnętrznego organizacji i warunkuje zachowanie personelu przedsiębiorstwa,
- konsoliduje kolektyw – uzgadnia interesy administracji i podporządkowanych, właścicieli i pracowników najemnych przedsiębiorstwa,
- kształtuje motywy i bodźce produktywności pracy ,
- posiada bezpośredni wpływ na jakość towarów i świadczeń oraz na skuteczność i efektywność pracy odrębnego pracownika na przedsiębiorstwie w ogóle.

Ukształtowanie kultury motywacyjnej na konkretnych przedsiębiorstwach jest skierowane na zrealizowanie czynników zdolnych do podniesienia jakości obsługi i produkcji, obniżenia cen na towary z uwzględnieniem mobilizacji czynników rynkowych dla stymulowania popytu i zwiększenia zakresów sprzedaży towarów, a w ogóle podnieść produktywność pracy i efektywność funkcjonowania konkretnego przedsiębiorstwa [2, s. 110].

Przy tym formowanie kultury motywacyjnej jest związane ze specyfiką branżową działalności przedsiębiorstwa, z szybkością zmian technologicznych i innych, z osobliwościami rynku, użytkowników, z ilościowymi i jakościowymi charakterystykami personelu.

Opracowanie efektywności i właściwej do warunków kultury motywacyjnej zarządzania personelem jest możliwe tylko na podstawie monitoringu i oceny już zaistniałej kultury na przedsiębiorstwie [3, s. 223].

Naszym zdaniem monitoring kultury motywacyjnej zarządzania personelem trzeba zaczynać z oszacowania jakości zawodowych, osobowościowych i rzeczowych pracowników, etyki ich zachowania i kultury warunków pracy, co pozwala skordynować wyniki pracy, istotnie wpływać na motywowanie do działalności bardziej efektywnej. Wyniki oszacowania jednocześnie są niezbędnymi środkami przy planowaniu kariery pracowników i efektywnego wykorzystania zasobów siły roboczej przedsiębiorstwa oraz podają informacji o konieczności nauczania lub o nieprzydatności zawodowej odrębnych pracowników.

Przy ukształtowaniu (udoskonaleniu) kultury motywacyjnej zarządzania personelem zachowują się wskaźniki uzyskane podczas monitoringu obecnej kultury motywacyjnej, które zadowolniają personel i przewodzenie, a osobliwa uwaga udziela

się polepszeniu wskaźników przy których stan kultury motywacyjnej był oszacowany negatywnie.

Nie istnieje jednolitego systemu zarządzania kulturą motywacyjną dla wszystkich przedsiębiorstw. Każde z nich jest unikalnym i dlatego proces opracowania i zarządzania kulturą motywacyjną jest indywidualnym o ile zależy od osobliwości personelu przedsiębiorstwa, od jakości połączenia w łańcuchu „kierownik- podległy”, dynamiki rozwoju przedsiębiorstwa, potencjału, stanu gospodarki, środowiska kulturalnego w całości.

WYKAZ LITERATURY

1. Богиня Д. П. Трудовий менталітет у системі мотивації праці / Д. П. Богиня, М. В. Семикіна. – Кіровоград : Поліграф-Терція, 2002. – 226 с.
2. Смолінська О. Є. Стратегія організації та управління людськими ресурсами крізь призму організаційної культури / О. Є. Смолінська // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 6 (72). – С. 107-114.
3. Тимошенко И. И. Мотивация личности и человеческих ресурсов / И. И. Тимошенко, А. С. Соснин. – К. : Изд-во Европ. ун-та, 2002. – 576 с.
4. Хміль Ф. І. Основи менеджменту : підручник / Ф. І. Хміль. – К. : Академвидав, 2003. – 608 с.

Економічні науки
УДК: 658.32

Літвінов В.І.
*ст. викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна*

ПРЯМІ ТА НЕПРЯМІ МЕТОДИ ТРУДОВОЇ МОТИВАЦІЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. Здійснювані в країні реформи не можуть бути ефективно реалізовані без створення дієвих стимулів до праці. Трудова мотивація персоналу в будь-якому суспільстві значною мірою визначає рівень його добробуту, забезпечення виробництва високопрофесійним кадровим потенціалом та економічного зростання. Виділяють матеріальні та нематеріальні фактори трудової мотивації в сільськогосподарських підприємствах: розмір заробітної плати, плата за земельні та майнові паї, відносини власності, пільговий відпочинок співробітників, просування по службі, тощо.

Ключові слова: трудова мотивація, стимулювання, заробітна плата, компенсаційні виплати.

V. Litvinov
*Senior Lecturer of Accounting and Audit Department
Separated Subdivision of NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»
Berezhany, Ukraine*

DIRECT AND INDIRECT METHODS OF LABOR MOTIVATION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract. Reforms implemented in the country cannot be effectively fulfilled without creating effective incentives for work. Labor motivation of the staff in any society determines, to a large extent, the level of its prosperity, ensuring the production with highly professional human resources and economic growth. There are material and non-material factors of labor motivation in agricultural

enterprises: the size of wages, land and property payments, property relations, preferential rest of employees, promotion, etc.

Key words: labor motivation, incentives, wages, compensatory payments.

Проблеми мотивації трудової діяльності персоналу та створення мотиваційного механізму відіграють значну роль в управлінні та плануванні діяльності підприємства.

Розроблення й запровадження ефективних мотиваційних моделей сприяє підвищенню ефективності, продуктивності й прибутковості підприємства. Водночас саме достатні фінансові можливості підприємства дають змогу запровадити високоефективну систему трудової мотивації. Це дозволяє взаємопов'язати між собою такі показники як: величина виплат працівникам, продуктивність праці, ефективність виробництва та результативність діяльності підприємства в цілому.

Основне значення системи мотивації полягає в тому, щоб стимулювати виробничу поведінку працівників підприємства, скерувавши її на досягнення поставлених перед ним стратегічних завдань, іншими словами, з'єднати матеріальні інтереси працівників зі стратегічними задачами підприємства [1].

Стимулювання праці робітників базується на тому принципі, що методом грошової мотивації в сукупності з іншими формами визнання заслуг працівників можна досягти найбільш бажаних результатів для підприємства [3].

У сільському господарстві серед економічних факторів мотивації важливе значення має оплата праці, яка залишається одним з основних джерел грошових доходів працівників. Заробітна плата – це винагорода, яку за трудовим договором виплачують працівникові за виконану ним роботу.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про оплату праці» від 24.03.95 р. структура зарплати складається з таких її видів:

- основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців;

- додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні й компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Інші заохочувальні та компенсаційні виплати – це виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами й положеннями, виплати в рамках грантів, компенсаційні та інші грошові й

матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми.

До засобів матеріального стимулювання працівників частково можна віднести також плату за користування земельними та майновими паями. В сільському господарстві значна частина власників паїв працюють в тих же підприємствах. Унаслідок цього, вони можуть бути зацікавленими у зростанні обсягів виробництва, доходів та фінансових результатів господарювання, особливо якщо величина плати за земельні та майнові паї буде залежати від цих факторів

Стимулюючі функції з оплати праці виконують і колективні договори, котрі формують паритет інтересів власників і найманих працівників сільськогосподарських підприємств.

Сторони колективного договору або угоди визначаються статтею 3 Закону України «Про колективні договори і угоди». Колективний договір укладається між власником або уповноваженим ним органом та однією або кількома профспілковими чи іншими уповноваженими на представництво трудовим колективом органами, а у разі відсутності таких органів – представниками трудящих, обраними й уповноваженими трудовим колективом [4].

Крім вказаних вище прямих економічних методів трудової мотивації, застосовують також і непрямі (негрошові) методи стимулювання. До них відносяться такі види виплат, як: пільговий відпочинок співробітників, пільгове або безкоштовне харчування під час робочого дня, пільгове або безкоштовне транспортне обслуговування, просування по службі, тощо.

Матеріальна мотивація персоналу має стабілізуючу дію й здатна утримати в компанії найбільш цінних співробітників. Основна мета нематеріальної мотивації – задоволення співробітника й «здоров'я» колективу в цілому. Для формування належного ставлення до праці потрібно створити такі умови, за яких працівник сприймав би свою працю як свідому діяльність, необхідну для нормального матеріального забезпечення себе й сім'ї, як джерело самовдосконалення, основу професійного та службового зростання [2].

При створенні системи трудової мотивації потрібно поєднувати матеріальні та нематеріальні методи стимулювання, які врахують усю специфіку діяльності підприємства та окремого працівника.

У сучасних умовах потрібно по-новому вирішувати економічні проблеми, серед яких одними з найважливіших є підвищення ефективності використання кадрового потенціалу сільськогосподарських підприємств, що, своєю чергою, можна досягти завдяки покращенню матеріального та нематеріального заохочення працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдуцький П. Зростання економіки і добробуту людей: пошук оптимальних пропорцій / П. Гайдуцький. // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 66 (13 квітня). – С. 5.
2. Гончар В. В. Методи нематеріального мотивування персоналу на промислових підприємствах у кризовий період / В. В. Гончар, Н. О. Обухова. // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Випуск 2 (12), Том 3 – С. 133-139.
3. Денисенко І. А. Соціально-економічні умови розвитку сільських районів та удосконалення чинників мотивації праці / І. А. Денисенко. // Вісник Львівського державного аграрного університету. Економіка АПК. – 2006. – № 13. – С. 612-615.
4. Жибак М. М. Розвиток трудового потенціалу села західного регіону України : [монографія] / М. М. Жибак. – Тернопіль : Видавництво Астон, 2010. – 336 с.

Економічні науки
УДК 338.658.3

Лук'янова М.М.

канд. екон. наук, старший викладач

ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

м. Бережани, Україна

РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

Анотація. Розглянуто особливості формування та використання інтелектуального потенціалу задля вирішення соціально-економічних проблем сільської місцевості.

Ключові слова: сільська місцевість, інтелектуальний потенціал, інтелектуальні ресурси.

М. Lukyanova

PhD (Economics), Senior Lecturer

Separated Subdivision of NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»

Berezhany, Ukraine

ROLE OF INTELLECTUAL POTENTIAL IN PROVIDING THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Abstract. The features of formation and use of the intellectual potential to solve social and economic problems of rural areas are considered in the article.

Key words: rural areas, intellectual potential, intellectual resources.

Питання розвитку села, сільської місцевості, сільських територій залишаються предметом активних наукових дискусій. Визначальним чинником будь-якого розвитку є людський. Саме людина з її здатністю до мислення виступає ініціатором змін. Необхідною умовою подолання соціально-економічної кризи в сільській місцевості є залучення місцевих жителів до активної участі у вирішенні наявних проблем своєї життєдіяльності. При цьому важливим є вміння виявити ці проблеми та скласти план дій щодо їх врегулювання, що потребує певних знань, умінь, навиків, креативності, тобто набуває значимої вагомості інтелектуальна складова забезпечення сільського розвитку.

Питання розвитку села та сільських територій розкриваються в працях О. М. Бородіної, С. В. Киризяка, О. Л. Попової, І. В. Прокопи, В. К. Терещенка, Л. О. Шепотько, В. В. Юрчишина та ряду інших вітчизняних учених. Теоретико-прикладні засади використання інтелектуального потенціалу розглянуто О. А. Грішнвою, Б. М. Данилишином, Л. Едвінсоном, Ю. М. Канигіним, М. Мелоуном, Т. Стюартом, А. А. Чухно та ін. Наразі малодослідженими залишаються особливості використання інтелектуального потенціалу задля вирішення завдань сільського розвитку.

Метою публікації є дослідження проблеми формування та використання інтелектуального потенціалу для забезпечення розвитку сільської місцевості.

У сільській місцевості проживає третина населення України. Саме ці люди мали б стати ініціатором та каталізатором процесів сільського розвитку. Залучення мешканців до прийняття рішень стосовно якості життя розширює можливості сталого розвитку місцевості. Місцеві жителі більше обізнані з наявними проблемами своєї життєдіяльності, ніж представники влади на регіональному або національному рівнях. Вони також можуть швидше виявити і задіяти наявні ресурси для вирішення цих проблем. Необхідною умовою залучення жителів до прийняття рішень стосовно розвитку місцевості, в якій вони проживають, є досягнення їх згуртованості, активізація їх громадянської ініціативності, що вимагає формування та ефективного використання інтелектуального потенціалу сільської громади.

Існує багато підходів до визначення поняття «інтелектуальний потенціал» (таблиця 1.). У контексті нашого дослідження під інтелектуальним потенціалом ми будемо розуміти сукупність інтелектуальних ресурсів (знань, умінь, ідей, інформації тощо) сільської громади як певної соціально-економічної системи, які можуть бути використані нею задля її самозбереження та розвитку.

Основними складовими інтелектуального потенціалу виступають освіта, наука, інноваційна діяльність, інформаційні ресурси, інтелектуальна власність як результат творчої діяльності людини, матеріальний добробут населення тощо

Сільське населення як основний носій національної самоідентичності та інтелекту (бази для формування інтелектуального потенціалу сільських громад) характеризується рядом проблем: депопуляцією, старінням, погіршенням показників здоров'я, зубожінням, міграцією; низькою якістю освіти тощо. Так, у 2017 р. лише 2,4 % випускників сільських шкіл змогли пройти зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО) на рівні 180 балів. З тих, хто подав документи до вищих навчальних закладів, студентами стали 15 % [1].

Таким чином, маємо доволі складні передумови для формування власного інтелектуального потенціалу: частина економічно активного сільського населення мігрувала в міста або закордон, а частина, що залишилася, не має необхідних знань та досвіду.

Таблиця 1.

Теоретичні підходи до визначення суті інтелектуального потенціалу

Автор підходу	Суть підходу
Грішнова О. А [2]	Інтелектуальний потенціал є вирішальним чинником забезпечення сталого економічного та людського розвитку, який включає знання і творчі здібності населення, систему освіти, комп'ютерне забезпечення, систему зв'язку, бази даних (бібліотеки та електронні системи), систему науки, інтелектуальну власність і т. ін.
Лозова Т. І., Шамін М. В. [3]	Інтелектуальний потенціал – це накопичений обсяг знань, компетенції та досвіду працівників, який формується завдяки природним здібностям та розвивається завдяки інвестиціям в нього, та здатен до подальшого саморозвитку задля підвищення як економічної ефективності його використання, так і зростання самооцінки та якості життя людини у сучасному суспільстві.
Мурашко В. В. [4]	Інтелектуальний потенціал – сукупність інтелектуальних здібностей населення регіону, матеріально-технічних, фінансових, інформаційних, організаційно-економічних ресурсів та комплексу чинників, які дозволяють вирішити в теперішній час і в майбутньому проблеми інноваційного розвитку як в інтересах регіону, так і всієї країни.
Нождак Л. С. [5]	Під інтелектуальним потенціалом прийнято розуміти спроможність суспільства, окремих людських спільнот, особистостей (в іншій модальності – держави, регіону, будь-яких організаційних структур, працівників) творити, нагромаджувати та використовувати знання, проекти, ідеї, тобто різну семантичну інформацію як інтелектуальну власність для соціально-економічного, науково-технічного, морально-правового, духовно-культурного та іншого розвитку
Петренко В. П. [6]	інтелектуальний потенціал – прогнозована інтегральна здатність особи чи групи осіб (персоналу, організації, підприємства, населення територіальної громади, регіону, країни, нації, людства) до створення нових духовних та матеріальних цінностей.

Джерелом формування інтелектуального потенціалу є інтелектуальні ресурси (люди з їх знаннями та вмінням взаємодіяти, інфраструктура, результати інтелектуальної діяльності).

Інтелектуальний потенціал сільської місцевості представлений:

- кваліфікованими кадрами, які здатні продукувати креативні ідеї та вміти їх реалізувати;
- мотиваційними механізмами, які б спонукали індивідуумів до активізації їх участі в поліпшенні умов життєдіяльності;
- асоціація жителів із власною місцевістю, відчуття приналежності до громади (інклюзивності).

За обставин, що склалися, задля поживлення процесів ефективного розвитку сільської місцевості можливі декілька шляхів формування необхідного інтелектуального потенціалу.

Насамперед це підвищення якісного освітнього рівня у власних громадах: створення та утримання дитячих дошкільних закладів, шкіл, а також

стимулювання та мотивація повернення обдарованої молоді в село після завершення навчання в містах чи закордоном. Цей варіант потребує додаткового фінансового забезпечення на відновлення місцевої інфраструктури.

Також перспективним є залучення додаткового кваліфікованого персоналу з міст, шляхом диверсифікації діяльності в сільській місцевості, збільшення частки наукоємних та технологічних виробництв. Разом з тим, можемо розглядати й можливість інклюзії в громаду «дауншифтерів» – креативних людей, які здебільшого мають вищу освіту, досягли певних кар'єрних вершин, але втомилися від метушні мегаполісів й надають перевагу «сільському способу життя».

Разом з тим, слід звернути увагу на те, що формування інтелектуального потенціалу ще не є запорукою ефективного розвитку сільської місцевості. Задля отримання бажаного ефекту необхідно запустити механізми «капіталізації» інтелектуального потенціалу – активного використання інтелектуальних здобутків та вироблення нових знань, набуття нового досвіду, інакше нереалізований потенціал загрожує перетворитися на баласт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голомша М. Село, освіта, майбутнє [Електронний ресурс] / М. Голомша // «Лівий берег». – 2017. – Режим доступу : https://lb.ua/blog/mykola_golomsha/380408_selo_osvita_maybutnie.html.
2. Грішнова О. А. Людський розвиток: Навч. посіб. / О. А. Грішнова. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.
3. Лозова Т. І. Інтелектуальний потенціал підприємства як економічна категорія [Електронний ресурс] / Т. І. Лозова, М. В. Шамін // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_10_25.
4. Мурашко В. В. Організаційно-економічне регулювання використання та розвитку інтелектуального потенціалу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Мурашко В. В. – Донецьк, 2006. – 20 с.
5. Нождак Л. С. Демографічні та соціально-економічні чинники формування і використання інтелектуального потенціалу за ринкових перетворень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Нождак Л. С. – Львів, 2003. – 20 с.
6. Петренко В. П. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах / В. П. Петренко. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 352 с.

Економічні науки
УДК 631.147

Христенко Г.М.

канд.екон.наук, доцент кафедри економіки підприємства
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

РОЗВИТОК ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В СИСТЕМІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. У статті розглянуто необхідність розвитку органічного виробництва. Наведено переваги впровадження органічного виробництва в аграрних підприємствах. Розкрито особливості органічного сільськогосподарського виробництва та визначено чинники, що стримують його розвиток в Україні. Визначено основні умови розвитку органічного виробництва в Україні.

Ключові слова: розвиток, органічне сільськогосподарське виробництво, навколишнє середовище, урожайність, конкурентоспроможність.

H. Khrystenko

PhD (Economics), Associate Professor of Enterprise Economics Department
Separated Subdivision of NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»
Berezhany, Ukraine

ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Abstract. The article considers the necessity of the development of organic production. The advantages of introducing organic production into the agrarian enterprises are presented. The features of organic agricultural production are revealed and the factors that hinder its development in Ukraine are determined. The basic conditions of organic production development in Ukraine are determined.

Key words: development, organic agricultural production, environment, productivity, competitiveness.

Продовольча безпека є першочерговою, життєво важливою й визначальною проблемою соціально-економічного розвитку в національному та глобальному вимірах. В умовах інтеграції України в міжнародне співтовариство значної актуальності набувають новітні розробки в галузі альтернативного сільського господарства, спрямовані на раціональне використання природних ресурсів та ресурсозбереження в інтересах теперішнього й майбутніх поколінь. Сучасні економічні умови господарювання висувають нові вимоги до технології виробництва сільськогосподарської продукції та її якості. Якість й екологічна безпечність аграрної продукції в умовах глобальних змін є визначальними факторами її конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках. У зв'язку із цим все більшого значення набуває культура органічного сільського господарства, яке забезпечує збереження та відтворення навколишнього природного середовища та його біорізноманіття, збалансований стан екосистеми, що є запорукою сталого соціально-економічного та екологічного розвитку.

Дослідженню сучасного стану, проблем та перспектив розвитку органічного сільськогосподарського виробництва присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як В. Андрійчука, В. Артиша, В. Борисової, О. Бородіної, О. Дудар, О. Єрмакова, Ю. Завадської, М. Кропивка, Н. Новак, М. Пархомця, О. Попової, О. Рудницької.

Забезпечення сталого розвитку агросфери неможливе без розробки нової, соціально відповідальної стратегії ведення сільського господарства, метою якої є збалансування економічних, соціальних та екологічних процесів як у середині конкретної держави, так і на світовому рівні. В сучасних умовах зростання антропогенного впливу на навколишнє середовище та необхідності досягнення продовольчої безпеки органічне виробництво є перспективним напрямом розвитку аграрного сектора економіки України.

Доцільність органічного сільськогосподарського виробництва визначається рядом переваг, зокрема:

1) *екологічними*:

- мінімізація впливу агровиробничих процесів на довкілля;
- збереження та покращення стану природного середовища в процесі виробництва;
- сприяння збереженню та відновленню біорізноманіття в агроландшафтах;
- покращення структури та біологічної активності ґрунту, відновлення балансу поживних речовин;
- сприяння збереженню та відтворенню природної родючості ґрунтів;
- оберігання від забруднення водних, повітряних, лісових ресурсів;
- **забезпечення екологічної рівноваги довкілля;**

2) *економічними*:

- ресурсозбереження та зменшення енергоємності сільськогосподарського виробництва;
- зниження виробничих витрат;
- зростання грошових заощаджень товаровиробників;
- підвищення самодостатності та скорочення залежності виробників від не вигідних умов зовнішнього фінансування;
- підвищення конкурентоспроможності товаровиробників на внутрішньому й зовнішньому ринках;
- фінансова підтримка іноземними організаціями;
- відродження сільських територій та забезпечення їх сталого розвитку;
- зміцнення експортного потенціалу держави;
- підвищення рівня продовольчої безпеки держави;

3) соціальними:

- підвищення рівня зайнятості сільського населення;
- створення нових перспектив для малих та середніх агроформувань;
- збільшення життєздатності сільських громад через диверсифікацію видів діяльності;
- **покращення здоров'я нації;**
- розвиток сільської місцевості;
- покращення рівня життя сільського населення.

В Україні є всі передумови для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва – потужний природний потенціал; сприятливі кліматичні умови; висока родючість ґрунтів; наявність великих площ екологічно чистих сільськогосподарських угідь; низький рівень використання мінеральних добрив, засобів захисту рослин; забезпеченість аграрної сфери економіки трудовими ресурсами; наявність ринку потенційних споживачів; експортна привабливість органічної продукції для країн ЄС.

Більшість українських органічних господарств розташовані на півдні країни (Одеська, Херсонська, Миколаївська області), у Західній Україні (Чернівецька, Львівська, Тернопільська, Волинська області), а також у центрі (Житомирська, Полтавська, Вінницька області). Українські сертифіковані органічні господарства мають від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до понад десяти тисяч гектарів ріллі [3].

Головний недолік біологічних технологій – це низька врожайність сільськогосподарських культур. За підрахунками фахівців, при переході на біологічні технології обсяги виробництва зерна у світі зменшаться щонайменше вдвічі, що спричинить повальний голод. Тому цілком органічне виробництво вважають неможливим. Проте швейцарські дослідження виявили зниження урожайності на 20% в порівнянні з традиційними технологіями. При цьому енерговитрати на добрива й пестициди за використання біологічних технологій зменшуються на 50 і 97% відповідно. Американський досвід свідчить, що врожайність при органічному землеробстві становить в середньому 95-100% від традиційного [2].

Перехід до системи органічного виробництва є необхідною умовою інтеграції української аграрної економіки у світові господарські процеси, забезпечення та підвищення її конкурентоспроможності.

До основних чинників, що стримують розвиток органічного сільськогосподарського виробництва в Україні, слід віднести: недосконале нормативно-правове забезпечення; відсутність державної фінансової підтримки; відсутність дієвого організаційно-економічного механізму страхування ризиків у сільськогосподарському органічному виробництві; непоінформованість

споживачів про переваги органічних продуктів; недостатня кількість лабораторій для підтвердження якості органічної продукції; складна процедура органічної сертифікації такої продукції за чинними міжнародними стандартами, насамперед нормами Європейського Союзу та відсутність власних національних стандартів; недостатня кількість торгових мереж; недостатній рівень професійних знань і досвіду суб'єктів господарювання щодо здійснення органічного виробництва; брак інвестицій в агровиробництво.

Практика міжнародного досвіду свідчить про те, що ефективне функціонування органічного аграрного виробництва в умовах конкурентного ринкового середовища є неможливим без державної підтримки, ініціативи самих виробників та кінцевої ланки – споживачів. Державна політика сприяння розвитку органічного сільського господарства має полягати не тільки у наданні бюджетних субсидій на поширення органічного руху, але й забезпеченням у формі законодавчого регулювання, сертифікації та підтримці збуту органічної сільськогосподарської продукції [1, с. 111].

Таким чином, перехід до системи органічного виробництва сприятиме адаптації агробізнесу до світових умов господарювання та значно посилить конкурентоспроможність вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кондратюк О. І. Підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції / О. І. Кондратюк // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 109-112.
2. Мармуль Л. О. Розвиток органічного виробництва в Україні / Л. О. Мармуль, Н. П. Новак // Економіка АПК. – № 9. – 2016. – С. 26-32.
3. Новак Н. П. Організаційно-економічні засади розвитку виробництва органічної продукції в аграрних підприємствах: [монографія] / Н. П. Новак. – Херсон : Айлант, 2016. – 300 с.
4. Органічне землеробство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://byshev.org/stati/organ-chne-zemlerobstvo.html>.
5. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / [Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. та ін.]; за ред. Ю. О. Лупенка та О. Г. Булавки. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 74 с.

Економічні науки
УДК 338.439.5:637

Ярема Л. В.
канд.екон.наук, доцент ВП НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОКА УКРАЇНИ

Анотація. У статті узагальнюються особливості формування та сучасні тенденції розвитку ринку молока і молочних продуктів та визначаються основні напрями зміцнення виробництва молока в Україні.

Ключові слова: ринок молока і молочних продуктів, молокопереробна промисловість, сировина, постачальники, закупівельна ціна, конкурентоспроможність, якість.

L. Yarema
PhD (Economics), Associate Professor
Separated Subdivision of NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»
Berezhany, Ukraine

STATE AND PROSPECTS OF MILK MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract. The article describes and grounds the features of formation and modern trends of the market of milk and dairy products development. The main directions of strengthening of milk production in Ukraine are determined.

Key words: market of milk and dairy products, dairy products, raw materials, suppliers, competitors, market conditions, purchase price, competitiveness and quality.

Виробництво молока в Україні супроводжується негативними тенденціями в порівнянні з іншими аграрно розвинутими країнами. Ринок молочної сировини, як і вся економіка України в цілому, переживає серйозну кризу. Основною причиною погіршення становища тваринників-молочників стало формування низької закупівельної ціни на тлі собівартості виробництва, яка суттєво зросла. Подорожчання бензину та дизпалива, нерозвинена заготівельна мережа на селі, віддаленість сировинних зон від центрів переробки призвели до скорочення обсягів випуску молочної продукції. Як результат – переробники опинилися в скрутному фінансовому становищі. Істотну роль у сучасному стані ринку молока зіграла заборона імпорту українських молокопродуктів Росією і загальносвітове падіння цін на молочну продукцію.

Отже, на молочному ринку України актуальною є проблема реалізації виробленого молока. В умовах конкуренції в ринковому середовищі товаровиробники молочної продукції змушені шукати нові ринки збуту, щоб забезпечити прибуткову діяльність. Але основним каналом збуту є переробні підприємства, які закуповують близько 42% усієї виробленої сировини.

Прибутковість виробництва молока в Україні у 2016 р. зросла на 6,2% порівняно із минулим роком, вона на 22,5% нижча, ніж середня прибутковість за останні чотири роки. Переробка молока знизилась у прибутковості на 21%, що знову-таки нижче за середній рівень за останні чотири роки на 20,2%. В Україні

зниження умовної прибутковості переробки молока на фоні зростання цін на нього до рекордного рівня створює передумови для погіршення фінансової ситуації в переробці молока України в 2016 р.

Виробництво молока має сезонний характер, проте попит на нього спостерігається протягом усього періоду року, що зумовлює коливання закупівельних цін. Ціна на молоко залишається чи не єдиним важелем впливу на розвиток або навпаки згортання цього виду бізнесу. Однак, якщо великі підприємства можуть конкурувати навіть при низьких закупівельних цінах за рахунок масштабу виробництва й диверсифікованого характеру господарської діяльності, то дрібні селянські господарства населення найбільше потерпають від її коливання. Більшість експертів та аналітиків ринку висловлюють думку, що однією з причин збереження негативних тенденцій на ринку молока є значне коливання цін та їх невідповідність витратам, які товаровиробник витрачає на утримання дійного стада.

З іншого боку, скорочення виробництва й переробки молока, переорієнтація з експортозалежної на збалансовану модель ринку, можуть незабаром змінити правила для операторів молочної галузі України. Тому ті господарства, які не припинять активно працювати в кризових умовах, уже в середньостроковій перспективі отримають шанс для чергового потужного витка розвитку молочного бізнесу.

Загострення проблем розвитку молочного ринку України посилюється прогалинами в освіті споживача – молоді люди гірше розуміють проблематику безпечності та якості продуктів харчування, ніж старші люди. Найбільший відсоток тих, хто вважає базарні молочні продукти найбільш натуральними й корисними саме серед представників покоління у віці від 19 до 29 років – цілих 56%. Саме вони будуть найближчими роками визначати майбутнє нашої країни. Внутрішнє споживання промислових молочних продуктів за останні 9 років скоротилося на 25%, тоді як споживання «базарних» молокопродуктів додало аж 79% за той самий період. У грошах – це третина ринку промислових продуктів, або еквівалент 20 млрд. грн на рік, або 1,9 млн. тон молока на рік у середньому за 5 років.

Аби здобути частку цього ринку, слід, по-перше, інвестувати в освіту дорослих споживачів і дітей, наприклад, проводити заняття в школах, де б пояснювалася відмінність якісного молока від неякісного, екскурсії на виробництво та інші заходи. По-друге, варто інвестувати в якість і відновлення довіри, підтримувати незалежні ініціативи з оцінювання або інвестувати в створення та просування незалежних систем оцінки якості продукції. Звичайно, підтримувати такі ініціативи виробники молокопродуктів будуть лише за умови, що їм немає чого приховувати від споживача.

Загальна картина свідчить про кризу у виробництві молока. Через геополітичне протистояння з Росією, загальноекономічну кризу та зміни в правилах оподаткування ситуація в галузі в 2014-2016 рр. помітно погіршилася. І навіть якщо кон'юнктура світового ринку молокопродуктів найближчим часом покращиться, на українських молочників чекають непрості часи протягом наступних 1-2 років.

Водночас у 2016 р. темпи скорочення виробництва уповільнилися. В Україні налічується майже 2,6 тис. сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом молока. 367 найбільших господарств виробляють 64% всього молока у цій категорії виробників. При цьому частка сільськогосподарських підприємств у загальному виробництві молока незначна, 25%. Кількість заготівельних пунктів з прийому молока від населення стрімко падає. Проблеми в секторі приватних господарств населення пов'язані із низькою якістю молочної сировини, що суттєво знижує її закупівельну ціну. Для вирішення цього питання необхідно спрямувати зусилля на закупівлю й використання сучасного доїльного та холодильного обладнання, яке поліпшило б якість молока.

Виробництво молока в Україні потребує значних інвестицій в обладнання для оптимізованої годівлі тварин, модернізацію й оновлення доїльних систем, реконструкцію приміщень ферм, закупівлю породного складу молочного стада. В сучасних ринкових умовах постала необхідність у створенні об'єднань, які б здійснювали капіталовкладення у модернізацію виробництва, розширювали б свій асортимент та ринки збуту для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кернасюк Ю. Молочний сектор: реалії і перспективи [Електронний ресурс] / Ю. Кернасюк. // Агробізнес сьогодні. – 2015. – № 6 (301). – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyi-gektar/2805-molochnyi-sektorrealiii-i-perspektyvy.html>
2. Радько В. І. Трансформація структури виробництва молока в сучасних умовах [Електронний ресурс] / В. І. Радько. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/223/pdf>

Історичні науки

УДК 94(477) «19»: 331.25

Білорусцева Т. М.

викладач НПУ імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

УМОВИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕНСІЙ НАСЕЛЕННЮ УРСР В 1918-1919 РОКАХ

Анотація. У статті досліджено та проаналізовано умови надання пенсій усім групам населення новостворюваної держави у часи становлення системи соціального забезпечення.

Ключові слова: пенсія, відділ пенсій, розряд непрацездатності, Касаційна комісія, Народний комісаріат соціального забезпечення.

T. Bilorustseva

Lecturer at M.P. Drahomanov National Pedagogical University

Kyiv, Ukraine

CONDITIONS FOR GRANTING PENSIONS TO POPULATION OF THE UKRAINIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC IN 1918-1919

Abstract. The article investigates and analyzes the conditions for granting pensions to all the groups of the population of the newly created state at the times of establishing the welfare system.

Key words: pension, pension department, disability category, Appeal committee, People's Commissariat of Social Welfare.

Становлення системи пенсійного забезпечення в УРСР 1918-1919 рр. – недосліджена наукова проблема, висвітлення якої розкриває соціальну політику радянської влади та її можливості щодо фінансування всіх нововведень.

В. Г. Шарпатий у своїх дослідженнях виокремлює проблеми пенсійного пайкового забезпечення серед інших видів соціальних допомог в УРСР 20-30-х років ХХ ст. Праці ж присвячені дослідженню умов призначення пенсій того часу в історіографії відсутні.

Мета і завдання цієї статті полягає в тому, щоб проаналізувати умови надання пенсій населенню УРСР у роки створення нової державної системи.

Для налагодження соціальної сфери і зокрема пенсійної справ як засобу популяризації всіх змін у новоствореній державі новій владі потрібно було швидко розробити нормативно-правову базу та задокументувати умови отримання пенсій для різних прошарків населення. Так, у травні 1919 р. Рада народних комісарів Тимчасовим положенням про Народний комісаріат соціального забезпечення УСРР затвердила дев'ять спеціальних відділів: відділ охорони материнства і дитинства, відділ забезпечення вдів, старих та інвалідів; відділ опіки та опікунства, відділ допомоги скаліченим воїнам, відділ пайка, відділ допомоги жертвам контрреволюції, відділ різних допомог, відділ інструкторський та пенсійний відділ [2, арк. 6].

Перше організаційне засідання Касаційної комісії по призначенню пенсій при Народному комісаріаті соціального забезпечення відбулося 4 серпня 1919 р. за участі представників інших відомств: Наркомсоцзабез (тов. М. М. Дивишек), Народний комісаріат юстиції (тов. А. В. Василевський), Народний комісаріат

здоров'я (тов. Г.Н. Тарнавський), Народний комісаріат фінансів (тов. В. К. Крупський), Народний комісаріат праці (тов. С. Г. Говоров). На засіданні було ознайомлено членів Комісії з основним Декретом Раднаркому, що регулював пенсійні справи. Так, повідомлялося, що наразі пенсійне забезпечення громадян УРСР поки що не існує і все пенсійне право вичерпується Декретами від 14.03.1919 р. про забезпечення солдат Робітничо-Селянської армії та інших військовослужбовців та їх сімей, від 24.04.1919 р. про забезпечення пенсіями працівників, від 03.07.1919 р. про забезпечення пенсіями червоноармійців та військовослужбовців та Положенням від 09.03.1919р. про забезпечення пенсіями медичних працівників [8, арк. 3]. Положенням від 09.03.1919 р. забезпечувався медичний персонал: лікарі, фельдшери, санітари, сестри милосердя, доглядальниці тощо, у тому випадку, коли вони хворіли на гострозаразні хвороби (тиф, холера, чума тощо). Під час хвороби вони забезпечувалися безкоштовно всіма видами медичної допомоги, а у разі їхньої інвалідності чи смерті внаслідок хвороби вони та члени сім'ї, що перебували на їх утриманні, забезпечувалися щомісячною пенсією з розрахунку відповідної частини середнього заробітку, визначеного тарифними ставками професій [5, арк. 9-10].

Декретом від 24.04.1919 р. «Про врегулювання пенсійної справи» визначалися лише загальні умови призначення пенсій, внаслідок чого пенсійним підвідділам треба було багато пунктів роз'яснювати. Дія Декрету розповсюджувалася на всіх, хто працював і працює у колишніх державних, земських і місцевих та наразі у радянських установах, за винятком колишніх службовців поліції, тюремного та дипломатичного відомств [5, арк. 10]. Пенсія призначалася на невизначений строк і не вище прожиткового мінімуму тієї місцевості, де жив пенсіонер, проте не могла перевищувати середнього річного заробітку некваліфікованого робітника тієї місцевості. Розмір пенсії визначався ступенем втрати працездатності й ступенем майнового забезпечення пенсіонера. На прохання пенсіонера чи на розсуд установи, що призначала пенсію, справа про пенсію могла переглядатися, тобто могло призначатися нове засвідчення ступеня непрацездатності, або новий огляд сімейного стану та майнової забезпеченості [5, арк. 10].

Квітневим Декретом РНК про об'єднання пенсійних справ радянських установ у НКСЗ було визначено основні умови надання пенсій. По-перше, скасовувалися пенсії за ордени, медалі, відзнаки, георгіївські хрести та георгіївські медалі. По-друге, всі призначені до Декрету пенсії мали бути переглянуті відповідно до нових норм. По-третє, річний розмір пенсії не повинен був перевищувати середнього річного заробітку некваліфікованого робітника у тій місцевості, в якій проживає інвалід. По-четверте, у разі смерті пенсіонера або ж його перебування в будинку інвалідів чи іншій подібній установі, у разі

зникнення безвісти, правом на пенсію могли користуватися всі, хто перебував на його утриманні, та непрацездатні й неповнолітні члени сім'ї. По-п'яте, при отриманні чергової пенсії пенсіонер зобов'язаний був повідомляти про розміри постійних доходів і заробітків. По-шосте, видача пенсій припинялася за певних умов: 1) зі смертю пенсіонера, 2) з переміщенням його до будинку інвалідів чи відповідної установи, 3) з відновленням працездатності, 4) зі вступом на державну, громадську чи приватну службу й загалом зі збільшенням до розмірів отримуваної пенсії інших джерел існування, 5) з досягненням неповнолітніми повноліття, 6) якщо пенсіонер перебував за кордоном понад рік [3, арк. 35-36].

У 1918-1919 рр. були проведені Колегіальні та Міжвідомчі засідання з метою врегулювання та пояснення певних питань, що виникали з упровадженням пенсійної справи. Так, було розтлумачено порядок призначення пенсій: заява про призначення пенсії подавалася у повітовий чи місцевий відділ соціального забезпечення або пенсійний відділ за місцем проживання заявника; заява могла подаватися як письмово (і відправлена поштою), так і усно (і записана зі слів заявника); при подачі прохання мають бути подані всі документи, що доводять право заявника на пенсію; якщо пенсію просить хтось із членів сім'ї службовця, на утриманні якого він перебував, то має надати документи на пенсію годувальника, його смерть, переміщення до будинку інвалідів чи безвісти відсутність та документи, що встановлюють родинні зв'язки, склад сім'ї та вік кожного члена сім'ї; отримавши заяву, відділ проводив розслідування майнового стану прохача та, за необхідності, медичне обстеження [5, арк. 13-15]. Після надходження повної справи до Комісії з питань призначення пенсій при пенсійному підвідділі повітового чи міського відділу соціального забезпечення приймалися різні рішення: справа могла завершитися без засвідчення ступеня непрацездатності або це засвідчення і обстеження заявника проводилося. Коли заявник не міг з'явитися до Комісії за станом здоров'я, то для його огляду за місцем проживання відправлялися двоє зі складу Комісії: голова та один із лікарів. Якщо відповідь прохача не задовольняла, то він міг подавати скаргу до відділу соціального забезпечення губернського чи обласного Раднаркому, але не пізніше чотиритижневого терміну з дня отримання відповідного рішення [3, арк. 35-36].

Пенсія призначалася відповідно до розрядів непрацездатності, яких було визначено чотири: I розряд — 100% втрата працездатності, II розряд – за умови сильного зниження працездатності від 70 до 100%, III розряд – за умови середнього зниження працездатності від 40 до 70%, IV розряд – за умови слабого зниження працездатності від 15 до 40%. Декретом Ради народних комісарів від 07.08.1918 р. було затверджено порозрядний опис хвороб і тілесних ушкоджень, що визначали право солдат Робітничо-Селянської Армії на пенсію. Для кожного розряду було створено описи понад 30 хвороб чи тілесних

ушкоджень [2, арк. 8-15]. У такому ж порозрядному описі від 14 та 24.04.1919 р. в Примітках йшлося про деякі уточнення, а саме: якщо стан здоров'я оглянутого Комісією вимагав постійного догляду, то ця умова особливо відмічалася в акті про призначення пенсії; крім гостроти зору, за відповідною таблицею при встановленні ступеня втрати працездатності треба було брати до уваги й інші хвороби очей, що давали право на підняття ступеня хвороби до першого розряду [6, арк. 14]

За новим законом про повне соціальне забезпечення робітників від 25.06.1919 р. визначалися такі умови отримання пенсій робітниками: 1) крім безкоштовного лікування будь-який робітник, що втратив заробіток або його частку внаслідок втрати працездатності чи безробіття, мав право на отримання допомоги чи пенсії; при цьому, якщо особа втратила частину заробітку або має інші будь-які доходи, то вони вираховувалися з пенсії чи допомоги [1, арк. 4]; 2) при постійній втраті працездатності через хворобу, каліцтво, старість та ін. видавалася пенсія на весь час втрати працездатності, при зміні ступеня інвалідності після медичного огляду відповідно змінювався розмір пенсії, якомога перенаправлятися до будинків інвалідів, у яких пенсіонери не просто перебували, а й навчалися та здобували нові вміння й навички, щоб мати змогу працювати за вищим розрядом непрацездатності [1, с. 5].

У січні 1919 р. Робітничо-селянське керівництво відділило церкву від держави, позбавивши слуг духовного відомства можливості отримувати пенсію. 26 червня 1919 р. протоколом колегії відділу пенсій НКСЗ було визначено, що всі релігійні та церковні установи ставали приватними общинами й турботи про забезпечення, а в подальшому і про пенсіонування членів цих приватних общин покладалися на вірян [4, арк. 8].

Міжвідомча нарада при відділі пенсій НКСЗ (27.06.1919 р.) ухвалила такі рішення: 1) при переїзді пенсіонера з місцевості з більшою пенсійною ставкою в іншу місцевість з меншою ставкою його пенсія понижалася й видавалася казначейством того місця, куди він переїжджав, з першого числа наступного після переїзду місяця; 2) при отриманні пенсії за пенсіонерів довіреними особами необхідно було в таких осіб вимагати посвідчення чи довідки про проживання пенсіонера в районі того казначейства, звідки видавалася пенсія, з точною вказівкою місця проживання [7, арк. 23-24].

Для врегулювання пенсійних справ впродовж травня-червня 1919 р. було проведено декілька колегіальних засідань відділу пенсій НКСЗ: 19.05., 22.05., 11.06., 30.06. Протоколи від 21 та 22 травня 1919 р. регламентували пенсійну справу у військовій сфері: правом на пенсію за Декретом від 14.03.1919 р. користувалися офіцери, що втратили працездатність лише у зв'язку з проходженням військової служби. За Декретом від 24.04.1919 р. пенсію отримували офіцери, що втратили працездатність безвідносно до проходження

військової служби (старість, хвороби, каліцтво), сім'ї офіцерів отримували пенсію за тими ж умовами [4, арк. 2-4]. При перегляді старої пенсійної справи (солдат царської армії) порядок дій був таким: знаходили попередню справу про призначення пенсій, потім Комісія з питань призначення пенсії розглядала всі документи й визначала, чи можна на основі старої справи надати пенсію чи необхідне нове медичне засвідчення фізичного стану пенсіонера; нові пенсії старим пенсіонерам призначалися відповідно до чинних декретів з дня порушення клопотання про призначення нової пенсії [4, арк. 5]. Стан справ, що стосувався призначення пенсій офіцерам царської армії, регламентувався ще й протоколом засідання комісії від 11.06.1919 р., в якому йшлося про те, що пенсія призначалася з дня порушення клопотання про неї, вдови офіцерів царської армії мали право на пенсію, інваліди старої Армії, яким призначили пенсії з 1917 по 1918 рр., але які її не отримували, до перегляду їхніх пенсійних справ та призначення нових пенсій, мали отримувати попередньо призначені пенсії на основі чинних раніше правил; вдови цивільних осіб права на пенсію не мали [4, арк. 6-7]. Права сім'ї на отримання пенсії визначалося так: члени сім'ї отримували пенсію лише тоді, коли перебували на утриманні глави сім'ї; діти (навіть круглі сироти) вважалися непрацездатними тільки до 16 років, але за умови підтвердження чи встановлення їх непрацездатності чи недієздатності у старшому віці, їм могла надаватися пенсія; окремо кожному членові сім'ї покійного пенсіонера могла призначатися пенсія, але за умови не перевищення розміру пенсії, що отримував сам інвалід (годувальник, пенсіонер), сумою окремих пенсій, призначених окремим членам однієї й тієї ж сім'ї [4, арк. 11].

Отже, умови надання пенсій у 1918-1919 рр. було максимально розтлумачено як пенсіонерам, так і місцевим підвідділам Пенсійного відділу Наркомсоцзабезу, незважаючи на те, що нормативно-правова база пенсійної справи перебувала в стані активного розроблення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 4-6.
2. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 6-15.
3. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 35-36.
4. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 2-11.
5. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 7-15.
6. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 14.
7. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 23-24.
8. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 3.

Історичні науки

УДК 94(470)«17/19»

Гурська О. С.

лектор ДІАЗ м. Бережани, Україна

РАЙСЬКИЙ ПАЛАЦ В ІСТОРІЇ МІСТА БЕРЕЖАНИ

Анотація. В статті охарактеризовано та відображено історію Райського палацу на околиці м. Бережани в період XVII-XX ст. Проаналізовано позитивні реставраційні та ландшафтні зміни, що відбувалися в заміській резиденції Синявських-Потоцьких. Згадано відомих на той час людей, які відвідали Райський палац.

Ключові слова: с. Рай, Синявські, Любомирські, Потоцькі, Райський палац.

O. Hurska

Lecturer of State Historical and Architectural Conservation Area Berezhany, Ukraine

PARADISE PALACE IN THE HISTORY OF BEREZHANY

Abstract. The article describes and reflects the history of the Raiskyi Palace on the outskirts of the town of Berezhany during the 17th and 20th centuries. Positive restoration and landscape changes that took place in the Syniavski-Potostki country residence are analyzed. Famous people of those times who visited the Palace in the village of Rai are mentioned.

Key words: the villale of Rai, Syniavsky, Liubomirsky, Pototsky, Raiskyi Palace.

Серед гарної й мальовничої південно-східної околиці міста Бережани розляглося село Рай, яке веде своє літочислення з XVII ст. З Раю до Бережан вела дорога липовою алеєю, де росли трьохсотрічні липи. Та не завжди можна було усім мешканцям села вільно проходжуватися та користуватися липовою алеєю. Був час, коли ця алея призначалася лише для використання власників Райських лісів, і тільки вони та їх придворна служба мали доступ до алеї. Тому на початку алеї стояла брама, яку відчиняли лише для проїзду двірських екіпажів. Усі інші мешканці села проходили чи переїздили бічними польовими доріжками, але із скасуванням панщини, припинили це панське право і з того часу всі люди вільно змогли користуватися тією алеєю.

XVII століття добігало до свого кінця. Август II, ставши королем Польщі, намагався запровадити у своїх провінціях розкіш і витончений смак, який панував при дворі Людовика XIV. Польські пани старалися надати своїм дворам вишуканого, блискучого вигляду: вмєбльовували маєтки, захоплювалися дорогими картинами, розписами, будували заміські будинки. Синявський і його молода дружина велично прикрасили свій двір в Бережанах. Але ні картини, ні гобелени, ні скульптури не змогли приховати суворий вигляд фортеці. Тоді й виникла думка про побудову заміського мисливського палацу в Райському лісі. Про це пише Ходзько – видавець книги «Ля Польонь», яка вийшла у Парижі, приблизно у 1880 р: «Одного разу після великої забави, проходжувалася біля палати молода пара, Адам Синявський з нареченою Євою, і обдумували, яку то назву дати тій місцевості. Думали, обмірковували і врешті наречена каже: «Ти звешся Адам, а я Єва, отож хай ця оселя має назву «Рай». Можливо, видавець

допустився неточностей, бо хроніки не згадують про Єву, як дружину Адама – такої не було, але могла бути наречена на ім'я Єва [1].

У другій половині XVII ст. граф Адам Синявський будує у західній частині села заміський мисливський маєток (замок) з господарськими будівлями, який було оточено оборонним муром з вежами на кутах. Маєток отримав назву Райський палац. Назва була настільки вдалою, що прижилася навіки.

Тоді й з'явилися перші поселення селян. Останній спадкоємець з роду Синявських, Адам Микола, в травні 1707 р. приймав у Райському палаці російського царя Петра I. У той час магнат Синявський виступав у війні проти шведів і польського короля Станіслава Лещинського на боці польського правителя (Августа II) та його союзника – російського царя. Петро I навідався сюди проїздом до Жовкви для вироблення стратегічних планів боротьби проти шведів. За переказами, на маєток несподівано напали, щоб розправитися з російським царем. Гості змушені були тікати через підземний хід до Бережанського замку. Нині ніхто не може сказати де був цей підземний тунель.

У 1709 р., в результаті міжшляхетних зіткнень загони Адама Смігельського руйнують Райський комплекс. Але вже з другої половини XVIII ст. палац відбудовується, розбивається парк. Ініціатива відбудови нового палацу належить власниці навколишніх земель княгині Ельжбеті Любомирській – особі, яка вміло користувалася прихильністю австрійського імператора. Палац втратив за відсутністю потреби своє оборонне значення. Це була споруда призначена виключно для відпочинку. Після смерті князя Станіслава Ельжбета Любомирська наказала відремонтувати Райський палац і переселилася туди зі своїми доньками Олександрою й Констанцією на постійне проживання. У відбудований Райський палац Ельжбета Любомирська перевозить ряд цінностей з Бережанського замкового комплексу.

Після її смерті, в 1816 р., всі бережанські й райські маєтності перейшли в руки графа Александра Потоцького (внука Ельжбети Любомирської), який став першим власником бережанських земель з роду Потоцьких. Олександр наказав розбити новий парк, а також перебудувати палац, надаючи йому яскраво виражених пізньокласичних рис.

Рід Потоцького – давній український рід, що спольщився й покинув свій релігійний обряд. Свідченням цього є те, що герб Потоцьких трираменний, неповний православний хрест. Магнати Потоцькі були власниками маєтків по всій Правобережній Україні, а в кінці XVIII ст. їм належали 312 сіл і містечок [2].

Поєднавши свої багатства, Любомирські й Потоцькі стали однією з найбагатших родин Польщі, аж до 1934 р. Більшість свого часу вони проводили в Парижі, Варшаві, інших європейських столицях, а в свою резиденцію Рай приїздили, як правило влітку, бувало і взимку, аби полювати на дичину. В час

приїзду родини Потоцьких до Раю вхід до парку закривали, а після їхнього від'їзду вхід був вільний, але треба було відповідно поводитися, бо прислуга виганяла пустунів.

Райський палац був своєрідним культурним центром регіону. Станіслав Потоцький доповнив його домовою капличкою, в якій переховувалася магнатська гетьманська хоругва. В капличці знаходився алебастровий вівтар (створений Леонардо Марконі у 1879 р.), де родина Потоцьких збиралась на ранішню й вечірню молитви. В більярдному залі палацу знаходилося 4 картини, які змальовували в'їзд Єжи Оссолінського до Риму. Місцевий краєзнавець 1930-х рр. Станіслав Вишневський стверджував у своєму путівнику, що в палаці за часів Потоцьких були картини Матейки і Рембрандта. Бібліотека палацу містила 3030 творів в 4032 томах, з них 544 брошури XVIII ст., 53 рукописи; була тут і Острозька Біблія.

Граф Станіслав Потоцький відомий як великий збирач книг і рукописів. У палаці знаходився архів, який, окрім родинних документів, складався з актів будівництва Бережан, починаючи з XVI ст. Вивершений палац був округлою галереєю, яка була знищена в роки Другої світової війни, що значно пошкодило будівлю.

З ініціативи Станіслава Потоцького на території парку було побудовано стайні для коней, де граф плекав породистих рисаків. До Першої світової війни до Райського палацу належали 23 фільварки і 32 тисячі моргів лісу. Були орендарі по селах. Потоцькі мали добрих спеціалістів – лісових інженерів, агрономів, правників. Двірську службу до Першої світової війни несли «козаки», одягнені в козацькі баранкові шапки та високі чоботи. Волосся стригли як селяни, без чуприн. Їздили козаки завжди з двірськими панами. Коли помер Станіслав Потоцький козаки вели похоронний похід з Раю аж до гробниці в Бережанах з палаючими смолоскипами в руках. Чому цю придворну службу називали козаками й звідки вони взялися – невідомо. Це можна було б з'ясувати з архівних записів, які велися в той час, але доступу до архіву не було. Деякі тодішні урядовці твердили, що козаки були привезені зі Східної України для служби й охорони, а можливо, вони прибули до Раю після невдалої битви під Полтавою.

Під час Першої світової війни в Райському парку було чимало австрійських вояків. Тут вони приймали присягу австрійському цісарю Францу-Йосифу I. Але невдовзі прийшла російська армія, чиї солдати розбили двері в пивницю, де було багато пива, горілки, вина, лікерів, повпивалися і нищили все що попало під руку.

Після руйнацій Першої світової війни вже на початку 1930-х рр., палац і парк було відновлено. Навесні висадили сотні троянд та інших квітів. Якуб Потоцький – великий любитель розведення расових коней – наказав

відремонтувати за палатою стайні й там розводив коней, яких продавав австрійській та російській царській кавалерії. До роботи в старому парку залучили місцевих людей. За часів Потоцьких (XIX ст.) висаджено близько 130 видів дерев та кущів. У парку були штучно створені два ставки, острів, який назвали «островом кохання» й водоспад, завезені античні скульптури.

Аби оглянути велику бібліотеку, влітку 1894 р. палац у с. Рай відвідав Іван Франко. Графа Якуба Потоцького в цей час в палаці не було, він майже цілий рік жив за кордоном. Іван Франко оглянув усі зали, каталоги книг і вибирав лише ті, які його цікавили.

У час відсутності останнього власника палацу графа Якуба Потоцького, який перебував тут лише короткочасними наїздами, справами в Раю керував «полномоцник» (повноважений представник) графа. Челядь і прислуга містилися в сусідньому будиночку.

Помер Якуб Потоцький 21 вересня 1934 р. й заповів поховати себе на території Райського парку, а сам палац віддати для лікування хворих на заразні хвороби. Поховали Якуба Потоцького в гробниці зі східної сторони палацу.

До 1939 р. в палаці містилася школа поліції, з приходом Червоної Армії і встановленням радянської влади палац відкрили для селян. Люди повиносили дорогі меблі, зірвали паркет. Згодом споруда була пристосована для потреб сирітського притулку. В 1944 р. будівля дуже постраждала, але була відреставрована. В цілому події Другої світової війни й післявоєнний час безпосередньо не вплинули на стан паркового комплексу та палацу зокрема. Перебудова палацу відбулася в 1952 р. [3].

Райський парк займає площу 22 гектари на двох схилах, між якими протікає потічок, що бере початок з центральної його частини. Також це місцевість, на якій сьогодні проростають зразки екзотичної для наших земель рослинності. Багата колекція деревно-чагарникової рослинності з різних країн світу. Цікава колекція хвойних: сосна звичайна, Веймутова, чорна, кедр сибірський, смереки бальзамічна й каліфорнійська, модрина європейська, тюльпанові дерева, шість видів тополь, п'ять видів кленів, бук пірамідальний, європейський ясен плакучої форми, дуб черешковий.

У 1970-х роках розчистили ставки та озера, на місці, де знаходилось 40 джерел, утворили ще одне штучне озеро.

До збережених старих дерев висадили близько 50 видів нових деревних і чагарникових порід. Зустрічаються тут і дерева-старійшини: понад 700-літній дуб Богдана Хмельницького (за легендою український гетьман відпочивав поблизу нього під час походу на Львів 1648 р.), дуб «Богатир», який пережив уже свій 400-літній ювілей.

У роки радянської влади в палаці містився дитячий будинок, а з 1980 по 1991 рр. тут проживали вихованці дитсадка «Росинка». Влітку працював

дитячий табір відпочинку. Тепер в палаці розташована благодійна організація «Брати милосердя», в якій лікуються і проживають діти з вадами здоров'я.

Райський парк – це комплексна пам'ятка культури й природи. Це історичний сад, який відноситься до земель природно-заповідного фонду, регламентованого статтями Земельного Кодексу України.

Надання місцевості в 1970-х роках статусу пам'ятки садово-паркового мистецтва відкрило нові перспективні можливості для Раю. Об'єкт має перспективу у туристично-рекреаційному використанні [4]. Сьогодні маємо надію, що збережемо Райський палац, заснований в далекому XVII столітті, відродимо парк і будемо милуватися його неповторною красою: старими рідкісними деревами, джерелами, що б'ють із-під землі, наповнюючи дзвінкою водою озера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран О. Село Рай / О. Баран // Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1970. – Т. 1.
2. Природа Тернопільської області / За ред. проф. К. Геренчука. – Львів, 1979.
3. Дієнгайм Ф. Хотинський, Бережанський замок і вілла «Рай» у Галичині (Червоній Русі) / Ф. Дієнгайм // Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон – Сідней – Бережани – Козова, 1998. – Т. 2.
4. Чайковський М. Пам'ятки природи Тернопільщини / М. Чайковський. – Львів, 1977.

Історичні науки

УДК 94(470+571)«17/19»

Маслов М. П.

канд. істор. наук, доцент, професор кафедри всесвітньої історії
Харківський національний педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

НІМЕЦЬКІ КОЛОНІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОРІЧЧЯ

Анотація. В статті акцентується увага на тому, що у другій половині XVIII – на початку XX ст. в багатьох регіонах Російської імперії з'явилися цілі регіони, заселені західноєвропейськими колоністами, економічні успіхи яких продемонстрували правильність міграційної політики російського уряду, яка полягала в залученні високих європейських технологій і кваліфікованої робочої сили.

Ключові слова: західноєвропейські переселенці, німецькі колонії та поселення, соціально-економічний розвиток.

M. Maslov

PhD (History), Associate Professor
Professor of World History Department
H.S. Skovoroda National Pedagogical University of Kharkiv
Kharkiv, Ukraine

GERMAN COLONIES IN RUSSIAN EMPIRE IN THE SECOND HALF OF THE 18th CENTURY – THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

Abstract. The article highlights the period of the second half of the 18th – the beginning of the 20th century when in many regions of Russian Empire there were large regions occupied by West

European colonists whose economic progress soon showed the correctness of Russian government migration policy which was to attract high European technologies and qualified labor forces.

Keywords: *West European immigrants, German colonies and settlements, social and economic development.*

Актуальність постановки проблеми дослідження визначається, тим що Маніфести, видані російським урядом в 1762, 1763 та 1764 рр., призвели до переселення в межі Російської імперії великої кількості іноземців, серед яких по чисельності значно переважали етнічні німці, що мотивувалося вкрай важким станом, у якому перебували в той час невеликі німецькі держави. В результаті переселення в Російську імперію підданих країн Західної Європи протягом другої половини XVIII – початку XX ст. в багатьох регіонах Російської імперії з'явилися цілі регіони заселені західноєвропейськими колоністами, економічні успіхи яких незабаром продемонстрували правильність міграційної політики російського уряду, яка полягала в залученні високих європейських технологій і кваліфікованої робочої сили. Залучення іноземців значно сприяло й рішення демографічних проблем, оскільки чисельність нових підданих Російської держави стала зростати дуже швидкими темпами.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що історичний розвиток німецьких колоній в Російській імперії протягом другої половини XVIII – початку XX ст. залишається досить слабо вивченим питанням. Серед робіт попередників варто особливо відзначити публікації В. А. Ауман [1], А. А. Герман [2] та деяких інших авторів, якими був зібраний та узагальнений певний фактичний матеріал з історії німецької діаспори дорадянської Росії. Мета даного дослідження визначається актуальністю обраної проблеми та ступенем її наукової розробки попередниками. Саме тому автор ставить завдання проаналізувати основні етапи переселення колоністів з країн Західної Європи в Російську імперію та визначити їх вплив на соціально-економічний та етнокультурний розвиток країни.

В історії Російської держави, особливо, в другій половині XVI – першій половині XVIII ст. урядом неодноразово робилися спроби залучення іноземних підданих для вирішення економічних проблем і заселення окремих регіонів країни, причому ці спроби часто були досить успішними. В цей історичний період вихідці з країн Західної Європи, переважно етнічні німці, як правило, були представлені в Росії чиновниками, лікарями, вченими, військовими, ремісниками, техніками та представниками багатьох інших професій. У 1763 р. почалося масове переселення в межі Російської імперії підданих країн Західної Європи. В Німеччині, Австрії, Швейцарці, Франції, Голландії, Швеції та інших країнах Західної Європи знайшлося багато селян та ремісників, які побажали відправитися в Росію [8, с. 20].

Запрошуючи в Російську імперію селян і ремісників з країн Західної Європи, російський уряд розраховував на позитивні економічні й політичні наслідки,

створення зразкових сільських поселень і введення в них нової, європейської, системи господарювання. Досить важливу роль в справі залучення нових російських підданих зіграла система пільг, яку російський уряд розробив для колоністів. Зокрема, проїзні й транспортні витрати майбутніх колоністів брав на себе російський уряд, залежно від статі та віку переселенці одержували добові, були визначені митні пільги для колоністів. Іноземець, що переїжджав в Росію на постійне проживання, міг ввозити с собою безмитно будь-яку кількість товару для власного користування. Для продажу на російському ринку переселенці мали право провести через російський кордон безмитно різного товару на суму в 300 крб. Колоністам були обіцяні безпроцентний кредит строком на десять років для будівництва житла, господарських споруд, придбання худоби та сільськогосподарського реманенту, а також інша фінансова підтримка. На кілька років колоністи звільнялися від усякого мита, податків, відпрацювання в оброків. При цьому селяни та ремісники, що поселялися на нових незасвоєних землях в сільськогосподарських колоніях, звільнялися від податків на тридцять років, а іноземці, що поселялися в містах, – на п'ять років. При колоніях уряд дозволяв організовувати торги і ярмарки без збору податків з обсягу продажів у державну скарбницю. Вихідці з країн Західної Європи також одержали дозвіл на автономне поселення, їм було гарантовано повне самоврядування в колоніях, без втручання в організацію внутрішнього життя поселень з боку державних чиновників [6, с. 311-321].

З 1763 по 1766 рр. у Російську імперію було перевезено більше 30 тис. підданих західноєвропейських країн. Повсюдно німці селилися окремими сільськогосподарськими поселеннями – колоніями, які мали особливий статус. Звичайно, в одній колонії колоністи селилися за віросповіданням. Більшість, приблизно 60% колоністів, були лютеранами, приблизно 25% – католиками, решта відносилось до різних протестантських сект. Серед сект виділялися меноніти, які проповідували пацифізм. Вони були досить численними, становлячи близько 7% усіх колоністів. При цьому більшість менонітів були етнічними голландцями [6, с. 58].

Російський уряд цілеспрямовано направляв перші потоки колоністів на землі Поволжя, переважно в Саратовську губернію, де до 1774 р. проживали вже близько 32 тис. колоністів. Поволзькі колоністи походили з різних регіонів Німеччини, зокрема 28% колоністів були вихідцями з Рейнської області, 17% – з Гессену, 17% – із Пруссії, 7% – Ельзасу й Баварії, 13% – Саксонія, 10% – з Вюртембергу і Бадену [7, с. 172]. Другим крупним регіоном компактного поселення німецьких колоністів стала Південна Україна. На південноукраїнських землях, приєднані після перемоги над Туреччиною в 1774 р., переселялися меноніти з околиць Данцига. Ці колонії відрізнялися високим економічним розвитком і конфесіональною замкнутістю. Усього з 1803 по

1823 рр. в трьох південноукраїнських губерніях і Бессарабії було утворено 159 поселень-колоній, об'єднаних у колоністські округи. У цілому на землі Півдня України іммігрувало близько 70 тис. колоністів, насамперед з Вюртембергу, Пруссії і Бадену. Помітну роль відігравала менонітська колонізація [7, с. 178-181].

А відміну від Поволжя територія розселення південноукраїнських німців не займала одного суцільного масиву. Саме ця обставина привела до того, що, на відміну від волзьких колоністів, німці Півдня України не були настільки замкнуті й легше українізувалися. Хоча в південні губернії України прибуло вдвічі більше колоністів, ніж у Поволжя, але загальна чисельність німців Півдня України була меншою за поволзьких саме через асиміляцію частини колоністів українського півдня. За релігійною приналежністю німецькі колоністи південних губерній України ділилися на католиків (близько 35%), менонітів (близько 20%), лютеран й інші протестантські конфесії (близько 45%) [8, с. 46-49].

Українські німці звичайно розмовляли на південнонімецьких діалектах, у тому числі на швабському, чому нерідко всіх німців Південної України називали швабами. Крім цих великих районів, німецькі колонії виникли також під Санкт-Петербургом, на Волині, у Закавказзі, у Бессарабії. Чисельність населення в цих німецьких колоніях швидко росла, і незабаром вони стали утворюватися «дочірні колонії» на Уралі, у Сибіру, на Дону, Північному Кавказі, у Середній Азії [7, с. 73-74].

За історичний період з 1763 по 1863 рр. в Російську імперію прибуло 100 тис. іммігрантів, в основному з Німеччини. Вони створили на російських землях 549 колоній, у тому числі: у Саратовській губернії – 58, Самарській – 131, у Херсонській – 47, Катеринославській – 53, Таврійській – 165. Німцям та іншим західноєвропейським переселенцям були виділені великі земельні угіддя. До середини ХІХ ст. у їхній власності в Поволжі знаходилося 1,4 млн. десятин землі, а в Північній Україні – 0,6 млн. десятин землі [3, с. 255-256]. Висока народжуваність, можливість придбання нових земельних наділів викликали бурхливий ріст будівництва дочірніх колоній, зокрема в Північній Україні виникли 1400 дочірніх колоній, в Поволжі – 440 колоній, у Сибіру – 500 колоній. У сукупності земельна власність німецьких колоністів в середині ХІХ ст. становила в Російській імперії майже 14 млн. десятин [4, с. 46-48].

З погляду політичного та соціального статусу німецькі колоністи являли собою унікальну категорію селянського населення Російської імперії. Головна їхня відмінність від російських і українських селян полягало в тім, що німці були вільними громадянами, які знаходилися поза кріпосницькою системою. Жоден німецький колоніст не був об'єктом експлуатації з боку держави або поміщика. Царат забезпечив колоністам гарантію безпеки особистості й свободи господарювання, волю в сповіданні віри, позбавив молодих німецьких чоловіків

від ярма рекрутчини, чим не тільки сприяв множенню колоністського населення, але й збереженню на території Російської імперії генофонду вихідців з німецьких держав [8, с. 53].

Німецькі та менонітські волості по займаній території, етнічній і конфесійній структурі населення, по мові, духовній і побутовій культурі являли собою етноконфесійні утворення, у яких заборонялося селитися представникам іншої віри. Тут ефективно діяла система самоврядування: внутрішня юрисдикція, побудована на принципах релігійної моральності й моралі, на юридичних традиціях німецьких земель. При незмінній підтримці російського уряду в німецьких колоніях процвітало релігійне життя євангелічних лютеран, католиків, менонітів та реформатів. За рахунок державного бюджету будувалися католицькі й лютеранські церкви, житлові будинки для священиків, оплачувалася праця пасторів і пастерів, відкривалися училища для молоді. За даними 1841 р. у німецьких селищах налічувалося 169 храмів і молитовень, 189 конфесійних шкіл. Навчання дітей у школах здійснювалося рідною мовою, тому до кінця XIX ст. колоністи в масі своєї не володіли російською мовою, але все із благоговінням зберігали рідні діалекти, привнесені з Німеччини. Діловодство здійснювалося німецькою мовою. До кінця XIX ст. в Російській імперії існувало більше 2 тис. німецьких поселень, в яких проживало близько 2 млн. чоловік. До 1914 р. в цілому по Російській імперії чисельність німців зросла до 2448 тис. чоловік, що становила 1,4% всіх жителів Російської імперії. Німецька діаспора була восьмою за чисельністю етнічною групою в країні [8, с. 109-110].

Таким чином, друга половина XVIII – початок XX ст. увійшли в історію Російської імперії, як період коли власних людських ресурсів країні явно не вистачало для її економічної та культурної модернізації. Брак населення для освоєння величезних просторів Російської імперії була значною стратегічною проблемою, яку можливо було вирішити лише шляхом залучення іноземних громадян. Маніфест, що дозволяв іноземцям селитися на території Російської імперії, був підписаний 4 грудня 1762 р. У цьому документі декларувалися основні принципи нової міграційної політики керівництва Росії – турбота про прискорення соціально-економічного розвитку країни та збільшення чисельності її населення за рахунок вихідців з країн Західної Європи. Маніфест 4 грудня 1762 р. був декларацією про наміри проводити політику залучення переселенців з країн Західної Європи для господарського освоєння нових малозаселених земель. Логічним продовженням цього документа став Маніфест від 22 липня 1763 р., в якому пояснював механізм переїзду іноземців в Російську імперію й докладно описувалися пільги й привілеї, які надавалися колоністам державою.

Інтенсивна колонізація протягом другої половини XVIII – початку XX ст. слабозаселених окраїн Російської імперії призвела до появи нового стану населення –німецьких колоністів, чисельність яких збільшувалася швидкими

темпами. У цілому для матеріальної культури західноєвропейських селян і ремісників, які оселилися на землях Російської імперії був характерним високий рівень соціально-економічного розвитку на основі збереження передових європейських традицій, включення новацій, придбаних у ході етнокультурної взаємодії з місцевим населенням. У другій половині XVIII – на початку XX ст. іноземні колоністи стали основною соціальною базою для проведеної європеїзації Російської імперії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ауман В. А. Судьба и надежда советских немцев / В. А. Ауман // Советские немцы: история и современность // Материалы Всесоюзной научно-практической конференции. Москва, 15-16 ноября 1989 г. – М : Изд-во МГУ, 1990. – С. 80-91.
2. Герман А. А. История немцев России / А. А. Герман, Т. С. Иларионова, И. Р. Плева. – М. : Изд-во «МСНК-пресс», 2005. – 544 с.
3. Ежегодник Главного управления землеустройства и земледелия. – СПб. : Тип. В. Киришбаума, 1913. – 717 с.
4. Ежегодник Главного управления землеустройства и земледелия. – СПб. : Тип. В. Ф. Киришбаума, 1910. – 692 с.
5. История российских немцев в документах (1763-1992) / сост. В. А. Ауман. – М. : Изд-во Междунар. гуманитарных прогр., 1993. – 447 с.
6. Свод статистических сведений по административному устройству России. – СПб. : Тип. МВД, 1913. – Вып. 1. – 434 с.
7. Свод статистических сведений по Российской империи. – СПб. : Тип. Ген. штаба, 1907. – 281 с.
8. Цифровые данные о немецких колониях в Европейской России. – СПб. : Тип. МВД, 1914. – 116 с.

Історичні науки

УДК 94(470+571.54/.62)«17/19»

Трубанінов М. А.

канд. істор. наук, доцент, завідувач науковим відділом

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

РОЗВИТОК СЕЛЯНСЬКИХ ПІДСОБНИХ ПРОМИСЛОВИХ ВИРОБНИЦТВ НА ТЕРИТОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РОСІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Анотація: В статті досліджується розвиток селянських підсобних промислових підприємств та промислова територія Європейської частини Росії у кінці XVIII – на початку XX ст. Основна увага приділяється вивченню основних етапів формування та розвитку селянських кустарно-промислових кластерів, що спеціалізувалися на виробництві одного або близьких видів продукції. Аналізуються географія, масштаби та динаміка розвитку селянських підсобних промислових виробництв, їх економічна та соціальна організація.

Ключові слова: промислові селяни, кустарно-промисловий кластер, промисли та ремесла, селянські підсобні промислові виробництва, дрібне промислове підприємництво.

M Trubchaninov

PhD (History), Associate Professor

Head of Scientific Department

H.S. Skovoroda National Pedagogical University of Kharkiv

Kharkiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF PEASANT SUBSIDIARY INDUSTRIAL PRODUCTIONS ON THE TERRITORY OF EUROPEAN RUSSIA THE END OF THE 18TH – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURIES

Abstract. *The article deals with the main stages of forming and development of country handicraft and industrial clusters on the territory of European Russia at the end of the 18th – the beginning of the 20th centuries. The main attention is paid to studying the process of functioning of rather large regions of country subsidiary industrial enterprises and crafts which specialized in production of one or similar types of products. The geography, scales and dynamics of handicraft and industrial clusters development, their economic and social organization is analyzed.*

Keywords: *industrial peasants, handicraft and industrial cluster, handicraft and crafts, peasant subsidiary industrial productions, small industrial entrepreneurship.*

Актуальність постановки проблеми дослідження визначається, тим що протягом кінця XVIII – на початку XX ст. в соціально-економічному розвитку Європейської Росії досить важливу роль відігравали різноманітні селянські підсобні промислові виробництва, промисли й ремесла. Організація та розвиток в багатьох регіонах Європейської Росії досить крупних округів концентрації селянських промислових підприємств і промислів сприяла подальшому розвитку продуктивних сил цих регіонів, підвищенню їх економічного потенціалу, а також поліпшенню господарських, житлових, побутових і культурних умов життя місцевого населення.

Аналіз наукових досліджень з історії формування та розвитку селянських підсобних промислових виробництв, промислів і ремесел на території Європейської Росії в кінці XVIII – на початку XX ст. свідчить, що ця проблема залишається однією із маловивчених сторінок історії російського селянства. Серед робіт, присвячених окремим аспектам означеної проблеми, можна відзначити монографії та наукові статті Я. Водарського, Є. Істоминої [2], В. Воронцова [3], П. Гасселукуса [4], М. Гуревича [7] та інших авторів. Критично проаналізувавши основні наукові роботи попередників, автору вдалося визначити мету статті – комплексно дослідити фактори та етапи формування основних напрямів історичного розвитку селянських підсобних промислових виробництв на території Європейської Росії протягом кінця XVIII – початку XX ст., з'ясувати їх географічне розташування, масштаби та динаміку, визначити місцеселянських підсобних промислових виробництв в соціально-економічній модернізації Російської імперії.

У селянських господарствах Європейської Росії прискорений масштабний розвиток різноманітні підсобні промислові виробництва і промисли стали одержувати з кінці XVIII – початку XIX ст., що обумовлювалося ростом

суспільного поділу праці, поглибленням господарської спеціалізації окремих регіонів країни та посиленням товарного обміну між ними. Географія розміщення різних галузей селянських підсобних промислових виробництв по території європейської частини Росії складалася десятиріччями, виникнення й посилення кустарно-промислових кластерів в її окремих регіонах відбувалися в міру формування широкого регіонального, загальноросійського та євразійського ринків. Увесь період, який вивчається, територіальна концентрація селянської промислової активності залишалася досить складною, що визначалося не лише історичними, природно-кліматичними, економічними, соціальними та іншими факторами [11, с. 120-121].

Численні обстеження та переписи, які проводилися в губерніях Європейської Росії різними інституціями протягом кінця XVIII – початку XX ст., дозволяють виявити в цьому історичному просторі існування на території Європейської частини Росії понад 3 тис. великих округів – кластерів селянських підсобно-промислових виробництв. Усі ці кластери сформувалися шляхом концентрації селянських підсобних промислів і ремесел на певній території, де були однією з головних форм взаємодії промислового селянства та інших соціальних груп російського суспільства у рамках спільної господарської діяльності [11, с. 129-130].

У кожному регіоні Європейської Росії шляхи та час формування селянських кустарно-промислових кластерів часто були зовсім різними. У кожен історичний період, у кожному регіоні й у кожному конкретному випадку виникнення кластерів визначалося поєднанням сукупності об'єктивних факторів та випадковим збігом історичних обставин. Уважне вивчення історії формування на території Європейської Росії кустарно-промислових кластерів показує, що значна частина з них виникали й розвивалися на традиційній основі народних промислів. У якості прикладів такої тенденції можна навести кластери селянських підсобних виробництв, які протягом кінця XVIII – початку XX ст. виникали й десятиріччями функціонували в багатьох регіонах Європейської Росії. Так, наприклад, в Архангельській губернії на основі традиційних народних промислів і ремесел сформувався Важський кластер селянського промислового смолокуріння; у Вологодській губернії сформувався Устьянський кластер кустарного виробництва рогових виробів; у Санкт-Петербурзькій губернії сформувався Охтенський кустарно-деревообробний кластер; у Новгородській губернії сформувався Уломський цвяховий кустарно-промисловий кластер; у Тверській губернії сформувався Кимрсько-Талдомський взуттєвий кластер; у Владимирській губернії сформувався В'язниківський іконописний кластер; в Нижегородській губернії сформувався Павловський металообробний кластер [10, с. 290-299].

Кожен кластер селянських підсобних виробництв з його селянсько-промисловою субкультурою, досягши певного розміру, маси та щільності, починав створювати з навколишнього селянського населення на своїй периферії нових дрібних промисловиків, формувати суміжні підсобні виробництва та промисли й притягати самостійних селянських майстрів відповідної кластерної спеціалізації. У кластері поступово створювався єдиний простір промислових знань і навичок, майстрове середовище, виробничі одиниці різного розміру з господарськими зв'язками між ними й відповідною торговельною мережею, що забезпечувало збут на ринок створеної в кластері продукції. В селянських промислових господарствах тих сіл, які територіально входили в кластерний простір була сконцентрована безліч взаємозалежних поділом праці й загальною інфраструктурою підсобних промислових підприємств, промислів і ремесел, що спеціалізувалися на випуску певної продукції [6, с. 72-75].

У соціально-економічному розвитку Європейської Росії кустарно-промислові кластери відігравали суттєву роль. Сотні й тисячі селянських індивідуальних, сімейних і артільних невеликих допоміжних промислових закладів часто давали для народного господарство Російської імперії величезні обсяги продукції. Наприклад, Уломський цвяховий кластер селянських металообробних підсобних виробництв, який об'єднував жителів приблизно 200 сіл, сукупно виготовляв щороку продукції на 3 млн. крб. [8, с. 164-65]. Павловський кластер, що охоплював селянські металообробні майстерні приблизно 150 сіл, видавав на загальноросійський ринок продукції на 2 млн. крб. [9, с. 205]. Кимрський взуттєвий промисловий кластер, який на межі XIX-XX ст. включав близько 10 тис. промислових селян із 9 волостей, щорічно виробляв продукції на 3,5 млн. крб. [11, с. 49].

Кожен з таких економічно могутніх кластерів селянських підсобно-промислових виробництв або кустарно-промислових округів представляв собою територію декількох суміжних сільських поселень, які нерідко відносилися до різних волостей, повітів й навіть губерній Європейській Росії. Так, наприклад, регіон поширення Уломського цвяхового кластера охоплював сотні сіл Новгородської, Тверської та Ярославської губерній. [12, с. 35]. Повсюдно в Європейській Росії кластери селянських підсобно-промислових виробництв сприяли формуванню унікальних компетенцій сільських округів чи дистриктів. У кожному з кластерів була сконцентрована на певній території група взаємозалежних соціально-економічних інституцій та організацій, пов'язаних з селянськими підсобними промисловими виробництвами: невеликі промислові підприємства в селянських господарствах; промислові кооперативи й артілі; постачальники сировини; купці-скупники, які продавали виготовлену селянами продукцію; перевізники, що спеціалізувалися на транспортних послугах та інші інфраструктурні партнери та організації, які, взаємодоповнюючи один одного,

посилювали конкурентні переваги як окремих селянських підсобних підприємств, так і кластера в цілому [13, с. 172-175].

Більшість кластерів, особливо тих, що виникли й розвивалися на традиційній для певній місцевості базі народних промислів, були повною мірою також і соціокультурним феноменом, з яскраво вираженими рисами єдиної виробничої й побутової культури, локальною ідентичністю, з загальним фондом народних знань, умінь і навичок. Одним з найбільш яскравих прикладів функціонування в Європейській Росії кластера селянського підсобно-промислового виробництва, що виник на базі традиційних народних промислів, стало Семенівське локальне співтовариство селянських майстрів-ложкарів. Воно сформувалося в другій половині XVIII ст. в Семенівському повіті Нижегородської губернії. На початку XX ст. в 136 селах 6 волостей Семенівського повіту в сфері виготовлення дерев'яних ложок було зайнято понад 8 тис. промислових селян, які за рік виготовляли до 8 млн. ложок різних видів [5, с. 230-236].

У міру становлення та розвитку в Європейській Росії кластерів селянських підсобних промислових виробництв вони набували характер локальних підприємницьких співтовариств, зв'язаних складним розподілом праці, загальним колективно поділюваним фондом знань, навичок, технологій, різноманітними інформаційними, матеріальними й соціальними обмінами, розгалуженою мережею мікрогруп різного типу. Поступово на базі промислової й соціальної спільності промислового селянства склалися елементи загальних культурних практик і локальної ідентичності, що закріплювалося в назвах та інших знакових системах. У підсумку в Європейській Росії сформувалася локальна селянсько-промислова субкультура. Одним з найбільш яскравих прикладів функціонування кластера селянського підсобно-промислового виробництва, що виник на базі традиційних народних промислів, став досить великий кластер з виготовлення цвяхів, що був розвинений у волостях Череповецького, Устюжского й частини Белозерського повітів ще з XVI ст. [1, с. 28-34]. У джерелах район поширення цього кластера прийнято називати Уломой (по Уломській волості Череповецького повіту). В Уломському кластері селяни-ковалі в основному були зайняті виготовленням корабельних цвяхів найрізноманітніших розмірів і формі. На межі XIX-XX ст. в Уломському кустарно-промисловому кластері виготовленням цвяхів було зайнято більше 10 тис. промислових селян, продукція яких оцінювалася в 1,5 млн крб. Щорічно сільськи ковалі викувували до 250-300 тис. пудів цвяхів [10, с. 182].

У цілому можна констатувати, що в силу географічних й історико-економічних особливостей в кінці XVIII – на початку XX ст. на території Європейської Росії в сільському середовищі сформувалися стійкі селянські кустарно-промислові кластери – локалізовані скупчення підсобних промислових

виробництв в селянських господарствах, зайнятих в однорідних або суміжних промислах й орієнтованих на виробництво певної продукції в масовому масштабі, на широкий ринок. Вивчений та узагальнений автором фактичний матеріал переконливо свідчать, що у досліджуваний період господарсько-економічний, соціальний та етнокультурний простір Європейської Росії значною мірою був структурований селянськими кустарно-промисловими кластерами та великими осередками селянських обробних промислів. Поступове формування та розвиток в Європейській Росії протягом кінця XVIII – початку XX ст. селянських кустарно-промислових кластерів значно сприяв створенню взаємодіючих систем підвищення ефективності регіональної економіки, коли селянські підсобні промислові виробництва фінансували аграрне виробництво, а останнє давало необхідну для підсобних промислових підприємств сировину й робочу силу. Така система взаємодії забезпечувала економічно ефективне використання в селянських господарствах наявних ресурсів, давала можливість значною мірою підвищувати потенціал розвитку сільських регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Арсеньев Ф. А.* Путевые очерки / *Арсеньев Ф. А.* // Древняя и новая Россия. – 1878. – № 5. – С. 28-34.
2. *Водарский Я. Е.* Сельские кустарные промыслы Европейской России на рубеже XIX-XX столетий / *Я. Е. Водарский, Э. Г. Истомина.* – М. : Изд-во Ин-т рос. истории РАН, 2004. – 516 с.
3. *Воронцов В. П.* Значение кустарных промыслов, общие условия их развития и меры по их поддержанию в России / *В. П. Воронцов.* – СПб. : Тип. В. Киршбаума, 1902. – 7 с.
4. *Гасселукус П. А.* Очерки промыслов России / *П. А. Гасселукус.* – СПб. : Тип. т-ва «Общественная польза», 1899. – 118 с.
5. Главное управление землеустройства и земледелия. Обзор деятельности за 1914 год. – СПб. : Тип. В. Киршбаума, 1915. – 339 с.
6. Годовой отчет Вятского губернского земства по сельскому хозяйству. – СПб. : Тип В. Киршбаума, 1910. – 137 с.
7. *Гуревич Н.* Экономическое положение русской деревни / *Н. Гуревич.* – М. : Тип. Н. И. Скороходова, 1896. – 290 с.
8. Ежегодник народного труда / Под ред. *В. В. Черняева.* – М. : Тип. И. Д. Сытина, 1898. – 461 с.
9. Ежегодник Общества поощрения земледелия и сельской промышленности. – М. : Тип. ун-та, 1893. – 379 с.
10. Ежегодник Общества поощрения земледелия и сельской промышленности. – М. : Тип. ун-та, 1907. – 398 с.
11. Журнал Сопровождения о нуждах крестьянских промыслов. – СПб. : Тип В. Киршбаума, 1916. – 128 с.
12. Кустарные промыслы : Текущая статистика за 1898/9 сельскохозяйственный год. – СПб. : Тип. В. Киршбаума, 1900. – 270 с.
13. Материалы по текущей статистике России. – СПб. : Тип ЦСК МВД, 1916. – 196 с.

Педагогічні науки
УДК 378.147:574

Aliokhina T.M.

PhD (Biology), Senior Researcher, Associate Professor,
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Kryvyi Rih, Ukraine

FORMATION OF ENVIRONMENTAL CULTURE STUDENTS OF NATURAL SPECIALTIES AT PEDAGOGICAL UNIVERSITIES

Abstract. The actual problem of modernity is presented in this article – rethinking the behavior of consumption and formation of ecological culture in youth. Analyzing the views and ideas of students of natural specialties the author more clearly outlines the existing level of ecoculture and makes an attempt to assess the contribution of pedagogical education into this issue.

Key words: environmental culture, students of natural specialties.

Альохіна Т.М.

канд. біол. наук, старш. наук. співр., доцент
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Анотація. У статті розглянуто актуальну проблему сьогодення – переосмислення поведінки споживання та формування екологічної культури у молоді. Аналізуючи погляди та ідеї студентів природничих спеціальностей більш чітко окреслено існуючий рівень екокультури та зроблена спроба оцінити внесок педагогічної освіти в це питання.

Ключові слова: екологічна культура, студенти природничих спеціальностей.

The 20th and 21st centuries entered the history of mankind as a period of powerful industrial restructuring, based on rapid scientific and technological progress, the development of advanced mining and processing technologies, previously unknown to the intensification of production. However, the reverse side of such an industrial surge is the rapid exhaustion of non-renewable natural resources, environmental pollution, the emergence of a generation of «consumer society», becoming a real threat and a global challenge to the third millennium.

Only in the year 2015, 4.8 million hectares of forests were destroyed, land erosion reached 6.5 hectares, carbon dioxide emissions to the atmosphere amounted to 34 billion tons, and 260 million tons of plastic products were thrown to the waters of the World oceans.

All of this actualizes the need for radical worldview breakthroughs, rethinking the behaviour of consumption, forming an ecological culture of mankind, developing the conscious and responsible attitude to the problems of resource conservation and environmental protection. The achievement of this development is impossible without mastering the ecological competences of future teachers, and now – as subjects of educational activity – by students of natural specialties of pedagogical higher educational establishments.

The aim of the article is to summarize the content of the concept of ecological culture and the mechanisms of its formation by analyzing the thoughts and ideas students of natural specialties of higher pedagogical universities.

The problem of the formation of the students' ecological culture was reflected in the scientific works of A. Pashkova, A. Trofimova, T. Muzychuk, G. Biliansky, V. Nazaruk, H. Ponomareva, L. Voyitkova, N. Tverezovska. The regulatory framework for the implementation of environmentally-orientated education and upbringing in Ukraine is the Concept of Environmental Education in Ukraine, the UNECE Strategy for Sustainable Development, and the Strategy for the Reform of Education in Ukraine.

In the 20th century the issue of the conservation of nature has become world-wide and has been embodied in a number of international regulatory frameworks. The United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 1992) adopted the Declaration on Environment and Development, the Framework Convention on Climate Change, the Agenda for the 21st Century. In practice, involving the general public in environmental problems is inextricably linked with the formation of ecological culture and consciousness.

According to N. Semenyuk, ecological culture is inherited type of vital activity of the person and its interrelations with the environment, which promote a healthy way of life, sustainable social and economic development, ecological safety of the country and every person [1].

N. Zaveruhha under the ecological culture sees the ability of a person to feel the living entity of the world, to try and to adapt it to him/herself, to reconcile their own needs and the organization of the natural environment [2].

According to M. Drobnohod, ecological culture acts as an adaptive human factor for changing environmental conditions, which is based on historical interaction with the world of nature, ensuring harmonious coexistence with the environment and is expressed in scientific knowledge, methods of practical assimilation of moral norms, values orientations and cultural traditions [3].

An important principle of ecological culture is the rejection of direct anthropocentrism and the transition to a system of views, which is built on a biospherocentric principle. At the same time, the ultimate goal of such an approach is a person, but as a component of the biosphere, which must assume responsibility for maintaining its basic functional characteristics, especially the conservation of nature suitable for life.

Formation of ecological culture is carried out through ecological education and upbringing – categories that reflect a certain stage in the formation of the individual. Ecological education is represented by a system of knowledge aimed at assimilating the theory and practice of the general ecology, including elements of geographical, medical, geochemical, socio-economic, but mainly – natural sciences.

The triune of ecological education, upbringing and culture provide their consistent interconnected development. Each of these components occupies the assigned «ecological niche», and the process of formation can be considered purposeful provided the current implementation of educational and upbringing ecocultural tasks. The ecological culture is understood as an integral system, which is composed: environmental knowledge, ecological thinking, and a culture of deeds.

The manifestation of ecological culture is ecologically determined activity. The formation of ecological culture of students of natural specialties as a goal of ecological education implies a comprehensive influence on the cognitive, affective, deedful sphere of consciousness.

The specific of ecological education is that it should be based on the principle of «outrunning reflection». So, in the human mind there should be a constant assessment of the possible consequences of interference with nature. The guiding principle of ecological education and upbringing should be the postulate «to think globally – to act locally» [4].

According to the Concept of Environmental Education of Ukraine, the formation of ecological culture implies:

- upbringing of understanding of modern environmental problems of the state and the world, awareness of their importance, urgency and universality;
- formation of awareness of the aimlessness of the technocratic idea of development and the need to replace it with an ecological one, based on the understanding of the unity of all living and nonliving in the complex-organized global system of harmonious coexistence and development;
- formation of understanding of the necessity of coordinating the strategy of nature and human strategy on the basis of the idea of universality nature connections and self-restraint, overcoming consumer attitude to nature;
- development of skills to make responsible decisions on environmental problems, mastery of standards of environmentally sound behaviour; upbringing of deep respect for one's own health and development of skills for its preservation [5].

The methods of forming the ecological culture of students of natural specialties are extremely diverse, but all of them must be based on a complex balanced combination of natural, socio-cultural, technological, economic and legal approaches.

The most effective methods are the practical activities of students – observation, measurement, experimentation, modeling, forecasting, and the like. A significant number of techniques and methods of forming an ecological culture are reflected in the frontal, individual, collective forms of organization of educational activities and their combination. Unconventional pedagogical technologies – role plays, discussions, debates, and scientific circles take particularly an important place in the formation of ecological culture. As part of the latter, the development of environmental thinking, creativity, imagination, independence. Creating a situation of «conflict of ideas» and

its group discussion contribute to the formation of social experience in the adoption of environmentally sound solutions.

Undoubtedly, the opinion of the subjects of educational and upbringing activity, which is based on constant monitoring research, is extremely important in the process of forming the ecological culture of students. Thus, during 2014-2016, 122 students of the natural sciences faculty of the Kryvyi Rih pedagogical University took part in the relevant questioning.

The determinant of the successful formation of students' ecoculture is the fact that 95,8% of respondents recognize the priority of environmental problems at the present stage of human development. 91,7% of the interviewed students consider as an important problem of the formation of ecoculture in the environment of higher education, including 41,7% – indicate principle consent.

According to the results of self-examination 8,3% of the polled students consider that they have a high level of environmental culture, 62,5% are sufficient, 29,2% of respondents have an average level. At the same time, none of them takes in the part of nature-preserving and nature-reconstitutive format of the permanent participation, 33,3% do it from time to time, 54,2% – extremely rare, and 12,5%, unfortunately, never participate in environmental measures.

With regard to the awareness of natural specialties students about environmental problems, 20,8% of them believe that they have full knowledge of the information, 54,2% – in part, 25% of students are not familiar with environmental problems. At the same time, unfortunately, only 25% of students consider the university is an agent for obtaining this information, while 70,8% receive this information from mass media, and 4,2% from their friends and relatives.

In the opinion 16,7% of the student youth, the university is quite focused on environmental issues, 62,5% believe that more or less enough, 12,5% of respondents believe that the university does not sufficiently develop environmental issues, and at 8,3% of cases do not pay attention to this issue at all.

12,5% of the interviewed students believe that the problem of the formation of ecological culture is fully developed and all necessary measures taken, 54,2% agree that the work should be activated only in separate issues of environmental education and education, and in the opinion of 33,3% of respondents the problem in the system of higher pedagogical education is not developed and requires much more attention of lecturers.

According to 54,2% of future teachers, environmental education positively affects their professional activity and is an important component of the profession; 8,3% of such dependence is not traced. It is important to emphasize that the students associate the possession of environmental competencies with the possibility of reducing the number of man-made disasters: 41,7% of respondents fully agree with the

statement, 54,2% more likely tend to this thinking, while disagree with it only 4, 2% of students.

Regarding the forms and methods of formation of ecological culture, 12,5% of the applicants of higher pedagogical education consider the ecological education as the most successful, 29,2% – environmental upbringing, and 58,3% – the combination of environmental education and upbringing. 8,3% of students identify as the most optimal method of organizing the formation of environmental culture frontal works, 29,2% – individual work, 62,5% – collective forms of work.

Thus, an analysis of the thoughts, ideas and thinking of future natural science teachers makes it possible to more exactly outline the existing level of ecoculture, assess the contribution of pedagogical education to this issue, and, consequently, deepen our understanding of the mechanism of the formation of ecological culture.

REFERENCES

1. *Semenyuk N. V.* Ecological culture is a necessary factor for the safe development of society / *N. V Semenyuk* // Higher Education of Ukraine : theoret. and scienc.-method. journal. – 2010. – Vol. 2 – P. 14-21.
2. *Zaveruhha N. M.* Fundamentals of Ecology : tutorial / *N. M. Zaveruhha, V. V Serebriakov, Ya. A. Skyba.* – Lviv : Karavella, 2006. – 368 p.
3. *Drobnohod M. I.* Conceptual foundations of the formation of ecological thinking and human ability to build harmonious relationships with nature : [col. monogr.] / *M. I. Drobnohod, Ph. V. Volvach, S. I. Ivanenko.* – K. : MAUP, 2000. – 76 p.
4. *Tverezovskaya N. T.* Ecological component of the content of the training of future social educators / *N. T. Tverezovskaya, I. V. Sopivnik* // Scientific Journal of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Series «Pedagogy, Psychology, Philosophy». – K., 2011. – Vol. 159. – P. 182–187.
5. Concept of ecological education of Ukraine // Ecology and resources: Digest of scientific works. – Ukr. Institute for Research on the Environment and Resources. – Kiev : Publ. house «Stal», № 4. – 2002. – P. 5-25.

Педагогічні науки
УДК 378.1

Аркатов Ю. Н.
канд. физ.-мат. наук, доцент кафедры довузовской подготовки,
Одесский экологический университет
г. Одесса, Украина

К ВОПРОСУ ОБ ОРГАНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИЗМЕРЕНИЯ

Аннотация. В работе рассматривается вариант представления учебной информации (УИ) в виде некоторого упорядоченного множества. Такое представление УИ является необходимым условием проведения измерения качества знания. Показано, что удобным первичным представлением результата измерения знания субъектом элемента учебной информации является кортеж. Рассмотрен вопрос о трансформации кортежного представления результата измерения в числовой и оценочный.

Ключевые слова: педагогическое измерение, учебная информация, кортеж, результат измерения качества знания, оценка результата измерения.

ON ORGANIZING PEDAGOGICAL MEASUREMENT

Abstract. *The paper considers a variant of the presentation of educational information in the form of an ordered set. This presentation of educational information is a necessary condition for measuring the quality of knowledge. It is shown that a tuple is a convenient primary representation of the result of measuring knowledge by the subject of an element of educational information. The problem of transforming the tuple representation of the measurement result into a numerical and an evaluation one is considered.*

Key words: *pedagogical measuring, educational information, tuple, result of measuring the quality of knowledge, evaluation of the measurement result.*

Числовой результат измерения какого-либо свойства исследуемого объекта имеет смысл в том случае, если есть возможность определить точность результата измерения. Это утверждение справедливо независимо от того какой объект исследуется и какова природа изучаемого свойства. В частности, это касается и так называемого педагогического измерения, в котором предметом измерения являются свойства субъекта. Латентный характер этих свойств приводит к проблеме, связанной с тем, что присвоению чисел в процессе измерения подвергаются не результаты измерения свойств субъекта, а наблюдаемые косвенные проявления измеряемого свойства. Выбор этих проявлений носит обычно интуитивный характер, а следствием этого является проблема интерпретации результатов измерения предполагаемого латентного свойства [1].

Одним из таких свойств является свойство, которое обозначается словом «знание». Проблема, связанная с измерением этого свойства в педагогическом эксперименте заключается в отсутствии однозначного понимания сущности термина «знание». Оставляя в стороне вопросы, связанные с классификацией, уровнями и свойствами знаний [2], далее будем рассматривать только так называемые «учебные (математические) знания». Они могут быть представлены в виде множества, элементами которого являются: названия математических понятий; их символическое обозначение; их определение; формулы; теоремы.

Если обозначить через $A_m(p)$, элементы учебной информации (ЭУИ), (m – это номер ЭУИ в списке множества, а p – уровень ЭУИ, который определяется как число других структурных элементов из этого же множества, необходимых для определения рассматриваемого ЭУИ) и провести соответствующий структурно-логический анализ содержания учебной информации, то можно сформировать упорядоченное множество ЭУИ. Общий вид списка такого множества можно представить следующим образом:

$$A = \{ A_1(1), \dots, A_{N_1}(1); A_1(2), \dots, A_{N_2}(2); \dots; A_1(s), \dots, A_{N_s}(s) \}, \quad (1)$$

где s – уровень ЭУИ, а N_s – количество ЭУИ s -го уровня.

Каждый из ЭУИ $A_m(p)$, за исключением $A_m(1)$, обладает структурой и может быть в свою очередь также представлен в виде упорядоченного множества:

$$A_m(p) = \{A_m(1); A_i(c), \dots, A_j(b)\}, \quad (2)$$

где $A_i(c), \dots, A_j(b)$ – ЭУИ уровня s , b ; $A_m(1)$ – обязательный элемент первого уровня для любого $A_m(p)$. Его роль может выполнять или имя ЭУИ, или символический знак, с помощью которого его можно отличить от других ЭУИ. ЭУИ $A_m(1)$ не требуют для своего определения использования других ЭУИ из рассматриваемого множества: $A_m(1) = \{a_m\}$. Они являются своеобразными базисными элементами учебной информации (БЭУИ), так как входят в структуру всех ЭУИ более высокого уровня. Отметим, что структура некоторых ЭУИ не является однозначно определённой и зависит от специфики изложения учебного материала.

Такая структуризация учебной информации необходима для проведения измерения знания субъектом какого-то объёма учебной информации. Так как свойства субъекта, участвующего в педагогическом эксперименте, носят скрытый, латентный характер, то проявляются они в виде «откликов» на «внешнее воздействие». Роль такого внешнего воздействия выполняет *контрольное задание (КЗ)*, должно быть правильно сконструировано. В частности, если КЗ L направлено на измерения знания ЭУИ $A_m(p)$ (будем записывать это так: $L[A_m(p)]$), имеющего структуру (2), то, во-первых, этому КЗ должны предшествовать КЗ, направленные на измерение ЭУИ, задающих множество (2), то есть: $L[A_m(1)], L[A_i(s)], \dots, L[A_j(b)]$; и, во-вторых, задание должно быть сформулировано так, чтобы для его выполнения необходима была бы информация, содержащаяся только в $A_m(p)$.

Если целью контроля является измерение качества знания определенного объёма учебной информации, заданной множеством (1), то в идеале надо сформулировать $N = N_1 + N_2 + \dots + N_s$ КЗ, каждое из которых должно быть направленно на измерение знания конкретного ЭУИ $A_m(p)$.

Рассмотрим вопрос, связанный с откликом субъекта на КЗ. Для принятия экспертом оценочного суждения по каждому КЗ необходимо задать «множество экспертных суждений» Ω , элементы которого будем называть «исходами» и обозначать их ω_m :

$$\Omega = \{\omega_1, \omega_2, \dots, \omega_r\}. \quad (3)$$

В качестве примера рассмотрим наиболее простую ситуацию, когда осуществляется измерение знания ЭУИ первого уровня и *откликом* на каждое КЗ $L[A_m(1)]$ является один правильный ответ. В этом случае оптимальным является выбор множества Ω мощностью три, то есть: $r=3$. Исход $\omega_1 = \alpha$ соответствует суждению: «КЗ выполнено», исход $\omega_2 = \beta$ соответствует суждению: «КЗ выполнено неправильно» и исход $\omega_3 = \gamma$ соответствует суждению: «КЗ не выполнено».

Если количество КЗ равно R , то совокупность всех R исходов по каждому КЗ определяет *кортеж*, состоящий из символов α, β, γ . Кортеж – это упорядоченная последовательность символов α, β, γ , причём на первом месте указывается исход α , на втором исход – β и на третьем исход – γ . Например, ситуации, когда все отклики являются правильными, будет соответствовать кортеж вида: $\langle \alpha \alpha \alpha \dots \alpha \rangle$. Количество элементов в кортеже (его «длина») равно количеству КЗ, то есть R .

Определим понятие «типа кортежа» как упорядоченную тройку чисел $[n_\alpha, n_\beta, n_\gamma]$, каждое из которых равно, соответственно, количеству исходов α, β и γ в кортеже. Например, кортеж длиной четыре: $\langle \alpha \beta \gamma \alpha \rangle$ принадлежит к типу: $[2, 1, 1]$.

Следующий шаг состоит в том, чтобы результат контроля в виде кортежа преобразовать или в число $Z(R)$ (количество баллов), которое имеет статус «числового результата контроля», или сформулировать оценочное решение $Q(R)$, задав предварительно множества оценочных суждений. Например,

$$\{\text{«отлично»}, \text{«хорошо»}, \text{«удовлетворительно»}, \text{«плохо»}\}; \quad (4)$$

или:

$$\left[\begin{array}{l} \{\text{«более, чем отлично»}, \text{«отлично»}, \text{«скорееотлично, чем хорошо»}, \\ \text{«скореехорошо, чем отлично»}, \text{«хорошо»}, \\ \text{«скореехорошо, чем удовлетворительно»}, \\ \text{«скорееудовлетворительно, чем хорошо»}, \\ \text{«удовлетворительно»}, \text{«скорееудовлетворительно, чем плохо»}, \\ \text{«скорееплохо, чем удовлетворительно»}, \text{«плохо»}, \text{«более, чем плохо»}\}. \end{array} \right] \quad (5)$$

Первый из приведенных примеров множества оценочных суждений является не чем иным как «пяти балльной шкалой оценок», а второй – «двенадцати балльной». Хотя термин «балл» в этих названиях не очень уместен. В связи с использованием в названиях этих двух множеств оценочных суждений чисел «5» и «12» отметим – это никоим образом не означает, что имеет место какая-то числовая интерпретация результатов контроля. Это означает только, что каждому оценочному суждению присвоен номер: или от 2 до 5, или от 1 до 12.

Для преобразования того или иного типа кортежа в число или определения для него соответствующего оценочного решения надо прежде всего упорядочить все возможные кортежи для рассматриваемой совокупности КЗ. Так как количество кортежей при большом количестве КЗ очень велико, то в качестве примера рассмотрим случай $R=3$. Запишем все возможные кортежи и укажем их тип:

- (I) $\langle \alpha \alpha \alpha \rangle, [3,0,0]$
- (II) $\langle \alpha \alpha \beta \rangle, \langle \alpha \beta \alpha \rangle, \langle \beta \alpha \alpha \rangle, [2,1,0]$
- (III) $\langle \alpha \alpha \gamma \rangle, \langle \alpha \gamma \alpha \rangle, \langle \gamma \alpha \alpha \rangle, [2,0,1]$
- (IV) $\langle \alpha \beta \beta \rangle, \langle \beta \beta \alpha \rangle, \langle \beta \alpha \beta \rangle, [1,2,0]$
- (V) $\langle \alpha \gamma \beta \rangle, \langle \alpha \beta \gamma \rangle, \langle \beta \gamma \alpha \rangle, \langle \gamma \beta \alpha \rangle, \langle \beta \alpha \gamma \rangle, \langle \gamma \alpha \beta \rangle, [1,1,1]$
- (VI) $\langle \alpha \gamma \gamma \rangle, \langle \gamma \gamma \alpha \rangle, \langle \gamma \alpha \gamma \rangle, [1,0,2]$
- (VII) $\langle \beta \beta \beta \rangle, \langle \gamma \beta \beta \rangle, \langle \beta \beta \gamma \rangle, \langle \beta \gamma \beta \rangle, \langle \gamma \gamma \beta \rangle, \langle \gamma \beta \gamma \rangle, \langle \beta \gamma \gamma \rangle, \langle \gamma \gamma \gamma \rangle.$

Здесь основным упорядочивающим признаком является количество элементов α в кортеже. Далее приоритет отдаётся кортежам с большим количеством элементов β .

Группа VII – это кортежи, у которых $n_\alpha = 0$ и они не представляют интереса, так как им соответствует оценочное суждение «плохо» из (4) или «скорее плохо, чем удовлетворительно», «плохо», «более, чем плохо» из (5).

Кортежу из I группы соответствует оценочное суждение «отлично» из (4), или «более, чем отлично» из (5), а также максимально возможное количество баллов $Z_{max}(3)$. Кортежи, которые имеют одинаковую структуру, равноценны в том смысле, что им соответствует или одно и то же оценочное суждение, или одно и то же количество баллов $Z(3)$.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Аванесов В. С. Знание как предмет тестового контроля. Современная высшая школа: инновационные аспекты / В. С. Аванесов. – Челябинск – № 3, 2014. – С. 57-67.
2. Аванесов В. С. Математические модели педагогического измерения / В. С. Аванесов. – М. : Иссл. центр проблем качества подготовки специалистов, 1994. – 26 с.

Педагогічні науки
УДК 37.035.6:811.161.2

Бабій І. В.

©канд. пед. наук, Відокремлений структурний підрозділ
«Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
м. Львів, Україна

ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА СФЕРИ ПОСЛУГ

Анотація. Сучасна сфера послуг характеризуються інтенсифікацією комунікативної взаємодії, що зумовлює інтерес до професійної мовної особистості, її структури, змістового наповнення. У статті визначено поняття «професійна мовна особистість сервісного працівника», виокремлено професійні якості, які актуальні для професійної мовної особистості. Основний зміст професійної мовної особистості досліджуваної галузі становлять інтегральні якості, формування яких здійснюється у процесі рідномовної підготовки.

Ключові слова: мовна особистість, професійна мовна особистість, сфера послуг, професійні якості, інтегральні професійні якості.

I. Babi,

PhD (Pedagogy),

Separate Structural Subdivision

«Lviv Educational and Scientific Center for Vocational Education»

at M.P. Drahomanov National Pedagogical University

Lviv, Ukraine

PROFESSIONAL QUALITIES IN THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL LINGUISTIC PERSONALITY OF SERVICE SECTOR EMPLOYEE

Abstract. Modern service sector is characterized by the intensification of communicative interaction, which determines an interest in professional linguistic personality, its structure, and the content. The article defines the concepts of “professional linguistic personality of a service sector worker”, and identifies professional qualities relevant to a professional linguistic personality. The main content of the professional linguistic personality in the investigated branch is integral qualities, the formation of which is carried out while learning the native language.

Key words: linguistic personality, professional linguistic personality, service sector, professional qualities, integral professional qualities.

Сфера послуг – це сукупність галузей, підгалузей, функціональне призначення яких у системі суспільного виробництва виражається у створенні та реалізації послуг і духовних благ для населення. Сферу обслуговування можна розглядати як цілеспрямовану соціальну взаємодію суб'єктів сервісної діяльності, яка включає мовний компонент. Результатом професійної мовної підготовки сервісного працівника є сформована професійна мовна особистість – сукупності вербальних і невербальних якостей, які забезпечують ефективне виконання професійної діяльності у різних ситуаціях професійно-комунікативної взаємодії з огляду на рольові вимоги професії та цілі професійної діяльності [1]. Різномасштабне вивчення професійної мовної особистості (далі ПМО) суттєво активізувалось на сучасному етапі, що пов'язано із загальними

процесами гуманізації і гуманітаризації українського освітнього простору та пріоритетністю особистісного-орієнтованого підходу до навчання й виховання. Так, ПМО є предметом вивчення лінгвістів (В. Виноградова, Ю. Караулова, В. Маслової), соціолінгвістів (Ф. Бацевич), психологів, лінгводидактів (О. Голованова, О. Горошкіна, І. Дроздова, О. Кучерук, Л. Мацько, М. Панов, О. Семеног, Т. Симоненко).

Професійна мовна особистість має рівневу структуру [2; 3], що передбачає її поетапне становлення впродовж навчання та подальшої професійної діяльності. Кожен етап становлення дозволяє актуалізувати й розвинути відповідні якості майбутнього кваліфікованого працівника, діяльність якого нерозривно пов'язана зі словом. Водночас специфіка сервісної галузі визначає систему професійних якостей, сформованість яких забезпечує ефективну й успішну діяльність у цій сфері. В. Щадріков зазначає, що в процесі професіоналізації особистості утворюються певні ансамблі якостей; компонентний склад яких постійно змінюється, посилюються або послаблюються їх кореляційні зв'язки з огляду на вимоги ринку праці. Однак для кожної професії існують відносно стійкі ансамблі професійних характеристик, які визначають профпридатність працівника [5]. У численних працях, присвячених професійним якостям, ґрунтовно розроблено питання типології й класифікації. У процесі науково-дослідної роботи було виділено професійні якості, що характеризують передусім ПМО працівника сфери послуг, відтак якості було об'єднано в дві групи – *інтегральні* і *диференційні*.

Метою статті є виокремлення й аналіз інтегральних професійних якостей професійної мовної особистості майбутнього сервісного працівника.

Інтегральні професійні якості, на відміну від диференційних, «наповнюють» зміст ПМО, поєднуючи його з іншими типами мовних особистостей, діяльність яких пов'язана з вербальною взаємодією. До інтегральних якостей ПМО сфери послуг відносимо: мовну стійкість та відповідальність; сформованість професійної мовної свідомості; емпатію, професійну рефлексію. Усі названі інтегральні якості, без сумніву, мають суттєвий вплив на рівень і культуру професійного мовлення майбутніх фахівців сфери обслуговування, а їх сформованість сприяє передусім підвищенню загальної й професійної культури. Розглянемо кожну із перелічених якостей ґрунтовніше.

Мовна стійкість та відповідальність. Сучасна освіта переймає на себе функції етнокультурної ідентифікації, відтак майбутні працівники сфери послуг повинні усвідомити специфіку, оригінальність, врешті, життєву необхідність у вивченні та знанні саме української мови. Однак на шляху її використання у сервісній сфері є певні об'єктивні труднощі психологічного характеру, зокрема: мовна нестійкість, звичка користуватися суржилом або російською мовою,

наявність російськомовної або низької якості україномовної навчальної літератури, невнормованість і некодифікованість сервісної термінології – усе це є причиною низької професійно мовленнєвої культури. На сучасному етапі особливо важливим є трактування професійної мовної особистості як глибоко національного явища, адже ПМО – це професійно обумовлена складова національної мовної особистості. Тому в процесі рідномовної підготовки майбутнього сервісного працівника актуалізується виховання почуття персональної відповідальності за стан мови, її повноцінне функціонування в суспільстві й зокрема в обраній сфері діяльності. А саме, сервісний працівник повинен відповідально ставитись до власного мовлення й мовлення співрозмовника / клієнта; сформованість мовної відповідальності та обов'язку передбачає також систематичну роботу над поглибленням й удосконаленням мовно-мовленнєвих знань та умінь. Підкреслимо, що бажання, потреба спілкуватись рідною мовою, розмовляти правильно, з'являється тоді, коли мовець відкрив для себе її красу й унікальності. Крім того, працівник сфери обслуговування власним прикладом має можливість впливати на формування особистості споживача, виховувати його смаки, споживчу, мовну культуру.

Наявність професійної мовної свідомості. Мовна свідомість – це сукупність культурно й соціально зумовлених установок щодо мови й мовної самосвідомості, тоді як професійна мовна свідомість є особливим баченням світу, адже приналежність до певної професії «нав'язує» відповідне сприйняття суб'єктів, об'єктів, явищ і процесів дійсності, забезпечує формування професійної картини світу, що дозволяє майбутньому працівникові зрозуміти, структурувати (членувати) нову для нього соціальну дійсність, у яку він занурюється після закінчення середньої школи.

Специфіка професійної мовної свідомості включає, по-перше, певну предметну область з професійно орієнтованими засобами; по-друге, образи свідомості, які відображають предмети певної (конкретної) професійної культури. Професійна мовна свідомість характеризується стереотипною мислительною й мовленнєвою діяльністю, яка успішно застосовується на практиці, зокрема мовна свідомість представника певної професії включає стійкі уявлення про особливості вербальної / невербальної комунікативної поведінки відповідної професійної групи, відтак засвоєння галузевої термінології та моделей професійної комунікації дозволяє учням входити в нову для них соціальну дійсність. Матеріалізується професійна мовна свідомість у галузевій терміносистемі, яку майбутні сервісні працівники засвоюють впродовж навчання та у подальшій професійній діяльності.

Емпатія. У найширшому тлумачення – це здатність до емоційного співпереживання. Психологи розглядають емпатію як раціонально-емоційно-інтуїтивну форму відображення людиною іншої людини, що дозволяє здобути

прихильність останньої. Раціональний компонент дозволяє налаштуватись на розуміння іншої людини, сприймати й аналізувати її стан. Емоційний бік відображає уміння входити в «емоційний резонанс» зі співрозмовником. Інтуїтивний компонент – це здатність передбачати поведінку партнера з огляду на попередній комунікативний досвід. Усе перелічене формує емпатійну культуру сервісного працівника, яка, на думку Л. Руденко є одним з найважливіших компонентів професійної придатності спеціалістів, які працюють в сфері «людина – людина» [4, с. 142]. У цілому емпатія виражається за допомогою відповідних мовних і позамовних засобів, зокрема, схвальних фраз, перепитування, використання лексики з позитивною семантикою, ефемізмів, які дозволяють завуалювати негативний зміст, киванням голови тощо. Усе це є ознакою толерантного спілкування, сприяє налагодженню та стабілізації ефективної емоційної та вербальної взаємодії у сфері послуг.

Професійна рефлексія. Професії сфери послуг є також рефлексивними за своїм змістом. Рефлексія – це довільне чи мимовільне усвідомлення особистістю певних ознак свідомості, несвідомості, спонук чи діяльності та виявлення їх причиново-наслідкових зв'язків. У контексті досліджуваної проблеми йдеться про професійну рефлексію, яка є необхідною умовою адекватного оцінювання себе як суб'єкта діяльності й спілкування, тобто професійного самовизначення. Рефлексія – це завжди діалог із самим собою, можливість прожити, проговорити, а відтак і проаналізувати певну робочу ситуації. Рефлексуючи, фахівець переосмислює свою поведінку й діяльність, що допомагає подолати труднощі у процесі надання послуг. Професійна рефлексія включає також націленість на пошук нових, нестандартних варіантів розв'язання професійних задач шляхом переосмислення стереотипів у чужому й власному професійному досвіді. Урешті розвиток професійної рефлексії забезпечує перехід фахівця до професійної зрілості та набуття індивідуального стилю.

Отже, лінгвоактивність досліджуваної галузі передбачає сформованість професійної мовної особистості сервісного працівника. Специфіка діяльності у сфері обслуговування дозволяє визначити систему професійних якостей, необхідних майбутньому кваліфікованому працівникові для ефективного здійснення професійної діяльності. ПМО досліджуваної галузі характеризується диференційними та інтегральними якостями, останні становлять основний зміст професійної мовної особистості. Сформованість інтегральних якостей (мовна стійкість та відповідальність, професійна мовна свідомість, емпатія, професійна рефлексія), допомагатимуть випускникам ПТНЗ продуктивно вибудовувати фахову діяльність в сучасній динамічній сфері послуг розширюють можливості професійної самореалізації учнів, сприяють розумінню й засвоєнню професійного способу життя / поведінки, формують професійну картину світу;

сприяють виробленню вмінь і навичок доцільно вживати мову в усіх її проявах та в різних ситуаціях професійного спілкування.

Перспективним вважаємо виокремлення, аналіз та шляхи формування диференційних професійних якостей майбутніх сервісних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. В. Формування професійної мовної особистості студента у процесі мовної підготовки / І. В. Бабій // Молодь в умовах нової соціальної перспективи : зб. наук. праць / НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2017. – Вип. 16. – С. 11–15.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
3. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у процесі педагогічного дискурсу / Л. Мацько // Дивослово. – 2006. – № 7. – С. 2–4.
4. Руденко Л. А. Эмпатическая культура в контексте развития коммуникативной компетентности будущих специалистов / Л. А. Руденко // Education as the basis of the humanity evolution in conditions of the information environment of the society domination : Materials digest of the LII Internationale Research and Practice Conference and II stage of the Championship in pedagogical sciences. — London, May 21-May 26, 2013. — P. 140–143.
5. Щадриков В. Д. Новая модель специалиста : инновационная подготовка и компетентностный подход / В. Д. Щадриков // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 8. – С. 26–31.

Педагогічні науки
УДК 377:37.036

Бандера О.Я.

Викладач Вищого художнього професійного училища м. Стрий

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Анотація. У статті акцентується увага на розкритті ролі і цінності творчого навчання учнів. Метою роботи є показати як можна реалізувати творчі здібності учнів на уроках історії.

Надзвичайно важливим є створити умови для розвитку особистості учнів, навчити їх критично мислити, спонукати їх створювати і вирішувати проблемні завдання, самостійно осмислювати учнями певні історичні події, можливість робити певні висновки і застосовувати свої знання на практиці.

Ключові слова: творчий розвиток особистості, особистісно-орієнтований підхід, історія, інтерактивні методи навчання.

Bandera O.Ya.

Teacher at Higher arts vocational college of city Stryy

DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS ON HISTORY LESSONS

The article focuses on the disclosure of the role and value of creative learning of students. The aim of the work is to show how it is possible to realize the creative abilities of students in history lessons.

It is extremely important to create conditions for the development of the personality of students, to teach them to think critically, to encourage them to create and solve problem problems, to independently interpret students historical events, to make certain conclusions and apply their knowledge in practice.

Key words: creative personality development, personality-oriented approach, history, interactive methods of teaching.

Обрана тема є надзвичайно актуальною на сучасному етапі розвитку освіти в цілому. Адже сучасна освіта ставить перед суспільством свої вимоги і найголовніші з них це гармонійний і всебічний розвиток людини як особистості, та найбільшої цінності соціуму, розвиток її творчих, розумових, фізичних здібностей, розкриття її талантів, виховання високих моральних цінностей. А це все спонукає нас шукати і реалізовувати особистісно-орієнтований підхід у навчанні.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні орієнтує всю систему освіти на розвиток творчої особистості. О. Тоффер писав – «Технології завтрашнього дня потребують не мільйонів поверхово начитаних людей, готових працювати в унісон на нескінченних монотонних роботах, не людей, котрі виконують накази не зморгнувши оком, усвідомлюючи, «що ціна хліба – це механічне підкорення влади», а людей, котрі можуть приймати критичні рішення, котрі можуть знаходити свій шлях у новому оточенні, котрі достатньо швидко встановлюють нові стосунки в реальності, що швидко змінюється».

Дуже влучно говорить про творчість Н. Роджерс – «творчість подібна волі, спробувавши її одного разу, ти вже ніколи більше не зможеш жити без неї. Це трансформуючий, цілющий процес. <... > Коли накладаються обмеження на нашу творчість, ми хворіємо, стаємо напруженими, тупіємо» [1].

Отже творчість – це неодмінна складова успішної, сучасної людини. І головне завдання вчителя полягає в тому, щоб вчасно помітити творчі задатки своїх учнів і допомогти їм їх розвинути.

Над даною темою працювали такі відомі науковці і педагоги, як Л. Коган, Н. Бердяєв, О. Моткова, Л. Виготський, Д. Лихачов, В. Розумний А. Алексюк, Т. Головань, Л. Гордон, В. Онищук, О. Савченко, О. Синиця та інші; дослідженню інноваційних форм і методів навчання присвятили свої роботи Н. Бібік, О. Баханов, А. Бородай, О. Дорошенко, Ю. Мальований, С. Ніколаєв, І. Підласий, О. Пометун та інші.

Кожна дитина відрізняється від інших рівнем психічного і розумового розвитку, інтересами, здібностями, тому слід враховувати психолого-фізичні особливості учнів, проводити діагностику знань, умінь і навичок, що дозволяє прогнозувати результати навчання і корегувати їх. Найважливіше завдання вчителів допомогти учневі знайти себе в житті.

Однак, дуже багато дітей поступаючи до ВНЗ і ВПТНЗ ще до кінця вагаються чи правильну спеціальність вони обрали, дехто розчаровується в обраному виборі. І це все відбувається через те, що в школі з ними була проведена не правильна робота, не було в них пробуджені і розвинуті ті творчі задатки, які є в кожного, бо закладені їм природою. Тому для вчителів стоїть завдання створити учням такі умови навчання, де б вони могли максимально себе розкрити і проявити, знайти своє місце у суспільстві.

Для того щоб учневі був цікавий урок і він хотів працювати на уроці потрібна мотивація. Учень на уроці повинен отримувати маленьку перемогу (переходити від простого репродуктивного завдання до більш складного творчого; від доповнення до повідомлення або реферату; від боязні підняти руку на уроці до активності). А отже потрібно продумати урок з максимальним включенням учня у роботу. Треба працювати над розвитком логічного мислення на кожному уроці: з цією метою в побудову уроку обов'язково треба включати спеціальні вправи на формування умінь і навичок розумової праці: планування роботи, пошуку раціональних шляхів її виконання, критичного оцінювання результатів.

Для досягнення нашої мети на уроках історії насамперед необхідно використовувати: проектно-дослідницькі і комунікативні методи; використовувати різноманітні ресурси, що спонукають учнів до логічного опрацювання отриманої інформації та пошукової діяльності; використовувати мультимедійні технології.

Існує багато методів і прийомів навчання, які б сприяли розвитку творчих здібностей учнів, але все ж найефективніші з них це інтерактивні методи. («Робота в парах», «Ротаційні (змінні) трійки», «Карусель», «Мікрофон») до складних («Мозковий штурм», «Мозаїка», «Аналіз ситуації» та ін.), а також імітаційні ігри, дискусії, дебати. Якщо вміло застосовувати ці різноманітні форми роботи, це дасть змогу вчителеві успішно розв'язати порушені проблеми.

Активному засвоєнню знань сприяють уроки – брейн-ринги, уроки – семінари, уроки – рольові ігри, уроки – подорожі, уроки – ігри «Що? Де? Коли?», уроки – вікторини, уроки – КВК, міні – вистави та інше. Досвід показує, що з великим зацікавленням учні розв'язують і складають історичні кросворди, чайнворди, ребуси, головоломки, вікторини.

Найцікавішими для учнів є уроки з елементами гри. Це сприяє створенню атмосфери співробітництва, творчої взаємодії в навчанні. Рольова гра допомагає учням не лише засвоїти матеріал і відтворити але й репродукувати нові ідеї.

Наведемо кілька прикладів з уроків історії, в основу яких покладемо інтерактивні методи, що будуть сприяти активації творчих здібностей. Будь який інтерактивний урок буде складатися з таких елементів:

- Мотивація;
- оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів;
- інформування;
- інформативна вправа – центральна частина уроку;
- підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку.

Візьмемо для прикладу досить ефективний і найчастіше застосовуваний для розвитку дослідницької діяльності варіант гри – гра-пошук. Він

застосовується насамперед для того, щоб полегшити засвоєння нових дат, імен, термінів. Призначаємо 2-3 асистентів і ділимо клас на 4 команди. Учні шукають в підручнику, чи в роздаткових матеріалах нові назви, терміни, дати, потім проводимо опитування. Асистенти оцінюють відповіді. Кожна правильна відповідь оцінюється в один бал, за неправильну - один бал знімається. В кінці гри визначається переможець.

Так як на уроках історії учні повинні засвоювати велику кількість дат, термінів, можемо застосувати ще один варіант гри: ділимо клас на 2 команди і призначаємо асистентів. Учням кожної з команд видається листок паперу. Учень пише на листку будь-який термін, чи дату, пов'язані з поданим на уроці матеріалом, і передає листок наступному учаснику своєї команди. Той також пише якесь нове поняття чи дату яке йому запам'яталося і т.д. Якщо учень не пригадав нічого, передає листок далі, нічого не написавши. Гра продовжується протягом 5 хв. Асистенти збирають аркуші, перевіряють їх і визначають команду-переможницю. Так само можемо зробити і з подіями, історичними діячами. Можна наводити безліч варіантів гри на уроці історії. Більш простіші з них ми можемо використовувати частіше, а складніші варіанти гри на уроці потребують клопіткої праці і часу, тому проводяться дещо рідше.

Часто використовуються на уроках історії проблемні завдання. Учитель після викладу матеріалу ставить перед учнями завдання проаналізувати факти і явища дійсності, співставити історичні події минулого із сучасністю, зробити самостійно певний висновок з даної історичної ситуації. Це можемо зробити по групах або ж дати завдання для всього класу з метою спільного обговорення проблеми.

Застосовуємо і такі методи: «Мозковий штурм» – йде колективне обговорення проблеми, діти вільно виражають свої думки, шукаємо з учнями спільне рішення, для розкриття даної теми чи завдання яке стоїть перед нами; «Коло ідей» – учні вирішують суперечливі питання з висловлюючи власну позицію – це спонукає учнів проявляти уяву та творчість. Кожен може подати свою інтерпретацію історичної події. Можемо задати якусь гіпотезу, а учні повинні спростувати чи підтвердити її, самостійно опрацьовуючи матеріал у підручнику.

От наприклад питання з всесвітньої історії 11 клас по темі «Друга світова війна», які потребують від учнів аналітичного мислення, і уяви: «Чи можна було уникнути Другої світової війни?», «Доведіть, що політика європейських країн антигітлерівської коаліції наприкінці 30-х років ХХ ст. могла спричинити Другу світову війну», «Чи необхідним було застосування ядерної зброї в ході другої світової з боку США? Чи необхідним це було для остаточної поразки ворога?», «Чому саме в цей час і саме проти Японії була застосована ядерна зброя?». І ще багато інших питань можна задати і по цій темі, і по кожній темі з

історії. Адже історичним подіям завжди знайдуться різні інтерпретації. Але все ж учні повинні максимально об'єктивно оцінювати історичні події, опираючись на достовірні факти і джерела.

Щоб учні проявили свою творчість можна дати запитання: «А як ще по-іншому могли розвинутися події?» і «Які наслідки це могло спричинити?». Ось тут вони підключають свою уяву.

Отже, вчитель повинен спонукати учнів до протиставлення порівняння, зіставлення фактів, явищ, інтерпретації історичних подій внаслідок яких виникають проблемні ситуації.

Перелічити всі методи, які сприяють розвитку творчого мислення учнів на уроці історії, просто не можливо, бо їх є багато. Метою статті було розкрити деякі з них, які найчастіше використовуються вчителями на практиці.

Отже, творчість у житті людини займає особливу роль, оскільки допомагає їй розкрити свою особистість, навчити її критично мислити, створювати нові ідеї, погляди. А це є необхідним для сучасного розвитку суспільства. Використання різного роду інтерактивних методів на уроці історії дозволяє дітям розкрити свої творчі здібності, таланти. А вони притаманні кожній людині без винятку. Тому завдання вчителів допомогти учням реалізувати себе в суспільстві, навчити їх приносити користь суспільству і змінювати його на краще.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Пишко О.Л.* Інтерактивні методи навчання як спосіб розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії та правознавства [Електронний ресурс] // Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. Розділ 3. Педагогічна практика. – Режим доступу : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257.
2. *Роджерс Н.* Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 164–168.
3. *Тоффлер Е.* Третья волна / Е. Тоффлер – Москва: АСТ, 2004. – 781 с.
4. *Пометун О., Фрейман Г.* Методика навчання історії в школі / О. Пометун, Г. Фрейман – К.: Генеза, 2006. – 328 с.
5. *Баханов К.О.* Організація особистісно орієнтованого навчання: poradnik молодого вчителя історії / К. О. Баханов. – Харків : Основа, 2008. – 159 с.

Педагогічні науки
УДК 377.8

Богдадюк М. В.

*Аспірантка Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
м. Львів, Україна*

УДОСКОНАЛЕННЯ ДОСВІДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ХУДОЖНЬОГО ПРОФІЛЮ У ПТНЗ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. В СУЧАСНІЙ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНІЙ ОСВІТІ

***Анотація.** У статті обґрунтовано професійні, соціальні та економічні чинники, що впливають на соціально-педагогічну ефективність діяльності ПТНЗ художнього профілю. Визначено особливості інноваційної та соціально-культурної діяльності ПТНЗ. Доведено, що інноваційні процеси в професійно-художній освіті зумовлюють підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів і майстрів виробничого навчання.*

***Ключові слова:** інноваційні процеси, професійні, соціальні та економічні чинники, зміст професійного навчання, фахівці художнього профілю.*

M. Bohdadiuk

*Postgraduate Student in Institute of Vocational Education of NAPS of Ukraine
Lviv, Ukraine*

IMPROVEMENT OF EXPERIENCE OF ART SPECIALISTS' TRAINING IN THE WESTERN UKRAINE OF THE SECOND HALF OF THE 20th - EARLY 21st CENTURIES IN MODERN VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION

***Abstract.** The article substantiates the professional, social and economic factors that influence the socio-pedagogical efficiency of the activity of the vocational schools of the artistic profile. The peculiarities of innovative and socio-cultural activity of vocational schools are determined. It is proved that the innovative processes in vocational art education lead to the increase of vocational and pedagogical competence of teachers and masters of industrial training.*

***Key words:** innovative processes, professional, social and economic factors, content of training, specialists of artistic profile.*

Світові тенденції суспільно-культурного розвитку, збереження традицій народного й образотворчого мистецтва суттєво впливають на формування системи професійно-художньої освіти, завдання якої – забезпечити умови для творчого вдосконалення майбутнього фахівця художніх промислів і ремесел, його ефективної соціалізації та адаптації до вимог робочого місця на виробництві, формування здатності до самореалізації в індивідуальній і колективній творчій діяльності, оволодіння професійними компетенціями, необхідними для мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці, а також для соціального визнання в художньому середовищі як майстра народного мистецтва. Випускник ПТНЗ художнього профілю має бути провідником ідей народного мистецтва, законодавцем художнього та естетичного смаків, взірцем відповідального ставлення до духовних багатств, створених попередніми поколіннями майстрів. Водночас необхідно, щоб його професійна художня діяльність ґрунтувалась на ідеях збереження українського народного мистецтва у світовому етнокультурному просторі, створення художніх виробів з

відтворенням традиційних виробів українських художніх промислів і ремесел, а також з їх творчою інтерпретацією.

Досягти такого рівня підготовки фахівців художнього профілю можливо за умов створення у ПТНЗ художнього профілю інноваційного освітнього середовища, яке здатне забезпечити розвиток і творчу самореалізацію учнівської молоді. Відповідно до положень Національної доктрини розвитку освіти особливе значення має поєднання освіти й науки, засноване на розробленні та впровадженні в освітню діяльність професійних навчальних закладів новітніх наукових і технологічних досягнень, інноваційних систем навчання й виховання майбутніх фахівців, залученні до наукової діяльності обдарованої учнівської молоді й педагогічних працівників [4, с. 137-155]. Поряд з цим інноваційні підходи до організації підготовки майбутніх фахівців художнього профілю, посилення особистісної орієнтації змісту професійно-художньої освіти, збільшення обсягів виробничого навчання, індивідуалізація професійно-освітньої траєкторії учнів, упровадження інформаційних засобів навчання, сучасних педагогічних технологій, удосконалення методологічної культури педагогів визначаються як пріоритетні й в Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні [3, с. 2-5]. Реалізація принципів відкритості, диверсифікації, неперервності, науковості, децентралізації управління, незалежної оцінки якості підготовки випускників сприятиме зростанню рівня соціально-педагогічної ефективності діяльності ПТНЗ художнього профілю, спрямованої на підвищення результативності навчально-виховної роботи, на підготовку конкурентоспроможного робітника, затребуваного ринком праці, максимальне залучення учнів до професійно-художньої діяльності, поліпшення їх соціального захисту. Водночас доцільно враховувати, що на соціально-педагогічну ефективність діяльності ПТНЗ художнього профілю в умовах ринку впливають професійні, соціальні та економічні чинники. Зокрема, професійні чинники зумовлюють необхідність переходу від підготовки фахівців художнього профілю вузької спеціалізації до широкопрофільної, що забезпечить випускникам цих закладів мобільність у нових економічних і соціальних умовах, швидку адаптацію до вимог робочого місця, умов праці, до переорієнтації на нові види художньої діяльності. Соціальні чинники зумовлюють необхідність забезпечення взаємодії ПТНЗ художнього профілю з органами праці, державною службою зайнятості, роботодавцями з метою виявлення прогнозованих змін в економічній і соціально-культурній галузі, сприяння реалізації політики зайнятості випускників. Економічні чинники передбачають врахування та використання ПТНЗ художнього профілю статистичних відомостей щодо зайнятості на ринку праці, інформації стосовно структури вакансій і на цій основі перепрофілювання напрямів підготовки фахівців із затребуваних ринком праці художніх професій з урахуванням

специфіки розвитку регіону, потреб замовників кадрів. Забезпечення якості підготовки фахівців художнього профілю, підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці зумовлюють необхідність оновлення організаційних, психологічних, педагогічних і соціальних аспектів діяльності сучасних ПТНЗ художнього профілю. До організаційних аспектів їхньої інноваційної діяльності ми відносимо діяльність з модернізації процесу професійно-художнього навчання й структурні зміни згідно з вимогами ринку праці та ринку освітніх послуг і приведення їх у відповідність.

Психологічні аспекти інноваційної діяльності ПТНЗ художнього профілю охоплюють питання формування особистісних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців художнього профілю, зокрема таких, як: ініціативність, відповідальність за результати власної діяльності, самостійність у прийнятті важливих рішень, розв'язанні проблемних виробничих ситуацій тощо; особистісно орієнтованої навчально-програмної документації. До цього необхідно додати формування комунікативної культури, а також здійснення профорієнтації учнів старшої школи, молоді та дорослого населення на робітничі професії, зокрема художніх промислів і ремесел.

Характерними особливостями інноваційної діяльності ПТНЗ художнього профілю є реалізація навчально-виховних цілей, формування загальної і професійної культури майбутніх фахівців художнього профілю, професійної компетентності відповідно до вимог державного стандарту та технологій сучасного художнього виробництва; створення умов для успішної мотивації оволодіння професіями художніх промислів і ремесел. Важливим напрямом діяльності педагогічних працівників ПТНЗ художнього профілю є здійснення профільного навчання учнів старшої школи з технологічного напрямку й створення необхідних для цього навчальних посібників і підручників. Інноваційна діяльність педагогічних працівників цих навчальних закладів передбачає оновлення змісту професійного навчання майбутніх фахівців художнього профілю з урахуванням ступеневості, наступності, варіативності, гнучкості, інтегративності, універсальності, фундаментальності, прогностичності. Оновлений зміст має спрямовуватися на досягнення основної мети професійно-художньої освіти – задоволення на основі диференційованого підходу освітніх запитів майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел, соціалізації та адаптації в образотворчій і декоративно-вжитковій діяльності [2, с.43-48]. Формування змісту професійно-художньої освіти доцільно здійснювати на основі синтезу мистецтв, згідно з яким забезпечується естетичний вплив останнього на формування всебічно розвиненої, цілісної особистості фахівця художнього профілю в процесі оволодіння різними видами художньої діяльності.

Мобільність, творчий характер праці майстра-художника передбачають також прогностичність змісту професійного навчання, суть якої полягає у випереджувальному визначенні всіх компонентів праці: нових матеріалів, машин, механізмів, технологій, об'єктів діяльності, способів її організації. Для одержання відповідних прогнозів, їх використання в оновленні змісту навчання актуальним є створення в ПТНЗ художнього профілю інформаційної служби, котра враховувала б динамічні зміни в процесах художнього виробництва й досліджувала нові матеріали, засоби праці, технології. Під час формування змісту професійного навчання майбутніх фахівців художнього профілю необхідно дотримуватись науково обґрунтованого співвідношення теоретичної й практичної підготовки з кожної навчальної дисципліни, обсягу теоретичного та виробничого навчання.

У професійно-художньому навчанні важливо враховувати зміну пріоритетів, зокрема перехід від предметно орієнтованого навчання до навчання, орієнтованого на розвиток особистості майбутнього фахівця, на формування у нього мотиваційної сфери до постійного вдосконалення в професії, творчого стилю мислення, комунікабельності, толерантності, відповідальності за розвиток національної культури і мистецтва [1, с. 6]. За цих умов професійно-художнє навчання має організовуватися як процес передавання, виявлення й засвоєння учнями системи ціннісних орієнтирів, закладених у художній культурі, декоративно-вжитковому мистецтві, соціальному досвіді, носієм якого є педагог-майстер художнього ремесла. Перехід до діяльнісно-розвивального навчання відкриває можливість ПТНЗ художнього профілю формувати особистість майбутнього фахівця в процесі самостійної творчої діяльності.

Зростає значення соціально-культурної діяльності цих навчальних закладів, спрямованої на забезпечення взаємодії керівників, педагогічних працівників з роботодавцями, службою зайнятості, профспілками, іншими соціальними партнерами з метою підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців, їх працевлаштування, соціального захисту, організації періодичного стажування та підвищення кваліфікації педагогічного персоналу тощо. Інноваційні процеси в професійно-художній освіті зумовлюють необхідність підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів і майстрів виробничого навчання, зокрема таких її видів, як: індивідуальна компетентність – володіння способами самореалізації і саморозвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійно-особистісного зростання, самоорганізації й самореабілітації; особистісна компетентність – володіння способами особистісного самовияву, засобами протистояння професійним деформаціям особистості; соціальна компетентність – володіння вміннями вести спільну професійну діяльність, співпрацювати, володіти прийомами спілкування, нести соціальну відповідальність за результати своєї

діяльності; спеціальна компетентність – володіння народними й сучасними художніми технологіями діяльністю на достатньо високому рівні, здатністю проектувати свій подальший професійний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Володарская А. А. Проблемы дидактики : от традиционности к личностной ориентированности : метод. рек. / А. А. Володарская. – М. : АПК и ПРО, 2000. – 27 с.
2. Концепція професійно-художньої освіти / Валентина Радкевич // Проф.-техн. освіта. – 2000. – № 2. – С. 43-48.
3. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Проф.-техн. освіта. – 2004. – № 3. – С. 2-5.
4. Національна доктрина розвитку освіти // II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти, 7-9 жовтня 2001 р. / МОН України. – К., 2001. – С.137-155.

Науковий керівник

кандидат педагогічних наук, доцент Вдович Світлана Михайлівна

Педагогічні науки
УДК 373.2.017.4:741

*Бондар Є. В.,
студентка Державного вищого навчального закладу
«Криворізького державного педагогічного університету»
м. Кривий Ріг, Україна*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

***Анотація.** Статтю присвячено проблемі формування громадянських цінностей у дошкільників. Розкрито сутність понять «цінності» та «громадянські цінності», проаналізовано вплив образотворчого мистецтва на формування громадянських цінностей у дошкільників.*

***Ключові слова:** цінності, громадянські цінності, громадянськість, образотворче мистецтво.*

***Ye. Bondar**
Student of State Higher School
«State Pedagogical University of Kryvyi Rih»
Kryvyi Rih, Ukraine*

ON FORMING CIVIC VALUES FOR PRE-SCHOOL CHILDREN BY MEANS OF FINE ARTS

***Abstract.** The article deals with the problem of the formation of civic values in preschoolers. The essence of the concepts of «values» and «civic values» is revealed; the influence of the fine arts on the formation of civic values in preschool children is analyzed.*

***Key words:** values, civil values, civility, fine arts.*

На сучасному етапі розвитку Української державності однією з актуальних проблем, є громадянське виховання особистості. Відповідно до нормативно-правових документів (Конституція України, закон «Про дошкільну освіту», указ президента «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та

молоді»), стратегічним завданням громадянської освіти є виховання в кожного громадянина почуття любові до Батьківщини, усвідомлення ним свого громадянського обов'язку на основі громадянських та загальнонаціональних цінностей. У програмах дошкільної освіти, «Українське дошкілля», «Дитина», «Я у Світі» зазначено показники сформованості громадянських та духовно-моральних цінностей дітей дошкільного віку. А саме: наявність уявлень у дітей *про державу, народи, нації, суспільство як узагальнені категорії, знань про цінності родинного життя, національні цінності українського народу, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля.*

Оскільки дошкільне дитинство є періодом первинного фактичного становлення особистості, постає необхідність пошуку ефективних засобів для формування громадянських цінностей у дошкільників, що дозволить оптимізувати процес розвитку громадянської культури особистості.

У наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних філософів, психологів, педагогів доведено важливість і необхідність громадянського виховання для становлення особистості (Н. Бердяєв, О. Вишневський, Н. Гавриш, А. Маслоу, О. Пометун, О. Сухомлинська, Дж. Уотсон тощо). Про необхідність формування громадянської позиції дітей зазначали В. Вербицький, П. Волошин, Н. Косарева. Психологічне обґрунтування проблеми виховання громадянина здійснено І. Бехом, Л. Божович, М. Левітовим та ін. Педагогічні основи виховання громадянських якостей відображено в наукових доробках О. Вишневського, Т. Завгородньої, П. Ігнатенко, О. Кононко, Л. Крицької, Н. Рогальської, В. Сухомлинського та ін.

Громадянське виховання у процесі залучення вихованців до культурної спадщини свого народу через різноманітні види мистецтва висвітлено у працях вчених минулого Г. Ващенко, О. Духновича, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Науковці доводять, що мистецтво є одним з найкращих засобів формування майбутнього громадянина. У працях таких дослідників як: М. Байрамбеков, Т. Комарова, А. Кузін, Н. Сокольникова, Є. Фльоріна, Т. Шпикалова та ін. висвітлено ідеї щодо ефективності використання художньо-творчої діяльності в процесі громадянського виховання особистості.

Окремі аспекти громадянського виховання та формування громадянських цінностей дошкільників розглянуто в дослідженнях М. Бадіци, Є. Казаєвої, Є. Лебеденко, Л. Любимової, О. Швець. Дослідники наголошували про необхідність формування в дошкільників мотивації до дій і моделей поведінки гідного громадянина України.

Аналіз наукової літератури дозволив зробити висновки, про багатоаспектність проблеми, але відсутність розгляду характеристики проблеми формування громадянських цінностей засобами образотворчого мистецтва у дітей дошкільного віку.

Метою статті є обґрунтування впливу образотворчого мистецтва на формування громадянських цінностей дошкільників.

Сучасна концепція національного виховання передбачає створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України, засвоєння дітьми громадянських цінностей.

Термін «цінність» дослідники пояснюють через такі явища, як «значущість» (М. Добринін, С. Рубінштейн), «життєва позиція» (Л. Божович), «особистісний смисл» (О. Леонтьєв, Г. Олпорт), «мотив» та «установка» (Б. Додонов), «потреби» (Е. Фромм) [4]. Способом встановлення цінності є оцінка, що передбачає порівняння, зіставлення об'єктів та їх властивостей, здатних задовольнити суб'єктивні потреби. А їх усвідомлення проявляється через ставлення, через причетність до світу природи, інших людей, суспільства, культури – до всього того, що складає оточення людини.

У процесі громадянського виховання дошкільників потрібно формувати й розвивати такі духовно-моральні компоненти, як: загальнолюдські цінності, національні цінності, сімейні цінності, громадянські цінності.

Громадянські цінності – це норми, установки та якості, притаманні громадянину демократичного суспільства [3]. Вони проявляються у почутті власної гідності, внутрішньої свободи, дисциплінованості, повазі до інших, у вмінні діяти за правилами у гармонійному поєднанні патріотичних, національних та міжнаціональних почуттів. До громадянських цінностей відносять такі чесноти: повага до прав і свобод людини; толерантність; відповідальне ставлення як до себе і своїх вчинків, так і ставлення до природи та суспільства; любов до Батьківщини, до близьких, до рідного краю.

У контексті державних пріоритетів орієнтація на громадянські цінності визначається через призму формування у дошкільників громадянськості «як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною» [2].

Ефективність виховання громадянськості (якість особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною) як особистісної характеристики визначається реалізацією у виховному процесі діяльнісного підходу [4]. Особистість громадянина формується за умови його реального включення у діяльність, коли апробуються, перевіряються на практиці відповідні громадянські цінності.

Загалом формування громадянських цінностей реалізується за допомогою дотримання та продовження традицій та обрядів українського народу, взаємної відповідальності дошкільників перед спільною справою, усвідомлення особистістю мотиву свого вчинку, самооцінку, самоконтроль, вольові зусилля, переживання за результат виконаної справи, гордість за свої досягнення, повагу до себе та повагу до інших (І. Бех, О. Кононко, К. Чорна). Прищеплення дітям

почуття любові до Батьківщини, рідного краю, батьків, відчуття приналежності до народу.

Для дитини величезну роль відіграє розвиток її емоцій та почуттів. Через особисті емоційні переживання дитина більш ефективно сприймає навчальну та виховну інформацію. Розвиваючи емоційну сферу дітей, ми допомагаємо їм більш чуйно відчувати явища навколишнього світу, давати їм оцінку й робити свій вибір. Найбільш виразним та ефективним засобом розвитку емоційної сфери дитини, її духовного світу, моральних уявлень і цінностей є мистецтво.

Відомий педагог В. Сухомлинський наголошував на впливі образотворчого мистецтва на виховання громадянина, бо «Мистецтво – величезна сила, здатна пробуджувати почуття гордості за людину. Треба, щоб це почуття пробуджувалося й міцніло у зв'язку з патріотичними ідеями, суть яких розкривається в художніх образах» [7, с. 177].

Прилучаючись до мистецтва, пізнаючи традиції, народну творчість, розширюючи знання про народні промисли (вишиванки, петриківський, косівський, опішнянський розписи, яворівська іграшка та ін.) діти поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про втілену в художній предметній творчості своєрідність українського народу.

Саме образотворче мистецтво як засіб формування громадянських цінностей здатне мотивувати духовне зростання особистості, актуалізувати її патріотичні почуття та світоглядні орієнтації, налаштовувати на дотримання загальнолюдських цінностей.

Можна виокремити три основних шляхи формування громадянських цінностей дошкільників засобами образотворчого мистецтва: знайомство вихованців з творами мистецтва (аналіз змісту і форми твору, виразних засобів та кольорів, які використовував художник для втілення творчого задуму), визначення ролі творів мистецтва для вихованців, а саме: встановлення оцінки (порівняння, зіставлення норм, установок, якостей, притаманних громадянину, відображених у творах), закріплення й поглиблення отриманих знань у повсякденному житті (екскурсії, бесіди, малювання тощо).

У процесі такої діяльності діти вчаться помічати та відчувати красу рідного краю, навколишнього світу та передають за допомогою засобів образотворчого мистецтва свої враження, емоції та почуття в малюнку.

На заняттях з образотворчого мистецтва під час розгляду картин, ілюстрацій вихователь може обговорювати з дітьми «добрі» і «погані» вчинки, осуджувати негативні чи схвалювати позитивні для суспільства тенденції, аналізувати ставлення людини до природи, інших людей, розмовляти про любов до Батьківщини, про громадянство та ін. В процесі чого дитина засвоїть ті цінності, завдяки яким українська нація живе й розвивається [4]. Наприклад, при розгляді картин, побутового або історичного жанру, вихователь може

розкривати тему громадянського виховання, вчити давати оцінку суспільним явищам, поведінці людей, виховувати моральне, толерантне й добре ставлення до всіх членів суспільства. Також діти знайомляться з народними промислами, з творами народних майстрів, які оформляли побут, відображають своєрідність українського народу. Саме за допомогою декоративно-прикладного мистецтва вихователь долучає дітей до народних традицій рідного краю, вчить поважати традиції українського народу та інших народів, формує знання про те, на чому базуються моральні основи життя людей.

Одним із дієвих засобів формування громадянських та морально-духовних цінностей є виставки творчих робіт дошкільників. Адже громадянські цінності проявляються у почутті власної гідності, повазі до інших. Участь у виставках вселяє впевненість у дитину, вміння пишатися своєю роботою та вміння поважати роботи інших дітей. Важливо виховувати у дитини інтерес до власної образотворчої діяльності, бажання передати в малюнку свої емоції й почуття.

Важливо спонукати дітей до рефлексивних дій, а саме: порівнювати, зіставляти норми, установки, якості, які притаманні громадянину демократичного суспільства з відображеними у творах подіями та подіями, які відбуваються в реальному житті групи.

Отже, формування громадянських цінностей, на етапі дошкільного дитинства, є необхідним для становлення свідомого громадянина. Саме образотворче мистецтво, як виразник національної ідеї, є ефективним засобом впливу на світогляд дитини та сприяє формуванню у дітей громадянського обов'язку, засвоєння громадянських та духовно-моральних цінностей, виховання у дошкільників любові до Батьківщини, утвердження якостей громадянина України як світоглядного чинника розвитку культурного й творчого потенціалу свого народу,

Перспективи подальших досліджень, на нашу думку, пов'язані з розробкою технологій формування громадянських цінностей засобами образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех. І. Д. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу / І. Д. Бех // Шлях освіти. – 2010. – № 4. – С. 8-9.
2. Бадіца М. В. Формування громадянських цінностей у дітей дошкільного віку на засадах сталого розвитку / М. В. Бадіца, О. М. Швець // Підвищення якості освіти: стан, проблеми, перспективи : матеріали Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції (м. Кривий Ріг, Криворізький державний педагогічний університет, 27-28 квітня 2017 р.) / за заг. ред. Л. О. Савченко. – Кривий Ріг : КДПУ, 2017. – С. 145-148.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Бусел. — Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. — 1440с.
4. Залібовська-Ільницька З. В. Цінності громадянські / З. В. Залібовська-Ільницька // Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект : колективна монографія / наук. ред. Н. В. Павлик. – Житомир, 2014. – С. 17-21.

5. Зубченко С. Українське образотворче мистецтво як засіб національно-патріотичного виховання особистості [Електроний ресурс] / С. Зубченко, С. Горохов. – Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/12033/1/Zubchenko.pdf>. – Дата перегляду 15.10.2017.

6. Панченко В. Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах / В. Панченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. – 2014. – Вип.1.45. – С. 107-111.

7. Майборода Н. Патріотичне виховання засобами мистецтва вихованців сільських навчально-виховних комплексів у контексті ідей В. О. Сухомлинського / Н. Майборода // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Випуск 41. – С. 176-181.

Науковий керівник:

старший викладач кафедри дошкільної освіти
Державного вищого навчального закладу
«Криворізького державного педагогічного університету»
канд. пед. наук **Бадіца Марина Володимирівна**

Педагогічні науки
УДК378.147

Калушка В. П.
канд. тех. наук, доцент
Брикса О. Л.
методист

Технічний коледж Тернопільського національного
технічного університету імені Івана Пулюя,
м. Тернопіль, Україна

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ – МЕТОД РАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО КОЛЕДЖУ

Анотація. В статті розглядаються значення та шляхи реалізації інформаційно-комунікативних технологій навчання при організації самостійної роботи студентів в технічному коледжі.

Ключові слова: інформаційно-комунікативні технології навчання, інформаційні технології, самостійна робота студентів, компетенції.

V. Kalushka
PhD (Technical Sciences), Associate Professor
O. Bryksa
Supervisor

Technical College at Ivan Puluiy Ternopil National Technical University
Ternopil, Ukraine

TRAINING AS A METHOD OF RATIONAL ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK AT TECHNICAL COLLEGE

Abstract. The article deals with the importance and the ways of implementing information and communication technologies while organizing students' independent work at a technical college.

Key words: information and communication technologies, information technologies, students' independent work, competence.

Як економіка, так й освітня галузь України потребують значного реформування. Світогляд, потреби, розвиток сьогодношньої дитини є іншими, ніж були колись. Тому й виникає потреба розвивати в студентів уміння працювати з численними джерелами інформації: Інтернет-ресурсами, друкованою літературою, радіо, телебаченням, досвідом колег тощо. Тобто навчити студентів самостійно навчатися протягом усього життя, вдосконалювати, поновлювати раніше одержані знання, вміння й навички, збагачувати набутий досвід, систематизувати, аналізувати знання для вирішення проблем у професійній діяльності – одне з основних завдань освіти. Знання, які студент здобув самостійно в пошуках істини, завдяки власному досвіду, наполегливості, розумовій праці, думці та дії, будуть ґрунтовними.

Згідно з положенням про «Організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах освіти» самостійна робота є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять [1, с. 25].

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу, відведеного для вивчення конкретної навчальної дисципліни [2, с. 19].

Такий великий обсяг матеріалу на самостійне вивчення й дає можливість розвинути у студентів вміння самостійно працювати, думати, відшуковувати потрібні знання, технічно, логічно мислити, покращує пам'ять, розширює вміння опрацьовувати інформацію, розкриває творчі здібності, виховує високоінтелектуального фахівця, компетентнісного громадянина, який прагнучиме й зможе вдосконалюватися в період нанотехнічної еволюції людської думки й можливостей.

Отже, самостійна робота відіграє величезне значення і є актуальною в процесі становлення професійного спеціаліста.

Вищий заклад освіти повинен створити студенту всі умови, необхідні для успішної самостійної навчальної праці. Допомогти студентові правильно організувати й здійснити її – є важливим завданням навчального закладу й запорукою успішного навчання та ефективного засвоєння студентом знань.

Роль викладача в процесі планування, організації, проведення й контролю цієї діяльності є визначальною. Необхідно так розробити робочі програми, щоб на основі глибоких теоретичних знань сформувавши практико-орієнтованого фахівця, який би вмів і знав, мав певний досвід як саме застосовувати теорію у своїй професійній діяльності, у повсякденному житті. «Освіта – для життя» – гасло сьогодення.

Інформаційно-комунікативні технології навчання – метод раціональної організації самостійної роботи студентів. Можливості інформаційно-

комунікативних технологій фантастичні. Вони дозволяють інтегруватися не тільки в європейський освітній простір, а й досягти стандартів китайського рівня життя. Освіта України завжди посідала чільне місце у світовому науковому просторі. Наші випускники здебільшого є високопрофесійними спеціалістами на міжнародному ринку праці. Це значною мірою завдяки відповідальній, сподвижницькій роботі освітян на всіх етапах підготовки людини до дорослого, самостійного життя.

Для того, щоб раціонально організувати самостійну роботу студентів в інформатизованому суспільстві, педагогічний колектив зобов'язаний досконало володіти інформаційно-комунікаційними технологіями, постійно бути в пошуку, вдосконалюватися, вивчати досягнення новітньої техніки й науки, співпрацювати зі студентами, бути колегами в процесі пізнання нових технологій, виробництва в різних галузях промисловості й постійно вчитися разом з студентами, а краще, випереджаючи на крок студентів. Багато студентів мають персональні комп'ютери, досконало ними володіють. Завдання викладача – створення електронного комплексу методичного забезпечення дисциплін для самостійного опрацювання навчального матеріалу. Для потреб студентів, які не мають персональних комп'ютерів в навчальних закладах створено електронні бібліотеки. Для забезпечення якісної підготовки укладаються посібники, конспекти лекцій, методичні вказівки для студентів. Усі ці матеріали розглядаються на засіданнях циклових комісій та затверджуються науково-методичною радою коледжу.

Інформаційні технології відіграють у житті суспільства й промисловості все більшу й більшу роль. Вони дають можливість залучати студентів до створення презентацій з різних тем дисциплін, бути активними співучасниками навчального процесу. Створення таких презентацій спонукає студентів опрацьовувати великий масив інформації, здебільшого з Інтернету, і так досконало вивчити, зрозуміти, поглибити знання з певної дисципліни. У студентів з'являється почуття впевненості у своїх можливостях, відбувається особистісне самоутвердження, здобувається повага серед одногрупників і додаткові бали у викладача, формуються навички науково-дослідницької роботи.

Якщо теми дисципліни не надто важкі для самостійного опрацювання, то можна їх залучити до складання й обговорення рефератів, а не зачитування. Інколи однакові реферати готують (перекопійовують) студенти з Інтернету. Але й це добре, бо вони повинні опрацювати, зрозуміти, усно пояснити, відстояти свої знання методом бесіди, діалогу, що розвиває комунікативні компетенції, вміння дискутувати, висловлювати власну думку, толерантно вислуховувати інших.

Викладач повинен шукати такі інноваційні технології, які б розкрили творчий потенціал і студента, і викладача. Заняття, проведене із застосуванням

інформаційних і мультимедійних технологій підносить авторитет викладача в очах студентів, викликає повагу до нього, спонукає студентів до опанування цієї дисципліни, полегшує процес навчання, взаєморозуміння, розширює світогляд, дає можливість віртуального занурення у процеси виробництва, в розуміння тонкощів технологічних процесів, формує професійні компетентності.

Сучасні коледжі з інноваційно мислячим і відповідальним управлінським персоналом, з прогресивним, самовідданим педагогічним колективом, спроможні створити розвинену матеріально-технічну базу для упровадження інформаційно-комунікативних технологій навчання для творчої роботи кожного викладача й студента. У коледжах створюються комп'ютерні класи. Майже в кожній аудиторії є мультимедійні засоби навчання. Усі комп'ютерні аудиторії мають вихід до мережі Інтернет. У навчальних закладах запроваджують системи управління навчанням (наприклад, Atutor), у яких створюють курси комплексного методичного забезпечення дисциплін (теоретичний матеріал, методичні вказівки до підготовки й виконання лабораторних, практичних робіт, тестові завдання для контролю знань студентів). Упровадження таких дистанційних систем навчання дають можливість студентові самостійно здобувати знання поза межами навчального закладу, де б вони не перебували: чи на відпочинку, чи в дорозі, чи вдома, чи в гуртожитку, чи в перервах між роботою і т.д. Викладач має можливість контролювати знання студентів з тем, які виносяться на самостійне опрацювання, таким чином не тільки виявляти рівень знань, а й вносити корективи в процес навчання (консультації, індивідуальні заняття) для додаткового опрацювання складних, проблемних питань теми. Контроль знань студентів спонукає до активізації розумової діяльності, відповідального ставлення до освітнього процесу, розвиває здатність до критичної оцінки свого життєвого та професійного досвіду, свідомого вибору шляхів та методів удосконалення своїх особистих і професійних якостей.

При підготовці студентів до екзаменів їм надається можливість самоперевірки якості та ефективності навчання з дисциплін за допомогою тестових програм. Неодноразове випробовування дозволяє об'єктивно оцінити свої знання, здібності, вміння, додатково опрацювати, повторити, поглибити, вивчити матеріал і добре підготуватися до іспитів, одночасно розвиваються у студентів такі якості, як: наполегливість у досягненні мети, здатність вчитися та турбота про якість своєї праці.

У корпусах коледжу встановлено обладнання мережі Wi-Fi, тому студенти мають можливість використовувати мобільні пристрої (кишенькові персональні комп'ютери, смартфони, ноутбуки), оснащені клієнтськими приймально-передавальними пристроями та отримувати доступ в Інтернет. Для якнайефективнішого способу одержання необхідної інформації з мережі,

ознайомлення з широким спектром наукових досліджень, спілкування з професіоналами в певних галузях діяльності людини, можливостями поширити власні наукові дослідження й почерпнути знання з різних сфер науки, техніки, культури, історії і т.д., навіть ознайомитися з новинами світової політики, потрібно досконало знати, крім рідної мови, ще й іноземні. Отож, наші викладачі і студенти повинні досконало володіти рідномовними компетенціями, а також іншомовними компетенціями [3, с. 1]. Для вивчення іноземних мов в коледжі створені курси з поглибленого вивчення іноземних мов для студентів і викладачів. Охочих не бракує.

Для використання інформаційно-комунікативних технологій навчання педагогічний колектив коледжу повинен володіти базовими знаннями в галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій; навичками використання програмних засобів і навичками роботи в комп'ютерних мережах, уміннями створювати бази даних і використовувати Інтернет-ресурси, тобто повинен володіти комп'ютерними компетенціями, і підготувати випускників, які б відповідали таким загальнонауковим компетенціям [3, с. 5].

Інформаційно-комунікативні технології навчання не є панацеєю й самоціллю, а одним із методів самостійної роботи студентів. Адже живого спілкування, доброзичливого спілкування між викладачем і студентом, діалогу між усіма учасниками навчального процесу не замінити жодними машинними технологіями. Але і без сучасних інноваційних технологій навчання неможливо реформувати сучасну освіту України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України від 02.06.1993 № 161 // Збірник нормативних актів України щодо організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>
2. *Болюбаш Я. Я.* Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти / *Я. Я. Болюбаш.* – К. : КОМПАС, 1997 – 64 с.
3. Рекомендації щодо застосування компетентнісного підходу. Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО). / Інститут модернізації змісту освіти. – К., 2007. – 32 с.

Педагогічні науки
УДК 378 147

*Булавина Л. В.,
викладач спецпредметів ДПТНЗ «Березнівське ВПУ»*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ – ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОСТІ УРОКУ

***Анотація.** У статті висвітлено проблему реалізації компетентнісного підходу в професійно-технічному навчальному закладі. Накреслено шляхи реалізації даного підходу з огляду на власний досвід.*

***Ключові слова:** компетентнісний підхід, компетентність, проблемна технологія навчання.*

***L. Bulavina**
Teacher of special subjects
at State Vocational School «Higher Vocational School of Berezne»
Berezne, Ukraine*

IMPLEMENTATION OF COMPETENCE APPROACH IS THE PLEDGE OF LESSON'S EFFECTIVENESS

***Abstract.** The article deals with the problem of competence approach implementation at the vocational and technical educational institution. The ways to realize this approach are outlined taking into account the author's own experience.*

***Key words:** competence approach, competence, problem technology of training.*

Найважливіша компетентність педагога ХХІ ст. – забезпечити освітнє середовище, яке сприяє благополуччю кожної дитини й формує її багатий духовний світ. На мою думку, для вдалої реалізації компетентнісного підходу потрібно модернізувати професійно-технічну освіту, а педагогам працювати на випередження. В професійно-технічному навчальному закладі можна вдало запроваджувати модульне середовище, дистанційне навчання, хмарні технології. Але, на жаль, навчальна база закладів не дає можливостей для таких нововведень, тому реалізую компетентнісний шляхом запровадження сучасних освітніх технологій.

Метою статті є висвітлення форм і методів педагога з реалізації компетентнісного підходу на уроках професійного циклу.

Оскільки компетентнісний підхід тісно пов'язаний із такими підходами до навчання, як *особистісно орієнтований* (потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі «для всіх» на суб'єктивні надбання одного учня, що їх можна виміряти) та *діяльнісний* (може бути реалізований тільки в діяльності, тобто в процесі використання конкретним учнем певного комплексу дій), то в педагогічній роботі для розвитку знань, умінь і навичок використовую методи сучасних технологій навчання, які допомагають у формуванні таких компетентностей:

- логічна компетентність (вчити учнів доводити та спростовувати твердження);
- технологічна компетентність (вчити учнів використовувати сучасні виробничі технології).

Компонентами будь-якої компетентності є:

- *мотиваційний* – внутрішня мотивація, інтерес;
- *змістовний* – комплекс професійних знань, умінь та навичок;
- *дійовий* – навички навчальної праці (самостійність, самооцінка, самоконтроль).

Формування мотиваційного компонента здійснюється через забезпечення позитивного ставлення учнів до професійної діяльності; виховання пізнавального інтересу; пізнавальну самостійність та активність.

Внутрішня мотивація в багатьох учнів ще нестійка й залежить від ситуації. Тому необхідно пропонувати цікаві логіко-розвивальні завдання, розв'язання ситуативних завдань, різноманітні історичні матеріали, ігрові ситуації.

Сприяють формуванню позитивної мотивації й різні форми заохочення, підтримка успіхів, емоційне спілкування. Усі ці форми впливають з освітніх технологій, які дозволяють виховати конкурентоспроможного робітника, здатного реалізувати себе на ринку праці. Але самих форм недостатньо, потрібен педагог, який здатний об'єднати всі можливі форми подачі матеріалу в потрібну компетентність. У своїй професійній діяльності намагаюся використовувати різні освітні технології, змішувати їх, щоб по-новому донести інформацію до учня, саме це й вважаю компетентнісним підходом на сучасному етапі розвитку професійно-технічної освіти. Прагну розвивати в учнів пізнавальну активність та самостійність, і в цьому мені допомагають нижче описані технології та форми навчання.

Інтерактивні технології надають широкі можливості особистісного підходу до навчання кожного учня, формують свідому громадську позицію у дітей. Використання інтерактивних методик сприяє підвищенню мотивації учнів до навчання, інтересу до навчального предмету, придбання практичних навичок використання теоретичного матеріалу, зумовлює організацію та розвиток ділового спілкування, яке веде до взаєморозуміння, вирішення спільних завдань. Для вчителя це постійний стимул для підвищення свого фахового рівня, оволодіння практичним досвідом, замислення над постійним самовдосконаленням і вдосконаленням якості навчання. Тільки той учитель, якого поважають і якому довіряють учні, здатний зацікавити, повести за собою.

Інтерактивні форми допомагають побудувати і провести урок так, щоб глибоко схвилювати учня. У своїй роботі ІТ практикую, наприклад, на уроках спеціальної технології вишивки під час вивчення майже всіх тем, окрім першої теми «Історія та функціонування вишивки на Україні». Під час її вивчення стараюся подати лекційний матеріал з використанням наочності, тому що використання наочності під час лекції збільшує засвоєння матеріалу на 14-38%, а використання візуальних засобів поліпшує результати на 200%. На вивчення інших тем сміливо використовую ІТ, оскільки сам інтерактив – це насамперед діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія вчителя та учня.

Часто в проведенні уроків використовую ефективні методи навчання «мозковий штурм», «прес», «займи позицію». Наприклад, при вивченні теми «Виконання виробів технікою аплікація» моделюємо ситуацію: надійшло замовлення усунути дефект (дірку) на пілочці жіночого пальта. Пропоную учням подати ідеї щодо використання технік, якими можна усунути цей дефект. Звичайно, учні зацікавлені й пропонують багато ідей, тобто різні види гладі, які дійсно можна застосувати при такому дефекті на легкому одязі. В даному випадку я користуюся методом «прес» і переконую їх в тому, що саме на такому виробі краще виконати накладну аплікацію.

Правила поведінки під час «мозкового штурму»:

- намагатися зібрати якомога більше ідей щодо вирішення завдання або проблеми;
- примусити працювати свою уяву, не відкидаючи ніяку ідею тільки тому, що вона суперечить загальноприйнятій думці;
- можна подавати скільки завгодно ідей або розвивати ідеї інших учасників;
- не можна обговорювати і критикувати висловлювання інших та намагатися давати оцінку запропонованим ідеям.

Метод кейсів – групова форма організації інтерактивного навчання, за якою як викладач, так і учні беруть участь у безпосередньому обговоренні ситуацій та завдань. Кейси готуються в письмовій формі й складаються, читаються, вивчаються та обговорюються.

Модель цієї форми організації навчання становить текст обсягом від кількох до десятків сторінок, що й називають «кейсом». Учні попередньо прочитують і вивчають кейс, залучаючи матеріали лекційного курсу та інші джерела інформації. Після цього відбувається докладне обговорення змісту. При цьому я, як викладач, виступаю в ролі ведучого: генерую питання, фіксую відповіді, підтримую дискусію, тобто виступаю як режисер процесу відтворення. Все це нівелює класичний дефект традиційного навчання, пов'язаний із сухістю, відсутністю емоційності викладання навчального матеріалу. Емоцій, творчої конкуренції й навіть боротьби тут так багато, що добре організоване обговорення кейсу нагадує театральне видовище.

Отже, кейси – це навчальні матеріали, в яких сформульовано практичні проблеми, що передбачають колективний або індивідуальний пошук їх вирішення. Без постановки проблеми засвоєння матеріалу кейсу неможливе. Тому хочу зупинитися ще й на проблемних технологіях навчання.

Для створення проблемної ситуації можна використати такі методичні прийоми: педагог підводить учнів до протиріччя й пропонує їм самим знайти спосіб його рішення; вчитель викладає різні точки зору на одне і те ж питання; спонукає учнів робити порівняння, узагальнення, висновки із ситуації, зіставляти факти; ставить конкретні запитання (на узагальнення, обґрунтування,

конкретизацію, логіку роздумів); визначає проблемні теоретичні й практичні завдання; пропонує учням опорні конспекти й дає завдання для роботи з ними, в тому числі проблемні.

Для успішної реалізації технології проблемного навчання необхідні:

- оптимальна система проблемних ситуацій і засобів їх створення (усного і письмового слова, мультимедіа засобів);
- відбір і використання найбільш актуальних, суттєвих проблем;
- врахування особливостей проблемних ситуацій у різних видах навчальної роботи;
- особистісний підхід і майстерність педагога, здатність викликати активну пізнавальну діяльність учнів.

Розрізняють проблемні ситуації 4-х рівнів.

- звичайної несамотійної активності – сприйняття учнями пояснень педагога, засвоєння зразків розумових дій в умовах проблемної ситуації, виконання самотійних робіт, вправ репродуктивного характеру;
- напівсамотійної активності – учні можуть застосовувати знання в новій ситуації і брати участь у спільному з педагогом пошуку способів вирішення поставленої навчальної проблеми;
- рівень самотійної активності – учні виконують самотійну роботу репродуктивно-пошукового типу, коли учень самотійно працює з текстом підручника, застосовує знання у новій ситуації, конструє рішення задачі середнього рівня складності, шляхом логічного аналізу доказує гіпотези з незначною допомогою педагога;
- рівень творчої активності – учні виконують самотійні роботи, які вимагають творчої уяви, логічного аналізу, відкриття нового способу рішення, самотійного доведення. Робляться самотійні висновки й узагальнення, винаходи.

Наприклад, на уроках спеціального малювання, щоб правильно зобразити куб чи циліндр я малюю послідовність виконання практичної роботи на дошці, потім проводжу закріплення матеріалу, використовуючи інтерактивну бесіду, після цього витираю дошку, цим самим створюю проблему. Учні повинні намалювати предмет за добре засвоєним матеріалом. Тоді робота групи поділяється на проблемні ситуації за вище названими рівнями.

Внаслідок поєднання активних методів навчання виникають нові типи уроків, такі як: проблемна лекція, проблемне практичне або лабораторне заняття, що сприяє формуванню базисних ділових якостей молодій людини.

У 2013 р. я розпочала роботу над проблемним питанням «Системне рішення учнями проблем і проблемних задач – основний засіб формування пізнавальної самотійності учнів» та вирішенні таких навчальних цілей:
1) розвиток пізнавальної активності та самотійності учнів через систему

колективних творчих справ; 2) організація роботи в групах; 3) створення ситуацій, що вимагають активної участі учнів; 4) формування активної громадської позиції учнів групи.

Суть проблеми полягає у тому, що підготовка сучасної людини включає, з одного боку, отримання загальної культури, а з другого – формування умінь і навичок працювати самостійно. Це потребує нової культури навчання і виховання, при якій знання й уміння здобуваються в діяльності та розв'язуванні проблем в умовах активної позиції учня, його самостійності, а також урахування учнівських індивідуальних особливостей. Основним засобом формування пізнавальної самостійності є системне рішення учнями проблем і проблемних задач під час роботи над проектом. Необхідно, щоб учні були включені у спеціально організовану педагогом навчально-виховну діяльність.

При викладанні спеціального малювання для розвитку творчих здібностей учнів залучаю їх до виконання колективних справ, зокрема виготовлення картин, організації виставки кращих робіт. У виховній роботі залучала до виконання проекту з підготовки виховних годин. Збір інформації з даної проблеми є однією з можливостей розвитку пізнавальної самостійності. У процесі пошуку певної відповіді чи рішення проблеми розвивається вміння вибрати найважливіше, найбільш цікаве в морі інформації.

Серед проблемних задач необхідно використовувати й такі, що розвивають здатність учнів вносити зміни у дану конструкцію, композицію чи технологію з метою вдосконалення. Знову ж таки на уроках спеціального малювання ми можемо пофантазувати над створенням найкращого малюнка моделі на задану тему, щоб створити асоціацію. Наприклад, тема «Підводний світ» чи «Золота осінь» є найбільш улюбленою серед учнів під час зображення моделей одягу. В багатьох випадках використовуються проблемні задачі, спрямовані на розвиток спостережливості й логічного мислення. Наступна група задач спрямована на розвиток творчого мислення й уяви, тобто діяльність має інноваційний характер.

Реалізація компетентнісного підходу буде більш вдалою за умов покращення навчальної бази закладів. Використання педагогом будь-якої компетентності повинно базуватися на збагаченні ілюстративно-інформаційного простору та впровадженні сучасних освітніх технологій.

Тому, щоб досягти вдалого результату потрібно і вчителю, і учню бути активним учасником навчально-виховного процесу. Учитель повинен мати власну позицію, культуру, аби учні могли наслідувати його приклади. Тому я постійно прагну удосконалити свою педагогічну майстерність, культуру мовлення та культуру поведінки.

(P.S. Автор писала статтю з власних спостережень, література відсутня)

Педагогічні науки
УДК 378.1

Вановська І. М.

канд. істор. наук, доцент кафедри освіти дорослих інституту неперервної освіти
НПУ імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація: У статті обґрунтовано специфіку гендерної культури щодо духовно-морального розвитку студентської молоді; проаналізовано ступінь досліджуваної проблеми у науковій літературі; розкрито значення поняття «гендерна культура»; висвітлено основні засоби та компоненти формування гендерної культури, теоретично обґрунтовано реалізацію гендерного підходу в освітню практику.

Ключові слова: гендер, гендерна культура, студент, молодь.

I. Vanovska

PhD (History), Associate Professor

Assistant Professor of Adult Education Department at Institute of Continuing Education
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine

CONCEPTUAL CONDITIONS OF EDUCATION OF GENDER CULTURE TO STUDENTS AT HIGHER PEDAGOGICAL INSTITUTIONS

Abstract: The paper deals with the specificity of gender culture of students' spiritual and moral development; the state of the researched problem in the literature; and the importance of the concept of «gender culture». The basic tools and components for forming gender culture are considered; the implementation of gender approach to educational practice is theoretically justified.

Key words: gender, gender culture, student, youth.

В умовах модернізації вищої школи, адаптації до Європейського освітнього простору гендерна освіта може стати одним із ресурсів, який сприятиме розвитку України на рівні розвинених країн світу. Впровадження гендерно орієнтованої освіти в Україні поки що залишається переважно на етапі проектування. Системна робота з гендерно орієнтованої підготовки фахівців практично відсутня, а впровадження гендерного компоненту в систему вищої освіти є фрагментарним, епізодичним.

Необхідною умовою процвітання та соціально-економічного розвитку соціуму є якісна освіта, яка спрямована на гуманізацію суспільних відносин та індивідуальний розвиток особистості. А освітній простір – це плідне поле для культурного, духовного збагачення, професійного самовдосконалення та самореалізації сучасної молоді. Своєрідними супровідниками у цьому просторі стають викладачі. Саме від їх ціннісних настанов, соціально виваженої громадської позиції, кваліфікованості, обізнаності та педагогічної майстерності залежить ефективність процесу становлення особистості молодої людини, формування її професійної самосвідомості.

Наукові розвідки з питання педагогічної майстерності сучасних викладачів здійснювали українські та зарубіжні вчені Ю. Азаров, А. Астахов, Г. Балл,

Ф. Гоноблін, С. Гончаренко, М. Дяченко, І. Зязюн, Л. Кандибович, А. Кудусова, Л. Крамущенко, О. Пехота, І. Кривонос, Н. Кузьміна, В. Куценко, В. Луговий, Н. Тарасевич, М. Ярмаченко та інші. На сьогодні це питання залишається актуальним і потребує інноваційних підходів з огляду на нові гендерні реалії, а саме: визначення провідної ролі сучасного викладача у гендерно-просвітницькій роботі на засадах гармонізації суспільних відносин та вдосконалення його педагогічної майстерності.

З огляду на зазначене, основні цілі цієї статті полягають у тому, щоб на основі аналізу психолого-педагогічних джерел та емпіричного матеріалу виокремити педагогічні умови виховання гендерної культури майбутніх педагогів.

Останнім часом гендерні дослідження стали невід'ємною частиною педагогічної науки. В цьому контексті вважаємо за доцільне звернутися до аналізу наявних основних освітніх парадигм з погляду гендерного компонента освіти. Введення гендерного компонента в систему освіти України є одним із способів реалізації національної доктрини розвитку освіти.

Гендер – це характеристика соціальної приналежності до певного виду осіб, уявлення кожного індивіда про рольові характеристики та особливості поведінки тієї групи індивідів, до якої він належить [1].

Гендер як багатокomпонентна структура визначається чотирма групами характеристик: біологічна стать, гендерна ідентичність, гендерні стереотипи та гендерні ролі. Ці характеристики впливають на соціалізацію молодих людей у суспільстві [4].

Гендерна культура – це сукупність цінностей, які склалися в тому чи іншому суспільстві, утвердилися, і яким повинен відповідати кожен індивід, дотримуючися норм як щодо чоловіків, так і щодо жінок [3].

Гендерна культура є важливою сферою суспільного життя. Вона охоплює систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи й організації, що забезпечують її розвиток та функціонування. Кожна епоха наповнює гендерну культуру новим змістом, що відповідає потребам та завданням суспільства.

Інтеграція гендерного підходу в національну систему вищої педагогічної освіти на сучасному етапі є вкрай необхідною, оскільки гендерна збалансованість в українському суспільстві є одним із індикаторів її визнання як розвиненої держави, що стоїть перед європейським вибором [6].

Ще у 2011 р. в Україні створено всеукраїнську мережу центрів гендерної освіти ВНЗ. Мета діяльності ГЦ ВНЗ – пропагування, поширення гендерних знань, підвищення рівня гендерної культури молоді, стимулювання гендерної самоосвіти, а також інтеграція гендерного підходу у навчально-виховний процес ВНЗ.

Ці центри проводять досить ґрунтовну роботу щодо впровадження гендерних підходів в освітньо-виховний процес вищої школи.

Викладаючи свої думки, Ф. Терзі зазначає, що першою необхідною педагогічною умовою формування у студентів вищих педагогічних навчальних закладів гендерної культури є гуманітаризація їхньої професійної підготовки шляхом інтеграції результатів гендерних досліджень у зміст навчальних дисциплін [1, с. 65].

Характеризуємо гендерну культуру майбутніх педагогів як суб'єктивно обумовлену систему засвоєння гендерних знань, норм та цінностей, що сприяють реалізації здібностей студентів як представників певної статі. Гендерна культура виявляється комплексом відповідних мотиваційно-ціннісних, когнітивних і поведінкових компонентів статево-рольової поведінки суб'єктів та визначається успішністю вибудовування гендерних стосунків у процесі профільної підготовки до майбутньої фахової діяльності.

Особливо ефективним засобом утвердження гендерної культури в молоді в сучасних умовах є розвиток стійкості поглядів, цінностей, позицій і гнучкості поведінки, що залежить від ситуації, своєчасності проявів, які базуються на здоровому глузді, гуманному ставленні до інших людей, гендерній поведінці, яка не принижує гідність жодного з партнерів, не завдає шкоди оточуючим.

Н. Браженська зазначила, що час навчання у вищому навчальному закладі є періодом становлення не тільки професіонала, але й гендерно гармонійної людини, яка знайшла себе в тривалому духовному пошуку.

Умовами ефективності гендерного виховання є: включення цього напряму у ВНЗ з метою формування цілісного індивідуально-професійного самосвідомості з урахуванням гендерних вимог розвитку суспільства на сучасному етапі; введення в критерії оцінки виховної роботи гендерних аспектів; розробка й впровадження науково-методичного забезпечення гендерного виховання у ВНЗ; підготовка постійного складу освітніх установ до проведення цього напряму виховної роботи; розвиток особистих гендерних пріоритетів суб'єктів виховання [1].

Н. Приходькіна визначила такі педагогічні умови реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів педагогічних ВНЗ:

а) інтеграція гендерної теорії до змісту базових навчальних курсів гуманітарного циклу;

б) впровадження гендерних спецкурсів у програму фахової підготовки студентів;

в) у рамках позааудиторної роботи стимулювання участі студентів у роботі державних установ та недержавних громадських організацій, діяльність яких пов'язана з питаннями забезпечення гендерної рівності в суспільній практиці;

г) залучення студентів до аналізу гендерних проблем у процесі

застосування інтерактивних методів навчання [1].

У системі освіти завдання формування гендерної культури студентів до сьогодні теоретично не є обґрунтованим і практично не є вирішеним, незважаючи на набутий позитивний досвід щодо інтеграції гендерного підходу в навчально-виховний процес педагогічних вищих навчальних закладів.

Серед причин такого стану можна виділити такі:

1) формування ідеї гендерної рівності студентської молоді й дотримання неупередженого ставлення до особи незалежно від статі, досить слабо висвітлені в теорії педагогіки вищої школи, в якій продовжують домінувати установки патріархальної культури щодо диференціації професій в залежності від біологічних відмінностей людини на суто чоловічі й жіночі;

2) у переважній більшості навчальних педагогічних закладів освіти ідеї гуманізації через інтеграцію гендерного підходу у навчально-виховний процес не здобули відповідного практичного втілення, оскільки в них не відбулося системного введення спеціальних предметів і спецкурсів з гендерної проблематики у навчальні плани, які висвітлюють закономірності розвитку гендерованого суспільства;

3) на рівні методичного забезпечення навчально-виховного процесу не було здійснено гендерної експертизи навчальних програм і підручників, а також не розроблено дієвих технологій з гендерного виховання й освіти студентів, через що традиційна статево-рольова ідеологія й застарілі стереотипи й надалі відтворюються;

4) традиційним, глибоко вкоріненим у свідомості студентів педагогічних навчальних закладів залишається застарілий стереотип, за яким навіть працююча освічена, але заміжня жінка є передусім дружиною і матір'ю, що повинна допомагати чоловікові, нерідко зневажаючи власні прагнення до самореалізації та професійного успіху, відмовляючися від реальних кар'єрних можливостей, що засвідчує готовність жінок беззаперечно поступатися й місцем на ринку праці, й місцем на кар'єрному щаблі [7].

Передбачаємо, що ефективність виховання гендерної культури майбутніх педагогів обумовлюється взаємозв'язком навчально-виховного процесу й психолого-педагогічного супроводу студентів за умов дотримання послідовності таких етапів:

1) просвітницького, спрямованого на ознайомлення студентів із сутністю та видами їхньої майбутньої професійної діяльності, з вимогами суспільства й професії до особистості фахівця педагога;

2) орієнтаційного, на якому індивідуальні дані майбутніх фахівців-педагогів усвідомлюються ними й узгоджуються із вимогами професійної діяльності; визначаються вектори професійного розвитку й конструюються індивідуальні виховні маршрути;

3) розвивального, спрямованого на удосконалення конкретних якостей – детермінантів гендерної культури майбутніх фахівців-педагогів, що підрозділяється на підетапи відповідно до стадій виховання структурних компонентів гендерної культури;

4) контрольного, що охоплює діагностику та аналіз підсумкових результатів виховання гендерної культури майбутніх фахівців-педагогів в освітньому процесі ВНЗ.

Цілі кожного етапу припускають використання адекватних засобів і методів (проектувальних, корекційних тощо), організацію контекстної діяльності майбутніх фахівців-педагогів (дослідницької, громадської, творчої тощо) й проведення поточної діагностики виховних результатів відповідно до критеріїв та показників.

Сучасне суспільство перебуває на етапі демократичного розвитку. Важливу роль відіграє у цьому напрямку саме гендерна освіта, адже без неї ми не зможемо сприяти розвитку у студентської молоді гармонійних гендерних відносин.

На підставі аналізу літератури можна запропонувати такі рекомендації щодо поширення гендерної культури серед студентів педагогічних навчальних закладів: запровадити гендерну термінологію при розробці робочих навчальних програм; у викладі програми необхідно дотримуватися гендерної симетрії мови, що передбачає пропорційну представленість соціальних і культурних ролей обох статей та уявлень про них у різних сферах життя; здійснювати планування навчальних програм з урахуванням інтересів і потреб студентів; при розробці робочої навчальної програми зосереджувати увагу на особистісно орієнтованому підході до студентів; при розробці навчальних програм враховувати аспект виховання студентів у дусі гендерної толерантності; надати можливість студентам обирати спецкурси гендерного спрямування; розширити гендерну тематику наукової роботи студентів (навчальні проекти, доповіді, наукові статті, курсові та дипломні роботи).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вановська І. М. Гендерна парадигма культури виховання студентської молоді / Вановська І. М. // Молодь в умовах нової соціальної перспективи. Зб. наук. праць НПУ ім. М. Драгоманова. – Вип. 16. – К., 2017. – С. 16-25.
2. Гендерні аспекти державної служби : [монографія] / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька; за заг. ред. Б. Кравченка. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 7-11.
3. Мунтян І. С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / І. С. Мунтян. – О., 2004. – 20 с.
4. Приходькіна Н. О. Педагогічні умови реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. О. Приходькіна. – К., 2009. – 21 с.

5. Терзі П. П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / П. П. Терзі. – Кіровоград, 2007. – 238 с.

6. Хрисанова С. Словарь гендерных терминов / С. Хрисанова. – Х., 2002.

7. Цокур О. Гендерна педагогіка – нова освітня технологія [Електронний ресурс] / Цокур О. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/upbring/> 1657

Педагогічні науки

УДК 378.011.3-051:796.071.4

Voitovska O.

PhD (Pedagogy), Associate Professor

Adult Education Department at M. P. Drahomanov National Pedagogical University

Kyiv, Ukraine

FORMS OF SCIENTIFIC-METHODICAL WORK OF PHYSICAL TRAINING TEACHERS IN THE CONDITIONS OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION

Abstract. *The article analyzes the scientific literature in relation to the forms of scientific-methodological work of physical training teachers in the conditions of postgraduate pedagogical education.*

Key words: *scientific-methodical work, physical training teachers, postgraduate pedagogical education, adult education.*

Войтовська О.М.

канд. пед. наук, доцент кафедри освіти дорослих

НПУ імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

ФОРМИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. *У статті аналізується наукова література щодо форм науково-методичної роботи вчителів фізичної культури в умовах післядипломної педагогічної освіти.*

Ключові слова: *науково-методична робота, вчителі фізичної культури, післядипломна педагогічна освіта, освіта дорослих.*

The processes of globalization at the beginning of the 21st century predetermine the formation of the united international educational system, the versatility of which is ensured by preserving the uniqueness of the educational systems of different countries. Modern trends of the international educational system determine the formation of education system, the characteristic feature of which is the high quality of educational services. Modern society needs highly skilled professionals capable of adapting to the challenges of the new millennium.

But no matter what changes occur, as a result, they relate directly to the teacher itself. The pedagogue is the main figure in implementation the basic innovations in practice. Successful implementation of various innovations, tasks, depends on the teacher's professional training.

An important role in achieving a high level of professional training is given to the system of postgraduate pedagogical education, which creates favorable conditions for optimizing the process of professional development of teachers, including physical training teachers, their self-development and self-improvement.

The problem of professional specialist development is one of the main in professional pedagogy. Such scientists as A. O. Derkach, Y. F. Zeyer, E. O. Klimov, T. V. Kudryavtseva, A. K. Markova and others are continuing to address this issue. In the study of adult education were engaged both Ukrainian and foreign scholars, including N. V. Abashkina, S. G. Vershlovsky, L. P. Vovk, O. V. Hluzman, M. G. Gromkova, O. V. Darynsky, E. I. Dobrynska, S. I. Zmiyov and others.

Nowadays, before faculties and institutes of postgraduate pedagogical education, the problem of increasing the efficiency of retraining of specialists with higher education is acute.

It is pointed out by S. Honcharenko [1], O. S. Kuts [2], T. Krusevich [3] and B. M. Shiyan [5], that in the field of vision of researchers are: scientific-methodological training of physical training teachers; psychological foundations of pedagogical skill of physical training teachers; biomedical, valeological and ecological preparation; staged system of training of physical training teachers; sport and professional training; preparation for search work; the usage of innovative technologies in the process of formation of professional skill of physical culture specialists.

Strengthening the requirements for the professional development of physical training teachers in postgraduate pedagogical education is aimed at modernizing the educational and pedagogical process, using innovative technologies for its activation, and changing the structure of its organization.

The professional development of physical training teachers, notices L. Sigayeva «does not end in the walls of a pedagogical educational institution. It continues throughout the professional activity of the teacher» [4, p. 94].

According to the plans of advanced training, physical training teachers are trained in institutes of postgraduate pedagogical education or at special faculties of pedagogical educational institutions. However, the knowledge which are gained by physical training teachers in the process of postgraduate education requires understanding and testing at school. This is facilitated by a specially organized system of scientific-methodological work. The most important individual form of scientific-methodological work is self-education of physical training teachers.

According to S. Honcharenko, «self-education is self-acquired knowledge, taking into account personal interests and objective needs of a comprehensive school, obtained from various sources in addition to the received ones in basic educational institutions» [1, p. 154]. The scientist notes that «a distinctive feature of the self-education of physical training teachers in postgraduate pedagogical education is that the result of their work is to improve the quality of teaching the subject, the quality of educational work, raising the level of knowledge, behavior and students development» [1, p. 155].

The most important tasks of independent work of physical training teachers can be classified: studying new programs and textbooks, analysis of their didactic and

methodological features; self-assimilation of new technologies of educational process; mastering the methodology and methods of pedagogical research; active participation in the work of scientific and methodological seminars and methodological associations, various creative groups; preparation of methodological developments; systematic study of advanced pedagogical experience.

The results of the self-education of physical training teachers are represented at each stage, participating in the seminars, informing at the meeting of the methodological association, the department, reporting on pedagogical readings, scientific-practical conferences.

Self-education is the most flexible form of knowledge acquisition, since it is carried out on a diagnostic, individualized basis. The essence of individualization lies in the fact that the content, forms and methods of self-education are subject to the individual peculiarities of teachers of physical culture, the level of their professional pedagogical culture, the conditions of pedagogical work, real possibilities. Among the latter, great importance has the formation of versatile interest in knowledge, persistence and will in overcoming difficulties, developed reflection and self-criticism.

According to O. Kuts [2] and T. Krusevich [3], «one of the important types of independent activity of physical training teachers is their individual work on the school scientific-methodological theme (problem)». In the process of individual work on the scientific-methodological theme (problem), scientists point out, «physical training teachers study the sources of scientific-methodological information, the experience of innovative pedagogues, analyze their own pedagogical activities in order to overcome the shortcomings in it or to improve the strengths of the activity, theoretical generalization and comprehension of own experience».

The results of the individual work of the physical training teachers over the chosen scientific-methodological theme (problem), are issued, as a rule, in writing. The most commonly used abstract form, because the abstract the best reflects the main stages of the teacher's work: the rationale for the choice of an individual problem in the perspective of the tasks of the general school scientific-methodological theme (problems); a brief analysis of the literature on the topic (problems); description of personal experience of work within the chosen theme (problems); influence of work on the topic on the results of educational activities on the subject; conclusions from the consequences of individual work on the scientific methodological theme (problem).

In view of the above, one can conclude that the forms of scientific-methodological work of physical training teachers in the system of postgraduate pedagogical education should provide conditions for the self-realization of the teacher's personality, high professionalism development and be based on the methodological provisions of the advanced ideas of domestic and foreign scholars, normative documents of Ukraine from physical culture. Nowadays, the laws of the formation of professional skills of physical training teachers in the system of postgraduate

pedagogical education, their connection with the peculiarities of the means, methods and organizational forms of teaching in educational institutions and professional activity are still insufficiently studied. The problem of ensuring the connection of studies in educational institutions with the future professional activity, including in the field of improving the scientific and methodological training of physical training teachers, has not been fully solved.

REFERENCES

1. *Honcharenko S. Ukrainian Pedagogical Dictionary / S. Honcharenko. – K. : Lybid, 1997. – 376 p.*
2. *Kuts O. S. New Technologies and Modeling of Physical Training Teachers Training / O. S. Kuts, I. A. Lipchak // Young Sport Science of Ukraine : Collected works. – L. : LDIFK, 2002. Proceedings 6. – T. 2. – P. 539-541.*
3. *Krusevich T. Innovation Processes in the Field of Training and Retraining Personnel in Physical Culture / T. Krusevich, M. Zaitseva // Theory and Methods of Physical Education and Sport. – 2005. – №. 4. – P. 41-44.*
4. *Sigaeva L. E. The Problem of Teacher Training and Advanced Training in the Context of Continuing Education / L. E. Sigaeva // Pedagogy and Psychology. – 1999. – №. 3. – P. 94-100.*
5. *Shiyan B. M. Preparation of the Physical Training Teacher of the Third Millennium / B. M. Shiyan // Concept of Development of the Field of Physical Education and Sport in Ukraine : Collected works. – Rivne : Print House, 2001. 2. – P. 371-374.*

Педагогічні науки

УДК 377.1:371.315:371:33

Гаджеровська Н. В.

*викладач історії і суспільних наук ДНЗ Погірцівське ВПУ
м. Львів, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ФРОНТАЛЬНИХ ІНТЕРАКТИВНИХ ПРИЙОМІВ РОБОТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ, СУСПІЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ ТА ПРАВОЗНАВСТВА

***Анотація.** Проведено аналіз фронтальних інтерактивних прийомів роботи викладача, наведено та охарактеризовано ключові інтерактивні прийоми. Викладено основні очікувані результати для учня та викладача при використанні цих прийомів.*

***Ключові слова:** метод, прийом, інтерактивне навчання, інновація.*

N. Hadzherovska

*Teacher of History and Social Sciences
State Educational Institution: Vocational School of Pohirtsy
Lviv, Ukraine*

USE OF FRONTAL INTERACTIVE METHODS OF WORK AT THE LESSONS OF HISTORY, SOCIAL SCIENCES AND LAW STUDIES

***Abstract.** The analysis of frontal interactive methods of teacher's work is conducted; the key interactive methods are characterized. The main expected results for a student and a teacher while using these techniques are outlined.*

***Key words:** method, interactive methods, interactive learning, innovation.*

Застосування інноваційного навчання зумовлюється основним завданням історії – розвитком історичного мислення учнів та формуванням соціально-

активної творчої особистості. Сучасні учні передусім повинні думати, розуміти суть речей, осмислювати ідеї та концепції, шукати потрібну інформацію, трактувати її та застосовувати в конкретних умовах, формувати й відстоювати власну думку. Усе перелічене детермінує увагу викладачів до пошуку шляхів активізації учнівської діяльності під час навчання в сучасній українській школі.

Інтерактивне навчання як різновид активних методик було впроваджене в українську систему освіти зовсім недавно, наприкінці ХХ ст. За кордоном інтерактивна педагогіка теж відносно нова, цей термін був уведений у 1975 р. німецькими методистами. В Україні вперше термін «інтерактивне навчання» як аналог до західних комунікативно-діалогічних технологій запровадив К. Баханов [1; 2; 3]. Він же розробив теорію й практичні прийоми застосування інтерактивного навчання на уроках історії в школі. Значний внесок у розвиток інтерактивних технологій здійснили автори програм, підручників, методичних посібників з історії та правознавства, а саме: О. Пометун, Л. Пироженко Т. Ремех, Т. Фрейман [8; 10; 11; 12]. Доцільність запровадження інтерактивних методів як засобу формування творчої особистості на уроках історії та правознавства обґрунтовує І. Гейко [5]. Групові форми роботи як основу інтерактивного навчання висвітлено у статті Т. Нестеренко та О. Богданової [7].

Суть інтерактивного навчання полягає у тому, що навчальний процес відбувається шляхом постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, кооперативне, навчання у співпраці), де учень і викладач, будучи рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і виконують. Викладач при цьому виступає як організатор процесу навчання, консультант, особа, яка ніколи не «замикає» навчальний процес на собі. Головними у процесі навчання є зв'язки між учнями, їх взаємодія і співпраця. Результати навчання досягаються взаємними зусиллями учасників процесу навчання, учні беруть на себе взаємну відповідальність за результати навчання [4; 6].

Організація такого навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації тощо.

Як відзначає К. Баханов, характерними рисами інтерактивного навчання є:

- побудова навчання як розв'язання серії взаємопов'язаних проблемних ситуацій;
- переважно групова робота учнів на уроці;
- опора на учнівський досвід і мінімальне знання з теми;
- відкритість (незавершеність) навчання, відсутність раз і назавжди визначеного рішення;

- співробітництво різних рівнів (викладач – група, викладач – учень, учень – група, учень – учень);
- швидкий зворотний зв'язок: учень бачить реакцію викладача, може проконсультуватися в будь-який момент навчання;
- емоційне піднесення, розкутість;
- основним елементом навчання є діалог.

Нагромаджений уже сьогодні в Україні та за кордоном досвід, переконливо свідчить, що інтерактивні технології сприяють інтенсифікації й оптимізації навчального процесу. Вони дають змогу учням:

- полегшити процес засвоєння знань;
- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу;
- навчитися формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити свою точку зору, аргументувати й дискутувати;
- моделювати різні соціальні ситуації й збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації;
- слухати іншу людину, поважати альтернативну думку, прагнути до діалогу;
- учитися будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси;
- знаходити спільне розв'язання проблем, розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконувати творчі роботи.

Крім того, інтерактивне навчання дозволяє реалізувати ідеї співробітництва тих, хто навчає, й тих, хто навчається, вчить їх конструктивної взаємодії, сприяє оздоровленню психологічного клімату на уроці, створює доброзичливу атмосферу, значно підвищує мотивацію учнів до навчання.

Основні риси та переваги інтерактивних технологій навчання:

- інтерактивні технології дозволяють забезпечити глибину вивчення предметного змісту, учні засвоюють усі рівні пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінка). Прикметно, що відсоток учнів, які засвоїли знання, достатньо високий (понад 50%);
- змінюється роль учнів; учні приймають важливі рішення щодо процесу навчання;
- змінюється основне джерело мотивації навчання. Воно є внутрішнім, це інтерес самого учня;
- значно підвищується роль особистості викладача. Викладач сильніше розкривається перед учнями, виступає як лідер, організатор.

При оцінюванні результатів інтерактивного навчання необхідно враховувати такі умови:

- тримати баланс перевірки знань, перевірки навичок, виявляти ставлення учнів до предмету;
- використовувати традиційні та інтерактивні технології оцінювання;
- застосовувати групове, змагальне та індивідуальне оцінювання, самооцінку та взаємооцінку учнів;
- обов'язково обговорювати критерії оцінювання з учнями;
- враховувати як досягнення групи, так й індивідуальний прогрес учнів.

Розглянемо детальніше деякі з інтерактивних прийомів, що можуть застосовуватися на уроках історії, правознавства та інших суспільних наук.

«Мозковий штурм» – це ефективний та добре відомий інтерактивний прийом колективного обговорення, що широко використовується. Він спонукає учасників проявляти власну уяву та творчість, що досягається шляхом вираження думок усіх учасників, і допомагає знаходити кілька рішень з конкретної проблеми. Як показує практика, за допомогою «мозкового штурму» всього за декілька хвилин можна отримати десятки ідей.

Прийом **«Мікрофон»** надає можливість кожному сказати щось швидко, за чергою, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

«Незакінчені речення». Цей прийом часто поєднують з прийомом «мікрофон», що надає можливість ґрунтовніше працювати над формою висловлювання власних ідей, порівнювати їх з іншими. Робота за такою методикою дає присутнім змогу долати стереотипи, вільніше висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати уміння говорити коротко, але по суті й переконливо.

Метою прийому **«Коло ідей»** є розв'язання гострих суперечливих питань або створення списку ідей та залучення всіх учнів до обговорення поставленого запитання. Цей метод застосовується тоді, коли всі групи мають виконувати одне й те саме завдання, яке складається з кількох питань (позицій). Він «втягує» всіх учнів у дискусію й добре спрацьовує, коли ставляться запитання або виступають доповідачі від малих груп. Прийом «коло ідей» можна реалізувати по-різному: розташувати стільці або парти по колу; обговорення усім класом певної теми, запланованої або імпровізованої, яку слід визначати для всіх присутніх на початку обговорення; учні висловлюються за бажанням; обговорення триває, доки є охочі висловлюватися; викладач бере слово (якщо вважає за потрібне) наприкінці обговорення. Він може висловити свою думку.

«Навчаючи – вчуся». Такий прийом використовують для вивчення інформаційного блоку або для узагальнення вивченого.

«Асоціювання». Прийом виконується так: посередині аркуша ватману чи на дошці викладач записує слова. Учні пропонують асоціації з теми – слова або фрази. Шляхом колективного обговорення встановлюється ієрархія можливих зв'язків між окремими елементами схеми.

«Два-чотири-всі разом». Завдання для обговорення записано на дошці або роздається у вигляді карток. Кожен учень упродовж 1-2 хвилин самостійно шукає можливу відповідь на поставлене запитання. Потім учні об'єднуються в пари й обмінюються своїми міркуваннями. У процесі обговорення пари мають дійти згоди. На наступному етапі пари об'єднуються в четвірки й ознайомлюють одна одну з ухваленим рішенням. У процесі обговорення учасники четвірок теж мають дійти згоди. На завершальному етапі всі учні групи переходять до колективного обговорення завдання

«Історичний ланцюжок». Завдання учням: у хронологічній послідовності назвати по одній події, що стосується заданої теми.

«Рамка мети». Після ознайомлення з матеріалом підручника учні повинні визначити:

- мету (те, чого хочуть досягнути основні особи або групи суспільства);
- план (яким шляхом була досягнута мета);
- дію (фактична поведінка, обрана для здійснення плану);
- результат (наслідки дії, при цьому вказується чи вдалося досягнути мету і які обставини склалися при цьому).

«Низка думок». Викладач пропонує учням самостійно визначити причини, наслідки, суть, хід певних подій. Після 5-хвилинного обміркування учні дають відповідь. Викладач записує думки на дошці.

Отже, для вирішення основних завдань викладання суспільних наук, формування соціально-зрілої, працелюбної, творчої особистості – громадянина України – особливо ефективними є інтерактивні технології навчання.

Основу інтерактивного навчання становить активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою організації спілкування між собою, учнів з викладачем, між групами, спрямованого на розв'язання спільних проблем. Характерною рисою інтерактивного навчання є робота учнів на уроці, опора на учнівський досвід і мінімальне знання з тем, співробітництво різних рівнів, емоційне піднесення, розкутість.

Інтерактивне навчання дозволяє реалізувати ідею співробітництва тих, хто навчає, й тих, хто навчається, вчить їх конструктивній взаємодії, сприяє оздоровленню психологічного клімату на уроці, створює доброзичливу атмосферу, значно підвищує мотивацію учнів до навчання. Саме інтерактивні прийоми сприяють тому, що учні опановують усі рівні пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання), розвивають критичне мислення, рефлексію, уміння розмірковувати. До найбільш поширених фронтальних інтерактивних прийомів належать: «Мозковий штурм»,

«Мікрофон», «Коло ідей», «Асоціювання», «Навчаючи – вчуся», «Два-чотири-всі разом», «Історичний ланцюжок», «Рамка мети», «Низка думок» тощо.

Загалом зазначені інтерактивні прийоми сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу. Вони дають змогу учням полегшити процес засвоєння знань навчитись вирішувати проблемні завдання, формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити свою точку зору, аргументувати, дискутувати, слухати іншу людину, поважати альтернативну думку, вчитися будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, шукати компроміси, розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баханов К. Інтерактивне навчання / К. Баханов // Історія в школах України. – 1998 – № 2. – С. 31-36.
2. Баханов К. Технологія групової творчої справи у навчанні історії у школі / К. Баханов // Історія в школах України. – 2000. – № 1. – С. 23-29.
3. Баханов К. Традиції та інновації у навчанні історії в школі. Дидактичний словник-довідник / К. Баханов. – Запоріжжя : Просвіта, 2002. – 108 с.
4. Галай А. О. Інтерактивні методики викладання в правопросвітній діяльності : Тренінгів комплекс : навч. посіб. / А. О. Галай, В. В. Стаднік, Я. В. Іваніщ / за ред. А. О. Галай. – Вид. 2-ге, виправл. і доповн. – К., 2007. – 156 с.
5. Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання як засіб формування творчої особистості / І. Гейко // Історія України. – 2002. – № 37. – С. 7-9.
6. Засядьвовк Р. Використання ітерактивних форм навчання на уроках історії рідного краю / Р. Засядьвовк // Історія в школі, – 2006. – № 5. – С. 26–29.
7. Несторенко Т. Використання методу групового інтерактивного навчання на уроках історії і правознавства / Т. Несторенко, О. Богданова // Історія в школі. – 2002. – № 3. – С. 8-11.
8. Панченков А. Навчання в дії : Метод. рек. для тренерів. Як підготувати та провести семінар для вчителів з інтерактивних технологій навчання / А. Панченков, Т. Ремех / за ред. О. Пометун. – К : А. П. Н., 2003. – 72 с.
9. Пометун О. Інтерактивні методи навчання / О. Пометун // Історія в школах України. – 2004. – № 4. — С. 39.
10. Пометун О. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід : метод. посібник / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : А. П. Н., 2002. – 136 с.
11. Пометун О. Кооперативне навчання учнів на уроці історії на прикладі уроку «Початок української революції», Історія України, 10 клас / О. Пометун, Н. Гупан // Історія в школах України. – 2003. – № 3. – С. 29-35.
12. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : Наук.-метод. посіб. / О. Пометун, Л. Пироженко / за ред. О. Пометун. – К. : А.С., 2003. – 192 с.

Педагогічні науки
УДК 378.1

Галич Е.А.,
канд. географ. наук, доцент,
и.о. заведующей кафедры довузовской подготовки
Расторгуева Т.Е.,
канд. тех. наук, доцент кафедры естественных наук,
доцент кафедры довузовской подготовки.
Одесский государственный экологический университет
г. Одесса, Украина

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ УКРАИНСКИХ И ИНОСТРАННЫХ СЛУШАТЕЛЕЙ НА ЭТАПЕ ДОВУЗОВСКОЙ ПОДГОТОВКИ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы содержания и организации процесса обучения украинских и иностранных слушателей на этапе довузовской подготовки, проблемы оптимизации процесса обучения, использования новых технологий обучения и контроля в вузе. Рассматривается структура рабочей тетради по изучаемому предмету и система содержательно-тематических модулей по изучаемой дисциплине.

Ключевые слова: довузовская подготовка, оптимизация процесса обучения, новые технологии обучения, содержательно-тематический модуль, структура рабочей тетради.

E. Galich
PhD (Geography), Associate Professor
Acting Head of Pre-university Training Department
T. Rastorgueva
PhD (Technical Sciences), Associate Professor
Assistant Professor of Natural Sciences Department,
Assistant Professor of Pre-university Training Department
Odessa State Ecological University
Odessa, Ukraine

PECULIARITIES OF LEARNING PROCESS ORGANIZATION FOR UKRAINIAN AND FOREIGN STUDENTS AT THE STAGE OF PRE- UNIVERSITY TRAINING

Abstract. The article deals with the content and organization of learning process of Ukrainian and foreign students at the stage of pre-university training. The authors consider the problems of learning process optimization; the implementation of new technologies of education and control at the university; the structure of the workbook of the subject. as well as the system of content-thematic modules for the subject.

Key words: pre-university training, learning process optimization, new technologies of education, content-thematic module, structure of the workbook.

Кафедра довузовской подготовки Одесского государственного экологического университета (ОГЭКУ) осуществляет процесс обучения по двум направлениям: обучение украинских слушателей и обучение иностранных слушателей.

1. Обучение украинских слушателей осуществляется по предметам: математика, физика, химия, биология, география, украинский язык. Формы обучения – очная и заочная.

Цель обучения – ликвидировать пробелы и систематизировать знания и умения, полученные в общеобразовательной школе Украины (9-11 класс), а также подготовить к внешнему независимому оцениванию и к сдаче экзаменов в ВУЗ.

Трудности, возникающие в процессе обучения: ограниченный срок обучения, слабая подготовка слушателей, ограниченность времени у учащихся для самостоятельной работы (параллельная учеба в школе).

Для оптимизации процесса обучения весь учебно-методический материал должен быть разработан таким образом, чтобы обеспечить достижение целей обучения при минимальной затрате времени учащихся и преподавателей.

Для подготовки учащихся на этапе довузовской подготовки к новым технологиям обучения и контроля в вузе, на кафедре довузовской подготовки осуществляется проведение педагогического эксперимента по внедрению модульной системы организации учебного процесса.

При этом потребовалось проведение: переработки рабочих учебных программ в соответствии с рекомендациями методического совета ОГЭКУ от 28.11.13 г.; разработки методики и программ модульного контроля знаний и умений, учащихся по всем изучаемым дисциплинам; разработки учебно-методического обеспечения содержательных лекционных и практических модулей.

Разнообразие программ и учебников, по которым ведется обучение в разных школах Украины, отсутствие школьных учебников в библиотеке ОГЭКУ обусловило необходимость анализа всех наиболее распространенных школьных учебников по всем изучаемым дисциплинам и включения их в список рекомендованной литературы.

Для облегчения самостоятельной работы учащихся содержательно-тематические модули рабочей программы по изучаемой дисциплине содержат не только название темы, перечень знаний и умений, но и ссылку на конкретные страницы, номера задач и упражнений, соответствующих данной теме, во всех рекомендованных учебниках.

Для решения указанных выше задач на кафедре довузовской подготовки по дисциплинам разработаны достаточно краткие, но в тоже время, информационно ёмкие конспекты лекций. Также используются структурно-логические схемы, методические указания и рабочие тетради [1; 2; 3], в которых даются примеры и рекомендации по решению и оформлению задач, подобраны задачи для выполнения практических модулей.

Структура рабочей тетради по изучаемому предмету, в соответствии с рабочей программой по каждому содержательно-теоретическому и практическому модулю (например, физика, математика) включает в себя:

- таблицу, содержащую необходимые формулы определения понятий и законов, обозначения, символы, единицы измерения;
- краткие методические указания по решению задач, по теме модуля;
- примеры решения и оформления задач;
- для каждого занятия, в соответствии с рабочей программой, подбираются типовые задачи для работы слушателей в аудитории и домашней самостоятельной работы;
- после текста условия задачи оставляется чистое поле, на котором слушатель записывает решение и ответы на поставленные вопросы.

Рабочая тетрадь позволяет организовывать работу слушателя, минимизировать его затраты времени на повторение пройденного в школе учебного материала, ликвидировать пробелы и систематизировать знания и умения по изучаемому предмету.

Успех достижения целей обучения в значительной мере зависит от способа оценки успеваемости учащихся. Итогом обучения является рейтинговая оценка – суммарная оценка знаний, полученных учащимися при изучении модулей и качества работы, учащихся за определенный период обучения.

На кафедре довузовской подготовки используются следующие типы контроля: начальный (входной, тестовый), который определяет умения и знания, полученные учащимися в школе; поточный (периодический) – проверка знаний, изученных законов и формул, владения необходимыми методиками решения задач и т. д.; рубежный (итоговый), проводимый на модульных контрольных, зачетах, экзаменах.

Все аттестационные оценки за модули, полученные учащимися, должны учитываться при определении его общего итогового рейтинга и выставлении общей рубежной оценки. Таким образом, учащийся на протяжении всего обучения получает определенное количество баллов и подходит к рубежному контролю с конкретным рейтингом. Рейтинговую оценку успеваемости учащегося можно определить как взвешенную среднеарифметическую с учетом поправочного коэффициента на неудовлетворительные оценки и пропущенные занятия.

Применение в процессе обучения разработанного учебно-методического обеспечения позволяет достигнуть цели обучения украинских слушателей по подготовке к внешнему независимому оцениванию и к сдаче экзаменов в вузе, проводить дистанционное заочное обучение по всем дисциплинам.

2. Обучение иностранных граждан (Китай, Вьетнам, Азербайджан) проводится по инженерно-техническим; экономическим; биологическим специальностям.

В программы обучения входят такие дисциплины: украинский язык, русский язык, математика, основы информатики, страноведение (для всех специальностей); физика, химия, черчение, основы экономики, экономическая и социальная география, биология (в соответствии со специальностью).

Цель обучения – подготовить иностранных слушателей к учебе на основных факультетах украинских вузов. Это значит: учащийся должен овладеть языком предмета как средством получения научной информации; систематизировать знания, приобретенные ранее, овладеть знаниями, умениями и навыками по предмету, проявить желание и умение учиться.

Достижение цели обучения иностранных слушателей на подготовительном отделении усложнено следующими факторами:

- обучение проводится на неродном для слушателей языке;
- ограничены и неодинаковы сроки обучения из-за неравномерности формирования учебных групп;
- различный уровень подготовки иностранных слушателей по предметам.

Разработка модульной системы организации обучения предполагает решение задачи – подготовить иностранных слушателей для обучения в вузах Украины с учетом требований Болонского процесса.

При модульной системе организации обучения дидактический материал оформляется в виде системно структурированных содержательно-тематических модулей. При этом в систему содержательно-тематических модулей по изучаемой дисциплине включаются языковые модули, определяющие возможности учащихся к восприятию языковой и содержательной информации на каждом этапе обучения.

С другой стороны, в систему содержательно-тематических модулей по неродному языку включаются предметные блоки, определяющие набор терминов, понятий, языковых конструкций, которые необходимы для ввода предмета на соответствующем этапе обучения.

В условиях довузовской подготовки иностранных учащихся поставленная задача может быть решена только при выполнении ряда требований, обусловленных спецификой обучения на неродном языке и дефицитом времени обучения.

На всех этапах обучения необходима рациональная система координации как между преподавателем неродного языка и преподавателем предмета, так и между преподавателями – предметниками [4].

Разработка содержательно-тематических модулей по предмету требует *понедельного* учета:

- 1) специальной лексики, моделей и грамматических конструкций, отработанных на занятиях по неродному языку;

- 2) определения количества новых слов и словосочетаний, презентуемых студентам на каждой неделе по каждому предмету;
- 3) выявление частотности определенных лексических единиц и грамматических конструкций;
- 4) устранения дублирования при вводе новой лексики преподавателями различных предметов;
- 5) исключения «параллелизма» и устранение дублирования при изложении отдельных тем и вопросов по различным предметам.

Таким образом, решение задачи организации учебного процесса по модульной системе требует комплексной строгой сбалансированности рабочих учебных программ и учебных материалов по всем предметам, необходимым для данной специальности, наиболее рациональных форм и методов обучения [5; 6; 7]. При этом необходимо для каждой специальности разрабатывать свой комплекс модульных рабочих учебных программ (изменяется число часов и перечень предметов).

Актуальной задачей является необходимость разработки поурочных словарей для всех дисциплин (русско-украинский-китайский-вьетнамский-арабский-азербайджанский).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Расторгуева Т. Є.* Робочий зошит з дисципліни «Фізика» для слухачів факультету довузівської підготовки. Частина 1. / *Т. Є. Расторгуєва, Є. А. Галич, О. П. Хохлова.* – Одеса : «Екологія», 2008 – 130 с.
2. *Расторгуєва Т. Є.* Робочий зошит з дисципліни «Фізика» для слухачів факультету до вузівської підготовки. Частина 2. / *Т. Є. Расторгуєва, Є. А. Галич, О. П. Хохлова.* – Одеса : «ТЕС», 2008 – 113 с.
3. *Расторгуєва Т. Є.* Робочий зошит з дисципліни «Фізика» для слухачів факультету до вузівської підготовки. Частина 3. / *Т. Є. Расторгуєва, Є. А. Галич, Н. А. Шостак.* – Одеса : «Екологія», 2009 – 92 с.
4. *Расторгуєва Т. Є.* Об особенностях обучения иностранных слушателей на этапе довузовской подготовки / *Т. Є. Расторгуєва, Є.А. Галич, Н. В. Кирнасовская* // Зб. наук. праць III Міжнарод. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми навчання іноземних студентів на сучасному етапі», 18-20 травня 2016 р. м. Суми. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – Вип. 3. – С. 95-102.
5. *Расторгуєва Т. Е.* Физика : Конспект лекций (для иностранных слушателей подготовительного отделения / *Т. Е. Расторгуєва, Е. А. Галич, Н. А. Ткаченко.* – Одесса : «ТЕС», 2013. – 284 с.
6. *Кирнасівська Н. В.* Методичні вказівки та завдання з формування навичок та вмій читання і мовлення з дисципліни «Українська мова» для слухачів-іноземців підготовчого відділення (на матеріалі географії та економіки) / *Н. В. Кирнасівська, В. М. Бондаренко, О. В. Чорна.* – Одеса : ОДЕКУ, 2010. – 28 с.
7. *Кирнасовская Н. В.* Методические указания по дисциплине «Русский язык» для слушателей-иностранцев подготовительного отделения (на материале «Экономической и социальной географии мира») / *Н. В. Кирнасовская, Л. М. Лелюк, В. Д. Гребинежско, Н. А. Ткаченко.* – Одесса : ОГЭКУ, 2013. – 60 с.

Педагогічні науки
УДК 172.4

*Горбачьо І. І,
генеральний директор Асоціації гірських провідників «Ровінь»
с. Довге, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОГО СУПРОВОДУ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті розглянуто теоретичні умови підготовки майбутніх фахівців туристичного супроводу у навчальних закладах України. Проаналізовано теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі.*

***Ключові слова:** туристична галузь, туристичний супровід, майбутні фахівці, навчальні заклади, професійна підготовка.*

***I. Horbatsio**
CEO «Rovin» Mountain Guides Association
the village of Dovhe, Ukraine*

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR TRAINING TOURIST SUPPORT SPECIALISTS AT EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

***Abstract.** The article deals with theoretical conditions for the preparation of future specialists of tourist support in educational institutions of Ukraine. The theoretical aspects of the training of future specialists of the tourism industry are analyzed.*

***Key words:** tourism industry, tourism support, future specialists, educational institutions, vocational training.*

Туризм є пріоритетною галуззю економіки в Україні. Привабливий імідж України на міжнародній арені має створювати нова генерація кваліфікованих кадрів індустрії туризму, що примножать традиції української гостинності та забезпечать високий рівень обслуговування вітчизняних та іноземних туристів, який буде відповідати сучасним стандартам якості послуг.

У цих умовах суттєво зростають вимоги до кадрового забезпечення галузей туристичної індустрії, починаючи з підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, на яких покладено повноваження з вирішення питань у сфері державного управління туризмом, закінчуючи підготовкою менеджерів, екскурсоводів, гідів-перекладачів та інших фахівців сфери послуг. Лише високий рівень підготовки спеціалістів може забезпечити належну конкурентоспроможність українського туристичного продукту на вітчизняному та міжнародному ринках туристичних послуг.

Історично склалось так, що в формуванні підвалин вітчизняного туризму брали активну участь саме регіони, об'єднані Карпатським пасмом. Станом на сьогоднішній день, однією з головних умов для розвитку туризму та залучення туристів є наявність екологічно чистого середовища, атракційності пропонованих екскурсій, зацікавленість з боку подорожуючих і гарантування їх безпеки під час подорожі та відпочинку.

Проблема професійної підготовки фахівців для сфери туризму стала предметом уваги фундаментальної педагогічної науки та професійної педагогіки. У працях В. Федорченка, Л. Кнодель, М. Коноха, В. Лозовецької, О. Любіцевої, Н. Ничкало, В. Пазенока, Л. Поважної, Л. Нохріної, Я. Олійника, М. Скрипник, Г. Цехмістрової та ін. висвітлено основи теорії і практики туристичної освіти.

Головними передумовами розвитку вітчизняної туристичної галузі є формування ефективно діючої системи підготовки фахівців туристичного профілю. Це передбачає не лише становлення туристичної освітньо-педагогічної системи, але й удосконалення організації навчального процесу підготовки фахівців туристичної галузі [2; 4].

Потреба вдосконалення системи професійної освіти в туристичній галузі викликана соціальним замовленням суспільства, що змінюється під впливом глобалізаційних процесів в Україні та світі. Нині вже визначився окремий напрям професійної педагогіки – педагогіка туризму. Теоретичні засади педагогіки туризму розглядалися в роботах вітчизняних дослідників Л. Поважної, Л. Сакун, М. Скрипник, В. Федорченка, Н. Фоменко, Г. Цехмістрової та ін.

Професійна підготовка кадрів сфери туризму в сучасних умовах має цілісний характер й охоплює такі підсистеми:

- допрофесійну підготовку (актуалізація професійного самовизначення, допрофесійне навчання, професійний відбір);
- різнорівневе професійне навчання у вищих навчальних закладах (освітньо-кваліфікаційні рівні: бакалавр, магістр, доктор філософії у галузі туристської діяльності);
- післядипломну освіту (професійне підвищення кваліфікації, самоосвіта, професійне підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня, перекваліфікація, оволодіння додатковими спеціалізаціями, професійна перепідготовка) [3].

Також, незважаючи на те, що сьогодні в Україні створена мережа навчальних закладів туристичного профілю, але, як відзначає С. Грінько, їх випуск не в повному обсязі задовольняє потреби ринку [1].

Дедалі популярнішим серед українців, а особливо серед туристів, які прибувають в нашу країну з-за кордону, стає активний відпочинок (піші мандрівки, сплави на катамаранах, подорожі на велосипедах тощо). Обслуговуванням таких туристів (екскурсійним супроводом) мали б займатися фахівці, яких з часів розпаду Радянського Союзу практично не залишилось, а нових практично ніхто не готує. Разом з цим, не можна стверджувати, що в Україні абсолютно відсутні спеціалісти для туристичного супроводу, але очевидний факт, що вони вузькоспеціалізовані і не можуть задовольнити вимог, які на них покладають теперішні туристи. Спортсмени витривалі, швидкі та

вправні – але їм бракує знань з історії, архітектури, культури, етнографії, релігієзнавства тощо, а екскурсоводи, які отримують дозвіл на ведення туристичного супроводу від акредитаційних комісій, що діють при відповідних управліннях туризму в областях, – не володіють вміннями й навичками з організації безпеки туристів в горах, подоланні перешкод, орієнтуванні на місцевості, акліматизації тощо.

Отже, аналіз стану професійної підготовки майбутніх фахівців туристичного супроводу щодо формування їх готовності до професійної діяльності свідчить про невідповідність практичної підготовки вимогам роботодавців, а саме: недостатнє вміння позитивно вирішувати непередбачувані ситуації на місцевості; невпевненість у здійсненні професійних дій; брак умінь розробляти екскурсійні та туристичні маршрути, складати калькуляцію тощо.

Результати проведеного аналізу свідчать, що до основних завдань сучасної професійної освіти в галузі туризму слід віднести:

- формування готовності фахівців туристичного супроводу до вирішення професійних завдань;
- забезпечення фундаментального поєднання наукової, професійної-практичної підготовки майбутніх фахівців у сфері туристичної діяльності в напрямі підвищення якості надання та отримання освітніх послуг;
- упровадження високоефективних педагогічних технологій професійної підготовки та роботи фахівців у туристичній галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гринько С. А.* Рынок подготовки туристских кадров: реалии и перспективы развития / *С. А. Гринько* // Слобожанський науково-спортивний вісник : зб. наук. пр. — 2006. — № 10. — С. 243-246.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18.11.2003 р. № 1282-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1282-15/page>
3. *Кнодель Л. В.* Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / *Л. В. Кнодель*. – Тернопіль. – 40 с.
4. Педагогіка туризму : [навч. посіб. для ВНЗ] / за ред. *В. К. Федорченка, Н. А. Фоменко, М. І. Скрипник, Г. С. Цехмістрової*. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 328 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29.04.2015 р. № 266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>

Педагогічні науки

УДК 37.015.31:159.923.2:316.614-057.874

Горленко В. П.

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки ГГУ імені Ф. Скоріны

г. Гомель, Беларусь

СУБЪЕКТНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ КАК ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Аннотация. В статье рассматривается актуальная проблема – формирование социальной активности старшеклассников. Выявляется взаимосвязь процесса социализации и социальной активности молодых людей. Обосновывается значимость субъектной позиции старшеклассников в проявлении социальной активности как фактора позитивной социализации. Актуальность исследования аргументируется положениями деятельностной теории личности и деятельностно-компетентностного подхода в образовании.

Ключевые слова: активность, социальная активность, субъект субъектная активность, старшеклассник, компетентность

V. Gorlenko

PhD (Pedagogy), Associate Professor

Assistant Professor of Pedagogy Department F. Skorina State University

Gomel, Belarus

SUBJECTIVE SOCIAL ACTIVITY AS A FACTOR OF HIGH SCHOOL STUDENTS' SOCIALIZATION

Abstract. The problem of the formation of social activity of high school students is discussed in the article. The interrelation between the process of socialization and social activity of young people is revealed. The significance of the subject position of high school students in the manifestation of social activity as a factor of positive socialization is substantiated. The urgency of the research is argued by the provisions of the activity theory of personality and the activity-competence approach in education.

Key words: activity, social activity, subject subjective activity, high school student, competence

В условиях социальной нестабильности трудно переоценить необходимость раскрытия источников обновления общества, где молодое поколение и его социальное развитие представляется едва ли не ключевым фактором, способным привести к изменениям, направленным на прогрессивное обновление социума. «Важнейшим из таких источников, – подчеркивает Л. В. Иванова, – является социальное воспитание школьников, формирование их социальной активности» [1, с. 55]. В свою очередь, социальное воспитание и социализация как его результат, представляется как процесс включения личности в сферу социальных отношений в качестве активного субъекта этих отношений. Следовательно, цель социализации видится в *формировании социально активной личности*, действия которой регулируются социальными нормами, общественными интересами и проявляются в субъектной деятельности.

Социальная активность как интегральное качество личности обретается в социализации, то есть в процессе освоения им моделей социального поведения, которые позволяют осуществлять жизнедеятельность соответственно принятым

в обществе требованиям. В связи с этим А. В. Лопатин отмечает, что «социализация является самым широким понятием в становлении личности, она предполагает не столько сознательное усвоение готовых форм и способов социальной жизни, сколько выработку (совместно с взрослыми и сверстниками) собственных ценностных ориентаций, своего активного стиля жизни» [2, с. 114].

В социальной педагогике выделяют следующие особенности влияния процесса социализации на формирование основ социальной активности у старшеклассников: а) появление синхронных и нередко противоречивых мировоззренческих образцов и ценностных ориентаций, что требует от современных молодых людей творческих исканий в сфере духовных и нравственных приоритетов в соответствии с уровнем развития самосознания; б) ограниченность свободы социальных действий старшеклассников со стороны социально-культурных институтов, ставящая их в зависимое положение и, как результат этого, приводящая к эмоциональному перенапряжению, возрастным конфликтным отношениям с окружающими людьми; в) энергичное стремление старшеклассников к приобретению социального статуса в системах межличностных отношений.

Активность – это предпосылка деятельности, а значит и социализации личности. Механизм социализации старшеклассника – это, прежде всего, его собственная активность. Социальная активность является главным качеством социализации, так как содержанием социализации является выработка соответствующих социальных позиций личности. Активность социального субъекта – особая форма взаимодействия с окружающим миром, особое состояние деятельности, характеризующее позитивно и ярко выраженной *субъективной стороной*. Универсальность данной характеристики заключается в том, что проблема активности является ведущей при анализе сущности личности.

Серьезный вклад в научную разработку понятий «субъект активности», «субъектная активность» и в обоснование принципиальной значимости этих категорий для определения сущности феномена личности внес В. А. Петровский. Вводя в исследование понятие «самодвижение деятельности», он обосновал концепцию «надситуативной активности», проявляющейся в выводе своего «Я» за пределы освоенного и познанного, когда личность как бы преодолевает себя, поднимаясь над ситуацией. «Феномен надситуативной активности, – отмечает А. В. Петровский, – заключается в том, что человек свободно и ответственно ставит перед собой цели, избыточные по отношению к исходным» [3, с. 221]. Из подобных актов надситуативной активности складываются и самодвижение деятельности, и субъектная активность. В способности к надситуативной (неадаптивной) активности ученый видел одно из важнейших условий становления личности.

Процесс формирования социальной активности старшеклассников предполагает: а) создание образовательной и социально-педагогической воспитательной среды; б) формирование субъект-субъектных отношений на основе диалога «равноправных» партнеров; в) организацию общественно полезной деятельности; г) предоставление возможности учащимся проявлять себя в разных социальных ролях; д) вовлечение в разнообразные виды социально значимой деятельности. Создание таких условий возможно при высоком личностном уровне можно изобразить схематично (рисунок 1). Частично схема заимствована из статьи С. В. Абрамовой «Педагогические условия формирования социальной активности личности» [4, с. 13] профессионализме педагогов. Процесс формирования социальной активности

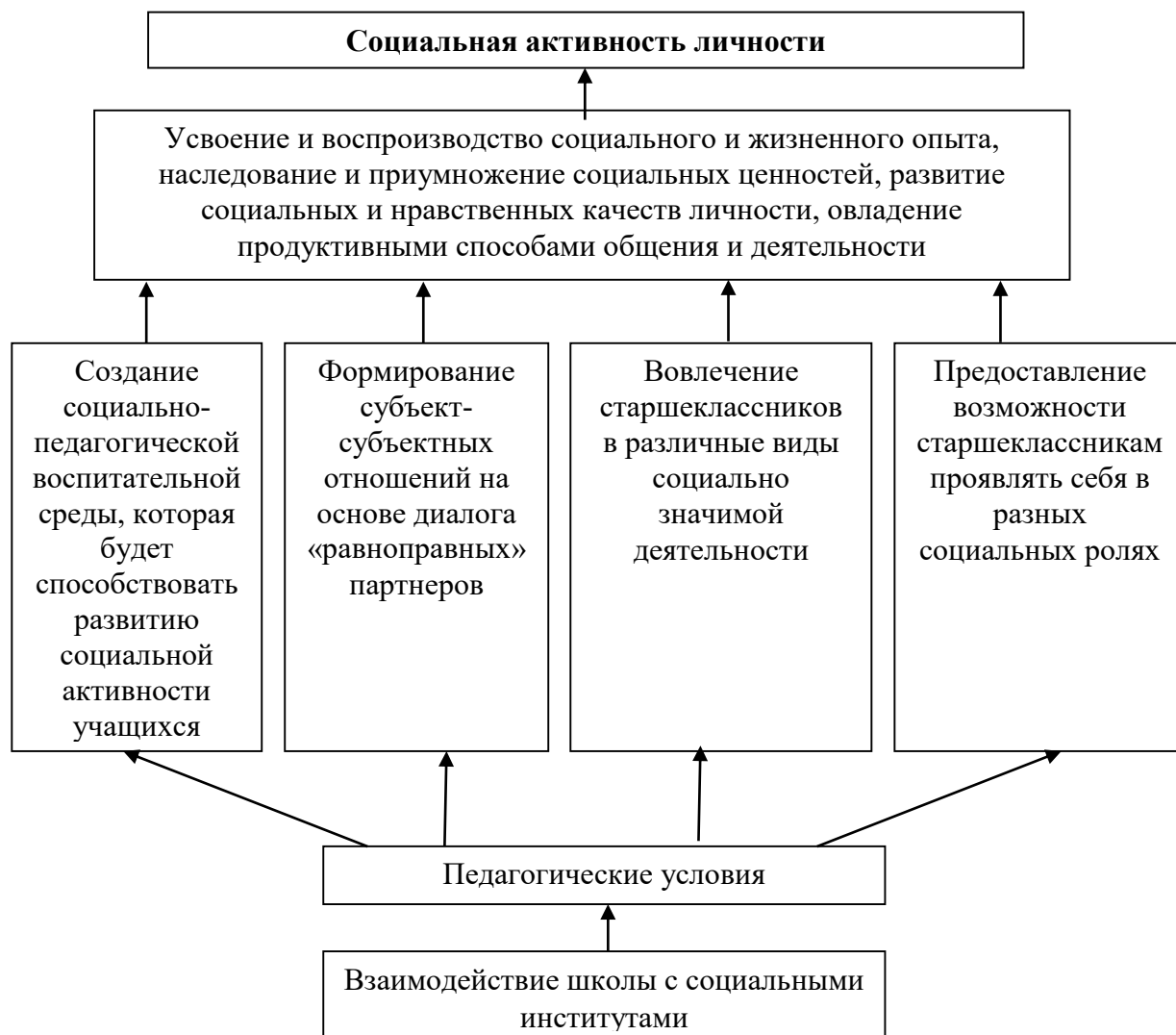

Рисунок 1 – Социальная активность личности

Обращаясь к феномену *субъектной активности*, исследователи ставят акцент на социальной активности личности, ее жизненной реализации в рамках общества. «Несомненно, – пишет В. Н. Дмитриева, – задача социализации не

может быть осуществлена без учета всех подходов к становлению личности и, в первую очередь, без учета деятельностно-компетентностного подхода, который в последнее десятилетие закономерно становится ведущим образовательным подходом, поскольку предполагает сознательное участие учащихся в процессе становления собственной социально-личностной компетентности, призванной обеспечить выпускникам образовательных учреждений успешную личностную реализацию в социально-профессиональной деятельности» [5, с. 36].

Деятельностно-компетентностный подход методологически обосновывается исходя из того, что, с одной стороны, согласно деятельностной теории личности, важнейшим фактором личностного развития выступает *деятельность* (в широком ее понимании – как на уровне поступков, так и на уровне психики); с другой стороны, *личностная активность*, проявляющаяся в деятельности. В одном из учебников психологии читаем: «Активность как деятельное состояние субъекта детерминирована изнутри, со стороны его *отношения к миру*, и реализуется во вне – в процессах *поведения*». Быть субъектом значит воспроизводить себя, быть причиной своего существования в мире [3, с. 206].

В соответствии с приведенными выше положениями, *во-первых*, деятельностно-компетентностный подход подразумевает формирование определенных социально-личностных компетенций через активное участие старшеклассников в различных видах деятельности, предусмотренной учебно-воспитательным процессом; *во-вторых*, наличие у выпускников соответствующих личностно-профессиональных компетенций, что в целом признается сегодня основным критерием качества образования, нацеленного, прежде всего, на обеспечение их успешной социализации. Деятельностная теория личности находит свое отражение и в других подходах формирования субъектной социальной активности старшеклассников. Среди них можно назвать культурологический, личностно ориентированный и синергетический.

Культурологический подход формирования субъектной социальной активности личности опосредован основными направлениями изучения культуры – личностно-творческим, деятельностным, аксиологическим. В данной концепции культура не надстраивается над человеком, а проявляется в его собственном бытии, житетворчестве, духовности, свободе. Культура есть процесс и результат осуществления ценностей в делах и отношениях людей, следовательно, ценности нельзя искусственно сформировать и внедрить, каждое новое поколение заново открывает для себя социальные и духовно-нравственные ценности. При *личностно ориентированном* подходе свойства и качества личности не «задаются» педагогом в соответствии с образовательными стандартами, а «востребуются», будучи изначально заложены природой в ученика в качестве потенциала. *Синергетический* подход основывается на

рассмотрении субъекта образовательного процесса как системы, способной к самоорганизации и развитию при условии создания активного образовательного пространства.

В заключение сделаем следующие выводы. Социальная активность выступает системообразующим фактором социализации старшеклассников, так как пронизывает все сферы жизнедеятельности и характеризует их позитивное отношение к социуму и самому себе. Субъектную социальную активность следует считать высшей формой творческой самореализации старшеклассников. В основе формирования социальной активности личности лежит деятельностно-компетентностный подход, в рамках которого она становится сознательным носителем деятельности и компетентным субъектом освоения социальных ценностей. Отметим также, что наиболее благоприятным для становления социальной активности является старший школьный возраст, поскольку именно в этот период создаются предпосылки для интенсивного развития творческих инициатив и преодолеваются проявления социальной инертности, безответственности и пассивности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. *Иванова Л. К.* Социальная активность подростков: сущность и содержание / Л. К. Иванова // Теория и методология : проблемы, тенденции. – 2015. – № 1. – С. 54-62.
2. *Лопатин А. В.* Социализация – ведущий фактор формирования социальной активности подростков / А. В. Лопатин // Вестник МГУКИ. – 2012. – № 4. – С. 114-117.
3. *Петровский А. В.* Психология : учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – 3-е изд., стереотип. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 512 с.
4. *Абрамова С. В.* Педагогические условия формирования социальной активности личности / С. В. Абрамова // Альманах современной науки и образования. – 2013. – № 1. – С. 10-14.
5. *Дмитриева В. Н.* Проблема становления субъектной активности личности в контексте современных методологических подходов / В. Н. Дмитриева // Учетные записи ЗабГГПУ. Серия: Профессиональное образование, теория и методика обучения. – 2010. – № 5. – С. 31-37.

Педагогічні науки
УДК 130.2+378.1

Гребеніченко Ю. М.
методист відділу інновацій КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти»
м. Біла Церква, Україна

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: «БЕРМУДСЬКИЙ ТРИКУТНИК»: ВЧИТЕЛІ, БАТЬКИ, ДІТИ

Анотація: *Стаття присвячена проблемам взаємовідносин суб'єктів навчально-виховної діяльності у сучасному освітньому просторі. Висвітлено концептуальні засади Нової української школи, які покликані якісно врегулювати психологічний клімат між*

педагогами, батьками та учнями, важелями партнерства, мотивації та правильної інформаційної спрямованості.

Ключові слова: Нова українська школа, психологічний клімат, взаємодія, партнерство, сучасна школа.

Yu. Hrebenichenko

Methodist of Innovation Department at Community Higher School
of Kyiv Regional Council «Academy of Continuing Education»
Bila Tserkva, Ukraine

PROBLEMS OF MODERN EDUCATIONAL SPACE: «BERMUDA TRIANGLE»: TEACHERS, PARENTS, CHILDREN

Abstract. The article is devoted to the problems of relations between the participants of educational activities in the modern educational space. The conceptual foundations of the New Ukrainian School, which are designed to regulate the psychological climate between educators, parents and pupils with partnership levers, motivation and correct information orientation are revealed.

Key words: New Ukrainian school, psychological climate, interaction, partnership, modern school.

Освітній простір є сферою. суспільної діяльності, де здійснюється цілеспрямований навчально-виховний процес розвитку особистості дитини, формування і забезпечення її культурно-освітніх потреб [2].

Сучасне освітнє середовище, об'єднуючи ідеї освіти й виховання, створює певну педагогічну дійсність з суспільними подіями, явищами з трансляції культури, соціального досвіду, особистісних смислів. У цьому контексті набуває актуальності розгляд основних напрямів Концепції нової української школи, як ефективного інструменту дій у навчально-виховному вимірі.

Концепція сучасної української школи спрямовує педагога не тільки на впровадження інновацій та інформаційних технологій ХХІ ст., а й на дитиноцентризм, розвиток творчої особистості учнів, формування компетентнісних знань, високоморальних цінностей, патріотизму молодого покоління [1].

Основою новітньої системи освіти є особистісно-орієнтований підхід, який ґрунтується на принципі гуманістичного спрямування у філософії, психології та педагогіці, розроблений ще Карлом Роджерсом у ХХ ст. Даний підхід спрямований на індивідуалізацію, сприйняття навколишньої дійсності крізь призму власного розуміння, самопізнання індивіда; взаєморозуміння, яке досягається тільки в результаті спілкування [3].

Кожна наука втаємничує свій «філософський камінь», проте не кожному вдається віднайти його та пізнати до кінця. Особливим педагогічним «каменем» у шкільному середовищі є проблеми виховання та навчання учнів в умовах сьогодення.

З наукових джерел відомо, що педагоги минулого для кращого засвоєння навчального матеріалу користувалися висловами, як своєрідними методичними

прийомами, які врізалися у пам'ять учнів на все життя. Вислів: «Пифагоровы штаны на все стороны равны» стосувався трикутника і саме так дану теорему було легко доводити, робити відповідні розрахунки необхідні в професійній діяльності чи житті в цілому.

У так званому сучасному освітньому рівносторонньому «бермудському трикутнику» непорозуміння допомагає не загубитися єдина мета, для досягнення та реалізації якої кожна зі сторін – батьківська, вчительська та учнівська, повинна прикласти рівну кількість зацікавленості та праці. Цією ціллю є виховання та становлення особистості дитини.

У контексті викладеного доречним є вислів Ральфа Волдо Емерсона, одного з найвидатніших американських мислителів і письменників ХІХ ст.: «Секрет успішного виховання криється в повазі до учня» залишається актуальним і для сучасної освіти [4]. Адже Концепція нової української школи наголошує на важливості дитиноцентризму, пізнання захоплень, інтересів, вподобань учнів, забезпечення необхідних потреб у знаннях та реалізація здібностей особистості дитини. Тому сучасний вчитель нової школи повинен бути всебічно розвиненим, уважним, високоморальним професіоналом, який поважає дитину, приділяє достатньо уваги її потребам у навчанні, спілкуванні, творчості, створює сприятливий психологічний клімат у взаємовідносинах з колегами, учнями та батьками.

Учасники навчально-виховного процесу часто зустрічаються з такими проблемами: відсутність взаєморозуміння, взаємодопомоги, коли вчителі, батьки та учні, не можуть знайти спільну мову. Цеж перша «тріщина» у виховному фундаменті сучасної школи.

У доведенні теореми уявного освітнього «трикутника» спрацьовує такий алгоритм дій: кожна з трьох «бісектрис» проблемного «бермудського трикутника», повинна вийти зі своїх комфортних кутів і піти назустріч одна одній, тоді вони зустрінуться у єдиній центральній точці під назвою «педагогічне партнерство». Ця наукова категорія акумулює у собі енергію – позитивну чи негативну – залежно від психолого-педагогічного клімату, що панує у відповідному шкільному середовищі. Тільки за умови надходження доброзичливої, довірливої, позитивної, толерантної енергії від усіх кутів «трикутника» до центральної «партнерської» точки, можлива повна гармонія та взаєморозуміння між суб'єктами навчально-виховного процесу сучасної школи.

Уважаємо, аби знайти компроміс у будь-якому суперечливому питанні, треба аналізувати власні дії, мотиви, обговорювати проблеми та шукати шляхи їх вирішення спільними зусиллями. Це може відбуватися через гру, тренінги, творчі зустрічі, години релаксації, спільні проекти з допомогою фахівців у сфері психології, задля створення сприятливого психологічного клімату, в якому буде

комфортно навчатися, співпрацювати, діяти в сфері розвитку культури, освіченості, педагогічної інноватики.

Отже, сучасна освіта ніколи не загубиться у вихорі нищення, якщо педагоги, батьки та діти спрямують триєдину енергію: міжособистісної взаємодії, позитивної мотивації, новітньої інформаційної спрямованості у загальне сучасне виховне русло. Тоді уявний і руйнівний для навчально-виховного процесу «бермудський трикутник» укриють хвилі якісного розвитку, який зведе нову українську школу на належний щабель європейської освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Касярум Н.* Освітній простір визначення поняття / *Н. Касярум* // Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького // Витоки педагогічної майстерності. – 2013. – № 12. – С. 108-112.
2. *Кобаль В.* Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі / *В. Кобаль* // Зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-прак. Інтернет-конф. молодих учених і студентів. – Мукачеве, 2016. – С. 9-17.
3. Концепція нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konceptziya.pdf>
4. Ральф Волдо Емерсон [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Ральф_Волдо_Емерсон

Педагогічні науки

УДК 811.111'233:378.147.091.33-028.22

Дацько Ю. М.,

канд. філол. наук, доцент

Львівський національний університет імені І. Франка

м. Львів, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ У НАВЧАННІ ЛЕКСИКИ ПІД ЧАС ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті розглядається використання різноманітних засобів візуалізації на етапах навчання лексичних одиниць під час педагогічної практики студентів.

Ключові слова: педагогічна практика, візуалізація, засоби візуалізації, лексична компетенція, етапи навчання лексики.

Yu. Datsko

PhD (Philology), Associate Professor

I. Franko Lviv National University

Lviv, Ukraine

USING VISUALIZATION WHILE TEACHING VOCABULARY DURING THE PEDAGOGICAL PRACTICE OF STUDENTS

Abstract. The article deals with the use of various means of visualization at the stages of teaching vocabulary during the pedagogical practice of students.

Key words: pedagogical practice, visualization, visualization means, lexical competence, stages of teaching vocabulary.

Педагогічна практика студентів посідає особливе місце у системі професійної підготовки вчителя англійської мови. Вона є органічною частиною навчально-виховного процесу, забезпечуючи при цьому поєднання теоретичної підготовки студентів з їх майбутньою практичною діяльністю.

Візуалізація – один із принципів навчання, що передбачає вивчення матеріалу на основі живого й безпосереднього сприймання учнями явищ, процесів, засобів дії або їхніх зображень, які вивчаються. У традиційних методах візуалізації відводилася роль лише допоміжного матеріалу, який сприяв виникненню зацікавленості до навчального матеріалу та полегшував засвоєння за запам'ятовування певного обсягу інформації. В сучасних умовах навчання значно розширилось розуміння принципу візуалізації під час вивчення іноземних мов.

Особливістю викладання іноземної мови у школі є те, що учні вивчають її в штучних умовах, коли необхідно широке використання засобів візуалізації, що виконує різні функції. Теорією й практикою навчання іноземних мов накопичено значний досвід використання різноманітних засобів візуалізації, які активізують цілу низку психічних функцій учнів в умовах навчальної діяльності в середній загальноосвітній школі. У змісті основних положень сучасної методики навчання іноземних мов розкривається специфіка використання візуалізації на уроці іноземної мови, яка полягає у тому, що різноманітні прийоми й засоби візуалізації слугують не лише для презентації певних предметів або явищ, але й є опорою для практичного використання матеріалу, кращого його розуміння та для продуктивного мовлення школярів. Особливістю візуалізації знань є зменшення когнітивного напруження під час опрацювання текстів, інтенсифікація мислення, оптимізація навчання, активне розширення горизонтів знань, а також розвиток інтуїції, уяви та креативності як у студентів-учителів, так і в учнів. Візуалізація створює умови для чуттєвого сприймання, приносить іншу дійсність у навчально – виховний процес.

Для навчання лексичних одиниць особливе значення мають засоби візуалізації, які допоможуть студенту-вчителю розвивати в учнів потрібні мовні уміння та навички на всіх етапах роботи над мовним матеріалом. Формування лексичної компетенції відбувається поступово. Вправи та методи, які використовуються відрізняються залежно від етапу навчання лексики. Студентам-вчителям пропонується опрацьовувати лексичний матеріал соціокультурного змісту за алгоритмом, який враховує мету навчання на кожному з етапів та передбачає виконання відповідних мовних і мовленнєвих вправ [1, щодо соціокультурного компоненту та узгодити послідовність його використання на уроці відповідно до етапів формування лінгвістичної компетенції.

На початковому етапі навчання лексики засвоюється в основному конкретний словниковий матеріал. Позначувані ним предмети можна легко продемонструвати через показ самого предмета, малюнків, картин, схем, таблиць, постерів, фотографій, а також з допомогою жестів та міміки. При такому демонструванні зорове сприймання, поєднуючись із слуховим, сприяє правильному та швидкому розумінню нового слова й міцному закріпленню його у свідомості учнів. Цінним прийомом для утримання в пам'яті слів на етапі презентації може бути їх незвичне розміщення (в діаграмах, анаграмах, ланцюжках, на зображеннях нетематичних об'єктів, наприклад, дерев) [4; 5]. Їхнє використання вносить різноманітність в навчальний процес. Студенту-вчителю треба передбачати заміну візуальних засобів, що використовуються як для розвитку вміння учнів відповідати на запитання, так і для створення ситуацій, стимулюючих самотійні висловлювання.

На цьому етапі виконуються рецептивно-репродуктивні вправи. Такий тип вправ допомагає учням розвинути увагу та аудитивну пам'ять, сприяє швидкому сприйняттю значення слова та його звучання. Семантизація нової лексики з опорою на малюнок та мовний зразок допомагає розвивати уяву учнів і закріпити нову лексику.

Наступним кроком у засвоєнні нових лексичних одиниць є тренувальні вправи зі словами та словосполученнями. Метою другого етапу є автоматизувати дії учнів з лексикою, формувати лексичні навички письма, розвивати лексико-граматичні навички говоріння. На цьому етапі застосовуються диференційні, конструктивні та трансформаційні вправи, які допомагають розвивати пам'ять, мислення, увагу, орфографічні навички письма. Для закріплення й автоматизації зразків мовлення використовується такий вид мовленнєвої візуалізації як підстановчі таблиці. Робота з підстановчими таблицями значною мірою сприяє автоматизації лексики, допомагає учням у доступній та легкій формі засвоїти зразок таким чином, щоб використовувати його в усному мовленні. Головне завдання студента-учителя на цьому етапі – надати можливість учням варіативно оперувати словами, що вивчаються в ізольованому від контексту або в міні-контекстному навчальному матеріалі.

Метою третього етапу є засвоєння лексичних навичок говоріння на рівні речення, вміння самотійно висловлюватися на понадфразовому рівні з використанням нової лексики. Прикладами вправ можуть бути такі завдання: знайдіть відмінності у картинках, опишіть картинку та намалуйте її, підготуйте та презентуйте плакат на певну тему, тощо. Важливим аспектом для самотійного вживання учнями нових слів є використання студентом-учителем парної та групової форм роботи. Слід зазначити, що межі між описаними етапами є умовними, оскільки лексичні навички формуються комплексно й паралельно з мовленнєвими вміннями. На етапі семантизації лексичного

матеріалу соціокультурного змісту потрібно активізувати фонові знання учнів, їхній досвід з метою успішного засвоєння форми та значення лексичних одиниць соціокультурного змісту.

Студентам-учителям слід пам'ятати, що:

- засоби візуалізації для роботи з лексичним матеріалом повинні відповідати віку учнів;
- візуальні засоби слід використовувати в міру та показувати лише у відповідний момент уроку;
- усі учні повинні мати змогу бачити їх;
- необхідно детально продумати пояснення, які даються під час використання візуальних засобів;
- візуалізація повинна відповідати змісту матеріалу.

Отже, використання візуалізації при вивченні лексики передбачає її правильний добір та знання методики роботи з нею. Правильно підібрані засоби візуалізації сприяють ефективному засвоєнню лексичного матеріалу й розвитку навичок та вмінь усного мовлення. Візуалізацію потрібно застосовувати на всіх етапах опрацювання лексики, оскільки вона є стимулом для висловлення думки. Візуалізація також розширює запас реальних уявлень учнів про дійсність, полегшує пізнання, покращує запам'ятовування, підвищує увагу та інтерес учнів, сприяє розвитку в них конкретного мислення й так полегшує перехід до абстрактного мислення, усвідомлення загального. Крім того, візуалізація робить урок цікавим, змістовним та різнобарвним. Проте треба завжди пам'ятати, що візуалізація не мета, а засіб, що сприяє ефективному навчальному процесу. Таким чином, можна стверджувати, що візуалізація є результативною й повинна використовуватися студентами під час педагогічної практики у школі. Вона активізує процес вивчення іноземної мови та сприяє розвитку креативності учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березенська Л. В. Як сформувати лексичну складову соціолінгвістичної компетенції / Л. В. Березенська, Н. О. Сіваєва. // Іноземні мови. – 2006. – № 3. – С. 44-46.
2. Коломінова О. О. Формування англомовної лексичної компетенції / О. О. Коломінова. // Іноземні мови. – 2005. – № 2. – С. 48-51.
3. Ярошенко О. Г. Методична підготовка майбутніх учителів: реальний стан і шляхи до вдосконалення / О. Г. Ярошенко. // Вища освіта України. – 2004. – С. 69-73.
4. Brinson B. Visual Delights / B. Brinson, R. Romo. – Delti, 2008. – 240 p.
5. Thomas. S. Picture Prompts / S. Thomas. – London, 2006. – 29 p.

Педагогічні науки
УДК 377.1

*Денькович Н. А.,
викладач художніх дисциплін
ДНЗ «Львівське вище професійне художнє училище»
м. Львів, Україна*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА І УЧНЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ХУДОЖНІХ ДИСЦИПЛІН В ПТНЗ

***Анотація.** У статті проаналізовано виховні ресурси художніх дисциплін, їх потенціал у формуванні самодостатніх, самобутніх митців. Ефективним методом розвитку творчої учнівської особистості є метод проектів. Автор виділяє такі типи проектів: практично-орієнтовані, дослідницькі, рольовий проект, експериментальний проект. Актуальними й перспективними в контексті викладацько-учнівської взаємодії виявляються й різноманітні нетрадиційні уроки.*

***Ключові слова:** художні дисципліни, проекти, учні ПТНЗ, нетрадиційні уроки.*

N. Denkovych
Teacher of Artistic Subjects
State School «Lviv Higher Vocational School of Art»
Lviv, Ukraine

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EFFECTIVE INTERACTION BETWEEN TEACHER AND STUDENTS WHILE STUDYING ARTISTIC SUBJECTS AT VOCATIONAL SCHOOL

***Abstract.** The article analyzes the educational resources of artistic disciplines, their potential for forming self-sufficient, original artists. An effective method of developing a creative student's personality is the method of projects. The author distinguishes the following types of projects: practical-oriented, research, role-based project, pilot project. Various types of non-traditional lessons are important in the context of teacher-student interaction.*

***Key words:** artistic subjects, projects, vocational school students, non-traditional lessons.*

Проблема реалізації виховного, розвивального впливу мистецтва на становлення особистості є однією з фундаментальних в теорії і практиці педагогіки. Формування духовного світу людини, її світоглядних бачень, соціального становлення та мистецького бачення є основним завданням викладача. А для формування мистецької особистості потрібна взаємодія викладача та учня під час навчального процесу.

Важливими й актуальними питаннями сучасної теорії і практики викладання мистецьких дисциплін в ПТНЗ є дослідження можливостей мистецької діяльності в цілеспрямованому розвитку особистості, визначення умов мистецько-педагогічної підтримки цього процесу та висвітлення напрямів розробки технологічних підходів його здійснення.

Проблема композиції, кольору є однією з найважливіших як у теорії образотворчого мистецтва, так і в педагогіці, в методиці викладання живопису, графіки, скульптури та інших художніх дисциплін. Над вирішенням цієї проблеми здавна працювали вчені і педагоги.

Педагог має спонукати учня через художні образи пізнавати життя. Не звужувати мистецьке навчання учнів до розвитку у них художньо-технічних прийомів (формування відчуття кольору, пальцевої техніки, володіння дикцією тощо); не обмежуватись абстрагованим повідомленням біографічних відомостей про художника або ще якихось даних з життя митця, можливо, і цікавих, але таких, що не мають безпосереднього відношення до усвідомлення сутності його творчості, головне – спонукати вихованців до усвідомлення мистецького твору як художнього відтворення життя.

Відсутність істинної культури трапляється там, де викладачі мистецьких дисциплін або вчителі художньої культури нехтують законами емоційно-образного сприйняття мистецтва, спонукаючи учнів до асоціювання образів, між якими дуже важко або й зовсім неможливо знайти емоційно-образну спільність. Тут потрібно взяти наглядний приклад з історії мистецтва, де картина «Вірсавія» у виконанні Т. Шевченка технікою офорт зовсім не схожа на живописне полотно Рембрандта на цю ж тему.

Знання питань композиції має важливе значення для розвитку творчої уяви, образного мислення учнів, тому методику проведення занять за рішенням композиційних завдань рекомендується будувати з урахуванням графічних навичок учнів і їх можливостей в оволодінні закономірностями композиції, не забуваючи при цьому і про індивідуальні особливості школярів.

Водночас теорія композиції багато в чому залишається неопрацьованою, а деякі проблеми не тільки непотрібними, а й заплутаними. Це й не дивно. Адже все мистецтво – це доля зосередження багатьох проблем художньої творчості, пов'язаних із задумом і виконанням, змістом і формою, образними і структурними моментами у створенні художнього твору. Тому у вирішенні питань композиції завжди відбивалися ті чи інші підходи до мистецтва, пов'язані зі світоглядом, творчим напрямком художника, з епохою і стилем.

Відомий художник та засновник львівської школи живопису К. Звіринський так казав про художника (маляра): «Я спершу казав: маляр повинен добре знати музику, літературу, історію. Цілі мої були – як з них зробити людей... Ми малювали і робили виставки» [2]. Завдяки такій співпраці викладача та учнів відбувається емоційний і духовний контакт, який допомагає учням у становленні творчих можливостей та бачень.

Партнерською технологією І. Підласий називає технологію, що приділяє однакову увагу як предмету вивчення, так і формуванню особистості, де існують рівноправні права педагога і його учнів [3].

Провідним засобом педагога в процесі реалізації виховної функції має стати не лише психологічно ненав'язливе залучення учнів до сприйняття глибинного змісту твору, а також створення умов для вільного, нічим не обмеженого протікання процесів художньої рефлексії, спрямованої передусім на

«внутрішнє Я», на зіставлення власної Я-концепції із художньо-оцінним ставленням до мистецьких образів, становлення суб'єктної життєвої позиції в контексті сприймання та оцінки змістових координат художніх явищ.

Викладач не має нав'язувати учневі свого бачення, свого розуміння. Бо часто без педагогічного втручання учень знаходить свій власний шлях, свою дорогу. Педагог лише має скеровувати учня у певному напрямку.

Але у системі педагогічного забезпечення мистецької освіти як засобу людинотворення особливе місце посідає культурологічна функція, що орієнтує навчальну діяльність на розвиток загальної та художньої культури учнів. Завдяки таким дисциплінам як «Історія культури» та «Культурологія» учень в історичному ракурсі бачить розвиток та занепад цивілізації, основні напрямки музики, етнічні відмінності того чи іншого стилю і формує свої симпатії у музиці, мистецтві, літературі.

З'ясовуючи педагогічні умови реалізації культуротворчого впливу мистецької діяльності, підкреслимо роль інтегративного характеру художнього виховання, забезпечення цілісності художнього світобачення учнів. Мистецько-освітні програми сьогодення повинні враховувати необхідності залучення учнів до різних видів мистецтва, ознайомлення їх із широкою палітрою художніх образів.

Саме тому успішним є використання проектного навчання. Проект – це поєднання теорії та практики, постановка певного розумового завдання і практичне його виконання. Освітні проекти спрямовані на оволодіння різними способами творчої, дослідницької діяльності, духовне та професійне становлення особистості через активні дії й створення суб'єктом власної стратегії навчання.

Виконання проектів здійснюється за такими пунктами: підготовчий, діяльнісний, аналіз результатів, подання або звіт, рефлексія. Необхідно чітко вказувати учням термін виконання проекту – короткотривалий (заняття), середньотривалий (від тижня до місяця), довготривалий (декілька місяців).

Можна виділити такі типи проектів [1]:

1. Практично-орієнтовані проекти. Це ті проекти, що передбачають практичне виконання учнями робітничих кваліфікацій робіт з історії мистецтва. Такий проект включає: актуальність теми, яка узята для дослідження; формулювання задач; вивчення та розробка теоретичного дослідження; визначення об'єкта, який зображаємо; вибір техніки виконання; виконання практично-лабораторної роботи. Проект такого типу дає можливість учням реалізувати міжпредметні зв'язки з історії мистецтва, композиції, рисунку та живопису для виконання копій живописних полотен відомих світових майстрів.

2 Дослідницький – це такий проект, який вимагає добре продуманої структури, визначеної мети, актуальності дослідження, вибір адекватних методів

у тому числі експериментальних і дослідницьких, а також методів опрацювання результатів. Ці проекти сприяють потребують продуманої логіки дослідження, а їх структура наближена до справжніх наукових досліджень. Є два типи подання дослідницьких проектів. Це або реферат з ілюстративним матеріалом або презентація.

3. Проект експериментального дослідження. Серед етапів виконання такого проекту є: відповідність досвіду учня і мистецької комунікації; емоційний настрій під час сприймання твору мистецтва; розвиток образотворчого бачення; уміння аналізувати образно-емоційний зміст мистецького твору, давати йому естетичну оцінку; забезпечення єдності класних і позакласних форм роботи. Такий проект передбачає пошук навчальну роботу викладач, зокрема, відвідування музеїв та театрів. Кінцевим результатом такого проекту є виконання учнями творчого мистецтвознавчого есе на тему вражень від побаченого твору.

4. Рольовий – це проект, у якому (як у творчому) структура тільки намічається і залишається відкритою до завершення роботи. Характер і зміст проекту визначають його учасники. Це може бути якась мистецька вікторина чи творчий виступ з поданням певної інформації на обрану тему. Такий проект дає можливість педагогу об'єднати учнів у команди, у яких також відбувається співпраця й допомога один одному.

Використання інноваційних технологій – це не тільки шлях удосконалення й самореалізації викладача. Це шлях до особистісно зорієнтованого підходу до навчання і виховання учня.

Нетрадиційні уроки, це, зазвичай, уроки комунікативної спрямованості, які передбачають використання максимально різноманітних мовних засобів, самостійне опрацювання матеріалу, підготовку доповідей, виступи перед аудиторією, обговорення, критику або доповнення опонентів. Сприяють розвитку комунікативних умінь, навичок самостійної роботи в учнів. Підготовка доповідей розвиває мислення, пробуджує інтерес, перетворює малоцікаве повторення на захоплююче зіставлення точок зору. Підготовка презентацій в підтримку доповіді, допомагає учневі наочно показати теоретично викладений матеріал.

Серед нетрадиційних форм проведення уроку: усні журнали; уроки-діалоги; уроки-роздуми; уроки-диспути; уроки-прес-конференції; уроки-репортажі; уроки-панорами; уроки-протиріччя; уроки-парадокси. Нестандартні уроки руйнують застигли штампи так званих ЗУНів (знання, уміння, навички). Структура нових типів уроків також відмінна від традиційних.

Дидактика виходить з таких аспектів ефективності уроку: керування пізнавальною діяльністю учнів на основі закономірностей і принципів навчання; напружена, досконало організована й результативна пізнавальна діяльність учнів; ретельна діагностика причин, що впливають на якість занять,

прогнозування результатів навчально-виховного процесу, вибір на цій основі досконалої технології досягнення запроєктованих результатів; творчий підхід до розв'язання нестандартних завдань відповідно до наявних умов та можливостей; обґрунтований вибір, доцільне застосування необхідного й достатнього для досягнення мети комплексу дидактичних засобів; диференційований підхід до окремих груп учнів; ефективне використання кожної робочої хвилини на уроці; атмосфера змагання, стимулювання, дружнього спілкування, прогнозування навчальної діяльності, вибір на цій основі досконалої технології досягнень запрограмованих результатів.

В. Слободчиков висловив думку щодо специфічних характеристик зрілої особистості, це розвинуте почуття відповідальності, потребу в піклуванні про інших і потребу в передачі своїх знань і свого життєвого досвіду іншим; здатність до активної участі в професійній діяльності, здатність конструктивно розв'язувати життєві проблеми на шляху до самореалізації, прагнення до самоактуалізації власного «Я» через «Я-буття» до «Я-співбуття», а потім – до «Я-самобутність» [4].

Тому, підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок, що педагог це той, хто перебуває у постійному контакті з учнем, не лише вчить, але і вчиться від учнів. Постійно здобуває щось нове. Не переkreює особистість учня, а скеровує її у правильне русло через дотримання комунікативних методів дослідження та навчання, через новаторські методи освіти. Отож, навіть сприймання мистецтва містить певні, і досить потужні важелі впливу на активізацію творчого потенціалу учнів. Що вже й казати про розвивальні можливості власної творчості в мистецтві! У процесі створення художнього образу потужно активізується уява, інтуїція, емоційне забарвлення процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Генкал С. Є. Дидактичні можливості індивідуальних освітніх проєктів учнів профільних класів / С. Є. Генкал // Наук. зап. Сер.: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2005. – № 14. – С. 15-17.
2. Звіринський К. Все моє малярство, то молитва / Карло Звіринський. – Львів : Манускрипт, 2017. – 278 с.
3. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / Підласий І. П. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 616 с.
4. Слободчиков И. М. Переживание одиночества в рамках формирования «Я-концепции» подросткового возраста / И. М. Слободчиков // Психологическая наука и образование. – 2005. – № 1. – С. 28-32.

Педагогічні науки
УДК 377.112.4

Дубницька О. М.,
Викладач, Відокремлений структурний підрозділ
«Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
м. Львів, Україна

СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ ПРОМИСЛІВ

Анотація. У статті розглянуто специфіку підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів. Автор статті проводить паралель щодо підготовки майбутніх фахівців у сфері народних ремесел початку ХХ століття і підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів теперішнього часу на теренах Галичини. Зроблений висновок про специфіку підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів у професійно-технічних навчальних закладах художнього спрямування.

Ключові слова: народні художні промисли, народне мистецтво, професійна підготовка, мистецькі напрямки, творча особистість.

О. Dubnytska
Lecturer, Separate Structural Subdivision
«Lviv Educational and Scientific Center for Vocational Education» at
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Lviv, Ukraine

SPECIFICS OF FUTURE SPECIALISTS' TRAINING IN FOLK ARTS AND CRAFTS

Abstract. The article deals with the specifics of future folk arts and crafts specialists' training. The author analyses the training of future specialists in the field of folk crafts at the beginning of the twentieth century and the training of future specialists of folk arts and crafts nowadays on the territory of Galicia. The conclusion is drawn about the specifics of the training of future specialists in folk art and crafts at vocational schools of Arts.

Key words: folk crafts, folk art, training, artistic trends, creative personality.

Народні художні промисли України – одна з історично зумовлених організаційних форм народного декоративно-прикладного мистецтва, яка являє собою товарне виготовлення художніх виробів при обов'язковому застосуванні творчої ручної праці [1]. Професійне декоративне мистецтво – результат творчості людей із спеціальною художньою освітою. Їх готують середні спеціальні й вищі навчальні художні заклади України, діяльність яких відіграє значну роль у відновленні й збереженні унікальних виробів, що презентують дивовижну красу й неповторність України країнам світової спільноти. А тому перед педагогами навчальних закладів художнього спрямування сьогодні стоїть високі вимоги щодо рівня професійної підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів.

Проблемі відродження, збереження, продовження й розвитку давніх і багатих мистецьких традицій народних художніх промислів присвячено чимало праць, серед них: Є. Антоновича, О. Данченка, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кари-Васильєвої, А. Плазовської, М. Селівачова, Ю. Смолія, О. Соломченка,

М. Станкевича, Є. Сявавко, Г. Цибульової та багатьох ін. [1; 2; 4; 5; 6; 7]. Однак у попередніх дослідженнях недостатньо висвітлені проблеми, які повинні належним чином забезпечити підготовку сучасного фахівця художнього профілю до професійної діяльності.

З огляду на це **метою статті** є висвітлення специфіки підготовки майбутніх фахівців у професійних навчальних закладах народних художніх профілів.

Професійна підготовка майбутніх фахівців художнього профілю має свою специфіку, основна з яких полягає в тому, що у професійно-технічні навчальні заклади художнього спрямування приходять талановиті діти, з наявним багажем відповідних знань і вмінь. Перед педагогами стоїть складне завдання надалі розвивати художні здібності, виховувати потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні.

Варто пригадати, що проблеми перебудови суспільного й національного життя України початку ХХ століття співзвучні з нашим сьогоденням. У добу економічної кризи, відбувалася боротьба за елементарні засоби існування й збереження національних надбань, робилися величезні зусилля для піднесення господарського життя, відродження народних промислів і творення нового.

На той час у Галичині вже існували професійні, художньо-промислові школи де учнів навчали грамоті, основ ремесла, прийомів і способів академічного рисунку, ознайомлювали з історією мистецтв із урахуванням професії.

Наближення мистецтва до промислу й злиття техніки з мистецтвом у великій мірі здійснювалося згідно мистецьких напрямків, які панували в ті часи, а саме: функціоналізмом і конструктивізмом. Ще в стародавні часи (Єгипті, Греції, Римі) існувала гармонійна, взаємодоповнююча ланка між мистецтвом і ремісництвом, але з появою тотальної механізації виробництва в ХІХ ст. вона була частково знищена. Щоб відновити зв'язок між мистецтвом і ремеслом англійські мистецтвознавці Д. Рескін і У. Морріс розробили концепцію, особливість якої полягала в поєднанні художньої промисловості з традиційними ремеслами [8]

У художньо-мистецьких школах Галичини для застосування даної концепції бракувало освічених фахівців. У цей період також велися дискусії щодо мистецтва «як зайвого і нежиттєвого», що поширює «безплідний ідеалізм», який шкідливий в часи «відбудови народного промислу». Науковець-мистецтвознавець доктор В. Січинський, наголошував, що саме «мистецтво, як вищий шабель кожного майстерства, зручності, меткості, як найвищий вияв творчості, завжди служило не тільки для уприємнювання життя, але і є організуючим і регулюючим чинником суспільності. Мистецтво – це найбільш наглядно пізнаваний вияв расових особливостей і найкращий показник стану і характеру матеріальної культури кожної суспільності» [6, с. 127-128]. Також

мали місце суперечності в термінології, в рекомендаціях щодо методів роботи з учнями і в методах викладання художніх дисциплін, зокрема, рисунок, як основний предмет у системі художньої освіти, недооцінювався.

Методи навчання рисунків на той час пройшли величезний еволюційний шлях. В. Січинський відмітив головні напрямки у методах навчання рисунку: копіїзм, академізм, натуралізм, стилізм, психологізм, конструктивізм. Звернув увагу на те, що такі методи навчання рисунків, окрім конструктивізму, навіяні ідеалізмом. Вони хоч і виховували в учнів необхідне почуття краси, спостережливість, розуміння гармонії, форми, ритму, кольору, насправді ж, створювали в їхній уяві позапредметний, ірраціональний світ, «гарний – але недосяжний, вимріяний – але не дійсний» [6, с. 130]. Учням не давали справжнього розуміння життя у всіх його формах і виявах, не знайомили їх з промислом, технікою і виробничими процесами.

Існували певні вимоги до викладача рисунків, які також актуальні в наш час. Вимагалась не тільки спеціальна педагогічно-мистецька підготовка, але й наявність великої ерудиції та інтенсивної, активної праці під час викладання і керування працями учнів. В. Січинський вважав, що вчитель рисунку «не мусить конче бути мистцем-творцем, але конче мистцем-педагогом» [6, с. 131].

Щодо навчально-методичного забезпечення, то для мистецької освіти Галичини бракувало підручників, в яких українське промислове (вжиткове) мистецтво давало змогу пізнати народне мистецтво й привчати розуміти дітей виробничі процеси. Бракувало підручників з ручної праці, в яких мало бути представлене українське та народне мистецтво з прекрасними зразками своєрідної національної творчості, що дало б змогу розвивати в учнів навички аналізу, спостережливість, сприймання, тверезість думання, практичність, пристосованість до всіх обставин, любов і витривалість до праці та ін.

Відомо, що різні обставини з різними суспільними й національними гаслами й мистецькими напрямками постійно відбивалися на методах виховання і навчання. Зокрема, в галузі естетичного виховання як в теорії, так і в практиці (навчання рисунків, малювання, ручні праці).

Щоб наблизити шкільне навчання до виробничих процесів, новітня школа ввела години «ручних праць». Навчання «ручної праці» пройшло цілий ряд методичних досліджень й виокремило такі методи: декораційна метода, технічна метода, примітивістична метода, репродуктивістична метода, конструктивістична або аналістична метода.

В. Січинський наголошував, що лише гармонійне поєднання ручної праці з навчанням рисунків, з широким застосуванням найновіших методів навчання і ужиткового (промислового і народного) мистецтва, як основи цілого навчання, можуть надати повноцінне мистецьке виховання [6, с. 133].

Викладачі сучасних художніх професійно-технічних навчальних закладів стикаються з тими ж проблемами підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів, що й педагоги минулого століття. Але тепер формування індивідуального творчого методу відбувається завдяки інтеграції багатьох наук: історії мистецтв, рисунка, живопису, композиції, скульптури. І все ж таки, головна роль відводиться рисунку, живопису, та скульптурі, оскільки під час виконання завдань з цих дисциплін формуються практично-творчі навички майбутнього митця. Також, окрім наполегливої праці, високої самоорганізації, працездатності, обов'язкового засвоєння правил зображення та опанування образотворчої техніки викладачі вважають не менш важливим уяву та емоційне сприйняття. Саме такий підхід до навчання вимагає від педагогів-митців значних зусиль, пошуку нових шляхів і методів розв'язання навчальних завдань, щоб спрямувати інтерес учня в потрібному напрямі, розбудити творчу уяву або хоча б зацікавлення. Важливою умовою є також наявність доступних для учня матеріалів, технік виконання. При такому підході творчі здібності розвиватимуться ефективніше, а процес творення буде спрямованим на досягнення поставленої мети [3, с. 268].

Таким чином, на основі викладеного можна зробити висновок, що в усі часи підготовки фахівців художнього спрямування велика роль відводилася: новим вимогам часу; при викладанні мистецьких дисциплін акцент робився на розвитку особистості учня; для опанування учнями практичними вміннями використовувалися елементи художньої академічної освіти, а також елементи класичного та народного мистецтв; висока якість художньої освіти учнів досягалася залученням до роботи в навчальні заклади значної кількості досвідчених педагогів та художників з високим рівнем педагогічної креативності (креативні риси особистості й додатково сформовані мотиви, особистісні якості, здібності, які сприяють успішній творчій педагогічній діяльності), відповідним рівнем знань предмета, який він викладає, набутими психолого-педагогічними знаннями, вміннями та навичками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є. А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, М. Є. Станкевич. – Львів : Світ, 1993. – 272 с.
2. Антонович. Є. А. Художні техніки у школі [Текст] : навч.-метод. посібник для студ. художньо-графічних факультетів / Є. А. Антонович, В. І. Проців, С. П. Свид. – К. : ІЗМН, 1997. – 312 с.
3. Дубницька О. М. Роль викладача в підготовці майбутніх фахівців художнього профілю / О. М. Дубницька // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць ; [редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.]. – Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. – Вип. 37. – С. 266–270.
4. Захарчук-Чугай Р. В. Українське народне декоративне мистецтво : навч. посіб / Р. В. Захарчук-Чугай, Є. А. Антонович. – К.: Знання, 2012. – 342 с.

5. Кара-Васильєва Т. В. Історія української вишивки / Т. В. Кара-Васильєва. – К. : Мистецтво, 2008. – 464 с.
6. Січинський В. Ужиткове мистецтво в системі мистецького виховання / Володимир Січинський // Перший український педагогічний конгрес. 2-е видання, доповнене. – Львів : ТЗОВ Видавництво «СПОЛОМ», 2005. – С. 127-134.
7. Смолій Ю. Петриківський цвіт на Володимирівській гірці / Ю. Смолій // народне мистецтво. – 2001. – № 1-2. — С. 16-19.
8. Моррис У. Искусство и жизнь : избр. ст., лекции, речи, письма / Уильям Моррис ; пер. с англ. В. А. Смирнова, Е. В. Корниловой ; сост. и авт. вступ. ст. А. А. Аникст. – М. : Искусство, 1973. – 511 с.

Педагогічні науки
УДК 377.1:377.36(73)

O. Dubovik
Lecturer, Adult Education Department
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Lviv, Ukraine

VOCATIONAL TRAINING IN THE USA

Abstract. *The article deals with the peculiarities of vocational training in the USA. A comparative analysis of American and Ukrainian vocational training systems is carried out. Possible ways of using progressive American experience specialists' training at vocational education institutions of Ukraine are proposed.*

Key words: *vocational education, training, two-year college, labor market.*

Дубовик О. В.
викладач кафедри освіти дорослих
НПУ імені М. П. Драгоманова
м. Львів, Україна

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В США

Анотація. *У статті розглядаються особливості професійної освіти США. Здійснено порівняльний аналіз систем підготовки фахівців в Україні та США. Запропоновано можливі шляхи впровадження прогресивного американського досвіду підготовки висококваліфікованих фахівців у закладах професійно-технічної освіти України.*

Ключові слова: *професійна освіта, підготовка, дворічні коледжі, ринок праці.*

The current stage of social development is characterized by rapid changes, dynamic globalization processes, intensive growth of high-tech industries and ICT. An information society is being built up, which eventually transforms into a knowledge-based society. The new conditions impose new demands for the quality of skilled workers' training and require innovative methods, forms, types of education to meet modern requirements.

Scientific literature analysis shows that in recent decades Ukrainian scientists actively carried out a comparative study of education development in most developed countries – Great Britain, Canada, China, Germany, Scandinavia, the USA, France, etc. Common problems of vocational training and education, reforms of adult education, integration and globalization processes in lifelong learning are investigated by N. Abashkina, N. Avsheniuk, T. Desiatov, V. Zhukovskyi, N. Zhuravska, T. Koshmanova, V. Kudin, M. Leshchenko, L. Lukiaanova, A. Matvienko, N. Mukan,

N Mykytenko, L. Pukhovska, S. Romanova, A. Sbruyeva et al. The works by Ch. Bennett, L. Goncharov, L. A. Kremin, C. J. Lucas, Z. Malkova, L. Pivneva, A. Romanovskyi, J. L. Rury are devoted to the problem of the origin and development of the education system in the United States.

However, despite considerable scientific interest in foreign psychological and pedagogical works, the analysis shows that the problems of skilled workers' training considering globalization and integration processes, systemic changes in the labor market and emergence of new technologies are not covered. The issues relating to training at American two-year community colleges remain unrevealed. As a result there are contradictions between social and educational significance of the use of foreign, particularly American, pedagogical experience, for the development, modernization of vocational education in Ukraine and its insufficient study; theoretical recognition of the importance of American standards and lack of practical oriented recommendations for their use in Ukrainian education.

All this leads to a thorough study of the theory and practice of vocational education in the USA, which should be considered according to the national characteristics and in order to find the best and most effective ways for improving the national system of workers and specialists' training.

Vocational education in the USA is of great interest because of its long-standing traditions of multi-functionality, multi-profile, multi-level, decentralization and regionalization of specialists' training. The American system of vocational education has traditionally been focused on the practical needs of the labor market, the constant adaptation of curricula to the demands of production, which requires a proactive character of the content of the professional-theoretical and vocational training of production staff.

Vocational education in the United States has valuable achievements and traditions, on which the modern system of highly qualified working staff training was formed. One of the strongest features of the American system of vocational education is its great variety – from small colleges, designed for several hundred students to large state universities with tens of thousands of students; from two-year colleges with local programs of vocational education – to private universities with a wide range of scientific research. The particular choice of the institution is largely determined by students' plans for future careers, their financial capacity and location of facilities.

The forms of training organization also vary – there are colleges, high schools, counseling centers, public and private educational institutions, distance learning, etc. All the activities of professional schools are aimed at the comprehensive development of the individual in order to prepare a person for a socially useful work.

The main element of American vocational education system is a two-year junior (or community) college. Such colleges are absolutely unique American invention as it is a regional multi-profile institution integrated into the system of higher education that

simultaneously prepares specialists for industry, agriculture, services, education and health care. Its specialization depends only on the local labor market needs. Today in the United States, there are 1158 community colleges where 11.6 million students study. Most colleges are located in the state of California – 136 (including 24 private ones), and the lowest number of community colleges is in the states of Delaware (3) and Rhode Island (2). The advantages of studying at community colleges are time saving (in 2 years, students receive a diploma of higher education) and finance saving (tuition at community colleges is significantly less). Besides, there are two-year colleges in most American cities, hence young people are able to get an education and a degree anywhere.

The features of structuring and the content of training programs are based on the level of mastering the theoretical material and the necessary practical skills, rather than on a fixed formal term of study. This enables to adjust the directions of studying based on students' individual abilities and corresponds to the needs of the society, i.e. the period of study is determined by the level of student's readiness to perform professional duties.

Training is aimed at the practical application of developed skills and, as a rule, does not take into account the theory or traditional academic skills. A lot of time is devoted to practical education, thus providing a link between education and the world of work. This is mainly done either at the level of the high school or in the higher educational institutions.

From the very beginning of the American education system was subordinated to the needs of the economy, was closely linked with the needs of production and agriculture, and all these significantly distinguished it from the schools in Europe of that period with their religious nature of education and upbringing [1].

The analysis of historical and pedagogical priorities of vocational education reforming in the United States suggests that one of its main features is the flexibility and ability to respond quickly to the needs of society and the economy, provided by the appropriate legal framework, scientific and methodological developments, a necessary material and financial base [4, p. 152-153].

In the 21st century new realities that need to be taken into account in pedagogical practice appeared. Worldwide globalization gradually penetrates into all the spheres of public life, and, in particular, into the sphere of education. This concerns the goals, the content, means and forms of education, different types of educational institutions. Education is seen as a factor of production affecting productivity, as well as the ability to raise capital, to develop competition and create new working places. In order to reduce public spending on education, market mechanisms and values that clearly outweigh market economic goals in staff training are introduced [2; 3]. Progress in science and technology has led to the fact that, along with specialization, automation, computerization and intellectualization of labor, there are requirements for a person;

indeed to fulfill successfully the labor functions a person needs organizational skills, discipline, constant readiness for active actions, emotionally vulnerability, well-developed imagination, creativity, creative thinking, good memory, as well as a system of special knowledge, skills and abilities.

The educational level improving is not just a way to increase personal welfare which is a very important motive for workers. Moreover, a high educational level becomes a necessity to occupy vacancies. According to American companies, today, 3.9% of jobs need employees with a bachelor's degree, 16.8% of employees have this degree, and 9.5% got an education at a two-year college. However, when it comes to newly created jobs, 40% of them need workers with an education level higher than high school [5].

From the point of view of the employment growth, the jobs related to the STEM sphere (Science, Technology, Engineering, Maths) are promising. They are considered in the United States as an economic basis for the future prosperity of the state and provide wage employment above average (now the hourly wage in this area exceeds the national average by 58%). It is clear that these professions require a high level of education – preferably a bachelor's or master's degree.

There is similar understanding of basic principles of technical education by educators of both countries, the content of which includes general educational, general professional and professionally oriented (theoretical and practical) components. Analysis of the curriculum of American two-year colleges and Ukrainian vocational and technical colleges has shown that programs of general education inherent serious attitude towards science knowledge, while much attention is given to the historical and cultural aspects, as it helps to understand the present better. Programs of general education of American two-year colleges consist of the same number of general and humanities subjects; cultural, ethical, psychological components are compulsory, since the informatization of society requires individuals with broad humanities worldview, who can think and act based not only on their own interests, the interests of people, their social group, but also on the interests of all mankind. In addition, unlike at Ukrainian vocational schools, courses are based on an interdisciplinary basis.

On the one hand, the American education system includes poor theoretical training of future professionals, fragmentation of knowledge, excessive adherence to the requirements of the local labor market, fashion themes capturing etc. On the other hand, professionally oriented education in the American two-year college is more practice oriented, due to electronic educational resources that reflect the real conditions of production, as well as practical training at enterprises of the industry.

To conclude, the comparative analysis of the process of specialists' training in the United States and Ukraine gives reason to claim that both countries are considering improving their education systems as an essential condition for social and economic progress. The efforts of teachers in both countries are aimed at education, science and

industry integration, development of the creative nature of vocational education; improvement of vocational education quality and efficiency, providing of wide and open access to vocational training, vocational education management improvement, educational institutions cooperation with labor market and other social partners, improvement of educational programs, curricula and training areas in accordance with the requirements of the economy and labor market.

REFERENCES

1. Дубовик О. Историко-педагогичні аспекти виникнення дворічних коледжів у США / Оксана Дубовик // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2012. – № 4. – С. 207-214.
2. Жуковский И. В. Влияние глобализации на новый мировой порядок в образовании [Электронный ресурс] / Жуковский Игорь Владимирович. – Режим доступа : www.oim.ru/reader@nomer=3888.asp.
3. Жуковский И. В. Всемирная торговая организация в процессе либерализации образовательных услуг [Электронный ресурс] / Жуковский Игорь Владимирович. – Режим доступа : www.oim.ru/reader@nomer=3888.asp.
4. Dubovik O. V. Common and Different Features in VET of Ukraine and the USA / Dubovik O. V. // The European Scientific and Practical Congress “Global Scientific Unity 2014”. Scientific and practical edition: Prague (Czech Republic), 28th of November 2014. Publishing Center of the International Scientific Association “Science & Genesis”, Copenhagen, 2014. – P. 149-154.
5. Preparing North Carolina’s Workforce and Businesses for the Global Economy [Electronic resource] // The North Carolina Commission on Workforce Development. June, 2011. – Mode of access : www.nccommerce.com/en/workforceservices.

Педагогічні науки
УДК 378.44

*Дубовина И. В.,
канд. пед. наук, старший преподаватель
кафедры филологических, общественно-гуманитарных и художественных дисциплин
КВУЗ КОР «Академия непрерывного образования»
г. Белая Церковь, Украина*

САМООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЯ КАК СИСТЕМООБРАЗУЮЩИЙ ФАКТОР НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Аннотация. Проанализирована роль самообразования в профессиональном развитии учителя и пути ее оптимизации в системе последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: самообразование, самовоспитание, профессиональное образование учителя, индивидуально-ориентированное обучение.

Дубровіна І. В.,

канд. пед. наук, старший викладач кафедри філологічних,
суспільно-гуманітарних та мистецьких дисциплін
КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти»
м. Біла Церква, Україна

САМООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК СИСТЕМОТВОРНИЙ ЧИННИК БЕЗПЕРЕРВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Анотація: Проаналізовано роль самоосвіти у професійному розвитку вчителя музики та шляхи її оптимізації в системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: самоосвіта, самовиховання, професійна освіта вчителя, індивідуально-зорієнтоване навчання.

I. Dubrovina

PhD (Pedagogy), Senior Lecturer at
Department of Philology, Social-Humanitarian and Artistic Courses
Community Higher School of Kyiv Regional Council
«Academy of Continuing Education»
Bila Tserkva, Ukraine

TEACHER' SELF-EDUCATIONAL ACTIVITY AS SYSTEM-FORMING FACTOR OF CONTINUOUS EDUCATIONAL SPACE

Abstract: The article explores the role of self-education in teacher's professional development and the ways of its optimization in the system of postgraduate pedagogical education.

Key words: self-education, self-upbringing, teacher's training, individual-centered learning.

Приоритетними направлениями научно-образовательной и социальной политики ряда европейских государств, подписавших Болонское соглашение, становятся задачи по обеспечению мобильности, свободы и реализации творческого потенциала учителя. В современных документах нормативно-правовой базы Украины подчеркивается социальная ценность самообразования как аспекта оптимизации образования и создания комфортных условий для саморазвития личности в системе непрерывного образования [2]. Рост значимости самообразования связан с потребностью в успешной адаптации и конкурентоспособности личности в условиях динамичного рынка труда. Поэтому профессиональная самообразовательная деятельность способствует саморазвитию целостности «Я – образа» учителя в условиях глобализации, являясь составляющей непрерывного образования.

В своих исследованиях А. Новиков отмечает, что «переход к непрерывному образованию должен преодолеть ориентацию традиционных образовательных процессов на поверхностную «энциклопедичность» содержания, перегруженность фактологическим материалом, не связанную с запросами учащихся или нуждами общества. Предстоит переориентировать учебно-воспитательный процесс с воспроизводства только образцов прошлого опыта человечества на освоение способов преобразования действительности, овладение средствами и методами самообразования, умением учиться» [4, с. 57]. Таким образом, ученый подчеркивает, что современное непрерывное

образование учителя необходимо рассматривать в рамках самообразования профессионального мастера.

На наш взгляд, непрерывное образование, становясь формой самоактуализации человека, одновременно выступает средством творческого саморазвития личности, условием конструктивного преодоления ситуаций социального жизненного кризиса и профессиональных трудностей, стимулом самообразования.

Широкоаспектный анализ дидактических теорий и концепций способствовал теоретическому осмыслению проблемы самообразования учителя как составляющей непрерывного образования, а именно: общие теоретические проблемы самообразования (И. Бестужев-Лада, В. Леднев, В. Попов, В. Турченко и др.); концепция непрерывного образования (О. Аббасова, Л. Видгоф, А. Владиславлев, Б. Гершунский и др.); последипломное непрерывное образование (С. Вершловский, А. Даринский, Ю. Кулготкин, Г. Сухобская, Е. Тонконогая и др.). Ученые в своих научных трудах подчеркивали, что изменение образовательной парадигмы отразилось, в первую очередь, на переосмыслении модели непрерывного образования современного учителя, ее составляющих характеристик. К характеристикам непрерывного образования были отнесены: *временная* (процесс всей жизни), *пространственная* (место не ограничено), *внешняя* (максимальное сближение школы со всеми другими сферами общественной жизни, принцип «открытой школы»), *внутренняя* (сомкнутость, преемственность всех элементов, постепенный переход от низших ступеней к высшим), *количественная* (включает в себя подрастающее поколение, старшее поколение, будучи в принципе всеобъемлющим образованием), *функциональная* (учитель – субъект самообразования) [3]. Поэтому, развитие непрерывного образования стало процессом постоянного обновления содержания, форм и методов самообразования, которое являлось его ведущей тенденцией. Философско-педагогическая концепция непрерывного образования рассматривается нами как особый аспект образовательной теории и практики, который предусматривает непрерывное целенаправленное освоение человеком социокультурного опыта с использованием всех звеньев образовательной системы. Содержание непрерывного образования направлено на постоянное удовлетворение потребности человека в образовании, всеобъемлющее по полноте, право человека осуществить индивидуальную систему получения образования. Главный смысл данной концепции заключается в постоянном творческом обновлении, саморазвитии каждой личности на протяжении всей жизни. Сегодня эта идея устойчиво приобретает характер новой парадигмы научно-педагогического мышления.

Необходимо подчеркнуть, что некоторые из аспектов рассмотрения проблематики непрерывного образования – психолого-педагогический,

личностный – предусматривают использование в структуре личности учителя особых смысловых и жизненных ориентиров: мотивов, потребностей, интересов, направленности, ценностей. В свою очередь, проектно-перспективная направленность самообразования активизирует процесс самопознания личности на овладение самообразовательными умениями, осуществляет педагогическую рефлекссию, самоанализ педагогических явлений.

В условия развития информационного общества переосмыслены содержание самообразовательной деятельности, ее стратегии и технологии в реализации образования взрослых. Поскольку самообразование как феномен выступает неотъемлемым компонентом профессиональной деятельности, оно характеризуется постоянной целевой направленностью на саморазвитие, самовоспитание, самосовершенствование учителя, выступающие в их постоянной взаимосвязи. При осознании такой позиции учителем музыкального искусства, самообразовательная деятельность приобретает статус самостоятельной, независимой, универсальной, личностно-ориентированной для каждого педагога. Этому способствуют индивидуальные и коллективные методы самообразовательной деятельности, которые осуществляют процессы повышение уровня квалификации учителя, обеспечивают соответствие знаний личности социальному заказу и европейским образовательным требованиям эффективности профессиональной деятельности. В результате овладения самообразовательными умениями специалист осуществляет самостоятельный поиск, отбор и самоанализ необходимой информации, что способствует расширению мировоззрения, повышения качества профессиональной деятельности. По мнению И. Вертилецкой: «какие бы знания и в каком объеме не получали педагоги на курсах повышения квалификации, эти знания имеют необратимую тенденцию устаревать, отставать от потребностей жизни через 5-7 лет» [1, с. 9]. Дидактические возможности реализации таких образовательных идей заложены в концепции непрерывного образования – «образование через всю жизнь» и самообразовательной деятельности как ее методологической и практической реализации. Анализируя неразрывную связь непрерывного образования и самообразовательной деятельностью, проследим единство двух аспектов, отображенных в таблице 1.

Непрерывность образования обеспечивает возможность постоянного самообразования как самодвижения личности по обновлению знаний, умений и навыков, свободы в поиске информации в образовательной среде. Логическим продолжением этого, на наш взгляд, является рассмотрение требований к организации современной системы образования и ее фактическое состояние в системе последиplomного образования, отображенных в таблице 2.

Таблиця 1

Сравнение непрерывного образования и самообразования

Непрерывное образование	Самообразовательная деятельность учителя
Цель образования	
Целостное развитие личности, адаптация индивидуальности в современных социальных требованиях, направленная на постоянное обновление знаний	Подготовка к переосмыслению функций специалиста в новых экономических условиях
Содержание образования	
Процесс овладения новой информацией для ее непосредственного применения на практике	Активизация творческой активности, свободы в решении профессионально-педагогических задач
Структура	
Комплекс, действует как система различных подразделений образования, взаимосвязь между всеми элементами системы	Алгоритмическая сеть общих, взаимодействующих «единиц» в структуре самообразования
Формы организации процесса обучения	
Коллективно-индивидуальная	Индивидуально-коллективная
Возможности для творческого развития человека	
Открытые возможности для личностного развития, активизация всех сфер жизни	Возможность выбирать свободную траекторию саморазвития, самовоспитания
Методы обучения	
проблемно-поисковый; проблемно-практический; эвристический; творчески поисковый	
Подходы обучения	
алгоритмический, эвристический, личностно-ориентированный, компетентностный, деятельный, акмеологический	
Результат обучения	
развитие компетентной индивидуальности, подготовленной к универсальной деятельности в «обществе знаний», обладание многозначными функциями профессионала	

Таблиця 2

Требования современного образования и ее фактическое состояние в системе последипломного образования

№	Требования современного образования	Фактический результат в СППО
1.	Использование творческой деятельности в процессе обучения	Доминирование активного потребления информации, доминирование практико-ориентированных методов обучения
2.	Упреждающий характер изменений в системе образования	Гибкость, мобильность обучения взрослых, проектирование программ самообразования

3.	Целенаправленное педагогическое руководство процессом развития каждой личности	Согласованность, логическое построение методического сопровождения и поддержки учителей
4.	Непрерывное количественное расширение масштабов образования	Повышение качества образования, уровня квалификации и педагогического мастерства
5.	Непрерывный рост объема научной и социальной информации	Альтернативные формы обучения в системе повышения квалификации: дистанционные, очно-заочные, пролонгированные
6.	Потребность общества в учителях, работающих творчески	Создание условий для развития творческого потенциала учителя
7.	Эффективное использование растущего объема новой информации; более широкое использование новых информационных технологий в процессе обучения	Достаточный уровень материально-технического обеспечения учреждения последипломного образования, наличие компьютерной техники, увеличение доступа к новой информации, доступ к использованию персональных компьютеров
8.	Рост требований общества к профессионализму учителя	Создание возможностей самореализации каждого учителя в соответствии с образовательными требованиями, увеличения времени на самостоятельную работу
9.	Вооружение учителей умениями самообразовательной деятельности	Система целенаправленной подготовки педагогов к самообразовательным умениям

Все структурные элементы самообразования в системе последипломного образования направлены в первую очередь на повышение эффективности педагогического труда. Акцентирование самообразования, актуализация личностно-ориентированного подхода в профессиональной деятельности педагога является требованием времени. Критерием эффективности и результативности деятельности учителя становится «самообразованный» человек, а не система образования как самоцель. Суть эффективной самообразовательной деятельности педагога заключается в том, что личность самостоятельно формирует, «создает» себя, как уникальную индивидуальность, используя при этом различные формы и методы самообразования. Эта позиция актуализируется в условиях перехода к рыночной экономике, поскольку здесь определяется соответствие между человеком, творческим потенциалом и требованиями социума к личности педагога. Поэтому особенности содержательного аспекта самообразования взрослых выступают одновременно целью и средством самореализации профессионально-педагогических задач.

Следовательно, самообразовательная деятельность учителя, как составляющая непрерывного образования, совершенствует активные личностно-профессиональные качества учителя: самостоятельность, мобильность, гибкость

и конкурентоспособность профессионала, способствуя реализации главной потребности личности в постоянном обновлении знаний в условиях информационного общества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Вертилецкая И. Г. Активизация самообразования учителей в системе повышения квалификации : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Вертилецкая Инга Геннадиевна. – Новокузнецк, 2007. – 242 с.
2. Галузева Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України № 1176 від 14.08.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/.
3. Дубровіна І. Деякі аспекти самоосвітньої діяльності в системі післядипломної освіти / І. Дубровіна // Науковий огляд. – № 1. – № 3. – С. 45-48.
4. Новиков А. Российское образование в новой эпохе. Парадоксы наследия, векторы развития / А. Новиков. – М. : Эгвес, 2000. – 272 с.

Педагогічні науки
УДК 377.016

Жулавська Л. Л.,
викладач вищої категорії
Тернопільського ВПУ сфери послуг та туризму
м. Тернопіль, Україна

ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ЯКІСНО НОВОГО РІВНЯ ОСВІТИ У ПТНЗ

Анотація. Стаття присвячена питанням формування стійкої мотивації учнів з вивчення мови через оптимальне поєднання традиційних та новітніх технологій з метою забезпечення сприятливих умов навчання та підвищення успішності учнів ПТНЗ, формування мовленнєвої компетенції, творчих здібностей, самостійного аналізу та оцінювання прочитаного.

Ключові слова: інноваційні та традиційні методи навчання, кліпове мислення, розподіл заняття, міжпредметні зв'язки, інформаційні технології, проект, поточне оцінювання, інтеграція.

L. Zhulavska
Teacher of the highest category
Ternopil Higher Vocational School of
Services and Tourism
Ternopil, Ukraine

COMBINATION OF TRADITIONAL AND NEW TECHNOLOGIES WHILE FORMING QUALITATIVELY NEW LEVEL OF EDUCATION IN VET

Abstract. The article is devoted to the problems of forming students' stable motivation to learn the language through the optimal combination of traditional and new technologies in order to provide favorable conditions for training, as well as to increase the students' achievement in vocational education, to form their speech competence, creative abilities, independent analysis and evaluation of what they have read.

Key words: innovative and traditional teaching methods, videoclip thinking, distribution of classes, intersubject connections, information technologies, project, current assessment, integration.

У процесі навчання для кожного учня необхідно створити позитивний настрій, відчуття рівного серед рівних, можливість вільно висловити свою думку й вислухати свого товариша, забезпечити позитивну атмосферу в колективі для досягнення спільних цілей, розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей кожної дитини. Вчитель повинен стати не засобом «похвали й покарання», а другом, порадиником, старшим товаришем. Перед кожним з нас завжди стоять завдання: підвищення якості навчального процесу, забезпечення високого рівня оволодіння знаннями оптимальне поєднання традиційних методів навчання з інноваційними.

Суть інноваційних методів навчання полягає у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це навчання сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії. Тому на уроках доцільно використовувати як традиційні методи навчання, так й інноваційні [1.с. 13]. В процесі роботи виявилось, що хороший результат дає тільки вміле поєднання методів. У своїй роботі надаю перевагу як інноваційним методам, так і традиційним залежно від навчального матеріалу рівня підготовки учнів. Щодо методів навчання, які використовуються на заняттях, педагоги розділилися на три групи: перша – надає перевагу традиційним методам навчання, друга – сучасним, а третя група комбінує навчальні методи. Очевидно, що потрібно досягнути балансу між використанням перших і других. І традиційні і сучасні методи навчання слід використовувати в симбіозі для кращого сприйняття та засвоєння навчального матеріалу [2.с. 129]. Аби визначитися з вибором методів, перш за все слід виокремити переваги та недоліки обох систем. Розглянемо кожен із систем.

В усіх навчальних закладах прийнятними є *традиційні методи* навчання. Вчитель представляє матеріал за допомогою крейди й дошки. Робляться записи на дошці, учні конспектують, вивчають поданий матеріал, а в кінці складають екзамен, тест, тематичну тощо. По-перше, це дешевше, ніж технічні чи мультимедійні засоби. По-друге, є безпосередній взаємозв'язок з вчителем та дисципліна на занятті. По-третє, увага зосереджена на предметі викладання, а не на «ефекті ока».

Сучасні методи навчання. WI-FI зв'язок, LCD проектор, Whiteboard – відображає все, що на комп'ютері, ігри, блоги, мікрофон та інші. Переваги сучасних методів навчання: цікавіші для учнів (анімація, відео), що сприяє кращому й тривалішому запам'ятовуванню. Більше часу для викладу матеріалу.

Найоптимальніший вихід з даної ситуації – це інтеграція сучасних та традиційних методів навчання для кращого ефекту. Наприклад, теорію пояснювати на дошці, а додатковий матеріал демонструвати з допомогою

проектора. Застосовувати сучасні методи для повторення, вдосконалення, узагальнення знань.

Уроки проводжу з урахуванням вікових та психологічних особливостей учнів, відповідно до сучасних вимог організації освітнього процесу. Проте при проектуванні й реалізації освітнього процесу, виборі методів і засобів навчання проблему «кліпового мислення» учнів вже неможливо ігнорувати. «Кліпове мислення» образно можна порівняти з музичним кліпом, в основі якого мелькають, не пов'язані між собою кадри. Таким же чином сприймається й навколишній світ – нескінченний калейдоскоп подій і фактів. Поступово зменшується час, на який людина здатна загострити увагу на об'єкті, погіршується здатність аналізувати. небезпечним таке мислення є насамперед для тих, хто займається навчальною діяльністю. Освоєння складної учнівської програми неможливо без посидючості й глибокого аналізу предметів, що неймовірно складно для сучасних учнів. Відтак необхідно робити наголос на емоції. Найдоступніший й ефективний спосіб боротьби з кліповим мисленням – це щоденне читання. А для закріплення прочитанного слід обговорювати прочитаний матеріал, щоб учень міг аналізувати й вчився встановлювати зв'язки між явищами. Завдяки цьому поступово буде руйнуватися фрагментована картина світу, а мозок дитини буде з легкістю вибудовувати логічні ланцюжки. Так, наприклад, в Гонконзі комп'ютерами під час навчання користуються не більше 11 хвилин, а в Південній Кореї цей час і зовсім не перевищує 9 хвилин! Для порівняння, в Швеції цей показник дорівнює 39 хвилинам, а в Австралії – 58 хвилинам. виправити кліпове мислення можна через розвиток творчого потенціалу учнів. Для цього використовую проектну роботу, зокрема, програми Picasa, коли учні представляють результати своєї дослідницької діяльності у вигляді постерів, доповідей, альбомів, стінгазет, колажів, презентацій за темами: «Моя група», «Британські монархи», «Видатні спортсмени нашої країни», «Архітектурні пам'ятки України» тощо [3, с. 123]. Ефективними в даному випадку можуть бути нестандартні уроки, наприклад: урок-концерт, що проводиться в кінці року і на якому демонструються знання вивчених за рік пісень та віршів; урок-подорож у країну знань по різних станціях; урок-екскурсія тощо. При плануванні кожної теми я чітко розподіляю заняття: вивчення нового матеріалу, формування вмінь і навичок, узагальнення й систематизації та контролю знань. При підготовці до кожного з цих типів занять продумую методику їх проведення. Зокрема, в процесі вивчення нового матеріалу активно використовую візуальний супровід (створила систему слайдів, відеотеку, презентації, фонотеку), опорні конспекти, елементи лекції-конференції та прес-конференції (підготувала перелік тем для доповідей на конференції та перелік запитань для прес-конференції). Для інформаційного наповнення презентацій використовую різні види інформації (текстову, аудіо, графічну, анімацію, відео

та ін.). Важливим засобом інноваційного навчання при вивченні нового матеріалу є також використання мультимедійного комплексу у складі інтерактивної дошки, персонального комп'ютера й мультимедійного проектора. Завдяки наочності й інтерактивності МК можна залучити всю групу до активної роботи. Використання мультимедіа сприяє: індивідуалізації навчально-виховного процесу з урахуванням рівня підготовленості, здібностей, інтересів і потреб учнів, зміни характеру пізнавальної діяльності учнів у бік її більшої самостійності та пошукового характеру, стимулює прагнення учнів до постійного самовдосконалення та готовності до самостійного перенавчання, посиленню міжпредметних зв'язків у навчанні. Наприклад: (Робота в групах)

T: You were organized into five groups for five pupils. You'll be talking about interesting places in turn. While one group is taking part in the discussion, the rest of the class will follow it and judge it. Each group has five minutes for this work. At the end of the lesson we'll define the each group discussion's benefits.

Role-play (рольова гра): Група № 1: The Tourism agency «Vira-Tour» offers organization of group tours – you wish a special, fantastic and unforgettable vacation? We are ready to discover Ukraine for you! Ukraine has many tourism attractions. Група № 2: Do you need a guide and chauffeur in Ukraine? (реклама послуг водія екскурсорова). Група № 3 (презентація брошури, як узагальнення вивченого матеріалу з теми «Географія туризму»): Ukraine travel and tourism facts: Five wonders of Ukraine. Tourism in Ukraine / Visit Ukrainian cities. Група № 4: Реклама Карпат (The Ukrainian Carpathians). Make a tour in a land of mountains. So while packing your things, please take the time to find out about all of the possible holidays and festivals taking place during your visit, as they will undoubtedly leave you with some unforgettable impressions.

При викладанні, наприклад, курсу іноземної мови за професійним спрямуванням, важливою стає реалізація міжпредметних зв'язків. Вважаю, що міжпредметних зв'язків при викладанні іноземної мови реалізовані лише епізодично. Це можна пояснити насамперед відсутністю скоординованості між навчальними програмами з іноземних мов та загальних дисциплін. Навчання професійному мовленнєвому спілкуванню на міжпредметній основі дозволяє виявити потенційні можливості учнів, навчити їх підкріпляти тему бесіди фактами як дисциплін з профілю майбутньої спеціальності, так і суміжних дисциплін, а також поглиблювати особистісний досвід. Найефективнішими є заняття, спрямовані на практичне застосування іноземної мови за професійним спрямуванням. Наприклад, імітація укладки волосся з синхронним перекладом «The Translator», виготовлення тематичних карток з ілюстраціями зачіски, розповідь про зачіску чи модель одягу. Найчастіше міжпредметні зв'язки реалізують під час вивчення нового матеріалу, зокрема при з'ясуванні теоретичних питань у формі розповіді або невеличких коментарів; виконані вправ лексичного,

етимологічного, стилістичного характеру або самостійних завдань з розвитку зв'язного мовлення тощо. Потрібно розуміти, що завдання кожного викладача і навчального закладу в цілому – забезпечити високий рівень знань, умінь і практичних навичок кожного учня, вміння використовувати їх в практичній діяльності відповідно до вимог суспільства, не вчити, а навчати вчитися, підготувати учня до безперервного навчання. Це завдання ускладнюється тим, що рівень розвитку учнів різний. Пропоную в такому випадку для розмірковувань поради Р. Фойерстайна, застосування яких забезпечує успішне оволодіння іноземною мовою.

Як засіб активізації широко використовую дискусії та пізнавальні ігри. Навчальній дискусії передують теоретична подача матеріалу або попередній збір матеріалу учнями. Навчальна дискусія вчить самостійно мислити, розвиває вміння практичного аналізу і ретельної аргументації висунутих положень, поваги до думки інших, створює оптимальні умови для попередження можливих помилкових тлумачень, для підвищеної активності учнів і міцності засвоєння ними матеріалу. Вона вчить прийомів аргументування, наукового доведення, вміння активно обстоювати власну точку зору, критично підходити до чужих і власних суджень.

При формуванні вмінь і навичок важливо створювати атмосферу співробітництва, взаємодії, активно впроваджувати технологію співпраці. При цьому доцільно створювати умови для активної спільної діяльності учнів в різних навчальних ситуаціях. Наприклад, учні об'єднуються в групи по 3–4 особи, отримують одне завдання, при цьому розподіляючи ролі. Кожен учень відповідає не тільки за результат своєї роботи, але й за результат усієї групи. Тому слабкі учні прагнуть з'ясувати в сильних те, що їм незрозуміло, а сильні пильнують, аби слабші досконало розібралися в завданні. І від цього виграє вся група, тому що спільно ліквідовують прогалини у знаннях.

Важливим засобом забезпечення високого рівня засвоєння навчального матеріалу є діяльність у парах (слабкий-сильний учень). На практичних заняттях успішно використовую інтерактивні прийоми «Коло ідей», «Акваріум», «Асоціація», «Мікрофон», «Навчаючи – навчаюсь», «Мозковий штурм», «Незавершені речення». Впроваджую також різні варіанти дискусійного навчання: дискусію, диспут, дебати. Традиційні форми роботи поєдную з творчою діяльністю учнів нестандартного спрямування, а саме: уроки-подорожі, уроки-діалоги, рольові та ділові ігри, інтерв'ю з письменником чи героєм, вправи «Лови помилку», «Передай крейду» [4, с. 14].

Значно урізноманітнює процес формування вмінь і навичок використання інформаційних технологій навчання. Учні працюють з комп'ютерними навчальними програмами, які забезпечують вивчення лексики, відпрацювання

вимови, вивчення діалогічного й монологічного мовлення, відпрацювання граматичних норм.

Неабиякий вплив на засвоєння учнями знань, набуття умінь і навичок має пізнавальна гра. Вона забезпечує емоційну обстановку відтворення знань, полегшує засвоєння навчального матеріалу, створює сприятливий для засвоєння знань настрій, заохочує до навчальної роботи, знімає втому, перевантаження.

Для забезпечення успішної самостійної роботи учнів, допомоги слабшим учням успішно використовую опорні конспекти. Уважно спостерігаючи за навчальною діяльністю кожного учня, намагаюся своєчасно надати допомогу тому, кому вона потрібна. Раджу звертати увагу на учнів, які мають прогалини в знаннях. Перш за все виявити причину неуспішності. В окремих випадках необхідно звертатися за допомогою до соціального педагога, психолога. Подоланню прогалин в знаннях учнів сприяє самостійна навчальна робота. Самостійні навчальні роботи проводжу відразу після пояснення нового матеріалу і негайно їх перевіряю. При цьому бачу чітку картину того, що відбувається на уроці, який ступінь розуміння учнями нового матеріалу на початковому етапі його вивчення. Мета цих робіт – не контроль, а навчання, тому їм відводжу достатньо часу на уроці.

Одним із методів, який суттєво збагачує навчальний процес, забезпечує активну пізнавальну діяльність всіх учнів є метод навчальних проєктів, як урок підсумок /узагальнення вивченого попереднього матеріалу. Застосування методу проєктів в навчанні є не тільки данина модному напрямку освіти, а нагальною потребою того вчителя, який намагається забезпечити розвиток учня як цілісної особистості. Для пояснення граматичного матеріалу застосовую на практиці авторську методику О. Драгункіна, що полягає у використанні спеціальних схем, таблиць, понять, які сприяють кращому розумінню і використанню граматичних знань в практичній діяльності учнів. Мотивую учнів ігровими технологіями, такими як: імітація, змагання, симуляція; комп'ютерні програми (створено мультимедійний скрепбук), співаємо пісні, здійснюємо їх попередній переклад, розігруємо театральні уривки, готуємо виховні заходи, спрямовані на патріотичне виховання. Особливу увагу приділяю особистісно орієнтованому навчанню. Для пояснення теоретичного граматичного матеріалу надаю перевагу пасивній моделі навчання – коротка лекція, але вдосконалення граматичних навичок здійснюю за допомогою проблемних методів.

Назавершальному етапі –узагальненні і систематизації знань – успішно використовую метод проєктів. Метод проєктів формує в учнів комунікативні навички, культуру спілкування, уміння коротко й доступно формулювати думки, розвиває уміння добувати інформацію з різних джерел, обробляти її за допомогою сучасних комп'ютерних технологій, створює мовне середовище, яке сприяє виникненню природної потреби в спілкуванні іноземною мовою. Робота

над проектом – це багаторівневий підхід до вивчення мови, що охоплює читання, аудіювання, говоріння й граматику. Метод проектів сприяє розвитку активного самостійного мислення учнів, орієнтує їх на спільну дослідницьку роботу. На мій погляд, проектне навчання актуальне ще й тому, що вчить дітей співпраці, що, своєю чергою, виховує такі етичні цінності як взаємодопомогу, формує творчі здібності й активізує учнів. Загалом у процесі проектного навчання, прослідковується нерозривність навчання й виховання [4, с. 16]. Практикую різні види проектів: дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні.

Використання на уроках інноваційних методів навчання, які більш затратні в часі, ніж традиційні, вимагає особливого підходу і до оцінювання знань учнів. Тому найчастіше для поточного оцінювання використовую тести, експрес-опитування, самооцінку. Контроль знань учнів здійснюю альтернативними методами, залучаючи учнів до виправлення помилок однокласників. В кінці заняття доцільно вдаватися до рефлексії, а саме визначення рівня досягнення поставленої мети уроку (*feedback*) й усвідомлення того, що було зроблено на уроці [5, с. 149].

На сучасному етапі розвитку суспільства й освіти ми впевнено можемо говорити про інтеграцію традиційних та інноваційних методів навчання в єдину систему, яка здатна сформувати якісне освітнє середовище для формування конкурентоспроможного фахівця на ринку праці. Не має сенсу обговорювати, який з методів найдієвіший, слід лише сконцентруватися на забезпеченні найкращої освітньої системи для учнів чи студентів. Лише правильне та розумне поєднання різних методів забезпечить максимально ефективний навчальний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інфопедія для поглиблення знань [Електронний ресурс] // Вибір оптимального поєднання методів. – Режим доступу : <https://infopedia.su/5x9ba7.html>
2. *Фіцула М. М.* Педагогіка / Вибір методів навчання : навч. посібник. – Київ : Видав. центр «Академія», 2002. – 528 с.
3. «Кліпове мислення» молоді: особливості прояву в процесі навчання (до постановки проблеми) // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис. Дод. 1. Вип. 31. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського простору / Ін-т вищої освіти НАПН України. – К., 2013. – Том VIII (50). – С. 407-416.
4. *Ясенівська О.* Інтерактивні методи навчання [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.yasynuvatka-oleksandriya.edukit.kr.ua/Files/downloads/Інтерактивні%20%20методи%20%20та%20%20прийоми%20%20навчання%20%20%20англійської%20%20мови%20.ppt>
5. *Brown, G.* Assessment of student achievement / *Gavin T. L. Brown.* – N. Y. : Routledge, 2017. – 156 р.

Педагогічні науки
УДК 338:658

Замфереско О. В.

викладач Львівського ВПУ торгівлі та сфери послуг,
аспірант Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
Львів, Україна

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ У РЕСТОРАННОМУ ГОСПОДАРСТВІ: БАЗОВІ ПРОЦЕДУРИ

Анотація. У статті розкрито сутність поняття бізнес-плану, обґрунтовано його зміст та структурні елементи. Пояснено методику та ефективність створення бізнес-плану через застосування відповідних процедур щодо раціональної діяльності ресторанного господарства. Зазначено, що успішне формування майбутніх фахівців ресторанного господарства залежить від виваженого проектування змісту професійного навчання.

Ключові слова: майстер ресторанного обслуговування, ресторанне господарство, ресторанний бізнес, бізнес-план, процедура планування.

O. Zamferesko

teacher at Lviv Trade and Service Industry Vocational School
postgraduate student at Lviv State University of Life Safety
Lviv, Ukraine

BUSINESS PLANNING IN RESTAURANT BUSINESS: BASIC PROCEDURES

Abstract. The article deals with the reveal of the essence of the concept of a business plan, its content and structural elements. The author explains the methodology and effectiveness of creating a business plan through the application of appropriate procedures for the rational management of the restaurant business. It is noted that the successful training of future specialists for the restaurant industry depends on a well-balanced design of the vocational training content.

Keywords: master of restaurant service, restaurant industry, restaurant business, business plan, planning procedure.

У теперішній час, коли Україна входить у світове економічне товариство, в контексті функціонування підприємств ресторанного господарства більш доцільно користуватися загальноприйнятим у світовій практиці терміном – «ресторанний бізнес». У спеціальній літературі бізнес розглядають як особливу форму діяльності, що передбачає готовність підприємливої людини приймати самостійні рішення й ризикувати [3, с. 108]. В сучасних соціально-економічних умовах, особливо в останні десятиліття, ресторанний бізнес зазнав суттєвих змін: трансформувалася його структура, з'явилися нові типи підприємств, зросли вимоги до якості послуг та ефективності професійної діяльності працівників цієї галузі народного господарства.

Для того, щоб успішно розвивати бізнес, майбутні майстри ресторанного обслуговування як підприємці-ресторатори мають навчитися чітко спроектувати його організацію, тобто розробити бізнес-план, у якому викласти зміст і послідовність своєї підприємницької діяльності.

У науковій літературі зустрічаються різноманітні тлумачення поняття бізнес-плану:

- документ, що містить такі складові: система переконливих аргументів щодо прибутковості проекту; обґрунтування життєздатності та майбутньої стійкості підприємства; можливі ризики підприємницької діяльності; конкретизація перспектив бізнесу як сукупності кількісних і якісних показників розвитку (наукова школа В. М. Попова [6, с. 13]);

- письмовий документ, у якому викладено сутність підприємницької ідеї, шляхи й засоби її реалізації та охарактеризовано ринкові, виробничі, організаційні та фінансові аспекти майбутнього бізнесу, а також особливості управління ним (С. Ф. Покропивний, С. М. Соболев, Г. О. Швиданенко [1, с. 6]);

- документ, що містить систему пов'язаних у часі й просторі, узгоджених з метою й ресурсами заходів і дій, спрямованих на отримання максимального прибутку внаслідок реалізації підприємницької ідеї (Г. М. Тарасюк [7]);

- документ для зовнішньої презентації проекту перед потенційними партнерами, кредиторами або державними органами, відповідальними за створення й реєстрацію підприємства (М. П. Мальська, О. Ю. Бордун [2, с. 162]).

Узагальнивши ці визначення, можемо зробити висновок, що бізнес-план є спеціальною формою конкретизації підприємницької ідеї, підґрунтям для прийняття рішень ініціатором проекту (інвестором, підприємцем) щодо створення чи розвитку підприємства. Основним змістом бізнес-плану є організація і планування підприємницької діяльності. Кваліфіковано й грамотно складений бізнес-план визначає перспективи розвитку ресторанного господарства.

Отже, мета складання бізнес-плану полягає у плануванні господарської діяльності підприємства на найближчий та віддалений періоди, а також накреслення шляхів успішного існування та розвитку бізнесу. Її досягнення передбачає:

- визначення виду діяльності, цільових ринків і місця підприємства на цих ринках;
- формулювання стратегії й тактики функціонування підприємства;
- вибір конкретного виду послуг, які будуть надаватися підприємством;
- оцінювання обсягу виробничих і невиробничих витрат;
- розроблення маркетингових заходів щодо вивчення ринку, реклами, стимулювання попиту на послуги тощо;
- оцінювання фінансових затрат підприємства на виконання поставлених завдань;
- підбір виробничого персоналу для підприємства;
- прогнозування можливих труднощів на шляху до виконання плану.

У ресторанному бізнесі на ефективність бізнес-плану суттєво впливає застосування відповідних процедур. До них відносять такі:

- організаційна процедура (передбачає раціональну організацію процесів з розроблення бізнес-плану, яка ґрунтується на дотриманні принципів чіткого розподілу обов'язків між суб'єктами бізнес-планування в організації та координації їхніх дій);
- процедури технології планування (спрямовані на обґрунтованість бізнес-плану, оскільки його подальша дієвість і реалізація залежать від ефективності та своєчасності виконання процедур планування): цілеспрямованість, вчасне розроблення бізнес-плану, прогнозування майбутнього позитивного та негативного стану ресторанної галузі, визначення необхідних ресурсів для реалізації бізнес-ідеї;
- процедура збору й оброблення інформації (спирається на важливість і значущість інформаційних ресурсів у роботі ресторанного господарства);
- процедура проектування бізнес-плану (ґрунтується на використанні відповідних методик і методів планування, які впливають на структуру бізнес-плану, що враховує вимоги замовника й спирається на міжнародні стандарти та вітчизняні методичні рекомендації щодо розроблення бізнес-плану [4]);
- процедура із вивчення інтересів зацікавлених у бізнес-проекті сторін та їх узгодження з інтересами підприємства.

Остання в переліку процедура заслуговує на особливу увагу, оскільки успішна реалізація бізнес-плану передбачає його «продаж» із першої спроби.

Кожне ресторанне господарство, з огляду на особливості своєї діяльності, функції й розвиток, може обирати відповідну методику бізнес-планування. Водночас виокремлення основних процедур, які необхідно застосовувати під час бізнес-планування, сприятиме вдосконаленню організаційної складової діяльності ресторанного господарства та зможе гарантувати її результативність.

Показниками, що характеризують сформованість у майбутнього майстра ресторанного обслуговування підприємницької компетентності, є рівень певних знань, позитивне ставлення до підприємництва, самостійне застосування знань, усвідомлення і якість виконання проектних завдань (бізнес-планів, звітів), рівень сформованості ділових якостей, елементів підприємницької культури, рівень прагнення до прийняття економічно обґрунтованих рішень [8].

Отже, для успішної підприємницької діяльності майбутніх майстрів ресторанного обслуговування потрібно включати в зміст їхньої професійної підготовки вивчення основ галузевої економіки й підприємництва, поглибити знання правових аспектів професійної діяльності фахівців цього профілю, виробити навички щодо калькуляції та обліку, що суттєво сприятиме підвищенню рівня професійної компетентності та розвитку підприємницької ініціативи у ресторанному господарстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бізнес-план : технологія розробки та обґрунтування : навчальний посібник / С. Ф. Покропивний, С. М. Соболев, Г. О. Швиданенко, О. Г. Дерев'янка. — К. : КНЕУ, 2002. — 379 с.
2. Мальська М. П. Планування діяльності туристичних підприємств : навч. посібник / М. П. Мальська, О. Ю. Бордун. — К. : Знання, 2005. — 241 с.
3. Мацука В. М. Інвестиційна діяльність в туристичній індустрії : конспект лекцій для студентів напряму 6.030601 «Менеджмент» спеціалізації «Менеджмент туристичної індустрії» усіх форм навчання / Мацука В. М. — Маріуполь : МДУ, 2014. — 195 с.
4. Методичні рекомендації з розробки бізнес-планів інвестиційних проектів : затверджені Наказом Державного агентства України з інвестицій та розвитку від 31.08.2010 р. № 73. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.39798.0.>
5. Методичні рекомендації з розроблення бізнес-плану підприємств : затверджені Наказом Міністерства економіки України від 06.09.2006 р. № 290. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0290665-06.>
6. Попов В. М. Бизнес-планирование : учебник ; под ред. В. М. Попова, С. И. Ляпунова, С. Г. Млодика. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Финансы и статистика, 2009. — 816 с.
7. Тарасюк Г. М. Бізнес-план : розробка, обґрунтування та аналіз : навч. посібник / Г. М. Тарасюк. — К. : Каравела, 2006. — 280 с.
8. Ткаченко М. В. Формування підприємницької компетентності фахівців ресторанного господарства : метод. рекомендації / М. В. Ткаченко. — Одеса : ТОВ «Зовнішрекламсервіс», 2015. — 59 с.

Педагогічні науки

УДК 373.5.016:81'243]:373.5.06

Zorina A. E.

Student of Kryvyi Rih State Pedagogical University

Kryvyi Rih, Ukraine

FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE WHILE TEACHING FOREIGN LANGUAGES AT HIGH SCHOOL

Abstract. The article is devoted to the role of cultural relations while teaching a foreign language at high school. On the basis of analysis of the issue in scientific and methodical literature the way of a relevant teaching is presented according to the explanation of the intercultural competence structural elements. A survey concerning the difficulties of perceiving a new culture was conducted among native speakers.

Key words: intercultural competence, culture, foreign language, globalization, dialogue of cultures, high school students.

Зорина А. Е.,

студентка Криворізького державного педагогічного університету,

м. Кривий Ріг, Україна

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Аннотація. Стаття присвячена вирішенню питання ролі культурних зв'язків у процесі вивчення іноземних мов у старшій школі. На основі аналізу дослідження проблеми у науково-методичній літературі представлено найбільш актуальний спосіб навчання відповідно до пояснення структурних елементів міжкультурної компетенції. Проведено дослідження серед носіїв мови щодо труднощів сприйняття нової культури.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, культура, іноземна мова, глобалізація, діалог культур, учні старшої школи.

Globalization and interaction in different areas of our life lead to intensive development of cross-cultural exchanges. Communication between representatives of different cultures is not a balk anymore; the main task is to learn to understand it inside out. Thus to keep up with the progress it is necessary to make a positive contribution to learning foreign languages, especially among younger generation. Taking into account the necessity of the research of new methods for successful foreign language teaching it is required to form high school students' intercultural competence.

The issue has been studied and analyzed by a great number of linguists, philosophers, culturologists and ethnographers since the middle of the 20th century. One of the first who started researching in this area was a French ethnographer and culturologist C. Levi-Strauss who believed that language is both a product of culture and its important component. Moreover, this is a specific way of the culture existence, the factor of the formation of cultural codes [4]. The American and German scientists N. Smelser and W. Humboldt noted the importance of semantics. S. Atanovskii, G. Brutyan, E. Kukushkin, E. Markaryan were inclined to believe that the interrelation between language and culture moves in one direction. This problem was also investigated by the school of E. Sapir and B. Whorf, various schools of the neohumbetdians who developed the so-called «hypothesis of linguistic relativity». E. Nida who has worked on the interaction between culture and language holds the view that language and culture are two symbolic systems. Everything we say in language has meanings, designative or sociative, denotative or connotative. Every language form we use carries meanings that are not in the same sense because it is associated with culture and culture is more extensive than language [5, p. 29].

Contemporary linguists N. Galskova and E. Tareva think that the starting point in determining essence of intercultural education as a value is the thesis that the study of any nonnative language should be accompanied by a study of the culture of the people. Only in the process of intercultural education does the student have the opportunity to realize deeply the values of the native picture of the world [1, p. 7].

It is assumed that the difficulty in teaching people to speak, understand and comprehend foreign speech flow is complicated by the fact that the process of communication is not only verbal. We are inclined to think that its effectiveness, in addition to the knowledge of the language, depends on many factors which are contained in the culture. Culture is the way of life, especially the general customs and beliefs, of a particular group of people at a particular time [2]. Children have been forming the understanding of this term since their childhood, by conceiving a language they subconsciously conceive cultural phenomena which are coded in the language. However, at high school students have conscious understanding of this process. That is why, it is much more relevant to deep their knowledge concerning culture and intercultural competence. Intercultural competence is the ability to communicate effectively and appropriately with people of other cultures, most of the

students are not teenagers anymore and they are able to consider themselves as citizens, which mean they will have the same attitude to representatives of different cultures.

The process of formation of intercultural competence might be easier for high school students if they are taught its constituent elements. According to D. Deardorff intercultural competence includes *knowledge*, which we may understand as cultural self awareness – articulating how one’s own culture has shaped one’s identity and world view; culture specific knowledge – analyzing and explaining basic information about other cultures (history, values, politics, economics, communication styles, values, beliefs and practices); socio-linguistic awareness – acquiring basic local language skills, articulating differences in verbal/non-verbal communication and adjusting one’s speech to accommodate nationals from other cultures; grasp of global issues and trends – explaining the meaning and implications of globalization and relating local issues to global forces.

Secondly, it is *skills*, i.e. listening, observing, evaluating (using patience and perseverance to identify and minimize ethnocentrism, seek out cultural clues and meaning), analyzing, interpreting and relating (seeking out linkages, causality and relationships using comparative techniques of analysis), critical thinking (viewing and interpreting the world from other cultures’ point of view and identifying one’s own).

Thirdly, the author highlights the important role of *attitudes* which comprise several options such as respect (seeking out other cultures’ attributes; value cultural diversity; thinking comparatively and without prejudice about cultural differences); openness (suspending criticism of other cultures; investing in collecting ‘evidence’ of cultural difference; being disposed to be proven wrong); curiosity (seeking out intercultural interactions, viewing difference as a learning opportunity, being aware of one’s own ignorance); discovery (tolerating ambiguity and viewing it as a positive experience; willingness to move beyond one’s comfort zone) [3].

A qualitative improvement of the level of education in intercultural communication between representatives of different linguo-ethno-cultural communities can be achieved through understanding and considering of the socio-cultural factor. The concept of intercultural competence includes the ability and willingness to accept participation in intercultural communication on the basis of principles of cooperation, mutual respect, tolerance for cultural differences and overcoming cultural barriers. Formation of the ability to intercultural communication should include both the education of pride in their culture, and respect to a different culture – the culture of the countries of the studied language. Thus, language, thinking and culture are interconnected so closely that practically constitute a single whole consisting of these three components, neither of which can function without each other. Together they correlate with the real world, oppose it, depend on it, reflect and simultaneously form it.

The formation of intercultural competence is designed to develop among students correct perception of the familiar and the alien. The development of students' skills of intercultural communication ultimately gives them the opportunity to learn more about the world, all its diversity and opens the way to professional self-realization.

It is believed that behind every foreign word is the idea of the world defined by national consciousness. It is important to remember that each word or sound may convey the mood of the speaker. In order to understand better the way in which foreigners see other cultures through their national languages a survey was conducted. 20 students of Brigham Young University (volunteers with educational mission in Ukraine) were interviewed. The results revealed that about 80% of the people surveyed admitted that the Ukrainians are people who talk straight. In America people would not say the fact that is in front of them. They would try to spare feelings, but lose the direct ability to communicate clearly where a person could improve. Also, the Ukrainians prefer to be firm in the conversation and usually head for something important. The Ukrainian forward and direct way of thinking is reflected in Ukrainian Grammar and the way people choose to talk and express their ideas, often being short and straight to the point. For the rest 20% the phonetic perception of the language was also a matter of interest. For instance, when the Americans hear people talking on the streets, sometimes it seems that they yell at each other. There is also a notable difference of language use while communicating with aliens and familiars. So, the language reflects the personality of people who do not get close to people before they know each other.

Taking all the above-mentioned into account, we may conclude that nowadays the formation of intercultural competence in the process of foreign language teaching at high school is of great importance. The world is changing and the role of learning languages increases. One of the opportunities to keep up with the world pace is to form high school students' intercultural competence which gives them a possibility to learn more about the world, all its diversity and opens the way to professional self-realization. Using analyzed structural components (knowledge, skills and attitudes) in the process of learning foreign languages leads to the successful formation high school students' intercultural competence.

REFERENCES

1. Гальскова Н. Д. Ценности современного мира глобализации и межкультурное образование как ценность / Н. Д. Гальскова, Е. Г. Тарева // Иностранные языки в школе : Науч.-метод. журнал. – 2012. – № 1. – С. 3-11.
2. Cambridge Dictionary [Electronic resource] / Cambridge University Press, 2017. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english>
3. Deardorff D. K. The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States / D. K. Deardorff // Journal of Studies in International Education. – 2006. – 10:241. – 266 p.

4. Levi-Strauss C. The Savage Mind / C. Levi-Strauss. – Chicago : The University of Chicago Press, 1966. – 310 p.
5. Nida E. A. Language, Culture, and Translation / E. A. Nida // Foreign Languages Journal. – 1998. – 115/3. – P. 29-33.

Педагогічні науки
УДК 377.3.016:004.77 (045)
і – 18

Іванчик О. Є.
*викладач професійно-теоретичної підготовки, спеціаліст першої категорії
Тернопільське ВПУ сфери послуг та туризму
м. Тернопіль, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМНО - ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

***Анотація.** У статті аналізуються програмно-педагогічні засоби та Інтернет-ресурси, які можна використати в процесі вивчення предметів професійно-теоретичної підготовки.*

***Ключові слова:** програмно-педагогічні засоби, Інтернет-ресурси, прикладні програми навчального призначення, комп'ютерні програми для створення навчальних відеоматеріалів, кросвордів, тестів.*

O. Ivantsyk
*Teacher of Professional and Theoretical Training, First Category Specialist
Ternopil Higher Vocational School Services and Tourism
Ternopil, Ukraine*

APPLICATION OF SOFTWARE AND PEDAGOGICAL MEANS, INTERNET-RESOURCES WHILE STUDYING SUBJECTS OF PROFESSIONAL AND THEORETICAL TRAINING

***Abstract.** The article analyzes software, pedagogical means as well as the Internet resources that can be used while studying the subjects of professional and theoretical training.*

***Key words:** software and pedagogical means, Internet resources, educational applications, computer programs for the creation of educational video materials, crossword, puzzles, tests.*

Основне завдання сучасної освіти – адаптація учня до життя, прищеплення йому навичок самоосвіти, творчого використання отриманих знань.

Сучасні учні технологічно розвинені, добре володіють комп'ютерною технікою, тому на часі актуальним є використання нових методів навчання. Ці методи є дуже результативними (підвищується рівень як успішності, так і якості навчання). В результаті учні вчаться розв'язувати задачі і вирішувати різноманітні проблеми, які можуть виникнути у їх професійній діяльності.

Педагоги мають адаптуватися до сучасних потреб і йти в ногу зновітніми технологіями. Вони повинні не тільки вільно володіти інформаційними та комп'ютерними технологіями, а й уміло використовувати їх у своїй професійній

діяльності [1, с. 10]. Необхідно організовувати процес навчання так, щоб учні активно, з цікавістю і захопленням працювали на уроці, бачили плоди своєї праці й могли їх оцінити. Тому разом з традиційними методами, необхідно впроваджувати новітні програмні засоби навчання і ресурси мережі Інтернет, які допоможуть активізувати пізнавальну діяльність учнів на уроці.

Часто виникають проблеми для педагогів, які хочуть проводити уроки з використанням програмно-педагогічних засобів та Інтернет-ресурсів, а саме: не завжди є доступ до мережі Інтернет або Інтернет працює повільно; нестача або повна відсутність з деяких дисциплін електронних засобів навчання; не всі навчальні програми доступні; при запуску програм може виникнути загроза.

Програмно-педагогічні засоби (ППЗ) – це програмно-інформаційна система, яка складається з комп'ютерних програм, що реалізують сценарії навчальної діяльності, та певним чином підготовленої бази знань [2, с. 17].

ППЗ – сучасні високоефективні засоби навчання, які полегшують роботу педагога й покращують сприйняття матеріалу учнями на уроці. Програмно-педагогічні засоби – це пакети прикладних програм для використання в процесі вивчення різних предметів. Також це дидактичні засоби, які використовуються для досягнення різних цілей навчання, а саме: для формування знань, вмінь, практичних навичок і для контролю за якістю отриманих знань.

Перевагою програмних засобів навчального призначення порівняно з традиційними засобами навчання є наявність зручних у використанні засобів візуалізації навчального матеріалу: статичне та динамічне представлення об'єктів, процесів, явищ, їх складових, графічне представлення закономірностей і результатів проведених учнем експериментів, дослідів. Завдяки використанню ППЗ навчання може здійснюватись у тому темпі, який найбільше задовольняє учнів.

Під час проведення уроків педагог може використовувати такі програмно-педагогічні засоби: навчально-методичні комплекси; навчальні проекти; енциклопедії; навчальні фільми; мультимедійні презентації; практикуми з виробничого навчання; навчальні та контролюючі програми; електронні підручники, посібники.

Також, педагог може використовувати такі онлайн-програми:

- Eliademy – платформа для розробки дистанційних курсів.
- КАНООТ – програма, за допомогою якої можна працювати у форматі опитувань і тестів, майже увесь навчальний матеріал можна подавати за допомогою будь-яких пристроїв, в тому числі – вчительського смартфона.
- QUIZLET – програма, якою можна створювати тести, де учні будуть вибирати правильні відповіді із запропонованих, зіставляти зображення та інформацію або вписувати власні варіанти.

- PLICKERS – мобільний додаток для викладачів, який допоможе влаштувати опитування прямо у класі.

Відеозасоби можуть ефективно використовуватися в навчальному процесі ПТНЗ при підготовці майбутніх кваліфікованих робітників. Вони дають змогу візуалізувати чимало виробничих процесів, технологій та операцій. За допомогою Інтернет-мережі можна знайти відео з сучасних спеціалізованих промислових виставок, які створені профільними підприємствами, ознайомитись з різними виробничими процесами. Доцільно застосовувати відеозасоби тоді, коли матеріал уроку містить практичну інформацію, наприклад, відеоматеріал, який демонструє процес автоматизованого проектування одягу, роботу промислових роботів. Використання на уроці відеоматеріалів значно полегшують розуміння навчального матеріалу учнями. Одним із найбільш відомих і популярних соціальних сервісів зберігання відеоматеріалів у мережі Інтернет є YouTube (www.youtube.com) [3].

Програмні засоби, за допомогою яких педагог може власноруч створювати навчальні відеоматеріали:

- для створення інтерактивного відео – <http://www.zaption.com/videos>
- для створення відеоуроків – <http://bit.ly/1DIMLb8>
- для роботи з відео – AVIedit, Adobe Premier, Pinnacle Studio, Nero Vision.

У ПТНЗ програмно-педагогічні засоби переважно використовують для проведення тестового контролю знань учнів. Це пов'язано з тим, що для більшості предметів немає розроблених прикладних навчальних програм.

Тому використання мережі Інтернет залишається основним засобом для пошуку інформації для педагогів і найулюбленішим місцем для спілкування та демонстрації творчих напрацювань учнів.

Найпоширенішим засобом для візуалізації нової інформації стали Інтернет-технології, які дозволяють педагогу використовувати наочність на якісно новому рівні.

Інтернет-ресурси забезпечують доступ до великої кількості літератури в електронному вигляді, навчальних програм, дають змогу оптимізувати навчальний процес, ліквідувати прогалини щодо наочності, поповнювати відеоматеріалами (мультимедійними засобами) дисципліни професійного спрямування у ПТНЗ.

Для підготовки до уроків педагог може користуватися цілим комплексом Інтернет-ресурсів [4]:

- освітній сайт – інформаційний масив ресурсів, присвячений одному навчальному предмету, розділу навчального плану або теми, що включає в себе ілюстраційні, демонстраційні та презентаційні матеріали до певних уроків;
- освітній портал – Інтернет-ресурси довідкового характеру, з посиланнями на матеріали, які мають відношення до певної теми уроку;

- база знань – структуроване сховище матеріалів навчального характеру (енциклопедії, електронні підручники, довідники, та інші).

Для виконання лабораторно-практичних робіт з предмета «Інформаційні технології» учні мають змогу користуватися прикладними програмами:

- з підбору зачісок, стрижок та аксесуарів (для підтримки навчання предмета «Перукарська справа»): <https://hair.su/podbor-prichesok/#>

- манікюр онлайн, нарощення нігтів (для підтримки навчання предмета «Манікюрна справа»): <http://onlineguru.ru/30688/view.html>

- Redcafe– для побудови й моделювання викрійок одягу (для підтримки навчання предмета «Конструювання одягу»): <http://redcafestore.com/>

У процесі роботи з онлайн-програмами, у учнів розвиваються дослідницькі уміння бачити проблему, формулювати мету й завдання дослідження, вести пошук та обробку інформації, аналізувати результати, оформляти їх у вигляді таблиць, графіків, діаграм.

Також, є багато інтерактивних навчальних середовищ, які можна використовувати для підвищення пізнавальної діяльності учнів на уроці:

- віртуальна лабораторія – <http://bit.ly/1JDszYw>

- інтелект-карти – <http://newtonew.com/overview/mindmapping-services>

- сервіси інтерактивних карт та презентацій – <http://bit.ly/1Pr2gJP>

- створення вікторин та опитувальників – <http://bit.ly/1KAjtej>

- створення ігор – <http://www.studystack.com/>

Досить часто педагоги стикаються з проблемою, що учні не можуть запам'ятати необхідні терміни, визначення. Для активізації пізнавальної діяльності учнів на уроці, педагог може використовувати навчальні комп'ютерні кросворди. Переважно кросворди створюють «вручну» засобами прикладних програм – MS Office Word, MS Office Excel, Paint, що займає багато часу.

Є спеціальні системи комп'ютерного створення кросвордів: «Універсальний генератор кросвордів» [5], Compiler [6], Crossword Forge [7].

Більшість педагогів, у своїй професійній діяльності, проводять тестовий контроль знань учнів на паперових носіях. Тому актуальною й важливою для педагогів професійного навчання є розробка комп'ютерних тестових завдань. Вони є більш економними, ефективними, об'єктивними й психологічно прийнятними для учнів засобами педагогічного виміру.

Для реалізації комп'ютерного тестового оцінювання знань учнів існують такі програми:

- MyTest – система програм для створення й проведення комп'ютерного тестування [9];

- NetTes – для комп'ютерного тестування знань в мережі Інтернет [8];

- Quizalize– для організації тестування, вікторин;

- Triventy – онлайн-сервіс для створення тестів або вікторин на своєму комп'ютері, а учні можуть відповідати на питання зі своїх мобільних пристроїв або ноутбуків.

Використання різних технологій, прийомів і методів з використанням ресурсів мережі Інтернет, дозволяють підвищити мотивацію поліпшити ставлення учнів до навчання. Застосування програмно-педагогічних засобів та Інтернет-ресурсів в процесі вивчення предметів професійно-теоретичної підготовки допоможуть готувати конкурентно-спроможних кваліфікованих робітників для ринку праці.

Педагогу необхідно постійно підвищувати рівень своєї кваліфікації у галузі педагогічних, інформаційних технологій, адже навчальні матеріали нового покоління, повністю орієнтуються на використання сучасних методів навчання та освітніх технологій, принципово змінюють сучасне освітнє середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навч. посіб. для студентів пед. ВНЗ і слухачів ін-тів післядипломної освіти / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – Київ : Освіта України, 2006 . – 388 с.
2. Кадемія М. Ю. Досвід застосування сучасних засобів інформаційно-телекомунікаційних технологій у навчальному процесі ВПУ № 4 м. Вінниці : навч. посіб. для пед. працівників ПТНЗ, загальноосвітн. шкіл, ВНЗ і слухачів ін-тів післядипломної освіти / М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко. — Вінниця : ВДПУ, 2006. – 256 с.
3. Google. Конференція «Образование 2.0» Создание учебных видео с помощью Youtube.ru [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.curator.ru/news/news_360_9.html
4. Інтернет-ресурси у викладанні інформатики. – Режим доступу : <http://resursy.com/internet-resursi-u-vikladanni-informatiki/>
5. Универсальный генератор кроссвордов [Електронний ресурс] // Студенческий сайт ВГПУ. – Режим доступу : <http://students.uni-vologda.ac.ru/pages/pm97/paa/CROSSGEN/generator.html>
6. Crossword Compiler [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.softsoft.ru/games-1.entertainment/puzzleword-games/47607.htm>. – Загол. з екрану.
7. Crossword Forge [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.softsoft.ru/education/teaching-trainingtools/10799.htm>
8. Программа NetTest для компьютерного тестирования знаний в сети [Електронний ресурс] // Преподавание, наука и жизнь / авт. проект К. Поляков. – Режим доступу : <http://kpolyakov.narod.ru/prog/nettest.htm>
9. MyTest – система программ для создания и проведения компьютерного тестирования, сбора и анализа их результатов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mytest.klyaksa.net>

Педагогічні науки
УДК 377.36

*Каплун І. В.,
канд. пед. наук, викладач вищої категорії
Технічний коледж Тернопільського національного
технічного університету імені Івана Пулюя
м. Тернопіль, Україна*

ДІАГНОСТИКА ДІЯЛЬНІСНОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

***Анотація.** У статті висвітлюється зміст діяльнісного компонента професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю. Визначено, що він охоплює загальні професійні вміння (чітко планувати свою діяльність, співпрацювати та ін.) та спеціальні технічні вміння (планувати, конструювати, проектувати та ін.). Охарактеризовано методики для діагностики цього компонента структури.*

***Ключові слова:** професійна ідентичність, уміння, навички, діяльнісний компонент.*

***I. Kaplun**
PhD (Pedagogy), Teacher of the Highest Category
Technical College at Ivan Puliuy National
Technical University of Ternopil
Ternopil, Ukraine*

DIAGNOSTICS OF ACTIVITY COMPONENT OF FUTURE TECHNICAL SPECIALISTS' PROFESSIONAL IDENTITY

***Abstract.** The article deals with the content of the activity component of the professional identity of future technical specialists. It is determined that the component covers the general professional skills (planning activities, co-working, etc.) and special technical skills (planning, designing, projectioning, etc.). The diagnostic technique of this structure component is characterized.*

***Key words:** professional identity, abilities, skills, activity component.*

Сьогодення – це епоха змін та криз, які ставлять нові вимоги до молодих фахівців, зокрема технічного профілю. Зараз гостро відчувається потреба у висококваліфікованих працівниках, які усвідомлюють важливість обраної професії. Кожен вид діяльності має свої особливості й по-різному впливає на формування професійних рис особистості в процесі фахового становлення. Тому однією з актуальних проблем є формування професійної ідентичності студентів.

Підходи до дослідження даного питання істотно відрізнялися у вітчизняній і зарубіжній психолого-педагогічній науці. Особливості формування її на етапі фахової підготовки розкривають вітчизняні вчені Л. Б. Шнейдер [6], У. С. Родигіна [4], Т. Ю. Скибо [5] та інші, підкреслюючи, що саме професійне навчання є однією з умов оволодіння зазначеним новоутворенням. Описуючи структуру ідентичності, ми поділяємо думку науковців (М. М. Абдулаєвої, Ж. П. Вірної, О. П. Єрмолаєвої, В. Л. Зливкова, Л. М. Мітіної, А. К. Маркової та ін.), які стверджують, що професійна ідентичність охоплює три складові: емоційно-ціннісну, когнітивну та діяльнісну.

Вагому роль у процесі формування цілісного образу майбутнього фахівця технічного профілю, на нашу думку, відіграє діяльнісний компонент профідентичності, тому що поведінка студента має бути спрямована на професійну самореалізацію. Для фахівців технічного профілю критеріями діяльнісного компонента ми визначили загальні професійні вміння та спеціальні технічні вміння.

На дослідження цього структурного компонента професійної ідентичності спрямований блок запитань авторської анкети: «Чи працюєте Ви?», «Ваш професійний досвід більше позитивний чи негативний?», «Яку роботу інженерно-технічного характеру Ви вже можете виконувати самостійно?», «Що Ви робите для професійного саморозвитку і як визначаєте його успішність?».

Результати перевірки сформованості умінь щодо фахової майстерності, креативності, програми самоудосконалення за допомогою опитувальника є суб'єктивними. Однак дають змогу вивчити такі спрощені характеристики студентів технічного профілю передвипускних курсів, як досвід діяльності, ступінь практичної обізнаності, рівень самоосвіти й саморозвитку.

Показник успішності формування професійної ідентичності майбутнього фахівця технічного профілю залежить від чіткості, організованості, порядку, а також від мобілізації зусиль, знань, умінь, навичок та ініціативи. Цьому сприяє новоутворення юності – розвиток логічного та абстрактного мислення, яке стає організованим, послідовним і критичним, тобто юнаки потенційно мають змогу оволодіти науково-технічним способом пізнання, розвинути власні технічні здібності, на основі яких скласти програму професійного саморозвитку, набутти самоповаги тощо. Здібності найкраще проявляються у тій діяльності, в якій вони використовуються (Б. Ананьєв [1, с. 15]). Здібність вирішувати складні професійні завдання можна кваліфікувати як особливість обдарованої особистості, яка не може реалізуватися без цієї здібності: її потенції залишаються нерозкритими, активність – нерезультативною [2].

Виявити рівень розвитку технічних здібностей можливо, використовуючи методи моделювання інженерно-технічної діяльності, особливо у ситуації невизначеності, дефіциту часу, відсутності засобів для розв'язання технічної проблеми.

Характеризуючи технічні здібності, П. Якобсон зазначав, що першочергово потрібно говорити про особливості технічного мислення, яке в основному характеризується практичною, а не теоретичною спрямованістю. Технічне мислення передбачає наявність раціонального підходу до практичних завдань, урахування вимог середовища, добре планування операцій [7]. Тому додатково для дослідження діяльнісного компонента професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю ефективною буде «Методика діагностики технічних креативних здібностей» О. Зазимко [3]. У ній

запропоновано проблемні ситуації, які можуть бути вирішені декількома способами, а важливо розв'язати їх найбільш оптимальним – науково-технічним (в інструкції не наголошується на вирішенні проблеми тільки науково-технічним способом).

Трудова діяльність має стати засобом задоволення інтересів, потреб і розвитку потенціалу кожного студента. Важливим компонентом у структурі професійної ідентичності майбутнього фахівця технічного профілю вважаємо діяльнісний, який націлений на формування студента як творця, дослідника, конструктора, здатного усвідомлювати й передбачати наслідки своїх дій та подій, чітко планувати свою діяльність, вчитися на помилках, співпрацювати, бачити ситуацію очима іншої людини, конструювати, діагностувати, обслуговувати та ремонтувати, проектувати та організувати виробництво.

Наведені методики дають змогу діагностувати рівень сформованості професійної ідентичності майбутніх фахівців технічного профілю. Високі значення критеріїв і показників професійної ідентичності свідчатимуть про прийняття студентами обраної професійної діяльності як засобу самореалізації, що дасть змогу майбутнім фахівцям технічного профілю збудувати стратегію свого професійного зростання, а низькі – про незрілу професійну ідентичність, неспроможність сформувати її засобами традиційної системи освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ананьев Б. Г.* О соотношении способностей и одаренности / *Б. Г. Ананьев.* – М. : Изд-во АПН СССР, 1962. – 308 с.
2. *Гурова Л. Л.* Когнитивно-личностные характеристики творческого мышления в структуре общей одаренности / *Л. Л. Гурова* // Вопросы психологии. – 1991. – № 6. – С. 14-20.
3. *Зазимко О. В.* Методика діагностики технічних креативних здібностей / *О. В. Зазимко* // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 1. – С. 1-7.
4. *Родыгина У. С.* Психологические особенности развития профессиональной идентичности студентов – будущих психологов : дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / *Ульяна Сергеевна Родыгина.* – Киров, 2007. – 215 с.
5. *Скибо Т. Ю.* Педагогические условия становления профессиональной и личностной идентичности студентов : монография / *Т. Ю. Скибо.* – Воронеж : Науч. кн., 2007. – 139 с.
6. *Шнейдер Л. Б.* Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг / *Л. Б. Шнейдер.* – М. : МПСИ, 2004. – 600 с.
7. *Якобсон П. М.* Технические способности и их изучение у учащихся / *П. М. Якобсон* // Вопросы психологии способностей школьников / под. ред. *В. А. Крутецкого.* – М. : Изд-во «Просвещение», 1964. – С. 203-227.

Педагогічні науки
УДК 008(4)

*Ковальова С., канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри філологічних, соціально-гуманітарних та мистецьких дисциплін
КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти»
м. Біла Церква, Україна*

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. Висвітлено актуальність культурологічного розвитку вчителів у системі підвищення кваліфікації. Здійснено аналіз культурологічних концепцій сучасної освіти. На основі аналізу першоджерел виокремлено основні контексти у визначенні поняття «культура». Визначено взаємообумовлені проблемно-сміслові поля освіти вчителя.

Ключові слова: культурологія освіти, людина культурна, культурологія, загальнокультурна грамотність.

*S. Kovaliova, PhD (Pedagogy), Associate Professor,
Head of the Department of Philology, Social-Humanitarian and Artistic Courses
Community Higher School of Kyiv Regional Council «Academy of Continuing Education»
Bila Tserkva, Ukraine*

CULTUROLOGY OF EDUCATION AS A MEANS OF IMPROVING QUALIFICATION OF PEDAGOGICAL STAFF

Abstract. Teachers' culturological development in the certification training system is highlighted. The culturological concepts of contemporary education are analyzed. The main contexts to determine the «culture» concept on the basis of original sources' analysis are distinguished. Interdependent problem-semantic fields of a teacher's education are determined.

Key words: education culturology, cultural person, culturology, general cultural literacy.

*«Культуровідповідна освіта – це освіта, яка всією своєю організацією спонукає культурний саморозвиток дитини й допомагає їй у цьому процесі. Вона базується на ідеї цінності саморозвитку дитини як творчої особистості»
(І. Якиманська).*

Сучасні виклики суспільного розвитку української держави, реалізація концептуальних ідей нової української школи зумовлюють необхідність у формуванні загальнокультурної грамотності учнів, що передбачає здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва, осмислювати власну національну ідентичність як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших [4]. Це актуалізує потребу культурологічного розвитку вчителів у системі підвищення кваліфікації. Відомо, що освіта є складним соціокультурним феноменом, у якій здійснюється відтворення, трансляція й освоєння в життєдіяльності нових поколінь особливо стійких конструктів культури. В освіті закладаються основи соціалізації особистості, підготовки до буття в сучасній культурі. Вона виступає ціннісно-методологічним чинником, який визначає архітекtonіку та сутність нової інформаційної цивілізації, відіграє роль соціокультурного каталізатора позитивних змін у розвитку демократичного суспільства й визнається елементом

загального культурного розвитку нації [1]. Важливою для нас є культурологічна концепція освіти І. А. Зязюна, який вважає, що в центр освітнього та виховного процесу потрібно поставити людину, а не знання. «Олюднити освіту – значить включити в коло її проблем виховання людини культури як основної цінності [3, с. 2].

Отже, глобальною метою сучасної освіти має стати формування не людини освіченої, а людини культурної, ядро якої складає свобода, гуманність, духовність, адаптивність, здатність до самовизначення у світі культури й культурної ідентифікації, прагнення до життєтворчості, самоствердження в усіх сферах її життєдіяльності [3; 7].

В цілому культурологічне значення освіти полягає у тому, що сфера освіти забезпечує трансляцію культурних норм, цінностей, ідей; розвиток людської індивідуальності; підготовку людини до успішної життєдіяльності у полікультурному світі. Ось чому культурологічна компетентність учителя є важливим чинником їхнього професійного розвитку, у якому провідна роль належить культурології освіти, як новій навчальній дисципліні в системі гуманітарних наук. На думку С. О. Сисоєвої, культурологія освіти, як складова освітології, науковий напрям, що формується на стику філософії освіти, культурології, культурної психології та інноваційної педагогіки, пояснює увесь комплекс культурних проблем освіти, системно інтерпретує освіту як культурний феномен [8, с. 5].

Ми підтримуємо думку С. О. Сисоєвої, яка вважає, що «культурологія освіти є теоретичною і світоглядною основою» професійної діяльності педагогів «в умовах полікультурного середовища та вирішення культурологічних проблем в освіті» й спрямована на формування знань про культурно-історичні, соціокультурні, культурно-психологічні умови розвитку освіти; створення умов для осмислення сучасної освіти як соціокультурної технології; дослідження функцій освіти з відтворення історичної культури суспільства, культурної традиції та розвитку готовності до реалізації соціокультурних програм інноваційного характеру [8, с. 5]. Закономірно сучасний зміст культурології освіти має бути спрямований на розвиток культурологічної освіти фахівців, становлення їх особистісних, професійних та культурологічних якостей, розвиток культурного світогляду, ерудиції, смаків, культурологічної компетентності, забезпечення їхньої готовності до формування загальнокультурної компетентності учнів в умовах професійної діяльності [8]. На нашу думку, культурологічна освіта педагогів – та сфера соціокультурної життєдіяльності, в якій реалізується розвиток духовно зрілої моральної, емоційно позитивної особистості, здатної відповідати за долю держави, її народу, нації культури, захищати загальнолюдські й національні цінності, творити цілісний гуманний світ за законами Краси, Добра, Справедливості,

Любові, тих цінностей, про які в народі кажуть: «Не хлібом єдиним живе людина».

Витоки культурології освіти знаходяться у контекстному розумінні двох взаємопов'язаних феноменів «культура» та «освіта».

На сьогодні не існує загальноприйнятого визначення культури. Одні вчені під культурою розуміють цінності духовного життя. Інші, звужуючи це поняття, відносять до культури ідеологію, яка повинна обслуговувати сферу виробництва.

На основі аналізу першоджерел виокремлено такі основні контексти у визначенні поняття «культура»: суспільний, аксіологічний та соціальний. У *суспільному* контексті культуру пов'язують з технологією відтворення й виробництва певного типу людського суспільства, розглядаючи її не просто як засіб освоєння світу, а як функціональну спрямованість цього засобу на розвиток суспільного цілого (Є. С. Маркарян); *аксіологічний* контекст розглядає культуру як вірування, цінності та норми поведінки, що впливають на соціальні зв'язки й загальну інтерпретацію життєвого досвіду (У. Беккет); у *соціальному* контексті культура розглядається як система надбіологічних програм людської життєдіяльності, що розвиваються історично, забезпечуючи відтворення й зміни соціального життя в усіх його проявах; кожную культуру також можна представити як ієрархічний набір цінностей, що сповідуються більшістю її представників (В. М. Шейко); народжене суспільством, властиве суспільству соціальне явище, що відображає його якісну характеристику та збагачує духовне життя людини (Г. Г. Філіпчук).

Як зазначає М. М. Галицька, «культура – це внутрішній духовний зміст цивілізації, тоді як цивілізація це лише матеріальна сторона культури. У змісті освіти культура знаходить своє відображення в духовних цінностях, досягненнях філософії, творах мистецтва, а цивілізація характеризується рівнем технологічного, господарського, соціально-політичного розвитку суспільства» [2].

Важливим аспектом в розумінні культурології освіти є поняття «культурологія». У широкому сенсі культурологія трактується як комплексна гуманітарна наука, яка охоплює всю сукупність знань про культуру й містить в собі філософію культури, теорію культури, історію культури, культурну антропологію, соціологію культури, прикладну культурологію, історію культурологічних навчань. У вузькому сенсі під культурологією розуміється загальна теорія культури, на основі якої розвиваються культурологічні дисципліни, які вивчають окремі форми культури, такі як мистецтво, наука, моральність, право та ін. Так теорія культури вивчає сутність, закономірності розвитку культури, досліджує процес виникнення й розвитку конкретних культур та цивілізацій, які існували та існують, тоді як історія культури

досліджує культурні феномени та культури народів в їх динамічних, діахронічних аспектах тощо.

В. Г. Кремень вважає, що концепція культурологічних основ цілісності змісту освіти базується на тотожності систем освіти й культури, відображеної в моделі гуманітарної культурно-освітньої системи. Цілісність змісту освіти розглядається в єдності таких аспектів: культурологічній сутності змісту освіти, культурологічно-особистісному підході до проектування змісту освіти [5].

Як бачимо, культурологія освіти має універсальні можливості у формуванні особистісного, світоглядного, ціннісного світу людини культури й забезпечує розвиток її інтелектуального й загальнокультурного рівня. Вона є фундаментом розвитку культурологічної компетентності освітян, готових до розвитку загальнокультурної грамотності учнів як ключової компетентності Нової української школи.

З метою забезпечення культурологічної спрямованості підвищення кваліфікації педагогічних працівників було розроблено спецкурс «Культурологія освіти», що є компонентом соціально-гуманітарного модуля навчально-тематичного плану й включає вивчення таких тем: «Культурологічна сутність змісту освіти», «Культурологія освіти в контексті наукового знання. Сутність, предмет, завдання та глосарій культурології освіти», «Ціннісний вимір культури і освіти», «Діалог культур як метод культурологічного становлення вчителя», «Духовно-ціннісний потенціал мистецтва у розвитку культурно освіченої особистості», «Загальнокультурна грамотність як складова системи ключових компетентностей особистості в контексті Нової української школи», «Структурно-функціональна модель формування загальнокультурної грамотності учнів у процесі вивчення предметів гуманітарного та мистецького циклу», «Практика впровадження соціокультурних технологій у навчально-виховному процесі закладів освіти», «Формування людини, культури в умовах міжкультурного простору» та ін. Упровадження спецкурсу у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, по-перше, забезпечує їхні культурологічні запити, по-друге, сприяє особистісному, професійному та культурологічному розвитку, створенню культурологічного середовища, орієнтованого на формування духовних, морально-етичних цінностей учнів.

Отже, культурологія освіти дає можливість учителю інтегрувати наукові знання філософії освіти, культурної та педагогічної антропології, загальної культурології й педагогіки, що в цілому створює умови для комплексного міждисциплінарного пояснення проблем освіти, а саме: як виникає та змінюється культура самої освіти; що визначає культурні смисли освіти; які культурні функції, цілі, зміст, форми, технології освіти; як в освітніх процесах відбувається культурна ідентифікація й культурне самовизначення дітей; як виникають і взаємодіють культурні моделі освіти; в чому полягає культура управління

освітою? В загальному значенні культурологія освіти визначає три основні взаємообумовлені проблемно-сміслові поля освіти вчителя: особистісне зростання (самовизначення, саморозвиток, самореалізація) у процесі розвитку структур культурологічної діяльності, зміна творчого досвіду, динаміка культури спілкування й комунікації тощо; розвиток рівня культури (якість і цінності змісту) окремих освітніх процесів, систем тощо; розвиток рівня культури освіти як системи в цілому, зміна соціокультурного контексту освіти [6].

Осмислення проблем освіти в широкому соціально-культурному контексті є одним із найважливіших завдань сучасної науки й практики, що зумовлює необхідність відображення в навчальних планах і програмах курсів підвищення кваліфікації таких напрямів педагогічної діяльності, які викликають зацікавленість і повагу до культур народів світу, розуміння загальнолюдського, національного й специфічного в цих культурах, сприяє входженню педагогів у цілісне буття культури, розвиває великі ідеї Добра, Краси і Культури у процесі формування особистості у сучасній вітчизняній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абрамович С. Д.* Культурологія : навч. посіб. / *С. Д. Абрамович*. – К. : Кондор, 2005. – 352 с.
2. *Галицька М. М.* «Культура» та «Освіта» : взаємозумовленість понять / *М. М. Галицька* // 36. наук. праць «Педагогічний процес : теорія і практика» / гол. ред. *С. О. Сисоєва* – Київ : Вид-во ВП «Едельвейс», 2013. – Випуск 4. – С. 28-34.
3. *Зязюн І. А.* Культуротворча функція виховання студентів педагогічного вузу / *І. А. Зязюн* // Вища педагогічна освіта : наук.-метод. зб. – К. : [б. в.], 1994. – Вип. 17. – С. 66-72.
4. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>
5. *Кремень В. Г.* Духовність і культура суспільства визначаються розвитком освіти / *В. Г. Кремень* // Освіта у полікультурних суспільствах / за ред. *Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Єжи Нікіторовича, Світлани Сисоєвої*. – Вища педагогічна школа СПВ. Університет в Б'ялостоці. – Варшава, 2012. – С. 45-55.
6. *Крылова Н. Б.* Культурология образования / *Н. Б. Крылова*. – М. : Народное образование, 2000. — 272 с.
7. *Отич О. О.* Культурологічна педагогічна парадигма як методологічна основа сучасної освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zbirnik.mixmd.edu.ua/2010_5_ua/21.pdf
8. *Сисоєва С. О.* Культурологія освіти. Навчальна програма для спеціальності 8.18010020 «Управління навчальним закладом». Освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр» / *О. С. Сисоєва*. – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/4043/1/S_Sysoieva_2014_Kultura.pdf

Педагогічні науки
УДК 378(477):378(100)

Yu. Kolisnyk-Humenyuk
PhD (Pedagogy), Senior Lecturer
Separate Structural Subdivision
«Lviv Educational and Scientific Center for Vocational Education»
at M.P. Drahomanov National Pedagogical University
V. Humenyuk
PhD (Pedagogy), Assistant
Danylo Halytsky National Medical University of Lviv
Lviv, Ukraine

UKRAINE'S PERSPECTIVES IN THE WORLD MARKET OF HIGHER EDUCATION

Abstract. Modern democratic countries care about engagement of young intellectuals into their scientific space, about raising of its level through “exchange of intellectuals” and receiving additional fees for preparation students for other countries. At the same time, an increasing of the number of foreign students in universities is not only one of the direct indicators of scientific potential of educational institution, its financial stability, but also positively characterizes country of its location according to criteria of social and multicultural tolerance, terroristic safety.

Key words: mobility, higher education, student, educational space, foreigners.

Колісник-Гуменюк Ю. І.,
канд. пед. наук, старший науковий співробітник
Відокремлений структурний підрозділ
«Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
Гуменюк В. В.,
канд. пед. наук,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
м. Львів, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Сучасні демократичні країни дбають про залучення молодих інтелектуалів у свій науковий простір, підвищення його рівня шляхом «обміну інтелектуалів» та отримання оплати за навчання студентів для інших країн. Водночас збільшення кількості іноземних студентів у ВНЗ є не тільки одним із безпосередніх показників наукового потенціалу навчального закладу, фінансової стабільності, але й позитивно характеризує країну, її місцезнаходження за критеріями соціальної та полікультурної толерантності, терористичної безпеки.

Ключові слова: мобільність, вища освіта, студент, освітній простір, іноземці.

At the present stage of higher education development each country systematically implements its own model of education renewal. Reforms of higher education in the United States and Western Europe in addition to structural adjustment affected the content of programs, the distribution of educational time, taking into account the scientific activity of students. The number of foreign students in an educational institution in recent decades has become as the quantitative indicator of the quality of education, which affects the position of university in world rankings of universities. It has been found that over the last 40 years the rate of increasing of student flows

crossing the national boundaries for higher education has significantly increased. According to UNESCO, the level of international student mobility has grown by 300% over the past 25 years. As of 2005, the world number of students studying abroad was 2,73 million [8, p. 19], in 2009 – already 3,4 million [7, p. 6], in 2011 – 4,5 [6, p. 342], and by 2025, according to experts, can reach an index of 8 million [5].

Comparing the indicators given in the UNESCO Global Education Digest in 2004 and 2008, with the latest sources for 2013-2014 we should note that the positions of the countries – leaders in the organization of education for foreign students have not changed. In total foreign students are provided by more than 130 countries of the world. From this number, 886,052 students are educated in the United States, 435,500 persons came in Great Britain, 300,909 – in Germany, 288,544 – in France, 289,590 – in Australia, 189,198 – in Spain, 160,735 – in Canada, 186,606 – in Russia, and 69,969 – in Ukraine, – it is in the first twenty of countries exporting educational services.

The reform of higher education was studied by such national scientists as O. Gluzman, O. Dzhurynskyy, K. Lavrynenko-Ometsynska, Yu. Margolis, A. Meshchaninov, K. Polyakov, G. Tishkin and others. The question of the development of higher education in the United States is thoroughly analyzed by: K. Astakhova, M. Dudka, V. Kremen, A. Lyutysh, M. Stepko and others. The Polish experience of studying was researched by A. Vasylyuk, S. Kasyanova, K. Korsak, Y. Fedoryk, A. Kharchenko, and others.

The systematization of the main factors motivating the choice of the place of education is associated with a significant number of tasks of a targeted and organizational nature. The subjective effect of the education's obtainer manifests itself in the orientation on the world market of educational services, the choice of the country of study, the coordination of their expectations with the presented proposals on the form of training, its content, timing, payment, the procedure for legalization of stay in the country, the right to work in their free time, solving issues of living, feeding, medical care, social and personal protection, observance of rights and freedoms, etc. Therefore, the purpose of our study is to summarize the experience of foreign countries that accept the most powerful flows of foreign citizens, and countries that are geographically and socio-culturally are the main rivals of Ukraine in the educational market. In the study, we will use such characteristics that have a major impact on a student from position of the attractiveness of a country for studying at university, and which we consider as factors that motivate the student's choice.

The first motivating factor is the orientation, integrity and systematic nature of the state policy, which includes the effective promotion of educational services for export by independent agencies and public organizations with state support. The second is the cost and accessibility of training, the availability of grants and scholarships. We consider these factors as determinants of choice and interchange, since the state policy, that stimulates intellectual migration, makes the cost factor less meaningful, and vice

versa, when the price of education does not matter to the student. The third and fourth are interdependent factors: the quality of education, reputation and ranking of university, its scientific and professional potential; the features of the country's location of the university, its socio-cultural, in particular the legal environment, the level of terroristic safety, the overall comfort of stay.

Regarding *the first motivating factor*, it was found through analysis of sources that state policy in the direction of creating a system of educational services for foreign students and lobbying for the interests of national educational institutes in the international space develops in two ways of activity's organizing and there are countries that use the capabilities of both. In countries such as Great Britain and Germany, for a long time there are subdivisions of governmental organizations for foreign students (ministries of education, immigration ministries) or structures that are close to the level of ministries in terms of legal status and operating by resources. Government initiatives and legislation create conditions and encourage universities to attract foreign students, regulate the issues of simplifying procedures for obtaining student visas. Such normative documents have been ratified in recent years by the governments of Australia, Poland, Russia, and others. We believe that the most representative model of effective public policy is the *British Council*, the non-ministerial government department, registered as a charitable organization funded by the Ministry of Foreign Affairs and Affairs of the European Union, it has been operating since 1934. The status level of activity of the organization is illustrated by the fact that its chairman is Neil Kinnock, a former leader of the British Labor Party and deputy chairman of the European Commission. Through its offices in different countries and e-resources, the Council is actively lobbying for the educational services of its country abroad, offering funding for education through scholarships, curricula at courses, in schools, colleges, universities throughout Britain, provides the opportunity to order materials and contact directly with educational institutions. The *Agence EduFrance* (Agency for French Education, now it is called *Campus France*), similar structure as for the direction of activity, was founded in 1998 by the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of National Education in order to organize international mobility, implementation the state policy of the attractiveness of the French system of the higher education. It cooperates with two key operators of academic and scientific mobility CROUS and EGIDE.

In Germany, the *Deutscher Akademischer Austausch (DAAD)*, German Agency for Academic Exchanges represents the activities of various types of non-governmental organizations and structures that, according to their status, belong to a non-profit, but implement a national strategy. It is an intermediary organization promoting the foreign cultural-educational policy of its country, setting the task of developing cooperation in the field of higher education, offering scholarships for education from high school to postgraduate education and advanced training. Abroad, DAAD is represented by a

wide network of information centers that provide international contacts, programs and consultations. The peculiarity of this organization's activity is the establishment of permanent contacts. There are special programs for former DAAD-scholars. Studying online resources and official sites of world-known universities has shown that universities in developed countries use different opportunities to popularize their export services. In order to increase the proposals of their programs in international campaigns, they actively and independently promote them in foreign markets, fully use marketing strategies; promote their educational services and products on the principle "from producer to consumer", that is, without a mediator; create affiliates in other countries; enter into agreements on cooperation between higher educational establishments or their subdivisions; use distant and double (daytime and distant) forms of study.

The *motivating factor – the cost of training*, includes the expenses on accommodation, feeding, transport, leisure. According to official sites of governmental services, educational agencies, universities it was found that tuition fees are organized in four ways. All of them can be used within one country.

The first is that tuition fees are paid by the government of the host country, or formed by educational foundations of charitable organizations. This method is used by most states of the European Union, it is actively developed by Russia, Poland and each state, which seeks to establish a larger foreign policy activity or to direct migration policies to attract highly-skilled migrants. So, in 1999 the British government announced strategic changes in recruiting foreign students, increasing of governmental scholarships, marketing activities abroad, appropriation 700 million pounds sterling. One of the best universities in the United States, Yale, has about 10% of foreign students and often offers them not only grants for study, but also other expenses, but also fares, as written by M. Barber, K. Donnelly, S. Rizz [1, p. 162]. Russia in 2008 has increased in its universities the quota for studying of foreign students at the expenses of the state budget annually from 7 to 10 thousand places. Minister of Education and Science of Russia D. Livanov, argued that as of 2012, in various educational institutions of Russia, more than 40,000 foreigners were trained at the expenses of the budget [2]. In October 2013, the quota increased from 10 to 15 thousand. At the end of 2013, deputy minister. V. Kaganov noted that the government refers to the issues as already solved to provide students scholarships and medical insurance, migration support, and among the problems not yet resolved – transportation costs to 800-900 million rubles a year [3]. In total, according to Rosstat, 164,8 thousand foreign students studied in Russia in 2013. From 2016 it is planned to increase the quota to 20 thousand per year [4]. We believe that such an organization of educational export services allowed Russia to increase the number of foreign students, but it is unclear whether such a policy will be maintained in the future.

The second way – payment for studying foreign students is higher compared to domestic ones. Specialists from the National Center for Education Statistics of the United States said: “During the period 2000-2001 to 2010-2011, the prices for tuition from the bachelor’s program, living and feeding expenses in public educational institutions grew by 42 %, while in private non-profit organizations – by 31 % » [1, p. 165-166].

The third way is the same payment for students without distinction of their country of origin. This practice is more typical for well-known universities, in which the number of foreign students is significant.

The fourth way – the tuition fee depends on the language in which it is performed. If a student is studying in the language of the country, then payment for a foreigner is the same as for a domestic student who is studying on a contract basis. If the language of training is not the official language of the country, then such payment is much more expensive. This practice is used by many countries.

The motivating factor – the attractiveness of a reputation and the rating of an institution of higher education, the authority of the country of the university, its scientific and professional potential, as the motive for choosing to obtain the higher education, – is determined by the following.

1. Differences in the approaches to the organization of higher education.
2. A characteristic feature of higher education – the presence of a diploma and the awarding of the title (licensed, bachelor, specialist, master) does not yet give the right to be engaged in professional activities (there are exceptions).
3. The authority of the country and the location of the higher educational establishment additionally means the choice of the level of organization of scientific researches, access to scholarships and projects in a particular industry, the availability of modern, technologically equipped laboratories in universities, the space for scientific development, which has a great importance for the formation of the image of the educational institution, including material prospects.
4. Reputation and rating of universities. Universities use indicators of quality of education as a factor of attractiveness for foreign students, displaying ratings on sites, in reports, advertising and jubilee publications. The most popular are the International Academic Ranking of World Universities (ARWU), where are dominated American and English universities, and the World University Ranking Times Higher Education (THE) of 200 universities, in which the top five are reflected in the following areas: natural sciences and mathematics; engineering, technological and computer sciences; biology and agricultural sciences; social sciences.
5. The presence of the mechanism of external evaluation of the quality of knowledge of the student in developed countries, and, accordingly, the level of higher education. These are the cycles of the tests checking of fundamental, professional, professional-practical knowledge of students, performed by the method of external

quality monitoring by means of independent agencies. Indicator (score in points) is obligatory for the student to continue studying at the next level.

The motivating factor – *the general authority of the country* where the institution is located, the particularities of its socio-cultural, legislative environment, the level of terroristic safety, and the comfort of stay – those factors that attract students to their educational programs of USA, Australia, Great Britain, Canada, France, Germany: cultural-orientation – the opportunity to improve the cultural space of self-realization, to avoid cultural shock, pressure, to reduce the influence of intercultural differences, manifestations of racism, intolerance, etc.; professional-orientation – the quality of higher education, including professional perspectives; high social and living standards of the host country; availability of English language training courses and English-language professional and scientific environment; flexibility and variability of educational programs, educational levels, forms of education, scholarships and grants. It has been found that by choosing other, less powerful countries, students are guided, besides the named above, by additional motives. To them belong such as:

- a sufficiently high educational-scientific level of undergraduate education in higher educational institutions;
- developed national standards of professional activity taking into account international;
- general condition and availability of medical and pharmaceutical services in Ukraine;
- established relationships with a number of Asian and African countries, young people of which traditionally educated in the Soviet Union, the Ukrainian SSR, and who prefer to study in Ukraine;
- valid from the 50's of the XX century the system of organization of training for foreign students in universities, adjusted activity of preparatory faculties and faculties for foreign citizens;
- moderate, in comparison with European prices, payment for tuition and living conditions, which attracts a significant number of students from countries whose standard of living is lower than the ones offered;
- the transition from the state system of recruitment of foreign students and financed by the state budget to the contract type and autonomy of the university.

They raise the attractiveness of Ukraine, as well as those countries that are its closest competitors in the market of educational services.

REFERENCES

1. Барбер М. Накануне схода лавины. Высшее образование и грядущая революция / Майкл Барбер, Кейтлин Доннелли, Саад Ризви / Michael Barber, Katelyn Donnelly, Saad Rizvi. An avalanche is coming. Higher education and the revolution ahead. – L. : The Institute for Public Policy Research, March 2013 (пер. с англ. Н. Микшиной) // Вопросы образования. – 2013. – № 3. – С. 152–229.

2. РИА Новости. Образование. Почти 250 тысяч иностранных студентов обучаются в вузах России // РИА Новости. – Москва. – 28.11.2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru/education/20121128/912582328.html#ixzz2ifSpPoNk>. – Назва з екрану.
3. РИА Новости. Общество. Порядка 33 тыс. иностранцев поступили в российские вузы в 2013 году // РИА Новости. – Москва. – 14.10.2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru/society/20131014/969903800.html>. – Назва з екрану.
4. Черных А. Россия наращивает импорт студентов для продвижения своих интересов в мире [Электронный ресурс] / А. Черных, Е. Киселева // Коммерсантъ. – 24.04.2015. – Режим доступа : <http://www.kommersant.ru/doc/2715149>. – Назва з екрану.
5. Association of American medical colleges and the American medical association. Functions and structure of a medical school. Standards for Accreditation of medical education programs leading to the MD Degree. Liason Committee on Medical Education. – Washington, DC & Chicago, 1997.
6. Education at a Glance 2014 : OECD Indicators. – France, Paris : OECD Publishing, 2014. – 566 p.
7. Trends in International Student Mobility / Dir. Rahul Choudaha. – New York : World Education Services International Enrollment Solutions, 2012. – Research Report 01. – 20 p.
8. Varghese N.V. Globalization, economic crisis and national strategies for higher education development / N.V. Varghese. – Paris : UNESCO, International Institute for Educational Planning, 2009. – 36 p.

Педагогічні науки
УДК 377.2

Кубська Л. І., викладач
Відокремлений структурний підрозділ
«Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
М. Львів, Україна

ПРОЕКТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПТНЗ НА ОСНОВІ МАРКЕТИНГУ

Анотація. У статті охарактеризовано підходи до організації діяльності професійно-технічних навчальних закладів на основі маркетингового управління. Досліджено вплив соціально-економічних чинників на проектування управлінської діяльності керівників ПТНЗ.

Ключові слова: маркетинг, професійно-технічні навчальні заклади, управління.

L. Kubska
Lecturer
Separate Structural Subdivision
«Lviv Educational and Scientific Center for Vocational Education» at
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Lviv, Ukraine

DESIGNING MANAGEMENT ACTIVITIES AT VOCATIONAL SCHOOLS ON THE BASIS OF MARKETING

Abstract. The article describes the approaches to the organization of the activities at vocational and technical educational institutions on the basis of marketing management. The influence of social and economic factors on the designing of the management activities of the heads of vocational schools is considered.

Key words: marketing, vocational schools, management.

Затребуваність висококваліфікованих робітничих кадрів на будівельних майданчиках, у комунальному господарстві, сферах побуту, харчування тощо підвищує вимоги до організації їхньої підготовки, тобто до проектування та освоєння нових підходів до управління професійно-технічним навчальним закладом (ПТНЗ).

Зростаюча конкуренція при недостатніх фінансових можливостях мобілізує керівників професійно-технічних навчальних закладів до освоєння теоретичних концепцій менеджменту, маркетингу з опорою на концептуальні положення соціально-культурного партнерства при проектуванні управлінської діяльності. Це зумовлює необхідність розробки й упровадження маркетингової стратегії управління в ПТНЗ.

Продумана маркетингова стратегія діяльності ПТНЗ становить базу для прийняття управлінських рішень щодо розширення, оновлення або скорочення освітніх послуг. Крім того, вона створює позитивний імідж закладу, сприяє формуванню освітніх потреб з метою піднесення професійної освіти як соціальної цінності.

На думку Т. Є. Оболенської, для навчальних закладів маркетинг – це розробка, реалізація й оцінка освітніх послуг шляхом установлення відносин обміну між освітніми закладами та споживачами освітніх послуг із метою гармонізації інтересів і задоволення потреб школярів, учнів, студентів і слухачів [1, с. 13].

Маркетинг освітніх послуг сприяє кожному навчальному закладу посісти своє місце на ринку освітніх послуг, здійснювати підготовку кадрів відповідно до потреб ринку праці. Він забезпечує найбільш продуктивне задоволення потреб: особистості – в освіті; навчального закладу – у конкурентоспроможності на ринку й матеріальному добробуті його працівників; організацій – у розвитку персоналу; суспільства – в розширеному відтворенні трудового й освітнього потенціалу країни.

Основою освітньої управлінської парадигми є становлення маркетингового управління, яке є «соціальною технологією, сутність якої полягає у вивченні освітніх потреб (пропозицій) споживачів, їх формуванні та задоволенні в майбутньому на основі надання освітніх послуг для розвитку особистості споживача, піднесення освіти як соціальної цінності й розроблення стратегії діяльності навчального закладу [4, с. 1].

Соціально-економічні перетворення спонукають до переорієнтації системи освіти на задоволення освітніх потреб споживачів, що викликає численні труднощі в керівників ПТНЗ. Адже управлінцям необхідно впроваджувати маркетингові стратегії діяльності в професійно-технічних навчальних закладах, що створює базу для прийняття управлінських рішень щодо розширення, оновлення або скорочення освітніх послуг, які надає ПТНЗ.

Основними чинниками впливу на маркетингову діяльність ПТНЗ вважаємо такі: соціальні, політичні, економічні, демографічні, екологічні, духовні та ін.

Питання про життєздатність, конкурентоспроможність навчального закладу в наші дні постає дуже гостро. Технології маркетингу в управлінні ПТНЗ потребують виявлення особливостей його розвитку як наукової концепції управління. Науковці стверджують, що «новітні тенденції розвитку суспільної свідомості пов'язані з формуванням соціально орієнтованого ринкового механізму, співзвучні з соціально-етичною концепцією маркетингу» [2, с. 282].

Сутність соціально-етичної концепції маркетингу полягає в прагненні забезпечити довготривалий добробут професійно-технічного навчального закладу. Основними положеннями соціально-етичної концепції маркетингу є орієнтація на задоволення освітніх потреб на основі гуманних засад; пошуку нових способів задоволення освітніх потреб і впровадження інновацій; використання програм, які є корисними для соціального розвитку регіону; підтримка споживачами тільки тих ПТНЗ, які сумлінно прагнуть задовольнити їхні потреби.

При плануванні маркетингової діяльності в ПТНЗ необхідно враховувати вплив соціально-економічних чинників: складний фінансовий стан сімей учнів, збільшення кількості життєвих проблем й обмежених можливостей, зростання злочинності та безробіття, погіршення екологічної ситуації, залишковий принцип фінансування системи професійно-технічної освіти, приналежність викладачів і майстрів до соціально незахищених груп населення, зростання кількості неблагополучних сімей тощо.

Важлива роль належить соціальним партнерам ПТНЗ, серед яких – центри зайнятості, кадрові агентства, освітні й страхові фонди, асоціації, роботодавці, засоби масової інформації. Переважно здійснення маркетингової діяльності ПТНЗ зводиться до співпраці зі засобами масової інформації, що обмежене короткими рекламними повідомленнями про спеціальності, які можна отримати в училищі.

Для комплексного дослідження стану застосування основ маркетингу в управлінській практиці функціонування ПТНЗ було з'ясовано ступінь обізнаності керівників з понятійно-термінологічним апаратом, проведені анкетування, бесіди з керівниками, проаналізовано курсові роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації Львівського навчально-наукового центру професійно-технічної освіти.

Підтверджено, що на часі є здійснення психологічної підготовки керівників закладів освіти до управління з використанням маркетингу на основі комунікативних технологій. Т. Примаєк визначає їх як «сукупність знань, відомостей про послідовність операцій, що виконуються для встановлення психологічно-інформаційного контакту між індивідами» [3, с. 121].

Отже, маркетингова орієнтація управління ПТНЗ передбачає наступне: надаються лише ті освітні послуги, що відповідають чи будуть відповідати потребам ринку праці, попиту населення на освітні послуги; асортимент освітніх послуг досить широкий і постійно оновлюється з урахуванням попиту ринку праці й населення; ціни на освітні послуги формуються під впливом активності конкурентів, обсягів і динаміки платоспроможного попиту населення; комунікативна діяльність проводиться активно, скерована на конкретні цільові групи споживачів освітніх послуг, ураховує можливості посередників; стратегічні рішення щодо управління ПТНЗ приймаються висококваліфікованими й компетентними керівниками; науково-педагогічні дослідження здійснюються в галузі підготовки кадрів закладу й на ринку праці та освітніх послуг; організаційна структура ПТНЗ містить кадрове агентство, що здійснює маркетингові дослідження й розробки, працевлаштування своїх випускників, забезпечує зв'язок із роботодавцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід : [монографія] / Т.Є. Оболенська. – К., 2001. – 208 с.
2. Освітній менеджмент : навчальний посібник / За ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. – К. : Шкільний світ, 2003. – 400 с.
3. Примак Т. О. PR для менеджерів і маркетологів : навчальний посібник / Т. О. Примак. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 202 с.
4. Рябова З. В. Маркетингові дослідження якості надання освітніх послуг навчальним закладом / З. В. Рябова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2013_1/13rzvpnz.htm.

Педагогічні науки
УДК 377.1

*Лозовий В. З.,
викладач спецдисциплін,
Вище професійне училище № 20 м. Львова
м. Львів, Україна*

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. У статті розглянуто проблеми навчально-виховного процесу в ПТНЗ; наведені перспективи та можливості розвитку навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах.

Ключові слова: навчально-виховний процес, навчально-виробничий процес, методичний процес, профтехосвіта, особистісно орієнтовний підхід, виховання.

V. Lozovyi

*teacher of special disciplines,
Higher Vocational School No 20 in the city Lviv
Lviv, Ukraine*

EDUCATIONAL PROCESS AT VOCATIONAL SCHOOLS

Abstract. *The article deals with the problems of the educational process in the institutions of vocational education. The prospects and opportunities for the development of the educational process in the institutions of vocational education and training are presented.*

Key words: *educational process, educational and production process, methodical process, vocational education, person orientation approach, education.*

Під впливом глобалізаційних процесів, що відбуваються в усіх сферах суспільства, навчально-виховний процес у закладах ПТНЗ зазнав суттєвих змін і зорієнтований на досягнення світових освітніх стандартів. Цьому сприяють державна політика в галузі освіти, втілена в Конституції України, Законі «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, відповідних указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України. Зокрема, у Національній доктрині розвитку освіти України зазначено, що головним ресурсом укріплення авторитету й конкурентоздатності держави на міжнародному рівні стає вища освіта [4].

Розвиток людини та суспільства визначає рівень освіти й освіченість. Швидкі зміни виробничих технологій потребують постійного спостереження за технічним прогресом, неперервну освіту, постійне вдосконалення й підвищення кваліфікації. Освіта перетворилася на процес постійного оновлення набутих знань, умінь, навичок і отримання нових. А це вимагає формування стійкої мотивації до навчання та здатності до самоосвіти. Педагогічні інновації пов'язані сьогодні з впровадженням у навчально-виховний, навчально-виробничий та методичний процеси інноваційних, інформаційних та інтерактивних технологій навчання, які спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, формують і розвивають позитивний інтерес до навчального предмета, внаслідок чого учні стають активними учасниками навчального процесу. Ці завдання викладач може вирішити, застосовуючи інтерактивні форми й методи навчання, розвиваючи та формуючи інтерес до самостійного набуття знань.

Саме тому основна увага у педагогічних колективах має приділятися питанням подолання консерватизму в підходах до навчально-виховної діяльності й стереотипних моделей педагогічної праці та процесу мислення учасників процесу навчання й виховання. Тільки інноваційна за своєю сутністю освіта може виховати людину, яка живе за сучасними інноваційними законами, є всебічно розвиненою, самостійною, самодостатньою особистістю, яка керується в житті власними знаннями й переконаннями. Загалом це більше потрібно суспільству, ніж освіті чи конкретній людині, бо без всебічно

розвиненої особистості неможливо розбудувати ані основ демократії, ані досягти параметрів економічно розвинених країн [5].

Проблеми методики використання інтерактивних технологій навчання розглянуті в методичних посібниках О. Пометун, Л. Пироженко, методичних посібниках та рекомендаціях, у статтях Г. Андреєвої, К. Баханова, В. Волканова, Н. Васильєвої, Н. Василенко, С. Крамаренко, А. Мартинець, О. Марущак, Л. Пироженко, Г. Сазоненко, О. Щербак. Найбільш повно питання теорії, практики й досвіду розглянуті О. Пометун, Л. Пироженко у методичному посібнику «Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід» [4].

У навчально-методичному посібнику «Нові підходи у навчанні» автори О. Щербак, О. Зайцева, Б. Страєр розглядають сучасні методи викладання, зокрема системний підхід до навчання.

Логічними є результати дослідження В. Ясвіна, який розуміє освітнє середовище як «систему впливів і умов формування особистості за заданим взірцем, а також можливостей для її розвитку, що є в соціальному й просторово-предметному оточенні» [7, с. 14]. Як зазначає В. Ясвін, тип освітнього середовища визначається умовами й можливостями середовища, що сприяють розвитку активності (або пасивності) дитини, її особистісної свободи (або залежності). Дослідник стверджує, що освітнє середовище не має чітко фіксованих меж. Останні визначаються самими суб'єктами освітнього процесу (керівниками навчального закладу, педагогами, батьками, дітьми). «Можна сказати, що кожен визначає межі власного освітнього середовища» [7, с. 193]. Отже, у науковій літературі поняття «освітнє середовище» розглядається: як єдність дій навчального закладу, сім'ї, позашкільних, державних та громадських елементів, інформаційно-культурного середовища; як сукупність матеріальних вимог у відповідності з педагогічними, ергономічними, санітарно-гігієнічними вимогами до навчально-виховного процесу.

У статті маємо на меті з'ясувати важливість навчально-виховного процесу у культурному розвитку учнів, що навчаються у ПТНЗ.

Пошук сучасних найоптимальніших шляхів і засобів управління виховною роботою в системі профтехосвіти становить на даному етапі одну з найактуальніших проблем управління ПТНЗ. Успішне вирішення даної проблеми потребує ґрунтового осмислення сутності управління виховною роботою, її структурою, функціями, які спрямовані на розв'язання проблеми становлення творчо працюючого інженерно-педагогічного колективу [2].

На сучасному етапі реформування освіти на перший план ставиться особистісно орієнтований підхід, тобто визнання людської особистості, забезпечення оптимальних умов для її інтелектуального та морального розвитку. Вимагають пильної уваги питання перегляду й переосмислення мети й змісту

процесу виховання й управління вихованням у ПТНЗ, ролі адміністрації й педагогічного колективу в управлінському процесі [3].

Важливе значення для управління виховним простором ПТНЗ має обґрунтування цілей виховної діяльності, які визначають функції всіх її значущих компонентів. В Україні, як і в інших країнах світу, склалася система виховання, яка ґрунтується на самобутності українського народу. Нині, спираючись на глибинні національно-виховні традиції народу, поступово відроджується національна система виховання, яка враховує такі особливості сьогодення, як перехід України до ринкових відносин, відродження всіх сфер життя українського суспільства й процес розбудови незалежної держави. В її основі – український ідеал [3].

Національне й громадянське виховання є одним із головних пріоритетів та органічним компонентом розвитку освіти. Воно має бути спрямоване на формування в дітей та молоді сучасного світогляду, ідей, поглядів, переконань, заснованих на найцінніших надбаннях вітчизняної і світової культури.

В основу національного й громадянського виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, наступності та спадкоємності поколінь. Головна мета національного й громадянського виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування в молоді особистісних рис громадян української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури. Національне й громадянське виховання має здійснюватися впродовж усього процесу навчання дітей та молоді [5].

Воно має забезпечити всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, формування громадянина України, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору й діяльності (Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст.) [1].

Метою виховання – є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу. Мета державно-суспільної системи виховання повинна бути достатньо визначеною й водночас абсолютно універсально [6].

До завдань виховання відносяться:

- формування особистості – патріота України, який усвідомлює свою належність до сучасної європейської цивілізації, підготовлений до життя й чітко орієнтується в сучасних реаліях;

- виховання людини демократичного світогляду й культури, яка дотримується прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури народів світу;
- забезпечення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних та власних інтересів;
- формування покоління, яке здатне навчатися впродовж життя;
- створення й розвиток цінності громадянського суспільства;
- відхід від уніфікації в процесі виховання, від орієнтації на «середнього» вихованця;
- формування національної свідомості, людської гідності;
- виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження й зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів;
- розвиток у дітей і молоді творчих здібностей, підтримка обдарованих дітей і молоді.

Реалізація основних завдань і принципів навчально-виховної роботи ПТНЗ здійснюється у ряді пріоритетних напрямків:

- громадянське виховання;
- правове виховання;
- моральне виховання;
- фізичне виховання;
- художньо-естетична освіченість і вихованість особистості;
- екологічне виховання;
- трудове виховання;
- статеве виховання й підготовка до сімейного життя;
- формування наукового світогляду.

Стан сучасної української освіти безпосередньо пов'язаний із станом країни в цілому. Оскільки векторним напрямом розвитку української держави є орієнтація на демократизацію й вступ до Європейського Союзу, професійно-технічна освіта повинна відповідати цій перспективі й, орієнтуючись на європейські демократичні стандарти, поступово трансформуватися в цьому напрямі.

Вектор професійно-технічної освіти, спрямовуючись у площину цінностей особистісного розвитку, варіативності й відкритості навчального закладу, зумовлює принципову необхідність переосмислення всіх факторів, від яких залежить якість навчально-виховного процесу, змісту, методів, форм навчання й виховання, системи контролю й оцінювання, управлінських рішень, відповідальності учасників навчально-виховного процесу [6].

Навчально-виховна робота – це перш за все живе слово викладача, майстра виробничого навчання, наставника. Їх живі людські взаємостосунки з учнями,

формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людини з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, які спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного суспільства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власюк М. А. Проблемне навчання як провідний метод розвиваючого навчання / М. А. Власюк // Управління школою. – 2005. – № 34. – С. 22.
2. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 20 с.
3. Олійник В. В. Підвищення кваліфікації працівників профтехосвіти: концептуальні та організаційно-методичні засади / В. В. Олійник; АПН України, Ун-т менедж. освіти. – К., 2009. – 88 с.
4. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К., 2004. – 192 с.
5. Разіна Н. О. Акмеологічний підхід до розвитку професіоналізму сучасного педагога в інноваційному освітньому середовищі середньої школи / О. Н. Разіна. // Вісник наукової школи педагогів «АКМЕ» – 2009. – Випуск 3.
6. Сулаєва Ю. І. Навчально-виховний процес [Електронний ресурс] / Ю. І. Сулаєва – Режим доступу : <http://ptu-32.kharkov.ua/navchalno-vyhovna-robota/>
7. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001 р. – 365 с.

Педагогічні науки
УДК 377.1

Макогін О.В.
Викладач, Львівський коледж будівництва, архітектури та дизайну
м. Львів, Україна

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАКТИКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БУДІВЕЛЬНОГО ПРОФІЛЮ В КОЛЕДЖАХ

Обґрунтовано підходи до створення комплексного навчально-методичного забезпечення професійно-практичної підготовки. Для поєднання в діяльності майбутніх фахівців виконавського і теоретичного компонентів запропоновано новий вид письмових інструкцій. Доведено, що використання інструкцій за зразками технологічної документації підприємств дозволить наблизити навчальний процес до реальних виробничих умов.

Ключові слова: діяльність, навчально-методичне забезпечення, інструкції, алгоритм.

Makohin O.
Teacher of Lviv college of Civil Engineering, Architecture and Design
**EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL PROVIDING OF PRACTICE
FOR FUTURE SPECIALISTS OF BUILDING PROFILE IN COLLAGES**

Approaches to creation of complex teaching and methodological support of professional-practical training are substantiated. To combine the activities of future specialists in the performing and theoretical components, a new type of written instructions is offered. It is proved that the use of instructions based on samples of technological documentation of enterprises will bring the educational process closer to real production conditions.

Key words: activity, teaching and methodological support, instructions, algorithm.

Постановка проблеми. Модернізація підготовки майбутніх фахівців будівельного профілю у коледжах зумовили необхідність розробки сучасного навчально-методичного забезпечення і приведенні змісту професійно-практичної підготовки у відповідність із вимогами професійної діяльності. На сьогоднішній день немає задовільного рішення проблеми: яким повинне бути навчально-методичне забезпечення процесу навчання, щоб професійний рівень майбутніх фахівців відповідав сьогоднішнім і перспективним вимогам до їхньої компетентності, забезпечував успішність і конкурентоспроможність на ринку праці. У зв'язку з цим виникає необхідність теоретичного і практичного рішення проблеми якісного оновлення навчально-методичного забезпечення,

У педагогічних дослідженнях теоретично обґрунтовано підходи до створення комплексного навчально-методичного забезпечення професійно-практичної підготовки [1-3]. Зокрема, відповідно до державних стандартів, до комплексного навчально-методичного забезпечення входять: навчально-планувальна документація, підручники, навчальні посібники, модульні навчальні елементи, засоби письмового інструктування (інструкційно-технологічні картки, картки-завдання, картки-дефектів, картки організації праці, картки контролю) тощо [1, с. 84]. Інструкційні картки повинні бути керівництвом, за допомогою якого слухачі самостійно можуть вивчити будову і принципи дії якогось об'єкта [3, с. 16].

Метою даної статті є аналіз особливостей навчально-методичного забезпечення практики майбутніх фахівців будівельного профілю у коледжах,

Виклад основного матеріалу. Система навчально-методичної документації і засобів навчання має постійно модернізуватися, оскільки структурно включає: навчальний план, типові навчальні програми, інтегровані навчальні програми, модульні програми; нормативи забезпечення навчальних майстерень та кабінетів; засоби для майстра-інструктора (навчально-методичні і методичні посібники, інструкції, методичні розробки та рекомендації); засоби для слухачів (навчальні посібники, довідники, рекомендації, пакети з дидактичних модулів); дидактичні засоби навчання згідно з дидактичними елементами; тестові та практичні завдання; перелік видів комплексних робіт; критерії оцінювання навчальних досягнень. Розробляючи зміст навчальних планів і програм для курсового професійно-технічного навчання робітників будівельного профілю за модульними технологіями, необхідно враховувати такі вимоги: забезпечення формування професійних знань та умінь згідно з вимогами кваліфікаційних характеристик; урахування потреб ринку праці у висококваліфікованих конкурентоспроможних робітниках; забезпечення необхідного рівня знань щодо вимог охорони праці; відображення сучасного стану розвитку науки, техніки і технологій виробництва, науково-технічного прогресу та передового виробничого досвіду; забезпечення інтеграції

професійних навичок; урахування міжпредметних зв'язків; визначення змісту професійних навичок.

Алгоритм дає інформацію про послідовність операцій в технологічному процесі, завдяки якому слухач самостійно поетапно виконує дії. Характер і складність завдання визначає суть алгоритму. Алгоритми з виконання складних робіт можуть включати дії, які були засвоєні уже раніше. Для порівняння наведемо приклад з витягування фігурної розетки, основа якої була закладена під час витягування напівциркульної арки. Новими діями тут буде розподіл кола на частини розетки і з'єднання частин тяг у гострий кут: знаходження центру поверхні стели; визначення внутрішнього розподілу фігурної розетки; розподіл кола на 6 частин; визначення частин зовнішнього кола; знаходження зовнішніх центрів на другому колі; протягування шаблоном з радіусною рейкою, закріпленою на зовнішньому центрі; описування третього кола, яке буде межею гострих з'єднань кутів; витягування граней розетки; з'єднання тяг в кутах; очищення поверхні від зайвого розчину. Інструкції з виконання окремих операцій теж зустрічаються часто. Під час виконання операції з приготування кольорової вапняно-пісчаної розчинної суміші, яка розглядається у високому кваліфікаційному рівні, описувати елементарні етапи роботи немає сенсу, а тому до модульного елемента додається інструкція, у якій, наприклад, вказується: змішування складових розчину виконайте в сухому вигляді; дозування сухої суміші і води виконайте в суровій пропорції; не залишайте розчин незакритим, щоб з нього не випаровувалася волога. Інструкції з правил техніки безпеки, застосовувалися в тому разі, коли виконувалися роботи на фасадах з механізованого нанесення розчину тощо.

У нашому випадку інструкційні картки можуть застосовуватися як для вивчення самих механізмів й організації робіт з їх допомогою, так і для виконання технологічних операцій. Витягування напівциркульної арки за репродуктивним рівнем найкраще виконувати за допомогою інструктивної картки. Так, операція з витягування кривої тяги містить таку інструктивну інформацію: змочіть водою поверхню штукатурки; розчин нанесіть тільки в межах тяги; стягування розчину шаблоном виконуйте за годинниковою стрілкою стороною, що окована сталевим профілем; виконайте нанесення розчину і стягування шаблоном декілька разів до повного оформлення обломів тяги; дайте технологічну витримку розчину для тужавлення; приготуйте не густий розчин і нанесіть накривку; стягніть залишки розчину за один раз стороною шаблона зрізаною під кутом; очистіть поверхню стіни від бризків розчину; зніміть і промийте шаблон водою. Інструкційна картка для евристичного рівня, на прикладі тієї ж операції, може містити таку інформацію: після змочування поверхні штукатурки нанесіть розчин тільки в межах тяги. Стягування розчину виконуйте після кожного нанесення ґрунту. Враховуйте густоту розчину й

слідкуйте за процесом його тужавлення. Інструкційно-технологічні та технологічні картки становлять основу професійної діяльності слухача, забезпечують усвідомлене застосування знань у процесі виконання складних дій, дають йому можливість порівняти й проаналізувати зміст операцій, усього технологічного процесу. Технологічні картки у своїй структурі розкривають зміст технологічного процесу. Кожній операції визначений робочий та контрольний- вимірювальний інструмент, пристрої, механізми, необхідні матеріали і опис послідовного виконання операцій. Технологічна картка з витягування стрілчастої арки містить 16 основних операцій, які забезпечують якісне її виконання. Так, другою операцією є знаходження радіусних центрів для витягування бокових частин стрілчастої арки. Для виконання цієї операції з робочого інструменту необхідні: метр, молоток, пила; з матеріалів – цвяхи, рейка, дошка. Послідовність виконання операції описується у вигляді інструктивної інформації зі знаходження центрів майбутньої арки на закріпленій між віконними прорізами дощці. У технологічній картці з механізованого нанесення розчину, особлива увага приділяється поетапному нанесенню штукатурних шарів та його опорядження. Тому в інструктивній інформації мають бути описані всі дії оператора з нанесення розчинів на поверхню стіни за допомогою механічних та компресорних форсунок, дії штукатурів з розрівнювання розчину на стінах напівтерками та правилами і опорядження кутів, нанесення накривочного шару, стягування розчину та виконання механізованого затирання штукатурки. Опорні схеми-конспекти узагальнюють технологічні операції з дидактичного елемента, одиниці чи модуля. На прикладі виконання теразитової штукатурки опорний конспект містить всі технологічні операції з її виконання і основні технологічні дії кожної операції: підготовка поверхонь, приготування теразитових розчинів, способи нанесення розчинів та опорядження накривочного шару – це основні операції технологічного процесу, які відображаються у вигляді схем й дають змогу узагальнити весь теоретично засвоєний матеріал [4, с.216].

Так, на етапі засвоєння технологічного процесу простого обштукатурення засобами навчання можуть бути малюнки, на яких відображена робоча поза з набирання розчину на сокіл, прийомів накидання розчину на стелю та стіни, прийоми розрівнювання та затирання поверхні; схематичне зображення організації робочого місця; таблиці будівельних норм та правил оформлення поверхонь, таблиці дефектів штукатурки.

Під час формування навичок високого рівня кваліфікації до перерахованих використовується інструктивна документація, яка відображає повний технологічний процес (інструктивно-технологічні картки, технологічні картки, інструкції з техніки безпеки), пропонує макети в розрізі, діючі моделі механізмів, відеозаписи з тими видами робіт, які мали специфічні особливості у виконанні,

а саме: провішування поверхонь, влаштування марок і маяків, вирівнювання кутів, влаштування фасок, виконання кільцевих маяків на круглих колонах і з ентазисом, залізнення поверхонь, механізоване нанесення розчинів тощо. Алгоритм дає інформацію про послідовність операцій в технологічному процесі, завдяки якому слухач самостійно поетапно виконує дії. Характер і складність завдання визначає суть алгоритму. Алгоритми з виконання складних робіт можуть включати дії, які були засвоєні уже раніше. Для порівняння наведемо приклад з витягування фігурної розетки, основа якої була закладена під час витягування напівциркульної арки. Новими діями тут буде розподіл кола на частини розетки і з'єднання частин тяг у гострий кут: знаходження центру поверхні стели; визначення внутрішнього розподілу фігурної розетки; розподіл кола на 6 частин; визначення частин зовнішнього кола; знаходження зовнішніх центрів на другому колі; протягування шаблоном з радіусною рейкою, закріпленою на зовнішньому центрі; описування третього кола, яке буде межею гострих з'єднань кутів; витягування граней розетки; з'єднання тяг в кутах; очищення поверхні від зайвого розчину. Інструкції з виконання окремих операцій теж зустрічаються часто. Під час виконання операції з приготування кольорової вапняно-пісчаної розчинної суміші, яка розглядається у високому кваліфікаційному рівні, описувати елементарні етапи роботи немає сенсу, а тому до модульного елемента додається інструкція, у якій, наприклад, вказується: змішування складових розчину виконайте в сухому вигляді; дозування сухої суміші і води виконайте в суровій пропорції; не залишайте розчин незакритим, щоб з нього не випаровувалася волога. Інструкції з правил техніки безпеки, застосовувалися в тому разі, коли виконувалися роботи на фасадах з механізованого нанесення розчину тощо [4, с. 216]. Окрім того, застосовується алгоритм послідовного виконання операцій з підготовки різних видів поверхонь; опорні схеми з видів будівельних матеріалів та їх властивостей, таблиці- схеми складу штукатурних розчинів; відеозаписи основних прийомів та способів виконання штукатурки, робочий інструмент, пристрої тощо.

Результатом навчально-методичного забезпечення є конкретні рекомендації педагогам та студентам щодо процесу навчання. Основна вимога до рекомендацій полягає у тому, що вони повинні бути засобом перенесення виявлених педагогічних закономірностей і теорій на рівень конкретних методик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриценко І.А. Комплексне методичне забезпечення виробничого навчання кваліфікованих робітників швейного профілю // Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту імені Миколи Гоголя. – 2006. – № 3. – С. 82–85.
2. Дегтярьова Г. Особистісний та діяльнісний підходи у післядипломній освіті інженерно-педагогічних працівників / Г. Дегтярьова, Т. Якимович // Вісник Львівського

університету : Серія педагогічна. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2005. — Вип. 19. — С. 369—378

3. Кочетов С. И. Комплексное методическое обеспечение учебного процесса средствами обучения / С. И. Кочетов.—М.: Высшая школа, 1986. – 64с.

4. Модульно-компетентнісний підхід у підготовці кваліфікованих робітників будівельної та машинобудівельної галузей : монографія / П. Г. Лузан, В. В. Ягупов, Г. І. Лук'яненко, Т. В. Пятничук, М. І. Михнюк. – Київ : 2015. – 255 с.

Педагогічні науки
УДК 378.4:378.12

Медведєва О.І.

аспірантка, Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»
Львів, Україна

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЩОГО ТЕХНІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЙОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА

На основі ретроспективного аналізу розвитку науково-педагогічної діяльності вищих технічних навчальних закладів, зокрема на прикладі Національного університету «Львівська політехніка», визначено особливості та тенденції розвитку вищої технічної освіти в Україні, а також окреслено перспективи творчого використання в сучасних умовах досвіду науково-педагогічної діяльності, накопиченого протягом двох століть Львівською політехнікою. У статті проаналізовано сутність науково-педагогічної діяльності для формування освітнього середовища вищого технічного навчального закладу (на прикладі Національного університету «Львівська політехніка»).

Ключові слова: науково-педагогічна діяльність, науково-педагогічний потенціал, вищий технічний навчальний заклад, національний університет, дослідницький університет, Львівська політехніка.

Medvedieva O.I.

THE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY AT THE HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENT AS A PART OF ITS EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The peculiarities and trends of the development of higher technical education in Ukraine were defined on the basis of retrospective analysis of the scientific and pedagogical activity of higher technical educational establishments, in particular on the example of Lviv Polytechnic National University. The prospects of creative use of the experience of scientific and pedagogical activity, which was accumulated by the Lviv Polytechnic during two centuries, in the modern conditions were outlined. The essence of scientific and educational activities for the formation of the educational environment of higher technical educational institution (on the example of National University «Lviv Polytechnic») was analyzed in the article. In the process of our pedagogical research the main features of the research objectives of higher education, such as the fullest involvement of teachers to the educational process who can perform the research contribution into the development of science, engineering and technology; using of the results obtained in the educational process; training of the teaching staff of higher qualification; practical familiarizing of the students with formulating and solving scientific and technological problems, attracting the most talented of them to perform scientific research were discovered. Particular attention is focused on the new educational paradigm of a humanistic, personality oriented higher technical education, which is possible with appropriate scientific and pedagogical staff who possess scientific potential and seek to continually improvement of themselves.

Key words: scientific and pedagogical activity, scientific and pedagogical potential, higher technical educational establishment, National University, research University, Lviv Polytechnic.

Стрімкі зміни у всіх сферах життя українського суспільства, нові тенденції в його культурному та духовному розвитку зумовили появу суспільних запитів щодо високого рівня підготовленості педагога до професійної діяльності. Це ставить принципово нові завдання не тільки перед педагогічними, а й перед технічними вищими навчальними закладами, де правильно організована науково-педагогічна діяльність має стати невід'ємною складовою освітнього середовища ВНЗ відповідно до стандартів і рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

Сьогодні пріоритетними цінностями вищої технічної освіти є виховання особистості, здатної до активної та різнобічної професійної діяльності, свобода вибору шляхів саморозвитку, самоосвіти та самореалізації, творча взаємодія всіх учасників навчального процесу. Саме це стає основою для формування нової педагогічної парадигми гуманістичної, особистісно орієнтованої вищої технічної освіти, що можлива за наявності відповідних науково-педагогічних кадрів, які володіють науковим потенціалом, прагнуть постійно самовдосконалюватися, здатні вирішувати найскладніші професійні завдання.

Підготовка такого спеціаліста має починатися вже з перших днів перебування студента у вищому технічному навчальному закладі (навіть враховуючи той факт, що у відсотковому співвідношенні випускників, які пов'язують подальшу свою професійну реалізацію із виробництвом, є значно більше, ніж тих, які після отримання спеціальності продовжують займатися науково-технічною чи науково-педагогічною діяльністю).

Від того, яким буде зміст навчання, які викладачі та методисти передаватимуть свою професійну майстерність і, взагалі, яке науково-педагогічне й освітнє середовище створено у ВНЗ, залежить формування особистості майбутнього спеціаліста. Позитивні зміни в освітній системі є несуттєвими, якщо не враховується середовище, в якому розвивається особистість та здійснюється безпосередня діяльність як студента, так і викладача.

У контексті пошуку оптимальних шляхів реформування вищої технічної освіти актуальним є творче переосмислення її історичного розвитку. Глибоке розуміння сутності педагогічних явищ, інноваційне розв'язання неординарних завдань навчання та виховання «неможливі без оволодіння методами наукового пізнання, ознайомлення з логікою дослідницького процесу, досвіду та вміння аналізувати й передбачувати його подальший розвиток ... науковий потенціал вважається найвищою планкою і кваліфікаційною характеристикою справжнього професіонала» [1, с. 4].

Вагома роль в оновленні та якісному розвитку вищої освіти суттєво залежить від науково-педагогічного потенціалу непедагогічного вищого навчального закладу та забезпечення перспектив розвитку цього потенціалу.

Особливу роль у дослідженні, узагальненні та використанні досвіду теорії та практики педагогічної науки займають провідні навчальні заклади з тривалою історією та вагомими здобутками на теренах регіону, України та світової наукової спільноти.

Розвиток вищої освіти в різних регіонах країни мав свої особливості, зумовлені соціально-економічними чинниками, специфікою промислового виробництва. Це окреслює проблему вивчення становлення та розвитку науково-педагогічної діяльності у провідних вищих навчальних закладах з тривалими історичними традиціями, потенціалом для впровадження та розвитку педагогічних ідей і достатньою чисельністю студентів та професорсько-викладацького складу.

Становлення Національного університету «Львівська політехніка» (далі НУ «ЛП») в середині XIX століття та його розвиток постійно супроводжувалися пошуком не лише нового змісту вищої технічної освіти, але й педагогічних теорій – розробки та структурування змісту, постійне оновлення форм і методів навчання, оперативна реакція на зміну й появу нових засобів навчання. Очевидно, це забезпечує протягом тривалого часу високу підготовку кадрів, серед яких є багато вчених зі світовими іменами.

В історії педагогіки розглядається переважно проблема формотворчого впливу середовища на розвиток особистості та її діяльності. Ця проблема відображена в дослідженнях філософів і вчених-педагогів здебільшого в аспекті аналізу ролі та значення середовища у вихованні людини (Ф. Дістервег, О. Лазурський, П. Лесгафт, К. Ушинський та ін.). Але не існує системного дослідження з проблем всебічного вивчення освітнього середовища вищого технічного навчального закладу, а особливо аналізу науково-педагогічної діяльності як його невід'ємної складової. Проблемі наукової та освітньої діяльності ВНЗ присвячена низка педагогічних досліджень, зокрема наукова діяльність викладачів ВНЗ (О. Мартиненко, О. Микитюк, В. Степашко) та наукових шкіл (Д. Зербіно, Б. Лайтко, А. Таньшина), теоретико-методологічні основи наукової діяльності у ВНЗ (Ю. Бобало, Р. Гуревич, Ю. Козловський, В. Ортинський), наукова діяльність студентів (П. Горкуненко, Г. Кловак,). Характерною ознакою зарубіжних досліджень є спрямованість на проблеми оцінки якості наукових досліджень (Т. Зоммерлаттет) та якісного аналізу науки.

Водночас, спроби дослідити процес становлення та розвитку науково-педагогічної діяльності у Національному університеті «Львівська політехніка» не було, така спроба ретроспективного аналізу робиться вперше. Аналіз праць з цієї тематики свідчить про те, що вони містять певний фактичний матеріал і можуть бути джерелом для нашого дослідження. Але опубліковані в них дані недостатньо характеризують генезу розвитку науково-педагогічної діяльності, не розкривають її організацію як цілісний процес; у них не простежено в динаміці

її становлення і розвиток протягом тривалого (200 років) часу. Усе це потребує детального вивчення як у плані виявлення історичного значення аналізованих подій, так і в ракурсі врахування позитивного досвіду та використання його в сучасних умовах перебудови освіти в Україні.

Мета статті – виявити особливості та тенденції розвитку вищої технічної освіти в Україні на прикладі Національного університету «Львівська політехніка» та окреслити перспективи творчого використання цього досвіду в сучасних умовах.

Давні традиції кращих університетів світу свідчать, що викладач, який входить у лекційну аудиторію, повинен бути не тільки лектором, який блискуче знає свій навчальний предмет, але і вченим, який особисто робить внесок у розвиток науки. Викладач «не просто повідомляв найпрогресивніше у своїй дисципліні, але й ділився результатами своїх власних наукових досліджень. Керівник курсових та дипломних робіт сам був ученим, дослідником. Це тримало його в певному тонусі, диктувало вимоги до себе і до студентів» [5, с. 101].

Проголошення науки і освіти пріоритетними сферами розвитку суспільства зумовлює, на думку О. Микитюка, «необхідність неупередженого аналізу набутого вітчизняною вищою школою досвіду здійснення науково-дослідної роботи викладачами і студентами, творче його опрацювання, а також доцільність розробки реальних заходів щодо розвитку науково-дослідної роботи, науково-технічної діяльності» [4, с. 267].

Значний історичний досвід наукової діяльності вищого навчального закладу накопичено в Україні, хоча на цьому шляху були й великі труднощі. Як зазначає О. Мартиненко, «керівництво науковою діяльністю в Україні у ХІХ ст. здійснювалось переважно командно-адміністративними методами управління: регламентація дій університетів (основних центрів науково-дослідної роботи у державі), обмеження тематики наукових досліджень, жорстка цензура дослідницької і видавничої діяльності викладачів. Прогресивні за своїм змістом статuti 1804 та 1863 рр. надали університетам відносну автономію у питаннях внутрішнього управління» [3, с. 12].

В. Свідзинський стверджує, що сучасний університет мусить мати достатньо багато факультетів, аби в ньому, як у цілісній інституції були представлені всі найважливіші науки; як природничі, математичні, так і гуманітарні, а це при належній деталізації – великий корпус, передусім, класичних, «чистих» фундаментальних наук, а також, обов'язково, і тих міждисциплінарних модерних напрямків, у яких переплітаються найрізноманітніші, в минулому класичні, «чисті» науки. Таким чином, універсальність у науці є головною, визначальною рисою університетів, які завжди існували і як освітні, і як наукові установи [6, с. 357]. Тільки в такому поєднанні обох цих функцій університетів разом із багатогранністю наукових інтересів та

освітніх можливостей забезпечується повноцінна освіта, адже в розвинених університетах в якості викладачів працювали і працюють активні науковці, а, отже, студенти отримують знання «з перших рук». З іншого боку, сама університетська наука отримує додаткові стимули розвитку завдяки ранньому залученню найталановитіших студентів до наукової роботи. При кожному факультеті мають функціонувати науково-дослідні інститути, співробітники яких звільнені від викладання, хоча можуть за власним бажанням залучатися до читання спецкурсів, проведення семінарів тощо.

Розвиток сучасного суспільства зумовлює формування особистості фахівця як дослідника. Досвід європейських країн свідчить, що вирішення цього питання сприяє забезпеченню багатогранності, мобільності, інтердисциплінарності знань майбутніх фахівців, розширенню їхнього науково-педагогічного світогляду, оволодінню вміннями самостійної пізнавальної діяльності протягом життя.

Трансформаційні процеси в науковій сфері значною мірою зумовлені тенденціями, які останнім часом спостерігаються в країнах Західної Європи: «проведення спільних досліджень і технологічних ініціатив, міжнародна координація дослідницьких програм; виконання спільних проектів; впровадження мереж з поширення передового досвіду («мереж досконалості»); підтримка та координація дій (йдеться про фінансову підтримку проектів, дослідників у кар'єрному зростанні; програм досліджень для окремих груп, цільових заходів з розвитку дослідницької інфраструктури, спільних технологічних ініціатив) [7, с. 119]».

Тематика наукових досліджень у вищому навчальному закладі здебільшого має галузеве спрямування. Водночас, подекуди панує хибне уявлення, що проблеми освіти та педагогічної науки є прерогативою суто педагогічних університетів та спеціалізованих кафедр. Це зумовлює односторонній підхід до оцінювання професійних якостей працівників вищого навчального закладу, коли їхні педагогічні та галузеві знання й уміння розглядаються ізольовано. Трапляються випадки, коли талановитий науковець з високими якісними та кількісними показниками наукової діяльності не має достатніх знань із педагогіки та психології, а прекрасний педагог – посередні знання про розвиток галузевої науки [2, с. 206]. Тому найважливішим завданням стає формування регіональних інноваційних програм, що є складовими частинами загальнодержавної наукової, науково-технічної та інноваційної політики.

Історія розвитку науково-педагогічної діяльності протягом тривалого періоду (200 років) в багатотисячному навчальному закладі фактично моделює відповідний розвиток в масштабах країни. Тому вважаємо доцільним зосередитись не на регіоні, а власне на історії одного навчального закладу, який

репрезентує історію розвитку його науково-педагогічної діяльності.

Наприкінці XIX ст. Технічна академія (початкова назва НУ «ЛП») поступово здобуває визнання як осередок якісної технічної освіти та науки. У 1871 р. Технічна академія підвищила свій статус – отримала права вищого навчального закладу.

У 1901 р. Політехнічній школі надали право присвоювати учений ступінь доктора технічних наук. До 1918 р. докторами стали 64 інженери. У 1912 р. за визначні заслуги у науці були присвоєні почесні титули доктор *Honoris Causa*.

У 1909 р. представники української технічної інтелігенції організувались в Українське технічне товариство, що посприяло тому, що на початку XX ст. м. Львів став значним та авторитетним центром європейської науки. В усіх його техніко-економічних і соціально-культурних змінах брали активну участь учені та вихованці Політехнічної школи. Різне збільшення кількості студентської молоді створювало сприятливі перспективи для підготовки високоосвічених кадрів інтелігенції.

Після закінчення Першої світової війни Політехнічна школа отримує новий статус вищого технічного навчального закладу. 13 січня 1921 р. Політехнічну школу перейменували, вона стала називатися – Львівська політехніка. У ній діяли шість факультетів. Після відродження польської держави Львів став джерелом кваліфікованих кадрів для всієї Польщі. У зв'язку з розширенням навчального закладу, утворенням нових кафедр у 30-ті роки помітно зросла чисельність професорсько-викладацького складу Львівської політехніки, що мало позитивний вплив на якість підготовки інженерних кадрів, збільшення кількості науковців. Саме в 1930-ті роки у Львівській політехніці сформувалась одна з найбільших в Європі науково-технічних бібліотек, що мала статус федеральної.

Завдяки ученим, які збагатили світову науку новими відкриттями, у міжвоєнний період Львівська політехніка зміцнила свої позиції як центру інтелектуального життя й наукової думки європейського рівня. Технічні науки спирались на здобутки математики, фізики, хімії. Відбувся помітний поступ у розвитку науково-технічних напрямів, започаткованих у попередній період. Розпочалася ґрунтовна робота в галузі електротехніки.

Найбільші воєнні випробування й демографічні катастрофи відбулися в Львові під час Другої світової війни. Західну Україну приєднали до Української Радянської Республіки в складі СРСР. Свою діяльність припинили всі політичні партії, громадські й культурні установи – зокрема Наукове товариство ім. Т. Шевченка, «Просвіта». Були закриті всі часописи. Більшовицька влада намагалася якнайшвидше інтегрувати поліетнічне місто в загальносоюзну командно-адміністративну систему. Одним із найважливіших засобів подальшого зміцнення своїх позицій і вирішення ідеологічних завдань влада

вважала культуру й освіту. Тож навчання в Політехніці відновилося вже з жовтня 1939 р. Було поставлено завдання докорінно перебудувати освітній процес за зразком радянських вищих навчальних закладів. Львівську політехніку реорганізували у Львівський політехнічний інститут (ЛПІ). У ньому запрацювало шість факультетів: енергомашинобудівний, електротехнічний, хіміко-технологічний, архітектурно-будівельний, шляхово-водний та сільськогосподарський. 1940 року створили сьомий факультет – лісовий. Відновлення навчального процесу в умовах воєнного часу супроводжувалося ґрунтовною реорганізацією структури та майже повною заміною професорсько-викладацького складу. Треба було відроджувати науковий потенціал.

У перші післявоєнні роки у Львівському політехнічному інституті виявили бажання працювати видатні вчені із навчальних закладів України та Росії. До серпня 1945 р. інститут поповнився понад сотнею викладачів – переважно кандидатами та докторами наук. З перших днів після відновлення роботи інституту за складних умов здійснювалися й наукові дослідження. Діяльність науковців була спрямована насамперед на прискорення відбудови народного господарства. Зміцнювалась матеріально-технічна база інституту. Зросла кількість аудиторій, кабінетів, лабораторій, місць у гуртожитку. Докорінно оновилась лабораторно-інструментальна база. Збільшувалась кількість науковців з українського середовища.

Важливу роль у підготовці науковців відіграла аспірантура. Із 1961 р. інститут почав готувати спеціалістів для зарубіжних країн. У 1965 р. в ньому навчалось вже 211 осіб із 17 держав. Для подальшого розгортання науково-дослідної роботи в 1958 р. створили нові дослідні лабораторії: автоматизації технологічних процесів у машинобудуванні, штучних дубителів і допоміжних продуктів для легкої промисловості, ливарного виробництва, скляних високовольтних ізоляторів. Спільними зусиллями кафедр органічної хімії й органічного синтезу, фізичної хімії та кафедри технології нафти і газу було створено комплексну проблемну лабораторію. У 1964 р. почали функціонувати дві науково-дослідні лабораторії: переробки і використання пластмас у народному господарстві; застосування вібраційної техніки в машинобудуванні та приладобудуванні. В 1966 р. введено в дію чотири галузеві лабораторії: електровимірювального приладобудування й обробки інформації; економіки й організації галузевої промисловості; електробуріння; дослідження атмосферних впливів на геометрію вимірювання.

Успішно зміцнювалась та розвивалась наукова та матеріально-технічна база Львівського політехнічного інституту, який став визначним науковим центром. 14 загальносоюзних та 2 республіканські галузеві лабораторії виконували роботи у сферах приладобудування й машинобудування, хімії та хімічної технології, економіки та організації будівництва.

У 1970–1980-ті роки навчальна робота в інституті вдосконалювалася. 1975 року було запроваджено систему науково-дослідної діяльності студентів, проведення наукових студентських семінарів. У навчальному процесі широкого використання набули технічні засоби, швидкими темпами впроваджували обчислювальну техніку.

У 1985–1986 н. р. ввели в навчання розділи із системи автоматизованого проектування (САПР). Вдосконалення зазнала й обов'язкова виробнича практика студентів, практиканти були безпосередніми учасниками виробничого процесу, вчилися керувати виробництвом. Велике значення в інституті надавали комп'ютеризації.

У 1980-х роках ЛПІ став потужним навчально-науковим та виробничим комплексом, який визначав науково-технічну політику регіону та безпосередньо впливав на її реалізацію. Посилилась інтеграція вищої школи й виробництва. Провідні спеціалісти промисловості брали участь у різних видах навчальної діяльності. Наприкінці 1980-х років понад 60 відсотків дипломних проектів виконали на замовлення виробництв і організацій, близько половини проектів рекомендовані до впровадження. Це стало показником якісної підготовки студентів.

Починаючи з 1989 р., в Україні, зокрема у м. Львів, розпочалися бурхливі процеси демократизації суспільного життя. Не оминули вони й Львівський політехнічний інститут. На установчій конференції його співробітників та студентів приймають новий Статут навчального закладу, який 5 грудня 1990 р. було зареєстровано у Міністерстві освіти УРСР. У ньому зазначалося, що ЛПІ є державним вищим навчальним і науковим закладом, одним із центрів інженерної освіти, науки та культури України.

У вищому навчальному закладі традиційно розвиваються фундаментальні дослідження в галузі фізики, електротехніки, радіотехніки, електроніки, приладобудування, електромеханіки, будівництва, архітектури, механіки, хімії та хімічних технологій, геодезії та математичних наук. Наукові дослідження провадять у підрозділах Науково-дослідної частини (НДЧ), яка об'єднує науково-дослідний і конструкторський інститут електронно-виміральної техніки, спеціальне конструкторське бюро електромеханічних систем, два науково-дослідних відділи радіотехнічних систем і напівпровідникових сенсорів, 12 галузових і 69 науково-дослідних лабораторій.

Науковці Львівської політехніки здобувають широке визнання: 25 учених обрано дійсними членами галузових академій наук України, 57 стають членами експертних рад Міносвіти України; 11 – членами експертних рад ВАК України. Створено 5 спеціалізованих вчених рад із захисту докторських дисертацій за 13 спеціальностями ВАК та 12 рад із захисту кандидатських дисертацій за 28 спеціальностями ВАК, що охоплюють 84 відсотки інженерних спеціальностей.

Налагоджено міжнародні зв'язки. Укладаються комплексні угоди про співпрацю з вищими навчальними закладами Європи та Америки.

11 вересня 2000 р. Державному університету «Львівська політехніка» надано статус національного вищого навчального закладу. Починаючи з вересня 2001 р., на підставі ухвали Вченої ради університету реорганізовано структуру Львівської політехніки, що стає важливим кроком у поліпшенні якості підготовки фахівців, забезпеченні їх мобільності. Замість 16 факультетів утворено 12 навчально-наукових інститутів.

Новий етап розвитку системи освіти у Львівській політехніці пов'язаний з інтеграцією в європейський освітній простір та приєднанням України до країн-учасниць Болонського процесу. Починаючи з 2004 р. Львівська політехніка одна з найперших в державі впроваджує кредитно-модульну систему організації навчального процесу, метою якої є вироблення і впровадження нових принципів організації навчального процесу щодо розширення можливості студентів у виборі змісту програми навчання, забезпечення гнучкості в системі підготовки фахівців для їхньої адаптації до швидкозмінних вимог національного та міжнародного ринків праці, стимулювання студентів і науково-педагогічних працівників у досягненні високої якості підготовки фахівців з вищою освітою та підвищення престижу української вищої школи на світовому рівні.

За результатами інтегрованого рейтингу вищих навчальних закладів України Львівська політехніка останні роки поспіль входить до десятки найкращих вітчизняних вищих навчальних закладів та виборює почесне друге місце серед технічних вищих навчальних закладів України. Сьогодні розвиток Львівської політехніки спрямований на забезпечення високої якості освіти, престижу університету і його випускників, поліпшення кадрового, методичного та інформаційного забезпечення навчального процесу, інтеграцію у міжнародний науковий простір, максимальне зближення фундаментальної науки та вищої освіти, підвищення економічної ефективності прикладних досліджень і розробок.

Таким чином, встановлено, що історичне дослідження розвитку науково-педагогічної діяльності, присвячене достатньо тривалому періоду (одне-два століття), у крупному вищому навчальному закладі дозволяє розглядати цей навчальний заклад як репрезентативну вибірку для узагальнення досвіду та прогностичного педагогічного моделювання, що можна використовувати в сучасних умовах та поширювати на інші навчальні заклади. У ході дослідження виявлено, що особливостями завдань науково-дослідної діяльності вищих навчальних закладів є якнайповніше залучення науково-педагогічних працівників до виконання наукових досліджень, що сприяють розвитку наук, техніки і технологій; використання отриманих результатів в освітньому процесі; підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації; підвищення

кваліфікації професорсько-викладацьких кадрів; практичне ознайомлення студентів з постановкою і вирішенням наукових і технічних проблем і залучення найбільш здібних з них до виконання наукових досліджень тощо.

До перспектив подальших розвідок відносимо виокремлення етапів та створення періодизації розвитку науково-педагогічної діяльності в НУ «ЛП» як передумову побудови відповідної еволюційно-прогностичної моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С.У. Методологічні особливості наукових поглядів на педагогічний процес / С.У. Гончаренко, В.Г. Кушнір // Шлях освіти. – 2008. – № 4. – С. 2–10.
2. Козловський Ю.М. Моделювання наукової діяльності вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія / Ю.М. Козловський; за ред. М. Козяра. – Львів : Сполом, 2012. – 484 с.
3. Мартиненко О.М. Організація науково-дослідної роботи викладачів вищих навчальних закладів в Україні (XIX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.М. Мартиненко. – Х., 1999. – 17 с.
4. Микитюк О.М. Теорія і практика організації науково-дослідної роботи у вищих закладах освіти України в XIX ст. : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Микитюк Олександр Миколайович. – Х., 2003. – 405 с.
5. Попова А.О. О бедном ученом замолвите слово / А.О. Попова // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 100–104.
6. Свідзинський А. Синергетична концепція культури / А. Свідзинський. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2009. – 696 с.
7. Степашко В. Моделювання наукової діяльності викладацького персоналу вищих навчальних закладів в умовах трансформації системи освіти / В. Степашко // Вісн. Черкас. ун-ту. – 2007. – Вип. 104. – С. 112–122. – (Серія «Педагогіка»).

*Науковий керівник – **Юрій Михайлович Козловський**, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і соціального управління Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»*

Педагогічні науки
УДК 373.2.015.31:741

Мішеніна А. В.,
студентка
ДВНЗ «Криворізький державний
педагогічний університет»
м. Кривий Ріг, Україна

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ НЕТРАДИЦІЙНОГО МАЛЮВАННЯ

Анотація. У статті розглядається проблема креативного розвитку старших дошкільників засобами нетрадиційного малювання. Розкривається важливість цілеспрямованого і систематичного використання нетрадиційного малювання, його вплив на гармонійний та всебічний розвиток особистості дитини.

Ключові слова: креативність, нетрадиційні техніки малювання, дошкільники.

A. Mishenina
Student
State Higher School
«Kryvyi Rih State Pedagogical University»
Kryvyi Rih, Ukraine

DEVELOPMENT OF SENIOR PRESCHOOLERS' CREATIVITY BY MEANS OF NON-TRADITIONAL DRAWING

Abstract. The article deals with the problem of creative development of senior preschool children by means of non-traditional drawing. The importance of purposeful and systematic use of non-traditional drawing, its influence on harmonious and comprehensive development of the child's personality is revealed.

Key words: creativity, non-traditional techniques of drawing, preschoolers.

На сучасному етапі модернізації дошкільної освіти пріоритетним завданням є розвиток креативності, формування елементарних художньо-продуктивних навичок дошкільника. Серед вимог зазначено, що дитина має уникати шаблону, виявляти власну творчість, фантазію, винахідливість та кмітливість, вдаватися до експериментів. В освітній лінії «Дитина у світі культури» передбачено прищеплення вміння нестандартно мислити, помічати найдрібніші деталі, бути впевненим в собі та вільним від стереотипів [1]. На думку науковців, дошкільний вік є сензитивним для розвитку творчого мислення та креативності дитини. На жаль, вихователі сьогодні рідко використовують на заняттях засоби нетрадиційного малювання через недостатню обізнаність їх впливу на розвиток креативності, нестандартного мислення та самореалізації особистості дитини.

У наукових дослідженнях вітчизняних психологів та педагогів (О. Кононко, П. Кравчук, Л. Ляхова, В. Моляко, К. Торшина та ін.) креативність розглядається як здатність до фантазування, експериментів, створення оригінальних композицій, змінення й створення нових форм, тобто проявляється у діяльності.

Зарубіжні психологи (Дж. Гілфорд, Х. Грубер, Н. Коган, П. Торренс, Д. Фельдман та ін.) розглядали креативність, як потенційну здібність до різнобічного мислення, почуттів та дій. Науковці (Н. Лейтес, О. Туриніна та ін.) ототожнюють креативність з творчістю. Завдяки креативному мисленню дитина здатна виражати себе, свій внутрішній світ, змінюючи його та наповнюючи все довкола творчістю. Проблемою креативного розвитку особистості також займалися такі вчені, як: Н. Вітлугіна, Л. Виготський, В. Давидов, О. Запорожець, А. Костюк, В. Кудрявцев, С. Науменко, Ш. Амонашвілі та ін. У своїх дослідженнях науковці стверджували, що креативність можна розглядати як основу продуктивного розвитку дитини, як потенціал, що забезпечує її зростання, властиве так чи інакше кожній дитині. При цьому креативність можна розвивати за умови створення сприятливого розвивального середовища й застосування відповідних засобів. Отже, в ході аналізу педагогічної літератури та практичних досліджень було з'ясовано, що саме використання нетрадиційного малювання як засобу цілеспрямованого та систематичного впливу на особистість дошкільника дасть змогу дітям реалізувати творчий потенціал за власною ініціативою й проявити креативність як творчу здатність до самовираження.

На жаль, у дослідженнях вітчизняних вчених не достатньо вивчено питання розвитку креативності та творчого мислення засобами нетрадиційного малювання.

Метою статті є розкрити зміст наукового поняття «креативність», обґрунтувати вплив засобів нетрадиційного малювання на розвиток креативності дитини, конкретизувати техніки нетрадиційного малювання.

Креативність – це здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації [2]. Креативність дошкільника проявляється в готовності до непередбачуваних рішень, допитливості, здатності до коментування процесу та діяльності, мотивації досягнень, розвинутій уяві, а також здатності до створення творчого образу, який відрізняється оригінальністю, гнучкістю та рухливістю. У психологічній енциклопедії креативність визначається як «...рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності й становлять відносно стійку характеристику особистості» [4, с. 20].

Відповідно до результатів дослідження О. Заболотної, креативність вивчається у руслі одного з трьох підходів: її або немає як такої, або вона не залежить від інтелектуального рівня, або креативність є вищим рівнем розвитку психічних процесів. При цьому здібності до креативного мислення закладаються у ранньому віці, а їх вираження у дорослому житті безумовно позначатиметься на професійній діяльності індивіда, зокрема, через самореалізацію.

Досліджуючи обдарованість старших дошкільників, Н. Лейтес наголошує, що креативність виступає невід'ємною частиною творчого процесу та пов'язана з високим інтелектуальним потенціалом особистості. Дослідник твердить, що на розвиток креативності позитивно впливають такі фактори як: відсутність стресу, критики, оцінних суджень. Тобто саме нестандартність творчих ідей та вчинків, відсутність оцінок, сприйняття дійсності крізь призму естетичності та оптимізму може стимулювати прояв креативності в дитини. Процес творчого самовираження дитини має стимулюватися не лише з боку вихователів і психологів, але й батьків, які є більш значущими дорослими для дитини.

Поширеним засобом в роботі зі старшими дошкільниками є застосування нетрадиційного малювання. Нетрадиційні техніки малювання, на думку В. Ніканорової та М. Пономаренко, дають змогу створити сприятливі умови для розвитку творчих здібностей кожної дитини, реалізувати її потребу відображати свої життєві враження навіть, якщо вона не володіє зображувальними навичками у достатній мірі [2].

Малювання в нетрадиційних техніках – дуже цікавий і доступний засіб самостійної художньої діяльності, який дозволяє створювати художні образи, візерунки, предмети за допомогою різноманітних прийомів і матеріалів. У такому малюванні особливо добре розвиваються креативність, творчі здібності, фантазія, уява, самостійність, уміння вільно висловлювати свої думки на папері та сміливість в експериментуванні. Діти з радістю фантазують та експериментують з кольорами та формами [4].

В. Ніканорова та М. Пономаренко вказують на те, що під час застосування нетрадиційних технік, діти переживають яскраві позитивні емоції, відкривають нові можливості добре знайомих предметів, які використовують як художні матеріали. Серед нетрадиційних технік представлені такі як: монотипія, малювання на вологому папері, малювання пальцями, сухим пензлем, малювання восковими олівцями та аквареллю, граттаж, зім'ятий папір, тампонування, крапковий малюнок. Цікавим є малювання на вологому папері, де діти мають змогу реалізувати власні задуми через нетрадиційні засоби малювання. Для розвитку рецепторів і дрібної моторики рук рекомендують зображувати ще через копіювальний папір. Також існує прийом малювання крапками, найкраще такі малюнки створювати фарбами, але можна також користуватися фломастером чи олівцем. Кляксографія, на думку науковців, дає великий розвивальний ефект; суть техніки полягає в тому, щоб навчити дітей робити клякси, дитина, дивлячись на них, може бачити образи, предмети або окремі деталі. Техніку чарівного малюнка люблять і діти, і дорослі. Реалізувати її можна за допомогою воскової свічки, акварельної фарби та ватного тампона або пензлика, і в результаті того, що фарба не накладається на процес зображення

свічкою – малюнок ніби з'являється раптово перед очима дітей, проявляючись на папері [2; 3; 5].

Л. Матюшенко, О. Будянська наголошують на важливості свободи творчості, бо дитина має знати, що педагог не розкритикує її творчість. Тоді малюк не боїтиметься помилятися, вільно виражатиме почуття [5]. На думку дослідниць, креативний, творчий розвиток успішний тоді, коли немає упереджених суджень, оцінок, педагог має усвідомити, що головне – не результат, а процес творчості, який передбачає можливість використовувати матеріали в необхідній кількості і за невизначений час. Слід погодитися з тим, що не буває нічого «правильного» або «неправильного» у творчому процесі: будь-який випадковий, «непотрібний» штрих на створюваному малюнку може привести до нових відкриттів і несподіваних результатів. Вони пропонують цікавий та оригінальний вид образотворчості – малювання на склі.

Зарубіжні вчені (Дж. Гілфорд, Х. Грубер, Н. Коган, П. Торренс, Д. Фельдман) рекомендують використовувати в малюванні всі нетрадиційні засоби: малювання ганчіркою, паперовою серветкою складеною в кілька разів, малювання брудною водою, чайною заваркою, кавовою гущею, вичавками із ягід та ін. Корисно розфарбовувати банки й пляшечки, коробочки, камінчики тощо. У зарубіжній школі використання нетрадиційних технік спрямоване на самовираження дитиною своїх почуттів. Головним тут є процес, а не кінцевий результат. Основна ідея навчання мистецтва – не втручатися в природні дані дитини, а давати змогу дитині виражати власні переживання, почуття на малюнках. Справжня цінність нетрадиційних технік полягає не в якості роботи, а в тому, що діти отримують радість від самого процесу.

Використання нетрадиційних технік малювання дає можливість розвивати у малюків художнє, а не шаблонне мислення. І неважливо, наскільки добре дитина володіє технікою малювання, адже основним тут буде навчити малюків викладати на папір свої думки й почуття, а за допомогою різних фарб передавати свій настрій. Нетрадиційні матеріали й техніки, які використовуються в образотворчій діяльності, сприяють розвитку в дитини не тільки образного мислення, але й самоконтролю, посидючості, уваги, зорового сприймання та просторової орієнтації, тактильного та естетичного сприйняття, а також дрібної моторики рук. Дитина старшого дошкільного віку має можливість самостійно освоювати різні художні матеріали, експериментувати, знаходити способи передачі образу в малюнку, ліпленні, аплікації. Це не заважає дитині освоїти ті способи й прийоми, які йому були невідомі (вихователь підводить дітей до можливості використовувати варіативні прийоми). Виконуючи таку роботу, діти вчаться також фантазувати й через різні кольорові гами проявляти свої почуття на папері, виявляючи у своїх роботах креативність.

Нетрадиційні техніки малювання, ігрові прийоми, використання різних зображувальних матеріалів та виразних засобів у їхній єдності забезпечують креативний розвиток дитини.

Отже, креативність виступає як здатність реалізації творчого потенціалу за власною ініціативою дитини й з використанням відповідних засобів. Одним з ефективних засобів розвитку креативності та творчого мислення є систематичне використання нетрадиційного малювання. В процесі організації нетрадиційного малювання вихователі орієнтують старших дошкільників на творче начало у навчальній діяльності, створюють умови для засвоєння творчого досвіду, розвивають творче нестандартне мислення, в результаті чого діти реалізують власний потенціал, проявляють креативність та отримують задоволення від творчого процесу.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні розвитку креативності засобами нетрадиційного малювання у дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти України [Електронний ресурс] /Науковий керівник *А. М. Богуш* – Режим доступу : <http://leleka.rv.ua/index.php?m=content&d=view&cid=53>
2. *Ніканорова В.* Творчі здібності дітей на кінчиках їхніх пальців / *В. Ніканорова, М. Пономаренко* // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2011. – № 2. – С. 16-27.
3. *Суханова Н.В.* Развитие творческого воображения дошкольников через нетрадиционные приемы рисования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.festifal.1september.ru
4. *Сухорукова Г. В.* Дитяче експериментування як засіб розвитку творчості в образотворчій діяльності / *Г. В. Сухорукова* // «Інноваційні технології в дошкільній освіті України: розвиток дитячої обдарованості та креативності»: Матеріали Всеукр. наук.-метод. семінару Ін-ту розвитку дитини НПУ імені М. П. Драгоманова / Укл. *І. І. Загарницька*. – К., 2012. – 396 с.
5. *Сухорукова Г. В.* Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі / *Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота, Л. А. Янцур*. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 376 с.

Науковий керівник
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Державного вищого навчального закладу
«Криворізького державного педагогічного університету»
кандидат педагогічних наук
Бадіца Марина Володимирівна

Педагогічні науки

УДК 373.3.016:016:79]:159.922.72

Нестерова Т. І.,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПСИХОМОТОРНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. Розглядаючи фізичне виховання як процес цілеспрямованої зміни функціонального стану організму людини, необхідно зважати на біологічні властивості життєдіяльності, які пояснюють пристосованість до умов навколишнього середовища. В цей період спостерігається характерна зміна співвідношення процесів збудження й гальмування. Гальмування стає більш помітним, ніж у дошкільника. Але схильність до збудження ще дуже велика, звідси – непосидючість молодших школярів [1]. Свідома й розумна дисципліна, систематичність вимог дорослих є необхідними зовнішніми умовами формування в дітей нормального співвідношення процесів збудження і гальмування. Водночас до 7 років їхній загальний баланс відповідає новим вимогам до дисципліни, посидючості й витримки [2]. Таким чином, у молодших школярів відбувається значне зміцнення скелетно-м'язової системи, відносно стійкою стає серцево-судинна діяльність, більшої рівноваги набувають процеси нервового збудження й гальмування.

Ключові слова: систематичність, фізичне виховання, гальмування.

T. Nesterova

M. P. Drahomanov National Pedagogical University

Kyiv, Ukraine

FEATURES OF DEVELOPMENT OF PSYCHOMOTOR QUALITIES OF JUNIOR PUPILS AT PHYSICAL EDUCATION LESSONS

Abstract. Considering physical education as a process of purposeful change in the functional state of the human body, it is necessary to take into account the biological properties of life: which explain adaptability to the environment. During this period, a characteristic change in the relationship between the processes of excitation and inhibition is observed. Inhibition becomes more noticeable than that of a preschooler. But the tendency to excite is still very high, hence the instability of junior schoolchildren [1]. Conscious and rational discipline, systematic requirements of adults are necessary external conditions to form a balance of excitation and inhibition processes. At the same time, until the age of 7, their overall balance meets the new requirements of discipline, solidarity and endurance [2]. Thus, in junior pupils there is a significant strengthening of the musculoskeletal system, the cardiovascular activity becomes relatively stable, and the processes of nervous excitation and inhibition become more balanced.

Key words: systematic, physical education, inhibition.

У сучасних молодших школярів енергійно міцніють м'язи й зв'язки, зростає їх об'єм, загальна м'язова сила. При цьому більші м'язи розвиваються раніше, ніж менші. Тому діти більш здатні до порівняно сильних і амплітудних рухів, але важче справляються з рухами дрібними, які потребують точності. Закостеніння кисті рук закінчується до 9-11 років, а зап'ястя до 10-12 років.

У молодших школярів інтенсивно росте й добре постачається кров'ю м'яз серця, тому він порівняно витривалий. Завдяки великому діаметру сонних артерій головний мозок отримує достатньо крові, що є важливою умовою для його працездатності [3].

У цей період спостерігається характерна зміна співвідношення процесів збудження й гальмування. Гальмування стає більш помітним, ніж у дошкільника. Але схильність до збудження ще дуже велика, звідси – непосидючість молодших школярів [4]. Свідома й розумна дисципліна, систематичність вимог дорослих є необхідними зовнішніми умовами формування в дітей нормального співвідношення процесів збудження й гальмування. Водночас до 7 років їхній загальний баланс відповідає новим вимогам до дисципліни, посидючості і витримки [5]. Таким чином, у молодших школярів відбувається значне зміцнення скелетно-м'язової системи, відносно стійкою стає серцево-судинна діяльність, більшої рівноваги набувають процеси нервового збудження й гальмування.

Таким чином, мислення дітей характеризується конкретністю та емоційністю. Як говорив К. Д. Ушинський, дитина мислить формами, звуками, відчуттями комплексно. Конкретність мислення означає помітне домінування першосигнальної діяльності над другосигнальною, а звідси й труднощі в узагальненні, у відволіканні, коли це потрібно, від конкретних предметів, явищ і ситуацій. Емоційність дитячого мислення полягає в тому, що діти дуже жваво та емоційно переживають все, над чим їм доводиться думати. А. С. Макаренко писав: «Гра обов'язково повинна бути присутня у дитячому колективі. Дитячий колектив, який не грає, не буде справжнім дитячим колективом» [7]. Ігрова форма навчання – важливий принцип організації навчальної діяльності молодших школярів.

Метою дослідження було дослідити за фаховими джерелами адаптаційні передумови організму учнів щодо особливості розвитку психомоторних якостей у дітей молодших класів на уроках фізичної культури.

Основа фізичного виховання як педагогічного процесу полягає у зміні фізичних можливостей учнів в потрібному напрямі.

У віковій і педагогічній психології молодший шкільний вік посідає особливе місце: в цьому віці освоюється навчальна діяльність, формується довільність психічних функцій, виникають рефлексія та самоконтроль.

У молодшому шкільному віці також закладаються основи фізичної культури людини, формуються інтереси, мотивації й потреби в систематичній фізичній активності. Цей вік особливо сприятливий для оволодіння базовими компонентами культури рухів, освоєння великого арсеналу рухових координації, техніки різноманітних фізичних вправ. При цьому треба мати на увазі, що ритмічний, силовий і просторовий образи рухів молодші школярі сприймають насамперед у відчуттях і узагальнених враженнях, а менше – через усвідомлення, продумане освоєння технічних дій. Тому навчання цілісної вправи буде в цьому віці мати більший успіх, аніж розучування її по деталях [8; 9].

З огляду на викладене можна зробити висновки: підбір певних вправ (уроків) може викликати в організмі учнів зміни, що відповідають педагогічним завданням. У процесі фізичного виховання необхідно не тільки методично правильно здійснювати кожен локальний програму, а й зважати на психомоторні характеристики дітей молодших класів. До того ж така вимога має бути застосована при розробленні відповідних програм для дітей молодших класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ареф'єв В. Г.* Фізична культура в школі (молодому спеціалісту) : навч. посіб. / *В. Г. Ареф'єв, А. Г. Єдинак.* – 2-ге вид., перероб. і доп. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. – 384 с.
2. *Брик А. В.* Значення розвитку психомоторних якостей в учнів початкових класів / *А. В. Брик* // Вітчизняна наука на зламі епох : проблеми та перспективи розвитку : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 20. – С. 41-43.
3. *Брик А. В.* Розвиток психомоторних якостей як необхідна складова фізичної культури у дітей молодших класів / *А. В. Брик* // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 15 : Наук.-пед. проблеми фіз. культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 12 (53) 14. – С. 54-57.
4. *Волков Л. В.* Система управління розвитком фізических способностей детей школьного возраста в процессе занятий физической культурой и спортом : автореф. ... на соискание науч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / *Л. В. Волков.* – К., 1991. – 38 с.
5. *Гурінович Х. Є.* Молодший шкільний вік та його корекція засобами фізичного виховання : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 / *Х. Є. Гурінович.* – Львів : Держ. ун-т фіз. культури, 2006. – 20 с.
6. *Zubaliy M. D.* Fundamentals of Health and Physical Culture. Program for General Educational Institutions / *M. D. Zubaliy* // Physical Education at School. – 2002. – No. 1. – P. 13-44.
7. *Keneman A. V.* Theory and Method of Physical Education of Preschool Children / *A. V. Keneman, D. V. Khokhlaeva.* – М. : Enlightenment, 1978. – 272 p.
8. *Kozak A. V.* Development of Perceptive Skills for Future Physical Education Teachers / *A. V. Kozak, I. V. Tolkunova.* // Scientific-Practical Journal. Series Pedagogy and Psychology. Issue. 4 / PNPU of K. D. Ushinskiy. – Odessa, 2014. – P. 82-85.
9. *Prysyazhnyuk S. I.* Development of Physical Qualities of Elementary School Students in Secondary Schools (for example, strength and endurance): author's abstract. dis ... Candidate Sciences of Physical Education and Sports: specials. 24.00.02 / *S. I. Prysyazhnyuk.* – Lviv, 2001. – 17 p.

Педагогічні науки
УДК 37.01.09

Останчук О. Є.,
канд. пед. наук, доцент,
Криворізький державний педагогічний університет,
Кривий Ріг, Україна

ПРОЕКТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ДО ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Обґрунтовується актуальність підготовки майбутнього учителя до професійно-творчої самореалізації. Розкривається сутність рефлексивного проектування педагогічних систем. Досліджується зв'язок педагогічного проектування з самопроектуванням. Визначаються пріоритети професійної підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: гуманітарна парадигма, професійно-творча самореалізація, педагогічне проектування, самопроектування.

O. Ostapchuk
PhD (Pedagogy), Associate Professor
Kryviy Rih State Pedagogical University
Kryviy Rih, Ukraine

PROJECTIVE COMPONENT OF FUTURE TEACHER'S READINESS FOR PROFESSIONAL AND CREATIVE SELF-REALIZATION

Abstract. The author substantiates the importance of preparing a future teacher for professional and creative self-realization. The essence of the reflexive design of pedagogical systems is revealed. The connection between pedagogical design and self-projecting is investigated. The priorities of future teachers' training are determined.

Key words: humanitarian paradigm, professional and creative self-realization, pedagogical design, self-projecting.

Актуальність дослідження. Посилення автономії вітчизняної школи у світлі гуманітарної стратегії розвитку освіти, яка ідейно обґрунтована у «Концепції нової української школи» (2017 р.), актуалізує проблему готовності кожного суб'єкта освітнього процесу визначати ступінь власної свободи й відповідальності за прийняті рішення, використовувати розвивальні можливості автономії задля саморозвитку й самореалізації [3]. Учитель стає відповідальним за надання свободи самоздійснення кожному своєму вихованцеві, а за те, що кожен з них навчиться користуватися можливостями свободи на користь собі та іншим. Перед педагогом постає задача пошуку засобів, які дозволяють зробити освітнє середовище багатомірним і пластичним, здатним максимально повно охопити все розмаїття явних і прихованих можливостей кожного учасника педагогічної взаємодії. Отже, професійна автономія учителя формує запит на його готовність бути автором педагогічної концепції, педагогічної системи, технології, окремої дії і вибору. Йдеться, по суті, про готовність учителя до професійно-творчої самореалізації, яка закладається на етапі отримання вищої педагогічної освіти.

Разом з тим педагогіка й практика вищої школи демонструють різноманітні управлінські та організаційні схеми, прийоми й способи навчання, які нехтують роль особистісної сфери майбутнього вчителя. Тому спеціального вивчення потребують педагогічні засоби розвитку суб'єктності й суб'єктивності майбутнього учителя, формування готовності до продуктивної професійно-творчої самореалізації. Найбільшими можливостями в даному питанні володіє педагогічне проектування.

Мета статті: теоретично обґрунтувати проективний компонент готовності майбутнього учителя до професійно-творчої самореалізації.

Виклад основного змісту. Зорієнтованість сучасної освіти на гуманістичні цінності виводить на передній план готовність майбутніх учителів до професійної самореалізації, а саме: мобілізацію внутрішнього потенціалу, самовизначення професійної Я-концепції, практичне втілення своєї професійної місії. Поступово укріплюється розуміння готовності до професійної діяльності, як готовності до професійної самореалізації в процесі діяльності.

Готовність до самореалізації, з точки зору психології, включає у себе: самідентифікацію, ставлення до себе, оцінку своїх можливостей, ціннісні орієнтації особистості, творчі потреби й здібності як фактор самореалізації, а також відповідний інструментарій, який сприяє реалізації потреби в самореалізації [2]. Педагогіка визначає готовність учителя до самореалізації через категорії ціннісно-сислової сфери, педагогічні здібності, професійну компетентність, особистісний і соціальний досвід, а також через зв'язок з творчою самореалізацією учнів.

Конструктивною формою професійно-творчої самореалізації учителя виступає педагогічне проектування особливого типу, яке враховує особистісний, ціннісно-сисловий, суб'єктивний характер педагогічної реальності. Проектна діяльність за своєю природою є творчою, оскільки затребуваним стає прогностичне бачення дійсності, пізнання того, що може виникнути в майбутньому, націленість на розроблення нового продукту, скерується прагненням змінити недосконалу дійсність і так наблизити її до ідеального стану. Персоніфікація проектної діяльності, втілення свого «Я» у вигляді авторської ідеї, розробки задуму її практичної реалізації підіймає педагогічну практику з діяльнісного на особистісно-діяльнісний рівень. На думку відомого філософа сучасності М. Мамардашвілі, в процесі проектування відбувається перенос суб'єктивної реальності в об'єктивну, ідеї поєднуються з намірами, а наука відкривається людині як заклик до діяльності й конструює себе як система кодування, відтворення й трансляції певних знань, досвіду, яким надається людський вимір, розмірність можливого [4].

Особливу увагу сучасні науковці приділяють таким поняттям, як «педагогічний проект», «проектна культура», «суб'єкт проектної діяльності», а

також співвідношенню понять «проектування», «прогнозування», «конструювання», «моделювання». В. Серіков підкреслює важливу роль педагогічних проектів у реалізації технології досягнення освітніх цілей у контексті особистісно-зорієнтованої освіти. На його думку, проектування стає спільною діяльністю учителя й учня, а діалог виступає як спосіб життєдіяльності суб'єктів в освіті [5]. О. Газман звертає увагу на автодидактизм, коли одночасно з досягненням результату проекту його учасники набувають нових знань, умінь і навичок, у них формуються нові уявлення й смисли. Це означає, що проектна діяльність стає засобом розвитку і саморозвитку як специфічних проектувальних здібностей, так і особистості в цілому, виступає універсальним джерелом навчання, виховання, творчої взаємодії учасників проекту [1].

Особистісно-сміслові проектування можна віднести до прогностичного типу проектування, спрямованого на розроблення прогностичних моделей різних педагогічних систем як своєрідних еталонів, створених на основі новітніх наукових знань, вивчення досвіду передових висококваліфікованих спеціалістів. Зіставлення ідеальної моделі педагогічної системи з фактично існуючою, що вже склалася на попередньому етапі, створює можливості визначати масштаби й зміст функціонування педагогічної системи в майбутньому. Прогностичні моделі є необхідними задля отримання випереджальної інформації про умови та зміст педагогічної діяльності. Вони дозволяють передбачати результати функціонування системи, виявляти «точки росту», розриви в логічному ланцюгу педагогічного пошуку, проблемні зони, а також здійснювати прогностичну оцінку можливих варіантів покращення й оновлення системи в найближчій і дальній перспективах.

Аби майбутньому учителю оволодіти здатністю проектувати якісні особистісні зміни учня, прогнозувати його подальший розвиток, відчувати емоційний стан, точно сприймати смислову динаміку його внутрішнього світу, необхідно включитися у процес самопроектування. Останній заснований на постійній рефлексії власного мислення, поведінки й діяльності. Проект саморозвитку як кінцева мета передбачає оптимізацію процесів життєдіяльності фахівця, а культура виступає як засіб, умова такої оптимізації. Під самопроектуванням розуміється пізнавальна діяльність, яка здійснюється добровільно, керується самою людиною, є необхідною для вдосконалення професійних та особистісних якостей людини. Цим зумовлюється необхідність формування принципово нової освітньої практики підготовки майбутніх учителів, яка базується на знаннях про способи продуктивної самореалізації в професії.

Підготовку майбутніх учителів до професійно-творчої самореалізації доцільно здійснювати на таких принципах: принцип самопроектування (збереження й примноження власної ідентичності); принцип саморозвитку

(розв'язання одних задач і проблем приводить до постановки нових, які стимулюють розвиток нових форм проектування); принцип «функціональної прецедентності» (протиставляється «принципу консервативної нормативності»); принцип адаптивності (здатність гнучко реагувати на ситуацію, на мінливі обставини, на запити, що постійно виникають з боку учасників педагогічного процесу).

Названі принципи закладають методологічне підґрунтя для формування професійних умінь, затребуваних в процесі самореалізації учителя:

- уміння зробити предметом аналізу кожен свій педагогічний крок;
- уміння мислити передбаченнями, гіпотезами, версіями;
- уміння працювати в системі «паралельних цілей», створювати «поле можливостей» для педагогічного маневру;
- уміння конкретизувати й структурувати проблему;
- уміння бачити нові проблеми, які витікають із попереднього досвіду;
- уміння при постановці педагогічної задачі орієнтуватися на учня як на суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності, що активно розвивається й має власні мотиви і цілі;
- уміння аналізувати педагогічну ситуацію в динаміці її розвитку, бачити близькі й віддалені результати;
- уміння практично мислити, тобто конкретизувати педагогічні задачі в поетапні й оперативні, приймати оптимальні рішення в умовах невизначеності, гнучко перебудовуватися відповідно до ситуації;
- уміння аналізувати й акумулювати у власному досвіді кращі зразки педагогічної практики;
- уміння залучати різноманітні теорії для осмислення власного досвіду;
- уміння комбінувати елементи теорії та практики, щоб отримати ціле, яке володіє новизною знання;
- уміння об'єктивно й незаангажовано оцінювати педагогічні факти та явища;
- уміння переконливо, аргументовано, зрозуміло й доступно викладати власну точку зору та ін.

Перспективи вищої педагогічної освіти безпосередньо пов'язані з принципово іншою логікою освітнього процесу: замість «отримати знання й зразки їх практичного застосування» до «отримання знань задля втілення власного педагогічного задуму». У такому разі початкові етапи професіоналізації не будуть зводитися лише до опанування студентами системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок, особистісна цінність яких почне усвідомлюватися лише з початком самостійної професійної діяльності.

Готовність до творення власного педагогічного продукту з опорою на особистісний потенціал буде формуватися вже на етапі отримання професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Газман О. С. Неклассическое воспитание: от авторитарной педагогики к педагогике свободы / О. С. Газман // Редакторы-составители А. Н. Тубельский, А. О. Зверев. – М. : МИРОС, 2002.
2. Горностай П. П. Готовность личности к самореализации как психологическая проблема / П. П. Горностай. – Режим доступа : <http://gorn.kiev.ua/publ01a.htm>
3. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс] – Режим доступа : <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/koпзсрцзиya.pdf>
4. Мамардашвили М. К. Необходимость себя / М. К. Мамардашвили. – М. : Лабиринт, 1996. – 436 с.
5. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – М. : Логос, 1999. – 272 с.

Педагогічні науки

УДК 378.147.091.31-051:796.071.4

*Прима А. В.,
викладач кафедри фізичної реабілітації
НПУ імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

СУТНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІТНЕС-ТРЕНЕРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФІТНЕС-ІНДУСТРІЇ

***Анотація.** На сучасному етапі розвитку суспільства вища фізкультурна освіта покликана забезпечити підготовку кваліфікованих фітнес-тренерів відповідного рівня й профілю, компетентних і відповідальних, соціально й професійно мобільних, здатних до ефективної роботи на рівні світових стандартів, які існують у фітнес-індустрії. Динамічні зміни, що відбуваються останнім часом у фітнес-індустрії, викликають необхідність якісної професійної підготовки майбутніх фітнес-тренерів у вищих навчальних закладах.*

***Ключові слова:** сутність, формування, готовність, майбутні фітнес-тренери, професійна діяльність, фітнес-індустрія.*

***A. Pryma**
Lecturer at Physical Rehabilitation Department
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine*

ESSENCE OF FORMATION OF FUTURE FITNESS TRAINERS' READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN FITNESS INDUSTRY

***Abstract.** At the present stage of the society development, higher physical education is intended to provide the training of qualified fitness trainers of the appropriate level and profile, who are competent and responsible, socially and professionally mobile, able to work effectively at the level of world standards that exist in the fitness industry. The dynamic changes taken place recently in the fitness industry, cause the need for high-quality professional training of future fitness trainers at higher education institutions.*

***Key words:** essence, formation, readiness, future fitness trainers, professional activity, fitness industry.*

Розвиток системи вищої освіти є об'єктивним процесом, що відображає зміни соціальних, економічних, культурних і політичних пріоритетів суспільства. Їх трансформація в сучасному суспільстві обумовлює модернізацію професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах, спрямування зусиль професорсько-викладацького складу на використання нових підходів до змісту й організації навчально-виховного процесу, які стимулюють активність студентів до оволодіння професійно орієнтованими знаннями, вміннями та навичками.

З позицій сьогодення необхідність орієнтації професійної освіти в галузі фізичної культури й спорту на сферу фітнесу вже не викликає сумнівів. Глибокі соціально-економічні зміни, бурхливий розвиток фітнес-індустрії та постійно зростаюча потреба у професійних фізкультурних кадрах зумовили потребу у фітнес-тренерах.

Науковці (О. А. Атамась, О. Л. Благій, М. В. Василенко, Н. І. Воловик, Н. М. Гончарова, Л. В. Денисова, М. В. Дутчак, О. В. Завальнюк, О. К. Корносенко, О. В. Корх-Черба, В. М. Осіпов, О. Г. Сайкіна, А. О. Твеліна, В. В. Усиченко, О. М. Шишкіна та ін.) приділяють значну увагу професійній підготовці кваліфікованих і конкурентоздатних на ринку праці майбутніх фітнес-тренерів, здатних до професійної діяльності у фітнес-індустрії на рівні світових стандартів, готових до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності.

Популярність фітнесу, як наголошує І. Степанова, «стала відображенням як потреб представника сучасного суспільства в руховій активності, його прагнення до здоров'я й благополуччя, так і вимог суспільства до рівня розвитку фізичних і психологічних якостей людини» [4, с. 143]. Дослідниця підкреслює, що «охоплюючи різні форми рухової активності, фітнес задовольняє потреби різних соціальних груп населення у фізкультурно-оздоровчій діяльності за рахунок різноманітності фітнес-програм, їх доступності й емоційності занять» [4, с. 143].

Як вважає О. К. Корносенко, «розрізняють загальний і фізичний фітнес. Загальний фітнес можна визначити як ступінь збалансованості фізичного, психічного та соціального станів людини. Фізичний фітнес характеризує рівень фізичних можливостей людини, що забезпечує рухову активність без зайвого функціонального напруження організму. Фізичний фітнес передбачає формування основних фізичних якостей: сили, силової та кардіореспіраторної витривалості, гнучкості» [3, с. 228]. Вчена підкреслює, що «нині фітнес набув великої популярності через ефективність, доступність і привабливість занять. Загалом налічується близько 200 різних оздоровчих програм з фітнесу. Така кількість фітнес-програм визначається прагненням задовольнити різні

фізкультурно-оздоровчі інтереси широких мас населення. Зважаючи на це, фітнес-програми можна класифікувати за різними ознаками» [3, с. 229].

Модельними характеристиками фітнес-тренера, на думку М. М. Василенко, є: універсальність, досвід роботи, педагогічний талант, харизма, вміння продавати фітнес-послуги, медична компетентність, бажання вчитися, психологічна компетентність, артистизм, приємна зовнішність [1, с. 123].

О. В. Завальнюк трактує поняття «фітнес-індустрія» як «сферу діяльності, а також сектор економіки, що включає в себе розроблення, виробництво та реалізацію товарів і послуг, зорієнтованих на досягнення здоров'я та підтримку загальної фізичної форми» [2, с. 130]. Саме у такому тлумаченні ми будемо використовувати поняття «фітнес-індустрія» у нашому дослідженні.

З позицій сьогодення значну увагу приділяють професійній підготовці майбутніх фітнес-тренерів у вищих навчальних закладах, головною метою якої, як стверджує М. М. Василенко, є «забезпечення ринку праці конкурентоспроможними фахівцями. Особливо це актуально для сучасної сфери фізичної культури й спорту, для якої характерні високий динамізм ринку праці та поява нових професій (таких як фітнес-тренер). У професійному середовищі обговорюють проблему нестачі кваліфікованих кадрів – фітнес-тренерів – та наголошують на невідповідності компетенцій фізкультурних кадрів реаліями практики. У зв'язку із цим доцільно конкретизувати вимоги роботодавців до майбутніх фітнес-тренерів» [1, с. 119].

Для дослідження сучасного стану формування готовності майбутніх фітнес-тренерів до професійної діяльності у фітнес-індустрії нами було проведено анкетування студентів Львівського державного університету фізичної культури, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Національного університету фізичного виховання та спорту України та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

На запитання «Чи згодні Ви з тим, що з позицій сьогодення існує гостра потреба у підготовці майбутніх фітнес-тренерів у вищих навчальних закладах?» 41,67% опитаних студентів Львівського державного університету фізичної культури дали ствердну відповідь, тоді як 47,22% опитаних студентів не згодні та 11,11% респондентів не знайшли відповідь на запитання. Відповіді студентів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова розподілились так: 76,60% обрали відповідь «так, згоден», 19,14% – «ні, не згоден», 4,26% було важко відповісти на це запитання. 66,11% опитаних Національного університету фізичного виховання та спорту України теж згодні з тим, що з позицій сьогодення існує гостра потреба у підготовці майбутніх фітнес-тренерів у вищих навчальних закладах, але 28,81% респондентів не поділяє цю думку, тому обрали відповідь «ні, не згоден», 5,08% опитаних

студентів не знайшли відповідь на запитання. Відповідь «так, згоден» обрали 54,43% респондентів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, при цьому 38,90% не погодились з цією думкою, решта – 6,67% обрали відповідь «важко відповісти».

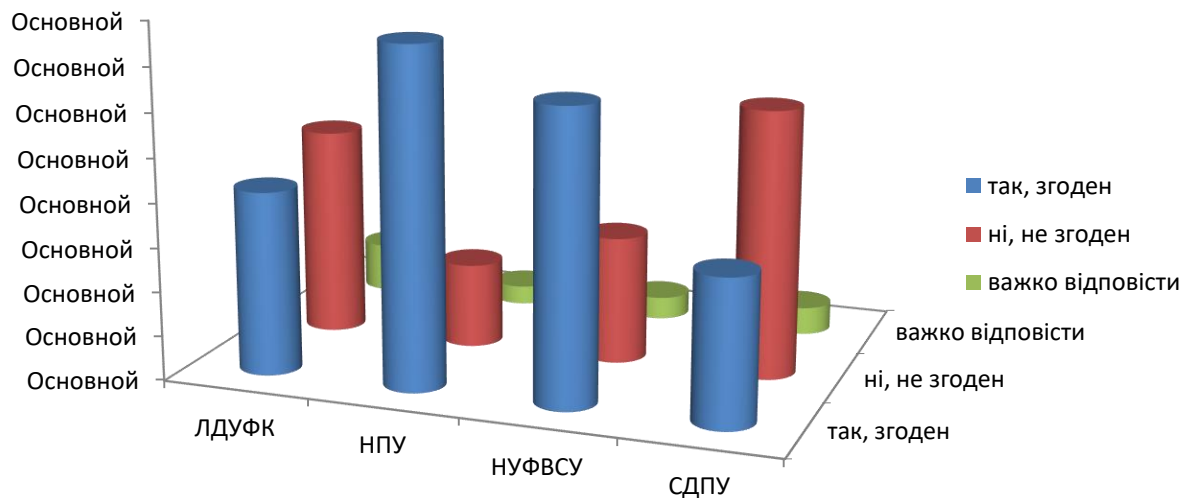

Рис. 1. Результати анкетування майбутніх фітнес-тренерів щодо потреб у підготовці майбутніх фітнес-тренерів у вищих навчальних закладах (%)

Формування готовності майбутніх фітнес-тренерів до професійної діяльності у фітнес-індустрії розглядається як цілісний процес, який здійснюється у вищих навчальних закладах з метою отримання студентами кваліфікації відповідно до освітніх ступенів «бакалавр» і «магістр», що дозволить їм ефективно надавати послуги, зорієнтовані на застосовування засобів фітнесу з метою оздоровлення громадян, ефективного розвитку їх рухових здібностей при проведенні спеціально організованих фітнес-програм чи досягнення відповідних морфофункціональних кондицій для успішного виступу на спортивних змаганнях.

Тенденції наповнення змісту вищої фізкультурної освіти гуманістичними цінностями створили сприятливу ситуацію для пошуку ефективних шляхів формування готовності майбутніх фітнес-тренерів до професійної діяльності у фітнес-індустрії. Саме тому завдання вищих навчальних закладів повинні бути спрямованими на оволодіння майбутніми фітнес-тренерами сутності обраної професії, пов'язаної з вибором форм і методів рухової активності та з метою зміцнення, збереження здоров'я, зниження ризику захворювань та їх профілактики, залучення до здорового способу життя задля особистої успішності та соціального благополуччя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко . М. Сучасні вимоги роботодавців до формування готовності майбутніх фітнес-тренерів до професійної діяльності / М. М. Василенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 38. – С. 119-124.
2. Завальнюк О. В. Філософська інтерпретація фітнесу як складової здоров'я та благополуччя людини / О. В. Завальнюк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури, фізична культура і спорт» : зб. наук. праць / за ред. Г. М. Арзютова. – К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – Вип. 3К 2(71)16. – С. 128-131.
3. Корносенко О. К. Роль фітнесу в системі оздоровчої фізичної культури / О. К. Корносенко // Вісник ЧНПУ. Сер. : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – 2013. – Вип. 112(3). – С. 228-232.
4. Степанова І. Фітнес-технології у фізичному вихованні дітей / І. Степанова // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2013. – № 2. – С. 142-144.

Педагогічні науки
УДК 37.014.611:37.048.2

Саяук В. І.,
кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогічної творчості
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ У СИСТЕМІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІЙНИХ ДОРАДНИКІВ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито значення дисципліни «Основи педагогічного консультування» у системі магістерської підготовки професійних дорадників у галузі освіти. Звернуто увагу на предмет, мету й завдання вивчення навчального курсу. Охарактеризовано змістові модулі навчальної дисципліни. Визначено знання, уміння й навички, якими повинні оволодіти студенти під час вивчення дисципліни.

Ключові слова: педагогічне консультування, магістерська підготовка, дорадники галузі освіти, професійна діяльність консультантів, дисципліна, зміст.

V. Sayuk
PhD (Pedagogy), Docent, Professor
Department of Pedagogical Creativity
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine

BASIS OF PEDAGOGICAL CONSULTING IN THE SYSTEM OF MASTER'S TRAINING OF PROFESSIONAL COUNSELORS IN THE FIELD OF EDUCATION

Abstract. The article reveals the importance of the subject «Fundamentals of pedagogical counselling» in the system of master's training of professional counselors in the field of education. The attention is paid to the subject, purpose and task of studying the course. The content modules of the subject are characterized. The knowledge, abilities and skills which students have to master while studying the subject are defined.

Key words: pedagogical counseling, master's training, counselors in the field of education, consultants' professional activity, subject, content.

Нові види та напрями економічної діяльності, які притаманні вітчизняному ринку праці, зумовили зростання потреби у професійних консультантах (дорадниках) для різних галузей виробництва. Особливо гостро постала проблема у підготовці дорадників для галузі освіти, що пов'язано з упровадженням нової реформи та потребою суспільства в одержанні різних консультаційних послуг із питань освіти. У зв'язку з цим, почав формуватися специфічний науково-практичний напрям діяльності, який можна визначити як педагогічне консультування (дорадництво).

Педагогічне дорадництво необхідно розглядати як вид професійної діяльності консультантів у галузі освіти з надання консультаційних послуг керівникам і педагогічним працівникам закладів освіти, учнівській і студентській молоді, батькам і різним релевантним групам населення із питань професійної діяльності в системі освіти, розвитку творчого потенціалу суб'єктів навчального процесу, інформаційної підтримки молоді у виборі професії, навчального закладу тощо [2, с. 4].

Потреби споживачів визначають специфіку діяльності консультаційних організацій у галузі освіти. Сучасна мережа освітніх консультаційних організацій включає шкільні методичні кабінети, районні (міські) методичні кабінети, центри навчально-методичної роботи, психолого-медико-педагогічні консультації, консалтингові центри тощо. Професійну дорадчу діяльність у зазначених організаціях здійснюють методисти, дорадники, супервізори, коучери, тьютори тощо [1, с. 55]. Зважаючи на збільшення потреб споживачів у консультаційних послугах у галузі освіти, розвиток напрямів педагогічного консультування, зростання мережі консультаційних організацій і відсутність спеціальної фахової підготовки таких спеціалістів Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова у 2014 р. відкрив нову і єдину в Україні магістерську програму з підготовки професійних консультантів (дорадників) у галузі освіти.

Метою магістерської програми є підготовка професійних консультантів у галузі освіти, здатних володіти сучасними теоретичними й прикладними знаннями з основ педагогічного консультування, організовувати й здійснювати методичну й дорадчу діяльність в регіоні, надавати якісні консультаційні послуги з питань освіти.

Однією з важливих нормативних дисциплін, включених до навчального плану підготовки магістрів-дорадників, є «Основи педагогічного консультування». Програма вивчення зазначеної дисципліни складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістрів спеціальності «дорадництво». Вона спрямована на посилення особистісної орієнтації студентів до професійної діяльності в галузі освіти, готовності висококваліфіковано й майстерно надавати консультаційні послуги, творчо підходити до організації процесу педагогічного

консультування, оволодіння сучасними технологіями консультативної взаємодії та професійного зростання.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Основи педагогічного консультування» є педагогічне консультування як специфічна науково-практична діяльність фахівців-дорадників у галузі освіти.

Метою вивчення зазначеної дисципліни є формування компетентних дорадників у галузі освіти, здатних професійно та якісно надавати консультаційні послуги, творчо реалізовуватися у фаховій діяльності.

Головними завданнями вивчення курсу «Основи педагогічного консультування» є:

- усвідомлення студентами сутності й специфічних рис педагогічного консультування, його цілісної структури, мети і принципів, типів і моделей консультативної взаємодії, вимог до особистості педагога-консультанта;
- оволодіння майбутніми дорадниками методами й технологіями педагогічного консультування для допомоги й підтримки педагогічних працівників у знаходженні шляхів розв'язання проблемних ситуацій;
- набуття знань і практичних умінь організації процесу педагогічного консультування та діяльності консультаційної організації;
- ознайомлення студентів із сучасними напрямками педагогічного консультування та перспективами його розвитку в Україні тощо.

У процесі вивчення дисципліни «Основи педагогічного консультування» студенти повинні опанувати знаннями щодо сутності та специфіки педагогічного консультування; головних принципів і напрямів педагогічного консультування; професійно важливих якостей дорадника галузі освіти та детермінантів його розвитку; видів педагогічного консультування; специфіки надання консультаційної послуги з питань освіти; етапів педагогічного консультування; моделей консультаційної взаємодії; природи й особливостей ситуацій професійних проблем педагогічних працівників; методів і технологій педагогічного консультування тощо.

Навчальний курс розрахований не тільки на здобуття знань магістрами з основ педагогічного консультування, а й на оволодіння практичними вміннями й навичками. По завершенню вивчення дисципліни «Основи педагогічного консультування» студенти повинні вміти: використовувати логіку, структуру й моделі консультативної взаємодії у професійній діяльності педагога-дорадника; об'єктивно оцінювати й розв'язувати ситуації професійних проблеми педагогічних працівників у процесі педагогічного консультування; раціонально та ефективно застосовувати технології педагогічного консультування; аналізувати й узагальнювати одержану інформацію від клієнтів і формулювати сутність професійної проблеми; переконувати та стимулювати клієнта до комунікативної активності; створювати сприятливі умови для ефективного

педагогічного консультування; постійно займатися професійною самоосвітою; безперервно впроваджувати нові форми й методи педагогічного консультування у професійну діяльність тощо.

Зміст дисципліни «Основи педагогічного консультування» включає два модулі, які створюють цілісну систему навчального предмету. У першому змістовому модулі «Теоретичні основи педагогічного консультування» приділена увага вивченню педагогічного консультування як професійній діяльності, його сутності та специфічних рис; цілям і завданням, принципам, законам і закономірностям консультування та його напрямам; розглянуто поняття консультаційної послуги та ринку консультаційних послуг, розкрито сучасні підходи до класифікації видів педагогічного консультування; охарактеризовано структуру, типи й моделі консультативної взаємодії. Другий змістовий модуль «Технології педагогічного консультування» включає теми, які розкривають сутність стратегій і тактик розв'язання ситуацій професійних проблем педагогічних працівників і проведення супервізії їх професійної діяльності; розглядаються технології проведення експертного та управлінського консультування; приділена увага педагогічному консультуванню в територіальній системі освіти.

Отже, навчальна дисципліна «Основи педагогічного консультування» є важливою нормативною складовою професійної підготовки магістрів-дорадників у галузі освіти. Вона забезпечує надання теоретичних знань і практичних умінь студентам із педагогічного консультування як специфічного й перспективного напрямку професійної діяльності у галузі освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Саюк В. І.* Становлення та розвиток педагогічного дорадництва в Україні / *В. І. Саюк* // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики : [зб. наук. праць / ред. кол. : *Н. В. Гузій* (відп. ред.)]. – Вип. 25 (35). – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 52-58.
2. *Саюк В. І.* Теоретичні основи методичної роботи та педагогічного дорадництва : метод. рекомендації / *В. І. Саюк*. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 48 с.

Педагогічні науки
УДК 377.5

Сенько П. В.,
Викладач ДПТНЗ «Стрийське вище художнє професійне училище»
м. Стрий, Україна

З ДОСВІДУ ВОЄННО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ДПТНЗ «СТРИЙСЬКЕ ВХПУ»

Анотація. У статті розглянуто роль та місце воєнно-патріотичного виховання в сучасній українській школі та системі забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: патріотичне виховання, патріотизм, національна свідомість, громадянськість.

P. Senko
Teacher at State Vocational School «Higher Artistic Vocational School of Stryi»
Stryi, Ukraine

FROM EXPERIENCE OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION AT STATE VOCATIONAL SCHOOL «HIGHER ARTISTIC VOCATIONAL SCHOOL OF STRYI»

Abstract. The article outlines the role and the place of a military-patriotic education in a modern Ukrainian schools and in the system of national security.

Key words: patriotic education, patriotism, national identity, citizenship.

Сучасні умови гуманізації і демократизації суспільства, реформування професійної освіти висувають нові вимоги до підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних робітничих кадрів.

Як зазначає О. В. Дубовик, у XX ст. відбувся розрив між культурою і цивілізацією, що негативно вплинуло на розвиток усієї освітньої системи – набув поширення принцип политехнізації освіти, мета якого полягає у підготовці кадрів до виробництва, тобто акцентувалася увага на спеціальній підготовці, не враховуючи такий важливий компонент професійної освіти, як формування особистості фахівця, що володіє впорядкованою системою ціннісних орієнтацій [2, с. 47].

Одним з провідних напрямків виховної роботи в сучасній українській школі повинно стати національно-патріотичне виховання. Слово «патріотизм» (від «*partis*») – грецького походження, в перекладі означає «батьківщина, вітчизна». Тому патріотизм – одне з найбільш глибоких почуттів, закріплених віками й тисячоліттями. В основі патріотизму лежить почуття батьківського коріння, роду, нації, держави: це і пам'ять роду, і шана предків.

Патріотичне виховання має чітку цільову настанову готувати до захисту Батьківщини й виступає невід'ємною складовою системи забезпечення національної безпеки України, а в часи воєнної загрози – пріоритетним є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у громадян готовності захищати, а якщо необхідно і віддати своє життя за Батьківщину. Захист Вітчизни, незалежності і територіальної цілісності України є священним обов'язком кожного її громадянина. Найкращою мотивацією до захисту своєї

Вітчизни є почуття гордості за свою державу, співпереживання за минуле, співпричетність до творення її сьогодення та майбуття повністю.

Ю. Колісник-Гуменюк наголошує, що педагогіка сьогодення спрямована на досягнення українською освітою світових стандартів, відродження національного виховання, формування демократичного світогляду і культури, що сприяє розвитку екологічного, етичного та естетичного виховання; зосереджує свою увагу на розвитку високої гуманістичної культури особистості. Система освіти має орієнтуватися на формування особистості, здатної накопичувати і зберігати знання, які ґрунтуються на основі народних звичаїв, традицій, сприяють формуванню міжетнічних культурних відносин [3, с. 272].

І. Бабій вважає, що проблема формування національної свідомості є складним і багатограним процесом, основа якого закладається в родинному колі та доповнюється в роки навчання. Необхідною умовою формування національно свідомої еліти є українознавча основа усього навчання. Виховання любові до рідної землі, свого народу повинно здійснюватися комплексно, тобто із застосуванням мережевої (міжпредметної) моделі викладання, що забезпечить повноту й цілісність даного процесу [1, с. 189].

Значна увага в Стрийському ВХПУ приділяється організації та проведенню цілої низки заходів громадянсько-патріотичної спрямованості. Однією з таких подій у 2017 р. стало відкриття на території училища пам'ятного знаку випускнику навчального закладу А. В. Грицану (фото 1).

Грицан Андрій Володимирович (06. 09. 1999 р. – 20. 01. 2015 р.), героїчно загинув, захищаючи незалежність і територіальну цілісність України в Донецькому аеропорту («кіборг»). Вузька стежина серед струнких кленів, нечисленні перехожі... Ще не так давно нею протоптував свій шлях у земне майбутнє Андрій Грицан. Скромний та з великим серцем хлопчина з мальовничого села Великі Дідушичі, мав твердий намір вписати своє прізвище в цьому навчальному закладі на кілька років, а виявилось, що назавжди.

Він бачив своє покликання у творенні прекрасного в металі. Привітний, працьовитий, відповідальний, сповнений задумів, таким він запам'ятався всім, хто його знав. Але доля вирішила по-іншому й Андрій прийняв цей виклик, змінивши професійний інструмент на зброю та став боронити свій край від ворога. Далеко від рідного дому захисник Вітчизни не забував про свій фах, мав творчі задуми, але здійснити їм не судилося – рідна Українська земля прийняла його в свої ласкаві обійми як героя.

16 червня на цьому місці людно, перед нами той самий Андрій: спокійний, стриманий з загадковим поглядом, біля нього троянди в металі, які він любив кувати. Сьогодні біля нього мати, що навчила любити рідний край, наставники, в яких набирався життєвого досвіду, бойові товариші, з якими ґартував свій дух та учні училища, для яких став прикладом любові, честі, жертвності.

Фото 1. Пам'ятний знак Грицану А. В.

(Автор проекту – викладач «Захисту Вітчизни» Стрийського ВХПУ П. В. Сенько)

Фото 2. Урочисте відкриття пам'ятника

Прийми, Андрію, нашу щирю молитву за ту жертву, що дає нам віру в майбутнє. Твоє ім'я золотими буквами викарбуване поряд з героями, що

впродовж століть героїчно відстоювати право на існування українців.

Скільки ще потрібно пролити крові, виплакати материнських сліз? Історія України – це історія боротьби, страждань, поневірянь, кровопролиття, яке до наших днів не принесло омріяної свободи та добробуту. Хто в цьому винен, чому гинуть найкращі? Напевне, не один з нас ставив собі таке запитання. Де є така книга, в якій можна знайти відповідь? Чому Бог дає нашому народу таку нелегку долю, а можливо, це ми її обрали?

В. Сухомлинський писав: «Я прагнув, щоб вихованці не тільки знали, розуміли добро й зло, справедливість і несправедливість, честь і безчестя, а й переживали непримиренність, ненависть до соціального зла, безчестя, несправедливості. Дуже важливо, щоб сферою утвердження й вираження чистих, високих моральних почуттів було багате, благородне емоційне життя, особисте ставлення людини до значних соціальних, суспільно-політичних явищ» [5, с. 435].

Шановний читачу! Земна місія людини – зробити цей світ кращим, добрішим, справедливим. Якщо ми правильно не вибудуємо ієрархію морально-духовних цінностей, то ще довго будемо розплачуватись найціннішим за своє існування в цьому світі, ризикуючи загинути під уламками нашої державності й жодного героїзму в цьому не буде.

Російська агресія викликала хвилю патріотизму, яка сколихнула всю Україну. Самоорганізація громадянського суспільства, відданість і героїзм пересічних військовослужбовців та добровольців стали одними з визначальних факторів, що дозволили зупинити агресора. Пам'ятаймо: «У БОРНІ, У БРОНЗІ, У СЕРЦЯХ!» СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

Світлана Моренець ... А МАТЕРІ ЧЕКАЮТЬ

*Усім матерям загиблих фронтовиків –
наш земний уклін...
Було в жінки щастя... В ту весну далеку,
дарунок від Бога принесли лелеки –
так довго жадану єдину дитину,
мов сонечко яснее, – крихітку-сина.
Своє янголятко кохала, плакала,
мов квітку, ростила, всю душу
вкладала...
Злетіли роки несподівано хутко –
зростила орла одинока голубка.
І сином своїм не натішиться мати!
Їй тільки б радіти, онуків чекати...
Війна!.. враз пекельним вогнем налетіла
і «градами» душі людей обпалила.*

*На фронті синок. Від думок та від болю
посівіла враз... але вірить у долю,
з дороги не зводить заплакані очі –
чекає синочка од ранку до ночі,
а ночі без сну – у молитвах до Бога:
«Візьми МОЮ душу... за сина живого»...
Та Бог не почув... не достукалась мати...
Надіється, жде його... Звідки їй знати,
що тіло схололо у полі далекім...
вже й Богові душу віднесли лелеки..
З любов'ю та смутком, з небесного раю
синки споглядають – їх мами чекають!
Хай гріють ці душі на край-небосхилі
подяки і шани народної хвилі! [4]*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. Формування національної свідомості студентів у процесі викладання української мови/ Ірина Бабій // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2008. – № 2. – С. 181-189.
2. Дубовик О.В. Аксиологический подход в профессиональной педагогике / Дубовик О. В. // Problems of modern pedagogics in the context of international standards development : Materials of the XL International Research and Practice Conference and I stage of the Championship in Pedagogical Sciences. (London, January 31 — February 05, 2013) / International Academy of Science and Higher Education. — London : IASHE, 2013. – С.47-49.
3. Колісник-Гуменюк Ю. І. Роль соціогуманітарних дисциплін у вихованні патріотизму і національної свідомості особистості / Ю. І. Колісник-Гуменюк // Зб. наук. праць інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [заг.ред. С. Д. Максименка]. – К., 2008. – Т. X, Ч. 4. – С. 272-279.
4. Моренець С. ...А матері чекають [Електронний ресурс] / Світлана Моренець. – 22.02.2015 р. – Режим доступу : <http://www.poetryclub.com.ua/getfav.php?id=21441>
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 283-582.

Педагогічні науки
УДК 378.147

*Серьогіна І. Ю.,
канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки та методики технологічної освіти
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна*

УПРОВАДЖЕННЯ ТРЕНІНГУ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «ОРГАНІЗАЦІЯ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА» У ПЕДАГОГІЧНОМУ ВНЗ

Анотація. У статті розглянуто актуальні питання впровадження тренінгових занять зі студентами педагогічного ВНЗ при вивченні навчальної дисципліни «Організація готельного господарства».

Ключові слова: тренінг, тренінгові заняття, організація готельного господарства.

*I. Seriohina
PhD (Pedagogy), Assistant Professor
of Department of Pedagogy and Methodology of Technological Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Kryvyi Rih, Ukraine*

IMPLEMENTATION OF TRAINING WHILE STUDYING «HOTEL INDUSTRY ORGANIZATION» COURSE AT HIGHER SCHOOLS OF EDUCATION

Abstract. The article deals with the actual issues of the implementation of training sessions with students of the pedagogical university while studying the discipline «Organization of hotel industry».

Key words: training, training sessions, organization of hotel industry.

Сучасна ситуація в підготовці фахівців потребує докорінної зміни стратегії і тактики навчання у ВНЗ. Головними характеристиками будь-якого освітнього закладу є його компетентність і мобільність. У цьому зв'язку актуальними є

питання впровадження у навчально-пізнавальний процес вищої школи активних та інтерактивних технологій навчання, таких як тренінг або тренінгові заняття.

Актуальні питання ефективного впровадження тренінгових занять у навчально-пізнавальний процес висвітлили у своїх наукових працях М. Битянова, С. Крамаренко, Л. Павленко, Л. Пироженко, О. Пометун, Н. Семергей та ін. Аналіз літератури дозволяє стверджувати, що інтерактивні методи навчання базуються на активній взаємодії всіх учасників навчального процесу, при цьому відбувається обмін думками, ідеями, позиціями. Викладач стає організатором спільної діяльності, дискусій, співпраці, творчого пошуку. Інтерактивні технології включають методи, що зводяться до навчання у співпраці. Сутність інтерактивних технологій полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії усіх, хто навчається. Це співнавчання (колективне, кооперативне, навчання у співпраці), в якому і викладач, і студент є суб'єктами навчально-пізнавальної діяльності.

Безумовно, розробка та впровадження інтерактивних методів навчання представлена в різних областях наукового знання, але має місце відсутність конкретних методичних рекомендацій при вивченні певних дисциплін у педагогічному ВНЗ, що й зумовило актуальність даної теми.

Метою статті є розгляд особливостей використання тренінгу як інтерактивної технології у процесі навчання студентів ВНЗ (на прикладі вивчення дисципліни «Організація готельного господарства» серед студентів 3 курсу факультету дошкільної та технологічної освіти Криворізького державного педагогічного університету).

У контексті дослідження викликають інтерес праці О. Пометун і Л. Пироженко, які об'єднують методи інтерактивного навчання у чотири групи, залежно від мети занять та форм організації навчальної діяльності учнів: кооперативне навчання (робота в парах, трійках, карусель, робота в малих групах, акваріум тощо); колективно-групове навчання (мікрофон, незакінчені речення, case-метод, мозковий штурм, «навчаючи — вчуся», «ажурна пилка» та ін.); ситуативне моделювання (імітаційні ігри, рольова гра, драматизація та ін.); опрацювання дискусійних питань (метод ПРЕС, «займи позицію», «дискусія» тощо) [4, с. 30].

Ми погоджуємося з поглядами педагога-практика М. Скрипник, яка у свою класифікацію інтерактивних методів навчання поклала такий принцип навчання, як взаємодія – діалог. Дослідниця визначає наступні інтерактивні методи навчання: інформаційні («Моє ім'я», «Перше знайомство», «Мені подобається...», «Іменні жетони»); пізнавальні («Від А до Я»); мотиваційні («Мої очікування», «Лист до самого себе», «Самооцінка», «Інтерв'ю»); регулятивні («Виробимо правила»).

Власний досвід роботи у ВНЗ дозволяє стверджувати, що серед перспективних інтерактивних технологій навчання найпопулярнішим можна вважати тренінг. Тренінг – це багатофункціональний метод навмисних змін психологічних феноменів людини і групи з метою гармонізації професійного і особового буття людини. Ми цілком згодні з думкою дослідників І. Вачкова та С. Дерябо, які акцентують увагу на те, що: «Груповий тренінг – це будь-який процес придбання знань, умінь або поведінкових навиків, в якому беруть участь більше двох чоловік» [2, с. 17].

Тренінг і традиційні форми навчання мають суттєві відмінності. Традиційне навчання більш орієнтоване на правильну відповідь і за своєю сутністю є формою передавання інформації та засвоєння знань. Натомість тренінг, перш за все, орієнтований на формування нових моделей поведінки, нові запитання та пошук відповідей. Часто ціллю тренінгу є «розворушити», дати новий мотиваційний поштовх у пошуці відповідей на складні запитання, неоднозначні життєві ситуації. При цьому знаходження цих відповідей можливо як на тренінгу, так і за його межами, але при цьому цей первинний поштовх, орієнтований на пошук відповідей відбувається саме на тренінгу. Іноді, оцінивши дієвість тренінгу як потужного методу розвитку особистості учасник відчуває потребу відвідати інший тренінг, саме тому, що чіткіше ставить свій запит після першого тренінгу й краще розуміє що надалі хотів би змінити (розвинути) у структурі своєї особистості.

Наведемо приклад проведення тренінгу на практичному занятті для студентів – майбутніх педагогів – «Сучасні ефективні комунікації у готельно-ресторанному бізнесі» у контексті вивчення дисципліни «Організація готельного господарства» на 3 курсі факультету дошкільної і технологічної освіти. Складові проведення тренінгу: встановлення доброзичливої атмосфери, узгодження правил роботи у процесі тренінгу; ознайомлення учасників з можливостями тренінгу, зосередження на загальних групових цілях та з'ясування мети, цінностей, принципів й особистісних переконань учасників тренінгу; систематизація професійних знань студентів (опитувальники), обговорення попередніх успіхів та розчарувань при спілкуванні з клієнтами, визначення зовнішніх та внутрішніх перешкод, що заважають досягти поставленої мети тощо; вироблення та аналіз можливостей для переборення перешкод, визначення альтернативних варіантів.

Ціль тренінгу «Сучасні ефективні комунікації у готельно-ресторанному бізнесі» – навчитися професійній комунікації з потенційними клієнтами готелю/хостелу в телефонному режимі та при візуальному контакті; впровадити стандарти професійного обслуговування гостей у свою роботу; підвищити рівень клієнтоорієнтованості; навчитися грамотно поводитись у складних (конфліктних) ситуаціях.

Зміст тренінгу: 1. Клієнтоорієнтованість як візитна картка готелю та конкурентна перевага (очікування гостей від персоналу; «Клієнт завжди має рацію» – грамотне розуміння цього виразу персоналом; особистісні й професійні якості персоналу, який обслуговує гостей готелю).

2. Етапи комунікації при пропозиції послуг: цілі й помилки кожного етапу.

3. Створення позитивного першого враження й налагодження атмосфери довіри (правила привітання гостя; три важливі кроки для налагодження контакту; як гармонійно застосовувати вербальну й невербальну поведінку).

4. Стандарт зовнішнього вигляду й поведінки адміністратора [1, с. 321].

5. Грамотна пропозиція послуг готелю в телефонному режимі (конкретизація запиту гостя; як правильно представляти ціни; як завершувати розмову з результатом; правила телефонної комунікації; робота з інтонацією, тоном, швидкістю розмови; техніка активного слухання).

6. Вислови, які неприпустимі у розмові з гостями, і як їх перетворити на впливову комунікацію.

7. Як правильно реагувати на сумніви й заперечення «щось у вас дорого», «я ще в інших готелях поцікавлюсь» тощо.

8. Як діяти і що говорити у конфліктних ситуаціях та з агресивними людьми (причини незадоволення; скарга, як подарунок: чому важливо радіти скаргам; алгоритм розмови при виникненні конфлікту; якщо гість нестриманий: дії адміністратора) [3, с. 211].

9. Власна ефективність, управління власним внутрішнім станом (позитивне сприйняття світу, як необхідність для роботи в індустрії гостинності; внутрішні установки, які важливі для збереження спокійного емоційного стану в складних ситуаціях).

Усі питання тренінгу активно обговорюються, моделюються певні ситуації, кожен учасник тренінгу отримав заздалегідь цікаве практичне завдання та питання до аудиторії, наприкінці тренінгового заняття тренер (викладач) підбиває підсумки та учасники здійснюють самоаналіз і самооцінку, пропонують теми та ідеї для наступного тренінгу тощо.

Отже, інтерактивні технології навчання створюють умови для формування й закріплення професійних знань, умінь і навичок студентів; сприяють розвитку вмінь самостійно мислити, орієнтуватися в новій ситуації, знаходити свої підходи до вирішення проблем, встановлювати ділові контакти з колективом; позитивно впливають на підготовку студентів до майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, аналіз результатів нашої роботи підтвердив доцільність використання тренінгу як інтерактивної технології навчання на практичних заняттях з «Організації готельного господарства» серед студентів 3 курсу факультету дошкільної та технологічної освіти Криворізького педагогічного

університету. Це дозволило активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів, підвищити їх загальну мотивацію, професійну самостійність, рівень їх творчого розвитку тощо.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо у розробленні розвивальних тренінгів при вивченні окремих дисциплін на факультеті дошкільної та технологічної освіти Криворізького педагогічного університету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко М. Г. Організація готельного господарства : підручник / М. Г. Бойко, Л. М. Гонкало. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 448 с.
2. Вачков И. В. Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе / И. В. Вачков, С. Д. Дерябо. – СПб. : Речь, 2004. – 272 с.
3. Головка О. М. Організація готельного господарства. Виробнича санітарія і гігієна праці : навч. посіб. / О. М. Головка. – К. : Кондор, 2011. – 410 с.
4. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : Наук.-метод. посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

Педагогічні науки
УДК 37.013.74: 37.014.5

Сліпчишин Л. В.,
канд. пед. наук, с. н. с., доцент,
Відокремлений структурний підрозділ
«Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
м. Львів, Україна

ВИСТАВКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ТВОРЧОСТІ

Анотація. У статті виділено функції та наведено класифікацію виставок як форми презентації досягнень. Показано історичний аспект якісної зміни виставкової діяльності. Обґрунтовано вплив виставок на розвиток професійної творчості фахівців. Наголошено на необхідності участі студентів професійних навчальних закладів у виставках.

Ключові слова: професійна творчість, виставка, музей, професійна освіта та навчання, західноукраїнські землі (1840-1939), Польща.

L. Slipchyslyn
PhD (Pedagogy), Senior Researcher, Assistant Professor
Separate Structural Subdivision
«Lviv Educational and Scientific Center for Vocational Education» at
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Lviv, Ukraine

EXHIBITIONS AS A TOOL FOR PROFESSIONAL CREATIVITY DEVELOPMENT

Abstract. The article highlights the functions and presents the classification of exhibitions as a form of achievements presentation. The historical aspect of qualitative change of exhibition activity is shown. The influence of exhibitions on the development of specialists' professional creativity is substantiated. The necessity to take part in exhibitions for students of professional educational institutions is emphasized.

Key words: professional creativity, exhibition, museum, vocational education and training, Western Ukrainian lands (1840-1939), Poland.

Сьогодні неможливо уявити наше життя без різноманітних виставок, на які приходять відвідувачі з різною метою. Для одних виставка – це місце, де вони приємно проводять дозвілля, для інших – захід, актуальний для професійної діяльності. Тим не менше важливою ознакою будь-якої виставки є екстеріоризація та демонстрація досягнень окремої людини, колективу чи держави. Спостереження за такими досягненнями, аналіз зрушень, тенденцій допомагають виявити недоліки чи «вузькі місця» в роботі, рівень творчих рішень та визначити стратегію в професійній діяльності, освіті та навчанні. Демонстрація досягнень у рамках виставкової діяльності є важливим маркетинговим механізмом використання конкурентної переваги для встановлення потрібних зв'язків. Інтеграція в національний і світовий простір, пошук власної ніші в сфері виробництва чи професійної освіти стимулюють виробничі та освітні заклади брати активну участь у виставковій діяльності.

Оскільки виставкова діяльність у кінці ХХ ст. перетворилась у самостійну галузь, це підштовхнуло науковців досліджувати її проблеми більше в економічному аспекті: галузевий розвиток, зовнішньоекономічний, регіональний та управлінський аспекти виставкової діяльності (Т.Н. Ананьєва, І.В. Багрова, О.К. Григоренко, О.О. Денисенко, Б.П. Колесніков, Г.П. Підгрушний, В. О. Пекар та ін.). Як показує аналіз наукових досліджень з теми, проблемі участі навчальних закладів, зокрема професійно-технічних, у виставках приділено недостатню увагу, хоча ЗМІ рясніють повідомленнями про виставки різних рівнів, в яких бере участь молодь. Є окремі дослідження, присвячені цій темі саме в освітній площині, зокрема економічної та мистецької освіти. З початком незалежності вже на нових засадах почали створюватись центри виставкової діяльності, проводяться виставки, формуватися відповідні традиції, зорієнтовані як на виробництво, так і на професійну освіту. У цьому контексті становить науковий інтерес вплив виставок на зміст фахової освіти та становлення професійної творчості.

Метою статті є показати якісні зміни в розвитку виставкової діяльності та вплив виставок на професійне становлення учнів фахових шкіл на західноукраїнських землях до 1939 р.

Значення виставкової діяльності розглядають на макроекономічному та мікроекономічному рівнях: на *макрорівні* – поживається міжнародна торгівля, стимулюється інноваційний процес, відбувається обмін технологіями, оптимізується процес збуту, встановлюються потрібні зв'язки тощо; на *мікрорівні* – розвивається маркетингова діяльність суб'єктів ринку, здійснюється управління відносинами між виробничою і споживчою сферами, забезпечується зворотний зв'язок із ринком та освітою. З удосконаленням виставкової діяльності розширюються і її функції [3, с. 44-45]. Важливість зворотного зв'язку

виставок із професійною освітою полягає в тому, що таким способом осучаснюється її зміст і з'являється можливість виявити лідерів цього процесу.

На нашу думку, в сучасних умовах виставкової діяльності притаманні такі функції: *практична* (вдосконалює обмін в регіонах і містах), *інформаційна* (інформує про стан і тенденції розвитку ринку, рівень конкуренції, особливості застосування різних стратегій в ціноутворенні, управлінні, рекламі тощо), *комунікативна* (викликає професійні дискусії, діалог між виробниками і споживачами), *мотиваційна* (сприяє формуванню ефективних конкурентних переваг), *інтегруюча* (інтегрує позитивні ефекти всіх аспектів виставкової діяльності), *освітня* (орієнтує на оновлення змісту професійної освіти і навчання), *культурологічна* (впливає на духовне життя суспільства, течії в культурі), *виховна* (впливає на становлення професіоналізму, виховання національних почуттів).

Є різні підходи до класифікації виставок, які відрізняються глибиною деталізації та орієнтацією на сфери застосування. На нашу думку, універсальна класифікація здійснюється за такими ознаками: цільовим призначенням, змістом, статусом, часом функціонування, доступністю, ініціаторами та організаторами виставкової діяльності. Відповідно до вказаних ознак деталізуються види виставок, наприклад: за часом функціонування виставки поділяються на тимчасові, періодичні та постійнодіючі. Виставки проводяться у різноманітних формах, враховуючи мету, цільові аудиторії, сучасні технології проведення масових заходів, технологічні інструменти підвищення їх ефективності. Спільним у всіх видах виставок є те, що вони представляють результати творчої діяльності фахівців різних сфер і галузей економіки, які можуть бути цікавими для потенційних споживачів. Тому під час проходження виставки велике значення надається прямому й відкритому спілкуванню з цільовою аудиторією. У такому разі важливо створити умови, щоб на них потрапляли професіонали, саме ті, від кого залежить прийняття рішень, хто створює передумови для інноваційного розвитку виробництва та підготовки для нього фахівців відповідного рівня. У цьому контексті актуалізується потреба дослідження історичного аспекту взаємозв'язків, які сприяють якісному розвитку професійного самовдосконалення студентів (учнів) і випускників професійних навчальних закладів.

Як показує аналіз історичних та економічних наукових праць, в умовах слабких економічних зв'язків формою спільної торгівлі були ярмарки, які мали свої специфічні особливості. Відповідно перехід до індустріального суспільства спричинив зміни в організації та функціонуванні ярмарків: вони перетворились у виставки, які виконували певні функції. Основними функціями перших світових виставок були: *економічна* (розвиток капіталістичних відносин, національних і регіональних ринків), *демонстраційна* (демонстрація передових

досягнень галузей економіки), *просвітницька* (просвіта населення та формування передумов розвитку фахової освіти).

У XIX ст. завдяки розвитку галузевого поділу промисловості в розвинутих європейських країнах (Англія, Франція, німецькі землі) та гострій потребі у фахівцях почали створюватись перші політехніки, фахові школи, за рахунок різних технічних винаходів удосконалювалась реміснича продукція, поживалювалась торгівля між країнами.

У середині XIX ст. виник ще один напрям промислово-торговельних зв'язків між країнами – з'явилися виставки, на яких країни-учасниці демонстрували досягнення в різних галузях. Перша Міжнародна виставка промислових товарів відбулась в 1851 р. в Лондоні. Вона на тривалий час (практично до кінця століття) вплинула на розвиток промисловості, торгівлі та фахової освіти в Європі.

Провідною метою функціонування перших міжнародних виставок було зібрати в одному місці досягнення з різних галузей і країн, які відображали тогочасний рівень розвитку науки, техніки, технології та мистецтва і були взірцем для виробництва і споживання. Оскільки виставка тривала обмежений час, виникла потреба у створенні нової інституції, де ці досягнення можна було б не лише оглядати, але й вивчати протягом тривалого часу. Такою інституцією став музей. У багатьох осередках розвитку промисловості почали створюватись промислові музеї, деякі з них у подальшому розділились на спеціалізовані музеї, а незначна частина перетворилась у провідні музеї, що формували єдину науково-технічну політику в своїх країнах: у Відні (*Technisches Museum*, 1863 р.), Берліні (1867 р.), у Кракові (Технічно-промисловий музей, 1868 р.), у Москві (Політехнічний музей, 1872 р.), у Мюнхені (Німецький музей шедеврів природознавства та техніки, 1903 р.) та ін. У кожному з них, крім постійних експозицій, організовувались різноманітні виставки, які переслідували різну мету: показати якісний розвиток предмету розгляду, історичний аспект розвитку, продемонструвати досягнення, оприлюднити колекції тощо.

Роль експозицій міжнародних і крайових виставок полягала в тому, щоб засвідчити розвиток економіки та різних суспільних сфер життя. Всесвітня виставка, що проходила у Відні в 1873 р., започаткувала традицію демонстрації перед суспільством досягнень промислових підприємств і сільських господарств не лише різних країн, але й окремих земель (країв). Завдяки участі в такій виставці край мав можливість показати свій потенціал, досягнення і рекламувати те виробництво, яке є для нього свого роду «брендом».

Перша Львівська виставка виробів краю, яка відбулася в 1877 р., показала велику відсталість Східної Галичини як сільськогосподарського регіону, що виникла з різних причин: вивіз дешевої сировини не сприяв розвитку відповідних галузей; дуже низький приток іноземних і навіть власних капіталів;

заповнення ринку у великих кількостях дешевими, виготовленими машинним способом, товарами. Все це породжувало зростання безробіття серед мешканців краю. Представники освіченої верстви населення краю вихід із невтішної ситуації вбачали у «поліпшенні дрібного виробництва завдяки підвищенню кваліфікації працівників, підготовлених у фахових школах» [13, с. 123].

Вже Загальнокрайова виставка, яка проходила у Львові в 1894 р., стала свідченням економічного поступу, який зробила Галичина від 1877 р. Для виставки було побудовано 125 спеціальних будівель і павільйонів, у яких було розміщено близько 2870 позицій (за каталогом): устаткування для різних галузей та їх вироби. Найбільшими були Промисловий і Машинний павільйони: у першому було виставлено широкий спектр виробів різних галузей та моделей; у другому – технологічне оснащення. Мистецьку частину виставки представляли 800 експонатів, дві тематичні групи і чотири павільйони. Оскільки демонстрація експозицій передбачала ще й освітню мету, виставку відвідували шкільні екскурсії з усіх куточків краю [2].

Із 1904 р. у Галичині почало діяти самостійне загальнокрайове промислове об'єднання «Ліга промислової допомоги». Серед обов'язків Ліги були такі, які мали відношення до підготовки фахівців: підтримка тих Товариств, що дбають про розвиток крайової промисловості, допомагають їх діяльності порадами, допомогою, вказівками; розвиток якнайширшої реклами виробів крайової промисловості, перш за все тих, що вирізняються якістю, ціною та іншими ознаками, не поступаються закордонним виробам; підтримка зусиль щодо підвищення усвідомлення суспільством стану та умов розвитку крайової промисловості; співпраця і допомога у створенні спілок і підприємств для заробляння коштів населенням, збір та оприлюднення статистичних відомостей щодо розвитку галузей виробництва і торгівлі в краї; сприяння зростанню промислової освіти населення; видавництво журналів, газет, брошур, навчальної літератури, каталогів; організація різноманітних заходів, метою яких було активізувати і спрямувати наукову і суспільну думки на розв'язок важливих суспільно-економічних проблем; організація пересувних виставок крайових виробів [7, с. 99-101].

Пересувні виставки виконували важливу роль не лише в промисловій освіті населення, але й у його профорієнтації. Ліга розробила графік переміщення виставки краєм, допомагала з організацією перевезень і проведенням самих виставок. Організатори виставок намагалися мотивувати молодь працювати, цікавитися різними видами виробництва та торгівлею, а для унаочнення цих бажань організовувалися студентські майстерні (*warsztaty studencki*). Як зазначено у звіті Ліги за період від 15.08.1908 по 31.12.1909 рр., якщо спочатку виставки щорічно зупинялися в 40 різних місцевостях, то вже у звітному періоді були внесені зміни до річної програми пересування. Ці зміни сприяли ширшому

і більш рівномірному охопленню населення: було вибрано 12 повітів, в кожному визначено 12-15 вузлових пунктів серед містечок і більших сіл. Щомісяця по черзі виставка пересувалась територією одного повіту. Протягом звітнього періоду пересувна виставка мала 127 зупинок, її відвідало 193000 осіб, серед яких було 95000 молоді, що прослухали 508 годин лекцій. У рамках виставки проводились лекції і студентські майстерні, метою яких було: «готувати таким способом ґрунт для зерна практичної, реальної роботи» [12, с. 7]. Цікаве і актуальне нововведення було впроваджено на Промисловій та сільськогосподарській виставці в місті Ярославі: організаційний комітет видав «Щоденник виставки», який разом із звітом виставки утворили досконалий підручник, взірець для наслідування організаторам виставок [12, с. 8].

Якщо «Ліга промислової допомоги» орієнтувала свою діяльність перш за все на підтримку польського населення, то такі громадські культурно-освітні та господарські товариства, як «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», «Народна торгівля», «Ревізійний союз українських кооперативів» (РСУК) «Взаїмна поміч Українського вчительства», сприяли залученню української молоді і населення до економічного життя краю. Як зазначає З. В. Гіптерс, досліджуючи економічну освіту XIX – першої половини XX ст. на західноукраїнських землях, «Роль виставок оцінювалася високо з позиції важливості їх як результату практичної діяльності особистості в оволодінні фаховими знаннями, вміннями й навичками, у розвитку здібностей та задатків, а відтак – у необхідності систематичної економічної освіти, починаючи від початкової школи» [1, с. 44]. Тому проведення виставок та участь у них розглядались як необхідна умова у боротьбі за економічну незалежність.

Із здобуттям незалежності у 1918 р. у Речі Посполитій почалась активна робота щодо реформування освіти. Одним із пріоритетних завдань нової освіти було залучення молоді до праці, тому Міністерство віровизнань і публічної освіти рекомендувало шкільним радам різного підпорядкування (міським і повітовим) проводити роботу щодо підготовки щорічних виставок кращих робіт в освітніх закладах різних типів. Важливо підкреслити вимогу, яка ставилась міністерством до відбору робіт учнів: уникати експонатів, зроблених спеціально для виставок. Особлива увага приділялась роботам учнів фахових шкіл: вони мали продемонструвати оригінальність творчих задумів, рівень техніки виконання та позитивно впливати на престиж навчального закладу.

Аналіз змісту Урядових вісників для крайової шкільної ради у Львові (1920-1921 рр.), Урядових вісників для львівського шкільного округу (1921-1923 рр.) та Урядових вісників Кураторії львівського шкільного округу за період 1924-1939 рр. [4-6] дає уявлення про ситуацію в освіті в розвитку. В перші роки після надання незалежності Польщі та українсько-польської війни 1918-1919 рр. увага уряду була спрямована на створення нової системи освіти, яка вже мала

ґрунтуватись на нових засадах порядку і ментальності. Про нагальність змін свідчить хоча б той факт, що у 18 номерах за 1920 р. друкувались циркуляри і розпорядження стосовно наведенню порядку у всій системі освіти, а з перших випусків за 1921 р. значна увага була приділена фаховому шкільництву. У наступні роки освіта орієнтується на творчий розвиток молоді, на ознайомлення її з новими технічними і технологічними досягненнями. Оскільки в цьому процесі активна роль належала педагогам, керівництво багатьох діючих педагогічних організацій прийняли спільне рішення створити умови, щоб якнайбільша кількість осіб від навчальних закладів потрапила на Загальнокрайову виставку в Познані, яка мала відбуватися від 16.05. до 30.10.1929 р. З цією метою в Познані було знайдено дешеве житло (два великих будинки) і закуплено 680 ліжок разом із необхідними речами. Організація приїзду зацікавлених здійснювалась через Кураторії усіх округів країни [8. с. 195].

Цікавою є історія підготовки Загальнокрайової виставки в Познані. У січні 1926 р. президентом К. Ратайським вперше була офіційно озвучена думка про потребу організації всепольської виставки в 1928 р., хоча такого типу виставка планувалась на 1935 р. Коли постало питання, де її проводити – у Варшаві, Львові чи Познані, було вирішено вибрати останнє місто. Аргумент, який переважив: в Познані живе 100% польське населення і вже є торговельний комплекс. Для проведення такого масштабного заходу у Варшаві у бюджеті не вистачало фінансів, а Львів хоч і мав виставковий комплекс, проте бюджет господарства становив 50% від бюджету Познані, а також в ньому поляки становили меншість (проти українців, євреїв та інших народностей) [9]. Виставка дійсно зробила велике враження не лише всередині країни, але й за її межами, про що свідчили повідомлення преси в різних країнах. Більшість з них підкреслювала її сучасність [10].

За результатами виставки було видано чотири томи матеріалів, в яких наводилась детальна інформація про все, починаючи від підготовки до її завершення. Останній том присвячений опису експозицій виставки, які були представлені у різних формах таким чином, щоб максимально привернути увагу відвідувачів. Однією з найважливіших форм був показ продукції за допомогою рухомих машин, адже відразу реалізовувалось дві мети: «...схиляння публіки до уважнішого огляду стенду та ознайомлення з виробництвом та його складним обладнанням» [11, с. 35]. У більшості виставкових стендів переважали діючі моделі. Особливо підкреслювався той факт, що: «більшість рухомих і нерухомих моделей була виконана учнями фахових шкіл. Плодами їх праці було багато моделей в павільйоні Міністерства Комунікації, модель прокатного стану для бляхи на стенді Гути Бісмарка, моделі у відділі фахових шкіл та інші» [11, с. 36]. Все це було свідченням уважного ставлення держави до фахового шкільництва,

створення умов для розвитку творчих здібностей і професійного становлення молоді.

На початок 1939 р. в Речі Посполитій практично була сформована нова система освіти і суттєво змінилося ставлення до фахової освіти. В Урядових вісниках Кураторії львівського шкільного округу за першу половину 1939 р. велика увага була приділена фаховому шкільництву, яке розглядалось як запорука майбутніх успіхів країни. Але в цей час Європа стояла на порозі війни, яка змінила хід історії...

Таким чином, можна дійти висновку про те, що фахове шкільництво є важливою ланкою у створенні ґрунту для розвитку сучасного виробництва. Розвиток професійної творчості відбувається тоді, коли фахівець розуміє хід творчої думки й має можливість познайомитися з результатами діяльності. В цьому процесі важливу роль відіграють музеї та виставки. Ті професійні навчальні заклади, які моніторять якісні зміни в галузях, мають шанс стати лідером професійної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гінтерс З.* Роль виставок в економічній освіті дітей і дорослих на західноукраїнських землях XIX – першої половини XX століть / *З. В. Гінтерс.* // Історико-педагогічний альманах. – 2013. – № 2. – С. 30-45.
2. Загальна крайова виставка 1894 року в місті Львові [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lvivcenter.org/uk/umdp/posts/post/?ci_themeid=41 29.11.2011 (дата звернення 29.09.2017).
3. *Підгрушній Г. П.* Виставкова діяльність та її значення як інструменту регіонального розвитку / *Г. П. Підгрушній, В. О. Пекар, О. О. Денисенко.* // Український географічний журнал. – 2009. – № 1. – С. 41-49.
4. *Dziennik Urzędowy Rady Szkolnej krajowej we Lwowie* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jbc.bj.uj.edu.pl/publication/270311> (дата звернення 29.09.2017).
5. *Dziennik Urzędowy dla Okręgu Szkolnego Lwowskiego: wydawany przez Kuratorjum O.S.L. we Lwowie* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=265685>; (дата звернення 29.09.2017).
6. *Dziennik Urzędowy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/docmetadata?id=10825&from=publication> (дата звернення 29.09.2017).
7. *Kruk D.- P.* Instytucjonalne formy wspierania rozwoju przemysłu Galicji w dobie autonomii // *Zesz. Nauk.* – Krakow : Uniwersytet Ekonomiczny. – 2015. – 6 (942). – S. 93-105.
8. *Powszechna Wystawa Krajowa. Kwatery dla nauczycielstwa. Odezwa Kuratorium O. S. Poznańskiego z dnia 22 marca 1929 r. Nr. 0—5724/29.* // *Dziennik Urzędowy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego.* – Lwów, 1929. – № 5, dnia 10 maja – S. 195.
9. *Powszechna Wystawa Krajowa* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pl.wikipedia.org/wiki/Powszechna_Wystawa_Krajowa (дата звернення 22.10.2017).
10. *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w roku 1929. T. 4* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication?id=241196> (дата звернення 22.10.2017).
11. *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w roku 1929 / dzieło zbiorowe pod kierownictwem dr. Stanisława Wachowiaka prezesa zarządu P. Tom IV.* – Poznań : Nakładem Powszechnej Wystawy Krajowej, 1930. – S. 35-36.
12. *Sprawozdanie z działalności «Ligi pomocy przemysłowej» za czas od 15 sierpnia 1908, do 31 grudnia 1909. t. j. za szósty rok istnienia / Liga pomocy przemysłowej.* – Lwów : Drukarnia udziałowa, Kopernika 20, 1910. – 414 s.
13. *Świeboda J.* Problemy narodowościowe w szkolnictwie galicyjskim (1772–1918) // *Analecta : studia i materiały z dziejow nauki.* – 1995. – Tom 4. – No 2(8). – S. 97-144.

Педагогічні науки
УДК 377.3.091.2 (045)
Т-35

*Теребенець Л. В.,
викладач професійно-теоретичної підготовки
Тернопільський ВПУ сфери послуг та туризму
м. Тернопіль, Україна*

ПРАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

***Анотація.** У статті розглядаються педагогічні технології, що сприяють підвищенню якості підготовки фахівців, а також методи і прийоми навчання, які використовуються автором на уроках «Спеціального малювання».*

***Ключові слова:** творчі здібності, художньо-естетична компетентність, методи та прийоми навчання.*

***L. Terebenets**
Teacher of Professional and Theoretical Training
Ternopil Higher Vocational School of Services and Tourism
Ternopil, Ukraine*

PRACTICE OF CONDUCTING LESSONS OF PROFESSIONAL AND THEORETICAL TRAINING FOR FUTURE SPECIALISTS

***Abstract.** The article deals with pedagogical technologies that promote the improvement of the educational quality of specialists' training, as well as methods and techniques of teaching that are used by the author during the lessons of «Special painting».*

***Key words:** creative abilities, artistic and aesthetic competence, methods and techniques of teaching.*

Сучасний світ з його динамічними змінами, технічними досягненнями, постійним оновленням інформації та колосальними темпами її накопичення потребує фахівців з високим рівнем загальної культури та освіти, глибокими знаннями, професійними вміннями та навичками, високим інтелектуальним розвитком, креативністю, естетичним чуттям. Ринок праці відкритий для людей цілеспрямованих, мобільних, здатних швидко орієнтуватись і приймати оптимальні рішення у будь-яких обставинах, адекватно реагувати на нові виклики. На часі фахівці, які вміють навчатися, вдосконалюватися, розвиватися і творити протягом усього життя. Чим вищий рівень обізнаності молоді людини, тим більше вона відповідає цим вимогам, тим ширші можливості відкриваються перед нею, тим легше знаходить вона своє місце у суспільстві.

Система навчання у професійній школі – багатогранний процес, який складається з ряду взаємопов'язаних складових, серед яких важливе місце посідають формування в учнів творчого мислення й творчих здібностей, загальної та естетичної культури особистості, розвиток художньо-естетичної компетентності [1].

Що ж таке «творчі здібності» або «креативність» (від лат. *creatio* – творення)? Американський психолог Е. Фромм запропонував таке визначення цього поняття: «Це здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення

в нестандартних ситуаціях; це спрямованість на відкриття нового й здатність глибокого усвідомлення свого досвіду». Художньо-естетична компетентність – це мистецька активність, яка ґрунтується на творчій діяльності особи.

Які ж методи й прийоми доцільно використовувати на уроках «Малюнку та живопису», «Спеціального малювання» для учнів різних професій (кравців, перукарів, флористів)?

Під методами навчання розуміються упорядковані способи взаємодії педагога й учнів, за допомогою яких досягається мета опанування знаннями, уміннями й навичками, формується світогляд учнів, розвиваються їх здібності до самостійного засвоювання й застосування знань. Прийом – це цілісна складова методу навчання [2, с. 128; 3, с. 31].

Налаштувати учнів на доброзичливий лад, допомогти їм відкрити серця і душі назустріч прекрасному світу мистецтва, викликати позитивні емоції можна за допомогою музики. Музика має звучати при виконанні творчих завдань. Давно відомо, що заняття музикою, живописом, танцями у будь-якому віці допомагають зняти емоційне напруження, зменшують тривожність, агресію, виводять з депресії.

Методом формування пізнавальних інтересів учнів до навчання є уроки-екскурсії на природу, які формують поняття та уявлення про об'єкти і явища природи, їх взаємозв'язки й залежності, про форму, колір, гармонійні поєднання, симетрію, пропорції тощо, цей метод підвищує зацікавленість і працездатність учнів.

Екскурсії в картинну галерею, віртуальні подорожі музеями світу, відвідування місцевих музеїв і виставок спонукають учнів творити. Крім того, вони знайомляться з різновидами малярства і стилями у мистецтві, роботами художників. Саме на уроках малювання та заняттях предметного гуртка учні дізналися про творчість митців світового значення, наших земляків, вихідців з Тернопілля: Івана Марчука, Євгена Удіна, Якова Гніздовського, Володимира Воронюка, Олега Шупляка, Іоана Пінзеля та ін.

У системі професійної освіти особливості художньо-естетичного розвитку виявляються у його професійній та творчій спрямованості: посилення уваги до формування професійно значущих естетичних смаків і художніх чуттєвих здібностей («відчуття» форми, кольору, гармонії) та образної уяви фахівця. Адже регулятором сучасного виробництва є ринок товарів, який ставить жорсткі вимоги щодо їх якості та естетичного оформлення. Успішно конкурувати на цьому ринку може лише та продукція, яка є практичною, надійною у користуванні та естетично привабливою.

У формуванні художньо-естетичних компетенцій велику частку займають новітні технології, технічні та мультимедійні засоби. Тому невід'ємним прийомом роботи на уроці є використання елементів відеоуроків та презентацій,

підібраних за темами й специфікою професій. Для усіх спеціальностей це: основи рисунку з натури, вправи з аквареллю, зображення елементів природи, малювання натюрмортів; для квіткарів та флористів – малювання квітів, букетів, флористичних композицій; для перукарів – малювання голови та обличчя, волосся, стрижок і зачісок; для кравців і закрійників – малювання фігури людини і моделей одягу.

Оскільки уроки спеціального малювання побудовані на зоровому сприйнятті, використання інформаційно-комунікативних технологій полегшує підготовку до уроку, поєднує теоретичний, ілюстративний і демонстраційний матеріал, що підвищує цікавість до теми, допомагає учням ефективніше сприйняти навчальний матеріал, формувати конкретні уявлення й поняття. Йдеться про фотографії, репродукції, віртуальні галереї, тематичні альбоми, авторський «Термінологічний словничок з рисунку і живопису».

На уроках «Спеціального малювання» широко використовуємо елементи майстер-класу. Викладач демонструє послідовність і прийоми виконання практичних завдань, при цьому використовує ті ж матеріали та засоби малювання, що й учні. Не обходиться без використання прийомів уроку-експерименту («Змішай фарби», «Випробуй цікаву техніку зображення»), уроку-фантазій («Чарівна квітка», «Віночок»), уроку-асоціацій («Пори року», «Палітра осені», «Барви настрою»), уроку-творчості («Я – модельєр», «Креативна стрижка») тощо [2; 3].

Тема писанкарства також присутня на уроках малювання. Тут доречно заздалегідь провести урок-мандрівку стежками культури рідного краю, дослідницьку роботу про історію писанки, її символіку, колористику, техніки виконання, особливості розпису в різних регіонах України, а результатом роботи стануть ескізи писанок або барвисті рукотворні вироби.

До пошукових прийомів включаємо завдання учням «пригадай слово»: діалектні слова – назви кольорів, які використовуються у родинному колі або рідному селі. Метод «навчаючись – учусь» дає можливість учням взаємодіяти, ділитися з товаришами досягненнями, вміннями та практичними навичками.

Щоб зацікавити учнів, мотивувати їх пізнавальний інтерес, необхідно знайомимо їх з сучасними напрямками у живописі та графіці, наприклад, із загадковими узорами так званого зентанглу або дудлінгу (малювання та медитації). Результати вказують, що зентангл покращує пам'ять, стимулює творчі здібності, покращує настрій, заспокоює у стресових ситуаціях. Крім того, відточуючи штрихи, удосконалюючи візерунки своїх малюнків, учні коригують зорово-моторну координацію. Учні з великим задоволенням займаються таким видом графічного зображення.

Сьогодення вимагає активних експериментів в галузі мистецтва. Саме нетрадиційні техніки живопису (мокра техніка, розбризкування, крапкова –

пуантистична, сухим пензликом, використання спирту або солі, маскувальна, видряпування-сграфіто, кляксоманія, монотипія на склі, малювання кавою тощо) викликають в учнів інтерес, створюють атмосферу розкутості, відкритості, розвивають самостійність, формують емоційно-позитивне відношення до малювання. Загальновідомо, що творчість, як здатність створювати нові цінності, властива лише людині.

При проведенні контролю використовуємо тести, кросворди, картки-естафети («Доповни відповідь», «Прикрась ялинку», «Одягни дівчисько»). Обов'язковим прийомом є залучення учнів до оцінювання й аналізу допущених помилок. Для активізації творчої ініціативи учнів обов'язково відзначаємо похвалою з метою активізації творчої ініціативи учнів. У кабінеті оформлена виставка кращих учнівських робіт.

Щоб стимулювати навчально-пізнавальну діяльність учнів застосовуємо метод забезпечення успіху в навчанні [2; 3]. Обов'язковим прийомом при цьому є демонстрація робіт, виконаних художниками без рук. На прикладі «особливих» людей учні мають задуматися про життєві цінності, про силу духу, обов'язок і відповідальність, місце під сонцем. Це зміцнює віру у власні сили, пробуджує почуття гідності.

Час диктує нам свої вимоги: хочеш не відставати від життя – учись! Завдання учителя полягає у тому, щоб допомогти молодій людині розкрити себе, знайти своє місце у цьому прекрасному світі.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України про професійно – технічну освіту // Збірник законів України про професійно-технічну освіту. – К., 2002.
2. *Фіцула М. М.* Педагогіка : навч. посіб. / *М. М. Фіцула*. – Київ: «Академвидав», 2005. – 560 с.
3. *Нікуліна А. С.* Сучасний урок у професійній школі: проектування, організація, аналіз : метод. посіб. / *А. С. Нікуліна, І. Є. Сілаєва, С. С. Шевчук*. – Донецьк: ДІПО ІПП. – 2008. – 160 с.

Педагогічні науки

УДК 37.011.3-051:811.161.2:004.774.6

Фастовець Ю. В.

студентка III курсу

НПУ імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРУКТУРИ БЛОГУ ВЧИТЕЛЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглянуто види блогів та особливості їх структури. Встановлено зв'язок використання блогів з навчально-виховним процесом. Розглянуто вплив упровадження інформаційно-комунікаційних технологій на якість підготовки вчителя до уроку й оптимізацію процесу навчання української мови. Визначено перспективи використання блогів у шкільній практиці.

Ключові слова: блог, компетентності, навчально-виховний процес, інформаційно-комунікаційні технології, українська мова.

STUDYING THE FEATURES OF UKRAINIAN LANGUAGE TEACHER'S BLOG

Abstract. *The article deals with the types of blogs and features of their structure. The connection between the use of blogs and the educational process is established. The introduction of information and communication technologies influences the quality of teacher's training for the lesson and optimizes the learning process of the Ukrainian language. The prospects of using blogs in school practice are determined.*

Key words: *blog, competence, educational process, information and communication technologies, Ukrainian language.*

У час розвитку інформаційного середовища стає поширеним використання мультимедійних засобів навчання, але навіть вони відходять на друге місце через розвиток можливостей використовувати інтернет-мережі у навчальній діяльності. Сьогодні поширено вести блоги – це веб-сайти, на різні теми, в тому числі й з орієнтацією на шкільний навчально-виховний процес (далі – НВП). Переважну більшість свого часу сучасні учні проводять в інтернет-мережах, тому нас зацікавило, як можна поєднати використання блогів з навчальним процесом.

Дослідження підтвердило, що така проблема нова й маловивчена. Проте за останні 5 років з'явилися деякі публікації науковців з психології, дидактики та лінгводидактики, які розглядали відповідно зв'язок між психологією, теорією навчання, методами навчання української мови у поєднанні з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) взагалі й блогів зокрема. Призначає ІКТ – формувати в учнів уміння вчитися, оперувати й управляти інформацією, швидко приймати рішення, пристосовуватися до потреб ринку праці (тобто формувати основні життєві компетентності [6]). Науковець З. Зиньковська досліджувала вплив ІКТ на окремі особливості пізнавальних процесів учнів, а В. Гальченко їх призначення у НВП вбачає у реалізації ними педагогічних завдань. Науковим підґрунтям для цього слугують праці російських вчених Е. Гріга та І. Роберт, які з'ясовували роль інформаційних технологій у навчанні [1, с. 134]. Теоретичні й методологічні основи застосування ІКТ досліджували також М. Жалдак, Л. Кльоц, Г. Корицька, Л. Телішевська, Л. Фамілярська та ін. Зокрема, аналіз публікації М. Жалдака [3, с. 72] показав, що переважну більшість використаної літератури складають праці російських науковців, значно менше українських чи іноземних. Отже, ми дійшли висновку, що в Україні проблема поєднання навчання з використанням вчителями блогів потребує дослідження.

Метою статті є аналіз особливостей структури блогу вчителя-словесника у контексті навчання української мови в загальноосвітніх закладах.

Реформи у системі освіти зумовлюють зміни в навчальних програмах, відповідно до яких учитель за короткий проміжок часу має викласти основний матеріал. У зв'язку з чітко визначеними часовими межами уроку, великим обсягом програмового матеріалу й великою кількістю учнів, учитель шукає допоміжні засоби для викладення теми. Тому ми вважаємо, що призначення блогів полягає в забезпеченні інших вчителів або учнів (залежно від того, на кого він розрахований) методичними чи дидактичними матеріалами з теми, що вивчається або додатковими джерелами інформації до неї (словники, енциклопедії тощо).

За Г. Корицькою, блог (англ. *blog*, від *web log* – інтернет-журнал подій, інтернет-щоденник, онлайн-щоденник) – це веб-сайт, в основний зміст якого автор регулярно додає записи, що містять текст, зображення або мультимедіа. Різновидом блогів є блог педагогічний – це своєрідна стрічка часу навчально-виховного процесу, яка у хронологічній послідовності зберігає всі дії й події за певний період [2, с. 2]. Для нього характерні стислі записи тимчасової значущості, впорядковані у зворотному хронологічному порядку (останній запис угорі). Відмінності блогу від традиційного щоденника (тобто від ведення записів особистого чи професійного характеру в електронному вигляді) зумовлені його середовищем – використання для співпраці з учнями чи вчителями. За змістом блоги умовно поділяють на рефлексивні (орієнтовані на обговорення особистісно значущих подій у житті людини); *community*-блог (спрямовані на пошук друзів); методичні (мета їхніх авторів – презентувати свою систему роботи); навчальні (орієнтація на мережеву взаємодію вчителя й учнів, які виявляють інтерес до предмета) [4, с. 12].

Аналіз наукової літератури показав, що використання ІКТ має педагогічні завдання. Так, В. Гальченко, посилаючись на І. Роберт, називає такі з них: інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу (поглиблення міждисциплінарних зв'язків); розвиток особистості учня, підготовка до комфортного життя в умовах інформаційного суспільства (розвиток різних видів мислення; розвиток комунікаційних здібностей); діяльність щодо використання державного замовлення суспільства (підготовка інформаційно грамотної особистості; здійснення профорієнтаційної роботи в галузі інформатики) [1, с. 134]. Деякі дослідники вважають, що широке впровадження засобів сучасних ІКТ у навчальний процес дає можливість значно посилити зв'язок змісту навчання з повсякденним життям, надати результатам життєвих проблем, задоволення практичних потреб, що є одним із аспектів гуманітаризації освіти [3, с. 62].

Отже, використання ІКТ може сформувати вміння й навички користування електронними засобами навчання, що впливає на формування компетентностей,

встановлених чинною програмою для загальноосвітніх навчальних закладів, серед яких переважає інформаційно-цифрова [6].

Під час дослідження ми помітили у різних науковців покликання на велику кількість різноманітних за тематикою блогів. Показовим з них, на нашу думку, є блог учителя ЗОШ І–ІІІ ст. О. Хахули. Ми хотіли дослідити структуру цього блогу, розміщення дидактичного матеріалу, орієнтацію на аудиторію та можливість зворотного зв'язку.

Аналіз блогу [5] показав, що його аудиторією є вчителі, учні та батьки. На сторінках розміщене методичне забезпечення: проект НАНУ секція гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. (йдеться про гуманітарний розвиток країни, основні напрями його розвитку, механізми реалізації й очікувані результати); покликання на фахову періодичну літературу: журнали «Вивчаємо українську мову та літературу», «Українська мова й література в сучасній школі», «Дивослово» та на газету «Українська мова та література».

Ми помітили особливості блогу у забезпеченні аудиторії дидактичними, виховними та розвивальними матеріалами. Блогер розміщує на сайті календарно-тематичне планування для кожного класу основної школи з української мови та літератури для реалізації навчальних цілей з боку вчителів та додаткові матеріали для учнів. Наприклад, покликання на проходження пробного тестового ЗНО, де вказана інформація про його проведення, про оголошення результатів, зазначено основні складові письмового висловлювання з їх характеристиками (теза, аргументи, приклади, логічність і послідовність, висновки). Ми вважаємо, це допоможе майбутнім вступникам тим, що все, що їх цікавить про ЗНО зібрано в одному місці й найоптимальніше адаптовано до їх сприймання.

Кінцевою метою виховання є самовиховання, тому, на нашу думку, наявність календарно-тематичного планування потрібно, щоб учні бачили навантаження на рік і могли планувати розподіл власної активності й часу в залежності від навантаження, а батьки своєю чергою контролювали навчальну діяльність своїх дітей. Розвивальна мета навчання української мови реалізується через забезпечення учнів відео експрес-уроків з О. Авраменком, відео онлайн підготовки до ЗНО, коротких фільмів щодо вивчених творів українських письменників, презентації до тем уроків. Для реалізації зворотного зв'язку блогер пропонує залишати відвідувачам коментарі щодо матеріалу, розміщеного на сторінках. Таку можливість мають усі, хто зареєструється на тій сторінці, де вони хочуть залишити свою думку, відгук, пропозицію чи скаргу.

У ході дослідження було з'ясовано особливості структури вчительського блогу. Ми встановили, що інформація за своїм призначенням відрізняється залежно від аудиторії й розрахована на вчителів, які вміють використовувати інтернет-мережі для роботи з науковою літературою, уміють komponувати її

відповідно до власних потреб (для проведення уроків) і використовувати для цього аудіо- чи відеосупровід, який сприятиме ефективності НВП.

Отже, використання блогів у навчальних цілях є своєрідним новаторством сьогодення. Вони як засіб комунікації здатні реалізовувати безпосередній контакт учителя з учнями, самостійність пізнавальної діяльності школярів. Використання інформаційного матеріалу, розміщеного на професійних веб-сайтах, дасть змогу покращити процес реалізації не лише НВП, а й сприятиме набуттю учнями досвіду творчої діяльності та досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу, що сприяє пізнавальній активності учнів. Крім того, згодом блоги можна буде використовувати для організації дистанційного навчання, адже вже зараз у них подано методичний матеріал для вчителів, а для учнів – мультимедійні додатки. У подальшому маємо намір зробити спробу створення власного блогу для подальшого використання у шкільній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гальченко В. Психологічні особливості використання комп'ютерних технологій у навчально-виховному процесі / В. Гальченко // Вісник інституту розвитку дитини. Серія : Філософія. Педагогіка. Психологія : Зб. наук. праць / НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013: Вип. 27. – С. 132-136.
2. Корицька Г. Блог-технології у процесі навчання української мови / Г. Корицька // Дивослово. – 2015. – № 1. – С. 2-8.
3. Система психолого-педагогічних вимог до засобів інформаційно-комунікаційних технологій навчального призначення : колективна монографія / [О. О. Гриб'юк [та ін.]; за ред. М. І. Жалдака] ; НАПН України, Інформац. технологій і засобів навчання. – К. : Атіка, 2014. – 172 с.
4. Уліщенко В. Блогосфера як нове освітнє середовище / В. Уліщенко // Дивослово. – 2009. – № 6. – С. 11-14.
5. Хахула О. Філологічна скарбничка / О. Хахула [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blogvilolohhahula.blogspot.com/p/blog-page.html>.
6. Чинна шкільна програма з української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

Науковий керівник

Строганова Ганна Миколаївна

канд. пед. наук

доцент кафедри методики викладання

української мови та літератури,

факультету української філології та

літературної творчості імені Андрія Малишка

НПУ імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

Педагогічні науки
УДК 37.08

Федюк Г. З

Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ

Анотація. Розглянуто дидактичні основи і методичні засади вдосконалення системи підвищення кваліфікації вчителів в умовах її вдосконалення відповідно до сучасних тенденцій і пріоритетів розвитку педагогічної науки і практики. Автор акцентує на змісті й організації процесу підвищення кваліфікації стосовно формування компетентності вчителів.

Ключові слова: вчитель, загальноосвітні навчальні заклади, педагогічна діяльність, компетентність, підвищення кваліфікації.

Н. Fediuk

Lviv State University of Life Safety
Lviv, Ukraine

ON IMPROVING THE SYSTEM OF TEACHERS' ADVANCED TRAINING

Abstract. The article deals with the didactic foundations and methodical principles of improving the system of teachers' professional development under the conditions of its qualitative transformation in accordance with the current trends and priorities of the development of pedagogical science and practice. The emphasis is placed on the organization and the content of the process of raising the level of skills in relation to the formation of teachers' competencies.

Key words: teacher, general educational institutions, pedagogical activity, competence, advanced training.

На сучасному етапі розвитку України актуальним завданням є підвищення якості освіти. На думку багатьох науковців і практиків, забезпечити високий рівень освіти неможливо без зміни традиційної системи навчання, як в системі загальної, так і в системі професійної освіти [2]. Відповідно до викликів ХХІ ст. загальна середня освіта потребує неперервного удосконалення змісту та методів проведення навчальних занять. У зв'язку з підготовкою нового Закону України «Про освіту» (2017), очікуваними результатами якого є створення системи освіти нового покоління, що забезпечить умови для всебічного розвитку всіх категорій населення та сприятиме зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу суспільства та особистості, підвищуються вимоги до рівня кваліфікації кожного вчителя. Передусім йдеться про усвідомлення потреб молоді, запровадження нових технологій навчання, розвитку професійної компетентності та педагогічної майстерності, покращення педагогічної взаємодії та освітньої діяльності загалом. У зв'язку з цим посилюються завдання безперервної підготовки та підвищення кваліфікації, котру всі вчителі періодично проходять в інститутах післядипломної педагогічної освіти й під час самостійного вдосконалення у процесі методичної роботи в навчальному закладі в міжкурсовий період.

Підвищення педагогічної кваліфікації – це цілеспрямована діяльність вчителів з оволодіння новими педагогічними ідеями, концепціями й технологіями, які сприяють ефективному здійсненню педагогічного процесу, що передбачає вивчення, осмислення, творче опрацювання та впровадження в практику освіти продуктивних інновацій, актуалізацію власних можливостей і перехід до практико-перетворювальної навчально-виховної та методичної діяльності [1]. Головною метою підвищення педагогічної кваліфікації є оптимізація навчального процесу ЗНЗ, професійне зростання та постійне самовдосконалення педагогічних кадрів, розвиток педагогічної майстерності та особистісної культури, оновлення теоретичних і практичних знань відповідно із сучасними вимогами до рівня кваліфікації, опанування інноваційних методів вирішення педагогічних завдань, становлення власної професійно-педагогічної позиції.

Методологічним підґрунтям проблеми підвищення кваліфікації педагогічних працівників є праці В. Андрущенка, Л. Анциферової, Н. Брюханової, О. Дубасенюк, С. Гончаренка, Н. Журавської, І. Зязюна, В. Краєвського, В. Кременя, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, А. Маркової, Л. Мітіної, В. Олійника, О. Пехоти, Н. Протасової, С. Сисоєвої, М. Скаткіна, В. Сластьоніна, М. Сметанського, В. Чайки, В. Шахова та ін. На їхню думку, якість педагогічної діяльності має надзвичайно важливе значення для розвитку всієї системи освіти. Нині затребуваний вчитель, особистісний і професійний потенціал якого відповідає рівню складності поставлених суспільством завдань. Нові вимоги мають бути підкріплені дієвою системою післядипломної педагогічної освіти, бо якісної освіти європейського рівня не досягти без якісної неперервної підготовки педагогів, як і без належного соціального захисту вчителів, забезпечення необхідними умовами праці, без мотивації успішної високопродуктивної діяльності кожного вчителя.

Мета статті полягає у виявленні дидактичних основ і методичних засад, що визначають зміст і структуру процесу підвищення кваліфікації, орієнтованого на формування та розвиток педагогічної компетентності вчителя-практика відповідно до сучасних освітніх реалій, а також новітніх тенденцій і пріоритетів розвитку педагогічної науки й практики.

Сама ідея підвищення кваліфікації вчителя передбачає впровадження новітніх підходів і повсякчасне вдосконалення програм і методик проведення курсів для педагогів-практиків. Головним чином підвищення кваліфікації має спрямовуватися на проблему викладання та учіння, тобто результат донесення інформації вчителя до учнів. Курси підвищення кваліфікації педагогічних кадрів організовуються з метою реалізації безперервної освіти з урахуванням власних професійних потреб вчителя, вирішення проблем і можливості вибору найбільш прийнятних термінів навчання. Завданнями підвищення кваліфікації є [5, с. 360]:

- розвиток організаційно-управлінських і проектувальних умінь вчителя;
- вивчення й аналіз нових нормативно-правових документів;
- оволодіння новими вміннями й навичками, зокрема щодо впровадженні інновацій у навчально-виховний процес ЗНЗ;
- оновлення стилю викладання, а також ставлення до школярів;
- сприяння у визначенні змісту та напрямів самоосвіти вчителя, педагога, вихователя, керівника;
- надання допомоги й підтримки педагогічним кадрам у підготовці до атестації (складання робочих програм, звітності, проектів, модульних і кредитних документів тощо) тощо.

Підвищення кваліфікації вчителів повинні здійснюватися на основі сучасних методологічних підходів, гуманістичної парадигми освіти, сукупності загальнодидактичних закономірностей і принципів, а також таких специфічних принципів:

- динамічності, що передбачає можливість і потребу зміни й доповнення змісту навчальних програм;
- усвідомленої перспективи, що вимагає глибокого розуміння та усвідомлення, як слухачами, так і викладачами курсів системи близьких, середніх і віддалених перспектив безперервного навчання та саморозвитку;
- різнобічності методичного консультування, що передбачає високий ступінь зацікавленості слухачів і компетентності викладачів курсів;
- паритетності, заснованого на суб'єкт-суб'єктній взаємодії викладачів і слухачів на всіх етапах навчання [2; 4].

Для системи підвищення кваліфікації, орієнтованої, передусім на особистісно-професійний розвиток вчителя, визначальною є ціннісно-сміслова спрямованість процесу післядипломного навчання. На практиці це передбачає проектування та реалізацію таких технологій роботи зі слухачами, які дозволяють здійснювати випереджальну стратегію їхньої підготовки.

Провідною особливістю підвищення кваліфікації є те, що її зміст характеризується новизною та унікальністю. Він не повинен повторювати лекції, прослухані вчителям під час навчання у ВНЗ, або на попередніх етапах післядипломної освіти. При цьому педагог не отримує нову інформацію, а лише повторює та закріплює її. Водночас у світі безперервно змінюються різноманітні поняття, виникають нові ідеї, спростовуються певні постулати в різних галузях, і зокрема – в освіті. В цих умовах недоречно агітувати вчителів вивчати вже опрацьований ними матеріал. Людина, а особливо вчитель, по своїй суті постійно вимагає щоразу нової інформації, нових розроблень і відкриттів. Підвищення кваліфікації має давати поштовх для самовдосконалення педагогічної майстерності. Отже, нині доцільно навчати слухачів психології спілкування з дітьми нового покоління, застосуванню компетентнісного підходу,

впровадженню новітніх технологій, що покращують ефективність їхньої діяльності тощо. При цьому, спираючись на сучасні стандарти освіти, доречно орієнтуватися на визначення ключових компетентностей і розуміння фундаментальних цілей освіти, зазначених у документах ЮНЕСКО: навчити отримувати знання; навчити працювати й заробляти; навчити жити; навчити жити разом тощо.

Стрижневою проблемою формування змісту психолого-педагогічної підготовки вчителів також є його цілісність. В основу підвищення кваліфікації вчителів покладено ідею міждисциплінарного підходу до засвоєння навчального матеріалу. Це дозволяє забезпечувати інтегрування різних галузей знань, що входять у поле їхньої професійної діяльності, розвиток системного мислення слухачів та економії часу на післядипломну підготовку [2].

Зауважимо, що передусім доцільно змінити формат донесення інформації до слухачів. Викладати треба проблемним методом, щоб слухачі доходили до потрібного результату самі, своїми методами й власними шляхами. В ідеалі викладач курсів має налагодити взаємозв'язок зі слухачами, тобто поповнювати свої знання шляхом спілкування з вчителями-практиками. Він має не лише подавати актуальні та корисні матеріали, а й закріплювати їх на практиці, на прикладах показувати, як вчителям отримати від них користь.

З огляду на викладені принципи, ключовими компонентами вдосконалення системи підвищення педагогічної кваліфікації вважаємо такі:

- проектування якості освіти;
- прогресивні педагогічні знання й уміння;
- інновації в навчанні та вихованні;
- компетентнісний, акмеологічний, андрагогічний і рефлексивний підходи;
- поетапний розвиток педагогічної майстерності;
- опанування новітніх технологій, освітня робота за допомогою електронних ресурсів і сервісів Інтернету.

Удосконалення системи післядипломної педагогічної освіти, на слушну думку В. Олійника, має ґрунтуватися на положеннях про те, що підвищення кваліфікації вчителів потребує: наступності змісту та методів, спрямованих на розвиток їхніх професійних, особистісно-ділових якостей і педагогічної майстерності; синтезу аудиторних і дистанційних форм підвищення кваліфікації; переходу від традиційної до інноваційної стратегії організації підвищення кваліфікації вчителів [3].

Викладачеві системи підвищення кваліфікації в сучасних умовах необхідно розуміння і прийняття цілей та оновленого змісту освіти, розуміння і прийняття своєї власної ролі – не лише транслятора фактологічних знань, а організатора навчальної діяльності педагогів, усвідомлення та прийняття ними необхідності модернізації навчального процесу. При цьому важливою умовою

ефективного підвищення кваліфікації є орієнтація на педагогічну рефлексію слухачів, котрі мають належну професійну освіту, досвід роботи та самі висувають обґрунтовані вимоги щодо якості й ефективності їхнього навчання під час курсової підготовки.

Слід пам'ятати, що специфіка курсів підвищення кваліфікації вчителів полягає в тому, що об'єктом навчання є педагоги зі сформованими цінностями, цілями й завданнями, життєвим досвідом. Усе, що пропонується на заняттях, вони засвоюють (або не засвоюють) відповідно до індивідуальної спрямованості, мотивації інтересів, рефлексії. Виходячи з цього, процес навчання в системі підвищення кваліфікації має орієнтуватися на споживача освітніх послуг – слухача курсів підвищення кваліфікації. Переважна більшість вчителів-практиків спільні в думці, що використання інноваційних технологій в післядипломній освіті впливає на ступінь їхньої задоволеності різними аспектами курсової підготовки, навчанням загалом, а також на ефективність діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти [5, с. 363].

Одержані нами дані щодо ефективності системи підвищення кваліфікації вчителів дають змогу стверджувати, що для її вдосконалення передусім необхідно забезпечити зростання інтересу слухачів, усунути одностороннє проведення занять, на практиці реалізувати педагогічну взаємодію. Разом із тим констатуємо, що підвищення кваліфікації, побудоване на рефлексивній основі, дає різкий поштовх для саморозвитку вчителів.

Зростання темпу життя вимагає підняття якості навчання, підвищення обсягів, швидкості та міцності засвоєння нової інформації. Переслідуючи такі цілі, виникає необхідність в оптимізації процесу навчання, що забезпечує зростання компетентності вчителів, вдосконалює майстерність педагогічних кадрів. Доля майбутніх поколінь, без перебільшення, залежить від наших педагогів: наскільки повно вони зможуть донести необхідну інформацію, закріпити знання, уміння та навички учнів, виховати морально-психологічні якості, сформувані ключові компетентності. Якщо ми хочемо змінити на краще майбутнє України, нам потрібно починати з кореня усіх суспільних проблем – якості освіти. А значить, необхідно підвищувати педагогічну майстерність і кваліфікацію освітянських кадрів, а також робити більший наголос на розвитку педагогічної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журавлев В. И. Взаимосвязь педагогической науки и практики / В. И. Журавлев. — М. : Педагогика, 1984. — 176 с.
2. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. Ф. Исаев. — 2-е изд., стер. — М. : Академия, 2004. — 208 с.

3. Олійник В. В. Концептуальні підходи до розвитку наукових і науково-педагогічних кадрів / Віктор Васильович Олійник // Інноваційність у науці і освіті. — К. : Богданова А. М., 2013. — С. 133-140.

4. Синенко В. Я. Система повышения квалификации работников образования – от кризиса в сознании до реальных перспектив / В. Я. Синенко // Сибирский учитель. — 2010. — № 2. — С. 5-12.

5. Сулайманова Р. Т. Совершенствование системы повышения квалификации педагогических кадров в современных условиях / Р. Т. Сулайманова, З. А. Баймурзаева // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. — № 2. — 2014. — С. 359-364.

Педагогічні науки
УДК 378

*Черная О. В.,
канд. пед. наук, старший преподаватель кафедры довузовской подготовки
Воронежцева А. А.,
старший преподаватель кафедры довузовской подготовки
Одесский экологический университет
г. Одесса, Украина*

КОГНИТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ КАК ОДИН ИЗ СТРУКТУРНЫХ КОМПОНЕНТОВ СОЦИОПРАГМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ

Аннотация. В данной статье рассмотрены факторы, оказывающие влияние на успешность деятельности студентов-иностранцев как субъектов взаимодействия культур. Рассмотрен когнитивный компонент как один из структурных компонентов социопрагматической компетентности, дано определение социопрагматической компетентности.

Ключевые слова: студент-иностранец, социопрагматическая компетентность, когнитивный компонент.

*O. Chernaya
PhD (Pedagogy), Senior Lecturer in Pre-university Training Department
A. Voronezhseva
Senior Lecturer in Pre-university Training Department
Odessa Ecological University
Odesa, Ukraine*

COGNITIVE COMPONENT AS ONE OF STRUCTURAL COMPONENTS OF FOREIGN STUDENTS' SOCIOPRAGMATIC COMPETENCE

Abstract. The article examines the factors influencing the success of foreign students' activity as subjects of culture interaction. The cognitive aspect as one of the structural components of sociopragmatic competence is eliminated; the determination of sociopragmatic competence is presented.

Key words: foreign student; sociopragmatic competence; cognitive aspect.

Успешность обучения иностранных студентов в вузе, степень их профессиональной подготовки в значительной степени зависит от эффективной социальной адаптации в стане пребывания. Перед принимающей стороной стоит задача обеспечения оптимальных условий жизни и учебы иностранных

студентов с учетом сложного процесса их социальной адаптации к новому образу жизнедеятельности как механизма инкультурации. Поскольку принимающей стороной является высшее учебное заведение, то именно оно в первую очередь несет ответственность за решение этой задачи. Поэтому важнейшим направлением деятельности вуза является формирование социопрагматической компетентности студентов-иностранцев, овладение которой, на наш взгляд, необходимо им для социальной адаптации в новых социокультурных условиях.

Социопрагматическая компетентность студентов понимается нами как совокупность их знаний, умений и отношений, позволяющей эффективно и безопасно осуществлять межкультурное социальное взаимодействие, а также достигать собственных целей в соответствии с социокультурным контекстом страны обучения.

Первым структурным компонентом социопрагматической компетентности студентов-иностранцев является когнитивный компонент, вторым – аффективный (отношения), третьим – предметно-практический (умения). В данной работе мы хотели бы остановиться на первом компоненте.

Критерий оценки его сформированности мы назовем ориентировочным, отталкиваясь от положения о том, что ориентировочная основа социального поведения – это система знаний человека о его содержании, способах, средствах, на которую он реально опирается при его осуществлении. «Ориентировочная основа поведения определяет правильное построение исполнительской части поведения и рациональный выбор одного из множества возможных вариантов исполнений», по теории Н. Ф. Талызиной [3, с. 21]. В нашем исследовании показателями ориентировочного критерия выступают: знание основ межкультурного взаимодействия в социокультурном контексте страны обучения; знания об этикете и нормах поведения в стране обучения; знание о способах обеспечения собственной безопасности и достижения цели в другой культуре.

Знание основ межкультурного социального взаимодействия в социокультурном контексте страны обучения в рамках достижения цели формирования социопрагматической компетентности студентов-иностранцев подразумевает овладение следующей информацией: культура как теоретический конструкт; рамки и признаки культуры; типы взаимодействия культур; характеристики культуры.

Внимание студентов-иностранцев акцентируется на том, что культура не ограничивается политическими границами стран, а также то, что в рамках одной страны каждый человек принадлежит к нескольким культурам одновременно по расовой, этнической принадлежности к своему социальному классу, вероисповеданию и т.п.

Выделим такие области универсальных социокультурных знаний, как основные ценности, межличностные отношения и жизненные стандарты страны обучения. Отметим ряд характерных особенностей перечисленных социокультурных знаний применительно к формированию социопрагматической компетентности студентов-иностранцев. Так, не вызывает сомнения тот факт, что традиции и обычаи выступают тем стержнем культуры, который и определяет ее идентификацию. В частности, традиции и обычаи представляют собой результат исторического развития страны, осознание которых будет непосредственно влиять на понимание особенностей ментальности и стереотипов ее населения. Это находит свое выражение в национальных праздниках. Знание религии как духовной составляющей культуры любой страны также будет способствовать пониманию особенностей страны обучения.

Формирование социокультурных знаний о межличностных отношениях будет характеризоваться сходством или отличием от подобных отношений в стране студента-иностранца. Например, студентам-иностранцам, придерживающихся традиций, характерных для мусульманских стран, будет сложнее принять существующие в Европе нормы и правила взаимоотношений. В частности, отсутствие ярко выраженного почета старших, семейной иерархии, поведение женской половины населения, не ограниченное религиозными запретами и т.д.

Выделение такого показателя ориентировочного критерия сформированности социопрагматической компетентности студентов-иностранцев, как знание об этикете и нормах поведения в стране обучения обусловлено статусом этикета, как одного из ярко выраженных феноменов культуры. То есть принятие студентами этикетных норм будет означать признание ими себя членами данного общества. Социопрагматические неудачи, возникающие в процессе обучения, рассматривались нами в различных работах [1, с. 103-105]. Особенно интересны различия этикета, с которыми преподаватель и иностранные студенты сталкиваются на первых занятиях. Так, для студентов непонятно и трудно для произнесения обращение к преподавателям по имени и отчеству. Очень часто такое обращение заменяется студентами на слово «преподаватель» (по аналогии «teacher») или из обращения убирается отчество. [4].

Кроме того, роль этикета в рамках социопрагматической компетентности заключается и в предупреждении конфликтных ситуаций, где он выступает своего рода превентивным средством.

Знание о способах обеспечения собственной безопасности и достижения цели в другой культуре как показатель ориентировочного критерия сформированности социопрагматической компетентности студентов-

иностранцев предполагает включение в содержание исследуемого процесса знаний о культурных и социальных особенностях функционирования языка страны обучения.

Основываясь на содержании европейских языковых программ, выделим следующие компоненты социокультурных особенностей функционирования языка, необходимых студентам-иностранцам для успешного достижения поставленных целей в другой культуре:

1) языковые особенности социальных отношений выражены формами приветствия (прибытие / введение / отъезд) и типами обращений (формальное / неформальное / фамильярное);

2) формулы вежливости включают положительную, негативную и невежливость;

3) народные выражения представлены пословицами, идиомами, фамильярными выражениями, клише и т.п.

4) диалект и акцент отражают социальные классы, место проживания, происхождение, этническую принадлежность.

Студентам-иностранцам необходимы и знания о невербальных средствах общения, что обусловлено значимостью невербальных средств общения (жесты, позы, мимика, выражение лица) как в начальный период их пребывания в стране обучения, так и в последующем для соблюдения социокультурных норм и правил невербального поведения.

В процессе обучения, наибольший результат достигается посредством сопоставления с невербальными средствами страны студентов-иностранцев. Например, в исследовании С. А. Ильиной и Т. В. Губановой приведены такие примеры несовпадения жестов в нашей и китайской культурах. Приложение руки к сердцу у нас может обозначать заверение в искренности, а также признание в любви; в китайской культуре это только заверение в искренности. Здесь существует частичное совпадение значений. Провести рукой по горлу у нас значит превышение меры («с меня довольно»), в китайской культуре это обозначает самоубийство. Здесь мы видим полное расхождение значений. [2]. Незнание и неумение использовать невербальные средства общения студентами – иностранцами может привести к недопониманию или, более того, к возникновению межкультурного конфликта.

Таким образом, о сформированности первого, когнитивного, компонента социопрагматической компетентности студентов-иностранцев позволяет судить ориентировочный критерий, проявляющийся в таких показателях, как знание основ межкультурного взаимодействия в социокультурном контексте страны обучения; знания об этикете и нормах поведения в стране обучения; знание о способах обеспечения собственной безопасности и достижения цели в другой культуре.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. *Воронежцева А. А.* Некоторые особенности социальной адаптации студентов-иностранцев к социокультурной среде вуза / *А. А. Воронежцева, О. В. Черная* // Актуальні проблеми навчання іноземних студентів на сучасному етапі : матеріали міжнар. наук.-прак. семінару, м. Суми, 28-29 лютого 2012 р. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – С. 103-105.
2. *Ильина С. А.* Китайцы. Если ваш студент – иностранец / *Ильина С. А., Г. В. Губанова.* – Тамбов : Изд-во ТГТУ, 2008 – С. 30-34.
3. *Талызина Н. Ф.* Педагогическая психология : учеб. пособие для студентов сред. пед. уч. заведений / *Н. Ф.Талызина.* – М. : Академия, 1998. – 287 с.
4. *Черная О. В.* Особенности педагогической коммуникации преподавателя и студента – иностранца / *О. В. Черная* // Педагогические технологии в подготовке кадров для социальной сферы : материалы междунар. интернет-конф. / ТГУ им. Г. Р. Державина. – Тамбов : ООО «Центр-пресс», 2009. – 136 с.

Педагогічні науки
УДК: 371.1:746

Шевців О. М.,
студент інженерно-педагогічного факультету
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО НАВЧАННЯ

Анотація. *Однією з найважливіших задач школи є стимулювання процесів пізнавальної діяльності учнів. Оволодіння навчальним матеріалом, розвиток і виховання особистості в процесі навчання відбувається лише за умови прояву її високої активності в навчально-пізнавальній діяльності.*

Ключові слова: *інтерактивні методи, методи навчання, середня освіта, учні, образотворче мистецтво, вчителі.*

O. Shevtsiv,
student of engineering and pedagogical faculty
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine

APPLICATION OF INTERACTIVE METHODS OF EDUCATION AT ART STUDIES LESSONS

Annotation. *One of major tasks of schools is to stimulate the processes of pupils' cognitive activity. Mastering the learning material, the development and upbringing of a personality in the process of education takes place only under the conditions of personality's high activity display in the educational and cognitive process.*

Key words: *interactive methods, methods of education, secondary education, pupils, fine art, teachers.*

Організована діяльність, у якій людина бере участь без бажання, практично не розвиває її. Ось чому сучасна педагогіка пропонує замінити традиційну систему навчання на таку, яка спирається не лише на створення емоційно-інформативного базису кожного учня, а й на розширення його пізнавальних можливостей, формування внутрішньої мотивації та уміння застосовувати набуті знання на практиці.

О. Дубовик наголошує, що освіта в Україні має бути орієнтована не тільки на високий рівень професіоналізму, максимально повну реалізацію інтелектуально-творчого потенціалу кожного учня, а й на розвиток його моральних якостей. У вітчизняних освітніх документах ця спрямованість простежується більш ґрунтовно, що підкреслює високі традиції української духовності [5, с. 52]

У таких умовах особливої актуальності набувають інтерактивні методи навчання як найбільш універсальні щодо всіх навчальних дисциплін. Провідна роль у формуванні особистості належить учителю початкових класів, адже саме він закладає фундаментальні основи духовності, освіченості, культури та естетичного досвіду дитини.

Образотворче мистецтво є невід'ємною частиною духовного життя особистості, воно презентує навколишній світ у художньо-образній формі, акумулює в собі багатий естетичний досвід людства. На його визначальній ролі у становленні творчої особистості наголошував В. Сухомлинський: «Мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду. Пізнаючи мистецтво в собі, пізнаєш природу, життя світу, сенс життя, пізнаєш душу – талант. Вище цього щастя немає» [4].

Ю. І. Колісник-Гуменюк вважає, що знання, які отримують учні в навчальних закладах, несуть певну смислову функцію, що зумовлює виникнення пізнавальної мотивації [2, с. 152,]. Тому інтерактивне навчання, яке відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників навчального процесу, це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними суб'єктами навчального процесу, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, навчаються здійснюватимоделиювання різноманітних життєвих ситуацій, спільно вирішують проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації, що мотивує до отримання нових знань.

Усі інтерактивні технології поділяються на чотири групи: фронтальні технології, технології колективно-групового навчання, ситуативного навчання та навчання у дискусії. Серед інтерактивних методів широко використовуються такі як: «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Коло ідей», робота в малих групах, займи позицію, «Пресс-метод», «Акваріум» рольові ігри та інші. Такі підходи до навчання не є абсолютно новими для української педагогіки. Ідея взаємного навчання при роботі в різновікових парах учнів була запропонована А. Реввіним ще на початку ХХ ст. Розробки елементів інтерактивного навчання описуються в працях В. Сухомлинського, творчості вчителів-новаторів: Ш. Амоношвілі, М. Вересової, Є. Ільїна, М. Кларина, С. Лисенкова, В. Шаталова, В. Шарко,

В. Шулдика та ін. В українській педагогіці дану проблему активно розробляли: О. Пометун, Л. Пироженко, С. Решнова, В. Шулдика та ін. Водночас аналіз науково-методичної літератури свідчить про те, що дана проблема ще не є достатньо вивченою, знаходиться у стані формування. Огляд наукових праць з питання показав відсутність єдиної, чіткої системи роботи у даному напрямку, недостатнє вивчення можливостей використання інтерактивних методів роботи в межах окремих навчальних дисциплін, зокрема на уроках образотворчого мистецтва.

Як зазначено у навчальній програмі для 1-4 класів, освітня галузь «Мистецтво» є однією з ланок неперервної мистецької освіти, що логічно продовжує дошкільну освіту, створює базу для успішного опанування учнями художніх компетенцій основної школи [1]. Програма «Образотворче мистецтво» реалізує вимоги освітньої галузі «Мистецтво» (змістова лінія «Образотворче мистецтво») Державного стандарту початкової загальної освіти та гармонійно поєднує навчально-виховний потенціал образотворчої культури з її естетично-мистецькою і творчо-діяльнісною складовими. Метою освітньої галузі «Мистецтво» є формування й розвиток в учнів комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі опанування художніх цінностей та способів художньої діяльності, шляхом здобуття власного естетичного досвіду. Специфіка викладання образотворчого мистецтва в сучасних умовах потребує від учителя порад з класичними методами навчання широкого впровадження нетрадиційних або інноваційних методів, серед яких: особистісно зорієнтовані, колективні, ігрові, інтегративні, творчо-стимулюючі, емоційно-регулюючі, проблемно-моделюючі, полієкранні.

Особливий інтерес на сучасному етапі розвитку методики образотворчого мистецтва становлять інтерактивні методи навчання. Необхідність використання таких методів у практиці початкової школи зумовлена особливостями сучасного суспільного розвитку. Інтерактивні методи навчання спрямовані на реалізацію можливостей нових індивідуальних способів навчальної діяльності особистості. Вони дають позитивний результат при умові осмислення учнем своєї діяльності, досвіду, мотивів і потреб. Особливості використання інтерактивних технологій навчання мистецьких дисциплін розкриває Л. Масол у своїй праці «Методика навчання мистецтва у початковій школі» [3]. Автор зазначає: «Прекрасне в житті, прекрасне в мистецтві допомагає людині жити, допомагає виконувати складну справу життя, бо це прекрасне виправляє її душу». Для досягнення цієї мети доцільно використовувати на уроках образотворчого мистецтва різні методи й прийоми роботи, поєднуючи такі види мистецтва, як музика, література історія, народознавство, географія, та природознавство.

Серед методів, які дають значний позитивний результат, проте не набули широкого висвітлення в методичній літературі, слід відзначення метод

опосередкованого сприйняття. Суть даного методу полягає у створенні такої педагогічної ситуації, за якої учень має можливість не лише безпосереднього сприйняття твору візуального або просторового мистецтва, але й сприйняття його за допомогою творів інших видів мистецтва: часового, синтетичного мистецтва або літератури (театральне, кіномистецтво, література, музика, танець). Такий метод роботи дає учневі можливість активізувати всі можливості власного сприйняття об'єкту споглядання, створити більш повне уявлення про нього. До методів, які сприяють формуванню навичок роботи у групі, традиційно відносять ті, які спрямовані на встановлення толерантного ставлення в межах самої учнівської групи, вдосконалення вербальних та невербальних засобів передачі інформації, змінної позиції лідерства у групі. Доцільним буде застосування методу «Альтернатива», «Мозковий штурм», «Акваріум».

З урахуванням особливостей викладання навчального предмету «Образотворче мистецтво» ми вбачаємо необхідність трансформації методу «Асоціації на дошці». Альтернативою даного методу може слугувати створення асоціативного ряду в межах обраної теми або поняття. На основі асоціативного ряду, утвореного таким чином: групами створюються образи або символічне їх зображення, які використовуються для подальшої роботи над композицією. Застосування даного методу роботи дає можливість учням 2-3 класів опанувати абстрактне мистецтво, сюрреалізм та експресіонізм із подальшим використанням їх здобутків у формуванні авторського стилю кожного з учнів. На початкових етапах розвитку нестандартного мислення в учнів початкових класів дає позитивний результат робота над казкою: пошук асоціативного зв'язку між зовнішністю казкового героя та його будинком, пошук помилок у зображенні казкових об'єктів, перенесення психологічних властивостей одного з героїв на іншого та створення відповідного зображення такого «оновленого» казкового персонажа.

Працювати за інтерактивними технологіями на уроках образотворчого мистецтва надзвичайно цікаво – атмосфера гарячих дискусій, зіткнення різних думок та вражень, зацікавленості дітей, сприяє ефективному засвоєнню навчального матеріалу й розвитку таких якостей творчої особистості, як зосередженість, цілісність сприйняття, висока самоорганізація. Використання творчих завдань створює гармонію понятійного й образного бачення, забезпечує комплексність формування творчої особистості у дітей. Досвід образотворчого мистецтва, набутий людиною в дитинстві, дає відчутні позитивні наслідки в дорослому житті. У дітей виникає інтерес до навчання, що сприяє їхньому інтелектуальному та творчому розвитку. Сучасний урок образотворчого мистецтва повинен бути цілеспрямовано скерований на спільну творчу діяльність вчителя та учнів, надихатина творчість та креативність, виховувати відповідальність за свої вчинки, за долю держави, за її майбутнє, допомогти

віднайти та розвинути в дитині паростки таланту, дати можливість йому розквітнути, створити індивідуальність, особистість, навчити працювати в колективі, створити умови для фізичного та естетичного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20 квітня 2011 р.
2. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійної культури майбутніх фахівців народних художніх промислів / Ю. І. Колісник-Гуменюк // Освітологічний дискурс. – 2015. – № 2. – С. 150-158.
3. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, І. В. Руденко. – Харків, 2006. – 256 с.
4. Сухомлинский В. О. Вибрані твори: В 5 т. // За ред. О. Г. Дзеверіна – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 121-125.
5. Dubovik, O. V. Common and Different Features in VET of Ukraine and the USA / O. V. Dubovik // The European Scientific and Practical Congress “Global Scientific Unity 2014”. Scientific and practical edition: Prague (Czech Republic), 28th of November 2014. Publishing Center of the International Scientific Association “Science & Genesis”, Copenhagen, 2014. – P. 149-154.

Педагогічні науки
УДК 377.5

Якимович О. Н.

*канд. пед. наук, завідувач лабораторії кафедри систем штучного інтелекту
НУ «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАНЬ ЯК ПРОБЛЕМА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація. У статті обґрунтовано інтегративний підхід до аналізу знання в системах штучного інтелекту. Досліджено природу та властивості знань у системах штучного інтелекту. Визначено проблеми, що перешкоджають моделюванню систем значень в системах штучного інтелекту.

Ключові слова: інтеграція, знання, штучний інтелект, системи штучного інтелекту, представлення знань.

O. Yakymovych

*PhD (Pedagogy), Head of the Laboratory at Department of Artificial Intelligence Systems
«Lviv Polytechnic» National university
Lviv, Ukraine*

KNOWLEDGE INTEGRATION AS A PROBLEM OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract. The article substantiates an integrative approach to the analysis of knowledge in systems of artificial intelligence. The nature and properties of knowledge in artificial intelligence systems are investigated. The problems hindering the simulation of value systems in artificial intelligence systems are determined.

Key words: integration, knowledge, artificial intelligence, systems of artificial intelligence, presentation of knowledge.

В сучасному суспільстві розвиток наукового знання пов'язаний із певними особливостями: з одного боку, воно характеризується все більшою

специфікацією, з іншого – його відрізняє прагнення до інтеграції, об'єднання різних галузей наукового знання у вирішенні тих чи інших проблем, що призводить до появи наук, що мають чітко виражену міждисциплінарну спрямованість. Яскравим прикладом є проблематика штучного інтелекту.

Проблемі інтеграції присвячено праці В. Безрукова, Т. Браже, І. Козловської, Л. Масол, О. Савченко, М. Сердюкової та ін. С. Архангельський, М. Берулава, І. Зверєв, М. Махмутов переважно працювали над розкриттям сутності інтеграції. Формам, видам і шляхам реалізації інтеграції присвячено праці І. Агібалова, Г. Батуріна, Ю. Ганіна, О. Гребенюка, В. Курок, В. Сидоренка, В. Юрженка, І. Яковлева. Проблематиці застосування штучного інтелекту в педагогічній діагностиці на основі інтеграції наукових знань присвячено праці Л. Гризун.

Метою статті є обґрунтування доцільності інтеграції знань в системах штучного інтелекту.

Природа знання є однією з центральних проблем досліджень у багатьох наукових галузях. Аналіз показує відсутність суттєвих розбіжностей у сучасному трактуванні знання різними науками. У філософії знання визначається як «відображення дійсності у свідомості людини; категорія, що розкриває істинний момент зв'язку пізнання і практичної дії; перевірений практикою результат пізнання» [8, с. 162].

У психології знання – це «система понять про предмети і явища, засвоєні внаслідок сприйняття, аналітико-синтетичного мислення, запам'ятовування та практичної діяльності» [6, с. 196]. У педагогіці знання визначаються як «особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання. Вони є компонентом змісту освіти, що включає систему знань про природу, суспільство, людське мислення, практичні вміння і навички, способи діяльності, досвід творчої діяльності, світоглядні моральні, естетичні ідеї» [2, с. 137]. У наукознавстві знання визначаються як «множина понять, організованих у систему» [4, с. 41].

Термін «штучний інтелект» запропоновано у 1956 р. одним із засновників концепції ШІ Дж. Маккарті. Цей термін був офіційно узаконений у 1969 р. на I Міжнародній об'єднаній конференції з проблем штучного інтелекту (м. Вашингтон, США). Штучний інтелект – це метафора, з якою пов'язана необхідність переходу до якісно нового, вищого ступеню мислення, руйнування стереотипного мислення, органічне злиття гуманітарних, технічних і природничих наук.

Усі системи штучного інтелекту орієнтовані на знання, тому їх подальший прогрес пов'язаний із розв'язанням теоретичних проблем інформатики, комп'ютерної лінгвістики й комп'ютерної логіки. Це, по-перше, створення зручних форм представлення знань, по-друге, забезпечення природномовного

спілкування з ПК та адекватного автоматичного перекладу з іноземних мов, по-третє, моделювання плідного мислення.

Знання – це перевірений практикою результат пізнання дійсності, точніше її відображення в мисленні людини. Відображення існуючого світу в мисленні людини пов'язано з процесом абстрагування, який полягає у виділенні найбільш суттєвих якостей та ознак явищ чи об'єктів, що можна спостерігати в навколишній дійсності, та представлення їх в такій спрощеній формі, яка необхідна для логічних умовиводів та прийняття ефективних рішень в різноманітних ситуаціях. Указане спрощене уявлення дійсності називається моделлю. Людина, пізнаючи навколишній світ, будує моделі явищ, процесів, предметів тощо – об'єктів реального світу. Модель є інформаційним еквівалентом частини реального світу і є основою процесу пізнання. В інженерній практиці саме моделі асоціюються зі знанням. Це знання, на основі яких можна ефективно використовувати об'єкти реального світу для досягнення певних цілей. Поняття «знання» ширше за поняття «модель». Знання містять не лише ті чи інші відомості про об'єкти реального світу, але й інформацію про механізми виведення нових знань на основі наявних. На сьогодні в штучному інтелекті немає формального єдиного визначення поняття «знання». Однак більшість дослідників дають визначення знань як складноорганізованих даних, що зберігаються в пам'яті систем штучного інтелекту та містять відомості про об'єкти та відношення предметної області, процеси взаємодії об'єктів в часі та в просторі, правила здійснення логічного виводу. Знання це інформація на основі якої виконується логічний вивід.

Знання характеризуються низкою властивостей, що відрізняють їх від традиційних моделей даних. В. Боднарев та Ф. Аде подають коротку характеристику цих якостей:

- *внутрішня інтерпретованість*. Під час зберігання знань в пам'яті СШІ, поряд з традиційними елементами даних, зберігаються й інформаційні структури, що дозволяють інтерпретувати зміст відповідних комірок пам'яті.

- *структурованість*. Знання складаються з окремих інформаційних одиниць між якими можна встановити класифікаційні відношення: рід-вид, клас-елемент, тип-підтип, частина-ціле тощо.

- *зв'язність*. Між інформаційними одиницями передбачаються зв'язки різноманітного типу: причина-наслідок, одночасно, бути поряд тощо. Дані зв'язки визначають семантику і прагматику предметної області.

- *семантична метрика*. На більшості інформаційних одиниць, що зберігаються в пам'яті, вводяться певні шкали, що дозволяють оцінити їх семантичну близькість. Це дозволяє знаходити в інформаційній базі знання, близькі до вже знайдених.

- *активність*. За допомогою даної якості підкреслюється принципова відмінність знань від даних. Виконання певних дій в СШ ініціюється станом бази знань.

Основою побудови систем, що базуються на знаннях є вибір форми представлення знань. Представлення знань – це спосіб формального вираження знань про предметну область у формі, що інтерпретується комп'ютером. Відповідні формалізми, що забезпечують вказане представлення, називають моделями представлення знань [1, с. 74-75].

Слід зазначити, що поняття «знання», «предметна область», «представлення знань», «моделювання предметної області» належать понятійному полю педагогіки, так і штучного інтелекту, хоча й досліджуються у цих областях з різних ракурсів [3; 7]. Евристичні моделі представлення знань, застосовані у системах штучного інтелекту (зокрема, семантичні мережі, фреймові моделі, продукційні правила), спеціально розроблялися з метою ефективного моделювання предметної області, необхідного для їх зберігання в експертних системах та використання для виведення нових знань.

Нині у багатьох дослідженнях доведено, що інтеграція є необхідною умовою зв'язків між знаннями. Її сутність полягає в тому, що встановлення зв'язків між знаннями йде не від перебудови існуючої бази знань, а шляхом обґрунтування та перетворення реально існуючих зв'язків між поняттями, явищами, науками тощо. Інтеграційні процеси, на відміну від синтезу, здатні виконувати й організаційну роль. Вони дають можливість отримати нові результати в рамках тих самих компонентів, забезпечують сумісність наук і знань із різних систем завдяки загальній методології, універсальним логічним прийомам сучасного мислення, сприяють виробленню єдиних методів дослідження та подоланню розрізненості знань. Аналіз характеристик інтеграції передбачає її рівні, чинники, типи, види, форми, функції тощо. У зв'язку з багатоплановістю поняття «інтеграція» переобтяжене значною кількістю різноманітних характеристик, що зумовлює труднощі впровадження інтеграційних процесів у практику [5, с. 9]. Інтегрований підхід застосовується також для розв'язання проблеми формування знань в системах штучного інтелекту. Він базується на розробці методологічних підходів, концептуальних засад та закономірностей інтеграції знань з конкретизацією їх в окремих методиках.

Однією з особливостей нових напрямів пізнання стала орієнтація на міждисциплінарність. Для роботи у сфері інформаційних технологій важливими є не лише інженерне знання та знання з програмування, але й поінформованість у галузі психології, філософії, соціології, лінгвістики, володіння різними видами моделювання й багато іншого. Тому природним чином з'являються нові галузі наукового знання, такі, наприклад, як телематика (об'єднання засобів

телекомунікації та інформатики) і когнітологія (прикордонна область між психологією, лінгвістикою, інформатикою та філософією, що сформувалася в результаті розвитку інженерної дисципліни, яка займається проблемами створення штучного інтелекту). Предметом дослідження когнітології є природа і функціонування людських знань.

Основою виникнення напрямку досліджень штучного інтелекту в другій половині XX ст. стало об'єднання цілого спектра дисциплін: теоретичних розробок й оптимізації структур та схем обчислювальної техніки, математичної логіки, програмування, філософії, психології, лінгвістики, нейрофізіології та ін. Таким чином, в моделюванні штучного інтелекту важливим виявляється не лише рівень розвитку інженерно-технічної бази, але й рівень наявних у людства знань про природний інтелект і свідомість. Сам факт існування проблеми штучного інтелекту свідчить про досить високий рівень цих знань. Разом з тим, цілком очевидно, що багато в проблемі природного інтелекту і свідомості залишається не з'ясованим і чекає свого пояснення в майбутньому. Це неминуче призводить до усвідомлення обмеженості й недосконалості існуючої моделі штучного інтелекту. Крім того, вже наявні знання про природний інтелект і свідомість, що знайшли певне застосування в створенні систем управління, вказують на фундаментальну проблемність в моделюванні штучного інтелекту за подобою природного, а також на їх незмінну специфічність стосовно один одного. При цьому важливим і надзвичайно складним стратегічним завданням сучасних досліджень в області штучного інтелекту є створення систем управління з цілепокладанням – функцією, яка в даний час реалізується лише в людино-машинних системах. Сьогодні абсолютно очевидним є те, що рішення даного завдання так само як і інших сучасних проблем в області штучного інтелекту, – аналіз даних, підтримка прийняття рішень в режимі реального часу, розпізнавання образів, обробка тексту й пошук релевантної інформації та ін. – вимагає перегляду методологічних основ, в рамках яких ведуться дослідження в області як штучного, так і природного інтелекту.

Із завданням перегляду категоріально-методологічного апарату дослідження штучного і природного інтелекту не може ефективно впоратися жодна наука окремо. Її рішення вимагає об'єднаних зусиль представників різних наук як природних, так і гуманітарних. Причому таке об'єднання необхідне для вирішення не лише проблем розвитку інформаційних технологій, а й для проблем, пов'язаних з наслідками застосування цих технологій і мають соціально-психологічний характер. Слід зауважити, що спільна діяльність представників природничих і гуманітарних наук в даному випадку з необхідністю повинна мати цілеспрямований і систематичний характер.

Розробники систем штучного інтелекту під час моделювання систем значень стикаються з певними проблемами, а саме: отримання знань

(розпізнавання образів), організація знань, представлення знань (упаковка знань, співвіднесення нових зі старими), використання знань (розуміння мови, прийняття рішень, пошук евристик), організація діалогу людини й кібернетичної системи, породження нового знання, критерії прийняття рішень, побудова космогонічної теорії, виходячи з принципу розуміння інформації як загальної властивості.

Отже, враховуючи всі труднощі, що виникають при комплексній розробці технічних проблем, можна стверджувати, що в діяльності людини отримання, представлення та використання знань є одним інтегральним процесом. Саме сукупність афективного, когнітивного та операційного компонентів знання (значень, систем значень) є найбільш важливим для прийняття рішення.

Таким чином, у процесі створення сучасних інтелектуальних інформаційних систем найчастіше потрібна інтеграція знань з різнорідних джерел і, як наслідок, ефективне вирішення завдань, пов'язаних з тиражуванням знань. Як і раніше не вирішене проблема автоматизації процесу вибору адекватного специфіці конкретної проблемної області та прийнятого в ній стилю судження експертів із засобів представлення знань. Тому й донині актуальні дослідження, спрямовані на розробку такого підходу до подання й тиражування знань, який, з одного боку, дозволяв би найбільш адекватно враховувати специфіку проблемної області, а з іншого – представляти і використовувати знання в деякому уніфікованому вигляді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарев В. Н. Искусственный интеллект : учеб. пособие для вузов / В. Н. Бондарев, Ф. Г. Аде. – Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2002. – 615 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник : [наукове видання] / Семен Устимович Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
3. Гризун Л. Е. Штучний інтелект і його застосування у системах педагогічної діагностики / Л. Е. Гризун. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – 151 с.
4. Інтеграція сучасного наукового знання / [Н. Т. Костюк, В. С. Лутай, Г. Ю. Кицець и др.]. – К. : Вища школа, 1984. – 184 с.
5. Козловська І. М. Теоретичні та методичні основи інтеграції знань учнів професійно-технічної школи : дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 / Козловська Ірина Михайлівна. – К., 2001. – 470 с.
6. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. — К. : Вища школа, 1982. —216 с.
6. Субботін С. О. Подання і обробка знань у системах штучного інтелекту та системах прийняття рішень : навч. посіб. / С. О. Субботін. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2008. – 341 с.
7. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. — К. : УРЕ, 1973. — 510 с.

Педагогічні науки
УДК 377.5

*Якимович Т. Д.,
канд. пед. наук, ст. н. сп., доцент кафедри освіти дорослих
НПУ імені М. П. Драгоманова
м. Львів, Україна*

НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

Анотація. Проаналізовано сутність інноваційних процесів в діяльності навчального закладу. Обґрунтовано рівні реалізації інноваційних процесів. Показано взаємодію теорії і практики впровадження інновацій в навчальний процес професійного навчального закладу на різних рівнях.

Ключові слова: інновація, інноваційна освітня діяльність, інноваційне освітнє середовище; інноваційна ініціатива; інноваційні технології навчання; інноваційна діяльність педагогів.

T. Yakymovych
PhD (Pedagogy), Associate Professor, Assistant Professor of Adult Education Department
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Lviv, Ukraine

DIRECTIONS OF INNOVATIVE ACTIVITY IN PROFESSIONAL EDUCATION

Abstract. The article analyses the essence of innovation processes in the educational institution activity. The levels of implementing innovative processes are proved. The interaction of theory and practice of innovation implementation into the educational process of professional school at different levels is shown.

Key words: innovation, innovative educational activities, innovative learning environment; innovative initiative; innovative learning technologies; teachers' innovative activities.

Нові соціальні запити, зміни у сфері науки й виробництва вимагають від сучасної освіти пошуку нових шляхів та засобів, які допоможуть забезпечити повноцінний розвиток здібностей, потреб та інтересів учнів у всіх сферах їхньої діяльності. Підготовка конкурентноспроможних фахівців, забезпечення їх високого професійного рівня та мобільності, створення умов для максимального розкриття талантів і творчого потенціалу майбутніх фахівців – усе це потребує якісно нового рівня професійної освіти, який відповідав би міжнародним стандартам. Щоб забезпечити такий рівень освіти діяльність професійного навчального закладу повинна мати інноваційний характер. Постає проблема впровадження інноваційних процесів у практику роботи професійних навчальних закладів.

Теоретичні питання освітніх інновацій досліджували педагоги-науковці В. Беспалько, В. Гузеєв, І. Дичківська, І. Лернер, В. Монахов, Н. Ничкало, В. Паламарчук, О. Пехота, І. Прокопенко, Г. Селівко, С. Сисоєва, В. Радкевич, Д. Чернілєвський, М. Чошанов, С. Шаповаленко та ін.

Інновації (*innovation* - новина, нововведення) розглядаються як нові форми організації праці та управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки окремі установи та організації, а й різні сфери. У педагогіці поняття «інновація»

вживають у таких значеннях: форма організації інноваційної діяльності; сукупність нових професійних дій педагога, спрямованих на вирішення актуальних проблем виховання й навчання з позицій особистісно орієнтованої освіти; зміни в освітній практиці; комплексний процес створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень; результат інноваційного процесу.

Інновації є суттєвим дієвим елементом розвитку освіти взагалі, реалізації конкретних завдань у навчально-виховному процесі. Виражаються в тенденціях накопичення й видозміни ініціатив і нововведень в освітньому просторі; спричиняють певні зміни у сфері освіти [3, с. 104].

На думку Н. Ничкало, інноваційність має характеризувати професійну діяльність кожного вчителя навчального закладу, тому, що нововведення (інновації) не виникають самі собою, а є результатом наукових пошуків, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду [4, с. 69-71]. Потреба впровадження інновацій в освіті зумовлена комплексом причин: по-перше, в основі цього процесу – вплив ринку праці, соціально-економічної ситуації в державі, запитів суспільства; по-друге, це зумовлено інформаційно-технологічним розвитком суспільства й, по-третє, зазначений процес суттєво пов'язаний з інтеграцією у світовий освітній простір тощо [3, с. 132].

Інноваційну спрямованість педагогічної діяльності зумовлюють соціально-економічні перетворення, які вимагають відповідного оновлення освіти. Освітні інновації - цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікацій мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог. Стрижнем інноваційних процесів в освіті є впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику, вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду.

Мета статті – обґрунтувати рівні реалізації інноваційних процесів та показати шляхи їх впровадження у практику роботи навчального закладу.

Професійна освіта передусім має реагувати на нове в економіці, суспільстві, на досягнення науки й техніки, на вимоги ринку праці, аби йти в ногу з часом, бути затребуваною. Інноваційна складова при цьому стає не окремою частиною діяльності навчального закладу, а власне діяльністю, тому що освітні інновації повинні пронизувати всі напрями роботи. Ми розглядаємо реалізацію інноваційних процесів в діяльності навчального закладу на таких рівнях: створення інноваційного освітнього середовища; прояву інноваційної ініціативи; впровадження інноваційних технологій навчання; реалізації інноваційної діяльності педагогів; отримання інноваційного результату.

Головною характеристикою інноваційних процесів є *створення інноваційного освітнього середовища*. Одним з визначень освітнього середовища навчального закладу є: сукупність духовно-матеріальних умов функціонування

закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної та активної особистості, реалізацію творчого потенціалу дитини [2, с. 8].

На відміну від освітнього простору, який характеризується динамічністю та відображає систему соціальних зв'язків та стосунків у галузі освіти, освітнє середовище характеризується статичністю, формується в межах конкретного навчального закладу. Однією з ознак ефективності освітнього середовища є забезпеченість навчальної діяльності, зокрема навчально-матеріальне обладнання, рівень нормативно-правової та організаційно-функціональної забезпеченості; характеристика кадрового потенціалу; рівень і характер управлінської діяльності [2, с. 15].

Системний підхід до формування освітнього середовища спрямований на удосконалення навчально-виховного процесу, встановлення зв'язків між різними його компонентами та визначення освітнього середовища як цілісної системи, яка формує майбутнього фахівця [7].

Ми розглядаємо інноваційне освітнє середовище як педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу особистості; інтегрований засіб накопичення і реалізації інноваційного потенціалу навчального закладу. Професійна освіта сьогодні повинна забезпечити маневреність у своїй діяльності в ринкових умовах. Тому на перший план виходить робота з інвесторами й меценатами, зі спонсорами, прогнозування та коригування навчальної діяльності, врахування науково-технічних досягнень й відповідних змін в технологіях виробництва, аналіз ринку праці, його запити до випускників і педагогічних працівників. Професійний навчальний заклад, який обрав інноваційний шлях розвитку має одночасно рухатися у двох напрямках: збереження традицій та використання сучасних можливостей освітнього процесу.

Відповідно до «Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності», інноваційною є діяльність, що спрямована на розроблення й використання у сфері освіти результатів наукових досліджень та розробок. Освітніми інноваціями є вперше створені, вдосконалені освітні, навчальні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що мають істотно поліпшити результати освітньої діяльності [6].

Тому основною характеристикою інноваційних процесів в діяльності навчального закладу є *впровадження інноваційних ініціатив* - нових ідей на основі нових знань і з урахуванням можливості їхнього перетворення в привабливий конкурентоспроможний продукт. ДНЗ «ЛВПХУ» є закладом, що підтримує наміри удосконалити або оновити освітню практику, експериментально перевірити продуктивність і можливість застосування нових ідей та підходів у системі освіти.

Педагогічні інновації - це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних вирішень різноманітних педагогічних проблем. На основі педагогічних інновацій створюються освітні моделі, форми та методи навчання, нові навчальні технології тощо. *Інноваційні технології навчання* використовуються під час професійної підготовки у Навчально-практичному будівельному центрі – структурному підрозділі ДНЗ «ЛВПХУ», що здійснює підготовку, підвищення кваліфікації робітників – будівельників за новими технологіями із застосуванням сучасних матеріалів, інструментів та обладнання. Центр відіграє позитивну роль в оновленні змісту навчання і практичної підготовки учнів, майстрів виробничого навчання, викладачів спец предметів з інших навчальних закладів, а також спільної роботи з Центрами зайнятості Львівської області щодо надання послуг з професійної підготовки будівельників, перепідготовки або підвищення кваліфікації робітників та непрацюючого населення.

Особлива увага приділяється підвищенню кваліфікації педагогічних працівників. З метою здійснення системної роботи з викладачами та майстрами виробничого навчання організовуються семінари-практикуми, діяльність яких спрямована на широке впровадження не лише виробничих, а й педагогічних інноваційних технологій. Розробляються педагогічні програмні продукти, використання яких дозволяє гнучко структурувати довідковий матеріал, використовувати систему різнорівневих тестів, визначати блоки деталізації й конкретизації навчального матеріалу. Застосування передових інноваційних педагогічних та виробничих технологій сприяють поліпшенню якості будівельних робіт, підвищенню продуктивності праці, зниженню витрат під час виконання робіт у будівельному виробництві.

Важливою характеристикою інноваційних процесів в діяльності навчального закладу є *інноваційна діяльність педагогів*. На якість та ефективність інноваційної діяльності впливає низка чинників: наукові, змістові, соціальні, організаційні, управлінські, економічні, інформаційні, технологічні, методичні, педагогічні, творчі, маркетингові, технічні та інші. Основну відмінність між традиційною та інноваційною педагогічною діяльністю вбачають у тому, що остання полягає у встановленні та використанні всіма суб'єктами освіти пріоритетів якості: якості умов, якості процесу та якості результатів цього процесу (відповідно до міжнародних стандартів інновації визнають лише у випадку досягнення якісного результату).

Основними завданнями інноваційної педагогічної діяльності є: виявлення актуальних для вивчення даної теми знань, умінь, досвіду учнів, їхніх індивідуально-психологічних особливостей; визначення програми дій: вибір педагогічних технологій засвоєння; отримання інформації про засвоєння: контроль знань та вмінь учнів; опрацювання інформації про засвоєння з метою

визначення оцінки; відпрацювання коригуючих впливів і прийняття рішення про доповнення до програми дій для засвоєння навчального матеріалу [5].

В умовах інноваційної діяльності педагогічний колектив стає суб'єктом управління, якщо йому притаманні: спільність, надійність, взаємозв'язок; почуття самотності, співдружності й приналежності; внутрішня солідарність; єдність поведінки та дій усіх учасників навчально-виховного процесу; налаштованість членів педколективу на демократизацію функціональних засад закладу освіти. Педагогічні працівники використовують інноваційні механізми досягнення якісного результату навчання, а саме: створення творчої атмосфери під час навчання; культивування інтересу до творчості; ініціювання творчого пошуку; залучення учнів до духовного розвитку, професійного становлення та самореалізації; створення соціокультурних умов для творчості. Відмінні риси інноваційної діяльності педагогів є: новизна в постановці цілей і завдань; змістовність; оригінальність застосування раніше відомих і використання нових методів вирішення педагогічних завдань; розробка нових концепцій, змісту діяльності, педагогічних технологій на основі гуманізації та індивідуалізації освітнього процесу; здатність свідомо змінювати й розвивати себе тощо. Результатом навчання є не лише професійна підготовка майбутніх фахівців, а й їх активна громадянська позиція, національна свідомість, орієнтація на здоровий спосіб життя, розвиток творчості тощо.

Таким чином, якісна підготовка конкурентоспроможних фахівців потребує створення інноваційного освітнього середовища (орієнтація на вимоги сучасного споживача); прояву інноваційної ініціативи (використання досягнень сучасної педагогічної науки); впровадження інноваційних технологій (виробничих та навчальних); реалізації інноваційної діяльності педагогів (творчого підходу педагогічних працівників до вибору змісту, форм, методів та засобів навчання); отримання інноваційного результату (фахівця європейського формату). Проблема освітніх інновацій є надзвичайно складною, суперечливою й потребує подальшого вивчення, зокрема управлінські аспекти впровадження інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобко В. М. Положення про підготовку та оцінювання творчих робіт учнів професійно-технічних навчальних закладів : метод. рекомендації / В. М. Бобко, О. О. Стечкевич, Т. Д. Якимович. – Львів : Сполом, 2015. – 46 с.
2. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 20 с.
3. Мисик О. С. Теоретичні засади педагогічної інноватики / Мисик О. С. // Професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку : Матеріали Міжвузівської наук.-практ. конференції (11 жовтня 2007 р.). – Хмельницький: ХГПА, 2007. – 309 с.
4. Ничкало Н. Педагогічна інноватика у профтехосвіті / Н. Ничкало // Професійно-технічна освіта. – 2007. – № 3. – С. 69-71 с.

5. Паржницький В. В. Інноваційні педагогічні технології та шляхи впровадження їх у навчальний процес ПТНЗ // Професійно-технічна освіта: інноваційний досвід, перспективи : наук.-метод. збірник / [упорядник Н. І. Бугай]. – Вип. 1. – К., 2005. – 236 с.
6. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00
7. Шапран Ю. Концептуальні підходи до створення інноваційного середовища / Ю. Шапран. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/index.php/pedagog/85/15393-konceptualni-pidxodi-do-stvorenniya-innovacijnogo-osvitnogo-seredovishha.html>
8. Якимович Т. Д. Особливості підготовки та оцінювання творчих робіт учнів професійно-технічних навчальних закладів : метод. рекомендації / Т. Д. Якимович, О. О. Стечкевич, К. В. Криворучко. – Львів : Сполом, 2014. – 48 с.

Педагогічні науки
УДК 371:37.035

*Якимчук О. І., Шевченко В. А.,
керівники гуртка декоративно-ужиткового
мистецтва «Мотанка» Центру дитячої та юнацької
творчості Залізничного району
м. Львів, Україна*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В МЕЖАХ ПРОЕКТУ «МОЯ УКРАЇНА – ДЖЕРЕЛО ТВОРЧОСТІ»

***Анотація.** У статті розглянуто основні напрями роботи гуртка декоративно-ужиткового мистецтва «Мотанка», створеного для учнів початкової школи; серед основних завдань гуртка – виховувати патріотичні почуття, що сприяють формуванню національної свідомості, маленьких громадян України*

***Ключові слова:** Батьківщина, патріотизм, національно-патріотичне виховання, символи України, народні традиції, декоративно-ужиткове мистецтво.*

***O. Yakymchuk, V. Shevchenko**
Head of «Motanka» Decorative and Applied
Art Section of the Center for Children and Youth
Creativity of the Zaliznychnyi District
Lviv, Ukraine*

NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION WITHIN «MY UKRAINE IS A SOURCE OF CREATIVITY» PROJECT

***Abstract.** The article deals with the main directions of work of «Motanka» decorative and applied art section for primary school pupils, which key task is to bring up patriotic feeling, that assist to the development of national consciousness of little citizens of Ukraine.*

***Keywords:** Motherland, patriotism, national patriotic education, symbols of Ukraine, folk traditions, decorative and applied art.*

Художня творчість – це розвиток асоціативно-образного мислення, яке допомагає бачити актуальні проблеми нашого часу, формує здатність поєднувати відмінні явища, здатність відображати у свідомості на підставі реального життя художній образ, використовуючи художню майстерність та втілювати її в художньому творі. Успішна творча діяльність людини визначається ступенем розвитку художніх здібностей, а розвиток творчих здібностей можливий лише в процесі засвоєння і практичного застосування спеціальних знань, вмінь і навиків.

Колісник-Гуменюк Ю.І. вважає, що творча особистість припускає поєднання і взаємодію спостереження, активної імпровізації і живої творчої думки. Саме цей процес з найбільшою повнотою виявляє можливості художника, сприяє визначенню індивідуальності. Головним змістом творчої роботи митця, повинні бути думка, роздум та образні асоціації, які вона викликає. Для творчої особистості недостатньо просто бачити, а треба вміти бачити художньо [3, с. 71-72].

Метою гуртка декоративно-ужиткового мистецтва «Мотанка» є не тільки оволодіння техніками народних ремесел, вихованням почуття прекрасного, формування необхідних навичок та зацікавленості для збереження народних звичаїв, а й вихованням у гуртківців патріотичних почуттів, що сприяє розвитку національної свідомості.

Незважаючи на те, що гуртківці є молодшого шкільного віку (6-10 років), вони є активними учасниками навчально-виховного процесу. Під час занять вони ознайомлюються з символами України, з історією, етнографією рідного краю, з родинними традиціями та традиціями свого краю.

Уже багато років гуртківці беруть участь у різноманітних виставках, конкурсах та майстер-класах, присвячених українським військовим, патріотам України та всеукраїнських фестивалів.

З початком воєнних дій на сході України до Дня захисника Вітчизни гуртківці виготовляють листівки, обереги та сувеніри для бійців Української Армії. До дня пам'яті голодомору гуртківці виготовляли декоративні колоски, які потім роздавали перехожим у центрі Львова.

Листівки захисникам Вітчизни

Обереги воїнам АТО

Виготовлення оберегів воїнам АТО

Балушак Софія отримала друге місце на фестивалі «Сурми звияги»

Виготовлення колосків до річниці голодомору в Україні

Роботи учасників фестивалю «Сурми звияги» Боярчук Марти та Козак Лізи

**Володіна Софія отримала перше місце
на Всеукраїнському фестивалі
«Сурми звияги»**

Оскільки у молодшому віці дітей домінує образне мислення, то найбільш ефективними є такі форми й прийоми гурткової роботи є різноваріантні ігри. Як слушно зауважує. Бабій І. В, гра, крім навчальної функції, виконує виховну (учні вчаться взаємодопомоги, дисципліни) та функцію соціалізації (у грі виявляється учнівська ініціативність, необхідність роботи в колективі) [1, с. 52-53]. У роботі застосовуємо такі різновиди ігор: ситуаційно-рольова, сюжетно-рольова, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка. Крім того проводимо бесіди, екскурсії, ігрові вправи, виготовляємо колективне творче панно, ведемо усний журнал, тематичний зошит, оформлення альбому, уявна подорож, проводимо конкурси, ранки, демонстрації, вікторини, виставки малюнків, виставки-ярмарки, практикуємо школу ввічливості, добродійні акції, хвилини з мистецтвом, годину спостереження, годину милування тощо [2].

Як бачимо, гурткова робота має значні резерви для розвитку патріотизму молодших школярів. Моральні цінності, що закладені у дитинстві, залишаються на все життя, тому завдання вчителів початкової школи та керівників гуртків – сформулювати патріота своєї Батьківщини, залучаючи при цьому якнайрізноманітніші форми робіт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. Роль ігрових методів навчання у процесі мовленнєвої підготовки майбутніх перукарів / Ірина Бабій // Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців: Матеріали Всеукраїнської наук.-прак. конф., 9-10 жовтня 2013 р. – Львів : СПОЛОМ, 2013. – С. 52-55.
2. Блог вчителя початкових класів Музики Світлани Петрівни: навчально-патріотичне виховання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://svitlanamuzyka.blogspot.com/>
3. Колісник-Гуменюк Ю. Формування та розвиток творчості у майбутніх фахівців ПТНЗ художнього профілю / Ю. Колісник-Гуменюк // Молодь і ринок. - 2015. - № 8. - С. 70-73.

Педагогічні науки
УДК 37.016:7

Яськів А.,
студент інженерно-педагогічного факультету
Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
м. Львів, Україна

АКТИВІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. Швидкоплинність часу, зміна життя, думок та людей дає нам зрозуміти що потрібно шукати щось нове та цікаве. Кожна людина є індивідуальністю, яка має свою думку, володіє вмінням та винахідливістю, має можливість створити щось нове, цікаве та неповторне. Мета вчителя відкрити ці вміння у кожної дитини. Показати учням на уроках образотворчого мистецтва, що все створене є унікальним. Регулярна, наполеглива та напружена праця є визначальною умовою успіху кожної людини. Світ не стоїть на одному місці а постійно розвивається і розвиваємо його ми самі.

Ключові слова: індивідуальність, винахідливість, інтерактивне, образотворче мистецтво, унікальне, творчість, учні.

A. Yaskiv
Student Of Engineering and Pedagogical Faculty
M. P. Drahomanov National Pedagogical university
Lviv, Ukraine

ACTIVATION OF PERSONALITY'S CREATIVE ACTIVITY AT FINE ARTS LESSONS

Abstract. The swiftness of time, the change of life, thoughts and people makes us understand that we need to look for something new and interesting. Every person is an individual who has his or her own opinion, the skills and inventiveness, the opportunity to create something new, interesting and unique. The goal of the teacher is to discover these skills in each child, to show at the fine arts lessons, that everything created is unique. Regular, persistent and hard work is the key to the success of each person. The world is not stable, it constantly develops and we develop it ourselves.

Key words: individuality, ingenuity, interactive, fine arts, unique, creativity, students.

Образотворче мистецтво відображає все суще у вигляді різних образів, зокрема таких як художні образи на площині, графіка, малярство та в просторі скульптура. Образотворче мистецтво відображає дійсність у наочних образах, відтворює об'єктивно наявні властивості реального світу: об'єм, колір, просторовість, матеріальну форму предмета, світлоповітряне середовище тощо. Проте образотворче мистецтво зображує не тільки те, що доступне

безпосередньому зоровому сприйняттю, але й передає розвиток подій у часі, певну фабулу, розгорнуту оповідь, а також наочно втілює ті образи, яких немає в реальності, які є наслідком людської фантазії. Воно розкриває духовний світ людини, її психологію.

Образотворче мистецтво впливає на людину візуально, тобто через зорове сприйняття. Твори образотворчих мистецтв мають матеріальну, предметну форму і не змінюються в часі й просторі. До них відносяться: живопис, скульптура, графіка, монументальне мистецтво, декоративно-ужиткове мистецтво.

Про сутність мистецтва дуже точно казав О. Пушкін у поемі «Моцарт і Сальєрі»: «Яка глибина, яка стрункість і яка смілість!» (слова Сальєрі після того, як він прослухав новий твір Моцарта), саме в цих трьох визначеннях і полягає зміст мистецтва: той твір, який має ці три якості і є твір мистецтва, є взагалі мистецтво.

Ю. І. Колісник-Гуменюк слушно вважає, що творча художня індивідуальність – це не просто вроджене обдарування, яким індивід користується для вираження естетичних ідей, це орієнтація суб'єкта художньої творчості на гуманістичний ідеал, на специфічну духовну потребу і на своє художнє чуття, яке надає художнику орієнтири, а творам мистецтва – довговічність [2, с. 72].

Творчі можливості особистості реалізуються в процесі життя людини, в результаті її самоутвердження – через самовираження й саморозвиток (Л. Сохань, В. Тихонович, В. Шинкарук, О. Феоктистова). При цьому під творчим самовираженням розуміють здатність людини будувати свій внутрішній світ, своє світовідчуття, самого себе в цьому світі. Предметом життєтворчості виступає сам суб'єкт діяльності, який ставить перед собою мету й добивається її здійснення. Творчість – це діяльність, яка породжує щось нове, раніше невідоме на основі осмислення вже нагромадженого досвіду та формування нових комбінацій знань, умінь, продуктів. Найголовнішою проблемою при вивченні творчості є проблема носія творчого початку, особистості, яка творить. Визначенню поняття творчої особистості у філософській, педагогічній та психологічній літературі приділяється багато уваги (Б. Ананьєв, В. Андрєєв, Ю. Бабанський, С. Бондаренко, Р. Грановська, В. Кан-Калик, Я. Пономарьов, Н. Тализіна, В. Цапок та ін.). Творчу особистість визначають як особистість, межі творчості якої охоплюють дії від нестандартного розв'язку простого завдання до нової реалізації унікальних потенцій індивіда в певній галузі, як Людину, яка володіє певним переліком якостей, а саме рішучістю, умінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, умінням бачити далі того, що бачать його сучасники й що бачили його попередники. Врешті, як зазначає І. В. Бабій, творчі якості забезпечують операційну сферу й у професійній

діяльності, сприяють перетворенню професійних знань, умінь і навичок в індивідуальний стиль і майстерність [1, с. 73].

Психологічний словник визначає, що творча особистість виникає лише внаслідок наявності у неї «здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю». Характеризує творчу особистість, відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, наполегливість, висока самоорганізація, працездатність [3, с. 351].

Активізується творча діяльність з виникнення певного задуму, а саме: змінити методи, прийоми роботи в тій чи іншій галузі, створити нове знаряддя, сконструювати нову машину, здійснити певний науковий експеримент, написати якийсь художній твір, створити музичну п'єсу, намалювати картину тощо. Обміркування його змісту, з'ясування деталей, шляхів його реалізації та збиранні необхідних матеріалів. Після підготовчої роботи відбувається реалізація творчого задуму. Зосередженість потребує участі пізнавальних і вольових сил людини. Систематична наполеглива і напружена робота є визначальною умовою успіху творчості. За цієї умови найчастіше виникають такі моменти творчого піднесення, які називаються натхненням і за наявності яких особливо успішно знаходяться нові способи розв'язання завдань, виникають нові та продуктивні ідеї, створюються центральні образи художніх творів тощо. Натхнення виникає не до початку роботи, а під час неї як певний її наслідок. Звідси випливає, що для успішного досягнення мети треба систематично й регулярно працювати, а не очікувати, коли прийде натхнення.

Успішність творчої праці залежить від того, якою мірою людина володіє прийомами та технікою роботи, як вона ставиться до результатів роботи. Творчим працівникам властиве критичне, вимогливе ставлення до своїх творів. Що більше людина захоплюється працею, то легше вона переборює труднощі, досягає більших успіхів, одержує більше задоволення. Творчий підхід до справи є необхідною умовою продуктивної діяльності, соціального та науково-технічного прогресу суспільства.

Методи та прийоми активізації творчої діяльності учнів розглядалися в працях таких авторів, як Г. Альтшуллер, А. Антонов, Г. Буш, В. Моляко, А. Половинкін, П. Просецький, В. Рибалка, В. Семиченко, С. Сисоєва, А. Єсаулов та ін.

Виділяють такі найважливіші методи й прийоми стимулювання творчої активності учнів: стимулювання зацікавленості, творчого інтересу; цікаві аналогії; створення ситуацій емоційного переживання; розвивальні ігри; метод відкриття; створення ситуацій з можливістю вибору; використання запитань, що стимулюють процеси мислення вищого рівня.

Психологічні: створення відповідної творчої атмосфери на уроці: доброзичливість учителя, відсутність категоричних оцінок і критики на адресу учня сприяють вияву його творчої активності; створення умов для конструктивного спілкування учнів незалежно від рівня їх творчого розвитку; забезпечення учням можливості активно ставити запитання, висувати оригінальні ідеї, гіпотези; використання особистого прикладу творчого підходу до вирішення проблем, виконання завдань [4, с. 107-108].

Педагогічні: забезпечення учнів необхідним дидактичним і роздатковим матеріалом, що сприяє розвитку творчого інтересу, допитливості; використання вчителем сучасних технологій пошуку та обробки інформації, активне залучення учнів до різних інформаційних баз даних, забезпечення умов для практичного застосування набутих знань, умінь і навичок. дотримання позиції консультанта, помічника учнів, залишаючи за собою функцію загального контролю, надання можливості учням будувати творчий процес самостійно.

У навчально-виховний процес вводяться інтерактивні методи навчання та нестандартні форми організації уроку, які дають змогу підвищити ефективність засвоєння знань, поліпшити контроль над виконанням завдань, викликати у дітей інтерес до навчання. Для ефективного застосування інтерактивних методів на уроках образотворчого мистецтва педагог повинен старанно планувати свою роботу, щоб дати учням завдання для попередньої підготовки: прочитати, продумати, виконати самостійні підготовчі завдання. Починаючи урок, учитель має на меті налаштувати учнів на вивчення тієї чи іншої теми, тому звертається до життєвого досвіду учнів, до знань набутих на попередніх уроках. На етапі актуалізації опорних знань доцільно застосовувати такі методи як: «Ланцюжок», «Пінг-понг», рольові ігри, асоціації.

Колективна творча робота об'єднує дітей над виконанням спільного художньо-творчого завдання, елементи, фрагменти якого виконує кожен учень. Цікавими прикладами втілення такої технології є виконання декоративних розписів для великих килимів у народному українському стилі, під час якої кожен учень створює власний фрагмент роботи. Робота в малих групах і парах дозволяє учням набути навичок, які необхідні для творчого спілкування та співпраці. Вона стимулює виконання спільного завдання командою. Художньо-творчі ідеї, котрі виробляються в групі, допомагають учасникам бути корисними одне одному. Учитель об'єднує учнів у малі групи, розподіляє завдання між групами, визначає час для виконання роботи та заслуховує презентації груп після виконання роботи.

Специфіка викладання образотворчого мистецтва в сучасних умовах потребує від учителя ще й широкого впровадження деяких нетрадиційних або мало використовуваних методів навчання, серед яких: особистісно-зорієнтовані, колективні, ігрові, інтегративні, творчо-стимулюючі, емоційно-регулюючі,

проблемно-моделюючі, перцептивно-аксіологічні у вербальних та невербальних варіантах, електронно-інформативні, поліекранні. Необхідність використання таких методів у практиці початкової школи зумовлена особливостями сучасного суспільного розвитку. Інтерактивні методи навчання спрямовані на реалізацію можливостей нових індивідуальних способів навчальної діяльності особистості дитини. Вони дають позитивний результат за умови осмислення учнем своїх дій, досвіду, мотивів і потреб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. Формування творчих якостей майбутніх працівників сфери обслуговування у процесі рідномовної підготовки / Ірина Бабій // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 4. – С. 169-179.
2. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування та розвиток творчості у майбутніх фахівців ПТНЗ художнього профілю // Ю. І. Колісник-Гуменюк / Молодь і ринок. – 2015. – № 8 (127). – С. 70-73.
3. Краткий психологический словарь : словарь / общ. ред.: А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский ; ред.-сост. Л. А. Карпенко. – Москва : Политиздат, 1985. – 432 с.
4. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.

Політологія
УДК:327

Дикий О. І.
*магістр спеціальності «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»
НУ «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

Анотація. Розглянуто особливості зовнішньої політики України щодо країн Близького Сходу, зокрема, визначено напрямки та шляхи підвищення ефективності співробітництва України із країнами Близького Сходу. Сьогодні відносини України з державами Близького Сходу мають великий нереалізований потенціал торговельно-економічного співробітництва, зокрема, важливим є розвиток оборонно-промислової галузі, торгівлі, енергетики, авіації.

Ключові слова: Україна, Близький Схід, співробітництво, зовнішня політика, міждержавні угоди, Міністерство закордонних справ України.

О. Dykyu
*Master of «International Relations, Public Communications and Regional Studies»
National University «Lviv Polytechnic»
Lviv, Ukraine*

PECULIARITIES OF FOREIGN POLICY PRIORITIES OF UKRAINE IN THE MIDDLE EAST

Abstract. The peculiarities of the foreign policy of Ukraine concerning the countries of the Middle East are considered, in particular, directions and ways of increasing the efficiency of cooperation of Ukraine with the countries of the Middle East. Today, Ukraine's relations with the countries of the Middle East have a great unrealized potential for trade and economic cooperation, in particular, the development of the defense, trade, energy, and aviation industries.

Key words: Ukraine, Middle East, cooperation, foreign policy, intergovernmental agreements, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine

Реалії сьогодення вимагають розвитку та активізації зовнішньої політики України. Звичайно, ефективність зовнішньої політики України значною мірою залежить від характеру відносин із ключовими акторами міжнародних відносин, зокрема, з ЄС та США, однак важливо розвивати зовнішню політику України й в інших напрямках – це співпраця із країнами Близького Сходу. Аналітики зазначають, що відносини України з державами Близького Сходу мають великий нереалізований потенціал торговельно-економічного співробітництва, зокрема, важливим є розвиток оборонно-промислової галузі, торгівлі, енергетики, авіації. Все частіше мова йде про важливість проведення Україною переговорів щодо угоди про зону вільної торгівлі з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки, акцентуючи увагу на економічному, цивілізаційному та безпековому близькосхідному контексті.

Близькосхідний регіон, який знаходиться на стику декількох континентів і цивілізацій, завжди знаходився в епіцентрі світової політики. Тут постійно переплітаються інтереси різних держав, зокрема, інтереси великих глобальних «гравців»: США, Російської Федерації, а також провідних країн Європи.

Регіон Близького Сходу має надзвичайно важливе стратегічне значення для України, її розвитку та безпеки, оскільки межі регіону Близького Сходу фактично знаходиться на південному кордоні України – по той бік Чорного моря, на турецькому узбережжі вже починається регіон Близького й Середнього Сходу. Це власне означає, що регіон має колосальне значення для нашої держави в плані забезпечення національної безпеки, стабільності та територіальної цілісності. [6]

Після здобуття незалежності України, близькосхідний регіон не був пріоритетним напрямком у зовнішній політиці держави. Зовнішня політика України була зосереджена більше на євроатлантичну інтеграцію, при цьому дещо нехтуючи співпрацею з країнами Близького Сходу.

Співпраця з країнами близькосхідного регіону є перспективною не тільки в стратегічному та політичному вимірах, але й в економічному. З економічної точки зору ринки країн Близького Сходу відкривають для України широкі можливості збуту конкурентоспроможних товарів та експорту як товарів, так і послуг. Так, Україна має всі шанси стати одним з лідерів зовнішньоекономічної діяльності в регіоні, прокладаючи нові шляхи до цього важливого регіону світу. Особливо важливим ринок Близького Сходу став для України після обмеження економічних відносин з Росією. Особливо привабливими для регіону є продукція машинобудівного сектору, оборонно-промислового сектору, авіабудування, а також участь в реалізації перспективних інфраструктурних проектів, що може гарантувати для нашої держави створення сотень тисяч робочих місць в українській економіці, а також вкрай вигідних угод і замовлень. [2, с. 133]

З 2012 р. близькосхідна політика України дещо була уповільнена подіями «арабської весни», яка відбувалась в регіоні, а також подіями на території України. Слід також зазначити, що на голосуванні на сесії Генеральної Асамблеї ООН щодо резолюції A/68/L.39, яка стосувалась питання територіальної цілісності України та визнання референдуму на території Криму в березні 2014 р. незаконним, проти резолюції проголосувала лише Сирія, чинний уряд якої палко підтримує Російська Федерація, а всі решта представники регіону проголосували або «за», або утримались. Офіційну позицію арабських країн щодо подій в Україні та дій Росії, можна охарактеризувати як намагання дистанціюватись від української кризи й уникнути участі в конфронтації між Російською Федерацією та Заходом. Однак кожна держава по-різному реагує на ситуацію в Україні [3].

Основними партнерами України в регіоні Близького Сходу є Туреччина, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати. Саме ці країни формують сучасний політичний портрет регіону. Саудівська Аравія є воротами на Близький Схід і має великий авторитет серед усіх країн ісламського світу, а також фактично контролює Лігу Арабських Держав, Організацію ісламського співробітництва. Саме завдяки відносинам з Саудівською Аравією Україна має здобути статус спостерігача в Організації Ісламської співдружності, що надасть можливість вийти на новий рівень у відносинах з провідними центрами зростання ісламського світу [7]. Нещодавно важливу угоду було підписано українськими авіабудівниками про спільне виробництво літаків Ан-132, Ан-148 для Саудівської Аравії. Цей контракт став дуже важливим, оскільки у виробництві літаків зовсім не передбачені російські комплектуючі [5]. Саудівська Аравія – одна з найбагатших країн регіону, яка готова витратити мільярди доларів на свою безпеку й Україна має активно використовувати таку можливість для поширення своєї продукції оборонно-промислового комплексу.

Зняття міжнародних санкцій з Ірану та відновлення діалогу між Києвом та Тегераном створило необхідні умови для розвитку й поглиблення двосторонніх відносин між державами, а також сприятиме просуванню інтересів України в регіоні Близького Сходу [4]. Договірно-правова база відносин з Іраном налічує 37 документів, які охоплюють спектр подальшого співробітництва у різних галузях.

Без сумнівів, для України особливий інтерес після обмеження імпорту газу з території Росії, став розвиток двосторонніх угод з Катаром. Катар займає одне з лідируючих місць по запасах природного газу у світі й постійно розширює ринок збуту, таким чином витісняючи Росію з Європи та Азії. [1]

Підсумовуючи, можна сказати, що стан співробітництва між країнами регіону Близького Сходу та Україною є недостатнім, перспективи співробітництва є розкритими не повністю. Співробітництво з близькосхідними країнами має проводитися зважаючи на геополітичні особливості регіону та

процеси, які відбуваються. Більшість арабських країн висловлюють свою прозахідну позицію й підтримують Україну в її боротьбі за відновлення територіальної цілісності. Незважаючи на певне пониження активності контактів з більшістю країн регіону, можна сподіватись на те, що це є тимчасовим явищем і в подальшому розвиватимуться більш тісні контакти як в політичній, так і в економічній сферах між Україною та країнами регіону Близького Сходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Qatar International energy data and analysis [Електронний ресурс] // Independent Statistics & Analysis. U.S. Energy Information Administration. – 2015. – Режим доступу : <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=QAT>.
2. Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – Київ, 2017. – 928 с. – (Національний інститут стратегічного дослідження).
3. Демченко А. В. Кризис на Украине: взгляд с Арабского Востока [Електронний ресурс] / Александр Владимирович Демченко // «Перспективы». – 2014. – Режим доступу : <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=288954>.
4. З Ірану зняли санкції [Електронний ресурс] // Українська Правда. – 2016. – Режим до : <https://www.pravda.com.ua/news/2016/01/17/7095641/>.
5. Контракт десятиліття. Україна та Саудівська Аравія домовилися про спільне будівництво літаків [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу : <https://tsn.ua/groshi/kontrakt-desyatilittya-ukrayina-ta-sauidivska-araviya-domovilisya-pro-spilne-budivnictvo-litakiv-595989.html>
6. Швед В. О. Близькосхідна політика України: нові виклики [Електронний ресурс] / В`ячеслав Олександрович Швед // Газета «День». – 2011. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/blizkoshidna-politika-ukrayini-novi-vikliki>.
7. Швед В. О. У Ер-Ріяді новий король [Електронний ресурс] / В`ячеслав Олександрович Швед // Газета «День». – 2015. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/u-er-riyadi-novyy-korol>.

Науковий керівник:

Луцишин Галина Іванівна,

доктор політичних наук, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин

Інституту гуманітарних та соціальних наук

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

Психологічні науки
УДК 378.046.4

Матійків І. М.,
канд. психол. наук, ст. наук. співр., доцент,
Відокремлений структурний підрозділ
«Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
НПУ імені М. П. Драгоманова
м. Львів, Україна

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ФАХІВЦЯ СФЕРИ «ЛЮДИНА-ЛЮДИНА» ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ

Анотація. У статті висвітлено структуру авторського тренінгу позитивної взаємодії, а також ключові позиції, покладені в його основу.

Ключові слова: соціально-психологічний тренінг, професійна підготовка, позитивна взаємодія, відповідальність, комунікативна компетентність, толерантність.

I. Matiykiv
PhD (Psychology), Senior Researcher, Assistant Professor
Separate Structural Subdivision
«Lviv Educational and Scientific Center for Vocational Education»
at M.P. Drahomanov National Pedagogical University
Lviv, Ukraine

FORMATION OF POSITIVE INTERACTION OF A SPECIALIST IN THE FIELD OF «HUMAN-HUMAN» BY MEANS OF TRAINING

Abstract. The article describes the structure of the author's training of positive interaction, as well as the key positions laid down in its basis.

Keywords: social and psychological training, training, positive interaction, responsibility, communicative competence, tolerance.

Важливою умовою професійного становлення майбутніх фахівців професій типу «людина – людина» є їхня психологічна підготовка до позитивної міжособистісної взаємодії та емоційно розумної поведінки з урахуванням характеру та умов майбутньої професійної діяльності. Новітні дослідження засвідчують, що успіх фахівців, які працюють з людьми, лише на 15% визначається коефіцієнтом інтелекту (IQ) і на 85% залежить від емоційного інтелекту (EI), – умінь налагоджувати й підтримувати стосунки на засадах позитивної взаємодії. Позитивна взаємодія дозволяє діяти більш ефективно не тільки в міжособистісних взаєминах, а й в широкому спектрі ділових ситуацій, таких як: налагодження контактів, співпраця й досягнення згоди, робота в команді, проведення ділових розмов, переговорів, нарад, обговорення суперечливих питань, вирішення конфліктів, публічний виступ, досягнення поставлених цілей, управлінський вплив тощо.

Цілеспрямоване тренування й удосконалення вмінь майбутніх фахівців позитивно взаємодіяти сприятиме більш конструктивному виконанню повсякденних професійних завдань, збереженню психічного здоров'я та профілактиці «професійного вигорання».

Засобом цілеспрямованого формування зазначених умінь і якостей обрано соціально-психологічний тренінг (СПТ). Включення тренінгу у процес професійної підготовки має важливе значення для підвищення якості професійної освіти майбутніх фахівців професій типу «людина – людина».

Цій проблемі й присвячена стаття, мета якої полягає у висвітленні структури авторського тренінгу позитивної взаємодії та ключових позицій, покладених в його основу.

Метою самого тренінгу є оволодіння уміннями позитивної взаємодії, управляти емоційним станом у ситуаціях професійної діяльності, а також розвиток асертивності поведінки.

Позитивну взаємодію розглядаємо як процес налагодження й підтримки стосунків на засадах співпраці, спрямованості на пошук згоди й порозуміння у різних комунікативних ситуаціях, зокрема, конфліктних. Це діалог, в якому є можливість говорити і слухати; повідомляти про свої почуття, потреби, очікування, а також бути готовим зрозуміти почуття, потреби, очікування іншої людини. Позитивна взаємодія стає можливою, коли співрозмовники розуміють персональну відповідальність за процес і результат спілкування; позитивно налаштовані один до одного, а їхні дії спрямовані на пошук взаємоприйняттого рішення.

В основу тренінгу покладено ключові принципи й переконання, до яких віднесено:

1. *Фокус уваги на цінностях.* Уміння налагоджувати позитивну взаємодію базується на толерантності, повазі, розумінні та формується на основі цінностей, переконань і життєвої філософії.

2. *Відповідальність.* В основі позитивної взаємодії – позиція персональної відповідальності. Екологію спілкування забезпечують усі учасники взаємодії і відповідальність за її результат розподіляється також між ними.

3. *Позитивне налаштування щодо себе, інших людей; спрямованість на співпрацю.* Для того, щоб співпрацювати важливо навчитися управляти собою, зберігати внутрішню рівновагу й позитивне налаштування до співрозмовника незалежно від того, що відбувається всередині чи зовні.

4. *Усвідомленість процесу взаємодії.* Позитивна взаємодія є завжди усвідомленою, що означає зосередженість на процесі комунікації, уважність до співрозмовника, його емоційного стану й потреб, активне слухання, щире і конкретне висловлення своїх думок, осмислені дії. «Відчуття своєї присутності, сили теперішнього моменту й повноти буття, занурення у те, що відбувається «зараз», – збільшує можливості діяти [4, с. 97].

5. *Асертивність поведінки, відчуття міри й такту.* Асертивна особистість завжди відчуває, коли її поведінка буде недоречною, і може втримати себе від

некерованого сплеску емоцій, бере на себе відповідальність за власний емоційний стан.

6. *Відкритість змінам.* Страх невідомого, тривога про те, що може щось статися; боязнь припуститися помилки не тільки з'їдають позитивні емоції, а й зачиняють двері до позитивних змін. Довіра до процесу життя, його проживання без очікування неприємностей, визнання подій, що відбуваються, внутрішні установки на кшталт «Усе, що відбувається, має сенс і є закономірним», уміння отримувати досвід із ситуацій, що трапляються, «вчитися на помилках» – усе це дає відчуття безпеки й впевненості, полегшує взаємодію міжлюдьми.

7. *Вдячність.* Почуття подяки має велику силу творити й змінювати життя на краще, поліпшувати стосунки.

Тренінг позитивної взаємодії містить шість інтерактивних занять наступної тематики: «Відповідальність як ключ до позитивної взаємодії», «Внутрішній світ людини: переконання і цінності», «Мистецтво бути толерантними», «Комунікативна компетентність і толерантність», «Управління емоціями і поведінкою», «Позитивна взаємодія у складних комунікативних ситуаціях» [2].

Перше заняття «Відповідальність як ключ до позитивної взаємодії» присвячено питанням відповідальності – за себе, свої думки, емоційне реагування, поведінку, помилки, наслідки власних дій, ухвалених рішень. Психологічною основою відповідальності людини є її авторська життєва позиція – переконання в тому, що події, які відбуваються, переважно залежать від неї самої та її дій, а не від зовнішніх обставин. У сучасній психології поширена концепція двох типів відповідальності, відома як теорія локусу контролю. Д. Роттер висловив припущення, що деяким людям притаманне постійне відчуття, що все те, що з ними відбувається, визначається зовнішніми силами, тоді як інші вважають це закономірним наслідком власних зусиль і здібностей. Д. Роттер назвав таку настанову локусом контролю.

Екстернали вважають, що їхні труднощі у спілкуванні виникають через інших людей або на несприятливі обставини. Така життєва позиція породжує відчуття нікчемності, безсилля.

Інтерналі вважають, що результат взаємодії залежить від їхніх особистих якостей, ставлення до співрозмовника, вміння домовлятися тощо. Коли відчуваємо себе відповідальними і свідомо щось робимо для покращення різних сфер життя, тоді й відбуваються позитивні зміни. При інтернальному локусі контролю у людини згодом формується відчуття своєї сили, самоповага, соціальна зрілість й самостійність.

На другому занятті йдеться про внутрішній світ людини, її переконання й цінності. Внутрішній світ є надбанням людини, він відображає невидиму оку діяльність душі людини над собою, самовдосконаленням своїх особистісних якостей та формується на основі цінностей, переконань, життєвої філософії.

Бачення зовнішнього світу (наша «картина світу») напряду залежить від того, чим ми наповнені всередині. Будь-які стосунки з іншими – це відображення взаємостосунків з самими собою (Д. Чопра). Тому пізнання внутрішнього світу, наведення там порядку не менш важливе, ніж пізнання навколишньої дійсності. Духовні й загальнолюдські цінності становлять основу позитивної взаємодії.

Заняття «Мистецтво бути толерантними» спрямоване на поглиблення знань про толерантну особистість, дослідження впливу толерантності на позитивну взаємодію. Толерантність особистості починається з позитивного ставлення до себе й самоповаги, а толерантність до інших – з прийняття інших без оцінки й засудження. Немає досконалих людей, кожен має свої переваги й недоліки. Бути толерантними означає дозволяти іншій людині залишатися собою у спілкуванні.

Формуванню комунікативних умінь присвячено заняття «Комунікативна компетентність і толерантність». Позитивна взаємодія починається зі створення сприятливого простору, з приязного ставлення до співрозмовника, яке виявляється не лише в словах, а й в погляді, усмішці та інших невербальних сигналах. Людина створює навколо себе такий простір тоді, коли перебуває сама у стані психологічного благополуччя або «окейності», тобто переконана, що «зі мною все гаразд, зі всіма також все Окей». Позитивне налаштування, спостережливість за тим, що відбувається, інтерес, уважність до емоційного стану й потреб співрозмовника з великою ймовірністю викликає позитивну емоційну реакцію з його боку, що сприяє досягненню розуміння.

У будь-яких комунікативних ситуаціях, особливо конфліктних, важливо управляти собою, залишатися виваженими, витриманими, зберігати повагу, позитивне налаштування до співрозмовника. Цим питанням присвячено заняття «Управління емоціями і поведінкою».

Управляти емоціями – означає обрати серед широкого спектру можливих у конкретний момент емоційних реакцій таку, яка допоможе ефективно працювати й взаємодіяти з людьми. Емоції можуть як зміцнювати стосунки: наповнювати спілкування живими фарбами, розширювати можливості взаєморозуміння, давати змогу «зазирнути» у внутрішній світ іншої людини, так і руйнувати їх [3]. Хоча управляти власними емоціями у напружених ситуаціях непросто, проте можливо. Все ж таки будь-яку емоцію продукує сама людина, тому й регуляції вона піддається тільки з її боку. Негативні емоції – це сигнали про те, що щось не так у стосунках. При неефективній комунікації співрозмовники «описують» один одного, оцінюють, засуджують, критикують тощо. При цьому часто вдаються до самозахисту або контратаки. Насправді за оцінкою, судженням, критикою дій інших людей приховані власні потреби. Якщо хтось каже: «Ви мене не розумієте», то цими словами повідомляє, що його потреба в розумінні не знаходить відгуку. Можливість налагодити добрі

стосунки збільшується з того моменту, коли люди говорять про свої потреби, а не про те, що щось не так з іншими, водночас уважні до потреб співрозмовників. Описувати свої почуття при обговоренні стосунків значно конструктивніше, ніж звинувачувати, засуджувати когось.

Заняття «Позитивна взаємодія у складних комунікативних ситуаціях» спрямовано на набуття досвіду конструктивного вирішення емоційно напружених ситуацій та конфліктів. Конфлікт може бути конструктивним чи деструктивним залежно від того, як його вирішувати. Адже можемо свідомо вибирати підходи до вирішення назріваючого конфлікту: «виграв / програв» (виграти будь-якою ціною, довести свою правоту) або «виграв / виграв», який передбачає готовність на пошук спільного рішення, яке прийнятне для усіх. Домовитися можна у більшості випадків, якщо до цього питання підійти мудро і творчо.

У реалізації тренінгу застосовуються різні інтерактивні техніки: розминки, «мозкові штурми», міні-лекції, міні-дискусії, відеофрагменти, аналіз професійних ситуацій, рольові ігри, творча праця, самодіагностика, рухові вправи [1, с. 64-197]. Очікуваним результатом тренінгу передбачаються конструктивні зміни в ставленні до себе та до інших, в емоційному реагуванні й поведінці, у сприйнятті реальності.

Успіх тренінгу залежить від чималої кількості чинників. Велике значення мають особистість ведучого групи, його знання й практичний досвід; міра підготовленості учасників, їхнє бажання вчитися й застосовувати отримані знання й навички на практиці; умови проведення тренінгу та його матеріально-технічне забезпечення тощо. Діяльність психолога за відповідних умов стає каталізатором у формуванні умінь позитивної взаємодії майбутніх фахівців професій типу «людина-людина».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Матійків І. М.* Основи тренерської майстерності : навч.-метод. посіб. / *І. М. Матійків, А. І. Якимів, Т. Г. Черняк* / За заг. ред. *А. І. Якиміва*. – Львів : Компанія «Манускрипт», 2012. – 274 с.
2. Позитивна взаємодія як шлях до діалогу. Тренінговий курс вдосконалення життєвої компетентності для дорослих / *Матійків І.М.* // Вчимося позитивної взаємодії : практикум / [с. *Христофора Буштин, СНДМ, Ірина Ковалик, Ірина Сіданіч* та ін.] ; [укладач *І. М. Матійків*]. – Львів : Видавництво «Компанія «Манускрипт», 2017. – С. 322-468.
3. Рабочая книга практического психолога : пособ. для специалистов, работающих с персоналом / Под ред. *А. А. Бодалева, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева*. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 640 с.
4. *Толле Экхарт*. Сила настоящего: Руководство к духовному пробуждению / *Толле Экхарт* ; пер. с англ. – М. : ООО Изд-во «София», 2012. – 256 с.

Психологічні науки
УДК 159.9

*Росип М. А., Черевко М. Ю.,
студенти Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

ВІРТУАЛЬНА ОСОБИСТІСТЬ: НЕБЕЗПЕКА ПІД ВИГЛЯДОМ РОЗВАГИ

Анотація. Розглянуто причини виникнення й поширення феномену віртуальної особистості, описано деякі можливі небезпеки, пов'язані із життям у віртуальній реальності, виокремлено наслідки для психіки людини.

Ключові слова: віртуальна реальність, віртуальна особистість, реальна особистість, альтер-его, психіка, втрата ідентичності.

M. Rosyp, M. Cherevko
*students of Lviv State University of Internal Affairs
Lviv, Ukraine*

VIRTUAL PERSONALITY: DANGER UNDER THE GUISE OF ENTERTAINMENT

Abstract. The article considers the reasons for appearance and spread of virtual personality phenomena. The authors describe the possible dangers connected with life in the virtual reality, and show the possible consequences for human psyche.

Key words: virtual reality, virtual personality, real personality, Alter-Ego, psyche, loss of identity.

У сучасному суспільстві майже неможливо уявити своє життя без доступу до всесвітньої мережі Інтернет. З кожним роком до «всесвітньої павутини» приєднуються десятки, сотні тисяч нових користувачів, яких поглинає безкрайній потік інформації. Стає більше віртуальних майданчиків, на яких люди формують віртуальну реальність – новий світ, у якому можна бути тим, ким хочеш. Водночас важливо не втратити свою особистість, ховаючись під безліччю нікнеймів, аватарів і аккаунтів у різноманітних ресурсах мережі Інтернет.

Для ґрунтовнішого розуміння представленого дослідження варто розглянути поняття «віртуал». Віртуал (від англ. *virtual* – віртуальний; також: «фейк», «мульт», «клон») – зазвичай, означає «фіктивну особистість», коли користувач Інтернету починає видавати себе за іншу особу. Також вживається тоді, якщо обліковий запис блогу або веб-форуму ніяким чином не може бути співвіднесений з реальною особою. Це також носій різних якостей – цінностей, інтересів, мотивів та установок – віртуальних спільнот електронного соціального середовища [1; 5].

Перші історичні факти свідчать, що віртуали виникли ще у неоліті. Чаклуни могли дозволити духам говорити замість себе. Ніби відмовляючись від власного «Я», чаклун у стані зміненої свідомості давав містичним силам можливість знайти реальність, відкриваючи шлях у світ для нової, іншої особистості, яка володіла знаннями та рисами, які до цього знаходилися у прихованому стані. Іншими словами, існували віртуально [4].

У сучасному соціумі віртуальна особистість сприймається її творцем як розвага, розіграш і не несе у собі ніякої загрози. Однак у деяких випадках творці віртуальних особистостей ставляться серйозно до своїх творінь, особливо тоді, коли мова йде про арт-проекти, або коли віртуальна особистість створена заради корисливих цілей. Під арт-проектами варто розуміти випадки, коли віртуальну особистість створюють з метою «відчутти себе іншою людиною». Це також може бути зумовлено небажанням писати про щось від свого імені й відкривати своє справжнє обличчя.

Разом з тим бажання «відчутти себе іншою людиною» досягається тільки через залучення уваги інших людей до свого віртуального альтер-его. У випадку використання віртуальної особистості у корисливих цілях, метою є створення ілюзії згоди з думкою людини, яка з певних причин не може або не хоче висловлюватися від свого імені; штучному збільшенні кількості підтримки; створенню позитивної думки про себе; поширенні реклами товару чи послуги; схилянні інших до власної точки зору тощо. Таке використання віртуальної особистості є характерним для політики, бізнесу, знайомств і багатьох інших сфер [3].

Однак тут важливо, щоб дійсність віртуальної особистості не перемогла особистість реальну, тоді двійники можуть помінятися місцями. Не завжди реальній особистості вдається позбутися власної тіні, створеної в соціальних мережах. Формуючи свою віртуальну особистість, її автор повинен бути впевнений у тому, що за необхідності зможе з нею попрощатися. Якщо ж не вдасться вчасно впоратись із власним віртуалом, то автор ризикує сам втратити свою реальну особистість [4].

Зазначимо, що «одягання масок» інших особистостей на себе не минає безслідно для реальної особистості, вона ніби проживає не своє життя, що негативно відображається на її психічному та соматичному здоров'ї. Люди використовують своє віртуальне альтер-его для демонстрації іншим тих рис, які у реальному житті їм можуть бути взагалі непритаманні.

Наукові дослідження, проведені вченими з університету Тасманії, вказують на те, що зареєстровані користувачі, які демонструють невластиві їм у реальному житті риси характеру, є схильними до стресу та відокремленого способу життя. Дослідження було спрямоване на порівняння, за допомогою анкетувань, реальних і віртуальних особистостей користувачів соціальних мереж, їхній рівень соціальної прихильності та психологічного благополуччя, а також рівень прояву тривоги, стресу й депресії [6].

Для особистості віртуальне життя виглядає привабливим, бо там стає можливим заміщення соціальних ролей і функцій, які людині доводиться виконувати в реальності. Віртуальний світ дає користувачам змогу реалізувати ті приховані бажання, які з різних причин не можуть бути реалізовані у

звичайному житті. Тому зростає ймовірність злиття віртуального та реального образів людини. Віртуальна особистість є творцем так званих «дзеркальних світів» – паралельних світів, у яких існують віртуальні аналоги реальних процесів, а також функціонують симулякри (копія чогось, чого насправді не існує; певне утворення, яке копіює форму вихідного зразка) [2].

Зауважимо, що занадто вжившись у роль, віртуальна особистість може перестати ідентифікувати себе з реальним тілом. Відбувається злиття суб'єкта та його симулякра, людина ніби стає симулякром, водночас залишаючися фізично у реальному світі, вона ментально переноситься до світу віртуального, до інших симулякрів, де вже віртуал отримує нове тіло, яке немає нічого спільного з дійсністю. Людина перестає чітко усвідомлювати себе собою, адже у неї існують безліч інших образів. Власне така колекція образів, що стає для особистості її масками у віртуальному вимірі, й допомагає комунікувати з такими ж віртуальними особистостями, нівелює важливість реальної тілесності як невід'ємного людського атрибуту [2].

Отже, до віртуального світу та віртуальної особистості у ньому необхідно ставитися з великою обережністю, адже цей вимір є неймовірно привабливим своїми можливостями реалізації прихованих бажань людей. Необхідно чітко розмежовувати свої віртуальні образи від своєї реальної сутності і, намагатися, не замінювати реальне життя на ілюзію, створену за допомогою коду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академик / [Електронний ресурс] Виртуальная личность это... – Режим доступу : <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/844209>
2. Гречин В. «Віртуальна особистість» як феномен сучасної культури / В. Гречин // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес. До 55 річниці першого польоту людини у космос : тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір., 19-20 квітня 2016 р., м. Харків : у 3 ч. Ч. 1 / редкол. Є. І. Сокол [та ін.]. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – С. 122-124.
3. Кригер Б. Виртуальная личность: мифы и реальность [Електронний ресурс] Мир будущего – Б. Кригер, Статьи о будущем – Виртуальная личность : мифы и реальность // Режим доступу : <http://mirbudushego.ru/ram/kriger/ch3.htm>
4. Милосердов М. Личность виртуальная... личность реальная... Еще не известно, какая реальнее [Електронний ресурс] / М. Милосердов. – Режим доступу : http://samlib.ru/m/miloserdow_m/lichnost_virt.shtml
5. Сорокин О. В. Виртуальная личность – от самопрезентации к девиации [Електронний ресурс] / О. В. Сорокин. – Режим доступу : <http://teacher.msu.ru/sites/default/files/resursy/Сорокин%20О.В.%20Виртуальная%20личность%20-%20от%20самопрезентации%20к%20девиации.pdf>
6. Униан. Информационное агенство / [Електронний ресурс] Зарубежные новости: «Раздвоение» личности ученые назвали главной опасностью социальных сетей – Режим доступу : <https://health.unian.net/worldnews/1476861-razdvoenie-lichnosti-uchenyie-nazvali-glavnoy-opasnostyu-sotsialnyih-setey.html>

*Науковий керівник:
Шиделко Анна Володимирівна
доцент кафедри психології,
кандидат соціологічних наук*

Психологічні науки
УДК 159.9.316.62

Шиделко А. В.,
канд. соц. наук, доцент кафедри психології,
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. Висвітлено особливості антисоціальної поведінки дітей підліткового віку з позиції соціально-психологічної площини. Уточнено поняття норми, девіантної, деструктивної поведінки, підліткового віку. Виокремлено приклади антисоціальної поведінки підлітків.

Ключові слова: антисоціальна поведінка, девіація, девіантна, делінквентна поведінка, підлітковий вік, неповнолітні, норма.

A. Shydelko
PhD (Sociology), Assistant Professor
Psychology Department
Lviv State University of Internal Affairs
Lviv, Ukraine

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF UNDERAGE CHILDREN'S ANTI-SOCIAL BEHAVIOR

Abstract. The peculiarities of adolescent children's antisocial behavior from a socio-psychological perspective are highlighted. The concepts of norm, deviant and destructive behavior, adolescence are specified. The examples of adolescents' anti-social behavior are singled out.

Key words: anti-social behavior, deviation, deviant and delinquent behavior, adolescence, underage children, norm.

Сьогоднішня ситуація в Україні характеризується нестабільністю, протиріччям, підміною цінностей та ціннісних орієнтирів. Соціальна нерівність суспільства, загальне зниження рівня життя спричинене безробіттям, зростання цін, криза сім'ї та громадських інституцій, поширення антисоціальних явищ, як алкоголізм і наркоманія, зростання злочинності тощо, належать до найактуальніших проблем сучасності. Означені негативні соціальні явища збільшують число дітей підліткового віку з поведінкою, що відхиляється від норми.

Статистичні матеріали відповідних інституцій в Україні свідчать про підвищення рівня антисоціальної поведінки у підлітковому віці. Це факти скоєння злочинів підлітками, вживання алкоголю (особливо пива у великих кількостях – пивний алкоголізм), тютюнокуріння, найдешевших наркотиків (типу «насвай», «крокодил», «малинка»), вчинення вбивств і самогубств тощо.

Небайдужі до такої кричущої проблеми й науковці у галузях соціології, педагогіки, психології, котрі приділяють належну увагу дослідженням антисоціальної поведінки дітей підліткового віку та її профілактиці (О. Балакірева, О. Безпалько, Р. Вайнола, Л. Вольнова, М. Галагузова, Я. Гілінський, І. Дубровіна, І. Зверева, О. Злобіна, А. Капська, І. Козубовська,

Н. Макшанцева, В. Оржеховська, В. Пирожков, І. Рущенко, В. Соболев, Л. Сокурянська, С. Яковенко, Т. Яценко та ін.).

Мета статті – висвітлити особливості антисоціальної поведінки дітей підліткового віку з позиції соціально-психологічної площини. Уточнити дефініції означеного дослідження.

Аналіз науково-методичної літератури, статистичних даних констатують, що проблемі антисоціальної поведінки підлітків приділена належна увага. Проте недостатньо дослідженими залишаються особливості соціально-психологічних чинників антисоціальної поведінки підлітків, зважаючи на швидкоплинність сучасного соціуму й науково-технічний прогрес.

Для ґрунтовнішого розуміння означеної проблеми розкриємо його основні визначення. Щоб висвітлити дефініцію деструкцій у поведінці, передусім нагадаємо особливості підліткового віку та з'ясуємо норму поведінки.

Підлітковий вік – етап онтогенетичного розвитку дитини від 11-12 до 14-15 років, один із найбільш складних періодів розвитку людини. Не враховуючи відносну короткочасність, він практично багато в чому визначає все подальше життя індивідуума. Адже у підлітковому віці переважно відбувається формування характеру й інших основ особистості. Такі чинники, як перехід від опікуваного дорослими дитинства до самостійності, зміна звичного шкільного навчання на інші види соціальної діяльності, а також бурхлива гормональна перебудова організму – роблять підлітка особливо вразливим і схильним до негативних впливів навколишнього середовища. Водночас необхідно враховувати властиве підліткам прагнення вивільнитися з-під опіки та контролю рідних, вчителів та інших вихователів. Часто це прагнення призводить і до заперечення духовних цінностей і стандартів життя старшого покоління. З іншого боку, все більш очевидними стають прогалини у виховній роботі сім'ї та інших організацій з підлітками. Особливо значущим в аналізованому аспекті є вплив деструктивної сім'ї на формування та становлення підлітка [5, с. 57-58].

Далі окреслимо поняття норми – це сукупність загальноприйнятих правил поведінки стосовно усіх категорій життєдіяльності людини (біологічна, психологічна, соціальна тощо), що прийняті у певному суспільстві. Термін «норма» використовується у низці контекстів:

Біологічна норма – те, що виникає природним способом і не викликає порушень здоров'я.

Статистична норма – нормальним визнається те, чого багато і що належить до середини розподілу. Статистичні норми не абсолютні, вони виводяться емпірично для конкретної групи (вікової, соціальної тощо) й характеризують тільки її.

Психологічна норма – асоціюється з психічним здоров'ям. Ненормальним може вважатися те, що спричинює суб'єктивні відчуття неспокою – надмірну

дратівливість, пригніченість або почуття вини, а також порушення здатності людини до адекватних дій у звичайній для себе соціальній або професійній якості (дезадаптацію).

Соціальна норма – зумовлена соціальними стереотипами. Якщо поведінка людини не відповідає загальноприйнятим у даній спільноті звичаям та правилам, вона сприймається як така, що відхиляється від норми.

Індивідуальна норма – визначається очікуваннями, особистим неузагальненим досвідом та іншими суб'єктивними змінними [1, с. 5-6].

У сучасній науковій літературі зазначається, що трактування будь-якої норми вимагає уваги та відповідальності особистості, оскільки на основі її правильного розуміння встановлюються критерії відхилень від норми з усіма наслідками для людини, соціальної групи та усього суспільства. Визначаючи норму, необхідно враховувати складність, багатогранність, суперечливість поведінки людини в соціумі, а також культурний контекст.

З огляду на складність і неоднозначність окреслення поняття норми, оскільки бувають різні види норм, окрім зазначених вище, є ще клінічна, медична, педагогічна, вікова, етична, релігійна, культурна, правова тощо, поняття норми є відносним. Отже, воно повинно розглядатися як критерій для оцінювання поведінки, має бути тісно пов'язане з соціокультурним контекстом даного суспільства, а також і з історичним періодом розуміння певного явища. Норма несе в собі не лише середньостатистичну величину, яка характеризує певне соціальне явище чи процес, але й серію допустимих відхилень від цієї величини в певному діапазоні, визначеному суспільством [6, с. 28-29].

Відповідно до зазначеного, відхилення від норми, трактуємо як аномальну поведінку особистості (девіантну). Девіація – це відхилення від норми прийнятої у певній соціальній групі, соціумі.

Девіантною є поведінка, що відхиляється від розповсюджених легітимізованих, усталених і загальноприйнятих норм, що сформувалися в певних соціумах у період їхнього існування. Така поведінка характеризується відхиленнями, пов'язаними з порушенням соціальних норм і правил, які притаманні мікросоціальним відносинам і суспільним інститутам (сім'я, школа) і малим статевовіковим соціальним групам [2, с. 216].

Під девіантною поведінкою в соціології розуміють дії та вчинки людей, соціальних груп, що суперечать соціальним нормам чи визнаним шаблонам і стандартам поведінки. Таким чином, сутність девіантної поведінки полягає в не дотримуванні вимог соціальної норми, у виборі іншого, ніж вона прописує, варіанту поведінки в тій чи іншій ситуації, що призводить до порушення ступеня взаємодії особистості й суспільства, групи й суспільства. В основі відхилень є конфлікт цінностей, інтересів, потреб, деформація способів їх задоволення, помилки у вихованні, життєві негаразди, прорахунки тощо [6, с. 27].

Девіація включає такі компоненти: 1) девіант як носій девіантної поведінки; 2) соціальна норма або соціальне очікування, що є критерієм оцінки поведінки як девіантної; 3) соціальна група (у тому числі й суспільство в цілому), що реагує на дану девіантну поведінку. Кордони поведінки з відхиленнями часто досить важко визначити. Зміни в суспільстві призводять до зміни норм, а отже, й видів поведінкових девіацій. Тому на соціальному рівні поведінка з відхиленнями – це одна з можливих форм взаємостосунків між суспільством і особою; це стійка поведінка особи, що відхиляється від найважливіших соціальних норм, заподіюючи реальну шкоду суспільству або самій особі, а також супроводжується її соціальною дезадаптацією. На особистісному рівні поведінка з відхиленнями проявляє себе як соціальна позиція особи, що виступає у формі девіантного стилю і способу життя. Вона призводить до реальної школи для самої особи або оточуючих людей, до конфлікту девіантної особи із соціальним оточенням та її соціальної дезадаптації [1, с. 12].

Психологічна наука трактує девіантну поведінку як таку, що відхиляється від норм психологічного та соціально-морального аспекту, а також невмінням особистості підлітка знайти конструктивні рішення щодо виходу із конфліктних, стресових ситуацій.

О. Змановська і В. Рибніков [3] виокремлюють психологічну класифікацію поведінкових відхилень, яка вибудована на основі таких критеріїв:

- вид порушеної норми;
- результати поведінки і шкода, заподіювана нею;
- індивідуально-стильові характеристики поведінки;
- психологічна мета поведінки та її мотивація.

Таким чином, антисоціальна поведінка у психологічній площині виокремлюється як поведінка підлітків котра характеризується невідповідністю загальноприйнятим нормам, очікуванням соціуму й ґрунтується на деструктивних світоглядних позиціях дітей підліткового віку.

Як свідчать дослідження, діти підліткового віку належать до групи підвищеного ризику виникнення девіантної поведінки, що зумовлюється низкою причин: по-перше, закономірно зумовленими є внутрішні труднощі перехідного періоду; по-друге, невизначеність соціального статусу впливає на особистісне самопочуття дитини в суспільстві; по-третє, на сім'ї як мікросередовищі, що покликане забезпечити становлення особистості школяра, відображається нестабільність суспільного розвитку, який супроводжується виникненням екстремальних ситуацій; по-четверте, підлітки, зазвичай, не готові до подолання суперечностей, зумовлених зміною механізмів соціального контролю [4, с. 7].

До прикладів антисоціальної поведінки підлітків віднесемо: прогулювання уроків у навчальному закладі, небажання здобувати освіту; бродяжництво, втечі з дому, спровоковані низкою причин (деструктивне сімейне виховання,

алкоголізм батьків, фізичне та сексуальне насилля тощо); агресивно-демонстративна поведінка; статева деморалізація, проміскуїтет; приналежність до певної субкультури, тусовки, компанії (хіпі, байкери, мажори, репери, гопники, скінхеди, панки та ін.), котра має свої правила, норми, ціннісні орієнтири антисоціального спрямування; делінквентна поведінка (лихослів'я, дрібне хуліганство, грабежі, крадіжки, фізичне насилля, вбивства, вживання психотропних речовин тощо); шрамування, татуювання, проколювання тіла; вандалізм; торгівля та розповсюдження наркотичних засобів тощо.

Отже, до основних чинників, які впливають на формування відхилень у поведінці неповнолітніх належать соціальні, біологічні та психологічні. Провідний вплив має соціальне оточення неповнолітнього, його сім'я, друзі, референтна група тощо. Під впливом соціального оточення у підлітків засвоюються анорми поведінки та аморальні цінності, а чинники впливу на виникнення антисоціальної поведінки підлітків є взаємопов'язані.

Зважаючи на висвітлене, поділяємо думку А. Самойлова [4], котрий вважає, що важливим напрямом виховної роботи з підлітками має бути профілактика девіацій, зумовлених всією сукупністю причин, мотивів, обставин і чинників, які складають явні або приховані механізми формування антисоціальної поведінки особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вольнова Л. М.* Профілактика девіантної поведінки підлітків : навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах / *Л. М. Вольнова*. – Ч. 1. Теоретична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К., 2016. – 188 с.
2. Девиации как социально-педагогическая проблема // Социальная педагогика : курс лекций / [под общ.ред. *М. А. Галагузовой*]. – М. : ВЛАДОС, 2000. – С. 212-226.
3. *Змановская Е. В.* Девиантное поведение личности и группы : учеб. пособие / *Е. В. Змановская, В. Ю. Рыбников*. – СПб. : Питер, 2010. – 352 с.
4. *Самойлов А. М.* Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / *Самойлов Анатолій Миколайович* ; Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2017. – 20 с.
5. *Шиделко А.* Деструктивна сім'я як чинник девіантної поведінки неповнолітніх / *А. Шиделко, Л. Люлява* // Вісник державної фінансової академії / [гол. ред. *Г. П. Васянович*]. – Львів : ЛДФА, 2009. – С. 156-163.
6. *Шиделко А. В.* Соціально профілактика статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні та в Польщі : [монографія] / *А. В. Шиделко*. – Київ : КНТ, 2015. – 208 с.

Технічні науки
УДК 539.3

*Горбачевський І. Я.,
канд. тех. наук, доцент,
доцент кафедри вищої математики
ДВНЗ «Національний лісотехнічний університет України»
м. Львів, Україна*

ТУНЕЛЬНЕ ВКЛЮЧЕННЯ СКЛАДНОЇ КОНФІГУРАЦІЇ В УМОВАХ ПОЗДОВЖНЬОГО ЗСУВУ

***Анотація.** Досліджено вплив конфігурації та відносної жорсткості включення на величину концентрації напружень в умовах плоскої задачі при поздовжньому зсуві.*

***Ключові слова:** пружна задача, поздовжній зсув, пружне тунельне включення, напруження, переміщення, жорсткість включення, геометрія включення.*

***I. Horbachevskyi**
PhD (Technical Science), Associate Professor
Assistant Professor of Higher Mathematics Department
State Higher School «National University of Forestry of Ukraine»
Lviv, Ukraine*

TUNNEL INCLUSION OF COMPLEX CONFIGURATION IN THE CONDITIONS OF LONGITUDINAL SHIFT

***Abstract.** Influence of configuration and relative rigidity of inclusion on values of concentration of tension in the conditions of flat task at longitudinal shift is investigated.*

***Key words:** elastic task, longitudinal shift, elastic tunnel inclusion, stresses, displacements, rigidity of inclusion, inclusion geometry.*

Більшість конструкційних матеріалів, що використовуються в машинобудуванні, є неоднорідними. Базою є матриця (основний матеріал), до складу якої вводяться спеціально або конструктивно виникають заповнені чи незаповнені порожнини з іншими механічними характеристиками (як-от, включення або порожнини в металевих сплавах і бетонах, різні конструктивні концентратори напружень). До найпоширеніших неоднорідних матеріалів передусім відносяться металеві сплави, зокрема, сталі й чавуни з неметалевими включеннями, а також армовані бетони. Механічні властивості включень спричиняють реакцію сил на нього з боку матриці, що визначається рівнем концентрації напружень. Відтак задача визначення концентрації напружень поблизу неоднорідностей є важливою технічної проблемою.

У статті розглядається модель пружного ізотропного тіла з ізольованим тунельним пружним включенням форми перерізу крила кінцевого розмаху.

Прямокутна Декартова система координат $Oxyz$ вибрана так, щоб початок був у центрі включення, циліндрична вісь збігалася з віссю Oy , а поперечний переріз описувався формулою:

$$z = \pm h(x) = \pm \frac{1}{\lambda} \cdot \frac{1 + \nu x^2 / a^2}{1 + m x^2 / a^2} \cdot \sqrt{a^2 - x^2}, \quad |x| \leq a, \quad (1)$$

Тут $\lambda = a/c$, a і c - півосі, $a \gg c$, ν, m - геометричні параметри, $m > -1$, $\nu \geq -1$, а радіус заокруглення ρ у вершині включення $\rho = a(1 + \nu)^2 / [\lambda(1 + m)]^2$.

Тіло перебуває в умовах поздовжнього зсуву на безмежності однорідними зусиллями τ , паралельними до Oy . Вважається, що на границі розділу матриця-включення виконуються умови ідеального спаю, а модуль зсуву включення G_1 може бути довільним: від порожнини ($G_1 = 0$) до абсолютного жорсткого включення ($G_1 \rightarrow \infty$).

Кривою (1) можна описати широкий спектр профілів включення розміром $2a \times 2c$, зокрема овалистий, еліптичний ($\nu = m$), прямокутний із заокругленими кутами чи гострокінцевий контур з точками звороту I-го роду $(\pm a, 0)$. Методами математичного аналізу встановлено, що при $\nu > m$ крива має контур, що описується навколо еліпса з півосями a, c , а при $\nu < m$, навпаки, вписується у нього. При $\nu > 0,5 + m$ контур перерізу включення (1) стає гантелестим.

Оскільки включення вважається тонким ($c/a < 1$) і симетричним відносно серединної області S ($|x| \leq a, -\infty < y < +\infty$), розподіл напружень по його товщині $2h(x)$ вважаємо лінійним.

З використанням закону Гука й незалежності напруженого стану від змінної y можна записати таке співвідношення між напруженнями σ_{yz} та переміщеннями:

$$\frac{\sigma_{yz}}{G_1} - \frac{\partial}{\partial z} u_y = 0, (x, y) \in S. \quad (2)$$

Щоб можна було використати відому [3, с. 23] розрахункову модель тонкого пружного включення, що передає зв'язок між напруженнями та переміщеннями на поверхнях $z = \pm h(x, y)$, введемо поняття стрибків $[A]_* = A^+ - A^-$ та сум $(A)_* = A^+ + A^-$ граничних значень фізичних величин. Застосуємо згадану модель, тоді з урахуванням лінійної залежності по товщині включення $\partial A / \partial z \approx [A]_* / (2h)$ задача зводиться до співвідношення:

$$\frac{(\sigma_{yz})_*}{G_1} - \frac{[u_y]_*}{h(x)} = 0, (x, y) \in S, \quad (3)$$

що є моделлю деформування тонкого пружного включення в умовах поздовжнього зсуву. У випадку $G_1 = 0$ чи $G_1 \rightarrow \infty$ з рівності (3) можна одержати залежності для циліндричної порожнини:

$$(\sigma_{yz})_* = (\tilde{\sigma}_{yz})_* + (\sigma_{yz}^0)_* = 0 \quad (4)$$

чи абсолютно жорсткого включення:

$$\left[u_y \right]_* = \left[\tilde{u}_y \right]_* + \left[u_y^0 \right]_* = 0. \quad (5)$$

Приймається, що фізична величина A^0 відповідає випадку $G_1 = G$ (задача 1), а величина $\tilde{A}$ стосується задачі теорії тріщин (задача 2), якби тріщина збігалася з площадкою S , і до неї прикладалися ті самі напруження, що діють у тілі при $z = \pm h(x, y)$.

Розв'язок задачі 1 є відомим [2]:

$$\left(\tilde{\sigma}_{yz} \right)_* = \frac{G}{\pi} \int_{-a}^a \frac{\left[\tilde{u}_y \right]_*'}{t - x} dt, \quad (x, y) \in S. \quad (6)$$

Якщо підставити вираз (6) у модельне співвідношення (3) та моделювати, що напруження та деформації визначаються суперпозицією задач 1, 2, можна одержати сингулярне інтегро-диференціальне рівняння типу Прандтля з ядром Коші:

$$\frac{G}{\pi G_1} \int_{-a}^a \frac{\left[\tilde{u}_y \right]_*'}{t - x} dt - \frac{\left[\tilde{u}_y \right]_*}{h(x)} = -M(u_y^0, \sigma_{yz}^0); \quad (x, y) \in S, \quad (7)$$

$$M(u_y^0, \sigma_{yz}^0) = \left(\sigma_{yz}^0 \right)_* / G_1 - \left[u_y^0 \right]_* / h(x) \quad (8)$$

відносно стрибка збурених зміщень $\left[\tilde{u}_y \right]_*$ поверхонь тріщини $z = \pm 0$.

Розв'язок задачі 1 при антиплоскій деформації тіла виражається так:

$$\begin{aligned} \left(u_y^0 \right)_* &= 0; & \left[u_y^0 \right]_* &= \frac{2\tau}{G} h(x); \\ \left(\sigma_{yz}^0 \right)_* &= 2\tau; & \left[\sigma_{yz}^0 \right]_* &= 0, \\ M &= 2\tau(1 - \varepsilon) / (G\varepsilon), & \varepsilon &= G_1 / G. \end{aligned} \quad (9)$$

У рівнянні (7) права частина задовольняє умови Гельдера, відтак [1, с. 143] його розв'язок буде таким:

$$\left[\tilde{u}_y \right]_* = H_{21} \Phi(k_7, x), \quad |x| \leq a, \quad (10)$$

де $H_{21} = -\varepsilon M$; $k_7 = \varepsilon \lambda$, а функція $\Phi(k_7, x)$ задається виразом:

$$\Phi(k_i, x) = \gamma(k_i, x) + \frac{k_i(v - m) \int_{-a}^a \frac{\gamma(k_i, \sigma)}{a^2 + v\sigma^2} d\sigma}{1 - k_i(v - m) \int_{-a}^a \frac{f(k_i, \sigma)}{a^2 + v\sigma^2} d\sigma} f(k_i, x);$$

$$\gamma(k_i, x) = \gamma_0(k_i, x) - \gamma_0(k_i, a) \frac{\cos \omega(k_i, x)}{\cos \omega(k_i, a)};$$

$$\gamma_0(k_i, x) = \int_0^x \left\{ \sin[\omega(k_i, t) - \omega(k_i, x)] + \frac{t}{\sqrt{a^2 - t^2}} \cos[\omega(k_i, t) - \omega(k_i, x)] \right\} dt;$$

$$f(k_i, x) = \frac{1}{\pi} \int_0^x \frac{t \cos[\omega(k_i, t) - \omega(k_i, x)]}{(1 - \nu t^2 / a^2) \sqrt{a^2 - t^2}} dt - \frac{\cos \omega(k_i, x)}{\pi \cos \omega(k_i, a)} \int_0^a \frac{t \cos[\omega(k_i, t) - \omega(k_i, a)]}{(1 - \nu t^2 / a^2) \sqrt{a^2 - t^2}} dt;$$

$$\omega(k_i, x) = \frac{k_i}{\lambda} \int_0^x \frac{dt}{h(t)}; \quad (i = 7).$$

Тепер можна обчислити напруження у включенні:

$$\sigma_{yz}(x) = \tau \varepsilon \left[1 + (\varepsilon - 1) \frac{\Phi(k_7, x)}{h(x)} \right], \quad x \leq a. \quad (11)$$

Якщо покласти $\nu = m$, одержимо із (11) значення напружень в еліптичному циліндричному включенні:

$$\sigma_{yz} = \tau \varepsilon (1 + \lambda) / (1 + \varepsilon \lambda), \quad |x| \leq a, \quad (12)$$

звідки при $\lambda \rightarrow \infty$ (пластинчасте включення) знаходимо, що $\sigma_{yz} = \tau$.

Розв'язок рівняння (7) означає невідомі стрибки переміщень, а за співвідношенням (3) визначаються повні напруження у включенні σ_{yz} .

Результати праці [4, с. 36] дозволяють встановити близьке пружне поле у регулярних задачах для порожнин із заповнювачем довільної жорсткості через сингулярні аналоги таких задач, відтак розподіл напружень σ_{yz} у матриці біля вершини присутнього включення є таким:

$$\sigma_{yz} = \frac{K_{III}}{\sqrt{\pi(\rho + 2l)}} + \sigma_{yz}^0, \quad (13)$$

де $K_{III} = -\frac{G}{2} \lim_{l \rightarrow 0} \sqrt{-2\pi l} [\tilde{u}_y]_*'$, ρ – радіус кривини у вершині включення, l –

довжина зовнішньої нормалі у вершині дефекту.

Якщо врахувати розв'язок рівняння (10), можна знайти величину K_{III}

$$K_{III} = \frac{GH_{21}}{2} \lim_{x \rightarrow a-0} \sqrt{\frac{\pi}{2(a-x)}} \Phi(k_7, x), \quad (14)$$

і визначити напруження у тілі біля включення

$$\sigma_{yz} = \tau + \frac{K_{III}}{\sqrt{\pi a}} \cdot \frac{\lambda(1+m)}{\sqrt{(1+\nu)^2 + \lambda^2(1+m^2)(2l/a)}}. \quad (15)$$

Аналіз впливу геометрії та жорсткості включення на величину концентрації напружень ($l = 0$) у тілі дозволяє зробити висновки:

1. Серед множини гладких контурів включення, які задаються формулою (1) й мають однакові величини радіуса кривини ρ у вершинах ($x = \pm a$) та характерний діаметр D , ті з них, що описуються навколо «еквівалентного» (у сенсі радіуса кривини) еліпса, призводять до виникнення більшої, а вписані, навпаки меншої, ніж біля еліпса, концентрації напружень. Таким чином, змінюючи форму включення за допомогою параметрів ν та m , можна при незмінному ρ значно зменшити величину концентрації напружень у матриці порівняно з випадком «еквівалентного» еліптичного включення;

2. Серед множини «співосних» форм включень з різними радіусами заокруглення їх вершин спостерігається обернений ефект: еліптична форма включення викликає у матриці більшу концентрацію напружень, ніж описана ($\nu > m$), і меншу, ніж вписана ($\nu < m$) у «співосний» еліпс.

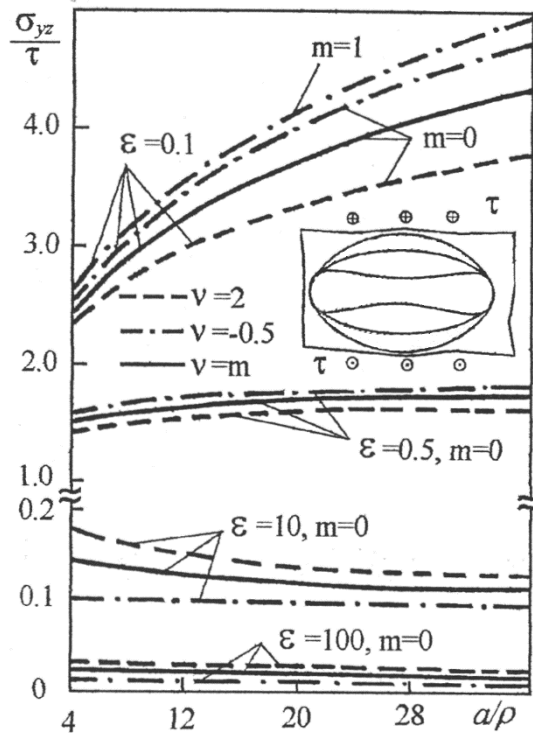

Рис. 1. Концентрація напружень у тілі біля включення з позиції «еквівалентних» форм перерізів неоднорідності

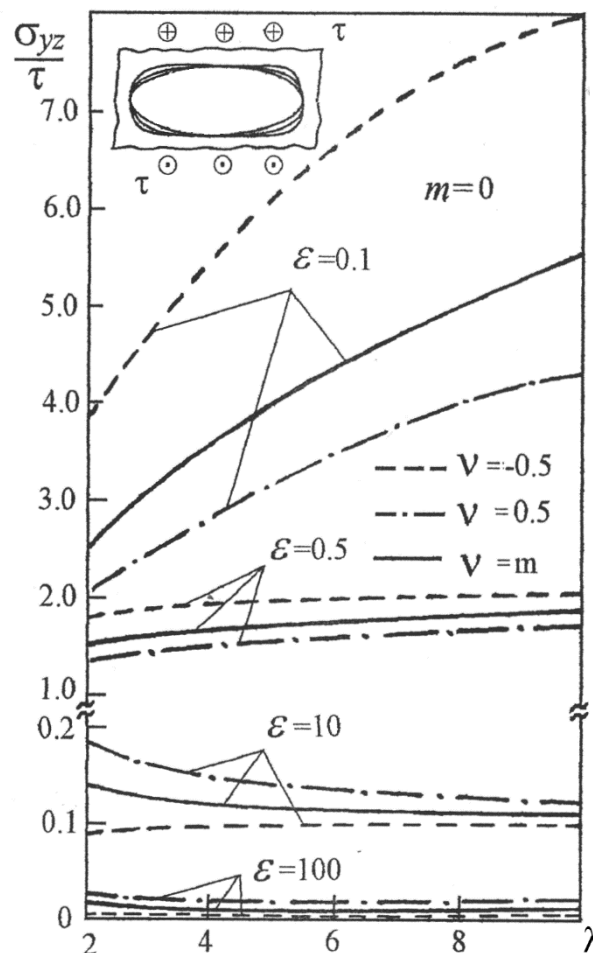

Рис. 2. Концентрація напружень у тілі біля включення з позиції співосних форм перерізів неоднорідності

Як видно, форма попереччя суттєво впливає на величину концентрації напружень біля вершин пружного включення. Так, при $\varepsilon = 0,1$ і $\rho = a/36$ величина концентрацій напружень біля описаного включення з параметрами $\nu = -0,5$, $m = 1$ на $\approx 15\%$ перевищує значення σ_{yz} біля «еквівалентного» еліпса й на $\approx 30\%$ значення біля вписаного ($\nu = 2, m = 0$) включення. Для досить жорстких включень ($\varepsilon = 10$) і такому ж значенні ρ концентрація напружень σ_{yz} у тілі біля включення, описаного ($\nu = -0,5, m = 0$) навколо «еквівалентного» еліпса, є меншою, ніж коло самого еліпса майже на 20 %, або ще меншою, ніж біля вписаного ($\nu = 2, m = 0$) включення (майже на 30 %).

Таким чином, у залежності від механічних властивостей матеріалу й форми перерізу включення локальне руйнування тіла може розпочатися як у матриці біля вершин включення, так і в точках ($x = 0$) і ($x = \pm a$) самого включення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Векуа И. Н. Об одном интегро-дифференциальном уравнении Прандтля / И. Н. Векуа // Прикладная механика. – 1945. – Т. 9, № 2. – С. 143-150.
2. Панасюк В. В. Распределение напряжений около трещин в пластинах и оболочках / В. В. Панасюк, М. П. Саврук, А. П. Дацышин. – Киев : Наукова думка, 1976. – 433 с.
3. Стадник М. М. Термопружний стан та міцність тіл з тонкими включеннями довільної жорсткості / М. Стадник. – Львів : Національний лісотехнічний університет України. «Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка», 2015. — 316 с.
4. Черепанов Г. П. Параболическое включение в упругой полости / Г. П. Черепанов, Р. С. Кочаров, О. В. Соткилава // Труды Московского горного института. – 1975. – № 2 – С. 36-46.

Філологічні науки
УДК 811.1.

I. Biryuk
Assistant Professor at A. A. Kuleshov State University of Mogilev
Mogilev, Belarus

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC ASPECTS OF ENGLISH ARTICLE

Abstract. The issue offers the information which is intended for language students of English. Particularly, it highlights such aspects of the English articles as their role in structuring information and their pragmatic significance. This is expected to facilitate students' mastering the English articles.

Key words: definite article, indefinite article, theme, rheme, communicative dynamism, descriptive attribute, particularizing attribute, utterance interpretation, pragmatic aspect.

Бирюк И. Б.

доцент Могилевского государственного университета имени А. А. Кулешова

г. Могилев, Беларусь

КОММУНИКАТИВНЫЙ И ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ АНГЛИЙСКОГО АРТИКЛЯ

Аннотация. Данная статья предлагает изложенный материал на заметку студентам, изучающим английский язык в профессиональных целях. В частности, рассматриваются такие аспекты английского артикля, которые смогут содействовать более глубокому пониманию данного феномена, а именно, определение роли артикля в структурировании информации и выявление его прагматической значимости.

Ключевые слова: определенный артикль, неопределенный артикль, тема, рема, коммуникативный динамизм, описательное определение, уточняющее определение, интерпретация высказывания, прагматический аспект.

Scholars and educators involved into the process of English teaching have been discussing English articles for many years. They have generally admitted that the use of articles often turns into a stumbling block for students, especially for those whose first language is synthetic. Hence, numerous techniques for integrating the system of English articles into their native language have been tried [2, с. 113].

There exist two basic ways of developing the required skills of article usage. The first way is to study the articles and practise their use in natural language environment. The other one is to create a system of rules which can reveal the basic principles of article functioning. The second way seems to be more rational for our conditions of English teaching when we mainly imitate language environment. Actually both ways should complement one another.

The information herein is intended to highlight those aspects of the English articles which are usually overshadowed by the traditional description of their meanings and functions in the language. These aspects are the communicative evaluation of the articles and their pragmatic estimation in the context.

In discussing the English articles *a* and *the* it is substantial to dwell on their role in structuring information, in identifying the relative importance of utterance parts. The article is one of the means of distinguishing between facts already known (the theme) and new information (the rheme). The definite article is a thematic indicator, while the indefinite article introduces the rheme: *Yesterday I saw a dog. The dog was chasing after a cat. The cat was chasing after a mouse. The mouse disappeared in a hole.* Such sentences are known to have progressive structure (Theme + Rheme). It is the most popular way of conveying information in English. In modern Russian the rheme is also usually placed at the end and the main means of expressing actual sentence division is word order. The two Russian sentences *Доктор вышел из кабинета* and *Из кабинета вышел доктор* differ as to the communicative significance of their parts. They will correspond to the English sentences **The doctor** went out (*the doctor we previously mentioned about*) and **A doctor** went out (*a doctor, not a nurse*) [5].

Such treatment of the English articles will facilitate their conscious perception and determine their correct choice. Russian sentences of the type *Наступил долгожданный праздник* and *Все готовились к празднику с большим энтузиазмом* may not arouse any difficulty in choosing the proper articles if we apply the criterion of communicative significance of utterance parts. The thematic part is that which contributes little to the meaning of the utterance as it reflects what has already been communicated, in other words it has the lowest degree of communicative dynamism. The rhematic part contains new information, which advances the communicative process, and has the highest degree of communicative dynamism. So, the suggested sentences will correspond to the following English equivalents: *A long-expected **celebration** has come* and *Everybody was preparing for **the celebration** with great enthusiasm*.

Another important aspect of the articles in English is their pragmatic estimation which is the study of the communicative functions of utterances in particular contexts of use. In other words the pragmatic aspect of the articles is connected with utterance interpretation. Actually the utterance meaning is derived from the meanings of lexical items of its constituents and its grammatical structure. But it may be interpreted differently depending on the context and background knowledge of the interlocutors. This means that each utterance is estimated in a particular speech situation.

Traditionally the use of articles in written and spoken English is closely connected with the type of attribute the noun is modified. Thus, we distinguish between non-defining, or descriptive, attributes and defining, or particularizing, ones. The former type gives extra information about the nounal referent, which does not require identification. Such nouns are determined by the indefinite article: *She had **a beauty not often found in one so young***. The latter attribute type gives exact information that helps to identify the nounal referent and the corresponding noun is used with the definite article: ***The beauty** she spoke of was not apparent to me* [4, c.86].

Different intentions or purposes of the speaker may turn to different interpretations of the attributes attached to nouns, thus leading to the alternative article usage. Cf: *I'd like to introduce **a fellow**, I used to work with* (he appeared unexpectedly and this information about him is the first thing I could recollect) and *I'd like to introduce **the fellow**, I used to work with* (we were just discussing the relationship with former colleagues). The communicative background should help to evaluate the information of the utterance from the necessary point of view, and therefore, influence the speaker and the context in this or that particular way. In communication we expect the interlocutor to understand what we say and make relevant responses [4, c.87].

So, we have outlined two aspects of the English articles essential for their effective learning. Communicative evaluation of the utterance and pragmatic estimation of the situation of speech should be regarded as inseparable parts of the general strategy of article study and should be applied to the methodology of article

teaching. This reflects the aim of language study as the use of appropriate language for particular situations.

REFERENCES

1. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка : учебник для вузов / М. Я. Блох. – 3-е изд., испр. – Москва : Высш. школа, 2000. – 352 с.
2. Блох М. Я. Практикум по теоретической грамматике английского языка : учеб. пособие для студентов, обучающихся по направлению подготовки дипломированных специалистов «Лингвистика и межкультурная коммуникация» / М. Я. Блох, Т. Н. Семенова, С. В. Тимофеева. – 2-е изд., испр. – Москва : Высш. школа, 2007. – 471 с.
3. Хаймович Б. С. Теоретическая грамматика английского языка / Б. С. Хаймович, Б. И. Роговская. – Москва : Высш. школа, 1987. – 298 с.
4. Biryuk I. V. What a Language Student Should Know about the English Article / I. Biryuk // Веснік Магілёўскага дзярж. ун-та імя А. А. Куляшова. Серыя А, Гуманітар. навукі (гісторыя, філасофія, філалогія). – 2015. – № 2 (46). – С. 83-88.
5. Volkova L. M. Lectures in Theoretical grammar [Электронный ресурс] // Режим доступа : http://e-lingvo.net/library_view_6419_1.html. Дата доступа: 23.10.2017 г.

Філологічні науки

УДК 711.161.2' 37:821.161.2-3'06

*Галак І. П.,
канд. філолог. наук, доцент
НПУ імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ОПОВІДАННЯ ФЕДОРА ОДРАЧА «ТАНОК ЖУРАВЛІВ»: ОСОБЛИВОСТІ МІФОПОЕТИКИ

Анотація. В статті осмислені джерела міфопоетичної образності письменника, проаналізовано образи-символи, які репрезентують сфери міфічного двосвіття, з'ясовано етнопсихологічну особливість метемпсихозу душі померлої у птаха, досліджено специфіку хронотопу оповідання Федора Одрача «Танок журавлів», а також психоемоційний стан головного героя, прояв його міфічної свідомості, в якій віддзеркалились міфи та фольклор Полісся.

Ключові слова: міфічна свідомість, фольклор, символ, метемпсихоз, профанний і сакральний, міфічне порубіжжя, сублимація.

*I. Halak
PhD (Philology), Associate Professor
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine*

«DANCE OF CRANES» BY FEDOR ODRACH: FEATURES OF MYTHOPOETICS

Abstract. The mytho-poetic images of F. Odrach's works are investigated in the article. The role of mythological structures in the chronotype of the work is revealed. The images-symbols that represent the spheres of mythical two-worlds are analyzed. The ethno-psychological feature of the metempsychosis of the mother's soul in the bird is analyzed. The specificity of the chronotope of Fedor Odrach's «Dance of Cranes», as well as the psycho-emotional state of the main character, the manifestation of his mythical consciousness, which reflected the myths and folklore of Polissya, was investigated.

Key words: mytho-poetics, mythological structures, symbol, metempsychosis, profane, sacred, mythical digestion, sublimation.

Оповідання «Танок журавлів» увійшло до збірки Федора Одрача «Півстанок за селом» (1959). Поряд з темою війни, еміграції в цій збірці вагоме місце посідають поліські мотиви. Образ Полісся – центральний у творчій свідомості письменника. Природа, люди, звичаї, вірування, міфи і легенди рідного краю своєрідно трансформуються в художні образи творів Ф. Одрача. Зображуючи багатий міфопоетичний світ Полісся, Ф. Одрач доводить, що його мешканці є етнографічною групою українського етносу з її неповторними мовою, звичаями та фольклором.

Мета та завдання статті – проаналізувати образи-символи журавлів, проса, броду, які репрезентують сфери міфічного двосвіття, дослідити особливості художнього вираження міфологеми вирію, з'ясувати етнопсихологічну особливість метемпсихозу душі померлої матері у птаха, прослідкувати особливості розгортання міфологічних структур ухронотопі оповідання «Танок журавлів» Ф. Одрача.

Об'єкт дослідження – оповідання «Танок журавлів» (1959) Федора Одрача.

У центрі оповідання «Танок журавлів» – образ малого пастушка Федька. Очевидно, його образ в оповіданні Ф. Одрача є емоційно пережитим і відображеним спогадом про себе самого у дитинстві. Мотив смерті матері теж має автобіографічну основу і розгортається в кількох творах автора.

Змістово-формальні аспекти оповідання прості і водночас вражають своєю художньою виразністю. Сільський пастушок Федько мріє побачити танок журавлів, бо за повір'ям, це принесе йому щастя. Знесилівши у пошуках примарних журавлів, він засинає серед поля. Уві сні хлопчик бачить танок журавлів і як до їхнього гурту пристає загадковий птах із срібними крилами. Журавлі разом зі срібнокрилим птахом відлітають у вирій. А коли хлопчик прокидається, то сусідська дівчина повідомляє йому страшну звістку про смерть матері.

Життя малого поліщука розгортається у двох рівнях існування: реально-побутовому, наповненому буднями поліського села, та уявному, міфічному, котрий зітканий з вірувань, міфів поліщуків, закорінених у прадавнє буття краю, в якому язичницький елемент тісно переплівся з християнським.

Малий пастушок замріявся і недогледів, як його корови – Зося та Лиса – зайшли у шкоду. Ясним поглядом він дивиться на стару Гомінкову, грядки картоплі якої порила худоба, бо й сварять недовго і незлостиво, та й Мокринка одразу заступається перед мамою за невдатного пастушка. Дівчина радить гнати худобу на Вішновицькі сіножаті. Хлопчик пересікає разом з худобою брід Омлиновоїпрісті (відомий у казках мотив переправи). У хронотопі твору цей брід є межею міжпрофаним та сакральним світами, як і «край поля, що золотиться вітами стиглого проса» [2, с. 156]. Федько залишається сам, він готує обід, розпалює ватру, навіть приспівує замовляння, щоб вогонь розгорівся, і ватра «веселішає». Ватра у творі є традиційним символом дому, домашнього затишку,

благополуччя, вона виконує роль оберега дитини перед невідомим світом. У фіналі твору бачимо згаслу ватру, як символ зруйнованого нещастям родинного вогнища.

Стан спокійного споглядання і мрій змінюється в душі героя легким неспокоєм, а згодом почуттям тривоги. Ця тривога нарастає поступово. Коли до поля долітає бамкання церковних дзвонів, Федір хреститься і здогадується, «що це, мабуть, вже вмер Прокіп Гнатчишин. У душу закрадається і сум, і легкий непокій» [2, с. 159]. Прислівник «уже», вжитий автором у тексті, вказує на припинення чогось довготривалого (умирання, очікування смерті), тобто з якоїсь причини ця смерть для односілчан не була несподіваною. Брудна від повзання по землі сорочка викликає спогад про маму: «Ще одна прикрість для мами» [2, с. 159]. Від цього моменту хлопчик наполегливо думає про матір, почуття вини підсилюється усвідомленням, що мама слабовита. Коли дзвони бамкають удруге, «хлопець відчуває ще сильніший непокій» [2, с. 159]. Аналізуючи психологічний стан хлопчика, допускаємо, що передчуття лиха неусвідомлено жило в його душі. Звідси і бажання поділитися здобутим щастям з мамою і татом. Федір знає, що мама хвора, тому і обіцяє не завдавати їй марних прикрощів. Однак письменник веде читача далі – у глибини людського підсвідомого. Сон-марення Федька відкриває завісу духовного зв'язку між рідними людьми. Хлопець, який не зміг попрощатися з матір'ю перед її смертю, по суті, стає «свідком» метемпсихозу духовної субстанції своєї мами в срібнокрилого птаха, якого він проводить у вирій. У повісті «Щебетун» Ф. Одрача душа померлої матері головного героя являється йому в образі зозулі – досить архаїчний мотив метемпсихозу в українському фольклорі. Українці вірили, що душа людини відлітає з тіла у вигляді птаха і відвідати своїх рідних, принести їм звістку вона також може в образі пташки.

Брід Омлинової прісті у творі є лімінальною зоною, міфічним порубіжжям, якерозмежовує світ Федька на профанну (село) і сакральну (Вішновицькі луки) зони. У пошуках журавлів Федько повзе полем, засіяним просом. Хліборобська етика, прищеплена батьками, викликає турботу за посіви, хлопчик намагається не толочити зайвого. В українській символічній системі просо є символом благополуччя (хлопчик мріє про щастя для себе і родини). Уві сні він бачить просо, столочене журавлями, однак його увага на цій деталі не зосереджується, адже в цей момент «він бачить те, чого не сміє бачити людина» [2, с. 160]. Йому відкривається сакральне, але не одразу. Спочатку Федько, керований сильним бажанням, довго шукає журавлів, оманливі голоси збивають його з дороги, аж зрештою, відбувається непомітне для свідомості дитини переміщення у сновидіння, в якому і відбувається таїнство. Долаються комунікативні бар'єри: Федько чує і розуміє мову птахів. Журавлі неспокійно реагують на появу чужого – душі у вигляді птаха. Однак ватажок розпізнає душу того, кого вони мусять

забрати з собою до вирію. Хлопчик прощально проводить ключ із срібнокрилим птахом у кінці: «із болем та слізьми в очах линує за ним своїм зором» [2, с. 162]. Інформація про нещастя передана у формі сну. Очевидно, сон Федька – це сублімація його бажання побачити танок журавлів, щоб він і його родина були щасливі. Однак підсвідомо хлопчик вже знає про неможливість цього щастя (мама слабує, а церковні дзвони в селі вже «підказали» йому розв'язку). Тому разом з примарними журавлями відлітає і срібнокрилий птах – душа його мами.

Малий Федько – дитина поліського краю, він емоційно вразливий і чутливий до краси навколишнього світу, його уява переповнена міфами, казками, повір'ями, що їх він чув від дорослих і в які він наївно вірить. Бажане і реальне вступають в неусвідомлений конфлікт у душі героя, однак його віра в щастя ґрунтується на «міфологічному знанні»: «А баба Климова мені ворожили, що я побачу танок журавлів, – розважає Федько. – А як побачу цей танок, то буду щасливий» [2, с. 154]. Хлопець спостерігає за явищами природи і пояснює їх згідно народних первісних уявлень: метелики на бабиному літі летять туди, де весна. «А онде дядько Корній та каже», що журавлі летять по молочній дорозі туди, де народився Ісус – тут вже простежуємо поєднання язичницького міфу з пізнішим християнським елементом.

Поетична образність оповідання Ф. Одрача «Танок журавлів» пронизана поліською міфологією. Зачарований журавлями в небі, Федько знає, що «лицарі піднебесні» летять у вирій. Також він знає, що географічно вирій розташований на півдні, і летять «дикі півні» «за десяті гори, за моря сині». Уживана стала казкова формула вказує на особливість міфопоетичного мислення дитини. Мета журавлів хлопчику так само зрозуміла: вони летять до сонця, до весни, які асоціюються зі щастям. Очікувана у природі осінь, навпаки, підкреслює контраст між мрією і реальністю. Органічно настрої Федька підсилюється піснею, що лунає з поля Вербки:

Ой, сонейко-раю,

Виглянь із-за Дунаю [2, с. 154].

Міфологічний архетип раю-вирію (ирію, ірію) сягає у глибини слов'янської міфології, в якій вирій-рай мислився як міфічна сонячна країна, в якій зимують птахи і куди відходять люди після смерті. Дунай, як і у багатьох народно-поетичних творах, слугує кордоном між двома світами. Перехід через Дунай символізує перехід від земного життя до неземного.

«Танок журавлів» унікально настроєвий твір. Його події відбуваються у кінці серпня, коли зграї журавлів гуртуються до відльоту. Хлопчик вдивляється в тло «передосіннього блакитного неба», його огортає «синява небесна», він мріє про невідомий вирій, про щасливу долю.

«Чорні пунктики» журавлів «прощально, у ритм своїх крил: кру, кру, кру, кру...» [2, с. 154] навіюють легкий сум. В іншому епізоді Ф. Одрач зміщує

ракурс зображення неба (прийом, ужитий М. Коцюбинським в «Intermezzo»): хлопчик, лежачи горілиць, бачить небесний простір: «Над ним легенько гойдалися віти проса на жовтих стебельцях. Крізь віти проса видно було глибоке небо із білими хмаринками» [2, с. 158]. І втретє зображує письменник небо вже уві сні хлопчика, коли журавлина громада піднялась «вгору і високо, між двома білими хмаринками випростовувалася в довгий ключ» [2, с. 162]. Дивує граційна плернерність у зображенні простору; домінує ясний блакитний колір з легким вкрапленням білого та ледь означеним чорного, а в отстаннійпейзажній картині ракурс зображуваного оптично трансформується від близькості журавлів до їх поступового віддалення в небі. За час, поки хлопчик спав, небо встигло змінитися: «Сонце вже цілком повисло над західним обрієм...» [2, с. 162]. Змінена картина неба підсилює тривогу дитини. Емоційний настрій хлопця впродовж дня також змінюється: спочатку його охоплює щирий захват від побаченого в небі журавлиного ключа, він відчуває легкий сум прощання з ним, хлопчика захоплює мрія про можливе майбутнє щастя: «розбагатію та поїду туди, куди онде полетіли дикі півні» [2, с. 155]. (У нарисі «Наше Полісся» сам же Ф. Одрач і пояснює, що на Поліссі журавлів називають ще дикими півнями [1, с. 6]).

Журавлі – центральний символічний образ оповідання. В хронотопі твору образ журавлів з'єднує в єдину картину реальне й міфічне. Конкретний образ журавлів, які летять над рідним селом Федька, трансформується у сні хлопця в казкову сизо-синю журавлину громаду. В цій громаді він спостерігає чіткий розподіл ролей: проводир, що веде громаду у вирій, крилаті панночки, котрі у звабливому танці ніби прагнуть поцілунку свого проводиря, стійкові, що пильно охороняють дивний ритуал від стороннього ока тощо. В оповіданні Ф. Одрача через образ журавлів накреслюється кілька міфологічних структур: 1) у поліській міфології побачити танець журавлів означає здобути щастя; 2) журавлі восени відлітають у міфічну країну, де сонце і весна; 3) журавлі летять молочним шляхом у країну, де народився Ісус; 4) журавлі супроводжують у вирій померлі душі. Таким чином, в оповіданні «Танок журавлів» тісно переплелись кілька міфологічних сюжетів, що побутували віддавна на Поліссі. Образ журавлів розкриває і психологічний стан Федька, його неусвідомлений сум через неминучу розлуку, біль прощання і віру в існування сонячної країни-вирію, де життя продовжується.

Отже, Федір Одрач в оповіданні «Танок журавлів», зображуючи побутове і духовне життя поліщуків, звернувся до української міфології та фольклору, демонструючи міфологічну архетипність їхнього мислення. Письменник у своєму творі показує як через працьовиті будні, через розкішний світ природи Полісся й поетичне багатство міфів та фольклору краю формується внутрішній світ дитини. Подальшим напрямком роботи може бути з'ясування міфологічних

структур та фольклорної символіки в інших творах Федора Одрача на поліську тематику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Одрач Ф. Наше Полісся / Ф. Одрач. – Вінніпег, 1955. – 68 с. // URL: <http://diasporiana.org.ua/ukrainica/15373-odrach-f-nashe-polissya/> (дата звернення: 12 жовтня 2017).
2. Одрач Ф. Півстанок за селом / Ф. Одрач. – Буенос-Айрес, 1953. – 292 с. // URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/10733-odrach-f-pivstanok-za-selom/> (дата звернення: 28 жовтня 2017).

Філологічні науки

УДК 811.114'01'367.622'371'42:27-246

Глуценко Л. М.,

*канд. філолог. наук, доцент кафедри класичної філології,
Львівський національний університет імені І. Франка*

Селецька В. Ю.,

*викладач англійської мови у SoftServe
м. Львів, Україна*

АРХІТЕКТОНІКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ АРТЕФАКТІВ У СТАРОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

(на матеріалі тексту нового завіту)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню іменників на позначення артефактів у тексті Нового Завіту у лексико-семантичному аспекті. На матеріалі 158 лексем здійснено комплексний аналіз лексико-семантичного поля артефактів за ЛСГ, підгрупами, гіпонімічними рядами; встановлено архітектоніку досліджуваного поля, виявлено ієрархію різнорівневих диференційних сем у іменників кожної ЛСГ, яку представлено у вигляді відповідних моделей; виокремлено ядро та периферію поля; з'ясовано особливості парадигматичних відношень у межах ЛСГ; описано її частотні характеристики.

Ключові слова: Новий Завіт, іменник, артефакт, лексико-семантична група, диференційна сема, гіперонім, гіпонім, синонім.

L. Hlushchenko

*PhD (Philology), Associate Professor in Classical Philology Department
I. Franko National University*

V. Seletska

*Teacher of English at SoftServe
Lviv, Ukraine*

ARCHITECTONICS OF LEXICO-SEMANTIC FIELD OF NOUNS DENOTING ARTEFACTS IN THE ANCIENT GREEK LANGUAGE **(on the material of the text of the New Testament)**

Abstract. The article focuses on the study of nouns denoting artefacts in the text of the New Testament in lexical and semantic aspects. Based on the material of 158 lexemes, a comprehensive analysis of the lexical and semantic field of artefacts classified by groups, subgroups and hyponymic series are performed. The architectonics of the studied field was revealed and a hierarchy of different-level differential semes in the nouns of each group presented as appropriate models are established. The core and periphery of the field have been singled out, the parameters of paradigmatic relations within each group have been determined, and its frequency characteristics are described.

Key words: New Testament, noun, artefact, lexical and semantic group, differential semes, hyponym, hyperonym, synonym

Упродовж багатьох десятиліть ХХ ст. зі спектру українських мовознавчих студій було вилучено великий за обсягом пласт літератури, пов'язаної з релігійним буттям українців. Лише в 90-х рр. минулого століття в систему стилів сучасної української мови введено поняття конфесійний (богословський, релігійний) стиль (хоча, радше можемо говорити про відновлення заборонених у добу тоталітаризму певних здобутків у царині мовознавчих студій) [11, с. 1]. В останні роки публікації з цієї теми усе частіше зустрічаються в науково-освітній періодиці, вишівських збірниках, журналах та Інтернеті. В Європі та Америці цією проблематикою займаються віддавна, у різних країнах існують десятки наукових періодичних часописів з філологічних питань новозавітних текстів та багато науковців присвятили свої дослідження вивченню мови оригінальних та перекладних біблійних текстів: Н. Фрай, К. Лахманн, Дж. Шнайдер, І. Фількенштейн, Дж. Бікман, Дж. Келлоу, Дж. Лоу, Е. Ніда та багато інших.

Актуальність дослідження зумовлено стійким інтересом сучасної лінгвістики до семантичних та стилістичних особливостей лексичних одиниць. Оскільки лексичний простір новозавітного тексту тривалий час перебував на периферії української лінгвістичної науки, а іменники на позначення артефактів ще не були предметом спеціального вивчення у новозавітних дослідженнях в Україні, тому він потребує окремого розгляду, який може заповнити певну прогалину у вивченні іменної лексики Нового Завіту (далі *Н. З.*).

Об'єктом дослідження є іменна лексика на позначення артефактів у давньогрецьких текстах *Н. З.* [13] (усього 158 лексем, ідентифікованих на основі греко-англійського лексикону до *Н. З.* за ред. Дж. Лоу та Е. Ніди [2] та зафіксованих методом електронної вибірки у понад 300 слововживаннях), а предметом дослідження є організація лексико-семантичного поля артефактів, конфігурація сем в іменників кожної ЛСГ та особливості парадигматичних відношень у межах ЛСГ.

Теоретичною базою дослідження слугували наявні роботи з досліджуваної проблеми на матеріалі різних мов [3; 4; 5; 6; 8; 10; 12], довідково-критичний матеріал з різних інформаційних джерел, включаючи старовинні та нові лексикони, Інтернет-сайти та електронні словники, переклади Біблії різними мовами (латинською [14], німецькою [1], українською [7; 9]).

Метою роботи є визначення архітекτονіки досліджуваного поля, виявлення семної ієрархії в іменників кожної ЛСГ та з'ясування особливостей парадигматичних відношень у межах ЛСГ.

Проведене дослідження дало змогу констатувати, що засвідчені у тексті *Н. З.* іменники на позначення артефактів утворюють лексико-семантичне поле з архісемою «вироби ручної праці (знаряддя, засоби, інструменти)». ЛСП складається з 19 лексико-семантичних груп, різних за будовою, обсягом

лексичних одиниць та їх вагомистю в змістовій структурі цього багатожанрового твору.

Проаналізовані іменники, крім архісеми, у своїй семантичній структурі мають інші диференційні ознаки (гіпосеми або видові) різних рівнів, кількість яких коливається від трьох до тринадцяти. На основі диференційних сем здійснено поділ ЛСГ за підгрупами та гіпонімічними рядами, особливо у багатокомпонентних ЛСГ. У ЛСГ з великою кількістю лексем ієрархія сем набуває мобільного характеру, коли спостерігаємо перехід гіпоніма вищого рівня у гіперонім для нижчого. Так лексема *τό ὄπλον – зброя* є водночас гіпонімом до *ἡ πανοπλία – зброя й броня* та гіперонімом для гіпонімічного ряду «зброя для атаки».

Завдяки використанню для аналізу кожної ЛСГ методів компонентного та контекстуального аналізів виділено ядро та периферію поля. До ядра поля ввійшли найуживаніші слова з яскравим інтегральним значенням [10, с. 282]. Це іменники, які позначають посуд і ємності (34), гроші й грошові одиниці (16), меблі (14), зброю й захисні обладунки (12), засоби для маркування й письма (11), човни та їх спорядження (10). Серед них лексеми *τό πλοῖον* (33 випадки вживання) – *корабель* та *τό βιβλίον* (18 слововживань) – *книга*. Часте вживання цих іменників, очевидно, зумовлене їх глибокою символікою у християнських текстах. Ближче до центру поля розташовані ще шість ЛСГ на позначення засобів, що використовуються для зв'язування й кріплення (9), інструментів, що використовуються у сільському та домашньому господарствах (6), прикрас (6), парфумів та пахоців (6), образів та ідолів (5), освітлювальних приладів та носіїв світла (5).

Периферію утворюють сім ЛСГ, компоненти яких характеризуються значно меншою частотністю вживання та, як правило, стилістичною забарвленістю значення. У їх складі іменники, що позначають знаряддя, які використовуються для риболовлі (4), музичні інструменти (4), вимірювальні (4), знаряддя для покарань і страт (3), пастки й капкани (2), транспортні (2) та медичні (2) засоби.

Переважає більшість лексем вживається у номінативному значенні (*ἡ ἄγκυρα – якір*, *ἡ ἀλύσις – ланцюг*, *τό ἄντλημα – черпак*, *τό ἄροτρον – орало*, *τό κολλύριον – мазь для очей*, *ὁ κοφίνος – крупна корзина*, *ὁ κράβατος – ложе*, *τό κύμβαλον – цимбали*, *τό λεπτόν – лепта*, *ὁ λιβανωτός – кадильниця*, *ὁ μόδιος – кошик*, *τό μύρον – миро*, *ἡ ναῦς – судно* (великий морський корабель), *ὁ νιπτήρ – миска для миття*, *τό νόμισμα – монета*, *ὁ ξεστῆς – глек*, *ἡ πρύμνα – корма*, *ἡ πρῶρα – бак* (ніс човна), *τό πτύον – віялка*, *ἡ σαγήνη – невід*, *ἡ σάλπιγξ – сурма*, *ἡ σκάφη – човен на кораблі на випадок аварії*, *τό σκεύος – посуд*, *τό σκοινίον – мотузка*); частина (*τό ὄπλον – зброя*, *ὁ θώραξ – лати*, *ὁ θυρεός – подовгуватий щит*, *τό βέλος – стріла*, *ἡ πανοπλία – зброя і броня* (повний комплект зброї для нападу, якщо ж захисної, то йшлося про шолом, щит, лати) – у метафоричному: *διὰ τῶν ὀπλῶν τῆς*

δικαιοσύνης (2 Кор. 6:7) – зі зброєю праведності; ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ περικεφαλαίαν ἐλπίδα σωτηρίας (1 Θεσ. 5 : 8) – одягнувшись у броню віри і любові; ἀναλαμβάνετε τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως (Еф. 6:16) – взявши щита віри; τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ [τὰ] πεπυρωμένα σβέσαι (Еф. 6:16) – погасити вогненні стріли нечистого; ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου (Еф. 6:11) – одягніться в повну Божу зброю, щоб могли ви стати проти хитрощів диявола; або контекстуальному значеннях: іменник ἡ κατασκήνωσις – *сховок* у контексті набуває значення *гніздо*: αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις (Мт. 8:20) – лисиці мають нори, а небесні пташки – гнізда; τὸ ἀλάβαστρον – *алабастр* (тип каменю) – значення алабастрової посудини: ἦλθε γυνὴ ἔχουσα ἀλάβαστρον μύρου νάρδου (Мк. 14:3) – жінка прийшла маючи алабастрову пляшечку нардового мира; τὸ ἄγκιστρον – *рибальський гачок* – значення *вудка*: βάλε ἄγκιστρον καὶ τὸν ἀναβάντα πρῶτον ἰχθύν ἄρον (Мт. 17:27) – закинь вудку й візьми першу рибу, яку спіймаєш.

Зафіксовано випадки нівеляції першого номінативного значення та набуття похідного, зокрема у таких слів: ἡ μεμβράνα (*шкірка, пергамент* > *книга з пергаменту*), ἡ πίναξ (*будівельна дошка* > *велике дерев'яне блюдо*), ὁ ἄργυρος (*срібло* > *срібний гріш*), ἡ χρυσὸς (*золото* > *золоті гроші*) тощо.

Через багатозначність деяких лексем вони можуть інтегруватись у різні ЛСГ, тобто простежується таке явище, як неізолюваність лексем, а саме: іменник ὁ ζυγὸς відноситься до ЛСГ *Інструменти, що використовуються в сільському господарстві* (ярмо для тварин) і до ЛСГ *Вимірювальні інструменти* (ваги); іменник ὁ κόλαμος належить до ЛСГ *Засоби для маркування і письма* (стебло очерету, яке використовували для писання) та в метафоричному значенні до ЛСГ *Вимірювальні інструменти*. Ще однією лексемою є τὸ ξύλον, яка притаманна ЛСГ *Засоби для в'язання й кріплення* (дерев'яні колодки, крізь які просували ноги злочинця), ЛСГ *Засоби для покарання й страт* (дерев'яний хрест) та ЛСГ *Зброя й захисні обладунки* (важка палиця, що використовувалася у боях).

Парадигматика досліджуваних одиниць не обмежується лише гіперо-гіпонімічними зв'язками. Низка лексем пов'язана синонімічними відношеннями та є контекстуальними субститутами: *ложя, ноші* (ἡ κοίτη, ἡ κλίνη), *ароматичні речовини* (τὸ θυμίαμα, ὁ λίβανος), *голка* (ἡ ῥαφίς, ἡ βελόνη), *лист* (ἡ ἐπιστολή, τὸ γράμμα). Деякі лексеми об'єднують деривативні відношення (τὸ βιβλίον – τὸ βιβλαρίδιον, τὸ πλοῖον – τὸ πλοιάριον, ἡ κλίνη – τὸ κλινάριον і τὸ κλινίδιον, ὁ λύχνος – ἡ λύχνια).

Лексико-семантичне поле іменників на позначення артефактів – це складно організована лексична структура, завдяки функціонуванню якої реалізується не лише інформація про прихід Ісуса Христа, його життя, смерть, воскресіння, поширення християнства, але відображається увесь наявний тогочасний матеріальний світ як цілісний та багатокомпонентний, невід'ємною частиною

якого є створені людиною предмети для військових, торгових, побутових, культових та інших потреб народу.

Під час проведення дослідження з'явилися перспективи подальшого розвитку цієї теми, з'ясування окремих невисвітлених питань, які пов'язані зі словотвірними особливостями цих лексем та залученням в ареал вивчення інших частин мови цього поля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Das Neue Testament / nach D. Martin Luthers. – [sine loco]: Gideonbund, 1984. – 352 s.
2. Louw J. P. Greek-English Lexicon of the New Testament / Johannes P. Louw, Eugene A. Nida. – New York : United Bible Societies, 1987. – Vol. 1. – 1049 p.
3. Бабич Н. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки / Н. Бабич // Збірник науково-дидактичних праць. – Чернівці, 2009. – С. 8-24.
4. Вердиева З. Семантические поля в современном английском языке / З. Вердиева. – Москва : Высшая школа, 1986. – 120 с.
5. Виноградов В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В. Виноградов // Основные типы лексических значений слова. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
6. Зарубенко Т. Побутова лексика в перекладі О. Потебні гомерівської «Одіссеї» / Т. Зарубенко. – Київ, Інститут мовознавства ім. О. Потебні. – 2009.
7. Куліш П. Повне зібрання творів. Листи / П. Куліш. – Київ : Критика, 2009. – Том II: 1850 – 1856. – 692 с.
8. Левицкий В. Семасиология / В. Левицкий. – Вінниця : Нова книга, 2006. 512 с.
9. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / Пер. І. Хоменка. – [Рим] : United Bible Societies, 1991. – 1070 с.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К, 2006. – 716 с.
11. Тимошик Г. Біблієантропоніми в новочасних перекладах святого писма українською мовою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Тимошик Галина Василівна. – Львів, 2010. – 20 с.
12. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
13. <http://www.ellopos.net/elpenor/greek-texts/new-testament>
14. http://www.nova-vulgata_nt_evangelium-matthaeum-it.html

Філологічні науки

УДК 811.124'367.625.4'42:82-21

Гнатишак М. Ю.,

асистент кафедри класичної філології

Львівський національний університет імені І. Франка

м. Львів, Україна

ЗАСОБИ КОМПЕНСАЦІЇ ЕЛІПСИСУ НЕФІНІТНИХ ФОРМ ДІЄСЛОВА Εἶναι У ТЕКСТАХ ТРАГЕДІЙ СОФОКЛА

Анотація. Розглянуто шляхи компенсації еліпсованих елементарних синтаксем, виражених нефінітними формами дієслова εἶναι (бути). Визначено різноструктурні компенсаторні синтаксичні одиниці у діалогічних партіях досліджуваних трагедій. Проаналізовано формально-синтаксичні та семантико-синтаксичні зв'язки між

еліптованими та компенсаторними одиницями та особливості перерозподілу комунікативної інформації між ними у ситуативному мовленні.

Ключові слова: еліпсис, нефінитна форма дієслова, інфінітив, дієприкметник, зміщення логічного наголосу, компенсація, синтаксична одиниця.

М. Hnatyshak

Assistant of Classical Philology Department

I. Franko National University Lviv, Ukraine

COMPENSATION MEANS OF ELLIPSIS OF NON-FINITE FORMS OF THE VERB Εἶναι IN THE TEXTS OF THE TRAGEDIES BY SOPHOCLES

Abstract. *The ways of the compensation of ellipsis of the elementary syntaxemes expressed by the nonfinite forms of the verb εἶναι (to be) are distinguished. The compensatory syntactic items of different structure in the dialogical speech are determined. The formal syntactic and the semantic syntactic links between the elliptical and the compensatory items are analyzed. The peculiarities of the informational redistribution between these items in the situational speech are examined.*

Key words: *ellipsis, nonfinite form of verb, infinitive, participle, transfer of the logical accent, compensation, syntactic item.*

У текстах трагедій Софокла «Цар Едип», «Едип в Колоні» та «Антигона» можемо простежити еліпсис різних за будовою синтаксичних одиниць: підмета, присудка, додатка, обставини, які в контексті не зникають безслідно, але, як правило, компенсуються певними мовними засобами.

У попередніх публікаціях через відсутність спеціальних робіт, присвячених засобам компенсації еліпсису у давньогрецькій мові, були висвітлені засоби компенсації пропущених мінімальних синтаксичних одиниць (фінітних форм дієслова εἶναι, фінітних та нефінитних форм інших дієслів), а також синтаксичних одиниць-конструкцій (словосполучень та речень).

Мета цієї роботи – визначити шляхи компенсації еліптованих елементарних синтаксем, виражених нефінитними формами дієслова εἶναι (бути), у текстах трагедій Софокла «Антигона», «Цар Едип» та «Едип в Колоні». Об'єктом дослідження є редуковані дієслівні мінімальні синтаксеми – дієприкметники та неозначені форми дієслова εἶναι та їхні компенсаторні синтаксичні одиниці у діалогічних партіях досліджуваних трагедій, а предметом – формально-синтаксичні та семантико-синтаксичні зв'язки між еліптованими та компенсаторними одиницями, а також особливості перерозподілу між ними комунікативної інформації у діалогічному мовленні.

Основною сферою застосування еліпсису у текстах грецької трагедії є діалогічне мовлення. Це пов'язане з тим, що за допомогою подібної словесної конфігурації передається швидка зміна подій, дії, загальна динаміка сцени, напружений психологічний стан персонажа. Будучи частиною загальної комунікативної системи, якою є мова, діалогічне мовлення характеризується спонтанністю, невимушеністю, ситуативною обумовленістю. Однією з головних ознак розмовної мови є, з одного боку, прагнення того, хто говорить, стисло передати інформацію, а з іншого, – прагнення до максимальної концентрації цієї інформації у висловлюванні, при цьому опускається все те, що є надлишковим,

повторюваним або несуттєвим. Отже, для діалогічного мовлення є характерним використання таких компресивних одиниць, які в лаконічній формі передають об'ємний зміст [1].

Для акцентування реми (найголовнішого, комунікативного центру, ядра) у висловленні використовують різні засоби вираження, до найважливіших з яких належить логічний (фразовий) наголос. На думку І. Вихованця, він є універсальним засобом виділення комунікативного центру висловлення в усному мовленні, забезпечуючи зосередження уваги на найголовнішому у реченні за будь-якого порядку слів. До специфічних синтаксичних конструкцій в ролі засобів виділення комунікативного центру висловлення належать неповні речення, у яких усуваються компоненти, менш навантажені зі смислового погляду [2, с. 152], тобто простежуються явища еліпсису та його компенсації на основі певних синтаксичних зв'язків і відношень.

У вивченні структурної й функціональної природи речення провідним є формально-синтаксичний аспект (зв'язки й відношення, предикативність, члени речення, структурна типологія речень тощо вивчаються у формально-синтаксичному плані). Семантико-синтаксичну структуру речення визначають, на відміну від компонентів формально-граматичної структури — членів речення, одиниці іншої якості — синтаксеми. Центральною виступає предикатна синтаксема, яка й формує семантико-синтаксичну структуру речення. Комунікативна організація речення вирізняється тим, що спрямована не у сферу мови, а у сферу мовлення. Вона визначається мовленнєвою ситуацією й зумовленим цією ситуацією комунікативним завданням.

Оскільки неозначена форма дієслова в старогрецькій мові здебільшого входить до складу синтаксичних конструкцій, то аналіз редукованих елементів здійснюється за такою схемою: по-перше, визначаємо еліптовану нефінітну форму (інфінітива чи дієприкметника) та її функцію, компенсаторний член речення та його функцію; по-друге, — семантику компенсаторної одиниці, її структурно-граматичні особливості та типи зв'язку між пропущеним та компенсаторним елементами, а також результат перерозподілу інформації у текстовому повідомленні.

Так, у словах хору двічі домислюємо форму εἶναι як дієслово-зв'язку складеного іменного присудка синтаксичної конструкції Accusativus cum infinitivo: *ΧΟ ἄλλις [εἶναι] ἔμοιγ', ἄλλις [εἶναι], γὰρ προπονόμενας, φαίνεται ἐνθ' ἔληξεν αὐτοῦ μένειν* (O. R. 685-686) — *мені здається, що достатньо [ε], достатньо [ε], коли країна знаходиться у біді, щоб розмова залишилась там, де вона закінчилась*. У результаті еліпсису на основі предикативного синтаксичного зв'язку (ПрСЗ) (співположення) двічі акцентується предикативний прислівник ἄλλις (достатньо) на позначення відповідності нормі, чим автор передає бажання хору припинити розмову про сварку між Едіпом та Креонтом.

У репліці Антигони: ΑΝ βέβηκεν, ὥστε πᾶν ἐν ἡσυχῇ [εἶναι], πάτερ, ἔξεστι φωνεῖν, ὥς ἐμοῦ μόνῃς πέλας [οὔσης] (Ο. С. 82-83) – *нішов, батьку, так, що можна сказати, що все [є] в спокої, тому що я сама поруч [є]* – фіксуємо дві еліптовані одиниці. У першому випадку знов реконструюємо інфінітив εἶναι, а у другому – логічний присудок конструкції Genetivus absolutus, як вторинний предикат, виражений дієприкметником жіночого роду теперішнього часу οὔσης [6, с. 18; 3, с. 43]. Відповідно встановлюємо на основі ПрСЗ (співположення) такі компенсаторні елементи – предикатив у формі прийменникового словосполучення ἐν ἡσυχῇ з іменником ἡσυχῇ на позначення відсутності шуму та прислівник πέλας (*поруч*) з семою *близьке місцезнаходження*.

У хоровій партії піддається елімінації дієприкметник на жіночий рід οὔσα, який виступає логічним предикатом конструкції Accusativus cum participio: ΧΟ πῶς εἰδὼς [οὔσαν] ἀντιλογήσω τὴν δ' οὐκ εἶναι παῖδ' Ἀντιγόνην (Ant., 377) – *як же я заперечуватиму, що ця не є дитя Антигона, знаючи, що це [є] вона*. Відповідно на основі ПрСЗ (координація) акцент переноситься на предикатив конструкції – іменникове словосполучення παῖδ' Ἀντιγόνη, яке вказує на ім'я головної героїні, як тієї, що здійснила поховання брата, та її юний вік.

Подібний пропуск форми οὔσαν знаходимо у словах Тесея, де на основі ПрСЗ (співположення) наголос зміщується на предикатив у формі прийменникового виразу ἐν βραχεῖ: ΘΗ ἀλλ' ἐν βραχεῖ [οὔσαν] δὴ τήνδε μ' ἐξαίτει χάριν (Ο. С. 586) – *але ти вимагаєш (просиш) ласку, яка [є] малою*. Цим Тесеї наголошує, що прохання Едіпа поховати його після смерті є досить скромним і незначним.

У репліці Антигони не вживається форма знахідного відмінка множини οὔσας: ΑΝ τὰς γοῦν Ἀθήνας οἶδα [οὔσας], τὸν δὲ χῶρον οὔ (Ο. С. 25) – *авжеж знаю, що це Афіни [є]...* Внаслідок еліпсису компенсаторно увиразнюється логічний підмет – іменник Ἀθήνας, тобто назва місця, куди прибула Антигона з батьком.

У висловлюванні вісника: ΕΞ δεινὸν δ' αὔσας ὥς ὑφηγητοῦ τινος [όντος] πύλαις διπλαῖς ἐνήλατ' (Ο. R. 1260) – *страшно скрикнувши, ніби хтось [був] провідником, вдарив у подвійні ворота* – не вживається форма родового відмінка ὄντος у складі конструкції Genetivus absolutus при іменній частині логічного присудка – іменнику ὑφηγητοῦ (*провідник*) на позначення роду діяльності, який акцентується на основі ПрСЗ (координація) [5, с. 275; 7, с. 113; 4, с. 342]. Так автор змальовує божевілья, яке охопило Едіпа, коли він дізнався про самогубство Йокасти.

У словах слуги: ΘΕ λέγεις ἀληθῆ, καίπερ ἐκ μακροῦ χρόνου [όντος] (Ο. R. 1141) – *ти кажеш правду, хоч і [пройшло] багато часу* – теж домислюємо форму ὄντος [5, с. 264], через пропуск якої на основі ПрСЗ (координація) наголос переноситься на предикатив конструкції Genetivus absolutus у формі

прийменникового словосполучення ἐκ μακροῦ χρόνου, яке вказує на те, що події відбулися давно.

У репліці Едипа домислюємо форму знахідного відмінка οντα на чоловічий рід у складі синтаксичної конструкції Accusativus cum participio [7, с. 32; 5, с. 183]: Οἱ εἰ δ' αὖ τις ἄλλον [οντα] οἶδεν ἐξ ἄλλης χθονὸς τὸν αὐτόχειρα, μὴ σιωπάτω· (O. R. 230-231) – *і якщо ж хтось знає, що виконавець [є] інший і з іншої землі, хай не мовчить*. Внаслідок еліпсису на основі ПрСЗ (координація) компенсаторно увиразнюється іменна частина логічного присудка – прикметник ἄλλον (*інший*) з семою *відмінність*. Так автор виражає припущення Едипа, що убивця міг бути з іншого міста, оскільки Лая було вбито далеко від Фів [4, с. 243].

У контрарепліці хору автор не вживає предикативний дієприкметник теперішнього часу на середній рід ὦν при прикметнику ὦμὸν з семою *той, що не піддається руйнації*: ΧΟ δηλοῖ τὸ γέννημ' ὦμὸν [όν] ἐξ ὦμοῦ πατρὸς τῆς παιδός (Ant., 471-472) – *здається, що незламний [є] характер доньки від незламного батька*. Наголошуючи на основі ПрСЗ (координація) прикметник ὦμὸν (*незламний*) з семою *стійкість*, хор прагне якимось виправдати вчинок Антигони, пояснюючи його тим, що вона успадкувала від свого батька всі його недоліки.

У словах Ісмени аналізована форма дієприкметника виступає у синтаксичній конструкції Accusativus absolutus з допустовим значенням: ἸΣ ἦ γὰρ νοεῖς θάπτειν σφ' [ἀδερφόν], ἀπόρρητον [όν] πόλει; (Ant., 44) – *чи ти хочеш поховати свого [брата], хоч це [є] заборонено містом?* Форма ὄν еліптується при предикативному прикметнику ἀπόρρητον з семою *заборона*, на який зміщується логічний акцент, щоб підкреслити страх Ісмени перед наказом Креонта не ховати Полініка.

У висловлюванні вісника еліптується обставинний дієприкметник у формі називного відмінка чоловічого роду ὦν: ΕΞ αὐδῶν ... ὥς ἐκ χθονὸς ρίψων ἑαυτὸν οὐδ' ἔτι μενῶν δόμοις ἀραῖος [όν] (O. R. 1290-1291) – *кричучи, що відправиться у вигнання, щоб не залишатися вдома [будучи] проклятим*. На основі підрядного синтаксичного зв'язку (ПСЗ) (узгодження) логічно наголошується прикметник ἀραῖος (*проклятий*) з семою *той, якого засуджують*, щоб наголосити на нещастях Едипа, які він сам на себе накликав [4, с. 344].

Подібний приклад пропуску знаходимо у словах Тіресія: ΤΕ ξένος λόγῳ μέτοικος [ων], εἶτα δ' ἐγγενὴς φανήσεται Θηβαῖος (O. R. 452-454) – *чужинець, [будучи] переселенцем на словах, виявиться потім корінним фіванцем*. На основі ПСЗ (узгодження) логічно наголошується іменник μέτοικος (*переселенець*) з семою *суб'єкт переміщення* для підкреслення того факту, що убивця Лая проживав раніше в іншому місті [5, с. 204; 7, с. 51; 4, с. 268].

У репліці Едипа, який бажає довідатись, що саме завадило розслідувати вбивство Лая: Οἱ κακὸν δὲ ποῖον ἐμποδών [ον] ... εἴργε τοῦτ' ἐξειδέναί; (O. R. 128-129) – *яка з перешкод [будучи] поганою, завадила про це дізнатися?* –

відновлюємо форму знахідного відмінка обставинного дієприкметника на середній рід *ov*, де на основі ПрСЗ (координація) компенсаторно увиразнюється прикметник *какὸν* (поганий) з семою *відповідність якості нижче норми*.

Отже, еліпсис відбувається найчастіше у висловлюваннях хору, вісника та Антигони. Серед еліптованих нефінітних форм дієслова *εἶναι* домінують форми дієприкметника у складі синтаксичних конструкцій *Genetivus absolutus*, *Accusativus cum participio* та *Accusativus absolutus*. Логічний наголос при такому виді на основі ПрСЗ (координація) та ПСЗ (узгодження) зміщується на предикативні синтаксеми: мінімальні, виражені прикметниками з семами *відмінність* (*ἄλλων*), *відповідність якості нижче норми* (*какὸν*), *стійкість* (*ὥμὸν*) та *заборона* (*ἀπὸρρήτων*); іменники, що позначають рід діяльності (*ὀφηγητοῦ*), суб'єкт переміщення (*μέτοικος*), вік людини (*παῖδ'*) чи назву міста (*Ἀθήνας*); та на синтаксичні одиниці-конструкції, виражені прийменниковими словосполученнями (*ἐν ἡσυχῳ*, *ἐν βραχεῖ*, *ἐκ μακροῦ χρόνου*).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байдак Л. І. Еліпсис як реалізація категорії «компресії» на синтаксичному рівні / Л. Байдак / [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/2._SND_2007/Philologia/19157.doc.htm
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : Підручник. / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Sophokles. Oedipous auf Kolonos / Sophokles [erklärt von F. W. Schneidewin]. – Berlin : Weidmannsche Buchhaltung, 1870. – 213 s.
4. Σοφοκλέους. Οιδίπους Τύραννος / Σοφοκλέους; [εισαγωγή, ανάλυση, μετάφραση, σχόλια Απόστολος Κουταλόπουλος]. – Αθήνα, 2004. – 370 σελ.
5. Σοφοκλής. Οιδίπους Τύραννος / Σοφοκλής [πρόλογος, κείμενο, μετάφραση, σχόλια, ερμηνία, επίμετρο Ιωάννης Αχ. Μάρμπας]. – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ, 2002. – 636 σελ.
6. Σοφοκλέους. Τραγωδίαи. Οιδίπους επί Κολώνω / Σοφοκλέους [εσχολιασμένα και ηρμηνευμένα υπό Α. Ξ. Καραπαναγιώτου]. – Αθήνα, 1902. – 192 σελ.
7. Σοφοκλέους. Τραγωδίαи. Οιδίπους Τύραννος / Σοφοκλέους [εσχολιασμένα και ηρμηνευμένα υπό Α. Ξ. Καραπαναγιώτου]. – Αθήνα, 1902. – 175 σελ.

Філологічні науки

УДК 811.161.2'255.4'42:27-23=111

M. Dorosh

Student of Classical Philology Department of Foreign Language Faculty

I. Franko National University of Lviv

Lviv, Ukraine

BRIEF INTRODUCTION TO FR. RAFAIL (TURKONIAK'S) SEPTUAGINT TRANSLATION INTO UKRAINIAN

Abstract. The article is dedicated to a short English introduction to the fourth full translation of the Bible into Ukrainian, performed by archimandrite Rafail (Turkoniak). The author points out the main advantages and disadvantages of the text, comparing it with the predecessors. It is indicated that this translation, being one of the few translations of the Septuagint into a modern language, is unique in the entire Slavic-speaking world.

Key words: septuagint, Bible, translation, Ukrainian biblical translations, Rafail (Turkoniak).

Дорош М. Д.

студент кафедри класичної філології факультету іноземних мов ЛНУ імені І. Франка
м. Львів, Україна

КОРОТКИЙ ВСТУП ДО ПЕРЕКЛАДУ СЕПТУАГІНТИ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ архім. РАФАЇЛОМ (ТУРКОНЯКОМ)

Анотація. Стаття присвячена короткому англомовному вступові до четвертого повного перекладу Біблії українською мовою, який здійснив архімандрит Рафаїл (Турконяк). Автор вказує на основні переваги і недоліки досліджуваного тексту, порівнюючи його з попередниками. Показано, що досліджуваний текст, будучи одним з небагатьох перекладів Септуагінти сучасною мовою, має унікальне значення у всьому слов'яномовному світі.

Ключові слова: септуагінта, Біблія, переклад, українські біблійні переклади, Рафаїл (Турконяк)

The history of the Septuagint translations into Slavic languages can be traced back to the second half of the 9th century when two brothers, Constantine (monastic name – Cyril) and Methodius from Thessaloniki, translated liturgically used Bible parts into Slavonic (so-called *Old Church Slavonic* or *Old Slavonic*) [1, p. 5-6] and thus were called *The Enlighteners of Slavs* or *The Solun'* (Slavonic for Thessaloniki) *brothers*. Although in *Vita Constantini*, hagiographical story of their mission, evidences of existence of Gospels and Psalter written in *Rusian*¹ script are indicated; however, no trace of them can be found [6, p. 131-133; 1, p. 8]. Mostly New Testament translations into Slavonic based on both Glagolitic and Cyrillic alphabets were made since that². [1, pp. 7-8] Most important entire Bible translations are the Ostroh Bible and the Elizabeth Bible. The former was finished in 1581 and then published by Ivan Fedorov in the city of Ostroh (currently Rivne oblast, Ukraine) and is the first full printed Scripture version in Church Slavonic. The latter, published in Moscow in 1751 [7, p. 217-219], is widely used in Slavic Orthodox Churches. Slavonic Old Testament is based typically on the LXX as is used by the Orthodox Church to which most Slavic countries belong and in Byzantine rite in general. Bible translations into Ukrainian date back to Peresopnytsia Gospel finished in 1561 by a group of monks-scribes in different monasteries of Volyn' region (currently – Khmelnytsky and Rivne oblasts, Ukraine). It is a significant trace of Old Ukrainian language and one of the most important spiritual monuments of the nation³. [9] Some other New Testament versions were made since that from which Gospels translated by Pylyp Morachevsky, to our mind, were the most significant. Three variants of the whole Bible in Ukrainian were published during the 20th century. Most widely used one was made by metropolitan Hilarion of Winnipeg (Professor Ivan Ohienko) and first published in 1962⁴ [8, pp. 21-23]. In all of them, the Septuagint was used as an additional source only. Another Bible translation by a Greek-

¹ Meaning Rus', not modern Russia.

² Among them Ostromir Gospels (Cyrillic, 1056-1057, first codex written in Kyiv), Codex Assemanius (Glagolitic, XI c.), Reims Gospel (Cyrillic and Glagolitic, XI c., coronation relic (Text du Sacre) of France), Sinai Psalter (Glagolitic, circa IX c.), Zograf Gospel (Glagolitic, XI c.) and Zograf palimpsest (Cyrilic over Glagolitic XI-XII c.) are of the most significance.[4, cc. 41-49]

³ That is because it is used in presidential inauguration ceremony.

⁴ Two other made from original languages include Panteleimon Kulish version (1903) and, another Greek Catholic priest's Ivan Khomenko translation (1963).

Catholic⁵ archimandrite Rafail (Turkoniak) appeared in 2007. It is the only Ukrainian Bible version containing the Septuagint for the entire OT [2, p. 7-8].

The aim of this work is to analyze the history, language and text of Ukrainian LXX in order to make it known to the English-speaking auditory and to work on it, to co-operate and improve it for both ecclesiastical and academic usage. The fact that Ukrainian language and culture as well as Bible translations into Slavonic languages are not widely known but worth being popularized makes this research up-to-date.

Archimandrite Rafail (Roman (Raymond) Turkoniak) was born in 1949 in Manchester in a Ukrainian diaspora family. He studied in Rome and Maynooth, Ireland and got the PhD in Theology. He began his work as a Bible translator after he was asked to translate Slavonic Bible into Ukrainian. Among others the Ostroh Bible was chosen. Soon after finishing, he was nominated for 2007 Taras Shevchenko National Prize. Since 1991, when he moved to Ukraine, to 2007, when his version was released, he was working on another Bible translation from Ancient Greek into Ukrainian for Ukrainian Bible Society [10; 11]. In 2016 the third edition was published with minor emendations in orthography [5].

The first and foremost thing we feel obliged to tell is that it has never been planned as a scientific translation such as Septuaginta Deutsch. Its aim was to make a Bible version containing all 77 books of Slavonic Orthodox canon available. These include 39 canonical books of the OT and 11 uncanonical (deuterocanonical) which are the Latin canon Apocrypha, 3 (4) Ezra and 3 Maccabees. Epistle of Jeremiah is accepted as a separate book whilst the Prayer of Manasseh is put at the end of 2 Paralipomenon [2, p. 9-11, 429, 777]. Book of Odes known as *Пісні Священного Писання* (Odes of the Holy Scripture) is widely used in Byzantine rite but not treated as a separate part of the Bible. Both Göttingen and Rahlfs (where the previous was missing) Septuagint versions were chosen as *Vorlage* and the Vulgate whereas the Ostroh and Elizabeth Bible versions were used as additional sources [2, pp. 8-9, 463; 5].

The language of the translation is modern Ukrainian. Influence of dialects is not as significant and obvious as in other versions. Similarly to them [3] it paraphrases most of Jewish emphatic syntagmas having e.g. *рішуче відмовиться* (will firmly refuse) for ἀνανεύων ἀνανεύσῃ in Exo 22:16. Those changes were done not by the translator but by redactors from the Bible Society. We seem it doubtful whether there are any regulations when adding the cursive words. Turkoniak himself claims them to make the text more clear and readable although in some places we consider them superfluous. Breaking the previous tradition, he translates not word-to-word but more literary adapting the text to modern environment.

⁵ Ukrainian Greek Catholic church is one of the Eastern Catholic Churches of Byzantine rite which uses exactly the same Bible canon as Slavic Orthodox churches (Ukrainian, Polish, Czechoslovakian, Bulgarian, Serbian and Russian).

Another issue exists in proper names. It is not always clear how to interpret Greek θ and η . The former could be transliterated as [f] or [t] sound. The first variant is according to Slavonic tradition and Byzantine pronunciation whilst the second is based on Erasmus pronunciation. Almost always [t]-variant is used except some rare traditional cases (e.g. *Вуманія* (Bethany) but *Віфлеєм* (Bethlehem)). The letter might be transliterated as [ɪ] (near-close near-front unrounded vowel, Ukrainian letter *и*) or short [i]. This leads to somewhat confusing duplets such as *Веніамин* or *Веніамін* for Benjamin. Another issue is related to the Greek and Jewish name variants. Greek names in modern pronunciation were common in Slavonic tradition since the Solun' brothers' time. Greek for the well-known while Jewish for less important names was used by previous translators. Being a Septuagint translation obliges it to contain Greek names only although we can notice some Jewish ones in a group of verses e. g. *Саддук* for Zadok.

Text figuration of Turkoniak's version is based typically on the A manuscript family in all places where it is possible as this was the main textual group used in Eastern Slavonic tradition [2, p. 9] although some parts of the B text were added in Judges⁶. The translator himself claims Complutensis to be an important source for Slavonic Bible. It was previously mentioned that Old Testament of the Turkoniak's Bible was translated from both Göttingen Septuagint and Rahlfs. The former was used for most of the books whilst the latter for Joshua, Judges, Ruth, 1-4 Kingdoms⁷, 1-2 Paralipomenon, 2 Ezra, Proverbs, Ecclesiastes, Song of Songs, Isaiah, Ezekiel and Daniel with apocryphal additions only [2, p. 8]. The Ostroh Bible has most important influence on its version of Levites⁸. These include adding such words as *жертва* (sacrifice) or those which mean types of sacrifice. This usage is motivated by a desire to connect the Ukrainian text using the words from the traditional Slavonic [5]. Slavonic influence can also be traced in other books of the Pentateuch and Psalms⁹. Added text parts are put in square brackets to distinguish them from the critical text. Some other Slavonic text variants are among those written in cursive as *supportive* for the reader as in Gen 33:13. All those verses, to our mind, should be objects of further researches.

The 3 Ezra was translated from the Vulgate [2, p. 463]. Its existence in the Slavonic OT is not clear enough as it is not present in Greek Orthodox canon and seems

⁶ According to Turkoniak it was done because some of the readings were added to the Ostroh Bible from a version published in Venice in 1517 and thus he decided to add some of the readings without marking them in the text to his translation.

⁷ Book names and psalms numeration in this article are according to LXX tradition only.

⁸ Verses with added words or phrases include: Lev 1:9,13, 14, 17; 2: 1, 3-11, 13-16; 3: 3, 5, 9, 11, 14, 16; 4: 3, 8, 10, 14, 18, 20, 21, 24, 25, 29, 33, 34; 5: 6-9, 11, 12, 15, 16, 18, 25; 6: 5, 7, 8, 10, 11, 13, 16, 18, 23; 7: 1, 2, 5, 7, 9, 10, 14, 16, 25, 30, 32-35,37; 8: 2, 14, 21, 27-29; 9: 2, 3, 6-8, 10, 15, 17, 21, 22; 10: 12-17, 19; 12: 6, 8; 13: 3, 7, 8; 14: 10, 12-14, 17, 19-22, 24, 25, 28, 31; 15: 15, 30; 16: 3, 5, 9, 11, 15, 25, 27; 17: 4; 19: 21, 22; 22: 22, 23, 27, 29; 23: 13, 15-20, 37, 38; 25: 24, 29;

⁹ These include Ps 4:5,8; 5:4; 11:3; 26:3, 8; 28:6; 31:5; 33:20; 39:7; 49:21; 57:7; 64:6; 65:1, 18; 72:18; 77:31; 103:15; 109:3; 118:104, 109; 134:17; 146: 8; Gen 3:20; 5:2, 3; 12:6; 19:12,16; Exo; 28:32; 30:9; Deut 12: 6, 17, 26. There are also two readings, which stay apart from this list: Prov 14:32 and Jer 31:36.

typically Latin Catholic. We assume it appeared in the Ostroh Bible because of the Roman Catholic influence on Orthodoxy in Ukrainian lands in the 14-16th centuries¹⁰.

Ukrainian Bible scholar, archpriest Bohdan Ohulchansky, claims Turkoniak's Bible to be similar to Ivan Khomenko's translation but with somewhat modernized language [8, c. 28]. This seems true for linguistic issues but not for the text itself.

Unfortunately this version is not free from problems and mistakes. The language of the translation has a significant amount of Russianisms such as *роду* (childbirth) (Sir 8:19), *обнажать* (to bare) (Ez 28:7), *любовники* (paramours) (Os 2:17) and others. Being a Septuagint translation of Slavonic tradition it is to contain some readings especially in Psalms important for it as they are used liturgically in Byzantine rite. Although some of the important text variants are absent. These include absence of *Твоїх до кінця* (Thine to the end) in Ps 9:32; *Твоєї* (Thy [feminine singular genitive]) in Ps 25:7; *Вишній/Всевишній* (Most High) in Ps 64:4. Names seem to be a weak side of the translation as duplets of names appear when the same name is written in two different manners. The Greek-Jewish and Greek-Slavonic name duplets were discussed previously although some more such as *Семеї-Семей* (Shimei), *Яссон-Ясон* (Jason), *Фінеес-Фінеес* (Phineas), *Коре-Корей* (Korah) can be seen. Moreover, we have noticed one triplet *Хелкія-Гелкія-Хелкій* (Hilkiah).

To sum up we would say that archimandrite Rafail Turkoniak's Bible version is becoming more popular among Ukrainians mostly for the clearness and modernity of its language and its following of the Slavonic Bible tradition. Turkoniak himself claims there is no ideal translation so in some issues it should be improved and emended in order to make it outright clear and carefully done. Although, to our mind, it worth being among other Septuagint translations and treated as equal to them.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Албул О. Матеріали до вивчення старослов'янської мови : навч. посіб. / О. Албул, О. Лазор. – Львів, 2015. – 82 с.
2. Біблія. Книги Святого Письма Старого та Нового Завіту. Переклад ієромонаха о. Рафаїла (Романа Турконяка) – Київ : Українське Біблійне Товариство, 2013. – 1215 с.
3. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена [перекл. проф. І. Огієнка]. – Київ : Українське Біблійне товариство, 2009. – 1151 с.
4. Біленька-Світович Л. В. Церковнослов'янська мова : підручник зі словником / Л. В. Біленька-Світович, Н. Р. Рибак. – Київ : Криниця, 2000. – 336 с.
5. Дорош М. На переклади благословив кардинал Йосип (Сліпий) / Марко Дорош. // Громадсько-політична газета «Буковина». – 2017. – № 12. – С. 4.
6. Огієнко І. І. Про українську мову і книгу / Іван Огієнко; упоряд., авт. передм. М. С. Тимошик. – Київ : Корбуш, 2016. – 992 с.
7. Цуркан Р. К. Славянский перевод Библии: происхождение, история текста и важнейшие издания. – СПб. : ИД Коло; ИТД Летний сад, 2001.

¹⁰ About earlier versions see Tsurkan 2001: 211

8. Огульчанський Б., протоієрей. Словник Нового Завіту / Б. Огульчанський. – Київ : Дух і Літера, 2016. – 226 с.

9. Гнатенко Л.А. Пересопницьке Євангеліє [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/?termin=Peresopnytske_ievanheliie

10. Крат М. Отець Рафаїл Турконяк: «Коли б знав, що мені знадобиться тридцять років для перекладу Острозької Біблії, то ніколи за це б не брався» [Електронний ресурс] / Мирослава Крат // Друг читача. – 2008. – Режим доступу: <http://vsiknygy.net.ua/interview/592/>.

11. Стус Д. О. Рафаїл Турконяк «Для мене церква, – то вірні, які живуть за Христовими заповідями» [Електронний ресурс] / Дмитро Стус // РІСУ. – 2010. – Режим доступу : https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/35271/.

Науковий керівник:

Романюк Ірина Арсенівна

асистент кафедри класичної філології
факультету іноземних мов ЛНУ ім. І. Франка

Філологічні науки

УДК 811.133.1'371

Зелена Ю. Л.,

асистент кафедри французької філології
Львівський національний університет імені І. Франка
м. Львів, Україна

ВАЛЕНТНЕ ЗМІЩЕННЯ ДІЄСЛІВ В АТРИБУТИВНИХ КОНСТРУКЦІЯХ

(на прикладі займенникових дієслів у французькій мові)

Анотація. Дана стаття присвячена дослідженню передумов, процесу та результатів валентного зміщення дієслів в атрибутивних конструкціях на прикладі займенникових дієслів. Виявлення атрибутивного потенціалу займенникових дієслів свідчить про їхню здатність до актантного закриття, що, своєю чергою, можна вважати певним «трампліном» до формування нових атрибутивних дієслів та атрибутивних конструкцій загалом.

Ключові слова: атрибутивна конструкція, валентне зміщення, валентний потенціал, прономіналізація, актантне закриття, вторинна предикація.

Yu. Zelena

Assistant of French Philology Department
I. Franko National University
Lviv, Ukraine

VALENCE DISPLACEMENT OF VERBS IN ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS

(On the example of pronominal verbs in French)

Abstract. This article is dedicated to the study of the preconditions, process and results of valence displacement of verbs in attributive constructions, on the example of pronominal verbs. Detection of the attributive potential of pronominal verbs indicates their ability to actinent closure, which, in turn, can be regarded as a certain «springboard» for the formation of new attributive verbs and attributive structures in general.

Keywords: attributive structure, valence displacement, valence potential, prominalization, actinent closure, secondary predication.

При аналізі категорії валентності в контексті функціонування атрибутивних конструкцій доцільно, насамперед, констатувати те, що через унеможливлення вживання тих чи інших дієслів у реченнях з атрибутивним додатком підмета та додатка (далі – атрибутивні конструкції), йдеться про певні валентні обмеження. Це пояснюється як складністю семантико-предикативних відносин в атрибутивних конструкціях, так і виникненням в них вторинних предикативних зв'язків. В працях сучасних мовознавців, таких, як К.Бланш-Бенвеніст [1], П. Лоуверс та Е. Тоббак [4], Л.Меліс [5], Л. Талмі [6], Л. Брандт [2] йдеться також й про різні інтерпретації конструкцій, зокрема, враховуючи валентність атрибутивних дієслів та її зміщення.

Метою нашого вивчення було дослідити прагматичні та функціональні особливості вживання атрибутивних конструкцій, в цілому, а також передумови, процес та результати валентного зміщення на прикладі займенникових дієслів, зокрема.

Попередній контекстуальний аналіз був проведений, зокрема, у рамках газетно-публіцистичного стилю, який, у плані мовного вираження, характеризується водночас деякою формальною консервативністю, через його наповненість суспільно-політичними термінами та різноманіттям інших засобів увиразнення мови, до прикладу, на синтаксичному рівні та вживанні емоційно-та експресивно-забарвлених конструкцій, з іншого.

Для отримання результатів даного дослідження, нами було проаналізовано корпус з 1500 прикладів, взятих із електронної бази французьких періодичних видань *Le Monde*, *Le Monde diplomatique*, *Le Figaro*.

Наукове обґрунтування поняття валентності було здійснене Л. Теньєром, який, у рамках граматики залежностей, вказав на здатність дієслова сполучатися з певною кількістю актантів (діючих членів та сирконстантів) при побудові висловлювання. [8, с. 69]. Так, валентність була означена, як певна здатність слова визначати кількість і якість залежних від нього словоформ, зумовлену його семантичними і граматичними властивостями [9, Вікіпедія: валентність].

В якості засобів зміни дієслівної валентності розглядалася зміна стану, вживання зворотної форми дієслів та каузативних конструкцій, тощо. Це пояснює те, що реалізація валентнісних зв'язків предикатів спричиняє появу в структурі речення другорядних членів. На основі дієслова та валентно пов'язаних із ним іменників, формуються різні типи семантико-синтаксичної структури елементарних простих речень. Таким чином, у цьому трактуванні поняття валентності зіставляється з поняттям предикативності, яке, в свою чергу, пов'язане з вербоцентричною теорією речення, згідно якої дієслівна конструкція являє собою результат реалізації валентного потенціалу дієслова, яке містить його основа.

В даній статті, для аналізу процесу зміщення валентності, ми обрали займенникові атрибутивні дієслова, оскільки вони є результатом двох процесів: валентного зміщення та автономізації атрибутивної конструкції з атрибутивним додатком як підмета, так і (не)прямого додатку.

На наш погляд, при спробі класифікації атрибутивних дієслів, насамперед слушним виявляється застосування теорії прономінального підходу дослідниці К.Бланш-Бенвеніст, за яким всі члени речення, які групуються навколо дієслова, містять потенціал лексикалізації займенника [1, с. 51]. Зокрема пропонувалось застосовувати критерій перевірки, в межах застосування прийомів трансформаційного аналізу, можливості (або неприйнятності) підстановки в конструкції $SN1 - SV (V - SN2 - X)$, де $SN1$ — номінальна синтагма підмета, SV — дієслівна синтагма, яка складається з: V — дієслово-присудок, $SN2$ — додаток, елемента X — АД додатка. Для такої заміни було здійснено по-перше, перетворення елемента $SN2$ з номінальної форми на займенникову, по-друге, заміну елемента X на неозначений займенник чоловічого роду (множини) *tel(s)* або жіночого роду (множини) *telle(s)*, по-третє, вживання відносного займенника *que*, яке вводить підрядне речення з атрибутивною конструкцією (164)

(1) *Je vous la rends telle que vous me l'avez donnée.*

З точки зору валентності дієслова, синтагма *telle que vous me l'avez donnée*, при паралельному зіставленні із валентністю синтагми головного речення *Je vous la rends*, виявляє еквівалентне значення до прикметникової синтагми із значенням *intacte* (незмінний). Таким чином, мовознавець запропонувала застосувати даний критерій для кожного із дієслів для того, щоб з'ясувати загалом їх поєднуваність (або ні) із компонентами у складі атрибутивної конструкції з АД (не)прямого додатка, а також для виявлення їхнього статусу («опорне» чи «оказіональне»).

Іншою працею, в якій було далі розвинуто припущення К.Бланш-Бенвеніст, було дослідження атрибутивних дієслів та спроба розробки їх деталізованого переліку, була робота представників бельгійської мовознавчої школи П. Лоуверса та Е. Тоббак [4]. В цій праці мовознавці приєдналися до поглядів своєї попередниці і неформально розподілили всі атрибутивні дієслова на дві основні групи: опорні та okazіональні з одного боку та, незайменникові (*être, devenir, faire, tomber, passer* тощо) та займенникові (*s'avérer, se révéler, se montrer* тощо), з іншого [4, с.92].

Важливо, що синтаксичні властивості обох типів атрибутивних дієслів пояснюються, насамперед, існуванням двох різних типів семантичних відносин, які встановлюються між складовими елементами всередині атрибутивної конструкції. Так, стосовно okazіональних займенникових дієслів, то, досліджуючи думку таких сучасних американських дослідників, як Л. Талмі та

Л. Брандт, ми знайшли доречною їх пропозицію розподілити всі неперехідні займенникові дієслова на три відносно однорідні підгрупи [6, с.212], [2]:

1. Дієслова першої підгрупи виражають базовий стан щодо концептуалізації, відносно «уявного або фіктивного руху», до прикладу : *se dresser, s'élever, s'aligner, se tacher (comme), se découper, s'étendre, s'ouvrir* і *se dessiner comme*.

В свою чергу, можемо зазначити, що велика кількість цих дієслів формує конструкцію з оказіональним атрибутивним додатком, який, однак, має потенціал стати опорним (2):

(2) *La maison du parti nazi, qui se dresse colossale sur la place des musées.*

Так, при аналізі вживання займенникового дієслова *se dresser*, важко віднайти його первинний семантизм («вставати», «підійматись»), оскільки в даному випадку йдеться швидше про опис стану «*elle est colossale*», що свідчить про слушність припущення мовознавців про присутність рис «фіктивного/віртуального переходу».

2. Другою підгрупою оказіональних займенникових атрибутивних дієслів є неперехідні дієслова, які характеризуються присутністю аспектного складового елемента. Йдеться, зокрема, про дієслова типу *se constituer (comme), s'instituer (comme), se fixer comme* і *se développer comme*, які виражають результуючий стан певного процесу формування, який, однак певною мірою відходить на задній план (3).

(3) *La paléographie grecque s'est constituée comme science en occident.*

Частково вони доповнюють згадану, в переліку опорних займенникових атрибутивних дієслів, групу дієслів аспектної модальності і дієслів стану та результуючого стану. Однак, процес зміни у них є ще більш експліцитним, а такі дієслова, як: *se métamorphoser, se transformer en, se changer en, se muer en* тощо, на нашу думку, заслуговують окремого, більш ретельного дослідження щодо визначення їх потенціалу утворювати конструкції атрибутивного вживання.

3. Третя підгрупа займенникових дієслів виражає характеристику постійного стану із семантичним значенням, еквівалентним до дієслова *rester* (4):

(4) *La masse moléculaire se maintient constante pendant un certain temps.*

Таким чином, підсумовуючи дві різні спроби класифікувати займенникові атрибутивні дієслова, як опорні, так і оказіональні, можемо отримати підтвердження гіпотези стосовно їхньої ролі у виникненні нових атрибутивних конструкцій, однак, для встановлення їх вичерпного переліку слід визначити такі критерії, які б могли дозволити їх більш вичерпну класифікацію.

Для розгляду процесу валентного зміщення на прикладі займенникових дієслів, звернемося також до результатів досліджень сучасного мовознавця Л. Меліса та проаналізуємо їх слушність на конкретних прикладах. Так, на думку

цього лінгвіста, займенникова конструкція спочатку повинна інтранзитивно перейти до нейтрального вживання (тобто ні активного, ні пасивного) і лише після цього займенникове дієслово може увійти до складу атрибутивної конструкції, поряд із АД підмета чи додатка [5, с. 138]. Розглянемо детальніше дане твердження та прослідкуємо цей перехід, спираючись на конкретні приклади вживання займенникових дієслів у якості атрибутивних [5, с. 139].:

1) перехідне дієслово в займенниковій конструкції (5):

(5) *Les secrets ne se révèlent qu'en toute confiance qu'en toute confiance.*

2) займенникова конструкція в нейтральному вживанні (інтранзитивне злиття актантів при проникненні інших змістових нюансів порівняно з перехідною конструкцією, яка не допускає можливості переформулювання) (6):

(6) *L'espoir du cyclisme belge s'est révélé dans l'ascension du col du Tourmalet.*

3) неперехідне дієслово (займенникове) + okazіональний атрибутивний додаток, де у реченні (6) okazіональне вживання займенникового атрибутивного дієслова *se révéler* є еквівалентним до типового атрибутивного дієслова *apparaître*:

(7) *La vierge s'est révélée voilée.*

4) перехідне дієслово (займенникове) + базовий АД (8):

(8) *Elle s'est révélée capable d'un tel exploit.*

Таким чином, можемо зробити припущення, що присутність таких можливостей вживання займенникових дієслів прямо пов'язане з розвитком та зміщенням їх валентності. Звичайно, що вони, загалом, можуть співіснувати з різними значеннями (базовим та атрибутивним) в синхронії, однак не постійно, як це й доводять лінгвісти на прикладі дієслова *s'avérer*. У сучасній французькій мові воно спочатку почало часто використовуватися для введення АД підмета у речення, так, з огляду на частоту вживання його у мові, воно було офіційно затверджено у 1986 році Французькою Академією як нормативне дієслово-зв'язка (9).

(9) *Les obstétriciens s'avèrent réticents à admettre les sages-femmes dans les salles d'accouchement*

Проте, слід зазначити, що таке вживання призводить часто-густо до непорозуміння, плеоназмів і протиріч. Так, пам'ятаючи його конотаційне значення «виявитися істинним, правдивим», звичайно не можливо не звернути увагу на вживання у такій конструкції таких прикметників, як *vrai* (плеоназм), *faux*, *erroné* (протиріччя) або *exact* (повторення). Отже, слід уникати таких невдалих поєднань з цим дієсловом, надаючи перевагу його синонімам (10), (11):

(10) *Le témoignage est apparu vrai* (замість *s'est avéré vrai* : плеоназм) ;

(11) *La liste de ses biens s'est révélée erronée* (замість *s'est avérée erronée* : протиріччя).

Щодо другого механізму переходу займенникових дієслів до категорії атрибутивних, то співвідношення між займенниковим атрибутивним вживанням та іншими типами, виявляє певну тенденцію до автономізації, яка загалом є характерною для займенникових зворотів. Звідси випливає, що другим джерелом постійного оновлення складу переліку атрибутивних дієслів є саме займенникові дієслова, особливо в конструкціях з АД підмета (12-15) (приклади взяті з електронної бази французьких періодичних видань *Le Monde* і *Le Figaro*).

(12) *Ce vendredi s'annonce comme la journée la plus chargée, avec 126 TGV au départ de la gare de Lyon et 228 de la gare Montparnasse.*

(13) *Le représentant de Virginie se positionne comme le champion des principes des Tea Parties*

(14) *Mardi soir aux États-Unis, la Fed s'est montrée divisée sur les solutions à apporter pour doper la reprise économique.*

(15) *Les élus allemands, finlandais et néerlandais s'annoncent les plus hostiles.*

Звичайно, що в даній статті ми звернули увагу лише на деяких прикладах валентного зміщення за участю займенникових дієслів. Однак, навіть попередні результати дослідження атрибутивного потенціалу займенникових дієслів, свідчать про те, що їхня здатність до актантного закриття може вважатися, певним «трампліном» до формування нових атрибутивних дієслів та атрибутивних конструкцій загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brandt L. Subjectivity in the act of representing: The case for subjective Motion and Change. Phenomenology and the Cognitive Sciences, 2009 [Electronic resource]. – Mode of access : www.springerlink.com/index/f7h1125u75537024.pdf
2. Blanche-Benveniste C. Laissez-le tel que vous l'avez trouvé : Propositions pour l'analyse du fameux attribut du complément d'objet. // Travaux de linguistique. – 1988. – № 17 – P. 51-68.
3. Lamiroy B. Les copules ressemblent-elles aux auxiliaires? / B. Lamiroy, L. Melis. – Amsterdam : Benjamins, 2003. – 217 p.
4. Lauwers P. Les verbes attributifs : inventaire(s) et statut(s) / P. Lauwers, E. Tobback // Langages. – 2010. – № 179-180. – P. 79-113.
5. Melis L. La voie pronominal. La systématique des tours pronominaux en français moderne / L. Melis. – Louvain-la-Neuve : Duculot, 1990. – 138 p.
6. Talmy L. Fictive motion in language and 'ception' // P. Bloom et al. Language and Space. – Bradford : MIT Press, 1996. – P. 211-276.
7. Wilmet M. Grammaire critique du français / M. Wilmet. – Louvain-la-Neuve : Duculot, 2007.
8. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Пер. с фр. И. М. Богуславского и др. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
9. <http://www.google.ru/>
10. Official site of *LeFigaro*. – Mode of access : <http://www.lefigaro.fr/>
11. Official site of *LeMonde*. – Mode of access : <http://www.lemonde.fr/>

Філологічні науки
УДК 808.5:811.14'02

Зубченко С. В.,
асистент кафедри класичної філології ЛНУ імені І. Франка
м. Львів, Україна

ЗАСОБИ ДОСЯГНЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АРГУМЕНТАЦІЇ У ТЕКСТІ «ІСТОРІЇ» ГЕРОДОТА (на матеріалі монологу Артемисії)

Анотація. У статті розглянуто монолог Артемисії, в якому вона намагається переконати Мардонія не вступати в морський бій з греками. На основі аналізу структури аргументації визначено ключові елементи аргументації, розроблено відповідні схеми. Виявлено увесь діапазон синтактико-стилістичних структур, встановлено комплекс тих засобів, які сприяли досягненню ефективності аргументації.

Ключові слова: аргументація, аргумент, монолог, тезис, посилання, гарантія, антитеза.

S. Zubchenko
Assistant of Classical Philology Department at I. Franko National University
Lviv, Ukraine

MEANS OF ACHIEVING THE EFFECTIVENESS OF ARGUMENTATION IN THE TEXT «HISTORY» BY HERODOTUS (on the material of Artemisia's monologue)

Abstract. The article examines the monologue of Artemisia in which she persuades Mardonius to avoid the sea battle with the Greeks. Key elements of argumentation and corresponding schemes are elaborated on the basis of analysis of the argumentation structure. The article reveals the whole range of syntactic and stylistic structures and outlines the complex of means which contributed to achieving effectiveness of argumentation.

Key words: argumentation, argument, monologue, thesis, reference, guarantee, antithesis.

У творі давньогрецького письменника Геродота «Історія», крім розповіді самого автора значне місце займає пряма мова його персонажів. Зокрема, в творі нараховуємо 116 монологів, 68 діалогів та 6 полілогів, тобто чільне місце серед усіх зафіксованих випадків прямої мови займає монолог. Перш за все це пов'язано із категоричним характером мовленнєвих актів директивного характеру, після яких розпочинати бесіду не завжди було доречно або можливо. Це насамперед накази, вказівки, оракули чи написи. Проте це далеко не повний перелік тем монологів, адже в тексті «Історії» можна знайти й любовні звертання, і заклики до дій, докори чи звинувачення. Спільною рисою усіх монологів є певна мета, якої прагне досягнути мовець. Для її досягнення оратор використовує як різної сили та кількості аргументи, так і синтактико-стилістичні мовні засоби підсилення своїх слів. Процес досягнення цієї мети й буде аргументацією.

Поточне дослідження обмежене вивченням аргументації лише в одному монолозі, текст якого представлений найбільшою кількістю синтактико-стилістичних засобів та усіма елементами структури аргументації.

Перші дослідження явища аргументації, відомі ще з часів античності, знаходять і в наш час своїх продовжувачів як за межами України (С. Тулмін [1],

Ф. Х. Емерен, Р. Гротендорст [2], Е. Агапов [3], А. Алексєєв [4], Л. Васильєв [5], В. Гуторов [6], Т. Третьякова [7]), так і в ній, щоправда аргументаційні студії на вітчизняному науковому просторі поки досить спорадичні (О. Бекетова [8], І. Зарицька [9], О. Красненко [10]).

Взявши до уваги визначення аргументації, запропоновані цими науковцями, трактуємо аргументацію як певний вид інтелектуальної діяльності, виражений у знаковій системі з чіткою структурою, в основі якого лежить логічне обґрунтування доказуваного тезису різними засобами та з різною метою в залежності від кожного конкретного випадку. Згідно з розробленою теорією структуру аргументації розглядаємо за її складовими частинами: тезис (Т), аргумент (А), посилення (П), гарантія (Г).

Кожна аргументація переслідує певну мету, на що вказує Е. Агапов [3, с. 5]. У Геродота можна виділити основну ціль аргументації твору – переконати аудиторію у правдивості написаного, а також цілий ряд додаткових, локальних цілей. Це зумовлено тим фактором, що основний аргументатор «Історії» – це Геродот, але це також й аргументація історичних осіб, про яких він розповідає. Ціль такої аргументації, відповідно, відрізняється від основної, поставленої автором «Історії».

Прикладом локальної мети слугує монолог Артемисії у VIII книзі «Історії» Геродота, який і покладено в основу аналізу. Об'єкт дослідження – композиція аргументації Артемисії, а також увесь спектр синтактико-стилістичних засобів, які формують її аргументативну базу, предмет – співвідношення та міжрівневі зв'язки між складовими частинами аргументації та функціональна роль засобів синтаксичної стилістики у досягненні її ефективності.

Мета статті – виявлення структури аргументації та способів досягнення її ефективності в одному з монологічних текстів – монолозі володарки малоазійського міста Галікарнас Артемисії, шляхом розробки відповідної схеми аргументації, виокремлення комплексу синтактико-стилістичних засобів аргументативної стратегії, з'ясування найефективніших з них, визначення коефіцієнту їхньої концентрації.

В аналізованому монолозі Артемисія звертається до Мардонія, аби відмовити останнього вступати у морську битву з греками. Структура промови має таку схему: Т + (А1 + П1) + А2 + А3 + (А4 + П2 + Г1 + Г2) + (А5 + П3) + А6. Адресант починає свою промову тезисом, далі подає аргументи, рясно підсилюючи їх синтактико-стилістичними засобами.

У межах тезису простежуємо початок шестикомпонентного варіативного повтору, в основі якого ключове слово усієї аргументації *ἡ ναυμαχία* (морська битва) та похідні від нього: *τῆσι ναυμαχίῃσι... ναυμαχίην... ναυμαχίῃσι... ναυμαχίην... ναυμαχέειν... ναυμαχῆσαι...* (VIII, 68).

У другому аргументі функціонує трикомпонентний варіативний повтор іменника *ὁ ἀνὴρ* – *муж*: *οἱ ἄνδρες... τῶν ἀνδρῶν... ἄνδρες* (VIII,68). Вживання цієї лексеми в межах одного речення зумовлене різними її значеннями: в перших двох випадках у значенні *мужі* або *народ*, а в останньому – *чоловіки*: *οἱ γὰρ ἄνδρες τῶν σῶν ἀνδρῶν κρέσσονες τοσοῦτο εἰσὶ κατὰ θάλασσαν ὅσον ἄνδρες γυναικῶν*. (VIII,68) – *бо ці мужі за твоїх мужів настільки сильніші на морі, наскільки чоловіки за жінок*. Для підкреслення цього семантичного контрасту автор промови вводить одразу дві прості антитези, де протиставлення базується на опозиційній парі різнокоренових антонімів *οἱ ἄνδρες* ≠ *αἱ γυναῖκες* (*чоловіки* ≠ *жінки*) та слів, що набувають протиставного значення лише в контексті, де опозиційну пару утворюють іменник *οἱ ἄνδρες* – *мужі* (йдеться про греків) та словосполучення *τῶν σῶν ἀνδρῶν* – *твої мужі* (йдеться про персів). Хоча ці антитези побудовані на словах, що не є ключовими для цілої промови, проте відіграють важливу роль у збільшенні переконливості аргументу, в якому функціонують.

Одразу після цього аргументу слідує два риторичні запитання: одне як посилення до другого аргументу, інше – як третій аргумент. *τί δὲ πάντως δεῖ σε ναυμαχίῃσι ἀνακινδυνεύειν;* (VIII,68) – *чому тобі постійно потрібно всяким способом наражатися на небезпеку в морській битві?* *οὐκ ἔχεις μὲν τὰς Ἀθήνας, τῶν περ εἵνεκα ὀρμήθης στρατεύεσθαι, ἔχεις δὲ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα;* (VIII,68) – *чи не володієш Афінами, заради яких вирішив іти походом, чи володієш рештою Еллади?* Відповідно до класифікації О. Петришиної [11, с. 54] риторичне запитання має здатність виконувати експресивну, сугестивну та когнітивну функції. В обох зазначених вище випадках функція риторичного запитання – сугестивна. Мовець апелює до інтуїції адресата, впливаючи цим самим на нього, в першому випадку звертаючи увагу на можливі втрати у зв'язку з небезпекою, у другому – на вже наявні здобутки й на фактичне досягнення мети усього походу – захоплення Афін. Обидва риторичні запитання передбачають ту саму відповідь, хоч і сформульовані з використанням однокоренових антонімів (*οὐκ ἔχεις* ≠ *ἔχεις* – *не володієш* ≠ *володієш*). Окрім того, відзначаємо в другому запитанні синтаксичний паралелізм.

Середина промови (A3 + (A4 + Π2 + Γ1 + Γ2)), попри її значні розміри, фактично не підсилена нічим, окрім хіба що продовження варіативного повтору іменника *ἡ ναυμαχία*, що бере свій початок ще у тезисі. Відсутність синтактико-стилістичних засобів компенсована багаторівневістю аргументації, а саме підсилення четвертого аргументу посиленням, а самого посилення – двома гарантіями.

Зазначений вище варіативний повтор продовжує своє розгортання і в п'ятому аргументі, проте цього разу в оточенні еліпсису та антитези: *ἦν δὲ αὐτίκα ἐπειχθῆς ναυμαχῆσαι, δειμαίνω μὴ ὁ ναυτικὸς στρατὸς κακῶθεις τὸν πεζὸν*

προσδηλήσεται. (VIII,68) – якщо ж в цю мить поспішиш битися на морі, то боюся, щоб не знищив морське військо, а сухопутне разом з ним загине. Пропущений при субстантивованому прикметнику *πεζὼν* іменник *τὸν στρατὸν* легко відтворюється з попереднього словосполучення. Його елімінація пов'язана із концентрацією уваги навколо опозиційної пари прикметників *ναυτικὸς ≠ πεζὼν* (морський ≠ сухопутний), що творять просту антитезу.

Містить антитезу й посилення, яке передує останньому – шостому аргументу: *πρὸς δὲ, ὃ βασιλεῦ, καὶ τόδε ἐς θυμὸν βάλεν, ὥς τοῖσι μὲν χρηστοῖσι τῶν ἀνθρώπων κακοὶ δοῦλοι φιλέουσι γίνεσθαι, τοῖσι δὲ κακοῖσι χρηστοί. (VIII,68) – щодо цього, о царю, май на увазі і те, що добрим з людей мають звичку траплятися погані раби, а поганим – добрі.* Особливістю цієї двочленною за зовнішньою структурою антитези є те, що в ній, хоч і дві опозиції, проте вони побудовані за допомогою однієї пари прикметників-антонімів: *χρηστοί ≠ κακοὶ* (добрі ≠ погані). Ці прикметники своєю чергою протиставлені одне до одного дзеркально, створюючи фігуру хіазму. Зосередженню уваги саме на цих антонімах сприяють і два еліпсиси у другій частині речення, адже пропущено іменник у так званому Genetivus partitivus *τῶν ἀνθρώπων*, а також словосполучення *δοῦλοι φιλέουσι γίνεσθαι*. Це посилення за своїм змістом дещо відрізняється від цілої промови, адже містить контент швидше філософського характеру, який, хоч і максимально підсилений, проте без додаткової інформації незрозумілий. Таким чином, повернувши максимально увагу слухача, викликавши його зацікавлення, автор промови підготував підґрунтя для останнього аргументу, що слідує після цього посилення, в якому й розкрито посил цієї думки: *σοὶ δὲ ἐόντι ἀρίστῳ ἀνδρῶν πάντων κακοὶ δοῦλοι εἰσὶ, οἳ ἐν συμμάχων λόγῳ λέγονται εἶναι ἐόντες Αἰγύπτιοί τε καὶ Κύπριοι καὶ Κίλικες καὶ Πάμφυλοι, τῶν ὄφελος ἐστὶ οὐδέν (VIII,68) – в тебе ж, такого, що є найкращим серед усіх людей, є погані раби, яких ти вважаєш такими, що є у твоїх союзників: єгиптяни і кіпріоти, і кілікійці, і памфілійці, з яких жоден не є достойним.* Уже на початку аргументу в продовження попередньої думки вжито двочленну антитезу з подібною парою прикметникових протиставлень (перший прикметник вжито у Gradus Superlativus): *ἀρίστῳ ≠ κακοὶ* (найкращому ≠ погані) зі схожими за семантикою означуваними іменниками (*ὁ ἀνὴρ* (вільний муж, чоловік) та *ὁ δοῦλος* (раб)). Очевидно, що ця антитеза, вжита на початку аргументу, виконує зв'язну функцію, єднаючи посилення та аргумент в одне ціле, що вважаємо за необхідне саме у цьому випадку, адже впродовж цілої промови посилення йшли після аргументів, а не передували їм. Останній синтактико-стилістичний засіб промови – полісиндетон, утворений за допомогою єднального сполучника *καὶ* та перелічення іменників на позначення народів. Трикратне повторення цього сполучника серед назв народів, яких оратор зараховує до негідних, підсилює

загальний негатив, що лине в їх напрямку, і сприяє переконанню Мардонія у тому, що йому немає на кого покладатися під час морської битви.

Незважаючи на те, що Артемісія залучила до своєї аргументації максимально можливу кількість засобів підсилення, як на рівні елементів аргументації, так і на рівні синтактико-стилістичних засобів (шість антитез, три еліпсиси, два риторичних запитання, два варіативних повтори та по одному синтаксичному паралелізму, хіазму, переліченні та полісиндетону – разом 17 засобів), з досить високою концентрацією останніх (див. таблицю нижче), її думка проти вступу у морську битву була єдиною, тому Ксеркс, який приймав остаточне рішення, попри те, що відтепер почав особливо поважати цю жінку (на це вказує і сам автор «Історії» в VIII, 69), віддав перевагу думці більшості. Як відомо з історії, його рішення виявилось хибним і привело до поразки та втрати значної частини флоту персів.

Промова	Кількість рядків	Кількість засобів	Коефіцієнт концентрації
Монолог Артемісії	19	17	0,89

Перспективою майбутніх досліджень стане вивчення та опис аргументації в інших зафіксованих у Геродотовій «Історії» монологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Toulmin S. The Uses of Argument / S. Toulmin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1958. – 262 p.
2. Ееме́рен Ф. Х. Речевые акты в аргументативных дискуссиях / Ф. Х. Ееме́рен, Р. Гротендорст. – СПб. : Васильевский остров, 1994. – 238 с.
3. Агапов Е. П. Теория и практика аргументации / Е. П. Агапов. – Ростов-на-Дону, 2009. – 103 с.
4. Алексеев А. П. Философский текст: идеи, аргументация, образы / А. П. Алексеев. – М. : Прогресс-Традиция, 2006. – 328 с.
5. Васильев Л. Г. Аргументативно-лингвистические принципы понимания теоретического текста / Л. Г. Васильев. // Вестник Российской коммуникативной ассоциации. – 2002. – № 1. – С. 16-23.
6. Гуторов В. А. Политическая аргументация и генезис политической философии: методологические аспекты / В. А. Гуторов // Мысль. – 2006. – № 6. – С. 149-159.
7. Третьякова Т. П. Опыт лингвистического анализа аргументации в политическом диалоге / Т. П. Третьякова. // Коммуникация и образование : Сб. статей. – 2004. – С. 299-320.
8. Бекетова О. В. Організаційні форми аргументації в межах мікро- та макроструктури тексту публічного мовлення [Електронний ресурс] / О. В. Бекетова. // Державне управління: теорія та практика. – 2006. – № 1. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2006-1/txts/zmist.htm>
9. Зарицька І. Структурні типи аргументованих мовленнєвих актів сучасної української мови : комунікативно-прагматичний аспект / І. Зарицька. // Лінгвістичні студії. – 2009. – № 18. – С. 161-164.
10. Красненко О. М. Композиційний і риторико-аргументативний типи структур французького наукового тексту з міжнародних відносин / О. М. Красненко. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 8. – С. 272-276.
11. Петришина О. Риторичні запитання у проповідях Йосифі Сліпого / О. Петришина. // Мовознавство. – 2007. – № 5. – С. 53-57.

Філологічні науки
УДК 82.09 (477) „189/193”

*Ліпницька І. М.,
канд. філолог. наук, доцент,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ПОСТАТЬ І ТВОРЧІСТЬ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО В НАУКОВІЙ РЕЦЕПЦІЇ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу специфіки літературно-критичної методології та концептуальних підходів Сергія Єфремова до літературних персоналій, домінуванню біографічного та психологічного методів у дослідженні постаті та творчості визначного епіка XIX ст. Івана Нечуя-Левицького.*

***Ключові слова:** методологія, біографічний метод, психологічний метод, психобіографія, соціологічний метод.*

*I. Lipnyska
PhD (Philology), Associate professor
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine*

IVAN NECHUY-LEVYTSKYI'S PERSONALITY AND CREATIVE WORKS IN SERHIY YEFREMOV'S SCIENTIFIC RECEPTION

***Abstract.** The article is dedicated to the analysis of Serhiy Yefremov's literary and critical methodology and conceptual approaches to the literary personalities, domination of the biographical and psychological methods in researching the personality and creative works of the prominent 19-th century epic Ivan Nechuy-Levytskyi.*

***Keywords:** methodology, biographical method, psychological method, psychobiography, sociological method.*

Найпродуктивнішим літературним критиком перших десятиліть ХХ ст., поза будь-яким сумнівом, був Сергій Єфремов. С. Єфремову належить створення відомого «хроматичного ряду» чи «канону» української літератури нового й новітнього періодів, який до виходу його «Історії українського письменства» у науці фактично не існував, як зазначав М. Зеров, його тільки уточнювали залежно від новознайдених матеріалів чи новіших поглядів на окремі з них. Продовженням цієї фундаментальної праці, її своєрідною розбудовою стала низка монографій про письменників, в яких літературознавець уточнював, доповнював, коригував, розширював уявлення про глибину й вагомість національного мистецтва слова, роль і можливості літератури в різноманітних контекстах життя.

Метою статті є дослідження літературно-критичної методології С. Єфремова аналізу постаті та творчої спадщини Івана Нечуя-Левицького.

Ю. Бойко-Блохин слушно стверджував, що С. Єфремов є майстром психолого-біографічного портрета: щоразу в таких дослідженнях він створює своєрідний і неповторний взірець цього літературно-критичного жанру, крім того, учений вважав, що Єфремов є одним із кращих представників біографічного методу у світовому літературознавстві [1, с. 336]. Саме С. Єфремов є автором цілої низки літературних портретів. У своєму аналізі літературного

доробку тієї чи іншої персоналії вважав, як і засновник жанру літературного портрету Ш. О. Сент-Бев, що особистість митця, його характер, психіка, походження, факти інтимного життя безпосередньо позначаються на його творчості.

Справді, домінантним методом, яким послуговується С. Єфремов, аналізуючи життя і творчість представників українського красного письменства, зокрема й І. Нечуя-Левицького, є біографічний. Дослідник прагнув репрезентувати автора як живу людину унікальної біографії, з її думками, почуттями, страхами, хворобами, котра живе у «своєму» часі, що впливає на її творчість і визначає вибір тем та сюжетів її творів. Отже, об'єктом наукових студій дослідника була життєва та ідейна траєкторія українських письменників, що дещо знижувала науковий рівень досліджень, надаючи їм публіцистичного звучання. На думку Ю. Бойка-Блохина, літературознавчі пошуки Єфремова пов'язані з «життєвою актуалією», а «його публіцистика того позему, який натурально переростає у цікаву, живу, соковиту літературознавчу аналізу» [1, с. 336].

Такою «аналізою» відзначається наукова студія цього найсумліннішого дослідника національної літератури, «совісті української нації», як називали відомого науковця сучасники, присвячена постаті І. Нечуя-Левицького.

В означеній студії С. Єфремов реалізував власні погляди на сенс літературної критики, її завдання: «найбільша вага критики якраз у тому, що вона пояснює літературні з'явища на підставі загальних теорій, – окремі літературні факти укладає в систему й зводить їх до якогось спільного джерела» [3, с. 59].

До дослідженні життєвої та творчої долі відомого українського письменника С. Єфремов підходив надзвичайно ґрунтовно: вивчив усі можливі джерела, з яких черпав інформацію про І. Нечуя-Левицького. По-перше, власні враження, особисті зустрічі й спілкування з метром української літератури склали основне враження автора літературного портрета. По-друге, С. Єфремов прагнув об'єктивності. Він звернувся до сучасників, усіх, хто знав письменника, з проханням написати їхні враження про цю першорядну персону в національній епіці другої половини ХІХ ст. Не останнє місце займали й спогади батька С. Єфремова про юність письменника, адже з Левицьким вони разом навчався в Богуславській бурсі.

Третім чинником вважаємо покликання дослідника на автобіографічні записи («Автобіографія» та автобіографічний лист до О. Огоновського) та епістолярій І. Нечуя-Левицького, автор яких не лише інформував про факти і події зі свого життя, але й оприлюднював свої душевні переживання, спричинені різними життєвими обставинами, представляв своє особистісне «Я».

Четвертим фактором, на який спирався критик в оцінці І. Нечуя-Левицького як літератора, була власне художня та публіцистична спадщина

митця, «задля цього він користується також і порівняльним методом – спорадично, але цікаво й успішно» [5, с. 15].

Біографічний метод у методологічній палітрі критика суттєво доповнюється психологічним аналізом. Таке поєднання представлено в першій частині дослідження про І. Нечуя-Левицького, в якому автор простежував «суспільні переживання письменника, всі ті біографічні побудники, які вели його до створення славних творів, тут і побутові його звички, і його відносини з громадянством, і нарешті, його портрет» [2, с. 328]. Мета, яку ставить собі критик, аж надто складна: не просто «глянути на це немудре життя» (йдеться про позірну простоту життєвого побуту українського письменника), а «розгадати того внутрішнього сфінкса, що під цим супокоем та поміркованістю лагідного дідуся крився» [2, с. 398]. Справді, біографічно-психологічна студія С. Єфремова присвячена розгадці таємниці Нечуя-Левицького – людини й митця.

Студія про І. Нечуя-Левицького складається зі вступних зауваг і трьох частин, в яких критик прагне досягнути секретів творчості відомого митця через призму його життя й обставин, у яких доводилося працювати, досягнути «парадоксальності» не лише поглядів письменника, але таємницю його особистості.

Важливими в розкритті авторської концепції сенсу творчості І. Нечуя-Левицького є вступні зауваги до студії. Саме у вступі С. Єфремов підкреслив, що митець прийшов в українську культуру в корпусі нової плеяди національно свідомого покоління – «різночинних» інтелігентів», котрі змінили попереднє покоління дворянства (колишньої козацької старшини), що після реформи 1861 р. майже повністю відреклося свого народу. Це покоління тепер виконувало «обрусительську» роль на теренах України, перетворившись на когорту «тоже-малоросів», котрі «про своє малоросіяństwo поза варенухою й салом згадували хіба при тій вірній okazji, щоб його авторитетом підперти непотрібність чи утопійність національного розвитку українського народу, висміяти заходи піонерів на тому важкому шляху» [2, с. 397]. Таким «піонером» С. Єфремов бачить великого українського письменника ХІХ ст. – І. Нечуя-Левицького.

Першу частину праці скрупульозний біограф присвятив детальному обсервуванню життєвого шляху митця, досліджуючи факти й обставини його формування, той особливий «гурій», в якому «зростав і вражіннів набирался прийдущий письменник», утверджувався його націотворчий світогляд. Дослідник акцентував на тих фактах, які підтверджували його концепцію: майбутній письменник формувалася в народній українській стихії, де все оточення – родина, селянство, природа – сприяло його становленню як українського письменника.

Детально вислідивши обставини формування світогляду письменника, С. Єфремов висловив оригінальні судження про особливості творчої манери митця. По-перше, диференціював творчість письменника на два періоди: до першого періоду критик зарахував творчість митця до 90-х рр., другий починається повістю «Над Чорним морем», котра датується 1888 р. і «характеризується вичерпанням спостережень, утомою, розволікдістю, велемовністю, млявим розвитком дії й мертвенністю контурів» [2, с. 427].

По-друге, вказав, що богословська освіта надзвичайно потужно вплинула на формування Нечуєвої естетики, зокрема спрямувала орієнтацію на житійні зразки, яким притаманні умовність форми, трафаретні змісти тощо. Потужним важелем формування стилю письменника, як свідчить «Автобіографія» митця, стали враження від світової літератури, з якою він почав знайомитися ще в бурсі. Окремо С. Єфремов дослідив і впливи усної народної поетичної творчості на поезику І. Нечуя-Левицького, які позначилися на тематичному, стильовому та формальному рівнях поезики творчості митця. Отже, за визначенням С. Єфремова, в синтетичному вигляді ці впливи становлять специфічну амальгаму поглядів «одного із найбільших заступників українського повістярства», позначилися на формальних ознаках творів, стилі та змісті, безпосередньо пов'язаними із українською народною та книжною традиціями. Дослідник довів, що ідеї народності та національності, орієнтація на зразки усної народної поетичної творчості та народну мову стали «естетичним канонем, рецептом на написання, на стиль» для І. Нечуя-Левицького. Ці настанови письменник реалізував у своїх творах, де можна зустріти «повний букет образів і порівняннів» з усної народної поетичної творчості.

Другий розділ студії розпадається на дві частини. У першій подана позитивна характеристика творчого доробку 70-80-х рр. XIX ст., у другій – критика II періоду, який, на думку літературознавця, відзначався занепадом. Аргументація дослідника базувалася на тому, що саме в першому періоді письменник створив свої найкращі твори.

Аналізуючи творчий доробок І. Нечуя-Левицького, критик уперше оперує таким науковим поняттям, як «галерея образів». В основу класифікації групування образів-типів літературознавець кладе важливий, на його думку, принцип – поділ відповідно до характерологічних рис героя.

Ще однією методологічною засадою С. Єфремова в аналізі творчості І. Нечуя-Левицького є соціологічний метод, який спирається на принцип класифікації творів за їхніми ідейним спрямуванням.

Згідно визначених критиком естетичних пріоритетів І. Нечуя-Левицького, С. Єфремов вважав, означеного автора дещо ретроградним, оскільки він, як учень П. Юркевича на все подальше життя засвоїв академічну естетику. Підкреслюючи консервативність письменника С. Єфремов відзначав, що «спосіб

писання, манера, стиль лишилися у Левицького однаковісінькими на всю його довгу діяльність на літературній ниві», а це не дало йому вийти на ширші обрії обсервації дійсності. «Щодо мети й змісту творів Левицький був строгий реаліст», – стверджував С. Єфремов. Він критикував письменника, підкреслюючи примітивізм прози митця у композиції та художніх засобах.

Аналізуючи творчий спадок митця критик спирається не лише на біографічне тло, але й широко подає історію України, що дає можливість глибше збагнути думку автора, його прозу як ґрунтовне дослідження часу й обставин, адже твори митця сприймаються через «запах» епохи.

Виявивши, що основний інтерес письменника «зосереджений-таки на членах українського народу», С. Єфремов проаналізував спроби автора розімкнути вузьке коло своїх інтересів – подати портрети української інтелігенції й духовенства, водночас відзначив і причини деморалізації українського суспільства, «розпадання нації на ворожі між собою верстви».

Характером письменника, його способом життя «старого кавалера» пояснює критик, на його думку, негативні сторони творчості письменника. Зокрема, брак живої реакції на сучасні виклики, холодно-розміркований стиль його творів, тому герої творів, особливо останнього періоду творчості відзначаються певною штучністю.

Ю. Бойко-Блохин підмітив ще одну стильову рису С. Єфремова: аналізуючи творчість митця, він наслідує деякі стильові прийоми аналізованого автора. Так, у розгортанні біографії Нечуя-Левицького він «наслідує, з мистецьким тактом, деякі стильові прийоми самого Левицького» [1, с. 427].

Детальне вивчення долі І. Нечуя-Левицького та його творчості дало підстави С. Єфремову стверджувати, що більшість творів митця мають автобіографічне начало, власне життя для нього стало тим основним матеріалом, який письменник використав у своїй творчості. Цією орієнтацією на власне життя, яке він вів дуже замкнуто, критик пояснював обмеженість творчої фантазії та вузькість поглядів письменника.

Дослідження літературно-критичної методології С. Єфремова у його праці «Іван Нечуй-Левицький» виявило естетичні пріоритети критика: по-перше, він користується біографічним методом з елементами психоаналізу, соціології, компаративістики, по-друге, представляє загальну характеристику письменника, в руслі вивчення обставин, життєвих фактів і подій, в котрих формувався митець. По-третє, залучаючи елементи психобіографії, прагне відтворити особистісну мотивацію, котра спонукала до літературної чи громадської праці І. Нечуя-Левицького, а отже, показати людський, часто утаємничений для читача бік митця, чим він жив, що його хвилювало тощо. У зв'язку з цим критик виявляє особистісні риси автора, які позначилися на його творчості, його героях тощо. Ще одним важливим авторським критерієм поцінування творця є його особиста

громадсько-політична позиція. Дослідник доповнює свої біографічні, соціологічні та психологічні підходи ще й філологічним аналізом, до якого він вдається при аналізі творчого доробку митця. Попри критичні закиди щодо означеної методології, зокрема брак «загальнохудожнього погляду на проблему, акценту на іманентній природі літератури [4, с. 10], все ж маємо відзначити її актуальність і на сьогоднішній день. С. Єфремов дав українському літературознавству людинознавчу теорію, яка покладається на осмислення «генезидіалектики душі», розуміння перш за все людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко-Блохин Ю. Літературознавча та літературно-критична методологія Сергія Єфремова / Юрій Бойко-Блохин. // Бойко-Блохин Ю. Вибране. – Т. 3. – Мюнхен, 1981. – С. 319-338.
2. Єфремов С. Іван Левицький-Нечуй / С. Єфремов. // Єфремов С. Вибране : Статті. Наукові розвідки. Монографії. – К. : Наук. думка, 2002. – С. 396-494.
3. Єфремов С. Серед сміливих людей : з сучасного письменства / Сергій Єфремов. – К., б. р. – 121 с.
4. Наєнко М. Сергій Єфремов і його історико-літературна концепція // Єфремов Сергій. Історія українського письменства. – Київ : Femina, 1995. – С. 3-15.
5. Соловей Е. На шляху до синтезу / Е. Соловей // Єфремов С. О. Літературно-критичні статті. – Київ : Дніпро, 1993. – С. 5-13.

Філологічні науки
УДК 811'367'116.3

Панчишин Н. З.,
асистент кафедри класичної філології
Львівського національного університету імені І. Франка
Львів, Україна

ТЕМПОРАЛЬНІ СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ НЕОДНОЧАСНОСТІ У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті проаналізовано синтаксичні засоби вираження категорії темпоральності, виражених складнопідрядними реченнями зі значенням неодноразовості у ранній та класичній латині, здійснено їх класифікацію, встановлено роль присудків головного та підрядного речень.

Ключові слова: час, синтаксис, складнопідрядні речення, неодноразовість.

N. Panchyshyn
Assistant of Classical Philology Department
I. Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

TEMPORAL COMPLEX SENTENCES WITH THE MEANING OF NONCONFORMITY IN LATIN

Abstract. The article deals with the temporal syntactic means expressed by complex sentences with the significance of nonconformity in Early and Classic Latin. Their classification is given. The role of the predicates of the main and subordinate clauses is determined.

Key words: time, syntax, complex sentences, nonconformity

Сучасний стан лінгвістичних досліджень характеризується спрямованістю уваги мовознавців до проблем функціонування та розвитку мовних систем. Значних успіхів досягнуто у вивченні питань, пов'язаних з природою речення і його конститuentів.

Найбільше інтерес спостерігається до вивчення функціональних особливостей складного речення й, зокрема, складнопідрядного. Дослідження в галузі актуального синтаксису складнопідрядного речення показали, що, незважаючи на давню традицію вивчення, теорія складнопідрядного речення продовжує залишатись у полі зору дослідників мови, тому що складнопідрядне речення, на відміну від простого, характеризується специфічними функціональними особливостями.

Особливість синтаксису як об'єкта лінгвістичного дослідження полягає в тому, що «синтаксис безпосередньо співвідноситься з процесом мислення та процесом комунікації: одиниці інших рівнів мовної системи беруть участь у формуванні думки та її комунікативному вираженні тільки через синтаксис» [4].

Часові конструкції завжди привертали до себе увагу вчених, тому дослідження категорії часу та засобів її вираження в мові має давню традицію як у вітчизняному, так і в зарубіжному мовознавстві. На матеріалі сучасних мов це розглядали В. Белошапкова, Е. Бенвеніст, М. Веденькова, М. Всеволодова, Г. Золотова, Ю. Караулов, М. Кочерган, О. Падучева, В. Пономаренко, Н. Потаєнко, О. Тарасова, О. Щепін, Р. Якобсон та ін.

Проте в латиністиці проблема часового складнопідрядного речення як цілісної синтаксичної одиниці до теперішнього часу не була об'єктом наукового дослідження, хоча цій проблемі були присвячені окремі розділи монографічних і навчальних видань: М. Тарівердієвої [7, с. 66-71], С. Соболевского [6, с. 273-278], J. H. Allen, J. B. Greenough [10, с. 350-359], E. C. Woodcock [12, с. 171-187].

Об'єктом представленого дослідження є категорія темпоральності у ранній та класичній латині, зокрема її реалізація засобами підрядних речень часу із значенням неодноразовості у ранній (Плавт) та класичній (Цезар) латині.

Підрядні речення часу мають виразно окреслені показники граматичної структури, а саме: спеціальні сполучники, сполучні слова, відповідні форми присудків. Визначальними семантичними компонентами, які формують часові відношення зі значенням неодноразовості у складнопідрядних реченнях часу, є дієслова-присудки.

Сполучник *cum* (*quum, quom*) – «коли» є одним з основних часових сполучників, що вказує на загальну співвіднесеність кількох ситуацій у часі. Сполучник *cum*, звичайно, класифікується як «загально часовий», як сполучник з недиференційованим часовим значенням.

Одним із підвидів підрядного речення часу із сполучником *cum* є речення *cum iterativum*, яке означає повторювальну дію, що реалізується у будь-якому

часовому проміжку (теперішньому, минулому, майбутньому). У даних реченнях при неодночасній дії може бути схема «часи системи інфекта-відповідні часи системи перфекта», де часи системи перфекта виражають передування стосовно інфектних форм: *Quum quaeprimam cohors ex orbe excesserat atque impetum fecerat, hostes velocissime refugiebant* (Caes.BG.5,35,1-2) – «Кожен раз, коли якась когорта виходила із каре і нападала, вороги дуже швидко відбігали».

Іноді замість сполучника *cum* вживається менш вживаний *quotiens* у сполученні з *coniunctivus imperfecti* чи *plusquamperfecti* [14]: *Et quotiens quaeque cohors procurreret, ab ea parte magnus hostium numerus cadebat* (Caes.BG.5,34,2) – «І кожен раз коли якась когорта виступала із каре, то велика кількість ворогів була вражена ними».

Cum inversum уводить підрядне речення часу, що виражає основну думку, а головне речення – другорядну. Даний тип переставного речення вказує, що реалізація підрядного речення відбувається відразу по закінченню дії головного. У головному реченні можуть виступати слова *iam* – «вже», *nondum* – «ще не», *vix* – «ледве», а у підрядному – *repente*, *subito* – «раптом», «несподівано»: *Iamque hoc facere noctu apparabant, quum matres familiae repente in publicum procurrerunt...* (Caes.BG.7,26,3) – «Вони вже збиралися це зробити вночі, коли раптом матері сімейств вибігли на площу...».

Підрядне часове речення з *cum historicum (narrativum)* вживається переважно у розповідях про минулі події й вказує на глибокий внутрішній зв'язок між діями головного та підрядного речень із причиновим відтінком, тому його присудок вживається з кон'юнктивом. При неодночасній дії головного та підрядного речень у підрядному реченні присудок стоїть у *plusquamperfectum coniunctivi*: *Caesari quum id nuntiatum esset, eos per Provinciam nostrum iter facere conari, maturat ab urbe proficisci* (Caes.BG.1.7.1) – «Коли Цезар дізнався, що вони намагаються йти через нашу провінцію, прискорив від'їзд з Риму».

Окрім сполучника *cum*, в латинській мові є багато інших часових сполучників, які класифікуються як диференційовані. Саме вони здебільшого вживаються у реченнях з двома різночасовими діями, виражаючи наступну послідовність: дія головного речення відбувається після дії підрядного.

У найбільш загальному вигляді значення послідовності передається за допомогою сполучників *postquam*, *posteaquam* – «нісля того як» з *indicativus perfecti* (замість *perfectum* можливий *praesens historicum*): *Eo postquam Caesar pervenit, obsides, arma, servos,... poposcit* (Caes.BG.1.27.3-4) – «Після того як Цезар прибув, вимагав від них заручників, зброю, рабів...».

Складнопідрядні речення, які передають раптову послідовність дій, є близькими до вищерозглянутих. Раптовість – необхідний семантичний компонент цих конструкцій – виражається сполучниками *cum primum*, *ut*, *ut*

primum, ubi, ibi primum, simulac, simulatque, simul ut, quom extemplo, extemplo ubi – "як тільки", "коли тільки": *Ubi savium orpegit, fugit* (Pl.Curc.60) – «Як тільки поцілує, втікає»; *Simul atque de Caesaris legionumque adventu cognitum est, ad eum venit* (Caes.BG.5.3.3) – «Як тільки дізнався про прихід Цезаря та його легіонів, прибув до нього».

Тут слід зазначити, що основне значення темпорального співвідношення цього різновиду речень найвиразніше передається тоді, коли присудки головної та підрядної частин виражаються дієсловами доконаного виду у формі минулого часу (переважно перфектом).

Наведені приклади показують, що: 1) дія, виражена головною частиною складнопідрядного речення, починається відразу ж після того, коли відбудеться сказане у підрядній частині; 2) початок того, про що говориться у головній частині, збігається з кінцем дії, названої підрядною частиною.

Складнопідрядні речення, у яких визначено межу тривання дії, переданої головною частиною, мають свої особливості у вираженні смислових відношень. У таких реченнях вживаються спеціалізовані сполучники *dum, donec, quoad* – «під час коли», «поки», «аж поки». У даному типі складнопідрядних речень темпоральний зв'язок може ґрунтуватися на принципі послідовності, причому дія або стан головного речення триває до відповідної часової межі постання дії або стану підрядного речення. У таких реченнях допускаються різні дієслівні часові форми і види: *Paulister mane, dum edormiscat unum somnum*. (Pl.Amph.696) – «Зачекай трохи, поки сон покине її»; *Neque...credebam primo mihi met Sociae, donec Socia egomet ille fecit sibi uti crederem* (Pl. Amph.597-598) – «Не вірив я собі, тому першому Сосія, аж поки той другий я Сосія зробив так, щоб я повірив».

Ще одними підрядними часовими реченнями, які позначають часову межу, до якої триває дія головного, є речення із сполучники *antequam, priusquam* – «раніше ніж» з перфектом для вираження минулої дії та презентом – для вираження майбутньої дії: *Vercingetorix, priusquam munitiones ab Romanis perficiantur, consilium capit* (Caes.BG.7.71.1-2) – «Верцінгеторіг приймає рішення, перш ніж укріплення римлянами будуть побудовані».

Окрім згаданих вище часів, у Плавта зустрічається також імперфект для вираження минулої дії та футурум для майбутньої: *Aperite hasce ambas fortis prius quam pultanto assulatim foribus exitium dabo* (Pl.Capt.831-832) – «Відчиніть навстіж двері раніше, ніж я розіб'ю кулаками вщент двері».

Якщо у головному реченні є заперечення, то у підрядному можливий футурум II: *Numquam hodie quiescent prius quam id quod petit perfecerit* (Pl.Mil.Glor.214) – «Сьогодні він не заспокоїться, перш ніж не зробить те, що хотів».

У часових реченнях з *antequam, priusquam* може виступати кон'юктив, коли існують ще й певні суб'єктивні відтінки (мета, можливість і бажання): *Itaque priusquam quidquam conaretur, Divitiacum ad se vocari iubet* (Caes.BG.1.19.3) –

«Перш ніж вжити якихось заходів, він наказав покликати досебе Дівітіака» (мета).

Дане дослідження дає змогу стверджувати, що складнопідрядні речення часу із значенням неодночасності займають особливе місце в системі засобів вираження часових відношень у ранній та класичній латині. Семантичною основою їх формування є зв'язок у часі мінімум двох дій або станів, причому та дія або стан, про яке повідомляється в підрядному реченні, виступає у функції обставинно-темпорального показника ситуації головного речення. З погляду структурно-семантичних особливостей часові складнопідрядні речення із значенням неодночасності у творах Плавта та Цезаря неоднорідні. Значення неодночасності в опрацьованих творах виражається різними засобами – недиференційованими чи диференційованими сполучниками, відповідними формами присудків, спеціальними частками, лексичними компонентами тощо. До темпоральних характеристик неодночасності можемо віднести такі як: послідовність, вказівка на початок або кінець тривання ситуації у зв'язку з повідомленням про іншу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка / Н. С. Валгина. – М. : Высшая школа. – Изд. 2-е. – 1978. – 431 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь. – 1993. – 368 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2000. – 662 с.
4. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса современного русского языка / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1973. – 368 с.
5. Руднев А. Г. Синтаксис современного русского языка / А. Г. Руднев. – М. : Высшая школа, 1963. – 364 с.
6. Соболевский С. И. Грамматика латинского языка. Морфология и синтаксис / С. И. Соболевский. – М. : 1950. – 431 с.
7. Таривердиева М. А. Временные отношения в латинском высказывании (функциональная семантика синтаксических структур) // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка / М. А. Таривердиева. – Т. 54. – № 4. – 1995. – С.66-71.
8. Таривердиева М. А. От латинской грамматики к латинским текстам: Латинское предложение: Форма и смысл / М. А. Таривердиева. – Л. : Энергоиздат, 1997. – 176 с.
9. Чередниченко І. Г. Складнопідрядні речення в сучасній українській мові / І. Г. Чередниченко. – Чернівці : Вид-во Чернівецького ун-ту, 1959. – 134 с.
10. Allen J. H. New Latin Grammar/ J. H. Allen, J. B. Greenough. – Boston : The Atheneum Press, 1903. – 495 p.
11. Samolewicz Z. Skladnia lacinska: opr. K. Bielawski, A. Gorzkowski/ Z. Samolewicz, T. Soltysik. – Bydgoszcz : Homini, 2000. – 298 st.
12. Woodcock E. C. A New Latin Syntax/ E. C Woodcock. – Bristol : Bristol Classical Press, 1987. – 267p.

Філологічні науки
УДК 811.14'02'37'

*Савчук Г. О.,
викладач кафедри мовознавства
ДВНЗ «Івано-Франківський медичний університет»
м. Івано-Франківськ, Україна*

**ОКАЗИОНАЛЬНІ СУБСТАНТИВОВАНІ ПРИКМЕТНИКИ ТА
ДІЄПРИКМЕТНИКИ У ФУНКЦІЇ ЗАСОБІВ КОГЕЗІЇ
(на матеріалі різножанрових текстів давньогрецької літератури)**

Анотація: У статті проаналізована текстотвірна функція okazіонально субстантивованих прикметників та дієприкметників у різножанрових текстах давньогрецької літератури.

Ключові слова: когезія, okazіонально субстантивовані прикметники та дієприкметники, текстотвірна функція.

*Н. Savchuk
Lecturer, Department of Linguistics
State Higher School «Medical University of Ivano-Frankivsk»
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

**OCCASIONALLY SUBSTANTIVIZED ADJECTIVES AND PARTICIPLES
AS A COHESIVE AGENT**

(On the material of different genre texts of ancient Greek literature)

Abstract: The article deals with the problem of function of text forming of occasionally substantivized adjectives and participles in texts of different genres of ancient Greek literature.

Key words: cohesion, occasionally substantivized adjectives and participles, function of text forming.

Актуальність роботи визначається тим, що попри значну кількість праць, присвячених питанню okazіональної деривації, більшість дослідників не розглядають текстотвірної функції okazіонально субстантивованих прикметників та дієприкметників (далі ОСП та ОСД відповідно). З огляду на недостатнє вивчення okazіональних субстантиватів на матеріалі давньогрецької мови метою нашої роботи є з'ясування ролі ОСД та ОСП у забезпеченні цілісності та зв'язності тексту. Об'єктом дослідження слугують ОСП та ОСД, виявлені у текстах IV книги «Історії» Геродота, трагедії Софокла «Антигона», діалогів Платона «Крітон», «Іон» та «Апологія Сократа», IV книги «Іліади» та VI книги «Одіссеї» Гомера, «Кіропедії» та «Анабасису» Ксенофонта, роману Лонга «Дафніс і Хлоя», Євангелії від Матвія.

Категорію зв'язності дослідники кваліфікують як семантико-структурну єдність текстових компонентів, що на семантичному рівні репрезентує підкатегорія когерентності – внутрішня змістова зв'язність між одиницями тексту; а на структурному – підкатегорія когезії – зовнішня зв'язність між текстовими одиницями, формально репрезентована засобами мови [3, с. 1].

Ми поділяємо думку О. Жижомі, яка зазначає, що використання незувальних одиниць – свідомий вибір автора для представлення навколишнього

життя. Введені в текст оказіональні одиниці, які, як правило, мають досить прозору внутрішню форму й складну семантичну природу, служать різним цілям. Від комунікативної установки автора, від його власного ставлення до змісту тексту, від вміння скерувати нашу увагу на ядерних семах слова залежить характер повідомлення, а неолексеми у тексті здатні передавати в межах надфразової єдності найрізноманітніші відтінки, чим і визначається їх текстотвірна функція. Наявність у творі неолексеми, можливість її тлумачення виражає вербальну здатність контексту. Така одиниця взаємодіє з усім оточенням на структурно-семантичному, дериваційному, синтаксичному рівнях. Наявність у відрізку тексту оказіональної одиниці додає незвичайності, нестандартності усьому тексту, загострює увагу, сприяє запам'ятовуванню й виділенню на загальному текстуальному фоні конкретного контексту, окремої мікротеми [1, с. 394].

Цілісний текст складається з великої кількості окремих елементів, які представляють відносно закінчену думку й тісно пов'язані між собою. Такий зв'язок зумовлює семантичну зв'язність – невід'ємну ознаку тексту. Завдяки здатності представляти у стислому вигляді ситуації і події дійсності шляхом внутрішньотекстового згортання синтаксичної конструкції в однослівне найменування, новотвори, беручи участь у формуванні структурної цілісності мікро- та макротекстів, пов'язують між собою їх семантичні відрізки, вони виконують у тексті зв'язувальну функцію. В аналізованих текстах оказіональні субстантивати досить часто виступають у функції субститутів окремих слів, фраз, а подекуди – й цілих речень. У більшості випадків оказіональна субстантивація відбувається задля уникнення повторів різних за структурою виразів, тобто вступає в силу явище, відоме в мовознавстві як повторна номінація (далі ПН).

У Гомера знаходимо: Διώνυσος δὲ φοβηθεὶς δίσσεθ' ἄλως κατὰ κῦμα, Θέτις ὑπεδέξατο κόλῳ δειδιότα (Ном. II.6. 135-137) – *А Діоніс, злякавшись, занурився під морську хвилю, а Фетіда прийняла наляканого в свої обійми*. ОСП δειδιότα є субститутутом власного іменника Διώνυσος, який препозитивно фігурує у тому ж реченні, очевидно, ОСД вжито з метою уникнення повтору. У наступному прикладі ОСД πεπαλαγμένον виступає субститутутом власного іменника Ἔκτωρ: οὐδέ πη ἔστι κελαϊνεφέϊ Κρονίωνι αἴματι καὶ λύθρῳ πεπαλαγμένον εὐχεταιᾶσθαι (Ном. II.6. 267-268) – *Бо не можна, щоб забруднений кров'ю і брудом моливсь до Зевса окутаного темними хмарами*.

У Ксенофонта натрапляємо на таке речення з ОСД: τὰ δὲ κρέα τῶν ἀλίσκομένων ἦν παραπλήσια τοῖς ἐλαφείοις, ἀπαλώτερα δέ (Хен. Anab. 1.5.2) – *м'ясо впійманих схоже на м'ясо оленів, але трохи ніжніше (від нього)*. ОСД τῶν ἀλίσκομένων є субститутутом іменника οἱ ὄνοι – *віслики*, який знаходимо препозитивно у тому ж розділі.

Ще в одному прикладі у Гомер ОСД τὸν φέροντα виступає субституттом атрибутивного словосполучення κήρυκα δῶρα φέροντα – *вісник, що приносить дари*, який трапляється у тому ж розділі: Πέρσαι δὲ τὸν φέροντα τὰ δῶρα ἐπειρώτεον τὸν νόον τῶν διδομένων (Her. Ist.IV.131) – *Перси запитали того, хто приніс ці дари, яке значення вони мають*.

У продовження проаналізуємо приклади, зафіксовані у романі Лонга: τὰ μὲν συνεκτεθέντα κρύπτουσι (Long.1.3.2.) – *вони ховають те, що було залишене (біля дитини)*. ОСД виступає субституттом фрази, побудованої на основі перелічення: χλαμύδιον τε γὰρ ἦν ἀλουργές καὶ πόρπη χρυσῇ καὶ ξιφίδιον ἐλεφαντόκωπον – *вигаптувана золотом пов'язка, золоті сандалії і золоті браслети*, яку знаходимо вкінці попереднього розділу. Розглянемо ще один приклад: Τοσαύτης δὴ πάντα κατεχούσης εὐωρίας οἱ ἀπαλοὶ καὶ νέοι μιμηταὶ τῶν ἀκουομένων ἐγίνοντο καὶ βλέπομένων (Long.1.9.2.) – *оскільки все навколо наповнилось радістю, юні і молоді (Дафніс і Хлоя) стали наслідувачами почутого і побаченого*. ОСД виступають сконденсованими субституттами складного речення, яке знаходимо далі: ἀκούοντες μὲν τῶν ὀρνίθων ἀδόντων ἦδον, βλέποντες δὲ σκιρτῶντας τοὺς ἄρνας ἤλλοντο κοῦφα, τὰς μελίττας δὲ μιμούμενοι ἄνθη συνέλεγον: καὶ τὰ μὲν εἰς τοὺς κόλπους ἔβαλλον, τὰ δὲ στεφανίσκους πλέκοντες ταῖς Νύμφαις ἐπέφερον – *слухаючи пташок, що співають, співали, бачачи ягнят, що стрибають, легко стрибали, наслідуючи бджіл збирали квіти і клали їх на груди, плівши віночки відносили їх німфам*.

У Євангелії від Матвія ОСД οἱ ζητοῦντες заміняє фразу Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἡρώδου – *після смерті Ірода*, яку знаходимо препозитивно у тому ж розділі: λέγων Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ πορεύου εἰς γῆν Ἰσραήλ, τεθνήκασιν γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. (Matth.2.20) – *говорячи, піднявшись візьми дитя і його матір і переходи у землю Ізраїлеву, бо ті, що шукали душу дитини померли*. У Софокла такі приклади трапляються рідше: ἐγὼ κράτη δὴ πάντα καὶ θρόνους ἔχω γένους κατ' ἀγχιστεῖα τῶν ὀλωλότων (Soph. Ant. 173-174) – *я маю владу і трон за кровною спорідненістю з загиблими*. ОСД τῶν ὀλωλότων виступає субституттом описового виразу: ὄλοντο παίσαντές τε καὶ πληγέντες – *загинули вдарені і будучи вдареними у відповідь*, який знаходимо у попередньому реченні.

Частіше при субституції простежуємо розширення смислу описаного раніше факту чи події: ἐπεὶ δὲ τοῖσι Ὑπερβορέοισι τοὺς ἀποπεμφθέντας ὀπίσω οὐκ ἀπονοστέειν (Her. Ist. IV. 33) – *тому, що послані гіпербореями не повернулись назад*. ОСД τοὺς ἀποπεμφθέντας виступає генералізованим субституттом фрази, яку вжито вище у тому самому розділі: πέμψαι δὺο κόρας ... πέμψαι ἄνδρας πέντε – *послали двох дівчат...послали п'ятьох мужів*. ОСД в постпозиції виступає конденсованою назвою вищезгаданих осіб (посланих двох дівчат і п'ятьох мужів).

Повторні номінації виконують текстоутворювальну функцію, вони тематично й граматично пов'язують компоненти висловлювань, забезпечують міжфразову єдність. За обсягом інформації ПН можуть точно відповідати іменованому предмету або розширювати, уточнювати його зміст.

Виступаючи тематичним центром логічної єдності тексту, ОСД та ОСП співвідносяться з його темою і, функціонуючи в межах якогось змістового відрізка, сприяють розкриттю, уточненню, конкретизації основної теми тексту. Вони виступають не просто лексичним заміником якоїсь ситуації, але й відображають її в образній формі, викликають різні асоціації, концентрують у собі найбільш істотні елементи ознак зображуваного. Авторські новотвори здатні пов'язувати не лише окремі тематичні відрізки, але й акумулювати у собі основну проблематику твору, через що виступають зв'язувальними компонентами усього твору. Такий прийом у текстотворенні застосовується, аби підкреслити принципову багатоаспектність того, про що автор має намір повідомити, і з метою забезпечення розуміння цієї багатозначності читачем. Таким чином, з одного боку, такого роду okazionalizm є семантично місткою одиницею, яку за бажанням можна розгорнути в цілу картину, а з другого, – виконує у тексті функцію економізації, допомагає автору згорнути в одну лексему зайві деталі, які можуть при читання легко домислюватись. [1, с. 396].

Змістова цілісність тексту часто виявляється у повторенні однокоренових морфем, що пов'язані із темою і входять у твірні слова, які, своєю чергою, беруть участь у побудові тексту. У Софокла та Геродота трапляються випадки, коли okazionalizmi вживаються разом з іншими спільнокореновими словами в одному реченні, задля ритмічної організації тексту, створюючи варіативний повтор (далі ВП), який слугує об'єднуювальною ланкою різних частин тексту: Σοὶ δ' εἰ δοκῶ νῦν μῶρα δρῶσα τυγχάνειν σχεδόν τι μῶρῳ μωρίαν ὀφλίσκᾰναι (Soph.Ant. 469) – *Якщо тобі здається, що я роблю нерозумні вчинки випадково, то я зобов'язана цим безглуздям нерозумному*. У наведеному реченні можна спостерігати вживання трьох однокоренових слів (μῶρα, μῶρῳ та μωρίαν), два з яких є okazionalnymi СП (μῶρα і μῶρῳ) для максимального увиразнення думки. τὸ γὰρ πρῶγμ' οὗτ' ἔδρασ' οὗτ' εἶδον ὅστις ἦν ὁ δρῶν (Soph.Ant. 239) – *бо я не робив цієї справи, ані не бачив, хто був виконавцем*. Тут ОСД ὁ δρῶν створює повтор разом зі спільнокореновим дієсловом δράω для наголошення одного з ключових слів трагедії.

У Платона ВП створює ОСД τοῦ θεραπευομένου та однокореновий іменник τὴν θεραπείαν: ἢ ἐπὶ βλάβῃ οἷεи τοῦ θεραπευομένου τὴν θεραπείαν εἶναι; (Plat. Euthyphr.13c) – *піклування є на шкоду того, про кого піклуються*. Окрім цього, знаходимо варіативні повтори, до складу яких входять інфінітив ἀδικεῖν і ОСД τῷ ἀδικοῦντι (Plat.Krit.49b); дієприкметник λεγόντων і ОСД τὰ λεγόμενα

(Plat.Krit.50c); ОСД чоловічого роду однини τὸν λέγοντα і відповідний ОСД у формі множини τοὺς λέγοντας (Plat.Ion.532b).

У решті авторів ВП трапляється рідко, так, у Ксенофонта знаходимо цей прийом двічі в межах одного речення: ἀλλ' αὐτὸς καὶ ὁρῶν τὰ ὀρατὰ καὶ ἀκούων τὰ ἀκουστὰ γινώσκει (Хен. Сугр. I. VI.2) – *але ти сам можеш дізнатись бачачи те, що можна побачити і чуючи те, що може бути почуте*. У наведеному реченні можна спостерігати вживання ОСД та мотивуючих їх дієслів. В Євангелії від Матвія фіксуємо ВП у складі однокореневого дієслова і ОСД: ἐὰν γὰρ ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς (Matth. 5.46) – *бо якщо ви любитимете тих, що люблять вас*; ОСД ὁ σπείρων і інфінітив σπείρειν (Matth. 13.3). У романі Лонга знаходимо лише один приклад, в якому ВП творять ОСД і мотивуюче його дієслово: λαβὼν ἐδίωκε τὸν διώκοντα (Long.1.12.1.) – *(Дафніс)... взявши пастушу палицю переслідує переслідувача (того, хто переслідував)*.

Як бачимо, в одному контексті вживаються узуальні і неuzuальні споріднені слова, що створює потрібний стилістичний відтінок. Використання okazіоналізмів в одному контексті із твірними словами може бути зумовлене різними причинами, наприклад, як засіб уточнення, деталізації, роз'яснення зображуваного.

У ході дослідження було з'ясовано, що в аналізованих творах досить часто субстантивати стають рівноцінними субститутами речення чи фрази з дієсловом, яке їх мотивує, для лаконічності. Крім цього, разом зі спільнокореневим дієсловом вони служать засобами ритмічної організації мови твору. Семантична місткість ОСД та ОСП зумовлює їх унікальну можливість відображати образ створюваної автором ситуації. Фіксуючи найбільш яскраві, суттєві елементи чи ознаки зображуваного, вони сприяють розкриттю основної теми твору. Будучи своєрідними вкрапленнями у тексті, новотвори є не лише засобами загальної образності тексту, але й розкривають основну його тему.

Спостереження над текстом показують, що okazіональні слова володіють текстотвірними потенціями, вони допомагають свіжо, нешаблонно розповісти про звичайне. Такого роду утворення насичують контекст, підвищують силу сприймання, програмуючи реакцію носія даної мови на повідомлення [1, с. 397].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Жижома О. О.* Текстотвірна функція індивідуально-авторських новотворів (на матеріалі поетичних творів 80-90-х років ХХ століття) / *Оксана Жижома* / Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. Вип. 15. – 2007. – С. 394-398.
2. *Колесник Р. С.* Когезія та когерентність у художньому перекладі (на матеріалі перекладів оповідань В. Борхерта) / *Р. С. Колесник* // Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. праць. Вип. 46, ч. 2. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – С. 161-166.
3. *Чередніченко А.* Повтори як засіб когезії. [Електронний ресурс] / *А. Чередніченко* – Режим доступу : <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/91/80>.

Філологічні науки

УДК 821.152.1-1.09"18/19"Б.Єйтс:7.046

Сенчук І.А.,

канд. філолог. наук, доцент,

доцент кафедри світової літератури,

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

МАТРИЦЯ ІНІЦІАЦІЇ В ОСНОВІ П'ЄС ВІЛЬЯМА Б. ЄЙТСА ПРО КУХУЛІНА

Анотація. У статті доведено, що три драми Вільяма Б. Єйтса – «Коло яструбиного джерела», «На Бейловім березі» та «Смерть Кухуліна» – артикулюють різні епізоди міфу про Кухуліна, які модифікуються у відповідності до авторського задуму, і мають стрункий ритуальний сюжет, який відтворює різні етапи й типи ініціації (вікову, воєнну, соціальну й духовну) та супроводжується відповідними «перехідними обрядами»: ритуалами інкорпорації, континуальності й регенерації.

Ключові слова: міф, ритуал, архетип, ініціація, квест, кельтська міфологія, Кухулін, В.Б. Єйтс.

I. Senchuk

PhD (Philology), Associate Professor

Assistant Professor of World Literature Department

I. Franko National University

Lviv, Ukraine

MATRIX OF INITIATIVES BASED ON WILLIAM B. YEATS'S PLAYS ABOUT CUCHULAIN

Abstract. The paper proves that William B. Yeats's three plays – «At the Hawk's Well», «On Baile's Strand», and «The Death of Cuchulain» – articulate different episodes of the Cuchulain myth, though transcontextualised in order to suit the author's intention, and follow a strict ritualistic plot which reconstructs different stages and types of initiation process (age, warrior, social and spiritual initiations) accompanied by corresponding «transition rites»: the rituals of incorporation, continuity and regeneration.

Key words: myth, ritual, archetype, initiation, quest, Celtic mythology, Cuchulain, W. B. Yeats.

У кельтській міфології Кухулін, ім'я якого означає «Пес Куланна», – не бог, а смертний герой, проте йому відкритий доступ в іншосвіт, тобто він стоїть «на межі сакрального й несакрального, наділений незвичайними силами й розумом (хитрістю)» (Є. Мелетинський), а його «геройськість є чимось радше наперед визначеним, аніж просто досягнутим» (Дж. Кемпбел). Його подвиги перевищують можливості людської істоти, проте його військові якості заважають йому брати участь в управлінських справах, адже покликання героя лише «здійснити воїнський подвиг». Кухулін, будучи одночасно «архетипом та прототипом, – це єдиний герой такого масштабу в усій ірландській міфології, інші воїни були слабшими за нього або були його наслідувачами» [1]. Винятковість Кухуліна пов'язана вже з його походженням від бога світла Луга, підтвердженням чого слугує багато його атрибутів, які представляють солярні

символи: коли Кухулін змужнів, ніхто не міг витримати сяяння його обличчя; тіло його випромінювало такий жар, що на відстані тридцяти футів навколо нього танув сніг; коли гнівався, над його головою можна було побачити іскри та язички полум'я. Крім того, Кухулін добуває різні блага та захищає життя людей від чудовиськ [2; 3]. Усі ці аспекти слугують яскравими деталями діяльності культурного героя, який, за Дж. Кемпбелом, «завжди наділений надзвичайними силами від моменту його народження чи навіть від миті його зачаття», а його життя зображено «як пишну процесію чудес, що має увінчатися великою центральною пригодою, своєю кульмінацією» [3, с. 300].

У своїй творчості ірландський англомовний письменник Вільям Б. Єйтс (1865–1939) не лише артикулював різні епізоди міфу про Кухуліна, а й по-своєму модифікував кожен із цих міфологічних блоків власними варіантами, акцентуючи увагу на трагічних кульмінаціях його життя, що відповідало парадигмі «квесту». Застосовуючи стратегії міфокритики й аналітичної психології, у статті маємо на меті дослідити еволюцію Єйтсового героя, який наділений особливою хронотопічною цінністю, адже слугує кельтською персоніфікацією архетипу героя, тобто знаком «колективного несвідомого», та проаналізувати п'єси «Коло яструбиного джерела» (1916), «На Бейловім березі» (1904) та «Смерть Кухуліна» (1939) як окремі етапи процесу ініціації Кухуліна, акцентуючи увагу на ритуалах, які їм відповідають.

Творчість Єйтса слугує яскравою ілюстрацією твердження К. Г. Юнга (праця «Про відношення аналітичної психології до поезії») про те, що «творчий процес складається з несвідомої активації архетипного образу і його подальшій обробці й оформленню в завершений твір» [6]. Адже загальна схема Єйтсових п'єс про Кухуліна – «Коло яструбиного джерела», «На Бейловім березі» та «Смерть Кухуліна», що конструюються відповідно до різних ступенів процесу індивідуації (К. Г. Юнг), тобто ініціаційної моделі, – дає можливість як архетипного трактування самого образу Кухуліна (втілення архетипу героя), так і розгляду цих драм у зв'язку з архетипом сезонності, беручи за основу синхронізацію віх розвитку людини зі зміною пір року («природним процесом індивідуації», за К. Г. Юнгом), тобто синхронізацію організму з природними ритмами (за Н. Фраєм).

П'єсу «Коло яструбиного джерела» можна співвіднести із весною та, відповідно, порою дитинства та юності, тобто періодом безтурботного існування героя та закладання тих рис і якостей, які потрібні йому для того, щоб гідно пройти свій життєвий шлях. Весна передбачає перехід або включення в нову роль, вікову категорію, новий етап життя, тому їй передує ритуал інкорпорації, очищення, що пов'язаний з елементом води. Вода є еквівалентом материнського лона (таємниці творіння) й символізує народження для нового життя. Зв'язок із першостихією реалізується у драмі Єйтса через мотив джерела безсмертя,

дивовижна вода якого символізує переродження душі, що досягає вічного життя. І хоча герой зазнає поразки (йому не вдається напиться води з джерела безсмертя), він здійснює очищення, адже на зміну егоїстичним бажанням стати безсмертним приходить осмислення себе як воїна, який боронить інших. У п'єсі «Коло яструбиного джерела» Кухулін фігурує під загальним ім'ям Юнак, що, з одного боку, слугує знаком його вікової диференціації а, з іншого боку, надає цьому образу загальнолюдського й одночасно міфологемного виміру. Єйтс використовує міфологему дитяти в Юнговому її розумінні як становлення у широкому значенні, а загальна структура його п'єси відповідає першому ступеню індивідуації персонажа – його народженню як героя та осмислення ним своєї долі-покликання, тобто «поєднання несвідомого й свідомого у певній цілісності» [4, с. 67]. З цього моменту герой вже не належить собі, адже покликання воїна захищати інших.

Отже, п'єса «Коло яструбиного джерела» слугує художньою реалізацією вікової та воєнної ініціації, що включає протистояння зовнішнім небезпекам та внутрішнім страхам як невід'ємну складову ритуалу переходу в категорію дорослих чоловіків-воїнів. У загальній схемі міфу ситуації, яка маркуватиме обряд переходу (тобто новий ступінь в процесі індивідуації героя), передуватиме зустріч і протистояння героя істоті, що втілює силу, здатну визначати або впливати на його долю (наприклад, зустріч Едіпа зі сфінксом). Це випробування слугуватиме підтвердженням вибраності героя. У п'єсі «Коло яструбиного джерела» Єйтс зіштовхує свого героя із жінкою-яструбом, переслідуючи яку Кухулін і потрапляє до джерела безсмертя. Яструб виявляється хранителькою джерела безсмертя, яка згодом знову набирає подоби птаха, кидаючи виклик Кухулінові. Вона – частина світу сидів («*the Woman of the Sidhe*», «*the mountain witch, the unappeasable shadow*» [7, с. 119]), тобто світу безсмертних (як і сфінкс). Зазирнути в її очі означає зазирнути у вічність, а це під силу лише справжньому героєві, який не знає страху. Безстрашність Кухуліна, яку він викazuje перед хранителькою джерела і її прокляттям, слугує з міфопоетичної точки зору втіленням міфологеми «драконоборства», що містить підтекст обряду ініціації.

Варто зауважити, що Єйтс наділяє птаха конкретною статтю – це Жінка-Яструб (як і чудовисько сфінкс, що мало тулуб лева і голову жінки). Факт, який набуває символічного значення й дає підстави трактувати цей образ за Юнгом (тобто відштовхуючись від надособистісних, архетипних факторів) як персоніфікацію архетипу богині, що складає опозицію архетипу героя. Насмілившись зазирнути у вічі Жінки-Яструба, Кухулін втрачає душевний спокій, тепер ним керує дух воїна: це вихід у нову форму існування. Піднімаючи свого списа, він виголошує: «*He comes! Cuchulain, son of Sualtim, comes*» [7, с. 122]. Це голосна заява людини, яка усвідомила свою ідентичність. Проте, як можемо зауважити, Кухулін говорить про себе у третій особі: тобто,

прийнявши долю героя, він повністю деперсоналізується, архетипізується. Зміни внутрішнього світу героя можна представити як шлях від категорії «бажання володіти вічністю» до категорії «осмислення своєї долі-покликання як шляху до вічності». Проте символічна смерть і народження вже героя, тобто перетворення Кухуліна-юнака на воїна, набуває в п'єсі дещо трагічного осмислення, адже покликання воїна позбавляє героя простих людських радощів, щастя сімейного вогнища. У п'єсі Старий застерігає Кухуліна, що той, хто насмілиться подивитися Хранительці джерела у вічі, ніколи не пізнає взаємності в коханні або сімейного щастя: *«That curse may be / Never to win a woman's love and keep it / Or always to mix hatred in the love; /.../ Or you will be so maddened that you kill them / With your own hand»* [7, с. 119]. Юнак не зважає на слова Старого. І, як показує дія п'єси «На Бейловім березі», провіщення збуваються: Кухулін розлучається з коханою Аойфе й своєю рукою вбиває невпізаного сина. Єйтс, на нашу думку, свідомо вводить ці репліки в текст п'єси «Коло яструбиного джерела», аби створити враження єдиного циклу про Кухуліна.

Ідея циклу, як можемо припустити, з'явилася в письменника вже після написання драми «На Бейловім березі», яка містить окремі елементи і літніх, і осінніх міфів. Літо – це пікова точка у природному циклі, яка проте маркує початок процесу не буання, а вже згасання природи. У драмі Єйтса ця двоїстість, амбівалентність літа, як періоду максимального напруження, виявляється у внутрішньому конфлікті Кухуліна, який відчуває діалектичну потребу приналежності до спільноти, проте його волелюбна натура ще не готова принести своє звичне існування, не обмежене жодними соціальними табу, у жертву законам ієрархічного суспільства, яке прагне побудувати король Конхобар аби закріпити свою верховну владу. Усвідомлення незворотності певних процесів породжує в героя відчуття безвихідності й внутрішньої тривоги.

Основу міфів літнього періоду складає підтвердження стійкості та довготривалості існування спільноти, незважаючи на внутрішні суперечності. Засобом зміцнення віри у спільноту та потреби її існування як впорядкованої ієрархічної системи слугує ритуал континуальності (довготривалості). Максимальний акцент континуальності несуть у собі такі ритуальні обряди, як святкування, бенкети, змагання, карнавали тощо, які не тільки підтверджують приналежність індивіда до певної спільноти, а й сприяють визначенню його власної ідентичності всередині спільноти (його соціальної ролі). Відповідність ритуалу континуальності реалізується у п'єсі «На Бейловім березі» на кількох рівнях. По-перше, це авторське рішення щодо вибору місця дії, адже ним стає велика палата у Дундеалгані для урочистих зборів королів як символ величчя і мудрості верховної влади, а також колегіальності прийнятих рішень. Тут стоять накриті для спільного бенкету столи, а також стільці і лави. Проте вже наступна репліка одного з персонажів, Сліпого, руйнує ілюзію рівноправності всередині

даної спільноти, адже одне із крісел більше за інші – це крісло Конхобара: «*It is to-day the High King Conchubar is coming. They have brought out his chair. He is going to be Cuchulain's master in earnest from this day out. It is that he's coming for. ...He is over all the rest of the kings of Ireland*» [7, с. 50]. Тобто крісло – не просто предмет інтер'єру, а символ соціального статусу того, хто його займає, маркер його ролі й значення всередині спільноти. По-друге, Єйтс вводить величну сцену публічної церемонії присяги Кухуліна й ритуалу з мечами, в якому беруть участь усі королі, що на психологічному рівні дає можливість її учасникам пережити емоційний катарсис: відчувати себе частиною цілого.

Подією, яка маркує перехід від літнього до осіннього періоду, слугує у п'єсі «На Бейловім березі», на нашу думку, саме ритуал складання Кухуліном присяги васала, що здійснюється за присутності жінок-провидиць, котрі проговорюють різні замовляння проти містичних сил, та використання чаші з вогнем як символу очищення (перетворення) й домашнього вогнища, що має вгамувати шалений норів героя. Вогонь, як головний елемент на цьому етапі, фігурує і в момент виголошення клятви, і в сцені обряду з мечами: «*Now thrust the swords into the flame, and pray / That they may serve the threshold and the hearthstone / With faithful service*» [7, с. 61], – виголошує Конхобар. Проте, якщо в більшості осінніх міфів вогонь символізує проходження через труднощі і початок незалежного шляху, то в драмі Єйтса чаша з вогнем (тобто «приборканий» вогонь), слугуючи знаком домашнього затишку, зв'язує героя обітницею покори перед верховним королем, його дітьми і цілою спільнотою. Відповідність осінньому періоду виявляється також у сценах, пов'язаних з образами смерті (поєдинок із невпізнаним сином), болю (через його втрату) та остаточної самотності, коли Кухулін залишається один проти ворожого йому соціуму і сил природи (морських хвиль).

Отже, за основу структури Єйтсової драми «На Бейловім березі» слугує соціальна ініціація – визначення свого місця в суспільній ієрархії, – що здійснюється за умови часткової або абсолютної відмови від власного «я» на користь інтересів громади або чоловічого союзу. Відмова ж від ініціації поставить індивіда поза суспільством. У драмі соціальна ініціація передбачає від героя, по-перше, приборкання і врегулювання власних емоцій: Кухулін повинен остудити свій норів, придушити у собі почуття до Аойфе, представниці ворожого племені, а також не зважати на симпатію до чужоземного воїна; по-друге, здійснення обряду посвячення: герой повинен виголосити присягу васала; по-третє, ритуальне жертвоприношення: Кухулін повинен убити чужинця. Ускладнення умов і форм існування героя ускладнює й ритуал ініціації, неминучими складовими якого стають людська жертва і страждання: як виявляється згодом, батько власною рукою позбавляє життя єдиного сина. Трагічність ситуації дає змогу стверджувати, що, на відміну від того, що

відбувалося у стародавній міфологічній моделі (де жертвоприношення тлумачилось як відновлення цілісності [5]), в героя Єйтса ініціація обертається внутрішньою поразкою (зокрема, неможливістю самореалізації як батька). Тут чітко реалізується одна з перспектив «повторного влиття в суспільство», запропонована Дж. Кемпбелом: коли «таке життєво необхідне для неперервної циркуляції духовної енергії в світі й таке виправдане, з погляду громади, як відшкодування за тривалу відсутність, – для самого героя може виявитися найтруднішою з усіх вимог» [3, с. 36].

В останній п'єсі «Смерть Кухуліна» Єйтсовий герой досягає заключної фази ініціації – духовної зрілості, в процесі якої через примирення із самим собою та світом він досягає внутрішньої цілісності. Її основу складає ритуал трансформації, значення якого полягає у зціленні героя від тих зовнішніх і внутрішніх перешкод, які заважають йому досягнути бажаної гармонії, внутрішнього спокою та умиротворення. Через глибинні внутрішні зв'язки з власним «я» герой осмислює свій шлях, він пізнає справжню суть речей, що приводить до зміни вектору ціннісних орієнтацій, і переживає просвітлення через візю пташки, в яку перетілиться його душа після смерті.

Характерною рисою будь-якої аграрної міфології є асоціація зими зі сном та спокоєм, а також смертю. Відтак очевидно є паралель зими з п'єсою Єйтса «Смерть Кухуліна», герой якої поринає у сон, овіяний спокоєм вічності: він помирає. Осягнувши смисл світобудови і свого власного буття, Кухулін завершує свій земний шлях і стає частиною вічності, набираючи в процесі реінкарнації подоби птаха: «*The shape that I shall take when I am dead / My soul's first shape, a soft feathery shape*» [7, с. 270]. Це – період інтеграції. У цій драмі Кухулін слугує художнім варіантом архетипу «мудрого старця» – духовного синтезу, що гармонізує свідому і несвідому сфери душі (К.Г. Юнг). І так само як земля, огорнута холодним білим снігом, береже спогади про минулі щедроти природи та нарощує сили для майбутнього відродження, пам'ять про Кухуліна продовжує жити в ірландських легендах, а його слава та велич слугують насагою для нових поколінь ірландців. Підтвердженням цієї тези є заключна сцена, яка відтворює ірландський ярмарок початку XX ст. У супроводі двох музикантів з'являється одягнений у дрантя вуличний співак, який оспівує ірландський героїзм легендарної епохи Кухуліна, що знаходить продовження у боротьбі ірландських патріотів початку XX ст. Пірса і Коннолі: «*What stood in the Post Office / With Pearse and Connolly? /.../ Who thought Cuchulain till it seemed / He stood where they had stood?*» [7, с. 272]. Герої переходять із стародавніх легенд у живу реальність, а реальність смерті Кухуліна і його воскресіння у героях Великоднього повстання – однаково не поставлено Єйтсом під сумнів. У такий спосіб автор руйнує епічну дистанцію між хронотопом протосюжету й ірландською дійсністю початку XX ст., стверджуючи парадигму нескінченного

перевтілення (трансформації). Тобто Єйтс не протиставляє сучасність ні минулому, ні майбутньому, а радше представляє її як сегмент єдиного часового потоку.

Отже, три драми Єйтса – «Коло яструбиного джерела», «На Бейловім березі» та «Смерть Кухуліна», – об'єднані постаттю Кухуліна, мають стрункий ритуальний сюжет, який відтворює різні етапи й типи ініціації героя та супроводжується відповідними «перехідними обрядами». Матриця ініціації, що слугує справжнім «зерном сюжетної оповіді» (Ю. Лотман) цих п'єс, складається з трьох послідовних фаз: фази символічної смерті (переродження юнака у героя), фази мудрості (усвідомлення реального стану речей у світі) та фази повернення (символічного повернення до основ буття через смерть). Тобто, слугуючи прикладом міфоструктури, яка зберігає свою потенційну актуальність упродовж століть, кельтський герой Кухулін функціонує у творчості Єйтса як універсальна художня модель особистісного та соціального буття, а також як продуктивна архетипна модель націєтворення Ірландії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гюйонварх К.* Кельтская цивилизация [Електронний ресурс] : научно-популярная литература / *К. Гюйонварх, Ф. Леру.* – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/guyyon/index.php
2. Кельтская мифология : энциклопедия / [пер. с англ. *А. Голов*]. – М. : Изд-во Эксмо, 2004. – 640 с.
3. *Кемпбел Дж.* Герой із тисячею облич / *Джозеф Кемпбел*; [пер. з англ. *О. Мокровольський*]. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 392 с.
4. *Мелетинский Е. М.* Поэтика мифа / *Е. М. Мелетинский*. – М. : Наука, 1976. – 407 с.
5. *Фрэзер Д. Д.* Золотая ветвь : исследование магии и религии [Електронний ресурс] / *Джеймс Джордж Фрэзер*. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 1998. – 458 с. – (Astrum Sapientiae) // Режим доступу : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/Frezer/index.php
6. *Юнг К. Г.* Психоанализ и искусство : антология [Електронний ресурс] / *К. Г. Юнг, Э. Нойманн*. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 1998. – 304 с. // Режим доступу : <http://www.klex.ru/62r>
7. *Yeats W. B.* Selected Plays / *William Butler Yeats*; [Ed. with an introd. by *A. Cave*]. – London: Penguin Books, 1997. – 389 p.

Філологічні науки
УДК 811.2

*Татаровська О. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені І. Франка
м. Львів, Україна*

ФОНЕТИКО-ОРФОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ: ПОРІВНЯЛЬНО- ЗІСТАВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ В СВІТЛІ ТЕОРІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

***Анотація.** Статтю присвячено дослідженню сучасного рекламного дискурсу в світлі теорії мовленнєвих актів – базової теоретичної концепції лінгвістичної прагматики. Особливу увагу приділено фонетичним та орфографічним особливостям оформлення друкованого рекламного тексту, а також аналізу мовного потенціалу рекламного дискурсу, який здійснюється з допомогою фонетико-орфографічних засобів.*

***Ключові слова:** рекламний дискурс, теорія мовленнєвих актів, фонетико-орфографічні засоби.*

O. Tatarovska
PhD (Philology), Associate Professor
Assistant Professor of English Philology Department
I. Franko National University
Lviv, Ukraine

PHONETIC AND ORTHOGRAPHIC PECULIARITIES OF ADVERTISING DISCOURSE ORGANIZATION: COMPARATIVE AND CONTRASTIVE ANALYSIS ON THE MATERIAL OF ENGLISH AND UKRAINIAN IN THE LIGHT OF THEORY OF SPEECH ACTS

***Abstract.** The article is devoted to modern advertising discourse research in the light of theory of speech acts – basic theoretical concept of linguistic pragmatics. Special attention is paid to the phonetic and orthographic peculiarities of printed advertising text organization and also to the analysis of language potential of advertising discourse, which is carried out with the help of phonetic and orthographic means.*

***Key words:** advertising discourse, theory of speech acts, phonetic and orthographic means.*

Мова, виступаючи однією з основних ознак нації, відображає культуру народу, який нею розмовляє, тобто національну культуру й пропонує сприйняття мови не тільки як коду і способу вираження думок, але й як джерела даних про національну культуру народу – носія мови. Процеси, які відбуваються в політичному, економічному та соціальному житті різних країн, природним чином впливають на розвиток мови й способи комунікації, акумулюють усі зміни, які відбуваються на різних мовних рівнях. Особливості рекламного дискурсу знайшли відображення в дослідженнях багатьох закордонних та вітчизняних мовознавців.

Традиційно рекламу розглядають як засіб впливу на масову свідомість, який може впливати на мотивацію поведінки аудиторії. Дослідження рекламного

дискурсу доводять, що основними засобами реклами є амбіційна самоманіфестація й намагання підкорити все нові сфери свого вияву. Зростанню рекламної субкультури сприяє те, що вона безпосередньо обслуговує найважливіше з людських прагнень – прагнення до володіння предметами матеріальної / нематеріальної сфер буття.

Реалізація сугестивної функції в рекламній творчості на мовному рівні виявляється в грі з фонетичним оформленням слова / висловлення, з багатозначністю слів і словотвором, з використанням стилістичних тропів; релевантними виявляються нові рекламні утворення, лексичні запозичення, різноманітні комунікативні типи речень, а також можливості каліграфії і графіки, шрифтова варіативність та графічна образність.

Мовний потенціал тексту реалізується тоді, коли реципієнт погоджується з істинністю викладених в ньому подій, явищ реальності та сприймає такий текст як дискурс знання. Текстова природа соціальної взаємодії детермінує необхідність лінгвістичного підходу до вивчення рекламного дискурсу як компонента ЗМІ. Відзначимо, що сучасний етап розвитку реклами вимагає особливого ставлення до аналізу рекламного тексту, який потребує розгляду такого явища в єдності вербального та неварбального компонентів, тобто на основі полімодусного підходу [4, с. 135].

Сьогодні зростає роль медіа-комунікації в пізнанні реальності; посилюється соціалізаторська діяльність мас-медіа, пов'язана з інтенсифікацією медіа-взаємодії на структури свідомості індивіда. Виявлення природи, сутності, основних характеристик медіа-комунікації дозволяють виявити, як під впливом мас-медіа та реклами формується картина світу реципієнта, а основний механізм формування картини світу індивіда – це створення медіа-комунікативної події, яка є результатом взаємодії медіа-тексту (реklamного тексту) та свідомості реципієнта.

Розгляд явища впливу на цільову аудиторію в якості однієї з характерологічних особливостей сучасного рекламного дискурсу здійснюється в нашому дослідженні з урахуванням лінгво-прагматичного аспекту аналізу реклами, який має не меті розгляд структури мовленнєво-комунікативного акту, умов успіху комунікативного акту, фактору адресата, дотримання / недотримання принципів комунікативної взаємодії.

Сучасний розвиток рекламного дискурсу активізувало інтерес до цього явища з точки зору психолінгвістики, соціолінгвістики, семіотики, теорії комунікації, функціональної стилістики та інших лінгвістичних дисциплін. Звернення в нашому дослідженні до соціолінгвістичного аспекту обумовлено наміром виявити найвизначніші особливості рекламного дискурсу в сучасному соціумі.

Аналіз англо- та україномовних рекламних текстів дозволив виявити в соціолінгвістичному аспекті компоненти, які входять до поняття сучасного рекламного дискурсу та вимагають урахування в аналізі рекламного тексту. Вважаємо, що найвизначнішими є такі: соціальна диференціація мови, особливості мовного спілкування в різних соціальних групах, роль білінгвізму та диглосії, визначення соціолінгвістичного портрету окремої особистості / груп людей, розгляд мовленнєвих ситуацій на основі постулатів теорії мовленнєвих актів.

Дослідження перелічених компонентів дозволило встановити типологічні характеристики англо- та україномовних рекламних текстів. Так, під час аналізу рекламного матеріалу ми виявили, що домінантною типологічною рисою рекламного дискурсу є імітація (відображення) об'єктивних змін розвитку мови та суспільства, котрі виявляються на всіх рівнях мовної структури (фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексико-семантичному).

Ми розглядаємо сучасний рекламний текст як семіотично-ускладнене утворення, в якому вербальні та невербальні компоненти утворюють єдине візуальне, змістовне, структурне, функційне ціле скероване на досягнення прагматичних цілей адресанта.

Очевидно, що різноманітні жанри текстів ЗМІ характеризуються певним співвідношенням та втіленням елементів повідомлення та впливу, тобто співвідношенням інформації та експресивних засобів. Якщо говорити про рекламу, то пріоритетним в побудові рекламного тексту є використання експресивних засобів [2, с. 70-92].

Експресивність мови в рекламі розглядається з точки зору привернення уваги цільової аудиторії, вираження відношення до інформації, яка передається, розстановка оціночних акцентів. Аналіз експериментального корпусу рекламних текстів показує, що традиційне уявлення про види реклами суттєво змінюється в наш час, тобто стаття, інтерв'ю, різноманітні аналітичні огляди вже не є самостійними видами ЗМІ, а можуть реалізовуватися в якості одного з видів реклами, в якій копірайт має можливість рекламувати окремі персоналії, або ж товари / послуги певного виробництва, або ж переваги товару / послуги.

РТ (реklamний текст) є одиницею комунікації, виступає зв'язковою ланкою між учасниками комунікації. Прагматична функція РТ ускладнюється за рахунок закладеної в тексті комунікативної інтенції адресанта тексту. Ця обставина дає можливість схарактеризувати РТ як акт прагматичного текстотворення. В будь-якому акті комунікації через мовленнєвий акт актуалізується комплекс вербалізованих та невербалізованих знань про навколишній світ, разом з тим і певних систем цінностей, найсуттєвіших для такого соціуму.

Важливим текстоутворювальним фактором РТ є фактор комунікативно-прагматичної настанови. Комунікативно-прагматична настанова скеровує шлях

розгортання РТ, значною мірою визначає відбір та комбінацію мовних засобів, створюючи стилістичну своєрідність тексту.

За нашим дослідженням головною стильовою рисою РТ є експресивність, на формування якої скеровані всі лінгвостилістичні прийоми та засоби РТ. Прийоми експресивності РТ визначаються фактором адресата та набувають з боку адресанта характеру відкритої та непрямой мовленнєвої тактики, тобто експліцитної та імпліцитної форм аргументації. Для РТ характерна тенденція до комбінування засобів різних мовних рівнів лексики, морфології, синтаксису та фонетико-орфографічних засобів, яким належить важлива роль в оформленні рекламного дискурсу.

Дослідження рекламного матеріалу здійснювалося в межах полімодусного підходу до аналізу тексту, що має на меті врахування різноманітних засобів передачі інформації, які супроводжують мовленнєвий акт. Ми виходимо з розуміння полімодусності як набагато об'ємнішого явища, ніж співвідношення вербального та невербального компонентів, і вважаємо, що у визначення полімодусності повинні входити фонетико-орфографічні, шрифтові особливості оформлення рекламного тексту, враховуючи пунктуаційні знаки, оскільки вони несуть певну експресію, виразність, відповідне змістовне навантаження під час передачі інформації рекламного змісту [1, с. 68].

Як довели результати аналізу експериментального матеріалу, і фонетичні, й орфографічні виразні засоби в друкованому РТ використовуються для передачі емоційно-оцінних конотацій, для наближення письма до усно-мовленнєвої діяльності. Проведене дослідження рекламного матеріалу виявило певні типологічні характеристики англomовного та україномовного друкованого РТ, а також спільні для цих двох мов тенденції фонетико-орфографічного оформлення сучасного рекламного дискурсу.

Соціолінгвістичний аналіз рекламних текстів довів попередню гіпотезу про вплив гендерних характеристик адресата реклами на її мовні особливості. Наше дослідження продемонструвало, що під час оформлення рекламного тексту досить активно використовуються загальноприйнятні гендерні стереотипи, серед яких рольовий стереотип, стереотип логіки побудови висловлення та стереотип ввічливості в мовленнєвій поведінці експлуатуються як і в англо-, так і в українськомовних РТ. Звернення копірайтера до лінгвістичних особливостей чоловічого / жіночого мовлення, за нашими спостереженнями, є невід'ємною частиною наближення друкованого тексту до спонтанного мовлення [5, с. 26-36].

Згідно з теорією мовленнєвих актів, ми представляємо мовленнєві акти, на основі яких побудований рекламний текст, трирівневою побудовою – локутивний акт, ілокутивний акт, перлокутивний акт. Відповідно, аналіз висловлення (РТ) здійснюється в межах теорії мовленнєвих актів в єдності їх препозиційного змісту, інтенції та потенційного прагматичного ефекту. Варто

зазначити, що в якості основних підходів до розподілу мовленнєвих актів на однорідні групи, які характеризуються певними спільними ознаками та відображають той чи інший аспект вербальної комунікації, приймаємо такі: ілокутивно-перформативний підхід, тобто розподіл мовних актів на певні класи у відповідності з їх ілокутивною силою висловлення; функційно-інтерактивний, в якому враховуємо інтерактивну функцію мовленнєвого акту, тобто функцію, яку він виконує в складі більшого мовного утворення; психологічний підхід, основою якого є тип психологічної взаємодії, яке висловлення здійснює на мисленнєвий стан адресата. Вивчаючи мову рекламної комунікації з позицій лінгвістичної прагматики, розглядаємо висловлення, які продукуються в цій сфері мовленнєвої діяльності, як дії та акцентуємо увагу на мовних / немовних засобах, звернення до яких забезпечує досягнення запланованого перлокутивного ефекту. Результати нашого аналізу вказують на те, що з цією метою, як правило, використовується комплекс фонетико-орфографічних засобів, який скерований і на реалізацію певної інтенції адресанта, і на підсилення ілокутивної сили висловлення. Під час дослідження ми виявили конкретні мовні засоби реалізації, а також типологічні характеристики оформлення як англomовного, так і українomовного рекламного тексту.

Отож, багатогранність поняття сучасного рекламного дискурсу вимагає полімодусного підходу до аналізу рекламного тексту. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що фонетичний та орфографічний компонент мають значну роль в оформленні тексту. Виявлення подібних типологічних фонетико-орфографічних особливостей реалізації англо- та українomовного РТ вказують на певні процеси зближення комунікативної спільноти, які виявляються в утворенні не тільки єдиного знакового простору, але й в подібності ментальної складової, яка знаходить відображення в рекламному дискурсі [3, с. 123].

Поняття сучасного рекламного дискурсу вимагає комплексного, всебічного розгляду цього явища, що й визначає майбутні цілі та завдання дослідження, тобто виявлення, аналіз та класифікацію фонетичних виразних засобів реалізації усного рекламного тексту. Звернення до фонетичних виразних засобів в усних рекламних текстах скероване не тільки на, щоб надати тексту більшої експресії, але й спонтанності з метою сугестивного впливу на аудиторію. Очевидно, що в усних РТ активно використовують універсальні, стереотипні засоби передачі певного мовленнєвого наміру, які аудиторія одразу розпізнає. Просодичне оформлення тексту впливає на структуру суб'єктивного семантичного простору адресата, тобто на індивідуальну систему значення, викликаючи зміни особистісного змісту та визначаючи той чи інший перлокутивний ефект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Algeo J.* 'It's a myth, isn't it?' Politeness and the English tag questions / *John Algeo* // The state of the language / *Christopher Ricks* and *Leonard Michaels* (eds.). – London : Faber and Faber, 1990. – P. 443-450.
2. *Andersen G.* Pragmatic markers and sociolinguistic variation: a relevance-theoretic approach to the language of adolescents / *Gisle Andersen*. – Amsterdam : Benjamins, 2001. – 174 p.
3. *Asher R. E.* The encyclopedia of language and linguistics / *Robert E. Asher*. – Oxford : Pergamon Press, 1994. – 871 p.
4. *Atkins S.* Corpus design criteria / *Atkins, Sue; Jeremy Clear, and Nicholas Ostler* // Literary and Linguistic Computing. – 1992. – № 7/1. – P. 1-16.
5. *Bloom L.* Language development : form and function in emerging grammars. Chapter 7. Syntactic and semantic development of early sentence negation / *Lois Bloom*. – Cambridge ; Mass. : MIT Press, 1977. – P. 170-220.

Фізико-математичні науки
УДК 514

Жиленко Т. І.,
канд. ф.-м. наук, старший викладач
Сумський державний університет
Балащенко К. І
студент, Сумський державний університет
м. Суми, Україна

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ КООРДИНАТНОГО МЕТОДУ У МАТЕМАТИЦІ

Анотація. Встановлено особливості та основні компоненти векторного методу розв'язання завдань. Проаналізовано матеріал, викладений у підручниках з геометрії 7-11 класів. Зроблено висновок, що у підручниках координатний метод опрацьовується у неповному обсязі, рідко пропонуються завдання творчого характеру, що вимагають застосування отриманих знань й умінь в нестандартних умовах. Запропоновано завдання, які підвищать пізнавальну активність учнів.

Ключові слова: вектор, скалярний добуток двох векторів, властивості векторів, метод координат.

T. Zhylenko
PhD (Physics & Mathematics), Senior Lecturer
Sumy State University
K. Balatsenko
Student at Sumy State University
Sumy, Ukraine

ANALYSIS OF COORDINATE METHOD USAGE IN MATHEMATICS

Abstract. The peculiarities and main components of the vector method for solving problems are established. The material of the textbooks on geometry 7-11 grades is analyzed. The authors conclude that in the textbooks the coordinate method is worked out incompletely, the problems of creative nature requiring the application of the acquired knowledge and skills in non-standard conditions are rarely offered; and suggest the tasks which will raise pupils' cognitive activity.

Key words: vector, scalar product of two vectors, properties of vectors, coordinate method.

Зміни встановлених пріоритетів у системі освіти призвели до переходу на новий рівень: випускник школи повинен бути підготовлений до життєдіяльності, першочергово спрямованої на реалізацію розвивального потенціалу. Отже, сьогодні основною метою освітнього процесу є формування вміння вчитися. Знання, вміння й навички у цьому випадку є результатом відповідних видів цілеспрямованих дій, які освоюються в процесі активної навчальної діяльності самих учнів. До того ж будь-яке стереометричне завдання на векторний метод, методика розв'язання якого невідома, вимагає від учня активного продуктивного пошуку [1, с. 5-13].

У базовому курсі 5-11 класів з геометрії поняттю «вектор, векторний метод у математиці» відводиться незначне місце. А у вимогах до математичної підготовки учнів 5-11 класів загальноосвітніх шкіл зазначено, що вивчення програмного матеріалу дає можливість отримати початкові уявлення про вектор, його властивості, про компоненти векторного методу в планіметрії й стереометрії. Але векторний метод розв'язування задач часто використовується для розв'язування складних планіметричних і стереометричних задач. А про такі завдання в обов'язкових вимогах нічого не говориться.

Задачі на векторний метод формують логічне мислення й математичну культуру учнів. У таких завданнях закладений дослідницький підхід, вони спрямовані на розвиток пізнавальної активності учнів, на формування у них потреби й умінь самостійно здобувати знання, що є дуже актуальним у сучасній школі [2].

Розв'язування геометричних задач векторним методом ґрунтується на активному й осмисленому використанні теоретичних знань з даної теми, отриманих поступово при вивченні усього шкільного курсу математики. До того ж на задачах з використанням властивостей вектора можна відпрацьовувати різні прийоми розв'язування, які застосовуються в інших математичних матеріалах.

Важливість поняття «векторний метод у математиці» полягає у тому, що під час його вивчення необхідно використовувати властивості математичних об'єктів: вектор, скалярний добуток, середина вектора, сума й різниця векторів, кут між площинами, кут між прямою й площиною, кут між мимобіжними прямими [3].

Усе вищевикладене доводить актуальність обраної теми дослідження. Об'єкт дослідження – процес навчання учнів векторному методу та його застосуванню.

Предмет дослідження – навчання учнів використовувати визначення вектора, його властивостей, векторний метод під час розв'язування завдань підвищеної складності.

Мета дослідження: вивчити теоретичний матеріал з даної теми, провести його аналіз у підручниках, розібрати докладно способи розв'язування геометричних задач векторним методом підвищеної складності.

Гіпотеза дослідження: при цілеспрямованому навчанні школярів умінням і навичкам, що входять до складу векторного методу, формулюванні особистісної евристики під час розв'язування окремого типу завдань сприятиме ефективному засвоєнню учнями досліджуваного методу.

Провівши аналіз теми «Вектори і векторний метод в геометрії» у шкільних підручниках [4-9], можна зробити висновок, що у всіх підручниках з геометрії є завдання з даної теми для перевірки знань і умінь, які учні набули під час вивчення тієї чи іншої теми, рідше пропонуються завдання творчого характеру, що вимагають застосування отриманих знань і умінь в нестандартних умовах.

Основними завданнями на використання вектора є завдання на поділ відрізка у різних заданих відношеннях; на доведення компланарності трьох прямих; на обчислення відношення довжин паралельних відрізків; на доведення того, що три прямі перетинаються у єдиній точці.

Отже традиційний зміст підручників з геометрії не дозволяє повною мірою розвинути всі типи мислення.

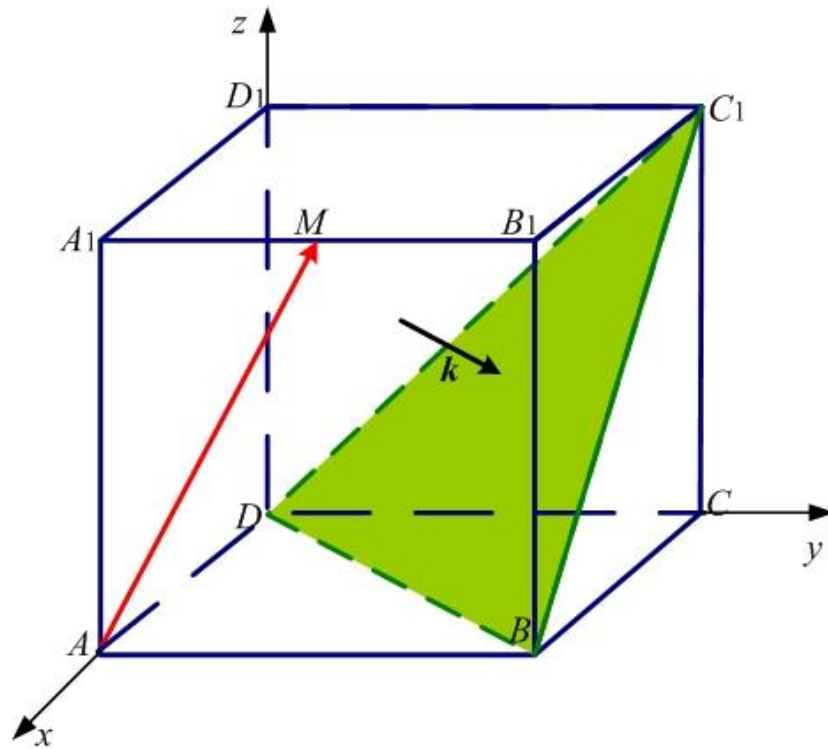
Вивчення теми «Вектори. Векторний метод в математиці», необхідно аби:

- учитель представляв матеріал на тему «Векторний метод» так, щоб розкрити його практичну значимість;
- учні переводили умови задачі на векторну мову, пояснювали геометричний зміст отриманого розв'язку, усного доведення, формулювали коректні відповіді, пояснювали виявлені помилки тощо;
- завдання із теми розвивали у школярів навички самостійного складання завдань з векторами;
- учні могли складати завдання з недостатньою (надлишковою) умовою, знаходити й виправляти помилку у готовому розв'язанні, доповнювати і видозмінювати завдання.

Координатний метод має перевагу над іншими методами і у тім, що вимагає менше стереометричних міркувань і бачень, а ґрунтується на застосуванні формул, у яких багато планіметричних й алгебраїчних аналогій, більш звичних для учнів.

Пропонується такий приклад [10, с. 47]:

У кубі $ABCD A_1 B_1 C_1 D_1$ точка M – середина ребра $A_1 B_1$. Знайти синус кута між прямою AM і площиною (BDC_1) .

Розв'язання.

1. Нехай $AB=1$, оскільки кут не залежить від довжини ребра куба.

Тоді матимемо такі координати точок:

$A(1;0;0)$, $B(1;1;0)$, $D(0;0;0)$,

$C_1(0;1;1)$, $M\left(1;\frac{1}{2};1\right)$.

2. Знайдемо координативектора $\mathbf{AM}\left(1-1; \frac{1}{2}-0;1-0\right)=\left(0; \frac{1}{2};1\right)$.

3. Нехай вектор $\mathbf{k}(m;n;p)$ перпендикулярний до площини (DBC_1) . Тоді $\mathbf{k} \perp DB$, $\mathbf{k} \perp DC_1$, звідки $\mathbf{k} \cdot \mathbf{DB} = 0$, $\mathbf{k} \cdot \mathbf{DC}_1 = 0$, $\mathbf{DB}(1;1;0)$, $\mathbf{DC}_1(0;1;1)$.

Підставляючи координати, отримаємо:

$$m+n+0p=0 \quad m \cdot 0+n+p=0 \quad m+n=0 \quad n+p=0.$$

4. Серед усіх векторів, перпендикулярних до площини, необхідно вибрати той, для якого $m=1$, тоді $n=-1$, $p=1$. Отже $\mathbf{k}(1;-1;1)$, $\mathbf{MK}\left(0;\frac{3}{2};0\right)$

$$\sin \alpha = \cos \angle AMK = \frac{\frac{3}{4}}{\sqrt{\frac{45}{16}}} = \frac{1}{\sqrt{5}} = \frac{\sqrt{5}}{5}.$$

Відповідь: $\frac{\sqrt{5}}{5}$.

У таких завданнях традиційні методи розв'язання пов'язані, зазвичай, зі значними труднощами: або з необхідністю тонких додаткових геометричних побудов, або з досить громіздкими тригонометричними перетвореннями. Завдання такого плану розвивають самостійність, дієвий підхід до процесу навчання.

Після докладного вивчення наукової, навчально-методичної, психолого-педагогічної літератури з теми «Векторний метод в елементарній математиці», можна зробити такі висновки: у процесі виконання роботи було введено поняття вектора у різних розділах геометрії. Встановлено особливості та основні компоненти векторного методу розв'язання завдань. Проаналізований матеріал, викладений у підручниках геометрії 7-11 класів. Внаслідок чого можна зробити висновок, що в підручниках координатний метод опрацьовується у неповному обсязі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Иванова Т. А.* Выпускная квалификационная работа по теории и методике обучения математике / *Т. А. Иванова, Н. А. Серова.* – Н. Новгород: НГПУ. – 2006. – 63 с.
2. *Тертышная Е. В.* История возникновения понятия вектор [Електронний ресурс] / *Е. В. Тертышная.* – Режим доступа : <https://sites.google.com/site/mirgeometrii/>
3. *Мугаллимова. С. Р.* Векторный метод в школьном курсе геометрии [Електронний ресурс] / *Мугаллимова. С. Р.* – Режим доступа : <http://festival.1september.ru>.
4. *Бевз Г. П.* Геометрія 9 клас / *Г. П. Бевз, В. Г. Бевз, Н. Г. Владімірова.* – К. : Видавничий дім «Освіта», 2017. – 274 с.
5. *Мерзляк А. Г.* Геометрія 9 клас для класів з поглибленим вивченням / *А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір.* – К. : «Гімназія», 2009. – 278 с.
6. *Бевз Г. П.* Геометрія 11 клас академічний рівень, профільний рівень / *Г. П. Бевз, В. Г. Бевз, Н. Г. Владімірова, В. М. Владіміров.* – К., 2011. – 172 с.
7. *Мерзляк А.* Геометрія 11 Академічний рівень / *А. Мерзляк, Д. Номіровський, В. Полонський, М. Якір.* – К. : «Гімназія», 2016. – 192 с.
8. *Мерзляк А. Г.* Геометрія 11 клас. Збірник задач і контрольних робіт / *А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, Ю. М. Рабінович, М. С. Якір.* – К. : «Гімназія», 2011. – 113 с.
9. *Саакян С. М.* Изучение геометрии, 10-11 класс, книга для учителя / *С. М. Саакян, В. В. Бутузов.* – М., 2010. – 240 с.
10. Элементы аналитической геометрии в трехмерном пространстве: методическое пособие по решению типовых задач / *Г. В. Костина, Т. Г. Плотникова.* – Хабаровск : Изд-во ДВГУПС, 2013. – 62 с.

Фізичне виховання і спорт
УДК: 38.017:796.011.2

T. Bublei
*Lecturer at Department of Theory and Methodology of Physical Education
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine*

EFFECTIVENESS OF APPLICATION IN THE PHYSICAL CULTURE STUDIES OF THE DIFFERENTIATED EDUCATION OF PHYSICAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL, WHO HAVE NOSOLOGICAL MANIFESTATIONS

Abstract. *In this article the basic directions of improvement of the system of physical education of schoolchildren with nosologies are revealed. A method of differential training of physical exercises developed by the author is described. A comparative description of the existing methodology for teaching PE for students of the main school with disabilities in the state of health and the proposed one is suggested.*

Key words: *schoolchildren, health, psycho-functional indicators, physical education, nosology, special medical group.*

Бублей Т. А.
*викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
НПУ імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙНОГО ПІДХОДУ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗКУЛЬТУРИ ДЛЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ З НОЗОЛОГІЧНИМИ ПРОБЛЕМАМИ

Анотація. *У статті виявлено основні напрямки удосконалення системи фізичного виховання школярів з нозологіями. Описано метод диференційного навчання фізичних вправ, розроблений автором. Здійснено порівняльний аналіз існуючої методики викладання фізкультури для учнів з проблемами здоров'я та запропонованої автором.*

Ключові слова: *школярі, здоров'я, психофізичні показники, фізкультура, нозологія, спеціальна медична група.*

The current state of physical development and health of schoolchildren requires high professional qualifications of specialists on the theory, methodology and practical implementation of the physical education of children with reduced health. Unfortunately, the existing system of physical education of schoolchildren with nosological manifestations in Ukraine does not fully reach the goal – the realization of educational tasks. The contents of the programs are filled with physical exercises, which do not correspond to the level of pupils' physical fitness and health and, therefore, enjoy low popularity in children; this causes schoolchildren's dissatisfaction and does not stimulate them to engage in physical education [1, p. 30].

In Ukraine, recently, a negative tendency to deteriorate the health of the younger generation was determined due to the lack of physical activity, which would not only satisfy the biological need for movement, but also ensured an adequate level of education. So today, as never before, one must pay attention to the formation of the health of student youth, to increase the number of practical exercises in physical

culture, to satisfy the daily biological needs of students in movements. The solution of this problem is the use of methods of differentiated training of physical exercises for pupils of the basic school with the nosological features at PE lessons [2, p. 30].

Low effectiveness and lack of organization of teaching physical education at school gave scientists the opportunity to actively search for ways to improve the health of children. The uncertainty of the system of organizing the physical education of schoolchildren who have nosological manifestations is of some concern. Approaches that are practiced in this system, in particular, joint exercises with healthy children under the guidance of one teacher, classes of pupils with nostrology in general lessons or in general, the pupils' dismissal from exercises at PE lessons are groundless and ineffective. Since such children can and need to engage in motor activities and perform optimal physical activity for them, because scientific research proves the positive influence of active activity on the children's health.

The goal is to determine the priority directions of improving the system of physical education of schoolchildren with nosological manifestations, by introducing a new method of differentiated training of physical exercises taking into account the psycho-physiological and nosological peculiarities of those involved.

An analysis of existing methodological developments proves that the priority of health problems is to restrict physical activity and to use preventive and corrective exercises, and the study of best practice shows mainly the restriction of motor activity of pupils with health disabilities at PE lessons. A key feature of the developed method is the implementation of both health and educational tasks of physical education, consisting in the formation of motor experiences – an arsenal of motor skills of schoolchildren who have a deviation in the state of health, taking into account nosological contraindications and individual-typological features of psychophysical development, which will enable pupils with deviations in health to engage in optimal motor mode [3, p. 22].

The developed method involves the following directions of improvement of the system of physical education:

- development of content of PE lessons for pupils with disabilities in the state of health, taking into account nosological peculiarities, as well as the variability of the psychophysical development of children;
- optimal use of means of physical culture for the implementation of not only health-improving, but also educational tasks;
- gradual adaptation of the body of students with nosologies to the effect of physical activity;
- self-control training on the response of the organism to the effect of physical activity;
- upbringing of moral and volitional qualities of pupils;
- the formation of positive motivational-value attitude to physical culture,

healthy lifestyle and the need for regular exercises;

- teaching the basic rules of independent work with physical exercises.

The training of physical exercises in PE classes with pupils of special medical groups is organized according to generally accepted stages, but the method of their training takes into account the nosological contraindication, a sign of the predominant influence on the development of physical qualities and has certain features that determine the type of physical exercise by value for solving a specific motor task and the stage of formation of motor action.

REFERENCES

1. Гасюк І. Оцінка рухової підготовленості школярів у контексті сучасних завдань фізичного виховання / І. Гасюк // Теорія та методика фізичного виховання і спорту. – 2002. – № 4. – С. 30-34.
2. Іванова Л. І. Фізичне виховання у спеціальних медичних групах: теорія і методика : [навч. посібник] / Л. І. Іванова, Л. П. Сущенко. – К., 2012. – 214 с.
3. Круцевич Т. Ю. Основні напрямки вдосконалення програм фізичного виховання школярів / Т. Ю. Круцевич // Теорія та методика фізичного виховання і спорту. – 2006. – № 4. – С. 20-27.

Фізичне виховання і спорт

УДК 37.016:796.012

*Булейченко О. В., старший викладач
кафедри фізичного виховання і здоров'я НПУ імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ОБГРУНТУВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ГРУП НЕТРАДИЦІЙНИХ ВИДІВ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

Анотація. У статті обгрунтовано необхідність упровадження в навчальний процес студентів спеціальних медичних груп нетрадиційних видів рухової активності, таких як система Табата, йога, каланетика, стретчинг, аквааеробіка з метою зацікавлення й залучення студентів до занять даними видами фітнесу та як одного із підходів в системі оздоровлення студентів спеціальних медичних груп, що будуть забезпечувати відновлення порушених функцій організму, підвищувати розумову й фізичну працездатність в умовах навчальної діяльності педагогічного ВНЗ.

Ключові слова: навчальний процес, спеціальні медичні групи, система Табата, йога, каланетика, стретчинг, аквааеробіка, здоров'язберігаючі технології.

O. Buleichenko, Senior Lecturer
*Department of PE and Health at M. P. Dragomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine*

ON IMPLEMENTATION OF NON-TRADITIONAL TYPES OF MOTOR ACTIVITY WHILE TRAINING STUDENTS OF SPECIAL MEDICAL GROUPS

Abstract. The author justifies the necessity to implement non-traditional kinds of physical activity into the educational process of special medical group students, namely – Tabata system, yoga, callanetics, stretching, aqua aerobics, in order to get students interested and involved in these kinds of fitness as one of the approaches of physical education in rehabilitation of special medical groups

students that will provide restoration of violations of the functions of the body, improve mental and physical capacity in the educational activities of the pedagogical university.

Key words: *educational process, special medical groups, system Tabata, yoga, callanetics, stretching, aqua aerobics, health-saving technologies.*

В останнє десятиліття рівень здоров'я і фізичної підготовленості студентської молоді погіршився. Свідчення тому, 90% абітурієнтів вузів мають відхилення в стані здоров'я. Число дівчат, що мають хронічні захворювання, збільшилася з 43,9% до 75%. До закінчення навчання у вищих навчальних закладах залишається менше 5% відносно здорової молоді.

Основними причинами такого становища, на думку багатьох дослідників, є дефіцит рухової активності протягом усього періоду навчання в освітніх установах, обумовлений недосконалістю чинних державних програм з фізичного виховання та недостатнім рівнем культури здорового способу життя всіх суб'єктів освіти. Ця проблема загострюється для учнів з відхиленням в стані здоров'я і віднесених до спеціальних медичних груп. За підсумками поглиблених медичних оглядів в школах та в інших навчальних закладах близько 30% студентів ВНЗ відносяться до спеціальних медичних груп і число їх щорічно збільшується [1; 4].

Аналіз науково-методичної літератури показав, що методологія фізичного виховання й оздоровлення студентів спеціальних медичних груп в даний час розроблена не на належному рівні й не дозволяє повною мірою здійснювати поставлені перед нею завдання. Необхідність розробки ефективної технології фізичного виховання в спеціальних медичних групах диктується різноманітністю й суперечливістю поглядів за такими напрямками досліджень: комплектування навчальних груп (по захворюваннях, фізичному розвитку, підготовленості і функціональному стану); зміст практичних занять (визначений державною програмою для ВНЗ вільним вибором на розсуд викладача); організація навчальних занять (з основною групою дозовані навантаження, в спеціальній медичній групі з урахуванням діагнозу захворювання); спрямованість навчальних занять (професійно-прикладна фізична підготовка, оздоровча, спеціалізована та ін.).

Найчастіше ці підходи в системі оздоровлення студентів спеціальних медичних груп залежать від: умов ВНЗ (матеріальних, регіональних, кліматичних); компетенції і можливостей викладача, його творчого потенціалу; особистісних якостей студентів, мотиваційної сфери, структури особистості, інтересу й рівня стану студентів (фізичного, функціонального, психічного). Таким чином, впливає потреба в пошуку найбільш ефективних організаційних форм, засобів і методів фізичного виховання, раціональних підходів у нормуванні фізичних навантажень, адекватних функціональному стану організму людини, які забезпечують сталу фізичну й розумову працездатність

студентів. Деякі традиційні підходи носять лише утилітарний характер [5] і не сприяють мотивації, а також комплексному вирішенню оздоровчих і виховних завдань студентів спеціальних медичних груп. Тому проблема пошуку раціональних підходів у фізичному вихованні та оздоровлення студентів спеціальних медичних груп, що забезпечують відновлення порушених функцій організму, підвищення розумової і фізичної працездатності в умовах навчальної діяльності педагогічного ВНЗ, а також майбутніх спеціалістів у цій галузі, є надзвичайно актуальною.

Спостерігається явне протиріччя між зростаючим рівнем вимог до підготовленості фахівців у зв'язку з майбутньою професійною діяльністю, потребою суспільства у здорових і фізично розвинених людей, з одного боку, а з іншого, недостатньою кількістю розроблених та втілених у навчальний процес здоров'язберігаючих технологій у фізичному вихованні студентів спеціальних медичних груп у педагогічному ВНЗ. Необхідно розробити й експериментально обґрунтувати методику і впровадити в навчальний процес студентів оздоровчі комбіновані заняття (нетрадиційні види фізичної активності) з фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп в умовах педагогічного ВНЗ.

Об'єкт дослідження – процес фізичного виховання здоров'язберігаючої спрямованості студентів спеціальних медичних груп.

Предмет дослідження – комбіновані заняття з фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп в умовах педагогічного ВНЗ, з використанням нетрадиційних видів рухової активності.

Аналіз стану проблеми в теорії і практиці фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп дозволив висунути таку гіпотезу: процес фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп відбувається більш успішно за таких умов:

- орієнтації на мотиваційну сферу, рівень підготовленості і стан здоров'я студентів що займаються;
- раціональному комбінуванні традиційних та нетрадиційних видів оздоровчої спрямованості;
- інтеграції фізичного виховання в навчальний процес майбутніх педагогів.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел, анкетування, поглиблене вивчення результатів медичного обстеження (виписки з медичних карток студентів, довідки з студентської поліклініки, ф-86.), психолого-педагогічне спостереження.

Дослідження було проведено серед контингенту 1 курсу трьох факультетів НПУ імені М. П. Драгоманова зі студентами, які віднесені за станом здоров'я до спеціальної медичної групи. В дослідженні брали участь студенти факультетів корекційної педагогіки та психології, педагогіки та психології, історичної освіти під керівництвом викладачів кафедри фізичного виховання та здоров'я. Для

пошуку раціональних підходів фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп та для забезпечення відновлення порушених функцій організму, підвищення розумової та фізичної працездатності обґрунтовувалось впровадження в навчальний процес студентів спеціальних медичних груп нетрадиційних видів рухової активності таких, як: система Табата, йога, стретчинг, каланетика й аквааеробіка. Всього в експерименті брали участь 103 студенти як дівчата, так і юнаки. Було розроблено анкету, до якої увійшли питання, аналіз котрих дозволив вивчити та порівняти інтерес студентів до занять, як традиційними, так і нетрадиційними видами фітнесу. Фізичне виховання в НПУ імені М. П. Драгоманова, віднесено до факультативних і секційних занять і не має жодної форми контролю. Залучати студентів до занять фізичними вправами за даних обставинах дуже складно. Контингент студентів віднесених, за станом здоров'я, до спеціальної медичної групи складає 32 відсотки від загальної кількості студентів 1 курсу НПУ імені М. П. Драгоманова. З цієї кількості 76 студентів, згідно анкетуванню (табл. 1), не мешканці мегаполісу, а приїхали з сіл та невеликих містечок і тільки 27 студентів мешканці столиці.

Таблиця 1.

Київ		Село – місто	
27 студ.		76 студ.	
Чи подобається фізичне виховання за шкільною програмою?			
18 студ.	9 студ.	31 студ.	42 студ.
так	ні	так	ні
66 %	34%	31%	58

На початку навчального року було проведено анкетування для виявлення ставлення студентів до занять з фізичного виховання. Маючи певні результати, нашим завданням було запропонувати новітні для ВНЗ, здоров'язберігаючі види фізичної активності на рівні з більш традиційними з метою залучення більшої кількості студентів до факультативних занять. Студентам пропонувалось заповнити заяву (додаток 1) з наступним переліком різних видів фізичної активності, якими б вони хотіли займатися під час навчання у ВНЗ. За результатами виявилось, що студенти обирали для занять факультативно із запропонованого більш нетрадиційні види. Враховуючі певні уподобання, в подальшому буде можливість рекомендувати нетрадиційні види фітнесу при певних захворюваннях студентів.

Ефективність запропонованого підходу визначена в результаті формульованого експерименту на основі статистично достовірних показників анкетування студентів спеціальних медичних груп і дає підстави розраховувати на зацікавленість і залучення до занять студентів даними видами фітнесу, як

один із підходів фізичного виховання в оздоровленні студентів спеціальних медичних груп, що будуть забезпечувати відновлення порушень функцій організму, підвищувати розумову і фізичну працездатність в умовах навчальної діяльності педагогічного ВНЗ, а також як майбутніх спеціалістів в цій галузі.

У рамках фізкультурно-оздоровчої роботи зі студентами спеціальних медичних груп виділяється безліч організаційних, технологічних, діагностичних, управлінських та інших проблем, які вимагають якнайшвидшого вирішення. Потребує суттєвого перегляду змісту навчального плану в роботі з даним контингентом студентів, що має схожість з планом для здорових осіб. Для цього необхідно ширше впроваджувати нові здоров'язберігаючі технології як традиційні (вправи ранкової гігієнічної гімнастики, плавання, шейпінг, рухливі ігри та ін.), так і нетрадиційні фізкультурно-оздоровчі технології (табата, йога, аквааеробіка, пілатес тощо) [2; 3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Дубогай О. Д.* Обґрунтування інформаційно-комунікаційних технологій моніторингу психофізичного вдосконалення організму студентів СМГ в системі фізичного виховання у ВНЗ / *О. Д. Дубогай* // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури, фізична культура і спорт» : зб. наук. праць. – Київ, 2014. – Вип. 3К (44)14. – С. 217-219.

2. *Булейченко О. В.* Використання системи Табата в процесі фізичного виховання студентів спеціальної медичної групи, в умовах педагогічного вузу / *О. В. Булейченко* // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури, фізична культура і спорт» : зб. наук. праць / за ред. *Г. М. Арзютова*. – К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – Вип. 3К 2(71)16. – С. 55-59.

3. *Бондар Т. К.* Впровадження в учбовий процес з фізичного виховання занять з аквафітнесу для формування умінь і навичок майбутніх учителів музики / *Т. К. Бондар* // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури, фізична культура і спорт» : зб. наук. праць. – К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – Вип. 3К1 (70)16. – С. 305-308.

4. *Лисицын Ю. П.* Общественное здоровье и здравоохранение : учебник / *Ю. П. Лисицын*. – 2-е изд. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 512 с.

5. *Могендович М. Г.* О механизмах терапевтического действия физических упражнений при болезнях / *Могендович М. Г.* // Физическая культура и здоровье. – М. : Медицина, 1963. – С. 259-262.

Фізичне виховання і спорт
УДК 373.2.016:796.3(043.3)

Галай М.Д.
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри олімпійського та професійного спорту
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Київ, Україна

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНЕ НАВЧАННЯ ВПРАВ З М'ЯЧЕМ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ШКОЛІ

Анотація. Розкрито новий підхід до розв'язання питання навчання вправ з м'ячем учнів початкових класів на уроках фізичної культури. Визначено диференційований підхід як основний організаційно-педагогічний принцип фізичного виховання школярів, що дозволяє організувати вивчення вправ із м'ячем з урахуванням особливостей розвитку організму учнів 1-4 класів. Розкрито вплив психофізіологічних особливостей розвитку організму учнів молодших класів на результативність у вправах із м'ячем. Визначено організаційно-педагогічні умови успішної реалізації навчання вправ з м'ячем учнів початкової школи.

Ключові слова: молодший шкільний вік, диференційований підхід, психофізіологічні показники, вправи з м'ячем.

Halay M.D.
PhD (pedagogical sciences),
Senior Lecturer of the Department of Olympic and Professional Sport
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine

DIFFERENTIATED TRAINING OF EXERCISES WITH BALL FOR JUNIOR CLASSES AT PHYSICAL TRAINING LESSONS IN SCHOOLS

Abstract. The new approach to solving the problem of exercising with the ball of junior school pupils at the lessons of physical culture is revealed. The differentiated approach as the basic organizational-pedagogical principle of physical education of schoolchildren is determined, which allows to organize the study of ball exercises taking into account the peculiarities of the development of the body of pupils of 1-4 classes. Disclose the effect of psycho-physiological characteristics of an body of junior school students of elementary grades on performance in the ball exercises. The organizational and pedagogical conditions of successful realization of training of exercises with a ball of pupils of junior classes are determined.

Keywords: primary school age, differential approach, physiological indicators, exercises with the ball.

Фізичне виховання як невід'ємна складова шкільної освіти спрямоване на формування фізичного, соціального та духовного здоров'я учнівської молоді, підготовку до ведення активного довготривалого життя. Існуюча тенденція до погіршення фізичного стану школярів, зниження їх мотивації до занять фізичними вправами зумовлює гостру потребу в оптимізації шкільної системи фізичного виховання, зокрема пошуку нових підходів до викладання предмету «Фізична культура» (Ж. Г. Дьоміна, М. Д. Зубалій, О. С. Куц, О. В. Тимошенко та ін.).

Фізичне виховання молодших школярів має свою специфіку, зумовлену їх віковими анатомо-фізіологічними та психологічними особливостями розвитку, а також адаптацією до нових умов навчання, яке характеризується різким

зростанням розумової діяльності на фоні різко обмеженої рухової активності. У початковій школі закладається фундамент для подальшого фізичного вдосконалення учнівської молоді на основі набутих знань, рухового досвіду та фізичної підготовленості (Е.С. Вільчковський, Л.В. Волков, О.Д. Дубогай, С.І. Присяжнюк та ін.). У зв'язку з цим правильно організоване фізичне виховання в молодшому шкільному віці є не лише необхідною умовою всебічного гармонійного розвитку учнів, а й основою для їх подальшого рухового вдосконалення [6, 8, 9]. Від успішної реалізації завдань фізичного виховання в молодших класах залежить мотивація, стан здоров'я, розумова і фізична працездатність дітей на наступних етапах шкільної освіти.

За даними провідних фахівців у галузі [1, 4, 6] визначено, що одним із сучасних напрямків удосконалення навчання фізичної культури школярів є диференціація форм, засобів і методів фізичного виховання. Однак традиційна система шкільного фізичного виховання враховує лише статево-вікові закономірності розвитку, хоча встановлено, що індивідуальні особливості психофізичного розвитку дітей одного віку й статі, а також особливості їх тілобудови впливають на якість і швидкість навчання фізичних вправ та розвиток рухових якостей учнів [4, 5, 6].

Урахування морфофункціональних та психофізіологічних особливостей розвитку організму молодших школярів у процесі навчання фізичних вправ ігрової спрямованості дозволяє кожному учневі виконувати навантаження в оптимальному режимі та підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу [2, 5, 8]. Поряд з існуючими розробками, що стосуються переважно питання диференційованої фізичної підготовки учнів молодшого шкільного віку, диференціація у процесі навчання фізичних вправ з м'ячем у початковій школі вивчена недостатньо, що доводить актуальність теми.

Період життя дітей від 6-7 до 9-10 років називають молодшим шкільним віком. При визначенні його меж враховують особливості психічного і фізичного розвитку дітей, перехід їх до навчальної діяльності, яка стає основною. В учнів початкової школи формуються основні життєво необхідні рухові дії, відбувається інтенсивний розвиток більшості рухових якостей, властивостей психіки, формування різних систем організму та особистісних рис характеру [3,5].

Доведено, що фізична культура є найбільш ефективним засобом забезпечення усіх дітей, незалежно від наявності або відсутності у них здібностей, їхніх статевих, вікових, культурних, расових, етнічних, релігійних чи соціальних ознак знаннями і розумінням цінності власного здоров'я та цінності занять фізичною культурою протягом життя.

На уроках фізичної культури учнів 1-4 класів основною формою навчальної діяльності має бути гра, оскільки діти молодшого шкільного віку

відрізняються особливою рухливістю. Рухливі і спортивні ігри – важливий засіб фізичного виховання молодших школярів, оскільки має велике оздоровче, освітнє і виховне значення. Систематичне їх застосування значно розширює рухові можливості дітей, забезпечує повноцінне засвоєння життєво важливих рухів – стрибків, бігу, метання та ін. Оздоровче значення ігор полягає в тому, що вони спрямовані на зміцнення та збереження здоров'я дитини, профілактику найбільш розповсюджених захворювань, а також сприяють гармонійному розвитку організму школяра, формують правильну поставу, загартовують організм, підвищують працездатність. Виховне значення ігор пов'язане з формуванням в учнів колективізму, дисциплінованості, організованості, ініціативності, рішучості, сміливості.

Сучасними дослідниками [1, 6, 9] встановлено, що основним організаційно-педагогічним принципом фізичного виховання учнів є диференційоване використання засобів фізичної культури на заняттях зі школярами різної статі та віку з урахуванням стану їхнього здоров'я, ступеня фізичного розвитку та рівня фізичної підготовленості. Диференційований підхід передбачає врахування не тільки статевих та вікових закономірностей розвитку організму, а й індивідуальних можливостей, однорідних за морфофункціональним станом груп.

Опрацювання та систематизація сучасних теоретичних даних про загальну структуру процесу навчання рухових дій, основні підходи до навчання фізичних вправ учнів початкової школи, особливості розвитку організму дітей 6–10 років та досвіду передової практики, вивчення закономірностей процесу навчання рухових дій, зв'язків між суб'єктами навчальної діяльності та факторів, що впливають на учасників та перебіг навчального процесу за допомогою педагогічного спостереження, а також аналіз результатів анкетування, експертного опитування та експерименту дозволили зробити певні висновки, щодо управління диференційованим навчанням вправ з м'ячем учнів молодшого шкільного віку на уроках фізичної культури.

Вивчення мотивації молодших школярів дозволило встановити позитивне ставлення учнів 1-4 класів до уроків фізичної культури, а також підтвердило високий інтерес дітей до вправ з м'ячем. Спостерігається чітка позитивна динаміка мотивації молодших школярів з віком. Так, з роком навчання збільшується кількість дітей, яким подобаються уроки фізичної культури (від 76,1 % у першому класі до 92,5% у четвертому). З віком зростає зацікавленість дітей до ігор з м'ячем (від 69,2% у першому класі до 86,6% у четвертому класі).

Результати проведеної діагностики психофізіологічних показників розвитку організму учнів 1-4 класів підтвердили прискорений руховий та психофізіологічний розвиток дітей даного вікового періоду. Вивчено вікову динаміку антропометричних та психофізіологічних показників розвитку

організму учнів 1-4 класів. Досліджено особливості прояву психофізіологічних показників хлопчиків та дівчаток кожного вікового періоду. В ході експерименту констатовано, що хлопчики початкових класів мають перевагу над дівчатками цього ж віку у точності силових, часових, просторових параметрів рухів та силі нервових процесів, тоді як дівчатка, в свою чергу, переважають однолітків у показниках рівноваги тіла, часу складної реакції вибору та короткочасної пам'яті на числа. Стабільне підвищення досліджуваних показників учнів з віком підтверджує прискорений психофізіологічний розвиток дітей молодшого шкільного віку.

Вивчення залежності успішного вивчення вправ з м'ячем від розвитку організму молодших школярів показало існування і тісноту впливу психофізіологічних показників на навчальні досягнення, що простежується у всіх вікових і статевих категоріях. Експериментально підтверджено необхідність включення до змісту уроків фізичної культури під час вивчення вправ з м'ячем фізичних вправ для розвитку психофізіологічних показників, які є найбільш інформативними для вивчення тієї чи іншої вправи, залежно від віку та статі, зокрема: швидкості сенсомоторних реакцій, частоти рухів, реакції на рухомий об'єкт, кінестетичного відчуття, швидкісної витривалості, рівноваги, часової орієнтації, просторової орієнтації, а також пам'яті та різних характеристик уваги.

Підтверджено існування відмінностей у типах тілобудови школярів одного віку й статі та визначено соматотипологічний статус учнів 1-4 класів. Враховуючи прогностичну значущість типу будови тіла для успішності засвоєння фізичних вправ, обґрунтовано можливість використання більш об'єктивного оцінювання навчальних досягнень у процесі фізичного виховання школярів. Традиційні підходи до оцінювання успішності засвоєння фізичних вправ ґрунтуються на використанні середньовікових можливостей учнів та не враховують індивідуального варіювання морфофункціональних показників, тому запропоновано критерії оцінювання навчальних досягнень у вправах з м'ячем учнів молодших класів на уроках фізичної культури за рівнями сформованості окремих рухових умінь для кожного вікової групи з урахуванням статі і соматотипу, що включає орієнтовні контрольні вправи та їх нормативну оцінку у балах за рівнями.

В процесі дослідження визначено організаційно-педагогічні умови, що забезпечують ефективність навчання вправ з м'ячем на уроках фізичної культури в початковій школі: створення активного освітнього середовища; забезпечення органічної єдності та наступності практичного досвіду і теоретичної підготовки учнів початкової школи; формування в учнів здоров'я, творчих мотивів та ціннісної установки на досягнення особистого благополуччя; забезпечення самостійності у діяльності і поведінці; застосування спеціально спрямованих засобів, методів і форм удосконалення психофізіологічних показників розвитку

організму з метою підвищення успішності навчання; реалізація індивідуального підходу шляхом урахування соматичної типології, фізичного стану, психофізіологічних показників розвитку організму та інтересів молодших школярів; дотримання принципів фізичного виховання, гігієнічних вимог та безпеки місць проведення занять; комплексний підхід до діагностики, вдосконалення та контролю успішності навчальних досягнень учнів, що забезпечує зворотній зв'язок у навчально-виховному процесі в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Отже, враховуючи вище зазначені умови при навчанні вправ з м'ячем учнів 1-4 класів в ході експерименту визначено, що позитивне ставлення до уроків фізичної культури у 4 класі зросло на 6,3%. Щодо інтересу до видів рухової активності на уроках фізичної культури, то зацікавленість школярів до ігор та естафет з м'ячем достовірно збільшилася на 21,6%. Застосовування диференційованого підходу при навчання вправ з м'ячем учнів молодших класів підвищує ефективність реалізації освітніх завдань та сприяє покращенню мотивації молодших школярів на уроках фізичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арефьев В.Г. Сучасна методика оцінювання рівня фізичного розвитку учнів загальноосвітніх шкіл / В. Г. Арефьев. Науковий часопис Нац. пед.-ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. «Науково-педагогічні проблеми фіз.культури / Фізична культура і спорт /» За ред. Г. М. Арзютова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – Випуск 4 (29). – С.31-36.
2. Галай М.Д. Диференціація фізичних навантажень молодших школярів у процесі навчання вправ з м'ячем: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02 «теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я» / М.Д. Галай. – К., 2017. – 18 с.
3. Дьоміна Ж.Г. Особливості вивчення «школи м'яча» з навчальної програми з фізичної культури для учнів 1-4 класів / М. Д. Галай, Ж. Г. Дьоміна. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). - Випуск. 4 (29) 13. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 245-250.
4. Кротов Г. В. Диференційоване програмування розвитку рухових здібностей дівчат початкової школи з урахуванням соматотипу: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02 «теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я» / Г. В. Кротов. – К., 2010. – 21 с.
5. Мішаровський Р. М. Визначення найбільш інформативних показників під час навчання спеціальних умінь учнів молодшого шкільного віку на уроках з футболу в школі / Р. М. Мішаровський // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2010. – Випуск № 6. Серія № 15 – С. 184 – 188.
6. Присяжнюк С. І. Особливості методики розвитку фізичних якостей учнів початкових класів загальноосвітньої школи [Монографія] / С. І. Присяжнюк. – К.: Видавничий центр НУБіП України, 2014. – 340 с.
7. Тимошенко О. В. Основні напрями модернізації системи фізичного виховання школярів на сучасному етапі розвитку суспільства / О. В. Тимошенко, Ж. Г. Дьоміна // Фізичне виховання в школі. – 2011 - № 6 – С.2-5.
8. Чопик Р. В. Методика навчання фізичних вправ молодших школярів у процесі занять баскетболом: автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “ Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)” / Р.В. Чопик. – К., 2010. – 22 с.

9. Шиян Б. М. Підготовка вчителя фізичної культури до третього тисячоліття / Б. М. Шиян // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: Зб. наук. пр. – Рівне: Принт Хауз, 2001. – Вип. 2. – С. 371-374.

Фізичне виховання і спорт
УДК: 36.019:796.012.2

Zh. Dyomina

PhD (Pedagogy), Associate Professor
Department of Theory and Methodology of Physical Education
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine

CURRENT ISSUES OF PROFILE TEACHING OF PHYSICAL CULTURE AT SENIOR SCHOOL IN THE CONTEXT OF CONTINUITY AND SUCCESSION EDUCATION

Abstract. The article describes the current trends in the European and world educational space, which led to a rethinking of the main goal and the corresponding tasks of education, outlining the effective ways of its qualitative improvement, adequate to the present historical epoch.

Key words: profile education, physical culture, education, modern tendencies, senior school.

Дьоміна Ж. Г.

канд. пед. наук, доцент кафедри теорії
та методики фізичного виховання
НПУ імені М. П. Драгоманова
Київ, Україна

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У СТАРШІЙ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ НЕПЕРЕРВНОСТІ ТА НАСТУПНОСТІ ОСВІТИ

Анотація. У статті висвітлюються сучасні тенденції європейського та світового освітнього простору, що призвели до переосмислення головної мети та відповідних завдань освіти, ефективні шляхи її якісного вдосконалення, адекватні нинішній історичній епосі.

Ключові слова: профільна освіта, фізична культура, освіта, сучасні тенденції, старша школа.

The effective functioning of continuous education depends on the optimality of its structure and content, coherence and continuity of its degrees [6]. Therefore, it is important to ensure the quality of pre-professional preparation of senior pupils for studying at higher educational institutions through a system of specialized education.

Due to the problem of preserving the health of the population of the country, as well as the stability of the labor market needs in highly qualified specialists in physical education and sports, physical education in the elementary school has an important social significance.

The objective discrepancy between the preparation of graduates of general education institutions from the subject «Physical Culture» and the introductory requirements for university entrants in the relevant field requires careful study of the controversy in the «school – higher educational institution» line and the

implementation of measures to ensure the continuity and continuity of profile education and vocational training.

According to N. A. Alik, one of the priority ways to improve the quality of vocational training, is to create conditions for successful adaptation of students to study based on maximum approximation of the educational process in the secondary school to the higher level, that is, ensuring the continuity of general secondary and higher education [1]. This task is solved by integrating general and professional education, reorienting the education of senior pupils to specialized education, that is, the implementation of specialized training of senior school students based on their individual abilities, cognitive interests and needs, conscious choice of professional self-determination, self-realization and successful socialization [2].

Specialized education is more actively implemented every year in domestic secondary schools in different directions according to socially differentiated types of activities, which are conditioned by social development of labor and social demand, although the elective principle and in-depth study of certain subjects in schools of Ukraine has been practiced for more than 20 years. O. V. Kotova points to an increase in attention to improving the physical condition and the formation of physical education in student youth at the state level, and I. M. Voitovich recorded a stable positive dynamics of the interest of senior pupils in in-depth study of physical culture and basics of health and the annual growth of the number of schools of sports profile [4; 5].

The study of modern pedagogical theory and practice confirms the ambiguity of approaches to the organization of profile education of physical culture, the lack of a clearly defined technology for constructing its content and the system for monitoring the quality of professional physical education, the discrepancy between the criteria for assessing the success of graduates of sports schools and the requirements of further education. The latter testifies to the violation of continuity of education in the link «school – higher educational institution».

The poor quality of the preparation of entrants of higher pedagogical educational institutions of physical culture profile against the background of a stable high competition at the entrance objectively confirms the lack of clear criteria for the formation of the content of profile education of physical culture in the senior school and is explained by the obvious shortcomings in the assessment of academic achievements of schoolchildren from the subject.

Thus, the task of the study is to study the actual problems of the profile education of physical culture in the high school in the context of continuity and continuity of the general secondary and higher education and determine the ways of their elimination.

The need to improve the quality of professional education in physical education requires the development of clear criteria for the formation of its content, substantiation of didactic aspects, adaptation to the modern requirements of further education and the

labor market, features of socio-economic infrastructure, needs, intellectual and cultural potential of the region, ensuring functional communication and continuity between general secondary and higher education, the development of an original model of the pedagogical system of profile education of physical culture and effective systems for monitoring the quality of pre-professional physical education.

The analysis of the experience of conducting a sports profile in the national secondary schools and the requirements of further professional education allowed determining the main ways to improve the quality of professional education of physical culture in high school:

- 1) provision of the preliminary pre-profile stage of the preparation of pupils of the main school through the organization of specialized classes, electoral groups, etc.;
- 2) elaboration of curricula of the senior school (profile package of subjects) on the basis of requirements of future professional choice, objective tendencies of development of education and science, individual needs, interests and opportunities of students, regional, personnel and material and technical conditions of the institution of secondary education;
- 3) formation of a stable system for increasing the motivation and professional self-determination of the pupils of the main school, as well as involving parents in determining the future educational profile;
- 4) taking into account in the formation of the content of the profile education of physical culture the requirements of further education and the formation of the respective competencies;
- 5) improvement of the system for assessing the success of the study of the profile subject «Physical Culture» and the basis for taking into account the requirements of entrance examinations in higher education institutions of the corresponding profile.

Adequate content of the profile education of physical culture, its full-fledged educational and methodological support, and a comprehensive system of quality assessment increase the efficiency of pre-professional training of graduates, their success in preparing an entrance exam on a profile subject in higher education. The content of the profile education of the physical culture of senior pupils must, first, ensure a high-quality general education of students, secondly – preparation for future professional education, and thirdly – to form initial professional knowledge, skills, qualities and competence. The inclusion in the evaluation system of students' performance of the requirements of the relevant profile to the readiness of the entrants ensures successful adaptation of students, implements the continuity of the general secondary and higher education, and increases the efficiency of further vocational training.

The special study of the subject «Physical Culture» in the elementary school is carried out according to the curriculum [3]. The program is aimed at introducing senior students with the basics of professional activity of physical education specialists

(physical education teacher, sports trainer), mastering them with basic theoretical knowledge, initial methodical and practical skills of pedagogical activity, as well as for raising the skill in the chosen sport activity.

The programs of introductory tests on physical education in pedagogical universities, which train physical education teachers and sports trainers, include the preparation of specially developed norms of general physical fitness, which determine the level of development of the main motor qualities, and differ only in the choice of appropriate tests and motor performance that they determined by the quantitative scales of assessment and taking into account the athletic skill. It requires from the entrants the corresponding preparedness, the level of which determines the success of participation in the creative contest. At the same time, the physical education curriculum for a sports profile shows that the results shown by students in determining the state of physical fitness are not evaluated and are only guidelines for further correction of students, and the main criteria for assessing student achievements are a comprehensive assessment of knowledge, techniques and normative the indicator of motor actions in accordance with the chosen methods of physical culture and sports activities (modules). Thus, there are contradictions between the criteria for assessing the success of profile education in physical education and the requirements put forward by entrants to pedagogical universities in the respective areas of training.

Practice shows that the results of some tests for assessing motor readiness during the entrance exam are rather low, and sometimes the entrant is not able to perform them (e.g., swimming, bending and extension of arms in the emphasis, tightening). This situation is often found among graduates of sports schools. The above justifies the need to improve the criteria for evaluating academic achievements of students from the subject «Physical Culture» from the standpoint of compulsory assessment of overall physical preparedness. Thus, the readiness of the entrants to participate in the creative competition from the educational institutions of higher education is ensured and the quality of the training of graduates of the specialized schools is improved.

Thus, one of the topical problems of profile education of physical culture is the objective discrepancy between the preparation of graduates of general educational institutions from the profile subject «Physical Culture» and introductory requirements for entrants in pedagogical universities in the relevant directions of training. Overcoming contradictions in the «school – higher educational institution» link requires the development of clear criteria for content formation and assessment of the quality of professional education in the physical education of senior pupils, which will contribute to the continuity and continuity of general secondary and higher education.

Further research is planned in the direction of determining the criteria for the formation of the content of profile education of physical culture in the elementary school of general education institutions.

REFERENCES

1. Алік Н. А. Допрофесійна підготовка майбутніх учителів освітньої галузі «Технологія» в умовах профільного навчання : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02 / *Наталія Анатоліївна Алік*. — Чернігів, 2009. — 19 с.
2. Бібік Н. М. Проблема профільного навчання в педагогічній теорії і практиці / *Бібік Н. М.* // Педагогічна і психологічна науки в Україні: до 15-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. — К., 2007. — Т. 2 : Дидактика, методика, інформаційні технології. — С. 95–106.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Фізична культура (спортивний профіль)» [Електронний ресурс] / авт. : *В. М. Єрмолова* та ін., 2010. — Режим доступу : rmpkleninsport.ucoz.ua/publ/dokumenti_vchitelja/programi
4. Voytovych I. M. Dynamics implementation profile education for high school sports destination in Ukraine / *I. M. Voytovych* // Pedagogy, Psychology and Medical-biological Basis of Physical Education and Sport. — 2012. — № 6. — P. 41-46.
5. Kotova O. V. Profile teaching by sports direction in senior school, its essence and problems / *O. V. Kotova* // Bulletin of Zaporizhzhya National University. — 2012. — № 1(7). — P. 48-53.
6. Renihan P. J. Leadership Succession for Tomorrow's Schools / *Patrick J. Renihan* // International conference on new horizons in education: Procedia – Social and Behavioral Sciences. — 2012. — № 55. — P. 138 – 147.

Фізичне виховання і спорт
УДК 373.3.016:796.3(043.3)

*Мішаровський Р. М., канд. пед. наук, доцент кафедри футболу
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна
Аландарєв А. В.,
магістр факультету фізичного виховання та спорту*

РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ 1-4 КЛАСІВ НА УРОКАХ ФУТБОЛУ В ШКОЛІ

***Анотація.** Обґрунтовано важливість футболу в процесі занять фізичною культурою учнів молодших класів. Визначено особливості розвитку координаційних здібностей дітей 6-10 років. Проаналізовано вплив координаційних здібностей на фізичний розвиток учнів 1-4 класів та їх значення під час занять футболу в школі.*

***Ключові слова:** молодший шкільний вік, футбол, урок, координаційні здібності.*

***R. Misharovskyy, PhD (Pedagogy), Assistant Professor of Football Department
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine
A. Alandaryev***

Master, Faculty of Physical Education and Sports

DEVELOPMENT OF COORDINATION ABILITIES OF PUPILS OF 1-4 GRADES AT FOOTBALL LESSONS AT SCHOOL

***Abstract.** The article highlights the importance of football in the process of physical culture training of primary school pupils. The peculiarities of the coordination abilities development of 6-10-year-old children are determined. The influence of coordination abilities on the physical development of pupils of 1-4 grades and their significance during school football lessons is analyzed.*

***Key words:** junior school age, football, lesson, coordination abilities.*

Футбол – найбільш доступний і масовий засіб фізичного розвитку й зміцнення здоров'я дітей і підлітків. За допомогою засвоєних учнями понять та

ігрових дій у футболі вчитель має змогу якісніше та ефективніше навчати техніці й тактиці виконання елементів інших спортивних ігор, пропонованих навчальною програмою.

Футбол – атлетична гра, яка сприяє розвитку всіх фізичних якостей молодшої людини. У грі виконується винятково велика за фізичними навантаженнями робота, яка відчутно впливає на підвищення рівня функціональних можливостей учнів, а також виховує необхідні моральні та волевові якості.

На сьогоднішній день існує досить багато робіт, які присвячені навчанню та удосконаленню техніки й тактики гри у футбол юнаків середнього й старшого шкільного віку. Для цього розроблені програми й запропоновані комплекси фізичних вправ як для вдосконалення техніки даної гри, так і для розвитку фізичних якостей учнівської молоді, що мають велике значення у футболі. Разом з тим, мало уваги приділено навчанню та удосконаленню ігрових дій та розвитку рухових здібностей дітей молодшого шкільного віку під час занять футболом на уроках в школі. Ті результати, що наведені у різних літературних джерелах частіше не підтверджені експериментально, оскільки робіт, присвячених даній проблемі, небагато. При цьому одні роботи спрямовані на використання елементів гри у футбол з метою покращення фізичної підготовленості учнів молодших класів [1]. Інші експериментальні дослідження [8], лише вказують на послідовність вивчення окремих елементів техніки даної гри у школі, в тому числі і в учнів молодших класів.

Як показав аналіз літератури, головну увагу необхідно приділяти учням початкових класів. Анатомо-фізіологічні особливості та стан фізичної підготовленості школярів цього вікового періоду найсприятливіші для розвитку більшості фізичних якостей людини [7].

Молодший шкільний вік характеризується відносно рівномірним розвитком опорно-рухового апарату, але інтенсивність росту окремих морфологічних ознак його різна. Так, довжина тіла збільшується в цей період більше, ніж його маса. Суглоби дітей цього віку дуже рухомі, зв'язковий апарат еластичний, скелет вміщує велику кількість хрящових тканин. Хребет зберігає велику рухливість до 8-9 років. Дослідження показали, що молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для спрямованого росту рухливості у всіх основних суглобах. У цьому віці майже повністю завершується морфологічний розвиток нервової системи, закінчується ріст нервових клітин.

Відомо, що для ігрової діяльності у футболі велике значення має точність виконання технічних прийомів, яку пов'язують з руховою координацією [6]. Дослідженню координації рухів учнів молодших класів присвячено велику кількість робіт [5; 6]. Більшість із них спрямовані на розроблення стандартної тренувальної програми, яка ґрунтується на принципах оздоровчого тренування й

раціонального поєднання загальнопідготовчих координаційних вправ, на дослідженнях вікових особливостей розвитку координації рук, на формуванні оптимальної структури координаційних здібностей у взаємозв'язку з руховими якостями молодших школярів [5]. Водночас на сьогоднішній день недостатньо робіт, в яких розкрито структуру координаційних здібностей ігрових дій дітей 6-10 років. А це не дає змоги раціонально будувати навчальний процес на уроках з футболу у школярів молодших класів.

Виявлено, що у різні вікові періоди природне, обумовлене дозрівання організму, розвиток координаційних здібностей відбувається нерівномірно. За даними В. К. Бальсевича, В. А. Запорожанова, Л. В. Волкова, встановлено, що найбільш інтенсивно показники координаційних здібностей покращуються з 7 до 11-12 років. Тому у межах цих вікових періодів існують вельми сприятливі соціальні, психічно-інтелектуальні, анатомо-фізіологічні й моторні передумови для швидкого розвитку й удосконалення координаційних здібностей. Найбільш інтенсивне зростання здібностей до перебудови рухових дій спостерігається з 7 до 11 років. Статико-кінетична стійкість значно покращується у молодшому шкільному віці. На відміну від інших координаційних здібностей, здібність до розслаблення м'язів з 7 до 10 років у хлопчиків істотно не змінюється. Найбільше покращення виявлено в період з 10 до 11 років. У дівчаток в період з 7 до 9 років ця здібність до розслаблення не змінюється.

Швидке реагування в простих умовах прогресує до 13 років у дівчат і до 13-14 років у хлопчиків. Проведені експериментальні дослідження засвідчують, що 25% від загального приросту у розвитку координаційних здібностей особи чоловічої статі досягають у середньому до 8,3 років, а особи жіночої статі – до 8,1 років, 50% – до 10,2 і 9,6 років, 75% – до 12,4 і 11,9 років та 100% – до 16,2 і 15,9 років. У всі періоди шкільного життя діти мають виражені індивідуальні особливості у рівні розвитку координаційних здібностей. З віком і під впливом цілеспрямованих дій індивідуальні відмінності хоча і зменшуються, але можуть бути істотними.

За відповідного тренування координаційних здібностей діти молодшого шкільного віку можуть досягти рівня, властивого дітям середнього й старшого шкільного віку. Досягнутий більш високий рівень розвитку координаційних здібностей у молодшому шкільному віці зберігається й у всі наступні періоди. Найбільший ефект педагогічних впливів досягається в періоди сполученого у часі з фазами прискореного розвитку конкретних координаційних здібностей, особливо у дітей з 7 до 12 років. На думку В. І. Ляха координаційні здібності класу «тілесної спритності» (відносно до акробатики, гімнастики, фігурного катання) формуються до 6-7 років, тоді як координаційних здібностей класу «предметної спритності» (відносно до спортивних ігор) – до 10-11 років. У віці 8-12 років істотно розвиваються здібності від логічного міркування до

абстрактного мислення. Проявляється аналітичний підхід до рухів, що вивчаються. Здібність до запам'ятовування швидко зростає у віці з 7 до 19 років. У цей період значно покращується координація мимовільних рухів. Вони виконуються з відносно меншою, ніж раніше витратою енергії, стають більш точними й швидкими.

Загальними положеннями, які характерні для спортивних ігор, зокрема, для футболу, спираючись на концепцію D. D. Blume й на основі опитування експертів є високі рангові оцінки здібностей до реакцій, перебудови рухових дій, диференціювання, орієнтування. Разом із загальними існують і спеціальні моменти, що впливають на значимість координаційних здібностей у конкретній спортивній грі. Це обумовлюється специфікою ігрової діяльності, правилами, величиною ігрового поля та іншими факторами. В структурі координаційних здібностей, які визначають успішність гри у футбол, протиріч не існує. За даними В. І. Ляха, необхідно більше уваги приділяти розвитку координаційних здібностей дітей 7-10 років, бо узагальнення досвіду підготовки юних футболістів у більшості зарубіжних країн, які досягли успіхів на світовій та європейській футбольній арені, показує, що у цих країнах діти починають займатися футболом вже у цьому віці.

Узагальнення передового досвіду підготовки юних футболістів свідчить про те, що своєчасний початок занять є основою успішності технічної підготовки. Так, за даними Є. В. Столітенко, оптимальним для початку навчання рухових умінь є молодший шкільний вік. Перш за все це зумовлено фізичним аспектом підготовленості футболістів, оскільки вік 6-10 років є сенситивним періодом для розвитку швидкості, швидко-силових якостей, спеціальних координаційних здібностей. Чинна навчальна програма з фізичного виховання учнів молодшого шкільного віку передбачає вивчення футболу з першого класу, що забезпечує сприятливі умови для формування рухових умінь та створює передумови для вдосконалення методик навчання рухових умінь у футболі на уроках фізичної культури з урахуванням особливостей росту й розвитку організму дітей.

Футбол – один з тих видів спорту, який вимагає координованого прояву всіх рухових здібностей в постійно змінних ситуаціях. Відомо, що число рухових локомоцій у футболістів велике: у грі футболіст виконує велику кількість різноманітних складних за координацією рухів та їх творчих комбінацій. Цим пояснюється необхідність розвитку координаційних здібностей як одного з найважливіших аспектів фізичної підготовки. До вправ координаційної підготовки відносяться такі, що сприяють розвитку відчуття просторових, м'язових, часових параметрів рухів, рівноваги, загальної координації тощо. Головний принцип підбору вправ – різноманітність і новизна. На заняттях з футболу потрібно більше використовувати добре розучені гімнастичні та

акробатичні вправи, чергування ходьби й бігу в різних поєднаннях, рухливі ігри з несподівано змінними ситуаціями.

Зміст навчального матеріалу з футболу в 1-4 класах включає вивчення базових елементів: ударів по м'ячу, ведення та зупинки м'яча, які є основними прийомами техніки гри. Жонглювання м'яча – складнокоординаційна дія, яка є спеціальною підвідною вправою для вивчення основних технічних елементів у футболі. Володіння цим прийомом не тільки визначає високий рівень відчуття м'язових зусиль та інших необхідних видів координаційних здібностей дитини, а й служить характеристикою технічної підготовленості учня.

Визначення структури рухової координації дітей молодшого шкільного віку, яка має велике значення для гри у футбол дасть можливість оптимізувати навчання та удосконалити техніку гри й цілеспрямовано розвивати найбільш значимі координаційні здібності учнів 1-4 класів на уроках футболу в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка футболіста : навч. посібник / Б. Ф. Ведмеденко, М. Д. Зубалій, В. О. Мужичок, В. О. Марчук / за ред. М. І. Маниліча. – Чернівці : Рута, 2002. – 232 с.
2. Бальсевич В. К. Физическая активность человека / В. К. Бальсевич, В. А. Запорожанов. – К. : Здоров'я, 1987. – 227 с.
3. Волков Л. В. Физическое воспитание учащихся : учеб.-метод. пособие / Л. В. Волков. – К. : Радянська школа, 1988. – 184 с.
4. Вихров К. Л. Футбол в школе : Пособие для учителя / К. Л. Вихров. – К. : Радянська школа, 1990. – 200 с.
5. Козетов І. І. Методика сумісного розвитку координаційних здібностей і рухових якостей учнів початкової школи : метод. рекомендації для вчителів фізичної культури і студентів факультетів фізичного виховання / І. І. Козетов. – К. : Друкарня НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – 35 с.
6. Лях В. І. Координационные способности школьников / В. И. Лях. – Минск, 1998. – 160 с.
7. Присяжнюк С. І. Розвиток фізичних якостей учнів початкових класів загальноосвітньої школи (на прикладі сили і витривалості) : автореф. дис. канд. наук з фіз. виховання та спорту : 24.00.02 / С. І. Присяжнюк. – Львів, 2001. – 17 с.
8. Решицько В. Л. Техническая подготовка юных футболистов : метод. рекомендации / В. Л. Решицько. – М., 1994. – 16 с.
8. Столітенко Є. В. Футбол – у програму фізичної культури з першого класу : інструктивно-методичний лист (№ 1423 від 19.11.1998 р.) / Є. В. Столітенко. – К. : ІЗМН, 1998. – 5 с.
9. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів, Ч. 1 / Б. М. Шиян. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.

Філософські науки
УДК 141.7:316

Бадіца А. В.

*студент науково-навчального інституту управління та адміністрування
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
м. Кривий Ріг, Україна*

КАТЕГОРІЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Анотація. У статті розкрито категорію загальнолюдських цінностей з урахуванням їх соціокультурних, економічних особливостей формування в структурі буття. Конкретизовано сутність і зміст поняття «загальнолюдські цінності», охарактеризовано типологію ціннісних орієнтацій людини.

Ключові слова: категорія, цінності, загальнолюдські цінності, ціннісна орієнтація, діяльність людини.

A. Baditsa

*Student of Scientific and Educational Institution of Management and Administration at
Donetsk National University of Economy and Trade by M. Tuhon-Baranovskiy
Kryvyi Rih, Ukraine*

CATEGORY OF UNIVERSAL HUMAN VALUES IN THE SOCIO- PHILOSOPHICAL CONTEXT

Abstract. The article reveals the category of universal human values, taking into account their sociocultural and economic features of formation in the structure of being. The essence and the content of the «universal human values» concept are specified; the typology of human value orientations is characterized.

Key words: category, values, universal human values, value orientation, human activity.

Постановка проблеми. Стрімкий соціально-економічний, політичний і культурний розвиток людства, основні тенденції європейської цивілізації, зростання виробничого потенціалу людства актуалізує проблему цінностей як основу самовизначення суспільства, нації, людства.

В епоху глобальних змін техногенної цивілізації особливого значення набувають абсолютні цінності, що забезпечують гармонію світу та життєздатність людини в ньому. Зміна традиційної системи цінностей, зростання засобів панування людини над світом, розвиток промисловості та торгівлі, збільшення засобів комунікації призводить до усамітнення людини та руйнування екосистеми. Зокрема, постає питання про долю планети в цілому, способи та умови існування людини.

Людина є найважливішою продуктивною силою, обов'язковою умовою будь-якого економічного й соціального розвитку. Для успішного виконання своєї ролі в суспільстві, вона повинна мати високий культурний рівень і певні ціннісні орієнтації. Отже, з розвитком суспільства зростає значення власне людських цінностей.

Необхідність пошуку балансу між суперечливими прагненнями зберегти свою ціннісну ідентичність, національно-культурну своєрідність і забезпечити

економічний розвиток і процвітання людства як напрямку євроінтеграції актуалізує проблему загальнолюдських цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню сутності категорії загальнолюдських цінностей у соціально-філософському контексті присвячена низка досліджень. Увагу дослідників привертають духовні параметри людського життя, соціокультурна рефлексія над смыслом людського життя.

Так, проблема категорії цінностей у філософії, психології, соціології, педагогіці проаналізована С. Григорьєвою. Сутність етносу та нації через головні життєві виміри, етнонаціональні орієнтації народу окреслена в працях Б. Попова. Простежуються пошуки етнонаціональних традицій та інновацій (В. Ігнатов), осмислення культурологічного контексту етногенезу (М. Степико), етносоціальних трансформацій в Україні, міжетнічних взаємин (О. Нельга, С. Піддубний, В. Шкляр).

Особливий інтерес викликає позиція М. Бойченка щодо розкриття специфіки соціально-філософського та філософсько-антропологічного ракурсів проблеми цінностей в межах соціальної системи.

Питання філософського осмислення сьогоденних ціннісних пріоритетів освіти актуалізували такі вчені, як О. Бабошина, О. Балагура, Х. Бахтіярова, В. Вікторов, А. Гофрон, С. Клепко, М. Конох, К. Корсак, В. Кремінь, В. Москалик, Н. Мухамеджанова, М. Романенко, А. Сингаївська, Т. Троїцька, І. Фомичова тощо. Дослідження симптоматичного явища ціннісного зміщення актуальності гуманітаристики в сучасному освітньому процесі на тлі міжціннісного досвіду існування особистості представлено у К. Алексєєвої. Проблема цінностей європейської цивілізації була предметом дослідження О. Башкєєвої, І. Какуріної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє побачити багатоаспектність проблеми з визначенням, аналізом і систематизацією цінностей людського буття.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Оскільки всі цінності є способом існування людини і своїми функціями обумовлюють її суспільне існування, необхідно, звернувшись до проблематики суспільного буття людини, з'ясувати його роль в ціннісному контексті.

Мета статті. Конкретизувати сутність і зміст поняття «загальнолюдські цінності», розкрити типологію ціннісних орієнтацій людини у соціокультурному аспекті; обґрунтувати роль суспільного буття людини в ціннісному контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на предмет дослідження вважаємо за необхідне конкретизувати поняття «категорія». Основоположним у розумінні категорії загальнолюдських цінностей є поняття введене у науку Аристотелем. Він уважав категорії «формами думки, що позначають основні роди буття» [1, с. 60].

Будь-яка людська діяльність має в собі три підсистеми: ідея, реалізація та наслідки (наприклад, проект будинку, процес побудови, готовий будинок). Ідея, своєю чергою, складається з цінності, мети та плану. Зокрема, якщо мета та план пояснює «що, та як треба зробити», то цінності мають різний життєвий сенс. Так, будинок можна побудувати, задовольняючи потребу мати приміщення або реалізуючи принцип «мій дім – моя фортеця», виходячи з престижних міркувань, щоб здати приміщення в оренду тощо.

Цінність істотно відрізняється від мети та інших станів свідомості, які керують діяльністю. Щоб з'ясувати їх специфічну роль, охарактеризуємо стан психічної діяльності суб'єкта [2, с. 424-442].

Генетично, тобто в процесі свого походження, цінності акумулюють в собі загальний напрямок потреб, інтересів та емоційних переживань суб'єктів. Кожен з цих етапів виконує власну функцію в регулюванні людської діяльності. Потреби спонукають суб'єкта до діяльності, що забезпечує рівновагу в його стані. Інтерес, на відміну від потреби, фіксує спрямованість діяльності суб'єкта (пошукова, пізнавальна тощо) на явища певного кола. Потреба поліпшити умови життя виникає як наслідок незадоволеності ними. Пошук істини, створення краси означає не тільки задоволення потреб і реалізацію інтересу, а й цілу гаму переживань, які впливають на духовний світ людини. Життєва потреба вибору в залежності від наших можливих дій, внутрішньої позиції спрямована на вибір відповідної дії, що призводить до виникнення цінностей. На певному етапі розвитку суспільства в культурі певного типу цінності виконують роль аксіологічної основи вибору потреб, інтересів, переживань, цілей, планів, способів реалізації, наслідків діяльності й тих умов, за яких вони відбуваються.

Таким чином, цінності – специфічно соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що обумовлюють їх позитивне або негативне значення для людини й суспільства (благо, добро і зло, прекрасне і потворне). Зовні цінності виступають як властивості предмета або явища. Вони притаманні йому тому, що він залучений у сферу суспільного буття людини й став носієм певних соціальних відносин. Цінності є основою вибору суб'єктом цілей, способів, результатів й умов діяльності. Результат вибору суб'єкта представляється як благо для даного суб'єкта.

Отже, такий підхід характеризує духовне життя суспільства й особистості.

Основна форма, яка вбирає в себе цінності, – ідеал. Ідеал є ціннісною характеристикою певного явища. Не можна ототожнювати ідеал з метою, планом і нормою. Так, ідеал людини або суспільства означає їх опис з позицій загальноприйнятої системи цінностей.

Таким чином, «усвідомлена стійка зорієнтованість людини на певні типи цінностей, що сприймаються нею як матеріально або духовно значущі називається ціннісною орієнтацією» [1, с. 129]. Ціннісні орієнтації можуть

формуватись у будь-якій сфері життєдіяльності. Суб'єкт повинен бути готовий до діяльності не тільки на мотиваційному, але і на вольовому рівні. Це забезпечується таким станом психіки, як установка – підсвідома готовність до певної діяльності в певних умовах. Раціональної поведінки досягають єдністю всіх елементів керуючої програми – від цінності до установки (рис. 1):

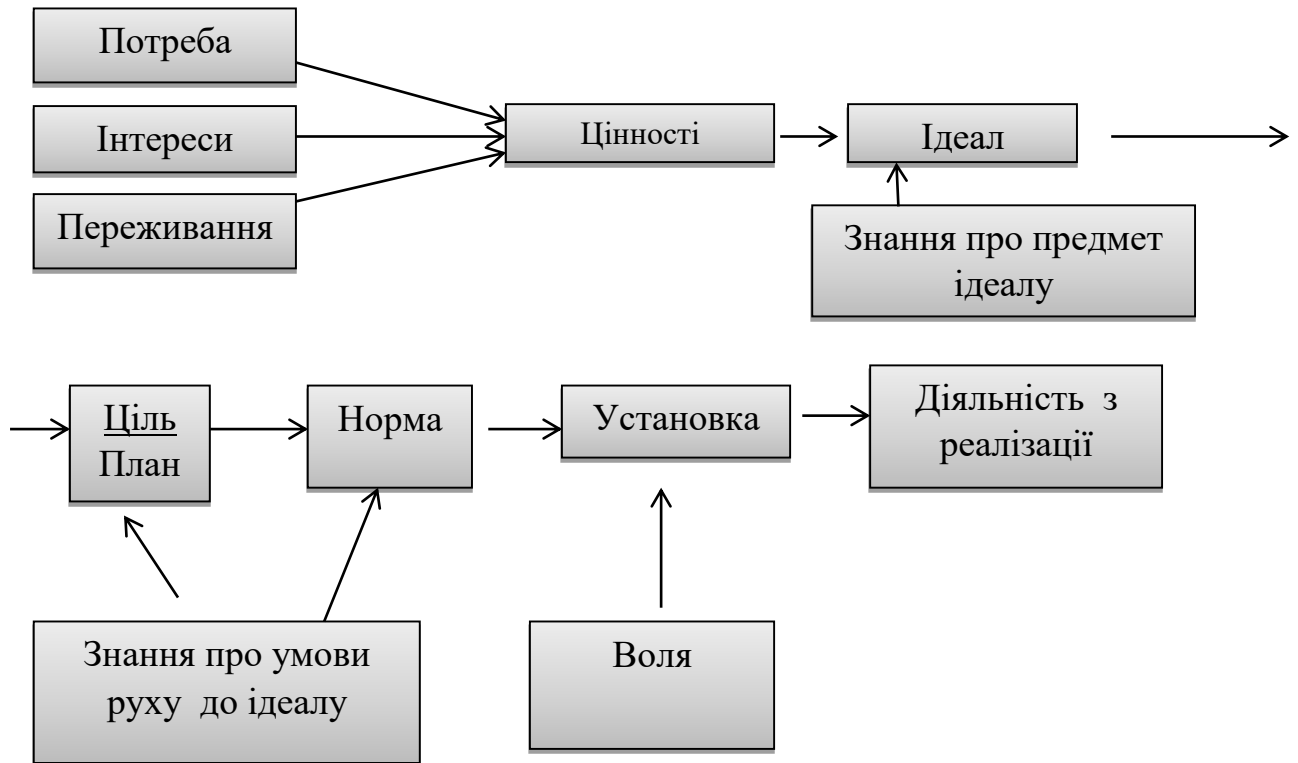

Рис. 1. Програма життєдіяльності людини

Таким чином, рис. 1 ілюструє, що цінності є ядром програми життєдіяльності людини.

Щоб зрозуміти суть певної культури або людини, необхідно звернутися до відповідних систем цінностей, які виражають суть людини, визначають ядро її світогляду, надають життєдіяльності сенсу.

Їхня складна суб'єкт-об'єктна природа тісно пов'язана з соціально-культурною діяльністю людини, оскільки цінності виникають із соціальних потреб людства, набувають ідеалізованих рис відповідно до ціннісного світу людини, є регуляторами поведінки, забезпечують взаєморозуміння та злагоду.

Варто зазначити, що у сучасній філософії немає єдиного бачення щодо сутності змісту поняття «загальнолюдські цінності».

Відтак «загальнолюдські цінності – це система аксіологічних максим, зміст яких не пов'язаний безпосередньо з конкретним історичним періодом розвитку суспільства або конкретною етнічною традицією, але, наповнюючи кожен соціокультурну традицію власним конкретним змістом, відтворюються, проте, у будь-якому типі культури як цінність» [3, с. 17]. До таких базових,

загальнолюдських цінностей належать цінності добра (блага), свободи, користі, істини, правди, творчості, краси, віри тощо.

Різним епохам, соціальним групам й особистостям властиві цінності, що різняться між собою та є атрибутами ставлення людини до навколишнього світу (людини до власного життя, природи як основи життєдіяльності людини, праці). Наприклад, люди вкладають різний зміст в уявлення про красу, але не існує таких спільнот, для яких естетичні уявлення абсолютно не існують. Гармонійна взаємодія цінностей створює ідеальні відносини між людиною й світом. Дисгармонія, абсолютизація відносин, збіднення їх сенсу спотворює цілісність відносин «людина – світ». У всіх проявах взаємодії зі світом людина орієнтується на підсумкову цінність – благо, як вершину ієрархії цінностей (Платон), характеристику побажань особистості. Платон наголошував, що благо – це єдність істини, краси та міри. У прагненні до блага людина виражає себе, свою неповторність. Прагнення до самореалізації, саморозвитку орієнтується на ключову цінність – свободу. Свобода унікальної індивідуальності і причетність до цілого – найбільш фундаментальні цінності людського буття, що пронизують усі інші ключові цінності. Реалізуючи свою свободу і не звертаючи уваги ні на що, людина перетворює свободу у свавілля й гине в божевільному протистоянні світу.

Благо досягається шляхом єдності відносин суб'єкт-об'єктних (С – О) відносин, орієнтованих на цінність користі і С – С (спілкування), орієнтованого на цінність добра. Людина будує відносини С – О та С – С за власними програмами. Для цього вона зобов'язана, пізнаючи об'єктивну реальність, орієнтуватися на цінність істини, прагнути до розуміння об'єктивної реальності інших людей. Відмінність між розумінням і пізнанням полягає в тому, що пізнання дає знання про об'єкт, а розуміння передбачає співпереживання та усвідомлення внутрішнього світу цінностей іншого суб'єкта. Єдність істини й правди дає можливість створювати ідеальні проекти та програми, які не тільки базуються на знанні об'єктивної реальності, а й відповідають цінностям суб'єкта. Це ідеальне творіння, орієнтоване на цінність творчості [2, с. 427]. Людина живе на межі кінцевого й нескінченного, швидкоплинного й вічного. Забезпечити цілісність своєї життєдіяльності вона може тільки тоді, коли її праця, спілкування, пізнання й творчість з'єднані цілісним поглядом на світ, орієнтованим на цінність мудрості. Мудрість відрізняється від знання саме тим, що має безпосередній зв'язок з нескінченністю через естетичне опанування світом. Вона орієнтована на цінність краси й релігійні переживання, які, своєю чергою, орієнтовані на цінність святості. Зокрема, зміст і співвідношення базових цінностей різноманітні. Відповідно до вищезазначеного стає можливим показати взаємозв'язок базових загальнолюдських цінностей схематично (рис. 2).

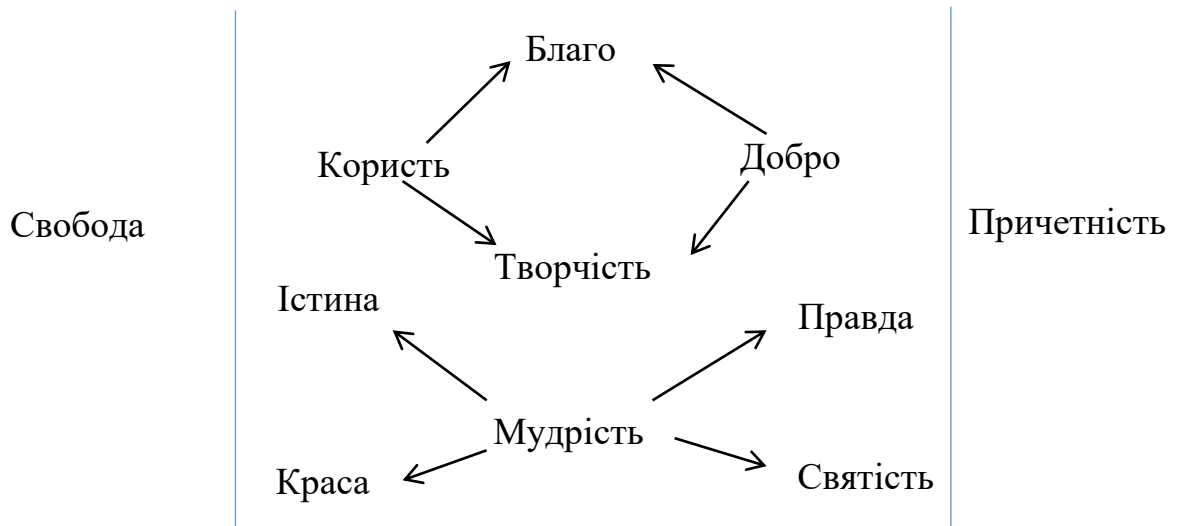

Рис. 2 Базові загальнолюдські цінності

Представлені на рис. 2 загальнолюдські цінності утворюють ціннісні орієнтації як пріоритети соціокультурного розвитку особистості.

У різні епохи склалися три основні напрями ціннісних орієнтацій, які задають життєвий сенс: 1) на потойбічний світ; 2) на самого себе; 3) на суспільство.

Перший тип ціннісної орієнтації виникає за умови, коли людина відчуває, з одного боку, страх перед таємничими силами природи, незадоволеність своїм реальним життям, і, з іншого боку, – схиляється перед величию вічності й нескінченності Всесвіту. Наприклад, давньоіндійські філософи відходили від принизливих умов кастового порядку й досягали в медитаціях побожного почуття єднання зі світом. На одному полюсі ми бачимо поклоніння надприродному, на іншому – причетність до святих. Між ними – всі відтінки релігійного і об'єктивно-ідеалістичного типів ціннісних орієнтацій.

Матеріалістичне розуміння історії орієнтує людину на святість, цінність єдності світу, а людина постає як мікрокосмос світової єдності. Якщо окрема людина не усвідомлює себе як особистість, а в суспільстві панує колективна залежність, тоді переважає орієнтація на надприродне. Орієнтація на духовну суть Всесвіту передбачає виділення особистості з товариства. Вона характерна для тих ситуацій, коли реальне життя незадовільне та виникає потреба зосередитися на внутрішньому світі й одночасно відчути його велич. Не випадково, експансія вульгарного гедонізму (філософія, у якій життєвий сенс і благо зводяться до насолоди) є основною в епоху розпаду Римської імперії. Сучасна «масова культура» свідчить про зміни в людському світосприйманні. У цьому випадку користь розуміють як споживацтво, а добро – як престижність; творчість перероджується в імітацію, моду, а свобода – в свавілля. Підсумковою домінантою є престижне споживання («не гірше, ніж в інших» – це мінімум, «усім на заздрість» – максимум).

Орієнтація на суспільство переважає тоді, коли віра в авторитет святого духа послаблюється, а гедонізм демонструє всі «привілеї» розпаду. В античну епоху – це стоїцизм (людина повинна мужньо приймати власну долю, якою б вона не була), в Новий час – це категоричний імператив Канта (вимога ставити зобов'язання вище власних схильностей). Благо уявляють як дотримання зобов'язань (моральних законів). Людину при цьому розуміють як представника роду людського (за Кантом), або це розуміння набуває форми сподівання на «міцну руку», яка «приведе до порядку» [2, с. 430-434].

Однорідність цих напрямків давала підстави для їх синтезу. Відомі три напрямки цих спроб: утилітаризм, марксизм, філософія загальності. З точки зору утилітаризму (від лат. *utilitas* – користь), основною цінністю є вигода. Щоб не допустити розпаду суспільства при бажанні кожного тільки особистої вигоди, не можна забувати про інших. У філософії загальності В. Соловйова всі типи прагнень розглядаються як моменти, які підпорядковані найвищій цінності – творчому прояву людини, втілення образу Бога в світі через людину.

Існує кілька основних способів обґрунтування різних типів ціннісних орієнтацій: через одкровення (життєвий сенс, відкритий Богом або пророком), через логічний доказ, через демонстрацію їх походження в поєднанні з аналізом наслідків прийняття тих чи інших цінностей.

Перший спосіб зумовив безліч спекуляцій і суперечок, інший – породив не меншу кількість утопій, бо його послідовники вірили в те, що все можна пояснити. Третій спосіб передбачає, по-перше, вживання в систему цінностей, розуміння того, як вони виникли. Доля світу залежить від наслідків зіткнення двох життєвих позицій: 1) безвідповідального задоволення власних потреб з позиції сили; 2) єдності вільної, творчої самореалізації з відповідальною причетністю до світу як цілісної ноосфери.

У всьому світі відбувається боротьба двох тенденцій. Лейтмотив гуманістично-екологічної або гуманістично-космічної тенденції полягає в цілісності, гармонії, що розвиваються в самому світі (людини, природи, суспільства), в системі ключових цінностей. Це, передусім, єдність волі й причетності (до життя природи, до космосу, поважність стосовно життя). В основі програми лежить: мудрість, орієнтована на єдність користі (для людини, світу) й добра (що об'єднало людей із загальним людством, а людство – з природою); творчість, що спирається на єдність істинного знання про світ; краса (служить поліфонії індивідуальностей в єдиній ноосфері, а не рекламній самодемонстрації); визнання святості всього істотного, орієнтованого на благо, а не на владу. Такий світогляд проголошує волю до гармонії, добра й любові, а не волю до влади.

Висновки. Орієнтація на гуманістично-екологічний тип цінностей може здійснюватися одночасно з розв'язком економічних і політичних проблем сучасності, визначати їх якісну спрямованість.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні проблеми становлення людини як найвищої цінності суспільства й держави в гуманістичній площині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петрушенко В. Л. Короткий навчальний словник: терміни і поняття / В. Л. Петрушенко. – Львів : Магнолія 2006, 2009. – 148 с.
2. Філософія : підручник / за ред. Г. А. Заїченка, В. М. Сагатовського, І. І. Кального, В. І. Даниленка. – Київ : Вища школа, 1995. – 455 с.
3. Цінності європейської цивілізації : метод. вказівки з курсу гуманітарного модулю для студ. II курсів усіх спец. / уклад. О. М. Башкеєва, І. І. Какуріна. – Дніпропетровськ : ДВНЗ УДХТУ, 2012. – 58 с.

Науковий керівник
доцент кафедри гуманітарних і правових дисциплін
Донецького національного університету
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
к. філос. н. **Ніколенко Ксенія Вікторівна**

Юридичні науки
УДК 340(092)

Татаровський Р. О.,
аспірант Інституту права і психології
НУ «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

ВАРІАТИВНІСТЬ ІМПЕРАТИВІВ У КОНЦЕПЦІЇ ПРАВА Г. ХАРТА

Анотація. У статті досліджується варіативність імперативів у концепції права Г. Харта. Висвітлено лінгвістичний поворот в ранніх працях Г. Харта як основу тенеги аналітичної філософії права. Звернуто увагу на вплив теорії мовних актів на розвиток філософії права Г. Харта.

Ключові слова: варіативність, імператив, аналітична філософія, теорія мовних актів, теорія «мовної гри», метамова.

R. Tatarovsky
Postgraduate Student at Institute of Law and Psychology
«Lviv Polytechnic» National University
Lviv, Ukraine

VARIETY OF IMPERATIVES IN H. HART'S CONCEPT OF LAW

Abstract. The article investigates the variety of imperatives in H. Hart's concept of law. The light is shed on the linguistic change in early works of H. Hart as the basis for genesis of analytical philosophy of law. The attention is paid to the influence of the theory of speech acts on the development of H. Hart's philosophy of law.

Key words: variety, imperative, analytical philosophy, theory of speech acts, theory of «language game», metalanguage.

За умов, коли українське право прагне інтегруватися до європейського, важливого значення набувають ті західні правові вчення, опрацювання яких було поступом у праві. Одним з таким вчень є концепція права сучасного англійського юриста і філософа права Герберта Харта. Завдання цієї статті полягає у тому, щоб проаналізувати такі складові концепції Харта, як методологія права, критика імперативної теорії права, право як об'єднання первинних і вторинних правил, справедливість й етика, природне право й правовий позитивізм, юридична чинність і моральна цінність. Свою фундаментальну працю «Концепція права» Харт розпочинає з питання про заплутаність теорії права. Таку заплутаність обумовлюють три ключових питання, над вирішенням яких юристи працювали впродовж усієї історії розвитку права [4].

Найпомітнішою загальною особливістю права завжди й скрізь є те, що його існування означає: певні види людської поведінки є не добровільними, а в певному сенсі обов'язковими. Декому здавалося очевидним, що в цій ситуації, коли одна людина віддає іншій наказ, підкріплений погрозами і є суть права або принаймні «ключ до науки юриспруденції». Це вихідний пункт аналізу Дж. Остіна, який так сильно вплинув на англійську юриспруденцію. Друга така проблема виникає з іншого способу зробити поведінку не добровільною, а обов'язковою. Так само, як правова система містить елементи, тісно пов'язані з простими наказами, підкріпленими погрозами, вона містить елементи, тісно пов'язані з певними аспектами етики. Ми думаємо й говоримо про «справедливість згідно із законом», але все ж таки й про справедливість або несправедливість самих законів.

Третя з головних проблем, що їх підказує питання «що таке право?», більш загальна. На перший погляд, може здатися, що правова система складається з правил. Але ті, хто знайшов ключ до розуміння права в ідеї наказів, й ті, хто знайшов його у зв'язку з етикою або справедливістю, однаково говорять про право як таке, що містить правила, якщо не складається переважно з них. Що таке правила? Чітка відповідь на це запитання відсутня, оскільки заплутаною є сама теорія правил. Навіть у праві деякі правила створюються законодавством, а інші – аж ніяк не таким свідомим актом. Далі Харт у трьох розділах (з десяти) своєї праці піддає критиці теорію права свого співвітчизника Дж. Остіна. Остін прагнув пояснити право через поняття порядку, погрози, кари, звичок і загальності [2, с. 45-57].

За Хартом, «надто багато характерного для права спотворюється через спроби пояснити його через ці прості поняття... Об'єднання первинних правил зобов'язання й вторинних правил визнання... можна справедливо розглядати як суть права».

Ідея команди виразно пов'язана з верховною, суверенною владою. Командувати означає характерним чином здійснювати владу над людьми. З цього приводу Харт неабияк слушно зауважує, що «елемент влади, присутній у праві, завжди був однією з перешкод на шляху до будь-якого наказу роз'яснення того, що таке право». Однак чи можна усе право звести до наказів, підкріплених погрозами? Існують важливі категорії права, до яких ця аналогія з наказами зовсім не підходить, бо вони виконують соціальну функцію. Правові норми, що визначають способи укладення чинних контрактів, складання заповітів або взяття шлюбів, не вимагають від людей поведінки певним чином, хочуть вони цього чи ні. Такі закони не накладають обов'язків або зобов'язань. Натомість вони забезпечують окремих людей засобами реалізації їх бажань, надаючи їм юридичні права створювати за допомогою точно визначених процедур – структури прав й обов'язків. Надана у такий спосіб окремим людям можливість формувати свої юридичні стосунки з іншими через контракти, заповіти, способи тощо є великим внеском права до суспільного життя, це одна з характерних рис права, затьмарених зображенням усього права як справи наказів, підкріплених погрозами. Тож усе право не можна зводити до одного примусового типу правил. Поряд з правилами, що накладають обов'язки, існують правила, що надають права, приватні та публічні. Не могло б існувати купівлі, продажу, дарунків, заповітів або шлюбів без правил надання повноважень, бо ці останні, як і накази суддів та акти законотворчих органів, полягають саме у чинному здійсненні юридичних прав. Володіння цими юридичними правами робить приватну особу, яка за відсутності таких прав була б лише носієм обов'язків, приватним законодавцем [1, с. 20].

«Вторинні» правила, таким чином, надають юрисдикцію, за якої звичай, договори, судові рішення стають джерелами права. Спільним для обох типів правил, як примусових, так і тих, що надають право, є те, що вони становлять стандарти, за якими конкретні дії можна критично оцінювати. Отже, концепція права як примусових наказів суверена має поступатися місцем концепції права як поєднання правил, що накладають обов'язки й надають права, приватні та публічні. Як корективи до моделі примусових наказів або права потрібна оновлена концепція законодавства. На нашу думку, саме Харта мав на увазі Р. Давід, коли стверджував, що самі прибічники юридичного позитивізму відмовляють від того розуміння закону, яке панувало у ХІХ ст. Нині вони визнають правотворчу роль, а, відтак і юридичну чинність договорів, доктрини й рішень суддів.

Важливе й те, у який спосіб можна поєднати дослідження права за допомогою поняття суверена, як верховної особи чи осіб, котрому звично підкорюються і який неминуче звільнений від будь-яких правових обмежень, з поняттям електорату? Теорія, яка розглядає електорат як суверена, передбачає

обмежену законодавчу владу у демократії, де існує електорат. Тож за Хартон, треба починати спочатку. Концепція права як примусових наказів є невдачею, бо характерна, якщо не видатна, особливість права полягає саме в синтезі різноманітних типів правил. У комбінації первинних і вторинних правил і полягає те, що Остін помилково вважав знайденим у понятті примусових наказів, а саме – «ключ до науки юриспруденції». Обов'язки й права розглядаються як центральні елементи в концепції синтезу первинних і вторинних правил [3].

У позитивізмі примус вважають завершеною фазою реалізації права. Якщо закон – це наказ суверена, то його дотримування забезпечується погрозою покарання у випадку непадкорення. Покарання є «правова санкційна» норма. Однак право без санкцій цілком можливе. Мають місця випадки, коли встановлено норми, але не передбачено ніяких примусових заходів у разі їх недотримання. Багато подібних прикладів можна знайти у будь-якій сучасній правовій системі. Так, наприклад, існують норми, які мають характер дозволу. Велика частина цивільного права складається з подібних диспозитивних норм, прикладами яких можуть бути формальності при складанні заповітів або певні види договорів. Примусові санкції тут відсутні. Подібні ситуації спростовують теорію права імперативів, згідно з якою наказ суверена лише тоді створює позитивне правове зобов'язання, коли він забезпечується санкціями.

Між правом й етикою існує «необхідний» зв'язок і саме він заслуговує вважатися головним у будь-якій спробі аналізу або висвітлення поняття права. Що таке етика? За Хартон, найзрозуміліше тлумачення етики дається томістською традицією природного права, а значить й Аристотелем. У своєму короткому начерку справедливості Харт, подібно до Аристотеля, визнає розподільчу й зрівнювальну справедливість. Справедливість є однією зі складників етики. Вона є найбільш громадською й найбільш правовою з усіх чеснот. Визнавши зв'язок між правом і справедливістю, а відтак й етикою, за підставою Харт вступив у суперечку з прихильниками позитивізму. Згідно з головним постулатом юридичного позитивізму, чинність юридичних приписів не підлягає сумніву у випадку їх конфлікту з певною системою релігійних, етичних чи інших цінностей неюридичного характеру. Кожна сфера діяльності – як право, так і етика, є виключно автономними; жодна з них не в змозі мати пріоритету над іншою й кожна має справу з вирішенням своїх власних проблем. Для прибічників юридичного позитивізму чинне право є абсолютно автономною сферою діяльності. Жоден конфлікт між цими двома сферами не в змозі скасувати дію закону, хоча він і створює етичну проблему, а саме: чи не слід змінити чинний закон [5, с. 234].

На думку Харта, класичні й сучасні теорії природного права, починаючи від Платона і до наших днів, містять «велику кількість метафізики». Він прагне видобути з «метафізичного обрамлення» цих теорій певні елементарні істини й

сформулювати їх заново простішою мовою. Що таке природа? У доктрині природного права Харт цілком правильно відокремлює «телеологічний погляд на природу». Однак він вважає, що справою вченого, фахівця має бути «дескриптивний» підхід до природи. Природі людини властиві агресивність, обмежений альтруїзм, обмежені ресурси, обмежене розуміння та сила волі. З цих природних властивостей людини Харт виводить «мінімальний зміст природного права». Жертвування особистими інтересами, якого правила етики вимагають, є ціною, яку треба платити у такому світі, як наш за співіснування з іншими; а захист, який ці правила надають, є мінімумом змісту природного права... і стержнем незаперечної істини у доктринах природного права». Право мусить узгоджуватися з етикою саме через цей мінімальний зміст природного права. І примусова сила закону має за передумову мінімальний зміст природного права. Варто зазначити, що у наведених міркуваннях Харта відчувається певна невпевненість стосовно теорії природного права та його метафізичної методології.

На нашу думку, така невпевненість обумовлена дослідницькою методологією, яку Харт обрав основою своєї концепції права. У передмові до праці він відзначає, що «ця книга є нарисом з аналітичного правознавства», тож він опрацьовує вчення про право на основі аналітичної філософії. У цьому зв'язку необхідно наголосити, що від часу Канта, позитивізм пройшов повну еволюцію, здобувши форми логічного позитивізму (перша половина ХХ ст.) й аналітичної філософії (середина і кінець ХХ ст.). Сутність цієї еволюції звалась до визнання аналізу мови як єдино можливої справи філософії. Мета аналізу – прояснити мовні висловлювання, усунути зі щоденної мови будь-яку неясність у значенні слів, уникнути помилок у їх вживанні. Однак лінгвістичний аналіз для філософії є лише засобом, а не метою. Бо усі імперичні факти, виражені у словах, мають іншу, затаєну сторону. Тому мова завжди відривиста й неповна. Справжнє завдання філософії полягає у тому, щоб проникати за межу зовнішньої ясності буденної мови. Завдання логіки – не аналіз, а синтез. Сучасні англomовні аналітичні філософи змушені визнати поразку абсолютизації цієї філософії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Харт Г.* Концепція права / *Г. Харт*. – К. : Сфера, 1998. – 238 с.
2. *Антология мировой правовой мысли : В 5-и т. – Т. 3. Европа, Америка: XVII – XX вв. – М. : Мысль, 1999. – 829 с.*
3. *Давид Р.* Основные правовые системы современности / *Р. Давид*. – М. : Прогресс, 1988. – 496 с.
4. *Скратон Р.* Коротка історія новітньої філософії: Від Декарта до Вітгенштейна / *Роджер Скратон*. – К. : Основи, 1998. – 331 с.
5. *Аналитическая философия: Становление и развитие (антология) : пер. с англ., нем. – М. : «Дом интеллектуальной книги», 1998. – 528 с.*

Наукове видання

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 1

Відповідальний за випуск: Ю.І. Колісник-Гуменюк

Макет і комп'ютерна верстка: В.В. Гуменюк

Дизайн обкладинки: І.С. Колісник

Адреса оргкомітету:

Львівський навчально-науковий центр професійної освіти
79008, вул. Кривоноса, 10
м. Львів
lnnc@ukr.net

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи //
Збірник наукових праць – Львів – Кельце, 2017. – Вип. 1. – 401 с.

Електронне видання
Умовн.-друк. арк. 25,1. Об'єм файлу – 6,26 МБ.

